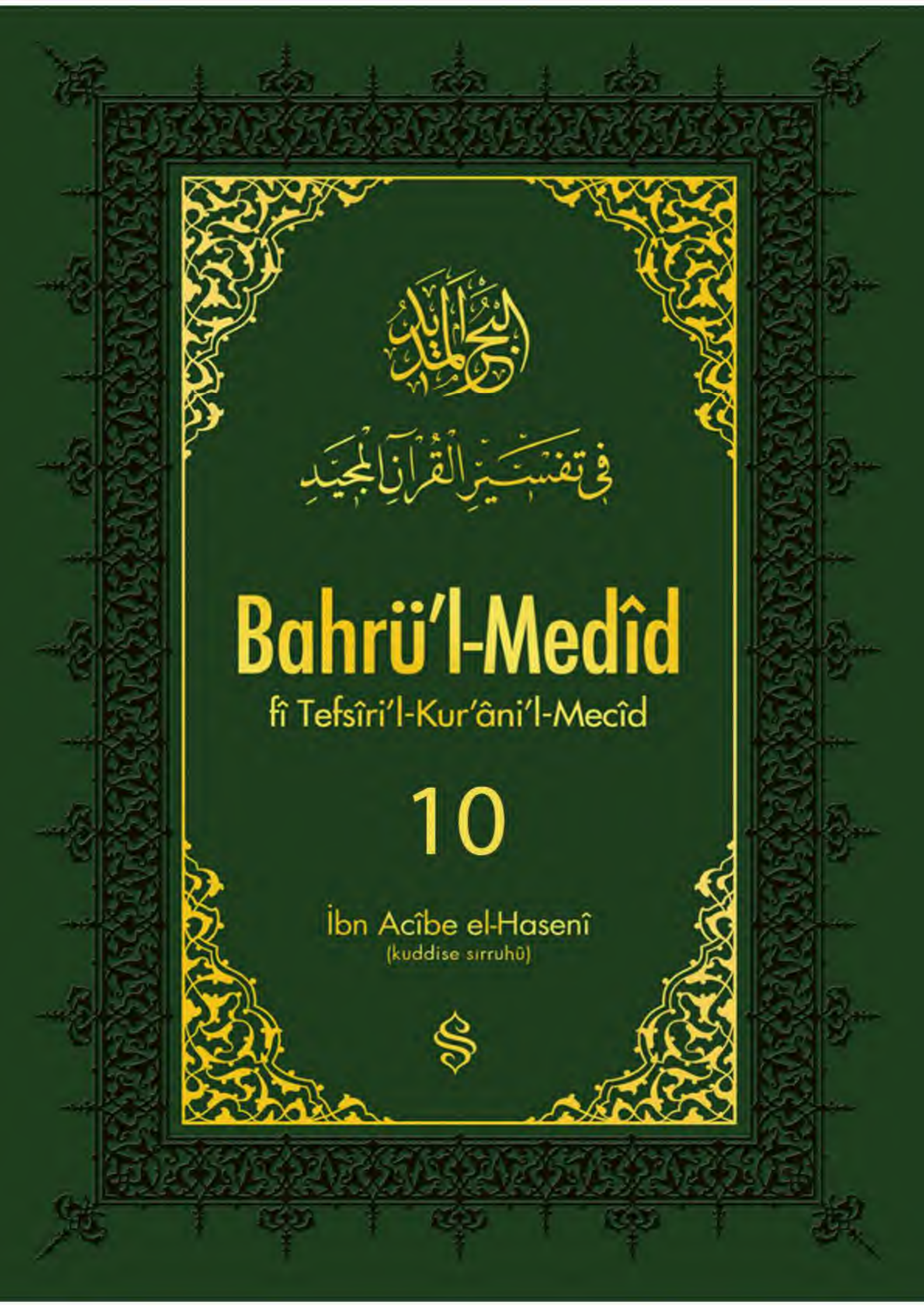

البحر المديد
في تفسير القرآن المجيد
Bahrü'l-Medîd
fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd
10
İbn Acîbe el-Hasenî
(kuddise sırruhû)

SEMERKAND: 251
Kur'an Kitaplığı: 34
yayin@semerkand.com
978-605-4565-53-5 (tk.)
ISBN: 978-605-159-059-2

Editör
Ali Sözer

Yazar : İbn Acîbe el-Hasenî
Tercüme : Doç. Dr. Dilaver Selvi
Redaksiyon : Prof. Dr. Abdulaziz Hatip
Tahric : Doç. Dr. Dilaver Selvi
Dipnotlar : Doç. Dr. Dilaver Selvi
Tashih : Mehmet Günyüzlü
Adem Ürün
Kapak : Mustafa Akbulut
Yüksel Yücel
İç Tasarım : M. Vehbi Ümit
Baskı : Sistem Matbaacılık
Davutpaşa Cad.
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-İstanbul
Tel: 0 212 482 11 01
(yaygın dağıtım)

Haziran 2014, İstanbul
1. Baskı

GENEL DAĞITIM

TÜRKİYE: Eyüpsultan Mah. Esma Sokak No.7/A Samandıra-Sancaktepe-İstanbul
Tel: 0216 564 26 26 **Faks:** 0216 564 26 36 online satış: www.semerkandpazarlama.com

AVRUPA EROL Medien GmbH Kölner Str 256 51149 Köln
Tel: 02203/369490 Fax: 02203/3694910 www.semerkandonline.de

Bahrü'l-Medîd

fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd

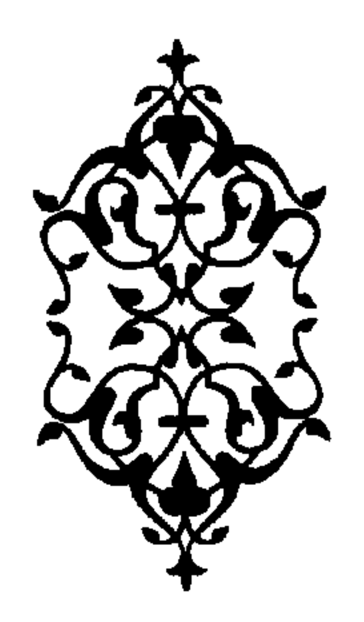
KUR'AN'IN TEFSİRİ ve TASAVVUFÎ İŞARETLERİ

10

İbn Acîbe el-Hasenî [k.s]

TERCÜME
DOÇ. DR. DİLAVER SELVİ

SEMERKAND

İÇİNDEKİLER

(59) HAŞR SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Haşr sûresi Medine döneminde inmiş olup yirmi dört âyettir. Sûre, adını ikinci âyette geçen "haşr" kelimesinden almıştır. **Haşr**, "toplamak" ve "herhangi bir tarafa yönlendirmek" manasındadır.[1]

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Cenâb-ı Hak önceki sûrenin sonunda, *"Allah'a ve Resûlü'ne düşmanlık edenler var ya onlar, en zeliller içindedir"* (Mücâdile 58/20) buyurdu. Bu sûrenin başında da şöyle buyruldu: *"O Allah, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır."* Çünkü bu âyet, onların yaşadığı zilletin bir kısmını açıklamaktadır. Hak Teâlâ buyurdu ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿١﴾
هُوَ الَّذ۪ٓي اَخْرَجَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ
لِاَوَّلِ الْحَشْرِۜ مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ

---

1 Haşrin iki manası için bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 5/283 (Beyrut 1993). Sûrede başlıca, Medine'de yaşamakta olan ve Hz. Peygamber'le [sallallahu aleyhi vesellem] yaptıkları antlaşmaya ihanet ederek İslâm toplumunu ortadan kaldırmak üzere Mekkeli müşriklerle ittifak yapan Nadîroğulları'nın Medine'den topluca sürülmesi hadisesi ile yahudilerle antlaşma yapan münafıklar konu edilmektedir.

مِنَ اللّٰهِ فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فٖى قُلُوبِهِمُ
الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْدٖيهِمْ وَاَيْدِى الْمُؤْمِنٖينَ فَاعْتَبِرُوا يَٓا
اُو۬لِى الْاَبْصَارِ ﴿٢﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَٓاءَ لَعَذَّبَهُمْ
فِى الدُّنْيَاۜ وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴿٣﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
شَٓاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُۚ وَمَنْ يُشَٓاقِّ اللّٰهَ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ الْعِقَابِ ﴿٤﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tesbih etmektedir. O, Azîz'dir; Hakîm'dir.***

2. ***O Allah, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, kalplerine korku düşürdü. Öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri, ibret alın.***

3. ***Eğer Allah, onlar hakkında sürülmeye hükmetmemiş olsaydı, muhakkak kendilerine dünyada azap edecekti. Ahirette ise onlar için cehennem azabı vardır.***

4. ***Bu, onların Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelmeleri sebebiyledir. Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki Allah'ın azabı şiddetlidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tesbih etmektedir."* Yani yedi kat gök ve yedi kat yer sakinleri O'nu tenzih etmekte, yüce zatını her türlü noksanlık ve kusurdan uzak tutup yüceltmektedir.

Kevâşî[2] demiştir ki: "Âyette, Allah Teâlâ'nın kudretine bir işaret olduğu gibi, düşmanlarına karşı müminlere ihsan ettiği zafer sebebiyle tesbih edilmeye layık olduğuna da bir işaret vardır."

"O, Azîz'dir; her işinde galiptir; her istediğini yapar. *Hakîm'dir;* her işi hikmetlidir." İbn Atıyye demiştir ki: "Âyetin sonunda geçen 'Azîz' ve 'Hakîm' sıfatları, düşmanların yurtlarından çıkarılmasına münasip iki sıfattır."[3]

Rivayet edildiğine göre, bu sûrenin tamamı, Nadîroğulları hakkında inmiştir.[4] Onlar, yahudilerden bir grup olup Hz. Harun'un [aleyhisselâm] neslinden gelmektedirler. Bunlar, İsrâiloğulları arasında fitne çıkınca, Medine'ye göç edip oraya yerleşmiş ve ahir zaman peygamberinin gönderilmesini beklemeye başlamışlardı.[5]

Bazıları da onların, Yemen Hükümdarı Tübba' ile beraber olan ve Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] gelmesini beklemek için Medine'ye yerleşen iki âlimin neslinden geride kalanlar olduğunu söylemiştir.

Nadîroğulları olayı şöyle gelişti: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Medine'ye geldiğinde Nadîroğulları'yla bir antlaşma yaptı. Bu antlaşmaya göre onlar, Hz. Peygamber'in lehinde ve aleyhinde daranmayacaklardı. Resûl-i Ekrem Bedir günü galip gelince, bu yahudiler, "O, Tevrat'ta vasıfları anlatılan peygamberdir; onun bayrağı yere düşmez yani o mağlup edilmez!" dediler. Uhud Savaşı'nda, müslümanlar dağılıp yetmiş şehid verince, Allah Resûlü hakkında şüpheye düştüler ve antlaşmayı bozdular. Reisleri olan Kâ'b b. Eşref, kırk kişilik bir atlı grupla Mekke'ye gidip Kâbe'nin yanında Ebû Süfyân'la buluştu ve onunla birlikte olup Hz. Peygamber'e karşı savaşmak üzere antlaşma yaptı. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Muhammed b. Mesleme'ye bir grup gençle gidip Kâ'b'ı öldürmesini emretti. O da bir hile ile Kâ'b'ı öldürdü. Muhammed b. Mesleme, Kâ'b b. Eşref'in sütkardeşiydi.

---

2 Kevâşî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yusuf b. Hasan el-Mevsılî (v. 680/1281) tefsir ve kıraat âlimidir. *Tebsıratü'l-Müzekkir ve Tezkiretü'l-Mütebassır* adlı tefsiriyle meşhurdur. Başka eserleri de vardır (bk. Mahfuz Ata, "Kevâşî", *DİA*, 25/341).

3 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 5/283.

4 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/350 (Beyrut 1996).

5 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/4 (Beyrut 1998).

Hz. Peygamber, onlardan başka zamanlarda da hainlik görmüş ve sözlerinden döndüklerine şahit olmuştu. Şöyle ki: Amr b. Ümeyye ed-Damrî, yanlışlıkla iki kişiyi öldürmüştü. Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem], ölenlerin diyetine yardım etmeleri için Nadîroğulları'na geldi. Yanında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali de vardı. Nadîroğulları, bu konuda dediğini yapacaklarını söylediler ve Allah Resûlü'nü kalenin altına oturttular. O sırada içlerinden bir adama, kaleden Resûlullah'ın üzerine bir değirmen taşı yuvarlamasını emrettiler. O esnada Hz. Cebrâil inerek suikastı haber verdi ve Hz. Peygamber'in elinden tutup oradan kaldırdı. Resûl-i Ekrem Medine'ye döndü ve müslümanlara Nadîroğulları'nın üzerine yürümelerini emretti. O zaman Nadîroğulları Zehra denen yerde bulunuyorlardı.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Nadîroğulları'na Medine'den çıkmalarını emretti. Onlar da çıkış hazırlığı yapmak için on gün süre istediler. Kendilerine on gün süre verildi. Bu arada münafıklardan Abdullah b. Übey ve adamları onlara gizlice haber göndererek, "Kalenizden çıkmayın; eğer onlar sizinle savaşırlarsa biz de sizinle birlikteyiz, sizi yalnız bırakmayız. Şayet Medine'den çıkmak zorunda kalırsanız biz de sizinle birlikte çıkarız!" dediler. Bunun üzerine Nadîroğulları, kale surlarını tahkim edip savunmaya geçtiler. O zaman Resûl-i Ekrem onları muhasara etti ve muhasara yirmi bir gece sürdü. Bu arada Allah Resûlü, müslümanlara onların hurma ağaçlarını kesmelerini emretti. Allah Nadîroğulları'nın kalplerine bir korku attı; münafıkların yardımından ümitlerini kestiler ve Hz. Peygamber'e sulh talebinde bulundular. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onlara ancak şu şartlarla kendileriyle antlaşma yapacağını bildirdi:

1. Bulundukları yerden başka bir yere sürgün edilecekler.

2. Her üç ev, bir deveye istedikleri eşyayı yükleyip gidecek; diğer eşya ve silahlar Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] kalacak.

Nadîroğulları bunu kabul etmek zorunda kaldılar ve Şam bölgesinde Eriha ve Ezriât'a göç ettiler. Yalnız onlardan iki hane; Ebü'l-Hakîk ile Huyey b. Ahtab'ın ailesi Hayber'e göç edip oradaki yahudilere katıldılar. Bir grup da Hîre'ye gitti. Aşağıdaki âyetler işte bu olayı anlatmaktadır:

"O Allah, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk haşirde yani ilk toplu sürgünde Medine'deki *yurtlarından çıkarandır."* Yani Allah onların çıkarılmasına hükmedendir; bu konuda başka bir sebep yoktur. Allah onları ilk haşirde yani ilk sürgünde yurtlarından çıkardı.

Onun ilk haşir (sürgün) olarak nitelendirilmesi şunun içindir: Bu, yahudilerin Şam'a ilk sürgünüdür. Onlardan hiçbir grup sürgün edilmemişti. Onlar, Arap yarımadasından Şam'a sürülen ilk Ehl-i kitap'tır. Onların son sürgünü Hz. Ömer devrinde Hayber'den Şam'a olmuştur.

Yahut onların son haşri (toplanması) kıyamet günü olacaktır.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kim, mahşerin Şam bölgesinde olacağından şüphe ederse bu âyeti okusun."[6]

Bu onların ilk haşridir (toplanıp sürgün edilmesidir). Diğer insanların haşri ise ikinci haşirdir.

Nadîroğulları yurtlarından çıkıp gidince, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onlara, *"Siz yolunuza devam edin; bu sizin ilk haşrinizdir; (kıyamet günü gerçekleşecek ikinci haşir için) bizler de sizin peşinizden gelmekteyiz"*[7] buyurdu.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız."* Çünkü onların, savaş gücü yüksek, mukavemetleri sağlam, kaleleri korunaklı, sayı ve mühimmatları fazla idi.

"Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı." Yani onlar da kalelerinin Allah tarafından gelecek bir felakete karşı kendilerini koruyacağını zannediyorlardı.

"Ama Allah'ın emri yani azabı *onlara ummadıkları,* hiç düşünmedikleri ve beklemedikleri *yerden geldi."* Reisleri olan Kâ'b b. Eşref, sütkardeşi tarafından öldürüldü.

"Allah, kalplerine korku ve endişe *düşürdü. Öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı."* Onlar, evlerini içten,

---

6 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 6/140; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 8/89 (Beyrut 2002).

7 Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* 22/499 (Riyad 2003); Süyûtî, *a.g.e.,* 8/89.

müslümanlar da dıştan yıkıyorlardı. Çünkü Allah onların kökünü kazımak ve Medine'de onlara ait bir ev yahut yerleşim yeri bırakmamak istiyordu. Onları evlerini yıkmaya sevkeden şey, sürgün sebebiyle içinde düştükleri krizi atlatmak için tahta ve taşa ihtiyaç duymaları, sürgünlerinden sonra geride müslümanlara bir ev kalmaması ve binalarında tahta ve sac olarak işe yarar ne varsa yanlarında götürme istekleridir. Müminlere gelince, onları bu işe sevkeden şey, düşmanın korunaklarını ortadan kaldırmak ve harp alanını genişletmektir.

Onların müminlerin elleriyle evlerini harap etmesinin manası şudur: Nadîroğulları yapılan antlaşmayı bozup müminlerin aleyhine olan işlere girişince, bu durum müminleri harekete geçirdi. Sanki onlar müminlere bu işi yapmayı emrettiler ve onları bunu yapmaya mecbur ettiler.

Âyet şöyle bitiyor: *"Ey basiret sahipleri, ibret alın."* Yani onların başına gelen akıl almaz korkunç işlerden ibret ve öğüt alın. Yahut onların başına geleni ve bunu hak etmelerinin sebebini düşünün de onlar gibi iş yapmaktan sakının. Yoksa siz de onlar gibi azaba duçar olursunuz.

Beyzâvî âyete şu manayı vermiştir: "Onların halinden öğüt alın; kimseye hainlik etmeyin ve Allah'tan başkasına güvenmeyin!"[8]

Bu âyet, kıyasın câiz olduğuna delildir.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Eğer Allah, onlar hakkında* böyle korkunç bir şekilde vatanlarından *sürülmeye hükmetmemiş olsaydı, muhakkak* öldürülme ve esir edilmeyle *kendilerine dünyada azap edecekti;* Kurayzaoğulları'na yapıldığı gibi. *Ahirette ise onlar için cehennem azabı vardır."* O öyle bir azaptır ki ondan daha şiddetlisi yoktur.

"Başlarına gelen *bu durum, onların Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelmeleri sebebiyledir."* Yani Allah'ın emirlerine aykırı hareket etmeleri ve O'nun resûlüne, bahsedilen çirkin işleri yapmalarıdır.

"Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki Allah'ın azabı şiddetlidir." Allah onu şiddetli azaba uğratır.

---

8 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 2/482 (Beyrut 1988).

1-4. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ruhlar, Allah'ın birliğine dair sahip oldukları ilimlerle, O'nu, ikilikten ve kendisiyle birlikte başka bir varlığın bulunmasından tenzih ettiler. Nefislerin ve akılların sahip olduğu kesin deliller de O'nun zatını, bir varlığa benzemekten ve bir benzerinin bulunmasından tenzih etti. Kâmil ârif, Cenâb-ı Hakk'ı zatına layık olmayan her şeyden tenzih ederken, aynı zamanda O'nu hiçbir varlığa benzetmez. Sadece tenzih yetmez, teşbihi de ortadan kaldırmak gerekir. Çünkü O'nun misli hiç kimse bulunmadığı gibi, O'na benzeyen bir varlık da mevcut değildir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir. Tenzih ve teşbihteki ölçüleri ancak marifet ilminden büyük pay sahibi kâmil kimseler bilir.

Hak Teâlâ, diğer âyette işaret yoluyla buyurdu ki: İlâhî huzura yöneldikleri ilk anda kalplerden kötü düşünceleri ve bozuk fikirleri çıkaran O'dur. Bu kötü düşünceler nefiste yerleştiği ve nefis onlara iyice alıştığı için siz onların kalpten çıkacağını tahmin etmiyordunuz. Onlar, Allah'tan gelecek şeylere karşı, kalelerinin kendilerini koruyacağını zannediyorlardı. Çünkü boş alışkanlıklar onları hâkimiyeti altına alıp nefislerinde iyice yerleşerek kendilerini çepeçevre sarmıştır. Dost ve yakınlarla içli dışlı olmak, baş olma sevdası, makam hırsı ve mal sevgisi de kötü şeylerin kalpte yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Fakat Allah onlara hiç hesap etmedikleri bir yönden geldi. Ona, kendisini bu kötü alışkanlık ve vasıflardan temizleyecek ârif bir şeyh nasip etti. Kalbe onu gaflet uykusundan uyandıracak bir korku veya onu harekete geçirecek bir şevk attı. Düşmanların içine de korku saldı. Böylece kötü düşünceler kalpten zorla çıkıp gitti. Sonunda onlar kâmil şeyhlerin ve mümin kardeşlerin yardımıyla içlerini kötülüklerden temizlediler, dışlarındaki boş alışkanlıkları ve gösterişten ibaret olan süsleri yok ettiler. İşte o zaman iç âlemleri ilim ve marifetlerin sırlarıyla mâmur oldu. Ey akıl sahipleri, ibret alın ve siz de onlar gibi yapın!

Eğer Allah, bu kötü düşünceleri kalplerden çıkarıp atmayı takdir etmeseydi, onlara dünyada hırs, endişe ve tamah ateşiyle azap ederdi. Bu kimseler için dünyada kalplerine perde çekildikten sonra ahirette de

Hak'tan kopma ateşi vardır. Bunun sebebi, onların Allah'a ve Resûlü'ne muhalefet etmeleridir. Çünkü bu hikmet âlemindeki bütün muhalefetler nefis ve ordusundan kaynaklanmaktadır.

Düşmanı Yıpratma Taktiği

Cenâb-ı Hak sonra, kuşatma sırasında düşmanı zayıflatacak ve öfkelendirecek bir taktikten bahsederek şöyle buyurdu:

مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ اَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلٰى اُصُولِهَا فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾

5. ***(Savaş gereği) herhangi bir hurma ağacını kesmeniz yahut onları (kesmeyip) kökleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyledir. Bu, fâsıkları aşağılayıp rezil etmesi içindir.***[9]

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Savaş gereği herhangi bir hurma ağacını kesmeniz yahut* onlara hiçbir zarar vermeksizin *kökleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyledir.*"

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Âyette bahsedilen hurma ağacı, acve ve bernî denilen iyi cins hurmanın dışındaki hurma ağacıdır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Nadîroğulları'nın hurma bahçelerinden hurma ağaçlarının kesilmesini emretti, bir kısmı kesildi. Yahudiler, "Bunun ne faydası var?' diye sordular; müslümanlar cevap vermediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi."[10]

9 Nadîroğulları kuşatma altına alınınca, bazı müslümanlar kuşatma gereği onlara ait hurma ağaçlarını kesmişlerdi. Ağaçları kesilen yahudiler Hz. Peygamber'e, "Ey Muhammed! Hani sen yeryüzünde fesat çıkarmamayı emrediyordun. Şimdi bu fesat ne?" diye sormuşlardı (bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/97). Âyet yapılan işlerin, aslında Allah'ın izniyle gerçekleştiğini belirtmektedir. Bütün bunlar, bir savaş taktiği olup gaye düşmanı zayıflatmak, gücünü kırmak, moralini bozmak, onları barışa veya teslim olmaya mecbur etmektir. Böyle bir gerekçe yokken düşmana ait ağaçların ve ürünlerin tahrip edilmesi, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] tarafından yasaklanmıştır.

10 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/129 (Kahire 1999).

Yani onlardan bir kısmını kesmeniz ve bir kısmına hiçbir zarar vermeden kökü üzerinde sağlam bırakmanız Allah'ın izniyle olmuştur. Onların kesilmesi de bırakılması da Allah'ın izniyledir.

"Bu, fâsıkları aşağılayıp rezil etmesi içindir." Yani Allah, yahudileri zelil etmek ve kızdırmak için hurma ağaçlarının bir kısmının kesilmesine, bir kısmının ise bırakılmasına izin verdi; müminlere onların mallarına istediklerini yapmalarını emretti.

Bu âyetten, savaş sırasında gerekirse düşmanların evlerini yıkmaya, ağaçlarını kesmeye ve ekinlerini yakmaya ruhsat olduğuna dair delil çıkarılmıştır. Ancak bu işlem, savaş bölgesiyle sınırlı kalmalı, her tarafa yayılmamalı ve onda düşmanı çaresiz bırakma, yıldırma, moralini bozma ve kızdırıp zelil etme gibi hedefler olmalıdır. Âyette, özellikle hurma ağaçlarının söylenmesi, onları kesmek yahudileri daha fazla öfkelendirdiği içindir; çünkü hurma onlar için en güzel geçim kaynağı ve en gözde yiyecekleriydi.

5. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Müridin, manevi terbiyeye ilk girişinde kalbinden dünya sevgisini çıkarıp atması gereklidir. Velev ki o, mala zarar vermeye götürse de kalbin ıslahı için iki zarardan daha hafifini tercih ederek bunu yapmalıdır. Şiblî'nin terbiye halkasına aldığı bir müridin kibrini kırıp kalbinden mal sevgisini çıkartmak için elbisesini ve başındaki örtüyü yırttırması buna bir örnektir. Mürid, kemale erip temkin halini elde edince, giyim kuşamda ve yeme işinde serbest bırakılır. Onun için şöyle denir: Kesip attığınız yahut terkettiğiniz Allah'ın izniyledir.

Kuşeyrî, âyetin zâhirî tefsirini yaptıktan sonra demiştir ki: "Âyette şuna bir delil vardır: Dinin hükümlerinde sebep aranmaz. İlâhî emir geldiği zaman, sebep aramak yanlış olur. O noktada dil susar, niye ve niçin sorularıyla delil aramaz. İlâhî emirlere karşı kalpten itiraz düşüncelerinin geçmesi ve onun kusurlu olduğunun düşünülmesi, irfan (ve edep) sınırından çıkmaktır.

Meşâyih, 'Üstadına itiraz için, 'Bu niçin böyle?' diyen kimse iflah olmaz' demişlerdir. Hangi müridin kalbinde bu tür düşünceler dolaşıp durursa ondan bir hayır gelmez. Kim kalbini ilâhî hükümlerde sebep aramaktan kurtarmaz, cereyan eden her şeye rıza göstermez, Allah tarafından sırrına ve kalbine gelen gayba ait zuhuratları güzel bulmazsa, o kimsenin Allah katında bir değeri yoktur."[11]

Bu sözün bir benzeri de *Hikem*'de geçmektedir. İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Kim, içinde bulunduğu vakitte Allah Teâlâ'nın kendisinde ortaya koyduğu şeyin dışında bir şeyi isterse, o kimse öyle cahildir ki cehalet namına ne varsa kendisinde toplamıştır."

Ganimetlerin Hükmü

Cenâb-ı Hak, sonra ganimetlerin hükmünü açıklayarak şöyle buyurdu:

وَمَٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه۪ مِنْهُمْ فَمَٓا اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا
رِكَابٍ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٦﴾ مَٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه۪ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ وَابْنِ السَّب۪يلِۙ كَيْ
لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَٓاءِ مِنْكُمْۜ وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ
وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُواۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾

6. ***Allah'ın onlardan peygamberine verdiği ganimetlere gelince, siz onu elde etmek için hiçbir at ve deve koşturmadınız. Fakat Allah, peygamberlerini dilediği kimselerin üzerine salar. Allah'ın her şeye gücü yeter.***

---

11 Kuşeyri, *Letâifü'l-İşârât*, 6/129.

7. Allah'ın, o memleketlerin halkından peygamberine verdiği ganimetler Allah'a, peygamberine, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. *(Allah taksimatı böyle yaptı ki)* ***o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet olmasın. Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de yasak ettiyse ondan sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı şiddetlidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah'ın onlardan peygamberine verdiği ganimetlere gelince ..."* Yani Allah'ın onlardan alıp peygamberine iade ettiği mallarına gelince ... Âyette şu duruma vurgu yapılmaktadır: Doğru olan, bu malların Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] elinde olmasıdır. Bu mallar, kâfirlerin elinde haksızlıkla bulunmaktadır. Bunun için Allah Teâlâ, o malları hak edene geri verdi. Çünkü Hak Teâlâ insanları kendisine ibadet etmeleri için yarattı; diğer şeyleri de O'na ibadete vesile etsinler diye yarattı. Bu durumda o malların müminlerin elinde bulunması en uygun olanıdır.

"Siz onu elde etmek için hiçbir at ve deve koşturmadınız." Yani siz onları elde etmek ve ganimet olarak almak için hiçbir at ve deve koşturmadınız. Uzun ve meşakkatli yol yürümediniz. Şiddetli bir zorlukla karşılaşmadınız. Çünkü onların yurdu, Medine'ye 2 mil[12] uzaklıkta bulunuyordu. Müslümanlar oraya yürüyerek gittiler. İçlerinde sadece Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] binek üzerindeydi. Böylece Allah Teâlâ orayı sulh yoluyla fethetti.

Âyette sanki şöyle deniliyor: Onlar, Allah'ın peygamberine sulh yoluyla verdiği ganimetlerdir; siz onları el emeği ve alın teri ile elde etmediniz.

"Fakat Allah, peygamberlerini dilediği kimselerin üzerine salar." Yani Allah, öteden beri devam eden sünneti gereği, peygamberlerini, düşmanlarından dilediklerinin üzerini salar. Allah Teâlâ, resûlünü bu kimselerin üzerine hiç alışılmadık bir şekilde saldı. Bunun için siz zorluklara

---

12 Bir mil, 4000 zirâdır. Bir deniz mili 1855 metredir.

dalmadınız; harbin şiddetli sıkıntılarını çekmediniz. Bu durumda sizin onların mallarında bir hakkınız yoktur.

"Allah'ın her şeye gücü yeter." Allah, bazan alışılan şekillerde, bazan da alışılmışın dışında, dilediği her şeyi yapar.

Cenâb-ı Hak sonra, ganimetin taksimini açıklayarak şöyle buyurdu:

"Allah'ın, o memleketlerin halkından peygamberine verdiği ganimetler Allah'a, peygamberine, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir."

Denilmiştir ki: Birinci âyet, Nadîroğulları'nın malları hakkında indi. Allah Teâlâ, onları sadece resûlüne tahsis etti, o da bu malları muhacirler arasında paylaştırdı; ondan ensara bir şey vermedi, ancak fakir olan üç kişiye pay ayırdı. Bunlar, Ebû Dücâne, Sehl b. Huneyf ve Hâris b. Samt'tır.

İkinci âyet ise savaşarak fethedilen bütün beldeler ve onlardan elde edilen ganimetler hakkında indi. Açık ve tercih edilen görüş budur. Allah Teâlâ bu tür ganimetlerin verileceği yerleri şöyle açıkladı:

"Bu ganimetler Allah'a, peygamberine, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir."

Âlimler, bu ganimetin taksiminde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

Bir görüşe göre, âyetin zâhirine tâbi olarak ganimet altı kısma bölünür; Allah'ın hissesi olarak ayrılan mallar, Kâbe'nin ve diğer mescidlerin imarına harcanır.

Diğer bir görüşe göre, bu ganimetler beş kısma bölünür; çünkü âyette Allah'ın adının geçmesi tâzim içindir. Bir görüşe göre Peygamberimiz'in hissesi, İslâm devlet başkanına verilir; diğer görüşe göre bu pay askerlere, kale ve sınır boylarındaki savunma hizmetlerine ayrılır; başka bir görüşe göre ise müslümanların faydalanacağı işlere harcanır. Ganimetlerin taksimiyle ilgili geniş açıklama Enfâl sûresinin 1 ve 41. âyetlerin tefsirinde geçti.

"Allah Teâlâ ganimetlerin nasıl paylaşılacağını açıkladı ki *o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet olmasın."* Yani fakirlerin hakkı olan ganimetler, sizden zenginlerin elinde dolaşan ve sadece onlara has bir nimet, servet, zenginlik, şeref, üstünlük gibi şeyler olmasın.

Âyet şöyle devam ediyor: "*Peygamber size* ganimetten *ne verdiyse onu alın,* kabul edin." Yahut size neyi emrettiyse onu yapın. Çünkü bunu yapmak size farzdır. "Ayrıca *o size neyi de* almayı veya yapmayı *yasak ettiyse ondan sakının."* O şeyi istemeyin yahut o işi yapmayın.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Nadîroğulları'ndan ve çevre beldelerden elde edilen ganimetleri sadece muhacirlere dağıtınca, ensardan bazıları, "Bu ganimetlerde onlarla birlikte bizim de payımız var!" dediklerinde bu âyet indi.[13]

Âyet şöyle devam ediyor: "Peygamber'e aykırı davranma konusunda *Allah'tan korkun. Çünkü* resûlüne muhalefet edenlere *Allah'ın azabı çok şiddetlidir."*

Âyetin Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] getirdiği her şeyi yani yapmayı ve sakınmayı emrettiği bütün hükümleri içermesi en güzelidir; ganimetler de bu şeylere dahil olmaktadır.

6-7. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İlim iki kısımdır. Biri, ilâhî vehbî ilim olup sırf ilâhî lutuf ve ihsan olarak kalbe akıtılır. Bu, rubûbiyyet sırlarına ait ilimdir ve verilene özeldir. Bu ilme sahip olan kimse onu başkasına (ehli olmayanlara) açmamalıdır; ancak onun için nefsini feda eden kimseye açabilir. Birinci âyet, buna işaret etmektedir.

İlmin ikinci kısmı, çalışarak elde edilen (kesbî) ilimdir. O, gayret ve çalışmayla elde edilir. Bu ilim bütün insanlara, avam havas herkese verilebilir. İkinci âyet de buna işaret etmektedir.

Sır, ilme ehli olanlara özel kılındı ki zâhir ehlinden ona sahip olanlar, onu her yerde yayıp açıklamasınlar. Bunu yapmak âlemin nizamını bozar.

---

13 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 22/526.

İmam Kuşeyrî, *"Peygamber size neyi verdiyse onu alın ..."* âyeti hakkında demiştir ki: "Bu âyet, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] tâbi olmanın farz olması, ilimde genişçe açıklandığı üzere onun yoluna ve sünnetine uymanın gerekliliği konusunda temel bir âyettir. Kul kalbine gelen düşünceleri ona arzetmeli ve müşkül meselelerini ilme göre onunla çözmelidir. Eğer kalbine gelen düşünceyi Kur'an ve Sünnet kabul etmiyorsa o, bâtıl ve yanlış bir şeydir, ondan kaçınmalıdır."[14]

Muhacir ve Ensarın Fazileti

Cenâb-ı Hak sonra, yukarıda bahsedilen fakirleri açıklayarak şöyle buyurdu.

لِلْفُقَرَٓاءِ الْمُهَاجِر۪ينَ الَّذ۪ينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ
يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُۜ اُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الصَّادِقُونَۚ ﴿٨﴾ وَالَّذ۪ينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْا۪يمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ
يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ ف۪ي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّٓا
اُو۫تُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌۜ وَمَنْ يُوقَ
شُحَّ نَفْسِه۪ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَۚ ﴿٩﴾ وَالَّذ۪ينَ جَٓاؤُ۫ مِنْ بَعْدِهِمْ
يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذ۪ينَ سَبَقُونَا بِالْا۪يمَانِ وَلَا
تَجْعَلْ ف۪ي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا رَبَّنَٓا اِنَّكَ رَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴿١٠﴾

8. ***Bu ganimet malları yurtlarından çıkarılan ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirlere aittir; onlar Allah'ın lutuf ve rızasını ararlar, Allah'ın dinine ve Peygamber'ine yardım ederler. İşte*** *(imanlarında)* ***sadık olanlar onlardır.***

14 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/130.

9. ***Bunlardan önce Medine'yi yurt edinen ve imanı gönüllerine yerleştirenler, yurtlarına hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.***

10. ***Onlardan sonra gelenler ise şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı bir kin bulundurma! Rabbimiz! Şüphesiz sen çok şefkatli ve çok merhamet edensin."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Bu ganimet malları yurtlarından çıkarılan ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirlere aittir."* Yani bu ganimet, yurtlarından ve mallarından çıkarılan fakir muhacirlere verilir. Çünkü Mekkeli kâfirler onları Mekke'den çıkmaya zorladılar. Bunlar 100 kişiydi. Âyette, kâfirlerin, müslümanların mallarından istila ettiklerini mülkiyetlerine geçirdiklerine dair bir delil vardır. Zira Allah Teâlâ, hicret eden müslümanların Mekke'de yurtları ve malları olduğu halde, onlara "fakir" ismini verdi.

"Onlar Allah'ın lutuf ve rızasını arayarak yurtlarından çıktılar." Yani O'ndan dünyada rızık, ahirette rızasını arayarak yurtlarından çıktılar.

Yahut onlar, cenneti ve Allah'ın rızasını isteyerek yurtlarından çıktılar.

Bir diğer mana: Onlar, imanlarını artırmak ve ilâhî rızayı daha fazla elde etmek için yurtlarından çıktılar.

"Bir de onlar Allah'a ve Peygamber'ine yardım için yani Allah'ın dinine yardım etmek ve Peygamber'ine destek vermek niyetiyle *yurtlarından çıktılar. İşte onlar* yani açıklanan bu sıfatlara sahip olan kimseler, imanlarında *sadık olanlardır."* Onlar doğrulukta kök salmış, kemale ermişlerdir. Çünkü onların sadakati, vatanlarını, aile ve mallarını terketmede ortaya çıkmıştır.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Bunlardan önce Medine'yi yurt edinen ve imanı gönüllerine yerleştirenler ..."*

Bu âyet, ensarın güzel vasıflarından bahsetmektedir. Onların, muhacirleri sevmesi ve ganimetlerin onlara verilmesine gönül hoşluğu ile rıza göstermeleri de bu güzel vasıflara dahildir. Ensar, muhacirler hicret etmeden önce Medine'yi kendilerine yurt edinmişler ve imanı içlerinde iyice yerleştirmişlerdir. Yani Medine'yi sabit yurt edinmişler ve imana sımsıkı sarılmışlardır.

İmana sarılmak, onda ihlâslı olmak, imanın gereği olan alametleri göstermek ve hükümlerini yaşayarak ortaya koymaktır. Bu konuda ensarın, muhacirlerden önde olduğunda şüphe yoktur. Çünkü muhacirler, hicretten önce bunları açıkça yapamıyorlardı. Ensarın muhacirlerden önde olması sadece, imanın gereği olan şeyleri açıktan yapma konusundadır; yoksa imanda ihlâs konusunda değildir. Çünkü bu konuda ensarın muhacirlerden önde olması düşünülemez.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlar, yurtlarına hicret edenleri severler."* Ensarın, muhacirlere sevgisi o noktadaydı ki onlarla mallarını bölüştüler, onları evlerine yerleştirdiler, iki hanımı olan, onlardan birini boşadı ki muhacir kardeşi onunla evlenebilsin. Onların muhacirleri sevmesi, Allah'ın dinine yardım için hicret etmeleri ve imanlarından dolayı kendilere duydukları aşırı muhabbet sebebiyledir.

"Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar." Yani onu, kendilerinin de muhtaç olduğu bir şey olarak görüp sıkıntı çekmezler. Onların nefisleri, ganimetlerden muhacirlere verilen şeyin peşine düşmez; ondan herhangi bir şeye kendisinin de muhtaç olduğunu düşünerek ona tamah etmez.

Yahut onlar, muhacirlere verilen ganimetlerden dolayı bir hasede ve iç sıkıntısına düşmezler; çünkü bunu muhacirlere tahsis eden Hz. Peygamber'dir [sallallahu aleyhi vesellem].

"Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları nefislerine tercih ederler." Yani ensar, kendileri ihtiyaç içinde bulunsalar bile, bütün geçim sebeplerinde muhacirleri kendilerine takdim ve tercih ediyorlardı.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Nadîroğulları ganimetlerini elde edince, ensara,

'Siz kendi isteğinizle, muhacir kardeşlerinizle mallarınızı ve evlerinizi bölüştünüz. Bu ganimette de onlara ortak oldunuz. Eğer isterseniz mal ve evleriniz size kalsın, bu ganimetten size bir şey vermeyelim, hepsini muhacirlere dağıtalım' buyurdu. Bunun üzerine ensar,

'Hayır, biz mallarımızı ve evlerimizi onlarla bölüştük; bu devam etsin. Ayrıca bizler, bu ganimetteki payımızdan da vazgeçip hepsini onlara veriyoruz; onlara ortak olmayalım!' dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, *'Onlar kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile, başkalarını nefislerine tercih ederler'* âyetini indirdi."[15]

Bazıları, bu üç âyetin birbirine bağlı olduğunu söyleyerek onlara şu manayı vermiştir: Ganimetler, fakir muhacirlere, onlardan önce Medine'yi yurt edinen ve imana sımsıkı sarılan ensara ve onlardan sonra gelenlere aittir. Hz. Ömer'den rivayet edilen şu haber de bu görüşü desteklemektedir: Hz. Ömer [radıyallahu anh] bu üç âyeti sonuna kadar okudu ve sonra dedi ki: "Bu âyet, bütün müslümanları kapsamaktadır. Yeryüzünde bulunan her müslümanın bu ganimette payı vardır; ancak köleleri bundan hariçtir."[16]

Âyetin iniş sebebi olarak şu olay da nakledilmiştir:

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] anlatıyor: Sıkıntı içinde olan bir adam Resûlullah'a [aleyhisselâm] gelerek,

"Yâ Resûlallah! Çok açım, bana yiyecek ver!" dedi. Allah Resûlü hanımlarına haber göndererek,

"Yanınızda yiyecek bir şey var mı?" diye sordurdu. Onlar da,

"Seni hak üzere gönderen Allah'a yemin olsun ki yanımızda sudan başka bir şey yok!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] adama,

---

15 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/151; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 8/77 (Riyad 1993); Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 5/ 200; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/25.

16 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/151; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 8/77; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/355.

"Bu gece sana yedirecek bir yiyeceğimiz yok!" buyurdu. Sonra sahabilere dönerek,

"Kim bu adamı bu gece misafir ederse Allah ona rahmet eylesin!" buyurdu. O zaman ensardan bir zat (onun Ebû Talha olduğu söylenmiştir) ayağa kalkarak,

"Onu ben misafir ederim yâ Resûlallah!" diyerek adamı evine götürdü. Ailesine,

"Bu, Resûlullah'ın misafiridir, ona ikram et, evde ne varsa ona getir!" dedi. Kadın da,

"Evimizde sadece çocukların yiyeceği var!" dedi. Bunun üzerine adam,

"Kalk, çocukları biraz oyala ve bir şey yemeden uyut. Sonra kandili yak. Misafir yemeye başlayınca, sen kalkıp ışığı düzeltiyormuş gibi yaparak onu söndür. Sonra gel, ortadaki yemeği Resûlullah'ın misafiri yiyip doysun diye biz yemek yiyor gibi yapalım, fakat bir şey yemeyelim" dedi.

Hanım kalktı, çocukları oyalamaya başladı ve hiçbir şey yemeden uyudular. Sonra, tirit yemeği yaptı ve sofraya getirdi. Kandili yaktı. Misafir yemeye başlayınca, kalktı ışığı düzeltiyormuş gibi yaparak kandili söndürdü. Karı koca sofrada ağızlarını şapırdatarak yemek yiyormuş gibi yaptılar, fakat hiçbir şey yemediler. Kaşığı boş getirip boş götürdüler. Misafir onların da yediğini zannederek yemeğin hepsini yedi ve doydu. Karı koca aç olarak gecelediler. Sabah olunca misafirle ev sahibi erkenden Resûlullah'a gittiler. Allah Resûlü onları görünce tebessüm ederek,

"Allah Teâlâ, *bu gece falan erkekle filan kadının yaptıklarından çok hoşnut oldu"* buyurdu. Bunun üzerine yüce Allah,

"Onlar, kendileri muhtaç olsalar bile, başkalarını nefislerine tercih ederler" âyet-i kerimesini indirdi.[17]

---

17 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 22/527; Begavi, *Meâlimü't-Tenzîl*, 8/76-77; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/25; ayrıca bk. Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 10, Tefsiru Sûre (59), 9.

Hz. Enes'ten [radıyallahu anh] şöyle nakledilmiştir: Ashâb-ı kirâmdan fakir birine kızartılmış bir koyun kellesi hediye edildi. Kendisi ve çocukları bu yiyeceğe muhtaçtı. Bu aç halde iken kelleyi getirene,

"Onu şu falanca komşuma götür; o ve çocukları bizden daha muhtaç bir haldedir" dedi ve oraya gönderdi. O da aynı şekilde diğer bir komşusuna gönderdi. O da bir başkasına gönderdi ve sonuçta kelle ilk götürüldüğü yere geri döndü. Onların bu fedakârlığını övmek üzere Allah Teâlâ,

"Onlar kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile, başkalarını nefislerine tercih ederler" âyet-i kerimesini indirdi.[18]

Âyet şöyle bitiyor: *"Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir."* Yani Allah kimi nefsinin cimriliğinden korur ve o kimse mal sevgisi ve infaktan nefret etme konusunda nefsine galip gelirse işte bu kimseler, ulaşılmak istenen bütün hayırları elde ederler ve korkulan her şeyden kurtulurlar.

Âyette geçen "şuh", "buhl" denen cimrilikten daha kötüdür.

Şuh, aşırı cimrilik olup nefsin sahip olduğu mala aşırı derecede düşkün olması ve onu kimseye vermemek için hırs göstermesidir. Buhl ise elindekini başkasına vermemektir.

Şöyle de denilmiştir: Şuh, yani insanı helâk eden cimrilik, başkasının malını zulümle yemektir; buhl ise kendi malını kimseye vermemektir.

Esved b. Hilâl [rahmetullahi aleyh] anlatıyor: İbn Mesud'a [radıyallahu anh] bir adam gelerek,

"Ben helâk olmaktan korkuyorum!" dedi. İbn Mesud [radıyallahu anh],

"Niçin?" diye sorunca adam,

"Allah Teâlâ'nın, *'Kim nefsinin cimriliğinden korunursa o, kurtuluşa ermiştir'* âyetini işittim. Ben eli sıkı bir adamım. Kimseye bir hayrım ulaşmıyor" dedi. O zaman İbn Mesud [radıyallahu anh],

---

18 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/151; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/ 25.

"Bu senin anlattığın hale bahillik denir. Aslında bahillik çok kötü bir şeydir. Fakat âyette geçen cimrilik senin durumun değildir. Âyetin bahsettiğine şuh denir. Şuh, kardeşinin malını zulüm ve haksızlıkla ele geçirip yemendir" dedi.[19]

Bazıları da şöyle demiştir: Şuh, yani insanı helâk eden cimrilik, elindekini kimseye vermemek ve başkasının elindekine tamah etmektir; buhl ise kimsenin malına tamah etmeden elindeki malı kimseye vermemektir. Kısaca şuh, buhlden daha kötüdür.

Cenâb-ı Hak sonra, muhacir ve ensarın peşinden gelen nesilden bahsederek şöyle buyurdu: *"Onlardan sonra gelenler ise şöyle derler: ..."*

Bunlar, muhacir ve ensarı güzelce takip eden, kıyamete kadar gelen bütün müminlerdir.

Bazıları onların, İslâm kuvvetlendikten sonra hicret edenler olduğunu söylemiştir. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

Onlar şöyle dua ederler:

"Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla." Bu duayı yapanlar, muhacir ve ensarın faziletlerini itiraf için onları, imanda öncü olma vasıflarıyla andılar. Hz. Âişe'nin (radıyallahu anh) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Sonradan gelenlere muhacir ve ensar için istiğfar etmeleri emredildi; onlar ise haklarında kötü konuştular."[20]

Dua şöyle devam ediyor: "Bütün *iman edenlere karşı kalplerimizde bir kin* ve düşmanlık *bulundurma! Rabbimiz! Şüphesiz sen, son derece şefkatli ve merhamet edensin."* Bunun için merhamet ve rahmetinle duamıza icabet etmeye layıksın.

---

19 Hâkim, *Müstedrek*, 2/490; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 22/530; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 7/107.

20 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/153; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/30-31; Müslim, Tefsir, 15.

8-10. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Manevi ihsanları, ilâhî feyzi ve Hak tarafından seçilmeyi hak eden üç sınıftır:

Birincisi, kalplerinin ve sırlarının salahı için vatanlarından hicret eden, yurtlarını ve yakınlarını terkeden fakirlerdir.

İkincisi, Allah için yurtlarına hicret edenleri bağrına basıp konuk eden, mallarıyla ve canlarıyla onları kendilerine tercih eden kimselerdir.

Üçüncüsü de onlardan sonra gelip Cenâb-ı Hakk'ın tanıttığı gibi, kendilerinin ve önceki mümin kardeşlerinin affedilmesini isteyenlerdir.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), *"Bunlardan önce Medine'yi yurt edinen ve imanı gönüllerine yerleştirenler, yurtlarına hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir"* âyetinin tefsirinde demiştir ki:

"Allah Teâlâ bir önceki âyette fakir müslümanları övdü ve onları en güzel vasıflarıyla tanıttı. Çünkü onlar, fakirlik hallerinde Allah'a ve Resûlü'ne karşı sadık kimselerdir. Cenâb-ı Hak bu âyette de zenginlik hallerindeki sadakatlerinden dolayı zenginleri övdü ve onların güzel vasıflarını anlattı. Bu vasıflar, Allah'a şeksiz iman, marifetullah, kendilerini Allah'a yaklaştıran şeylere sarılma, fakir mümin kardeşlerine karşı tevazu göstermeleri, onları sevmeleri, haset, cimrilik, kin ve dünya sevgisinden temiz olmalarıdır. Hak Teâlâ, onların ayrıca cömertlik ve îsâr ahlâkına sahip olduklarını, kalplerinde zerre kadar dünya sevgisi ve itibar hırsı kalmadığını söyledi. Kimin tabiatı nefsinin hırsından temizlenirse kurtulur ve Rabb'ini müşahedeyi elde eder."[21]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Rûzbihân-ı Baklî, sanki şunu demek istiyor: Allah Teâlâ'nın, *"Ganimetler fakir muhacirler içindir ..."* âyetiyle işaret edilenler, seyrü sülûk halindeki müridlerdir. *"Bunlardan önce Medine'yi yurt edinen ve imanı gönüllerine yerleştirenler ..."* âyetiyle işaret edilenler

21 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/411-412 (Beyrut 2008).

ise Allah'a vâsıl olmuş âriflerdir. Yani onlar, marifet yurduna yerleşmişlerdir. Çünkü ârifler, marifet içinde yerleşmişler, onda derinleşmişler; imanın hakikatiyle tanışıp onun manevi tadını tatmışlardır.

Allah Teâlâ, *"Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar"* âyetinde, onların sahip olmadıkları şeylerden gönüllerini çekip zühd sahibi olduklarını, ondan hırs ve tamahlarını kestiklerini belirttikten sonra, *"Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları nefislerine tercih ederler"* âyetinde onların sahip oldukları şeylerde ise îsâr ahlâkına ulaştıklarını, kendi mallarında din kardeşlerini kendilerine tercih ettiklerini belirtti. Bu şekilde dünya kalplerinden tam olarak çıktı. Öyle ki artık bu kalp, kaçırdığı dünya nimetlerine bağlanmaz, ulaştıklarını da elinde tutmaz, tam aksine, kendisi o mala ihtiyaç içinde bulunsa bile, başkasını nefsine tercih eder. Âyet, onların gönüllerinin selâmetine ve nefislerinin cömertliğine işaret etmektedir. Allah kendilerinden razı olsun, sahâbe-i kirâmın ahlâkı böyleydi. Onlar bu iki ahlâkla bütün insanlara üstünlük sağladılar. Bunlar aynı zamanda sûfîlerin de elde ettiği birer ahlâktır.

Şeyh Bâyezid-i Bistâmî demiştir ki: Belhli bir gencin mağlup ettiği gibi kimse beni mağlup etmedi. Bu genç hacca gelmişti. Orada bana,

"Ey Bayezid! Size göre zühd nedir?" diye sordu. Ben de,

"Elimize geçince yeriz, bir şey bulamadığımızda da sabrederiz; bize göre zühd budur" dedim. Genç,

"Bizim Belh'teki köpekler de böyle yaparlar; bulunca yerler, bulamayınca sabrederler!" dedi. O zaman ben,

"Peki size göre zühd nedir?" diye sordum; genç,

"Elimize yiyecek bir şey geçince, başkalarını tercih ederiz; bir şey bulamayınca ise şükrederiz" dedi.[22]

Zünnûn-i Mısrî'ye, "Kalbi nurla açılmış (ve Allah'a yönelmiş) zâhidin alameti nedir?" diye sorulunca şöyle demiştir: "Bunun alameti şu üç şeydir: Elinde biriken dünya malını dağıtmak, elinde olmayanın peşine

22 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/151; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/355; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/27.

düşmemek, günlük yiyeceği eline geçince (ona muhtaç olan) başkasını nefsine tercih etmek."[23]

Münafıkların Garip Halleri

Cenâb-ı Hak sonra, münafıkların şaşılacak hallerinden bahsederek şöyle buyurdu:

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِاِخْوَانِهِمُ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ
اَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ اُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطٖيعُ فٖيكُمْ
اَحَدًا اَبَدًا وَاِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾
لَئِنْ اُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ
نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٢﴾ لَاَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً فٖى
صُدُورِهِمْ مِنَ اللّٰهِ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾ لَا يُقَاتِلُونَكُمْ
جَمٖيعًا اِلَّا فٖى قُرًى مُحَصَّنَةٍ اَوْ مِنْ وَرَٓاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدٖيدٌ
تَحْسَبُهُمْ جَمٖيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتّٰى ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾

11. ***Münafıkların, kitap ehlinden inkâr eden kardeşlerine, "Yemin ederiz ki siz*** *(Medine'den)* ***çıkarılırsanız, muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin aleyhinize olacak işlerde asla kimseye uymayız. Eğer size karşı savaşılırsa size mutlaka yardım ederiz" dediklerini görmedin mi? Allah şahittir ki onlar kesinlikle yalancıdır.***

12. ***Andolsun ki münafıklar, kardeşleri*** *(yahudiler Medine'den)* ***çıkarılırsa onlarla beraber çıkmazlar. Kendilerine karşı savaşılırsa onlara yardım etmezler. Yardım edecek olsalar bile mutlaka arkalarını dönüp kaçarlar, sonra kendilerine de yardım edilmez.***

---

23 Sa'lebî, *a.g.e.*, 6/151; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/27.

13. *Onların kalplerinde size karşı duydukları korku, Allah'a karşı duydukları korkudan daha fazladır. Bu, onların gerçeği anlamayan bir toplum olmalarındandır.*

14. *Onlar sizinle toplu halde savaşamazlar; ancak müstahkem kaleler içinde veya duvarlar arkasında* *(savaşmak isterler).* ***Onların aralarındaki savaşları şiddetlidir. Sen onları toplu halde sanırsın; halbuki kalpleri darmadağınıktır. Bu, onların akıllarını kullanmayan bir topluluk olmalarındandır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed veya işiten kimse! *Münafıkları* yani Abdullah b. Übey ve taraftarlarını *görmedin mi* ne yapıyorlar?"

Önceki âyetlerde, müminlerin güzel sözleri ve farklı tabakadaki konumlarıyla ortaya koydukları övülecek halleri anlatıldı. Bu âyetlerde de münafıklarla kâfirler arasında cereyan eden yalan konuşmalar ve bozuk haller anlatıldı.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Münafıklar, kitap ehlinden inkâr eden kardeşlerine şöyle diyorlar: 'Yemin ederiz ki siz Medine'den çıkarılırsanız, muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin aleyhinize olacak işlerde asla kimseye uymayız. Eğer size karşı savaşılırsa size mutlaka yardım ederiz.'"*

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Nadîroğulları'nın kalelerini muhasara edince, Abdullah b. Übey ve adamları onlara gizlice haber göndererek dediler ki: "Kalenizden çıkmayın. Eğer müslümanlar sizinle savaşırlarsa biz sizinle beraberiz, sizi yalnız bırakmayız. Şayet sizi kalenizden çıkarırlarsa biz de Medine'den sizinle birlikte çıkarız. Size karşı savaşma konusunda hiç kimseye yani Resûlullah'a ve müslümanlara tâbi olmayız. Yahut sizi yalnız bırakma ve size vaat ettiğimiz şeye aykırı davranma konusunda hiç kimseye itaat etmeyiz. Kuşatma süresi uzasa da biz sizinle beraberiz ve verdiğimiz sözün arkasındayız."

Münafıklar, *"Eğer size karşı savaşılırsa size mutlaka yardım ederiz!"* dediler. Allah Teâlâ da onları yalanlamak için, *"Allah şahittir ki onlar kesinlikle yalancıdır"* buyurdu.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Andolsun ki münafıklar, kardeşleri yahudiler Medine'den çıkarılırsa onlarla beraber çıkmazlar. Kendilerine karşı savaşılırsa onlara yardım etmezler."* Gerçekten durum böyle oldu; onlardan hiçbiri yahudilere yardım etmek için başını kaldıramadı. Âyette, apaçık bir mucize vardır. Şöyle ki münafıkların ne yapacağı önceden haber verilmiş ve aynen öyle olmuştur.

"Bilfarz *yardım edecek olsalar mutlaka arkalarını dönüp kaçarlar, sonra kendilerine de asla yardım edilmez."* Kendilerine yardım edilmeyenler, ya münafıklar ya da yahudilerdir. Yani onlar bir daha asla şevket (izzet ve yetki) elde edemezler.

Âyette, *"Onlara yardım etmezler"* denildikten sonra, *"Yardım edecek olsalar ..."* buyrulması, bilfarz manasındadır. Yani "olmaz ya, olacak olsa ..." demektir. Şu âyette de bu manada bir kullanım vardır:

"(Resûlüm, olmaz ya) eğer Allah'a şirk koşacak olsan, hiç şüphesiz amelin boşa gider" (Zümer 39/65).

Cenâb-ı Hak, olan bir şeyi bildiği gibi, olmayan bir şey şayet olacak olsaydı, onun nasıl olacağını da bilir.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Onların kalplerinde size karşı duydukları korku, Allah'a karşı duydukları korkudan daha fazladır."* Yani onlar, sizden daha fazla korkarlar. Bu onların nifaklarına bir alamettir. Yani onlar size açıktan Allah'tan korktuklarını söylerler, halbuki içlerinde Allah'tan daha fazla sizden korkup çekinirler.

"Onların *bu* şekilde, Allah'tan daha fazla sizden korkup çekinmeleri, *onların, gerçeği* hiç *anlamayan bir toplum olmalarındandır."* Eğer anlasalardı Allah Teâlâ'nın azametini bilirler ve O'ndan hakkıyla korkarlardı.

"Onlar yani yahudi ve münafıklar *sizinle toplu halde savaşamazlar.* Yani herhangi bir yerde toplanıp birleşerek sizinle savaşmaya güç yetiremezler. *Ancak* yol veya hendeklerle *müstahkem kaleler içinde veya duvarlar arkasında savaşmak isterler."* İleri derecedeki korkularından dolayı, meydana çıkıp sizinle yüz yüze gelmeksizin, kale içinde veya siper gerisinde savaşırlar.

"Onların aralarındaki savaşları şiddetlidir." Âyet şunu açıklıyor: Onların müslümanlardan korkuları, aslında zayıf ve korkak oldukları için değildir. Onlar birbirlerine karşı çetin savaşçıdırlar. Onların zayıflığı ve korkaklıkları size karşıdır; bunun sebebi de Allah Teâlâ'nın onların kalplerine korku vermesidir.

"Sen onları, yani münafıkları ve yahudileri *toplu halde sanırsın; halbuki kalpleri darmadağınıktır."* Yani sen onları kendi aralarında muhabbet ve birlik içinde zannedersin, hâlbuki onların kalpleri darmadağınıktır.

İbn Atıyye demiştir ki: "Bu durum, ihtilafa düşüp zayıflayan toplumların halidir. Böyle bir toplum, giriştiği her işte mağlup olur."[24] Yani onların arasında kin ve düşmanlık mevcuttur; bu durumda onlar birbirlerini gerçek manada destekleyemezler, müttefiklerine yardımda bulunamazlar.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Kalpler birbirinden nefret ederken, bedenlerin bir arada bulunması, bütün fesadın kaynağı ve ihtilafın sebebidir. Kalplerin aynı noktada birleşmesi, hedeflerinin ortak ve gayelerinin aynı olması bütün zafer ve saadetleri elde ettirir."[25]

Cenâb-ı Hakk'ın, münafık ve yahudilerin özelliklerinden bahsettiği bütün şeyler, müminlere onlarla savaşmaya cesaret vermekte ve kalplerine kuvvet kazandırmaktır.

"Onların bu dağınıklığı hiçbir şeyi *akıl edemeyen bir topluluk olmalarındandır."* Akıl etselerdi hakkı tanırlar, ona tâbi olurlar, kalpleri hakla huzur bulur, sözleri bir olur, hep bir ağızdan aynı gerçeği haykırırlardı. Fakat haktan yana cahil oldukları için yolları farklı oldu. Yolları farklı olduğu için kalpleri de darmadağınık oldu.

Bazıları âyete şu manayı vermiştir: Onlar, kalıplarının dağınık olmasının kalplerini ve güçlerini zayıflattığını bilmezler. Ancak bu, uzak bir manadır.

24 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 5/290.
25 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/133.

11-14. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Mürid, kalbinden kötü vasıfların çıkması ve onun marifeti almaya hazır olması için kalbini muhasara ettiğinde, münafıklık alameti olan nefsanî hazlar, boş arzular ve kötü vasıflar nefislere der ki:

"Kalpten çıkmayın; biz size yardım edeceğiz ve destek vereceğiz. Eğer zorla çıkarılırsanız biz de sizinle birlikte çıkarız. Şayet mücâhede ve riyâzetle size savaş açılırsa biz de ihtilaf ve gevşeklikle size yardım ederiz."

Allah şahittir ki onlar yalan söylüyorlar. Çünkü Allah'ın izni olmadan hiç kimse bir şey yapamaz. Eğer onlar kalpten çıkarılacak olsalar, diğerleri onlarla birlikte çıkmazlar.

Onlar sizinle toplu halde savaşamazlar. Yani hevâ ordusuyla nefsin ordusu sizinle savaşmak için birleşemezler. Onlar ancak kötülüklere ve dünyevî şeylere şiddetle bağlanmış, etrafı boş meşguliyet ve maddi engellerle çevrilip içine nur girmeyen gafil kalplerde birleşirler. Yahut iman duvarlarının gerisinde kalbe vesvese verirler. Boş meşguliyetlerden arınmış ve bazı kötülüklerden temizlenmiş kalplere gelince, onlarla kalpte kalan diğer kötü özellikler savaşır. Onların arasındaki savaş çok çetindir. Yani aralarındaki harp süreklidir. Nefsin ordusu galip gelince, zulmeti ruhu istila eder. Kalbin ve ruhun ordusu galip gelince nur, nefsin zulmetini bastırır.

Sen onları birlik içinde zannedersin, halbuki onların kalpleri darmadağınıktır. Yani sen, hevânın ve nefsin arzularını bir zannedersin, oysa onların kalbi (kaynağı) farklıdır. Boş arzular birbirinden farklıdır. Nefsanî hazlar değişik değişiktir. Günahlar ayrı ayrıdır. Herkes için bunlardan bir pay vardır. Her nefsin diğerinden ayrı bir arzusu vardır. Bu, onların aklını kullanmayan bir toplum olmalarındandır. Eğer onlar akıllarını kullanabilinselerdi, arzuları Allah'ın ve resûlünün muhabbetinde birleşirdi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Sizden biri, bütün his ve hevâsıyla benim getirdiğim şeylere tâbi oluncaya kadar (kâmil manada) iman etmiş olmaz."[26]

26 Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 1/213; İbn Receb, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, 2/269.

Kâfirlerin Ortak Âkıbeti

Cenâb-ı Hak sonra, Nadîroğulları'nı Bedir'de öldürülen kâfirlere benzeterek şöyle buyurdu:

كَمَثَلِ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرٖيبًا ذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَلٖيمٌ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنّٖى
بَرٖٓيءٌ مِنْكَ اِنّٖٓى اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمٖينَ ﴿١٦﴾ فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَٓا
اَنَّهُمَا فِى النَّارِ خَالِدَيْنِ فٖيهَاۜ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظَّالِمٖينَ ﴿١٧﴾

15. ***Onların durumu, kendilerinden az öncekilerin** (Mekkeli müşriklerin)* ***durumu gibidir. Onlar** (Bedir'de)* ***yaptıklarının cezasını tattılar. Onlara ayrıca elem dolu bir azap vardır.***

16. ***Münafıkların durumu ise şeytanın durumu gibidir. Şeytan insana, "İnkâr et" der; insan inkâr edince de, "Şüphesiz ben senden uzağım; ben âlemlerin Rabb'i Allah'tan korkarım" der.***

17. ***Nihayet ikisinin de âkıbeti, ebediyen ateşte kalmaları olmuştur. İşte zalimlerin cezası budur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Onların durumu, kendilerinden az öncekilerin durumu gibidir."* Yani yahudilerin başlarına bu azabın gelmesindeki durumu, kendilerinden az önce Bedir'de benzer bir âkıbeti yaşayan Mekkeli müşriklerin durumuna benzemektedir. Nadîroğulları Gazvesi, Bedir Savaşı'ndan altı ay sonra gerçekleşmiştir. Nitekim Buhârî de Zührî'den bu görüşü nakletmiştir. Buhârî sonra demiştir ki: "İbn İshak Nadîroğulları Gazvesi'nin Maûne Kuyusu olayı ile Uhud'dan sonra olduğunu söylemiştir."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: İbn İshak'ın görüşü, sûrenin başında geçen rivayete uygundur. Meşhur olan da budur.

"Onlar yaptıklarının cezasını tattılar." Yani onlar ihanetlerinin ve Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] düşmanlıklarının kötü âkıbetini tattılar. O, dünyada ölümdür. "Bununla birlikte *onlar için* ahirette *elem dolu bir azap vardır."*

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Münafıkların durumu ise şeytanın durumu gibidir. Şeytan insana, 'İnkâr et' der; insan inkâr edince de, 'Şüphesiz ben senden uzağım; ben âlemlerin Rabb'i Allah'tan korkarım' der."* Yani münafıkların önce yahudileri savaşa kışkırtmaları ve kendilerine yardım edeceklerini vaat etmeleri, sonra da onları terkedip sözlerinden dönmeleri şeytanın şu durumuna benzemektedir: Şeytan yaptığı hile ile önce insanı azdırır; sonra ondan uzaklaşır; kendisini kötü iş ve âkıbeti ile baş başa bırakır.

Bazıları şeytanın aldatmasından kastın Bedir günü Kureyş'e verdiği vesvese olduğunu söylemiştir. Âyette geçtiği üzere şeytan onlara, *"'Bugün insanlardan size galip gelecek kimse yoktur, şüphesiz ben de sizin yardımcınızım' demişti. Fakat iki ordu birbirini görünce şeytan, ardına dönüp kaçarak, 'Ben sizden uzağım, ben sizin göremediklerinizi görüyorum, ben Allah'tan korkuyorum; hem Allah'ın azabı çok şiddetlidir' dedi"* (Enfâl 8/48).

"Nihayet ikisinin de âkıbeti, yani inkâr eden insanla şeytanın âkıbeti, *ebediyen ateşte kalmaları olmuştur. İşte zâlimlerin cezası budur."* Yani cehennemde ebedî olarak kalmak (inkâr ve şirk üzere ölen) her bir zalimin cezasıdır. Sa'lebî, bu âyetin tefsirinde rahip Bersîsa'nın uzunca bir kıssasını ve şeytanın onu nasıl aldattığını nakletmiştir. Oraya bakınız.[27] Onda büyük bir ibret vardır.

Bazıları âyetin rahip Bersîsa hakkında indiğini söylemiştir.[28]

---

27 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/156-160.

28 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/119.

15-17. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Üzerine müşahede nurları geldiğinde kötü vasıfların durumu, ensar ve muhacirler Bedir'de kendilerini yendiğinde Kureyş kâfirlerinin durumuna benzemektedir. O gün Allah müminleri gökteki meleklerle destekledi; onlar da kâfirleri bozguna uğrattılar, onların birçoğunu öldürüp Kalip Kuyusu'na attılar.

Nefs-i emmârenin ve ordularının durumu, şeytanın durumuna benzer. Şeytan insana kötülükleri yapması için vesvese verir, sonra geri dönüp gider. İnsan onlara itaat ettiğinde, her ikisinin de âkıbeti ebedî olarak Allah'tan kopma ateşi içinde kalmalarıdır. Bu, nefsini Allah'a vuslattan mahrum ederek ona zulmedenlerin cezasıdır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Takva ve Ahirete Hazırlık

Cenâb-ı Hak sonra, bütün hayırların kaynağı olan takvayı ve ahirete hazırlanmayı emrederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍۚ
وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذ۪ينَ
نَسُوا اللّٰهَ فَاَنْسٰيهُمْ اَنْفُسَهُمْۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَو۪ٓي
اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِۜ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ﴿٢٠﴾

18. ***Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes yarın için ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun; şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.***

19. ***Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar fâsık kimselerdir.***

20. ***Cehennemliklerle cennetlikler bir olmaz. Cennetlikler var ya onlar, kurtuluşa erenlerdir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler!* Yaptığınız ve terkettiğiniz her işte *Allah'tan korkun ve herkes yarın için ne hazırladığına baksın."* Yani kıyamet günü için ne salih amel işlediğine baksın. Ahiret çok yakın olduğu için ona "yarın" dendi. Yahut dünya ile ahiret, bugün ve yarın şeklinde birbirini takip eden iki gün gibidir. O öyle bir gündür ki dehşetinin ve büyüklüğünün nasıl olduğunu insan bilemez.

Velilerden Mâlik b. Dînâr'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cennetin kapısında şöyle yazılıdır: Yaptıklarımızın karşılığını bulduk; yaptığımız salih amellerle kazançlı çıktık, yapmadıklarımızdan zarar ettik."[29]

"Allah'tan korkun." Bu ifade, takva emrini kuvvetlendirmek için tekrar edildi. Yahut birinci, *"Allah'tan korkun"* emri, farzları eda konusundadır; nitekim peşinden gelen, *"Herkes yarın için ne yaptığına baksın"* âyeti bunu bildirmektedir. İkinci, *"Allah'tan korkun"* emri ise günahları terk konusundadır. Peşinden gelen, *"Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızdan* yani işlediğiniz günahlardan *haberdardır"* âyeti bunu bildirmektedir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın."* Yani Allah Teâlâ'nın haklarını unutan veya zikrini terkeden ve bundan dolayı kendilerine nefislerini unutturduğu kimselere gibi olmayın. Onlar Allah'ı unutunca Allah da onları kendi hallerine terketti, onları hayırlarda muvaffak ederek ve hidayete erdirerek hayırla anmadı.

Yahut Allah kendilerine nefislerini unutturdu, bundan sonra onlar nefislerine fayda veren şeyi dinlemediler, onu azaptan kurtaracak işleri yapmadılar.

Âyete şu mana da verilmiştir: Allah onlara kıyametin öyle dehşetli hallerini gösterdi ki gördükleri şeyler onlara kendilerini unutturdu.

"İşte onlar, kötülükte son noktada olan *fâsık kimselerdir."*

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "Allah'ı unutan ve bu yüzden ebedî cehennemi hak eden *cehennemliklerle,* Allah'tan korkan ve bu

---

29 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl,* 4/357.

yüzden ebedî cenneti hak eden *cennetlikler bir olmaz. Cennetlikler var ya onlar, kurtuluşa erenlerdir."*

Âyette şu duruma dikkat çekilmektedir: Onlar, gafletleri ve âkıbetleri hakkında düşünmemeleri, bütün gayretleriyle dünyayı tercih edip şehvetlerinin peşine düşmeleri sebebiyle cennetle cehennem arasındaki farkı ve cennetliklerle cehennemlikler arasındaki büyük farklılığı bilmiyorlar. Büyük bir kurtuluşun cennetliklere ait olduğunu, elim bir azabın da cehennemliklerin başına geleceğini anlamıyorlar. Halbuki onlara düşen, bunu bilmeleri ve kendilerine gelip kurtuluş yoluna girmeleridir.

Bazıları (İmam Şâfiî), *"Cehennemliklerle cennetlikler bir olmaz"* âyetini delil göstererek, bir müslümanın (savaş haricinde, kasıtlı olarak) öldürdüğü bir kâfire karşılık olarak kısas edilmeyeceği ve kâfirlerin istila ile müslümanların mallarına sahip olamayacağı görüşüne varmıştır.[30] (Bu görüşte olmayan Hanefiler tarafından) ona cevap olarak denilmiştir ki: "Âyette belirtilen eşitsizlik, ahiret hallerindedir, dünya işlerinde değildir."[31] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

18-20. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey iman edenler! Kendisi'yle birlikte başkasını müşahede etmekten Allah'tan korkun ve herkes yarın için marifetten ne hazırladığına baksın. Çünkü ahirette Cenâb-ı Hakk'ı müşahede etmek, dünyadaki marifet ölçüsünde olur. Allah'tan korkun ve O'na mâsivayı tercih etmeyin.

Allah'ı unutan, yani O'nun zikrini ve O'na yönelmeyi unutan ve bu yüzden Allah'ın da kendilerine nefislerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Yani Allah onları nefislerini ıslah etmekten ve ona ilacını vermekten uzaklaştırdı, böylece nefisleri kötü düşünceler ve boş şüpheler içinde ölüp gitti. İşte onlar, ilâhî huzurdan uzak kalan fâsık kimselerdir.

Cehennemliklerle yani Allah'tan kopma ve perdelenme ateşi içinde kalanlarla, cennetlikler yani marifet cennetine girenler bir olmaz. Cen-

30 Nesefi, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/358.

31 İmâm-ı Âzam'a göre, bir müslüman, kendileriyle sulh halinde olduğu bir kâfiri, haksız yere bilerek, kasıtlı olarak öldürürse devlet tarafından ona kısas uygulanır.

netlikler var ya onlar, bütün güzel arzularını elde edip bütün korktukları şeylerden güvende olarak kurtuluşa erenlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'in Yüceliği

Bu ilâhî öğütler bazı kalplere tesir etmeyince, o kalpler taştan daha katı oldu. Şu bir gerçektir ki eğer bu Kur'an bir dağa indirilmiş olsaydı, dağ huşû ile boyun eğer, ilâhî korkudan parça parça olurdu. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurdu:

لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ لَرَاَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِۜ وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

21. ***Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, muhakkak onu Allah korkusundan baş eğmiş, parça parça olmuş görürdün. İşte bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, muhakkak onu Allah korkusundan baş eğmiş, parça parça olmuş görürdün."* Yani biz, bu şanı yüce, çeşitli uyarıları içeren Kur'an'ı herhangi bir dağın üzerine indirseydik, dağ, sertlikte ve kendisine çarpan şeyden etkilenmeme konusunda bir sembol iken, hiç şüphesiz onu Allah korkusundan yani Kur'an'ın yücelik ve azametinden boyun eğmiş, parça parça olmuş vaziyette görürdün. Âyet, Kur'an'ın yüceliğini ve içindeki öğütlerin tesirinin kuvvetini bir temsil yoluyla anlatarak olayı insan idrakine yaklaştırmaktadır. Âyetin devamı da bunu ifade ediyor:

"İşte bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz." Âyette geçen misallerle, bu misale ve Kur'an'da geçen benzeri diğer misallere işaret edilmektedir. Bundan maksat, kalbinin katlığı, Kur'an okurken huşûunun azlığı, ondaki uyarı ve sakındırmalar üzerinde düşünmeyişinden dolayı insanı kınamaktır.

21. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Velilerden İbn Atâ demiştir ki: "Âyet, Allah dostlarının ve marifetullah sahiplerinin faziletine işaret ediyor. Şu bir gerçektir ki varlıklardan hiçbiri Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını taşıyamaz ve onun tecellisi anında hayatta kalamaz; ancak Allah'ın bunun için kendilerine kuvvet verdikleri bu tecellileri taşıyabilir. Onlar da âriflerin kalpleridir."[32]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Bu durum, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının tecellisi hakkındadır böyledir; zâtî tecelliler nasıl olur düşünün! Onu taşımaya ancak marifette yüksek paye sahibi mukarrebîn âriflerin kalpleri güç yetirir.

Ârif müfessirlerden Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki:

"Eğer ilâhî hitabı insanın yerine dağlar alsaydı, ilâhî nurların tecellisi ve kudretin etkisi anında bütün dağlar sarsılır, darmadağın olur, sert kayalar parçalanır, yüksek tepeler yerle bir olurdu. Çünkü dağlar, işin hakikatini yakînen bilmekte ve bu yüce hitabı taşımaktan aciz olduğunu itiraf etmektedir. Cenâb-ı Hak bu konuda buyuruyor ki: *"Gökler, yer ve dağlar ilâhî emaneti yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular"* (Ahzâb 33/72).

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Baklî, sanki şuna işaret ediyor: Cenâb-ı Hakk'ın kelâm sıfatının tecellisi, göklere, yere ve dağlara sunulup da onların taşımaktan çekindikleri emanetin içine dahildir. Bu emanet ise Hak Teâlâ'nın zatının ve sıfatlarının tecellisidir. Onları taşımaya ancak hakiki ârif olan insan-ı kâmil güç yetirir. Zatın tecillisine gelince, daha önceden geçtiği gibi, gökler, yer ve dağlar onu taşımaktan çekinmiştir. Sıfatların tecellisine gelince, Allah Teâlâ bu âyette dedi ki eğer o, dağa tecelli etseydi dağ boyun eğer, parçalanır ve taşımaya güç yetiremezdi. Şayet kalplerden gaflet perdeleri kalksa, Cenâb-ı Hakk'ın kelâm sıfatının tecellisinin heybetinden ve hitabının yüceliğinden kalpler erirdi. Ancak Allah Teâlâ velilerinin kalplerini kuvvetlendirmiş ve onlar kalplerinden perdeler kalktıktan sonra Cenâb-ı Hakk'ın zatını müşahede etmeye ve hitabını işitmeye güç yetirmişlerdir.

---

32 Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, 2/321 (Beyrut 2001).

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) daha sonra demiştir ki: "Kardeşim, sakın bazı kelâmcıların, 'Dağların aklı (dili, konuşması ve tesbihi) yoktur' sözlerine itibar etme! Hiç şüphesiz dağların da ancak Allah'ın bildiği ruhları ve akılları vardır. Âyette şöyle buyrulmaktadır:

'Ey dağlar! Kuşların eşliğinde Davud'la birlikte tesbih edin, dedik' (Sebe 34/10). Eğer dağlarda ilâhî hitabı kabul etme özelliği olmasaydı, Allah onlara, 'Ey dağlar' şeklinde hitap etmezdi. Cenâb-ı Hakk'ın az bir hitabı ve doğrudan emir vermesi sebebiyle dağlardaki kayalar Allah korkusundan aşağı doğru yuvarlanırlar. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

'Taşlardan bazıları da Allah korkusundan baş aşağı yuvarlanır' (Bakara 2/74). Taşların haşyeti (ilâhî korkuyu hissedip etkilenmeleri), onların Allah'ı bildiklerini ve O'nun hitabını işittiklerini gösterir."[33]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Maddi varlıkları ayakta tutan ilâhî sırlar, bütün cansız varlıklara ve diğerlerine sirayet etmiştir. Bu durumda varlıklar, işin bâtınî yönüyle bakıldığında kendilerine has bir akıl ve ilme sahiptirler. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

En Güzel İsimler O'nundur

Cenâb-ı Hak sonra, kelâmını işittiğinde kalplerdeki ilâhî heybeti ve haşyeti artırması için zatını tanıtarak buyurdu ki:

هُوَ اللّٰهُ الَّذ۪ي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِۚ هُوَ الرَّحْمٰنُ
الرَّح۪يمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللّٰهُ الَّذ۪ي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ
الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَز۪يزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُۜ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾ هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰىۜ
يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٢٤﴾

---

33 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/415.

22. O, öyle bir Allah'tır ki O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, gizliyi ve açığı bilendir. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.

23. O, öyle bir Allah'tır ki O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, Melik'tir *(bütün mülkün sahibi ve hâkimidir).* **Kuddûs'tür** *(her türlü kusurdan uzaktır).* **Selâm'dır** *(bütün noksanlıklardan uzaktır).* **Mümin'dir** *(güven veren ve emniyet bahşedendir).* **Müheymin'dir** *(her şeyi görüp gözeten ve kontrol edendir).* **Azîz'dir** *(her dilediğini yapan mutlak güç sahibidir).* **Cebbâr'dır** *(mahlûkata dilediğini zorla yaptıran ve onların hallerini düzeltendir).* **Mütekebbir'dir** *(yüce ve uludur; hiç kimseye ihtiyacı yoktur).* **Allah, müşriklerin ortak koştuklarından münezzehtir.**

24. O Allah, Hâlik'tır *(takdir edip yaratandır).* **Bârî'dir** *(varlıkları yoktan, kusursuz ve uyumlu bir şekilde var edendir).* **Musavvir'dir** *(bütün yarattıklarına hikmetine göre şekil verendir).* **En güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbih eder. O, Azîz'dir; Hakîm'dir.**

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"O, öyle bir Allah'tır ki O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O,* tektir; *gizliyi ve açığı bilendir."* Yani hissedilmekten uzak olan ezelî sırları ve müşahede sahasına çıkan maddi varlıkları bilir.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), âyetin tefsirinde demiştir ki: "O, gayb olan mâlumatları, onlar var olmadan önce ve var olduktan sonra bilir. O'nun gaybı bilmesi, açıktan bildiklerini artırmaz; açıktan bildikleri de gayba ait ilmini artırmaz. (O'nun gayb olanı bilmesiyle açık olanı bilmesi arasında bir fark yoktur)."[34]

Gaybın şehadet âleminden önce söylenmesi, onun daha önce var olmasından ve ezelî ilmin ona taalluk etmesindendir.

Yahut gaybdan kasıt henüz yok olan şeyler; şehadetten kasıt da mevcut olanlardır.

Yahut gaybdan kasıt sır olanlar; şehadetten kasıt da açık olanlardır.

34 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân,* 3/416.

"O, Rahmân'dır, Rahîm'dir." O, herkese ihsan ettiği büyük nimetlerle Rahmân sıfatını gösterir; sevdiklerine ihsan ettiği özel nimetlerle de Rahîm sıfatını ispat eder.

Yahut O, yoktan var etme nimetiyle Rahmân'dır; yarattığı varlıklara olan imdat nimetiyle (ilâhî yardım ve desteği ile) Rahîm'dir.

"O, öyle bir Allah'tır ki O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur." Cenâb-ı Hak, tevhide verdiği önemi açıkça göstermek için aynı âyeti tekrar etti.

"O, Melik'tir." Mülkünde dilediği gibi bütün tasarruf edendir. O'nun mülkü (tasarruf ve hâkimiyeti) ebediyen devam eder.

"O, Kuddûs'tür." Zatına layık olmayan her şeyden yüce ve uzaktır.

"O, Selâm'dır." O, bütün noksanlıklardan uzaktır. Yahut halk O'ndan bir zulüm görmez, herkes zulüm görmekten yana güvendedir. Yahut O, kıyamet günü dostlarına selâm verendir.

"O, Mümin'dir." Kullarına güven verendir. Yahut O'na itaat edenler azabından emindir. Yahut O, kulları zatının birliğini ikrar ve ilan ettiklerinde onları tasdik edendir. Yahut O, peygamberlerini mucizelerle destekleyip tasdik edendir.

"O, Müheymin'dir." Her şeyi görüp gözeten ve koruyandır.

"O, Aziz'dir." Her dilediğini yapandır; her işinde galiptir; hiç kimseye mağlup olmayandır.

"O, Cebbâr'dır." Mahlûkata dilediğini zorla yaptırandır. Yahut onların hallerini düzeltendir.

"O, Mütekebbir'dir." Bir ihtiyacı bulunmasından yahut bir noksanı olmasından yücedir. Yahut son derece yücelik ve ululuk sahibidir.

"Allah, müşriklerin ortak koştuklarından münezzehtir." Cenâb-ı Hak, kendisine ortak olunması asla mümkün olmayan sıfatlarını saydıktan sonra, zatını müşriklerin yakıştırdığı şeylerden tenzih etti; onlardan yüce ve uzak bulunduğunu belirtti.

Son âyette şöyle buyruluyor: *"O Allah, Hâlik'tır."* Varlıkları hikmetinin gerektirdiği şekilde takdir edip yaratandır. *"O Bârî'dir"*; varlıkları bozukluktan uzak bir halde yaratandır. Bazıları el-Bârî'ye, "varlıkları farklı şekillerde yaratarak birbirinden ayırandır" manasını vermiştir.

"O, Musavvir'dir." Varlıkları dilediği sûret ve şekilde yaratandır.

İmam Gazâlî demiştir ki: "Allah Teâlâ, takdir edici olarak yaratandır. Takdir ettiklerini ortaya çıkararak Bârî'dir. Yoktan var ettiği varlıkları en güzel biçimde yaratması ve onları en güzel şekilde süslemesiyle Musavvir'dir."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Gazâlî'nin söylediklerinin özü şudur: Yaratıcı sıfatı, iradeye bağladır; Bârî sıfatı, kudrete bağlıdır. Musavvir ise hikmete bağlıdır. En güzeli şöyle demektir: Hâlik, eşyayı bir asıl ve örneği olmadan yoktan var edendir. Bârî, mümkün olan her varlığı taşıyacağı sûreti kabul için hazırlayandır. O, irade etme manasındadır. Çünkü onda tahsis vardır. Musavvir, her mahlûka ilâhî hikmetle kendisi için hazırlanan sûret ve şekli verendir. O, Hakîm isminin manasına dahildir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"En güzel isimler O'nundur."* Çünkü bu isimler, en güzel manalara delalet etmektedir. İsrâ sûresinin 110. âyetinin tefsirinde bu isimler sayıldı.

"Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbih eder." Bütün varlıklar, kendi dilleriyle açıkça O'nun bütün noksan sıfatlardan uzak olduğunu ilan ederek yüce zatını tenzih eder. "*O, Azîz'dir;* sonsuz güç sahibidir, kimseye mağlup olmaz. *Hakîm'dir;* takdir ettiği hiçbir şeyde kendisine itiraz etmek mümkün değildir."

Cenâb-ı Hak, bu sûreyi, göklerdeki ve yerdeki varlıkların yüce zatını tesbihiyle başlattı, aynı şekilde onların tesbihiyle bitirdi.

Ebû Hüreyre'nin [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Habibim Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem], Allah'ın en büyük ismini (ism-i a'zamı) sordum; Allah Resûlü,

"Haşr sûresinin son âyetlerini oku ve onu çokça tekrar et" buyurdu. Ben tekrar aynı soruyu sordum, aynı cevabı verdi. Ben üçüncü kez aynı soruyu sordum; Allah Resûlü yine aynı cevabı verdi.[35]

Yine Ebû Hüreyre'den [radıyallahu anh] gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kim, sabaha çıktığında üç defa, 'Eûzü billâhi's-semîi'l-alîmi mine'ş-şeytâni'r-racîm' der ve peşinden Haşr sûresinin son üç âyetini okursa, Allah Teâlâ yetmiş bin melek görevlendirir; bu melekler akşama kadar onun için dua ve istiğfar ederler. Eğer kul, o gün içinde ölürse şehid olarak ölür. Kim onları akşamleyin okursa aynı müjde ve sonuçlara ulaşır."[36]

Müfessir İbn Cüzey, Abdullah b. Mesud'dan [radıyallahu anh] şöyle bir hadis nakletmiştir: Abdullah b. Mesud demiştir ki:

"Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] Kur'an okuyordum; Haşr sûresinin sonuna geldiğimde bana,

'Elini başının üzerine koy!' buyurdu. Ben,

'Bunu niçin yapayım yâ Resûlallah?' diye sordum. Şöyle buyurdu:

'Cebrâil bana Kur'an okuttu; Haşr sûresinin sonuna geldiğimde bana,

'Ey Muhammed, elini başının üzenine koy!' dedi. Ben,

'Bunu niçin yapayım?' diye sordum. Cebrâil şöyle dedi:

'Allah Teâlâ Kur'an'ı açtı, âyetlerine tek tek nazar buyurdu; Haşr sûresinin sonuna gelince, meleklere, ellerini başlarının üzerine koymalarını emretti. Melekler, 'Ey Rabbimiz, bunun hikmeti nedir?' diye sordular; Allah Teâlâ, 'O âyetler, ölüm hariç her derde devadır' buyurdu."[37]

Üstadımız fakih Muhammed el-Cenevî'nin hadis hakkında şöyle söylediğini işittim: "O, senedi zayıf bir hadistir. İnsan tek başına onunla amel edebilir, fakat insanların arasında olunca onu terketmelidir ki halk onun mendup veya vâcip olduğunu düşünmesin."

---

35 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/163; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/359.

36 Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân, nr. 2922; Dârimî, Fezâilü'l-Kur'ân, nr. 3425; Ahmed, *Müsned*, 3/21.

37 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 2/363 (Beyrut 1995); ayrıca bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/121.

22-24. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Tefsirü'l-Fâtihati'l-Kebîr adlı eserimizde, Allah Teâlâ'nın isimleriyle dua etmenin, onlarla ahlâklanmanın ve onların hakikatine erişmenin nasıl olacağını açıkladık.[38]

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Cenâb-ı Hak, *'En güzel isimler O'nundur'* âyetiyle yüce zatına ait ezelî sıfat ve isimlerin bulunduğunu açıkladı. Bu sıfat ve isimler, başkasının ortaklığından ve hakikatiyle idrak edilmekten yücedir. Allah Teâlâ bu sıfatlarıyla zuhur edince, âyetlerde sıfatlarının nurlarını açıkladı; nurunun taşıdığı ruhları yani manevi hayatı ruhlara, bedenlere, asırlara, zamanlara, kudretine şahit varlıklara ve hadiselere giydirdi. Böylece bütün varlıklar ilâhî sıfatların tecellisi olan gaybî nuranî bir dille O'nu tesbih ettiler. *'Göklerde ve yerde bulunan bütün varlıklar O'nu tesbih ederler'* âyeti bunu haber vermektedir."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: O'nun nurunu taşıyan ruhlar, bedenlerde, ruhlarda, cansız varlıklarda ve bütün mevcudata sirayet eden zata ait latif sırlardır. Bütün varlıklar ve kâinat Cenâb-ı Hakk'ın zatına ait latif sırlarla ayakta durmaktadır.

Rûzbihân-ı Baklî, açıklamasının devamında demiştir ki: "Cenâb-ı Hak sonra, kendisinin zatına yaptığı tenzihle, kulların tehzihinden, idraklerinden ve ilimlerinden uzak olduğunu açıkladı ve bunu şu şekilde ifade buyurdu: 'O, Azîz'dir; Hakîm'dir. O, hakikatiyle idrak edilmekten yücedir; takdir ettiği şeyleri yaratmada sonsuz hikmet sahibidir. Allah Teâlâ, yaratılmış varlıkların yüce zatını tanıtmasından ve insanların dilleriyle O'nun hakikatine yaptıkları işaretlerden yücedir."[39] (Hiçbir varlık O'nun hakikatine delil ve şahit olamaz; O'na hakikatiyle ancak kendisi delil ve şahittir).

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Haşr sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

---

38 bk. İbn Acîbe, *Tefsirü'l-Fâtihati'l-Kebîr*, s. 198-339 (nşr. Bessâm Muhammed Bârûd, [baskı yeri yok], Dârü'l-Hâvî, 1999).

39 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/416.

(60) MÜMTEHİNE SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Mümtehine sûresi Medine döneminde inmiş olup on üç âyettir.

İbn Hacer, sûrenin meşhur isminin "Mümtehane" olduğunu söylemiştir. **Mümtehane,** "imtihan edilen kadın" manasında olup bu kadın, sûrenin inmesine sebep olmuştur. Bu kelime, "mümtehine" şeklinde de okunmuştur. Buna göre **mümtehine,** sûrenin ismi olup anlamı, "imtihan eden" demektir. Aslında Medine'ye sonradan hicret eden kadınları imtihan eden Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] ve müminler iken, mecazen sûreye bu isim verilmiştir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Cenâb-ı Hak önceki sûrelerde müminlere, Allah ve Resûlü'nün emrine aykırı davranan kimselerle dostluk kurmayı ve onları sevmeyi yasakladı. Bu kimse, en yakın akraba olsa da onu gönülden sevmemelerini emretti. Hak Teâlâ sonra münafıkları kötüledi; onların yahudilerle dostluk kurmasını ve onlara yardım vaatlerini kınadı. Yüce Mevlâ kâfirlerle dostluğu yasakladıktan sonra, onlarla az da olsa dostluk kuranları bu sûrede sakındırarak şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوّٖى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَٓاءَ تُلْقُونَ
اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَٓاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّۚ يُخْرِجُونَ
الرَّسُولَ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْۜ اِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فٖى
سَبٖيلٖى وَابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتٖىۗ تُسِرُّونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِۗ وَاَنَا اَعْلَمُ بِمَٓا
اَخْفَيْتُمْ وَمَٓا اَعْلَنْتُمْۜ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّبٖيلِ
﴿١﴾ اِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ اَعْدَٓاءً وَيَبْسُطُٓوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ
وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّٓوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَۜ ﴿٢﴾ لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَٓا
اَوْلَادُكُمْۚ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۚ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ ﴿٣﴾

Bismillâhirrahmânirrahim.

1. ***Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olan kimseleri dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz, halbuki onlar size gelen hakkı inkâr ettiler. Rabb'iniz olan Allah'a inandınız diye resûlünü ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer rızamı kazanmak ve benim yolumda cihad etmek için çıktıysanız onları dost edinmeyin. Siz onlara gizlice sevgi besliyorsunuz. Ben, gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa gerçekten o doğru yoldan sapmış olur.***

2. ***Şayet onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman olurlar; size elleri ve dilleriyle kötülük ederler. Onlar zaten sizin inkâr etmenizi arzu etmektedirler.***

3. *Yakınlarınız ve çocuklarınız size asla fayda vermeyecektir. Kıyamet günü Allah aranızı ayıracaktır. Allah, bütün yaptıklarınızı görendir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olan kimseleri dost edinmeyin."* Yani onlarla yakınlık ve arkadaşlık kurmayın. Âyet, Hâtıb b. Ebû Beltea hakkında nâzil olmuştur. Olayın özeti şudur:

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Mekke'nin fethi için hazırlık yaparken, bu zat Mekkeliler'e, "Resûlullah sizin üzerinize yürümek için sefer hazırlığı yapıyor; tedbirinizi alın!" diye bir mektup yazdı.

Bir rivayete göre mektubunda, "Resûlullah gece gibi karanlık (kalabalık) ve sel gibi akan bir orduyla üzerinize geliyor; tedbirinizi alın!" diye yazdı ve onu Abdülmuttaliboğulları'nın âzatlı câriyesi Sâre ismindeki bir kadınla gönderdi. Kadının isminin Külsûm bint Ukbe b. Ebû Muayt olduğu da söylenmiştir. Bunun üzerine Cebrâil [aleyhisselâm] inerek durumu Hz. Peygamber'e haber verdi. Resûlullah da [sallallahu aleyhi vesellem] Hz. Ali, Ammâr, Talha, Zübeyr, Mikdâd ve Ebû Mersed'i mektubu götüren kadının arkasından gönderdi ve onlara,

"Peşinden gidin, Ravza-i Hâh'a[40] *(Hâh bostanına) vardığınızda, orada deve üzerinde hevdeç içinde giden bir kadın göreceksiniz. Onda Mekkeliler'e gönderilen bir mektup vardır; onu alın ve kadını serbest bırakın. Eğer mektubu vermeye yanaşmazsa boynunu vurun!"* buyurdu. Giden grup kadını bahsedilen yerde buldular. Ondan mektubu istediler, kadın inkâr etti. Bunun üzerine Hz. Ali kılıcını çekti; tehlikeyi gören kadın mektubu saç örgülerinin arasından çıkarıp verdi.

Nesefî'de şu ilave vardır: Rivayet edildiğine göre Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Mekke'yi fethedince dört kimse hariç bütün Mekkeli-

40 Ravza-i Hâh: Mekke ile Medine arasında Medine'ye 12 mil uzaklıkta bir yerdir.

ler'e eman (güvence) verdi. Kendilerine eman verilmeyen dört kişiden biri de bu kadındır.[41]

Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem], Hâtıb'ı huzuruna çağırdı ve ona, *"Bunu niçin yaptın?"* diye sordu. Hâtıb,

"Yâ Resûlallah! Ben müslüman olduğumdan bu yana küfre düşmedim. Sana samimiyetle tâbi olduktan sonra seni hiç aldatmadım. Fakat ben, Kureyş'e sonradan katılan (nesep olarak onlardan olmayan) biriyim. Onların içinde ailemi koruyacak kimse yok. Onlara bir iyilik ederek ailemi koruma altına almak istedim. Şunu kesin olarak biliyorum ki benim bu mektubum onlara hiçbir fayda sağlamaz" dedi. Allah Resûlü, onun sözlerini tasdik etti ve özrünü kabul etti. Bu olaya şahit olan Hz. Ömer,

"Yâ Resûlallah! Bana müsaade buyur da şu münafığın boynunu vurayım" dedi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] buna mani olarak buyurdu ki:

"Ey Ömer, ne biliyorsun, belki de Allah, Bedir Savaşı'na katılan müslümanların haline baktı ve onlara, 'Bundan sonra istediğinizi yapın, sizi affettim' buyurdu." Bunu işiten Hz. Ömer'in gözlerinden yaşlar boşaldı.[42] Yani kendisi de Bedir'e katılanlardan olduğu için bu müjdeye sevincinden ağladı. Olay üzerine bu âyet indi.

Âyette, büyük günahın imanı gidermeyeceğine dair bir delil vardır.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz, halbuki onlar size gelen hakkı inkâr ettiler."* Yani siz onlara sevgi besliyor ve sevdiğinizi onlara ulaştırıyorsunuz. Yahut siz, aranızdaki sevgi sebebiyle kâfirlere Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] haberlerini iletiyorsunuz.

Âyetin manası şudur: Kâfirleri dost etmeyin. Yahut onlara sevgi göstermeyin. Çünkü onlar size gelen hakkı, İslâm'ı yahut Kur'an'ı inkâr ettiler; iman sebebi olacak bir şeyi inkâr sebebi yaptılar.

---

41 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/360.

42 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/360. Değişik rivayetler için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 22/559-564; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/125-128.

"Onlar, Rabb'iniz olan Allah'a inandınız diye resûlünü ve sizi yurdunuzdan, Mekke'den *çıkarıyorlar."* Yani Hakk'a iman ettiğiniz için sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. *"Eğer rızamı kazanmak üzere benim yolumda cihad etmek için çıktıysanız onları dost edinmeyin."* Âyette sanki şöyle deniliyor: Şayet benim dostum iseniz, düşmanlarımı sevmeyin!

Âyet şöyle devam ediyor: *"Siz onlara gizlice sevgi besliyorsunuz."* Yani onlara sevginizi gizlice ulaştırıyorsunuz. Yahut onları sevmeniz sebebiyle Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] sırlarını onlara gizlice haber veriyorsunuz. *"Ben, gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilirim."* Ve resûlüme de gizlediklerinizi bildiririm. Bu durumda sizin yaptığınızı gizlemenizin ne faydası olacak? *"Sizden kim bunu yaparsa,* yani kâfirleri dost edinirse *gerçekten o,* hak ve *doğru yoldan sapmış olur."*

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Şayet onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman olurlar."* Yani kalplerindeki düşmanlığı açığa vururlar ve bunun gereklerini yaparlar. *"Size elleri ve dilleriyle kötülük ederler."* Öldürmek ve esir almak gibi size kötülük olacak şeyleri yapmaktan geri durmazlar. *"Onlar zaten sizin inkâr etmenizi* yani dinden dönmenizi *arzu etmektedirler."*

Sonraki âyette şöyle buyruluyor: "Kendileri için müşriklerle dostluk kurduğunuz ve onları korumak için müşriklere yaklaştığınız *yakınlarınız ve çocuklarınız size asla fayda vermeyecektir. Allah, kıyamet günü aranızı* yani sizinle yakınlarınızın ve çocuklarınızın arasını *ayıracaktır."* O gün karşılaştığınız korkunç haller sebebiyle birbirinizden kaçarsınız. Şu âyetler bu hali ifade etmektedir:

"O gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar. O gün herkesin kendisini meşgul edecek bir işi vardır" (Abese 80/34-37).

"Allah, bütün yaptıklarınızı görendir." Size, yaptıklarınızın karşılığını verir.

1-3. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Senin en azılı düşmanın, nefsindir. Nefis, Allah, resûlü ve velileri için de bir düşmandır. Çünkü o, devamlı kötü işleri emreder. Nefsin orduları da ona dahil edilir. Kullara denir ki:

Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olan nefis ve ordularını dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyor ve söylediklerini tasdik ediyorsunuz; halbuki onlar, mücâhede yoluyla size gelen hakkı (marifet ve ilhamı) inkâr ettiler. Onlar, kalbe gelen hak vâridatı veya müşahedeye dayalı imanı kalpten çıkarıyorlar. Onlar ayrıca, Rabb'iniz olan Allah'a hakiki manada iman etmenizden korkarak sizi ilâhî huzurdan uzaklaştırıyorlar. Eğer siz, benim yolumda cihad ederek, rızamı ve marifetimi arayarak hevânızdan kurtulmuşsanız, artık ona dönmeyin ve nefsinizi dost edinmeyin. İçinizden bazıları onlara gizlice sevgi gösteriyor ve isteklerine uyuyor. Ben sizin nefsinize meyilden gizlediğinizi ve açığa vurduğunuz her şeyi bilirim. Kim nefsiyle mücâhede yolundan geri dönerse gerçekten o, Allah'a vuslata götüren hak yoldan sapmış olur.

Şöyle denilmiştir: "Kimin devamlı ruhsatlara ve şehvetlerine tâbi olduğunu görürsen bil ki ondan hayır gelmez."

Allah'ı bırakıp da peşine düştüğünüz hazlarınız ve yakınlarınız size hiçbir fayda sağlamaz. Allah'ı bulamayan kimse neyi elde etmiştir? Geçici hazlar yok olup gider, geride üzüntü ve pişmanlık bırakır. Ey isyan ve gaflet içinde ölenler, Allah kıyamet günü sizi, o fâni zevklerinizden ayırır. Yahut sizinle, istediğiniz cemâlullahı müşahedenin arasını ayırır. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir; herkese hak yolunda çektiği çile ve yorgunluk ölçüsünde mükâfat verir.

Hz. İbrahim'in Örnek Alınacak Hali

Cenâb-ı Hak sonra, kalbi Allah'tan alıkoyan her şeye düşman olma konusunda Hz. İbrahim'e [aleyhisselâm] uymayı emrederek şöyle buyurdu:

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فٖٓي اِبْرٰهٖيمَ وَالَّذٖينَ مَعَهُۚ اِذْ قَالُوا
لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِۘ كَفَرْنَا بِكُمْ
وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَٓاءُ اَبَدًا حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ
وَحْدَهُٓ اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهٖيمَ لِاَبٖيهِ لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَٓا اَمْلِكُ لَكَ مِنَ
اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۜ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا وَاِلَيْكَ الْمَصٖيرُ
﴿٤﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذٖينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَاۚ اِنَّكَ اَنْتَ
الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٥﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فٖيهِمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ
يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَۜ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمٖيدُ ﴿٦﴾

4. ***İbrahim'de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine, "Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret oluşmuştur" demişlerdi. Yalnız İbrahim'in, babasına, "Senin için mutlaka bağışlama dileyeceğim; fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez" sözü başka. Onlar şöyle dua ettiler: "Ey Rabbimiz! Ancak sana dayandık, sana yöneldik, dönüşümüz de ancak sanadır."***

5. ***"Ey Rabbimiz! Bizi, inkâr edenler için bir fitne yapma*** *(onların zulmüne maruz bırakma)****. Bizi bağışla. Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen Azîz'sin, Hakîm'sin."***

6. ***Andolsun, onlarda sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlara güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirirse Allah mutlak zengindir*** *(hiç kimseye ihtiyacı yoktur)****, övülmeye layık olandır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"İbrahim'de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır."* Yahut onlarda kendisine uyulmaya ve manen terakki etmeye layık övülecek bir haslet vardır. Hz. İbrahim'le [aleyhisselâm] birliktekiler, kendisine tâbi olan müminlerdir. Yahut onunla aynı asırda ve yakın dönemde yaşayan peygamberlerdir. Taberî ve diğerleri bu görüşü tercih etmiştir.[43] Çünkü Hz. İbrahim [aleyhisselâm] Nemrud'la mücadele ederken yanında kendisine tâbi olan müminler gözükmemektedir. Ayrıca Hz. İbrahim [aleyhisselâm], hanımı Sâre ile Şam'a yolculuk yaparken ona, "Şu anda benden ve senden başka yeryüzünde Allah'a ibadet eden kimse yok!"[44] demiştir.[45]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Hani onlar kavimlerine dediler ki: Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız putlardan uzağız. Sizi tanımıyoruz."* Yani dininizi yahut mâbudunuzu veya sizi ve putlarınızı inkâr ediyoruz; size ve putlarınıza bir değer vermiyoruz, halinizi önemsemiyoruz. Size karşı hiç terketmeyeceğimiz tavrımız budur. *"Siz bir tek Allah'a inanıncaya* ve içinde bulunduğunuz şirki terkedinceye *kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret oluşmuştur."* Eğer tek Allah'a iman eder ve şirki terkederseniz o zaman aramızdaki düşmanlık dostluğa, kin sevgiye döner.

Âyetin manası özetle şudur: Hak Teâlâ buyuruyor ki: Kâfirlerin size düşmanlığı ancak sizin Hakk'a imanınız sebebiyledir. Öyleyse siz de onları düşman edinin ve kendileriyle düşman olarak mücadele edin. Onları sevmediğinizi ve kendilerinden nefret ettiğiniz ortaya koyun; bu düşmanlığın tek sebebinin onların Allah'ı inkâr etmeleri olduğunu, bu sebep devam ettiği müddetçe bu düşmanlığın da mevcut olacağını, eğer bu sebebi ortadan kaldırıp iman ederlerse aradaki düşmanlığın dostluğa döneceğini açıkça belirtin. Siz bu konuda Allah'ın halili Hz. İbrahim'e [aleyhisselâm] ve diğer peygamberlere uymaktasınız. Onlar, kâfirlere düşman olarak onlarla mücadele ettiler ve bu konuda Allah'a güvenip dayandılar.

---

43 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 22/559-566; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/51.
44 Bu söz bir hadiste geçmektedir (bk. Buhârî, Ehâdisü'l-Enbiyâ, 8 [nr. 3358]).
45 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 5/295.

İbn Atıyye demiştir ki: "Âyetteki örnek alma, müşriklerden ve şirklerinden uzak kalmayla sınırlıdır. Bu her millette devam eden bir durumdur. Bizim Peygamberimiz'de [sallallahu aleyhi vesellem] ise inanç konuları olsun, dinin hükümleri olsun her konuda güzel bir örnek vardır."[46]

Sizin için bu kimselerde güzel bir örnek vardır. *"Yalnız İbrahim'in, babasına, 'Senin için mutlaka bağışlama dileyeceğim' sözü başka."* Bu, Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] babasına verdiği bir sözden dolayı olmuştur. Buna göre âyetin manası şöyledir: Ona her konuda uyun fakat kâfir babası için istiğfar etmesi konusunda uymayın. Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] kendisine yasak edilmeden önce kâfir babası için istiğfar etmesi, aklen ve dinen caizdir; çünkü bu, onun cehennemlik olduğunu bilmesinden önce olmuştur. Fakat bu, aslen örnek alınmayacak bir durumdur.

Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] sözü şöyle devam ediyor: *"Fakat benim Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez."* Yani hidayet, mağfiret ve hayırda muvaffakiyet ancak yüce Allah'ın iradesinde ve elindedir; ben bunlarda bir güç ve yetki sahibi değilim. Hz. İbrahim [aleyhisselâm], babasına sanki şöyle dedi: Ben senin için istiğfar ederim, benim ancak istiğfara gücüm yeter, ötesi yüce Allah'ın işidir. Hz. İbrahim [aleyhisselâm], aczini ortaya koymak ve işi Allah'a havale etmek için böyle söyledi.

Hz. İbrahim ve beraberindekiler şöyle dua ettiler: *"Ey Rabbimiz! Ancak sana dayandık, sana yöneldik, dönüşümüz de ancak sanadır."* Bu da Hz. İbrahim ve beraberindekilerden nakledilen örnek alınacak hallerden biridir. Onlar, kâfirlere karşı tavırlarını açıkladıktan ve onlara düşmanlıklarını ilan ettikten sonra, bütün işlerinde, özellikle kâfirlere karşı müdafaa ve şerlerini defetme konusunda Allah'a iltica ederek bu duayı yaptılar.

Bazıları âyette geçen duaların, müminlere telkin edildiğini, âyetin, "Ey müminler, deyiniz ki" takdiriyle başladığını söylemiştir, fakat Ebüssuûd bu yorumu zayıf bulmuştur.[47]

---

46 İbn Atıyye, *a.g.e.*, 5/295.

47 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, 6/236-237 (Beyrut 1999).

Hz. İbrahim ve beraberindekilerin duası şöyle devam ediyor: *"Ey Rabbimiz! Bizi, inkâr edenler için bir fitne yapma (Onların zulmüne maruz bırakma)."* Kâfirleri üzerimize musallat edip de bize gücümüzün üstünde azap etmelerine müsaade etme! *"Bizi bağışla."* Taşkınlık ve kusurlarımızı affet. *"Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen Azîz'sin;* her dilediğini yapan güç sahibisin. Sana sığınan kimse zelil olmaz, sana güvenen kimsenin beklentisi boşa gitmez. *Sen Hakîm'sin;* bütün yaptıkların hikmetlidir; sen ancak içinde sonsuz hikmetler bulunan işleri yaparsın."

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Andolsun, onlarda,* İbrahim ve onunla birlikte bulunan müminlerde *sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlara güzel bir örnek vardır."* Âyetin tekrar edilmesi, Hz. İbrahim'e [aleyhisselâm] uymaya şiddetle teşvik içindir. Bunun bir hikmeti de şunu bildirmektir: Kim, Allah'a ve ahiret gününe iman ederse onlara uymayı terketmez. Çünkü onları örnek almamak, Allah'a ve ahiret gününe iman etmemenin alametlerindendir. Devamındaki âyet, bunu haber vermektedir:

"Kim yüz çevirirse Allah mutlak zengindir, övülmeye layık olandır." Bu tür ifadelerle ancak kâfir olanlar uyarılıp tehdit edilir. Yani Allah'ın hiç kimseye ihtiyacı yoktur, O, tek olarak hamdedilip övülmeye layıktır.

4-6. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Müridin, Hz. İbrahim'in ahlâk ve meşrebinde olması gerekir. Mürid, Hz. İbrahim [aleyhisselâm] gibi, kim olursa olsun, kendisini Allah'tan alıkoyan herkesten uzaklaşmalı, her kim onu Mevlâ'sından alıkoyuyorsa ona karşı düşmanlığını ve nefretini göstermeli, o kimse hak yoldaki seyrinde kendisine uyana kadar bu tutumunu devam ettirmelidir. Ancak kendisi Hakk'a davete ehilse, karşısındakini hak yola nasihat ve hikmetle davet etmeli, bu yolda kendisine muhalefet edeni uyarmalıdır. Eğer davet ettiği kimseden ümidini keserse Allah'tan onun affını istemeli, bu kulun hidayetinde ve hak yola sevkinde aciz olduğunu itiraf ederek bütün işlerinde yüce Mevlâ'sına yönelmeli, zalimlerin ve gafillerin fitnesinden Allah'a sığınmalıdır. Allah her işinde galiptir; dilediğini yapar.

Allah Dilerse Kalpleri Kaynaştırır

Allah Teâlâ, kâfirlere düşman olunmasını emredince, müminler müşrik olan yakınlarına düşman oldular, müşrik olan anne babalarına karşı düşmanlıkta ileri gittiler. Cenâb-ı Hak bunun müminlerde şiddetli etki yaptığını bildiği için şu âyeti indirdi:

عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذٖينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللّٰهُ قَدٖيرٌ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٧﴾

7. Olur ki Allah sizinle düşman olduğunuz kimseler arasına bir sevgi koyar. Allah, her şeye gücü yetendir. Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Olur ki Allah sizinle* müşrik akrabalarınızdan *düşman olduğunuz kimseler arasına bir sevgi koyar."* Bu sevgi, onların dinde size katılmasıyla gerçekleşir. Allah Teâlâ, müslümanların din konusunda sert davrandıklarını ve müşrik akrabalarına düşmanlıkta şiddetli olduklarını görünce, kalplerini hoş etmek için onlara bu vaatte bulundu ve vaadini gerçekleştirdi. Mekke'nin fethedildiği gün müşriklerden pek çoğu müslüman oldu; böylece (daha önce düşman oldukları kimselerle) aynı safta buluştular, birbirlerini sevdiler, birbiriyle dost ve kardeş oldular, kaynaştılar, karşılıklı kız alıp verdiler.

"Allah, her şeye gücü yetendir." Yani halleri değiştirmede ve dostluk sebeplerini kolaylaştırmada sonsuz kudret sahibidir. *"Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir."* Mümin olanları bağışlar ve onlara merhamet eder. Yahut O, sizin müşriklerle önceden kurduğunuz dostluklardaki kusurlarınızı ve daha sonra tabiatınız icabı akrabalarınıza karşı içinizde kalan meyilleri affeder; bu konuda kalbinde hiçbir şey kalmayan kimselere de merhamet eder.

7. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Umulur ki Allah, sizinle, kendisine düşman olduğunuz, muhalefet ettiğiniz ve hevâsının yollarını kestiğiniz nefsiniz arasına bir sevgi koyar. Bu, nefis mücâhede ile kötü vasıflarından temizlenip edeplenerek terbiye olunca gerçekleşir. O zaman kulun yapması gereken, nefsine iyi davranmak ve ihsanda bulunmaktır. Çünkü bu terbiye ile nefis, kendisiyle ledünnî ilimlerin ve rabbânî marifetlerin elde edildiği ruhanî bir varlığa dönüşmüştür. Allah kendisinden razı olsun, şeyhlerimizin şeyhi Abdurrahman el-Meczûb nefis hakkında demiştir ki:

"Nefsini terbiye konusunda var gücünü harca; sabah akşam onun üzerinde dur; umulur ki nefsin sana teslim olur ve bundan sonra onunla marifetler elde etmeye başlarsın."

Âyet, manevi seyirlerine devam eden mücâhede ehlini teselli etmekte ve onlara ümit vermektedir. Allah'a vâsıl olanların hali ise ayrıdır. Onlar müşahedeye ulaşmış kimselerdir. Mücâhede müşahededen önce olur.

Yahut âyet, mücâhede ehli için şöyle bir teselli olmaktadır: Mücâhede ehli Allah için akraba ve yakınlarından kaçarak aralarındaki irtibatı kestiğinde, Allah, yakınlarını hidayete ulaştırarak ve kendileriyle aynı yola getirerek onları teselli eder. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Kâfirlerle İrtibatta Ölçü

Cenâb-ı Hak sonra, kâfirlerden kendileriyle irtibatın devam edebileceği kimseleri açıklayarak şöyle buyurdu:

لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ
مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا اِلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ
﴿٨﴾ اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَاَخْرَجُوكُمْ

مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلٰى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ
فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩﴾

8. ***Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızdan ve onlara adaletle muamele etmenizden menetmez. Şüphesiz Allah, adaletle muamele edenleri sever.***

9. ***Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten meneder. Kim onları dost edinirse işte onlar zalim kimselerdir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızdan ve onlara adaletle muamele etmenizden menetmez."* Yani Allah sizin bu kimselere iyilik yapmanızı ve kendilerine adaletle muamele etmenizi yasaklamaz. Onlara adaletle hüküm verin, kendilerine zulmetmeyin. Müşrike zulmetmek dahi yasaklanmışsa, müslümana zulmetmek nasıl olur, düşünün!

"Şüphesiz Allah, adaletle muamele edenleri yani adaletle hükmedenleri *sever."*

Rivayet edildiğine göre, Kuteyle bint Abdüluzzâ[48], müşrik bir kadın olarak kızı Esmâ'nın yanına geldi, ona birtakım hediyeler getirdi. Hz. Esmâ [radıyallahu anhâ], onun hediyelerini kabul etmedi ve kendisinin de evine girmesine izin vermedi. Olay üzerine bu âyet indi. Hz. Esmâ durumu Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] haber verdi ve ne yapması gerektiğini sordu. Allah Resûlü annesinin hediyesini kabul etmesini ve kendisine ihsanda bulunmasını emretti.[49]

48 Kuteyle, Câhiliye devrinde Hz. Ebû Bekir'in [radıyallahu anh] karısı idi. Hz. Ebû Bekir onu boşamıştı. Hz. Esmâ [radıyallahu anhâ] bu kadından doğmuştur (bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 18/53).

49 Ahmed, *Müsned,* 4/4; Hâkim, *Müstedrek,* 2/485.

Bazıları, âyette kastedilen kimselerin Huzâa kabilesi olduğunu söylemiştir. Bu kabile, Hz. Peygamber'le [sallallahu aleyhi vesellem] sulh antlaşması yapmış; onunla savaşmayacaklarına ve onun aleyhine kimseye yardımda bulunmayacaklarına dair söz vermişlerdi.

Celâleddin-i Mahallî, bu âyetin, kâfirlerle cihad emrinden önce indiğini söylemiştir.[50] İbn Atıyye de benzer bir görüşü dile getirmiş, ancak o, bunun aksi görüşleri de nakletmiş ve sonra demiştir ki: "Buna göre âyet kâfirler hakkında inmiştir, fakat daha sonra kâfirlerle savaşı emreden âyetle hükmü kaldırılmıştır."[51]

Kevâşî demiştir ki: "Âyet, müminlere düşmanlık etmeyen ve onlarla savaşmayan kâfirlerle maddi ilgi ve irtibatı devam ettirme konusunda bir ruhsattır." Kevâşî daha sonra şöyle demiştir: "Bu âyette, müslümanlarla savaşa girmeyen kâfirlerle akrabalık hukukunu devam ettirmenin ve onlara iyilik yapmanın câiz olduğuna dair bir delil vardır. Onlarla müslümanların arasındaki dostluk kesilmiş olsa bile, bu tür ilgi ve iyilikler câizdir."

İmam Kuşeyrî demiştir ki: Kâfirlerin içinde güzel ahlâk sahibi ve müslümanlara faydası dokunan kimselere yumuşak davranılması emredildi. Şu hadis bütün bunların şahididir:

"*Şüphesiz Allah her işte yumuşak davranmayı sever.*"[52] Bu yumuşaklık, müslümanlara bir zarar bulunmadığı yer ve zamanlarda gösterilir.

Dârekutnî şu olayı nakletmiştir: Vezir Mu'tedide'nin kölesi, Kadı İsmail b. İshak'ın yanına girdi. Bu köle hıristiyandı. Kadı onun için ayağa kalktı ve kendisine merhaba edip yer gösterdi. Yanında bulunanların bunu yadırgadığını görünce, onlara,

"Sizin neyi yadırgadığınızı biliyorum. Allah Teâlâ, '*Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızdan ve onlara adaletle muamele etmenizden sizi men etmez*' buyur-

50 Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî alâ Tefsîri'l-Celâleyn*, 4/189 (Beyrut 2006).
51 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 5/296.
52 Buhârî, Edeb, nr. 6024; Müslim, Selâm, 10.

muştur. Bu adam müslümanların işlerini görmektedir ve o, bizimle Vezir Mu'tedide arasında bir elçidir. Benim bu yaptığım, âyette geçen iyiliğe dahildir" dedi. O zaman cemaat sükût etti."[53]

Berzelî demiştir ki: "Herhalde Kadı İsmail bunu bir zaruret olarak gördü, âyetin zâhiriyle amel etti ve bunu yapmadığında onun müslümanlara eziyet vermesinden korktu."

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Ben, insanları idare etme ahlâkıylagönderildim."*[54]

Denilmiştir ki insanları idare etmekle onlara yağcılık yapmak arasında fark vardır. Yağcılık, fâsık bir kimsenin yaptığı kötülüğü ret ve inkâr etmeksizin ondan razı olduğunu ortaya koymaktır. İdare ise cahile bir şey öğretirken yumuşak olmak, fâsığı kötü işinden menederken kibar ve nazik davranmaktır. Allah Teâlâ, Hz. Musa ve Hz. Harun'u, Firavun'a gönderdiği zaman, *"Ona yumuşak söz söyleyin"* (Tâhâ 20/44) buyurmuştur.

Şöyle denilmiştir: Yağcılık, dünyalık elde etmek için dini terketmektir; idare ise dini korumak için dünyayı satmaktır.

Sühreverdî, *el-Âdâb* adlı eserinde, sûfilerin uygulayacağı ruhsatları sayarken demiştir ki: Bunlardan biri de dünyalık insanlara, idarecilere ve sultanlara ikramda kendini zorlamak, onlar için ayağa kalkmak ve kendilerini güzel karşılamaktır. Bu konudaki edep, onların dünyalıklarına tamah etmemek ve yanlarında bir mevki edinmeye çalışmamaktır. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) yanına Kureyş'in reisleri geldiğinde onlara ikramda bulunur, kendilerine itibar eder ve onlarla hoş sohbet ederdi. Bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Size bir kavmin efendisi gelince, ona ikramda bulunun."[55]

---

53 Aynı hadiseyle ilgili daha kısa bir rivayet için bk. İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 4/228 (Beyrut 2008); Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/54.

54 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 7/351; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 10/358; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 2337; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 679, 918.

55 İbn Mâce, Edeb, nr. 3712; Hâkim, *Müstedrek*, 4/292; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 8/168.

İnsanlara makamlarına göre davranma konusundaki açıklamalar için Hakîm et-Tirmizî'nin *Nevâdirü'l-Usûl* adlı eserinin 84. aslına bakınız. Orada der ki:

"Akıllı kimse, insanlara Allah Teâlâ'nın onlara nasip ettiği hale göre davranır. Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Hakîm'de belirttiği gibi (Fecr 89/15) zengine, onu imtihan etmek için mal vermiştir. Eğer sen bir zengine, yüce Allah'ın kendisine verdiği hale (mevki ve konuma) göre muamele etmezsen, onu hafife almış ve gösterdiğin bu cefayı hak ettiği bir suçu yokken onu küçük düşürmüş olursun. Bu durumda Allah'ın tedbirine uymayı terketmiş, adamın dengesini bozmuş ve günaha girmiş olursun. Sultan ve yöneticilere karşı davranışın da aynı şekilde makamlarına uygun olmalıdır. Sultanlara halka yapılan muameleyi yaparsan, onların hakkını hafife almış olursun. Sultanın hakkını hafife almak nasıl câiz olur? Halbuki (âdil) sultan, yeryüzünde Allah'ın gölgesidir (O'nun emrine uygun icraat yapar), onunla nefisler sükûn bulur, işler toplanır; halk birlik ve dirlik içinde yönetilir. Allah'ın gölgesine bakan kimselerin, onların amellerine iltifat etmekten uzak durması gerekir.

Hakîm et-Tirmizî, anlatılan bu durumun zıddına ortaya konan davranışların marifet ve yakîn zayıflığı ile nefisten kurtulamamaktan ileri geldiğini belirtmiştir. Bu durumda olan kimselerin, bahsedilen inceliği müşahede etme kuvvetine sahip olmadıklarını kaydeden Hakîm et-Tirmizî, bundan dolayı hali zayıf kimselerin, sultanlara karıştıklarında, nefislerinin, onların kendilerine yapacağı iyilik ve ihsanın tadını alacağını ve bu yüzden kalplerinin onlara kayıp görüşlerine katılacağından korktuklarını, bunun için onlardan uzaklaştıklarını söylemiştir.

Hakîm et-Tirmizî, diğer bir grubun ise sultanlara, halkın bakışından farklı bir gözle baktığını, onların içinde bulunduğu durumla değil, kendilerine verilen görevle meşgul olduğunu, bu yüzden onlara karışmanın kendilerine bir zarar vermediğini belirtmiştir. İşte Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] ashabı ve onlara güzelce tâbi olanlar (tâbiîn nesli) bu bakış ve manevi kuvvetle, idarecilerle buluşuyor ve onların hediyelerini alıyorlardı.

Mâlik b. Dînâr, Muhammed b. Vâsi' ve onlardan öncekilerle Hasan-ı Basrî idarecilerle buluşuyor, onlardan hediye kabul ediyor, onları Allah'ın gölgesi (halkın içinde ilâhî hükmü icra eden kimseler) olarak görüyor, kendilerine şefkat gösterip nasihat ediyorlardı.

Hakîm et-Tirmizî, sonra, Abdullah b. Abbas yoluyla gelen şu hadis-i şerifi nakletmiştir:

"Kim, zengine (sırf malı için) ikramda bulunur (onu yüceltir), fakiri aşağılarsa o kimse lânetlenmiştir."

Hakîm et-Tirmizî, bu hadisin manasını şöyle açıklamıştır: "Kim, dünyayı ve dünyalık insanları yüceltirse, bu lânetin içine girer. Dünyayı gözünde küçük gören kimse ise dünyalık insanların onunla imtihan edildiğini görür. Çünkü bu kimseden, önce kendisine verilen malın şükrü istenir, sonra da ondan ince bir hesaba çekilir. Bu durumda ona, selin kapıp götürdüğü kimseye acıdığı gibi merhamet eder, kendisine ikramda bulunur; Allah Teâlâ'nın devamlı yaptığı gibi, o da bu kimseye iyilik yapar. Böylece onu dini üzere sabit tutar, maneviyatını bozmaz. Peygamberler ve veliler bu şekilde yapmışlardır. Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Size bir kavmin efendisi gelince ona ikramda bulunun"[56] buyurmuştur. Bu inceliği bilen kimse, dünya için değil, Allah için ikram eder, Allah için hakir görür. Kim bunu dünya için yaparsa o lânetlenmiştir.

Hakîm et-Tirmizî, sonra şu hadis-i şerifi nakletmiştir:

"Kime rıfk (herkese yumuşaklıkla muamele ahlâkı) verilmişse ona, dünyanın ve ahiretin hayrı verilmiştir. Kim de rıfktan mahrum edilmişse dünyanın ve ahiretin hayrından mahrum bırakılmıştır."[57]

Hakîm et-Tirmizî, sonra Hz. İsa'nın [aleyhisselâm] ashabından Nastûr'un kıssasını anlatmıştır. Kıssada, halkı hak dine davet için yola çıkan Nastûr ve iki arkadaşının o bölgedeki bir sultanla yaşadıkları anlatılmaktadır. Nastûr, iki arkadaşına, her işlerinde yumuşak ve nazik

56 İbn Mâce, Edeb, nr. 3712; Hâkim, *Müstedrek*, 4/292; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 8/168.
57 Tirmizî, Birr, nr. 2013; Ahmed, *Müsned*, 6/451; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/193.

olmalarını, özellikle halkı hak dine davette buna çok dikkat etmelerini tavsiye etmiş, fakat iki arkadaşı gittikleri beldedeki sultanı, bâtıl dine uyduğu için sert ve kaba bir şekilde uyarmışlar, sultan da bunlara kızıp hapse attırmıştır. Durumu haber alan Nastûr, onların yanına gelmiş, o bölgeye yerleşmiş, önce hak dine mensup olduğunu gizlemiş; ilim, edep ve hilmiyle sultanın dikkatini çekmiş, onun itibarını kazanmış ve başdanışmanı olmuştur. Nastûr, önce ince bir siyasetle arkadaşlarını hapisten kurtarmış, sonra sultanın huzurunda onları imtihan etmiş, yapılan imtihanda putların acizliği ile tek ilâhın gücünü göstermiş, peşinden tek ilâha iman ettiğini açıklamış, sultan ve halk da kendisine uymuştur. Bunun üzerine Nastûr, arkadaşlarına,

"İşte rıfk denen şey yani acele etmeden yumuşak ve usulünce hareket etmek budur" demiştir. Bu çok ibretlik bir hadisedir; oraya bakınız.[58]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten meneder."* Sizi yurtlarınızdan çıkaranlar, Mekke'nin azgınlarıdır; onlara yardım edenler ise diğer halktır. *"Kim onları dost edinirse işte onlar zalim kimselerdir."* Çünkü onlar, sevgiyi yanlış yerde kullanmışlardır.

Âyetin manası şudur: Allah, size saldırmayan kimselere iyilik etmenizi yasaklamadı; O ancak size eziyet veren kâfirlerle dostluk kurmanızı ve onlara iyilik etmenizi yasakladı.

8-9. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah size, sizi ilâhî huzura seyirden alıkoymayan mutmain nefislere iyilik etmeyi ve onlara yumuşak davranmayı yasaklamadı; O ancak sizinle savaşan, sizi ilâhî huzurdan alıkoyan ve sizi velilik dairesinden çıkaran nefislerin hevâsına uyarak onları dost edinmenizi, bu nefislerin hazlarının ve kötü arzularının peşinden koşmanızı yasakladı. Kim onu dost edinir ve onun esareti içinde kalırsa, gerçekten o kimse nefsine

58 Bu kıssa, *Nevâdirü'l-Usûl*'ün Beyrut 1992 baskısında yoktur. Ancak daha sonra yapılan yedi ciltlik tahkikli bir baskıda yer almaktadır (bk. Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*, 2/506-510 [Dımaşk-Beyrut 2010]). Kıssa için ayrıca bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/7230-7232.

zulmetmiş ve onun değerini düşürmüştür. Çünkü onu, Allah Teâlâ'nın huzuruna kabul edilmenin nimetlerinden mahrum etmiştir.

Yahut Allah sizi, size bir zarar vermeyen halka vaaz ve öğütle iyilikte bulunmaktan ve onlara güzel sözle adaletle davranmaktan menetmez; O sizi ancak size muhalif olan münkirleri dost edinmekten meneder. Bu muhalifler de gafil zorbalar, idareci ve zenginlere yağcılık eden Kur'an okuyucuları, kendini beğenip büyüklenen âlimler ve cahil âbidlerdir. Gerçekten bu kimselerle içli dışlı olmak, mürid için öldürücü bir zehir gibidir; kim onları dost edinirse asla iflah olmaz.

Müslüman Kadınlar Kâfirlere Helâl Değildir

Cenâb-ı Hak sonra, müslüman olan kadınları, kâfir kocalarına geri vermeyi yasaklayarak şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا جَٓاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّۜ
اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِا۪يمَانِهِنَّۚ فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى
الْكُفَّارِۜ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّۜ وَاٰتُوهُمْ مَٓا اَنْفَقُواۜ
وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّۜ وَلَا
تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسْـَٔلُوا مَٓا اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوا مَٓا اَنْفَقُواۜ
ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِۜ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿١٠﴾ وَاِنْ فَاتَكُمْ
شَيْءٌ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ اِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَاٰتُوا الَّذ۪ينَ ذَهَبَتْ
اَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَٓا اَنْفَقُواۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذ۪ٓي اَنْتُمْ بِه۪ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

10. ***Ey iman edenler! Mümin kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz, onları kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü müslüman hanımlar kâfirlere helâl değildir. Kâfirler de müslüman hanımlara helâl olmazlar. Onlara*** *(kocalarına)*, ***mehir olarak harcadıklarını verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Kâfir*** *(müşrik)* ***kadınları nikâhınızda tutmayın. Onlara harcadığınız mehri*** *(evlendikleri kâfir kocalarından)* ***isteyin. Kâfirler de*** *(İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına)* ***harcamış oldukları mehri*** *(sizden)* ***istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah, her şeyi bilendir, her işinde hikmet sahibidir.***

11. ***Eğer eşlerinizden biri sizi bırakıp kâfirlere kaçar ve siz de kâfirlerle yapılan savaşta galip gelip ganimet alırsanız, zevceleri düşmana gidenlere, o kadına harcadıkları kadarını verin ve inandığınız Allah'ın emirlerine aykırı davranmaktan sakının.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Mümin kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin."* Yani kâfirlerin arasından ayrılarak size gelen imanla şereflenmiş ve kelime-i şehadeti söyleyen kadınlar size geldiklerinde, kalpleriyle dillerinin bir olup olmadığını anlamak için onları imtihan edin ve galip zannınıza göre hüküm verin. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu tür kadınların, şu şekilde yemin etmelerini isterdi:

"Vallahi, kocama kızıp vatanımdan çıkmadım. Herhangi bir yere rağbet ettiğim için vatanımı terketmedim. Bir dünyalık arayarak veya müslümanlardan bir adama âşık olarak buraya gelmedim. Ben sadece Allah ve Resûlü'nün muhabbeti için hicret ettim."

Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem], Mekkeliler'le Hudeybiye'de yaptığı sulh antlaşmasına göre, müşriklerden kaçıp gelen müminleri -kadın olsun erkek olsun- onlara iade edecekti. Antlaşma yazılıp imza-

landıktan sonra, müşriklerin içinde bulunan müslüman kadınlardan Sübey'a bint el-Hâris geldi. Müşrik kocası, onun kendisine geri verilmesini istedi. O sırada bu âyet indi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], yukarıda geçtiği şekilde, ondan sadece Allah ve Resûlü'nün muhabbetinden dolayı geldiğine yemin etmesini istedi. Kadın da yemin etti; bunun üzerine Allah Resûlü, onu kocasına geri vermedi; kocasına mehrini verdi. Daha sonra onu Hz. Ömer [radıyallahu anh] nikâhladı. Hz. Peygamber Hudeybiye'de antlaşmasından sonra, Mekke'den kaçıp gelen müslüman erkekleri onlara iade ediyor, fakat müslüman kadınları geri göndermiyordu.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Hicret edip gelen bir kadının imtihanı şöyle demesidir: Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah (Ben şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur. Yine şahitlik ederim ki Muhammed, Allah'ın resûlüdür)."

Âyet şöyle devam ediyor: *"Allah, onların imanlarını daha iyi bilir."* Çünkü Allah, onların kalplerindekini bilir. Âyette, bu imtihanın hafif olmasına ve istenen şeyin kesin bilgiyle değil bilakis kuvvetli zanla hâsıl olduğuna bir işaret vardır. Kesin bilgiye gelince, o, Allah Teâlâ'ya aittir.

"Eğer siz, gücünüzün yettiği ilimle -ki bu, kuvvetli zandır- açık alametlere bakarak *onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz, onları kâfirlere* yani kâfir kocalarına *geri göndermeyin.*"

Âyette, zanna ve kıyasın verdiği sonuca "bilgi" denmesi, bunların bilgi yerine geçtiğini ve sahibinin, *"Hakkında bir bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme"* (İsrâ 17/36) âyetinin tehdidi altına girmediğini bildirmektedir. Bu açıklama Nesefî'ye aittir.[59]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Çünkü müslüman hanımlar kâfirlere helâl değildir. Kâfirler de müslüman hanımlara helâl olmazlar."* Onlar, müslüman olarak vatanlarından çıkıp hicret ettikleri için müşrik kimseye haramdır. Âyette haramlığın iki defa tekrar edilmesi, ikincinin birinci hükmü tekit etmesi yani hükmün kesinliğini göstermesi içindir. Yahut birincisi, ilk nikâhın ortadan kalktığını açıklamak, ikincisi de kocası müşrik olarak kaldığı sürece onunla yeni bir nikâhın helâl olmadığını bildirmek için-

59 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/365.

dir. Eğer koca, hicret eden mümin kadının iddetini bekleme süresi içinde müslüman olursa, onunla evlenmeye en layık olan odur.

"Onlara mehir olarak harcadıklarını verin." Yani müşrik kocalarına, kadınlara verdikleri mehrin benzerini verin. *"Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."* Çünkü onların müslüman olması, onlarla kâfir kocalarının arasını ayırır. Mehir, kadının, nikâhlı kocasına vücudundan istifade etmesine izin vermesine karşılık belirlenen sembolik (fakat verilmesi farz olan) bir ücrettir.

İmâm-ı Âzam, bu âyeti delil göstererek, kâfir kocasından kaçıp İslâm beldesine hicret eden bir kadına iddet gerekmeyeceğini söylemiştir.

Müfessir Kevâşî demiştir ki: "Allah Teâlâ, hicret eden kadınların dârülharpte müşrik kocaları olsa da onlarla nikâhlanmayı helâl kıldı; çünkü İslâm, iddeti bittikten sonra yani kocasından ayrılan bir kadının bekleme süresi dolduktan sonra, onunla müşrik kocasının arasını ayırmıştır. Eğer iddeti bitmeden önce kocası müslüman olursa İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre kadın onun hanımıdır. Ebû Hanîfe ise hamile kadının dışındakiler için farklı görüştedir."

Âyet şöyle devam ediyor: *"Kâfir (müşrik) kadınları nikâhınızda tutmayın."* Bunlar, harp halinde olunan kâfir diyarında kalan yahut dinden dönerek kâfirlere katılan kadınlardır. Yani sizinle kâfir kadınlar arasında bir bağlantı ve evlilik bağı kalmamıştır.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kimin Mekke'de kalan müşrik bir kadını varsa onu hanımı saymasın; çünkü erkeğin İslâm beldesinde, hanımının da harp halindeki küfür diyarında olması, kadının erkekle olan nikâh bağını keser."

Âyet indiği zaman, Hz. Ömer [radıyallahu anh], Mekke'de kalan iki müşrik hanımını boşamıştır. Bunlar, Kureybe bint Ebû Ümeyye ile Ümmü Külsûm el-Huzâî'dir.[60]

"Onlara yani kâfirlere katılan hanımlarınıza *harcadığınız mehri,* evlendikleri kâfir kocalarından *isteyin. Kâfirler de* hicret edip İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen hanımlarına *harcamış oldukları mehri* sizden *iste-*

60 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/170; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/59.

sinler. Bu, âyette geçen bütün şeyler *Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah, her şeyi bilendir, her işinde hikmet sahibidir."* O, sonsuz hikmetinin gerektirdiği hükümleri koyar.

Rivayet edildiğine göre, bu âyet indiği zaman müminler, hicret eden kadınların mehirlerinden vermeleri emredilen miktarı, onların müşrik kocalarına verdiler, fakat müşrikler, kâfir kadınların mehirlerinden müslüman kocalarına bir şey vermeye yanaşmadılar. Bunun üzerine şu âyet indi:

"Eğer eşlerinizden biri sizi bırakır, sizi terkedip *kâfirlere kaçar ve siz de kâfirlerle yapılan savaşta galip gelip ganimet alırsanız, zevceleri düşmana gidenlere, o kadına harcadıkları kadarını verin."* Yani sizin hicret eden kadınlara verdiğiniz mehrin bir benzerini, kendisini terkedip kâfirlere katılan kadının kocasına verin.

İbn Atıyye demiştir ki: "Bu âyette geçen bütün hükümler daha sonra kaldırılmıştır."

Kevâşî, âyetin hükmünün kaldırılıp kaldırılmadığı, malın geri verilmesinin devam edip etmediği ve âyetteki "verin" emrinin farz mı mendup mu olduğu konusundaki farklı görüşleri dile getirmiştir.

Âyete şu manayı verenler de olmuştur: Müşriklerle savaşıp onları mağlup ederek ganimet elde ettiğinizde, dinden dönerek kâfirlere katılan kadınların müslüman kocalarına, bu ganimetten, onlara harcadıkları mehri verin.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Muhacir müminlerin kadınlarından dinden dönüp müşriklere katılanlar altı tane olup isimleri şöyledir:

1. Ümmü'l-Hakem bint Ebû Süfyân. Bu kadın, İyâz b. Şeddâd'ın nikâhındaydı.

2. Fâtıma bint Ebû Ümeyye. Bu kadın, Hz. Ömer'in nikâhındaydı.

3. Abede bint Abdüluzzâ. Bu kadın, Hişâm b. Âs'ın nikâhındaydı.

4. Berva' bint Ukbe.

5. Ümmü Külsûm bint Cervel. Bu kadın da Hz. Ömer'in nikâhındaydı.

6. Hind bint Ebû Cehil. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] dinden dönen ve müşrik olarak kâfirlerin içinde kalan bu kadınların mümin kocalarının, onlara verdikleri mehirleri ganimetten ayırıp kendilerineverdi."[61]

Âyet şöyle bitiyor: *"İnandığınız Allah'tan korkun."* Yani size emredilen şeyleri terketmekten ve yasaklanan sınırları geçmekten sakının. Hiç şüphesiz iman, emredilen şeyleri yapmayı gerektirir.

10-11. Âyetlerin Tasavvufi İşaretleri

Ey seçkin veliler gibi iman eden ârif meşâyih! Sizin terbiye yolunuza inanmış kimseler size geldiğinde ve meşrebiniz üzere yolunuzda gitmek istediklerinde, onları imtihan edin. Onlar, taleplerinde samimiler mi yoksa hevâlarından bir şeyi elde etmek için mi gelmişler, bunu anlayın. Eğer onların samimi olduklarını anlarsanız, onları gafillerin arasına, özellikle münkirlerin içine geri göndermeyin. Çünkü münkirlerin, velilerin yoluna karışması ve bilgisizce bu yolu karalaması helâl (doğru) değildir.

Size Allah için gelenlere, bu yolda nefislerinden ve mallarından verdiklerine karşılık marifet ilimlerinden verin. Onlarla müridlik akdi (biat ve intisap) yapmanızda bir sakınca yoktur. İntisap, mehir verilerek yapılan nikâh akdi gibi bağlayıcı ve sorumluluk gerektiren manevi bir antlaşmadır. Bu akdi yapanlara gereken mehir, onlara, sahip olduğunuz sırdan (manevi ilim, feyiz ve hallerden) taşıyacakları ölçüde vermenizdir. Kim ahdini bozar ve müridlikten dönerse, onun bağını tutmayın, onu salıp nefsiyle baş başa bırakın. Eğer sizden harcadıklarından bir şey isterse, siz de onun verdiklerine karşılık olarak kendisine verdiğiniz ilmi ondan geri isteyin.

Şayet sizden bir derviş inkâr ehline döner, münkirlerden biri de tövbe edip size gelirse, sizden kaçana verdiğiniz ilmi ona verin. Kendisine

61 bk. Sa'lebi, *a.g.e.*, 6/171; Kurtubi, *a.g.e.*, 18/62.

yöneldiğiniz Allah'tan korkun; manevi sırrı hak etmeyene vermeyin ve onu ehli olandan da esirgemeyin.

Allah Teâlâ, kitabının sırlarını en iyi bilendir.

Kadınlarla Biat

Cenâb-ı Hak sonra, kadınlarla yapılan biattan bahsederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا جَٓاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلٰٓى اَنْ لَا
يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْن۪ينَ وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ
وَلَا يَأْت۪ينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَر۪ينَهُ بَيْنَ اَيْد۪يهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْص۪ينَكَ
ف۪ي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٢﴾

12. ***Ey Peygamber! Mümin kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir hayırlı işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek için geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey Peygamber! Mümin kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek,* yani kız çocuklarını toprağa gömmemek, *elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek üzere biat etmek için sana geldiklerinde, onların biatını kabul et ..."*

Elleriyle ayakları arasında iftira uydurmak şudur: Bir kadın, başka anneden doğmuş bir çocuk bulur, onu kocasına getirerek, "Bu benim

senden olma çocuğumdur" derdi. Âyette, kadının yalan söyleyerek kocasına ait gösterdiği çocuk, kinaye yoluyla, elleri ve ayakları arasında uydurulan şeyle ifade edildi. Çünkü kadının çocuğu taşıdığı karnı, iki eli arasındadır; çocuğun doğduğu ferci ise iki ayağı arasındadır.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Hiçbir hayırlı işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek için geldikleri zaman ..."* Yani onlara emrettiğin iyiliklerde ve yasakladığın kötülüklerde sana isyan etmemek üzere biat yapmaya geldiklerinde biatlarını kabul et. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] sadece iyiliği emrettiği halde böyle buyrulması, yüce yaratıcıya isyan olan bir işte kullara itaat etmenin câiz olmadığına dikkat çekmek içindir. Âyette sayılan işlerin özellikle kadınlara tahsis edilmesi, onlar kadınlar tarafından daha fazla yapıldığı içindir.

"Kadınlar, burada sayılan ve sayılmayan diğer hükmü açık konularda biat etmek için sana geldiklerinde *onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan* geçmişteki günahları için *bağışlama dile. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."* Yani O'nun mağfiret ve rahmeti sonsuzdur. Onlar Hz. Peygamber'e biat ettikleri hususlarda vefa gösterip sözlerinde dururlarsa, Allah onları affeder ve kendilerine merhamet eder.

Rivayet edildiğine göre, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Mekke'nin fethi günü erkeklerle biatı bitirince, Safâ tepesinde kadınlarla biat etmeye başladı. Hz. Ömer de Allah Resûlü'nden aşağıda bir yere oturmuş onun emriyle kendisine vekâleten kadınlardan biat alıyordu. Ebû Süfyân'ın karısı Hind bint Utbe, Hz. Peygamber'in kendisini tanımasından korkarak başını gözünü sarmış, tanınmaz bir vaziyette kadınlarla birlikte biat yapmaya geldi. Resûl-i Ekrem,

"Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamanız üzere sizinle biat ediyorum" buyurdu. Hind,

"Vallahi gördüğüm kadarıyla sen, biatta erkeklere koşmadığın şartları bize koşuyorsun" dedi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], erkeklerden sadece İslâm ve cihad üzere biat alıyordu. Allah Resûlü, sözlerine devamla,

"Hırsızlık yapmayacaksınız!" buyurdu. Hind,

"Kocam Ebû Süfyân eli sıkı bir adamdır; ben onun malından evin zaruri ihtiyaçları için bir şeyler aldım" dedi. Orada bulunan Ebû Süfyân hanımına, "O aldıkların sana helâl olsun!" dedi. Resûl-i Ekrem,

"Zina etmeyeceksiniz" buyurdu. Hind,

"Hür kadınlar zina eder mi?" dedi. Hz. Peygamber,

"Çocuklarınızı öldürmeyeceksiniz" buyurdu. Hind,

"Biz çocuklarımızı küçükken besleyip yetiştirdik; sen onları büyükken öldürdün!" dedi. Hind'in oğlu (Hanzale) Bedir Gazvesi'nde öldürülmüştü. Resûlullah,

"Elleriniz ve ayaklarınız arasında iftira uydurup getirmeyeceksiniz" buyurdu. Hind,

"Vallahi iftira çok çirkin bir iştir; sen bize ancak doğru ve güzel ahlâkı emrettin!" dedi. Allah Resûlü,

"İyi işlerde isyan etmeyeceksiniz (size emredilen hayırlı işleri yapacaksınız)" buyurdu. Hind,

"Biz bu meclise, içimizde sana isyan etme düşüncesiyle oturmadık" dedi. Kadınlar, Hz. Peygamber'in biat için kendilerine koştuğu şartları kabulettiler.[62]

Rukayka'nın kızı Ümeyme [radıyallahu anhâ] anlatıyor: Medineli bir grup kadınla Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] huzuruna giderek,

"Ey Allah Resûlü! Hiçbir şeyi Allah'a şirk koşmayacağımıza, zina etmeyeceğimize ve kimseye iftirada bulunmayacağımıza ve dinî emirlere karşı gelmeyeceğimize dair sana biat ediyoruz, dedik. Resûl-i Ekrem de,

"Gücünüzün yettiği kadar!" buyurdu. Biz,

"Allah ve Resûlü bize, bizden daha şefkatlidir. Müsaade buyurun da elinizden tutup biat edelim, yâ Resûlallah" dedik. Allah Resûlü,

62 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/172; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/366. Biraz kısa bir rivayet için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 22/596; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/64.

"Ben kadınlarla musafaha etmem. Benim bir kadına söylediğim, yüz kadın için söylediğim gibidir" buyurdu.[63]

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: "Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] eli hiçbir yabancı kadının eline değmedi; o, kadınlardan sadece sözlü olarak biat aldı."[64]

Rivayet edildiğine göre Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] kadınlara biat verirken eline bir bez sarmış ve kadınlar onun üzerine ellerini koyarak biat etmişlerdir.[65]

Diğer bir rivayet ise şöyledir: Hz. Peygamber Medine'ye hicret edince, müslüman kadınlar kendisine gelerek,

"Yâ Resûlallah! Erkeklerimiz sizinle biat ettiler. Biz de sana biat etmek istiyoruz!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] kap içinde bir miktar su istedi. Elini suya batırdı; sonra onu kadınlara verdi. Onlar da teker teker ellerini suya batırdılar. Söylenen sözleri tekrar ettiler. Bu şekilde biat yapmış oldular."[66] Bu uygulama onlarla musafaha gibi oldu.[67] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

12. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bir toplum içinde bulunan terbiye şeyhi, ümmeti içindeki peygamber gibidir. Hak tarafından ona denir ki:

"Mümin nefisler sana gelerek,

Allah ile birlikte (müstakil vücut ve yetki sahibi) başka bir varlık görmeyeceklerine,

Dünyaya ve hevâya meyletmeyeceklerine,

---

63 Tirmizî, Siyer, 37; Nesâî, Bîat, 18; İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/ 5; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 22/600.

64 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/173; Buhârî, Ahkâm, nr. 7214; Müslim, İmâre, 88.

65 İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/6; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Vasît*, nr. 2876; Abdürrezzâk, *Musannef*, nr. 9832; Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/173; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/63; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/95; Heysemi, *ez-Zevâid*, 1/39. Sa'lebî, bunu Şa'bî'den rivayet etmiştir.

66 İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/11; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/95; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/64; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 29/26; Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/39.

67 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 14/81.

Tefekkürün meyvesi olan manevi vâridatları ihmal etmeyeceklerine,

Bir işi Allah'tan başkasına nisbet ederek yahut hal ve söz ile yalan söyleyerek iftira yapmayacaklarına,

Emrettiğin ve yasakladığın hususlarda sana isyan etmeyeceklerine söz verip biat etmek istediklerinde onlarla biat yap ve geçmişte işledikleri kusurları affetmesi için Allah'a yalvar. Şüphesiz, Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir."

Gazaba Uğramışları Dost Edinmeyin

Cenâb-ı Hak, müşrikleri dost edinmeyi yasakladıktan sonra, yahudileri de dost edinmeyi yasaklayarak buyurdu ki:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ
الْاٰخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُورِ ﴿١٣﴾

13. ***Ey iman edenler! Kendilerine Allah'ın gazap ettiği, kâfirlerin kabirlerdekilerden ümit kestikleri gibi, ahiretten ümitlerini kesmiş bir toplumu dost edinmeyin.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey iman edenler! Kendilerine Allah'ın gazap ettiği, kâfirlerin kabirlerdekilerden ümit kestikleri gibi, ahiretten ümitlerini kesmiş bir toplumu dost edinmeyin.*" Allah'ın gazap ettiği toplum yahudilerdir.

Rivayet edildiğine göre âyet, bazı müslüman fakirler hakkında inmiştir. Bu fakirler, yahudilerin meyvelerinden almak için onlara gidip geliyor ve müminlerin haberlerini götürüyorlardı. Âyetle bundan sakındırıldılar.[68]

---

68 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/68.

Allah'ın gazap ettiği kimselerin, bütün kâfirler olduğu da söylenmiştir, çünkü onlar ilâhî gazap altındadırlar.

İbn Arafe[69] demiştir ki: "Burada şöyle bir soru sorulabilir: Allah Teâlâ kâfirlerle mutlak manada bütün dostluk çeşitlerini nasıl yasaklamış olur? Halbuki Allah Teâlâ, bu sûrenin 8. âyetinde, *"Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızdan ve onlara adaletle muamele etmenizden menetmez'* buyurmuştur. Bu iki âyetin arası nasıl birleştirilir? Buna cevaben deriz ki: Âyette menedilmeyen şey, onlarla sulh halinde olmaktır; yoksa yakın dostluk değildir."

Âyet, kendisiyle dostluk kurulmayacak toplumun vasfını şöyle bildiriyor: *"Onlar, ahiretten* yani ahirette verilecek sevaptan *ümitlerini kesmişlerdir."* Çünkü onlar, Tevrat'ta vasıfları yer alan ve mucizelerle desteklenen Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] bilerek, inadına inkâr ettikleri için, kendilerine ahirette hiçbir pay (sevap ve mükâfat) bulunmadığını bildiklerinden dolayı ahiretten ümitlerini kesmişlerdir.

Yahut onlar, ahiretten ümidini kesen kimsenin yaptığı şeyi yaptıkları için, halleri ümit kesenin hali gibidir.

Âyette bahsedilenlerin kâfirler olduğunu söylediğimizde, onların ümitsizliği açıktır, çünkü onlar ahireti inkâr etmektedirler. Ancak birinci görüş yani ahiretten ümit kesenlerin yahudiler olması daha açıktır. Peşinden gelen, "Kâfirlerin yani müşriklerin *kabirdekilerden ümit kestikleri gibi ..."* âyeti de bunu göstermektedir. Kâfirler, kabirdekilerin, dünyaya geri dönmesinden ümitlerini kesmişlerdir. Yahut ölen kâfirler, dünyaya geri dönmekten ümitlerini kesmişlerdir. Zira onlar, ahiretin gerçek halini yakînen bilmişler, ahiretin ebedî nimetlerinden

69 İbn Arafe, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Arafe et-Tûnisî (v. 803/1401) Mâlikî fakihlerindendir. Mâlikî fıkhına dair *el-Muhtasar fi'l-Fıkh* adlı eseri meşhurdur. Onun ayrıca, tefsir derslerinde yaptığı açıklamaların talebeleri tarafından toplanmasıyla oluşturulan *Tefsiru İbn Arafe* adlı bir tefsiri vardır (geniş bilgi için bk. Sa'd Gurâb, "İbn Arafe", *DİA*, 19/316-317).

İbn Arafe tefsiri, yeni olarak dört cilt halinde basılmıştır (Beyrut 2008).

mahrumiyetlerini ve elim azaplarına düşmelerini görmüşlerdir. Yani onlar ahiretten tam manasıyla ümitlerini kesmişlerdir.

Âyete şu manayı verenler de olmuştur: Kâfirler, ölülerinin diriltilerek yeni bir hayata dönmelerinden ümitlerini kestikleri gibi, onlar da ahiretten ümitlerini kesmişlerdir.

İbn Arafe demiştir ki: "Âyette kastedilenler müşriklerse, onların ahiretin varlığından gerçekten ümit kesmişlerdir. Eğer yahudiler kastedilmişse onlar da ahiretin nimetlerinden ümitlerini kesmişlerdir. Şayet, 'Bu nasıl olur, halbuki yahudiler ahiret nimetlerinin kendilerine has olduğunu düşünüyorlar?' dersen, derim ki: Onların inkârı, inada dayanmaktadır. Onlar bile bile hakkı inkâr etmektedirler. Bunun için ahiret nimetlerinden bir nasipleri yoktur."

Allah Teâlâ, sûreyi kâfirlerle dostluğu yasaklayarak başlattı ve aynı yasakla bitirdi. Bunu, yasaklanan şeyin ciddiyetini kuvvetle ifade etmek için yaptı.

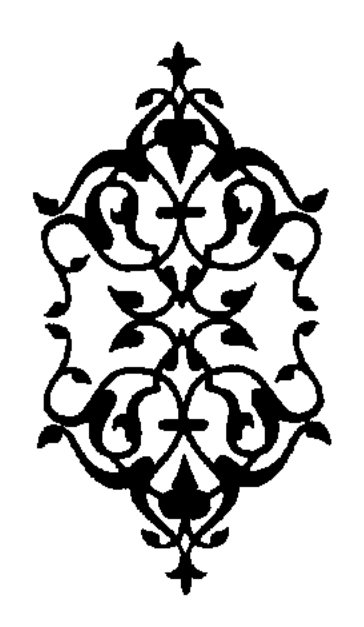
13. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Daha önce defalarca şunu belirttik: Bir müridin, müşahede sahibi oluncaya kadar, (bir zaruret yokken) halkla içli dışlı olması yasaktır. Mürid, müşahede sahibi olunca istediğini yapar. Her kim Allah'tan perdelenmişse, o kimsenin ilâhî gazaptan bir payı vardır. Her kim ahirete tam olarak hazırlık yapmıyorsa, ahiretten ümit kesenler gibi onu unutmuş sayılır.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm eylesin.

Mümtehine sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(61) SAF SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Saf sûresi Medine döneminde inmiş olup on dört âyettir. Sûre, adını 4. âyette geçen "saff" kelimesinden almıştır.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Allah Teâlâ önceki sûrede kâfirleri dost edinmeyi yasakladı; bu sûrede ise onlarla cihad etmeyi emrederek şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ
﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتاً عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ
الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِهِ صَفّاً كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ ﴿٤﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tesbih eder. O Azîz'dir, Hakîm'dir.***

2. ***Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?***

3. ***Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazaba sebeptir.***

4. ***Şüphesiz Allah, kendi yolunda, birbirine kenetlenmiş bina gibi saf bağlayarak savaşanları sever.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tesbih eder. O Azîz'dir;* her hükmünü icra eder; *Hakîm'dir;* her işini hikmetle yapar."

Sahabeden bazıları, "Hangi amellerin Allah Teâlâ'nın daha çok hoşuna gittiğini bilseydik, o uğurda mallarımızı harcardık" dediler.[70] Bunun üzerine cihad âyeti indi fakat bazıları cihaddan geri durdular. O zaman,

"*Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?*" âyeti indi.

Diğer bir rivayette denilmiştir ki: Allah Teâlâ, Bedir şehidlerinin sevabını haber verince, sahabeden bazıları, "Vallahi bir savaşta bulunursak bütün gücümüzle savaşacağız" dediler; fakat bunu diyenlerden bazıları Uhud günü savaştan kaçtılar. Onlar hakkında bu âyet indi.

Bir diğer rivayet şöyledir: Âyet, yalan yere kendisini öven kimse hakkında indi. O, "Ben savaşta falan düşmanı öldürdüm" diyordu, fakat aslında öldürmemişti. "Filan düşmanı yaraladım" diyordu, halbuki yaralamamıştı.

70 Bazı rivayetlerde, "O ameli ölene kadar yapardık" yahut, "Ona koşardık" dediler.

Bir rivayette denilmiştir ki: Bedir Savaşı'nda müşriklerden biri müslümanlara eziyet etti ve zayiata sebep oldu. Sonunda Suheyb onu öldürdü, fakat başka biri bu düşmanı kendisinin öldürdüğünü iddia etti; onun hakkında bu âyet indi.[71]

Âyetin manası şudur: Yapmadığınız hayır ve iyilikleri niçin yaptım diye iddia ediyorsunuz?

Âyette kınamanın ana sebebi, bahsedilen işin yapılmaması iken, kınamanın onların sözlerine yöneltilmesi, bu durumda günahlarının katlandığına dikkat çekmek ve şunu bildirmek içindir: Âyette kınanan şey, sadece vaat edilen hayrın yapılmaması değildir; asıl kınanan şey, yapmayacağı şeyi vaat etmektir. Bazıları bunu bir iyilik olarak düşünüyorlardı. Eğer âyette, "Söylediklerinizi niçin yapmıyorsunuz?" denseydi, bundan, kınanan şeyin sadece ameli terketmek olduğu anlaşılırdı. Fakat âyet, hem yapılması vaat edilen işi terketmeyi, hem de yapmayacağı şeyi vaat etmeyi kınamaktadır.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazaba sebeptir."* Âyet, onların yaptıklarının son derece çirkin ve yakışıksız bir iş olduğunu açıklıyor.

Cenâb-ı Hak, katında gazaba sebep olan şeyi açıkladıktan sonra, razı olduğu şeyi açıklayarak buyurdu ki:

"Şüphesiz Allah, kendi yolunda, birbirine kenetlenmiş bina gibi saf olarak savaşanları sever." Sûreden maksat, bu âyettir.

"Saf olarak" ifadesi, nefislerini saf ve temiz hale getirerek yahut birbirine yapışıp saf bağlayarak manasındadır.

Denilmiştir ki: Âyette istenen şey, düşmanlarıyla savaşırken müslümanların niyetlerinin (ve hedeflerinin) bir olmasıdır. Böyle olmalı ki onlar, aksamı birbirine perçinlenmiş bina gibi, sabit ve sağlam bir şekilde hak kelimede toplanmış olsunlar.

---

71 Rivayetler için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/69-70.

İbn Arafe demiştir ki: "Âyetteki benzetme, binanın yerinde sabit ve sağlam durduğu gibi, müminlerin de düşmanla savaşta sabit durup kaçmadıklarını ifade etmek içindir."

1-4. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Verteciibî (Rûzbihân-ı Baklî), *"Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tesbih eder"* âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Onlar, Allah'ın âyetlerini müşahede edince, onda Allah'ı müşahedeyi talep ettiler. Bu taleple nefislerinde Allah'ın kudretinin nurunun doğrudan tesirini buldular. O zaman, Cenâb-ı Hakk'ın bütün yaratılmış varlıklardan ayrı bir vücuda sahip olduğunu görüp O'nu tenzih ve takdis ettiler (Zatını her türlü noksanlık, varlıklara benzeme ve ortaklıktan yüce tuttular)."[72]

İmam Kuşeyrî, *"Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazaba sebeptir"* âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Bütün kullara karşı verilen sözden dönmek çirkin bir şeydir; Allah Teâlâ'ya verilen sözden dönmek ise daha çirkindir.

Şöyle denilmiştir: Her nefesinde Cenâb-ı Hakk'a muhtaç olduğunu müşahede etmeden, kendisinin dünyadan el etek çekmiş manen metanetli biri olduğunu ortaya koymak, kulda birtakım davaların bulunduğunu gösterir. Halbuki Allah Teâlâ, kulun bütün güç ve kuvvetinden sıyrılmasını sever.

Denilmiştir ki: Allah Teâlâ, *'Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazaba sebeptir'* âyetinde yapmadığı şeyleri söyleyenlere yaptığı tehdidi başka hiçbir kusur için yapmamıştır."[73]

Bunun için âlimlerden pek çoğu, halka vaaz ve öğüt vermekten kaçınıp sükûtu tercih etmişlerdir. Hikmet sahiplerinden biri demiştir ki: "Eğer vaazım bana fayda verseydi, size de vaaz ederdim. Ben suya batmış biriyim; bu durumda ıslanmaktan korkmam!"

---

72 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/420.

73 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/145.

Ebû Zeyd es-Seâlibî demiştir ki: "Vaaz ve öğütten kaçınmak, bu işi yapan birileri bulunduğu zaman câizdir, yoksa geri durmak ve sükût etmek uygun değildir."

Bâcî, *Sünenü's-Sâlihîn* adlı eserinde Asmaî'nin şöyle dediğini naklet-miştir: "Bana ulaşan bir habere göre, hikmet sahiplerinden biri demiş-tir ki: Ben size vaaz ediyorum; halbuki ben günahları çok olan biriyim. Eğer bir kimse, nefsinin işini sağlam yaptıktan yani nefsini kemale er-dirdikten sonra kardeşine vaaz etseydi, hayrı tavsiye işi terkedilmiş, şer üzere kalınmış olurdu. Fakat kardeşlerle hayır konuşmakta, kalplerin hayatı, nefislerin cilası ve gafletten uyanıp hakkı hatırlama mevcuttur."

Ebû Hâzim (Seleme b. Dînâr) demiştir ki: "Ben insanlara vaaz edi-yorum, fakat kendimi vaaza layık görmüyorum; ben insanlara yaptığım vaazı sadece nefsime yapıyorum."[74]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Allah kendisinden razı olsun, şeyhlerimi-zin şeyhi Seyyid Ali Cemel el-İmrânî, halka öğüt verdiği zaman derdi ki: "Biz sadece nefsimize sesleniyoruz!"

Seâlibî sonra demiştir ki: Hasan-ı Basrî, Mutarrif'e,

"Arkadaşlarına öğüt ver" dedi. Mutarrif,

"Yapmadıklarımı söylemekten korkuyorum" dedi. O zaman Ha-san-ı Basrî,

"Allah sana rahmet etsin, hangimiz söylediği bütün şeyleri yapıyor? Şeytan bu şekilde sizi halka vaaz ve öğüt vermekten uzaklaştırmayı sever; o zaman sizden kimse iyiliği emretmez, kötü işlerden sakındır-maz!" dedi.[75]

el-Câmiu's-Sagîr'de nakledilen bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Kendiniz tam yapmazsanız da iyiliği emredin. Bütünüyle kaçınamazsa-nız da kötü işlerden sakındırın."[76]

---

74 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/277 (Beyrut 2007).

75 Seâlibî, *Cevâhirü'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/362 (Beyrut 1997).

76 Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 8177; Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr*, nr 981 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 5522; Heysemî, *ez-Zevâid*, 7/277.

İmam Gazâlî demiştir ki: "Kim, âfet ve gösteriş korkusuyla ameli terkederse bu şeytanın ondan istediği asıl şeydir. Çünkü kuldan istenen şey, ihlâsı kaybetmemesidir. Kul ameli terkedince, ameli de ihlâsı da elden kaçırmış olur."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Şüphesiz ihlâslı ve kalp ehli kimselerin yaptığı vaaz, diğerlerinden daha tesirlidir; çünkü söz kalpten çıkarsa kalbe ulaşır; dilden çıkarsa kulakta kalır.

İbn Atâullah-ı İskenderî, *Hikem* adlı eserinde demiştir ki: "Hikmet sahiplerinin (âriflerin) nurları, sözlerinin önündedir. Nerede (hangi kalpte) nuraniyet bulunursa ondan çıkan ifade yerine ulaşır."

Nur ehli ârifler, meclislerinde bulunanlarla daha bir şey konuşmadan önce, nurları onlara sirayet eder. Çok defa insanlar, onların sözlerinden istifade ettikleri gibi, susmalarından da istifade ederler. Zulmet ehline gelince, o, kalbinde dünya sevgisi olan kimsedir. Onların sözlerinin faydası azdır; kalplerinin zulmeti, sözlerinden önce kendilerini dinleyenlerin kalplerine ulaşır ve ondan çok az kimse istifade eder.

Yahudi ve Hıristiyanların Çirkin İşleri

Cenâb-ı Hak sonra, yahudi ve hıristiyanların kötü hallerinden ve işlerinden bahsetti. Onların bu hali, kendilerine cihad emredilince içine düştükleri korkudan ve peygamberlerine karşı gösterdikleri kötü davranıştan ileri gelmektedir. Bunun bir diğer sebebi de hak ortaya çıkınca onu inkâr etmeleridir. Allah Teâlâ, müminleri, onların yaptıklarından sakındırmak için buyurdu ki:

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنٖى وَقَدْ تَعْلَمُونَ اَنّٖى رَسُولُ اللّٰهِ
اِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُٓوا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقٖينَ
۝ وَاِذْ قَالَ عٖيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ اِنّٖى رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ

مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي
اسْمُهُ اَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٦﴾ وَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعٰى اِلَى الْاِسْلَامِ وَاللّٰهُ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٧﴾ يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ
مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى
وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٩﴾

5. ***Hani Musa kavmine, "Ey kavmim! Allah'ın size gönderdiği peygamberi olduğumu bildiğiniz halde, niçin bana eziyet ediyorsunuz?" demişti. Onlar haktan bâtıla meyledince, Allah da kalplerini kaydırdı. Allah, fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.***

6. ***Hani, Meryem oğlu İsa, "Ey İsrâiloğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı tasdik edici ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici*** *(olarak gönderdiği)* ***peygamberiyim" demişti. Fakat onlara apaçık mucizeleri getirince, "Bu, apaçık bir sihirdir" dediler.***

7. ***İslâm'a davet edildiği halde, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim vardır? Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.***

8. ***Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar; halbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır.***

9. ***O, kendisine ortak koşanlar hoşlanmasa da dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, cihaddan yüz çeviren o kimselere, Hz. Musa'nın [aleyhisselâm], İsrâiloğulları'na söylediği sözü zikret. Hani Musa, onları, zalim kimselerle cihada teşvik ederek şöyle demişti:

"Ey kavmim! Allah'ın size (vatan olarak) yazdığı mukaddes toprağa girin ve arkanıza dönmeyin, yoksa zarara uğrarsınız" (Mâide 5/21). Fakat onlar, Hz. Musa'nın bu emrini yerine getirmediler ve kendisine şiddetle isyan ederek dediler ki:

"Ey Musa! Orada zalim bir toplum var; onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de hemen gireriz" (Mâide 5/22).

"Ey Musa! Onlar orada bulundukları sürece biz oraya asla girmeyiz; artık sen ve Rabb'in gidip savaşın. Biz burada oturacağız!" (Mâide 5/22). Bu şekilde Hz. Musa'ya her türlü eziyeti yaptılar. O zaman Hz. Musa,

"Hani Musa kavmine, 'Ey kavmim! Allah'ın size gönderdiği peygamberi olduğumu bildiğiniz halde, niçin bana eziyet ediyorsunuz?' demişti." Yani sizler, kesin olarak ve sürekli benim apaçık mucizelerimi görerek yakînen biliyorsunuz ki ben, sizi dünyanın ve ahiretin hayrına irşad etmem için Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberim. Bu bilginiz gereği, bana son derece tâzim göstermelisiniz ve bana itaate koşmalısınız.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlar haktan bâtıla meyledince,* yani kendilerine gelen haktan ısrarla yüz çevirince ve bu halde devam edince, *Allah da kalplerini kaydırdı."* Onlar tercihlerini azgınlık ve sapkınlık tarafına çevirdikleri için Allah da kalplerini hakkı kabulden ve doğruya meyilden çevirdi. *"Allah, fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez."* Yani taatten çıkan, hak yoldan uzaklaşan ve azgınlık üzere ısrarla devam eden kimseleri, taate ve güzel edebe ulaştıran yola hidayet etmez. Fâsıklardan maksat, özelikle bu âyette zikredilenlerdir yahut bütün fâsık kimselerdir. Âyette zikredilenler, zaten öncelikle onların arasına girmektedir. Her nasıl olursa olsun, onların fâsıklık sıfatı, *"Musa dedi ki: Rabbim! Ben kendimden*

ve kardeşimden başkasına hâkim olamıyorum; bizimle, bu fâsık kavmin arasını ayır" (Mâide 5/25) âyetiyle, *"Allah, 'Öyleyse orası (arz-ı mukaddes) onlara kırk yıl haram edilmiştir. (Bu müddet içinde) yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar. Artık sen, fâsık bir toplum için üzülme!' dedi"* (Mâide 5/25) âyetine bakıyor. Kur'ân-ı Hakîm'in nazm-ı şerifinin güzelliği bunu gerektiriyor ve selim zevk de buna razı oluyor. Açıklama için Ebüssuûd'un tefsirine bakınız.[77]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Hani, Meryem oğlu İsa, 'Ey İsrâiloğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size gönderdiği peygamberiyim' demişti."* Hz. İsa, Hz. Musa [aleyhimesselâm] gibi, "Ey kavmim!" demedi. Çünkü onun kavmiyle baba yönünden bir bağı yoktur ki onlar kavminden olsunlar. Hz. İsa [aleyhisselâm], İsrâiloğulları'na ve hıristiyanlar gibi onlara katılan kimselere gönderilmiş bir peygamberdi.

Hz. İsa [aleyhisselâm] kendisini şöyle tanıttı: *"Ben, benden önce gelen Tevrat'ı tasdik ediciyim."* Bu onların Hz. İsa'yı tasdik etmelerinin birinci sebebidir. *"Ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyiciyim."* Bu da onun tasdikini gerektiren sebeplerden biridir. Çünkü Hz. İsa'nın Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] müjdelemesi de Tevrat'ta geçmektedir. Buna göre âyetin manası şudur: Ben, Tevrat'ı tasdik edici ve benden sonra gelecek peygamberi müjdeleyici olarak gönderilmiş bir peygamberim. Yani benim dinim, Allah'ın geçmiş ve gelecek bütün kitaplarını ve peygamberlerini tasdik etmektir. Benim müjdelediğim peygamberin ismi Ahmed'dir. O Hz. Muhammed'dir [sallallahu aleyhi vesellem].

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Her peygamber, kavmine, Hz. Peygamber'in geleceğini müjdelemiştir. Allah Teâlâ bu konuda sadece Hz. İsa'dan bahsetti; çünkü o, Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] önceki son peygamberdir. Bundan anlaşılıyor ki bütün peygamberler onu birbirlerine müjdelemişler; önce gelenler, sonrakilere haber vermiş ve nihayet bu haber Hz. İsa'ya [aleyhisselâm] kadar gelmiştir."[78]

Kevâşî demiştir ki: "Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] bir ismi Ahmed'dir. Ahmed, çok hamd eden demektir. Bunun manası şu-

77 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/243.
78 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/146.

dur: Bütün peygamberler, Allah'a hamdedederler; Resûlullah ise diğerlerinden en fazla hamdeder. Bütün peygamberler, kendilerinde güzel haslet ve ahlâk bulunduğu için övülmüş kimselerdir; Allah Resûlü ise övülecek sıfatlara en fazla sahip olandır."

Kevâşî sonra demiştir ki: "Kâ'b el-Ahbâr'dan şöyle nakledilmiştir: Havâriler, Hz. İsa'ya,

"Ey ruhullah, bizden sonra bir ümmet var mıdır?" diye sordular; Hz. İsa [aleyhisselâm] dedi ki:

"Evet, vardır, o Ahmed'in ümmetidir. Onlar, hikmet ehli, âlim, salih ve müttaki kimselerdir. Onlar (içindeki âlimler) fıkıhta sanki peygamberler gibi derin anlayış ve ilme sahiptirler. Onlar, Allah'ın verdiği az rızka razı olurlar; Allah da onların az amelinden razı olur."

Süheylî, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] Ahmed ve Muhammed isimleri hakkında demiştir ki: "Bu isimler onun son peygamber olduğuna işaret ediyor; çünkü işler bitip tamama erince, hamdetmek dinimizce emredilmiş bir iştir (Peygamberlik de onunla tamamlandığı için, kendisine "çok hamdeden" manasında Ahmed denilmiştir)."

Âyet şöyle bitiyor: *"Fakat* Hz. İsa ve Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] *onlara apaçık mucizeleri getirince, 'Bu, apaçık bir sihirdir' dediler."*

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"İslâm'a davet edildiği halde, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim vardır?"* Yani kendisi iki cihan saadetine çağrıldığı halde, ona icabet edeceği yerde, Cenâb-ı Hakk'ın kullarını hakka davet ettiği kelâmına, "Bu bir sihirdir" diyerek Allah'a iftira eden insandan daha zalim kim vardır? Yani bu kimse, bütün zalimlerden daha zalimdir.

"Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez." Yani onları içinde salah ve kurtuluşları olan yola iletmez, çünkü onlar bu yola yönelmemektedir.

"Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu, yani dinini yahut kitabını veya apaçık delillini *söndürmek istiyorlar."* Yani onlar, söyledikleri yalanla Al-

lah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Bu ifade onların, Kur'an'a, "Bu bir sihirdir" diyerek İslâm'ı ortadan kaldırma düşünceleriyle bir nevi alay etmektir. Onların hali, ağzı ile güneşi söndürmeye çalışan kimsenin haline benzetildi.

Âyet şöyle bitiyor: *"Halbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır."* Yani onu bütün âleme yayacak ve bütün dinlere üstün yapacaktır.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"O, dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidayetle,* Kur'an'la yahut mucizelerle *ve* tevhid dini olan *hak din ile gönderendir."* Allah, hak dini, ona muhalif bütün dinlere üstün ve galip getirmek için gönderdi.

Gerçekten yüce Allah, mevcut bütün dinleri İslâm ile mağlup edip onun hükmüne boyun eğdirerek bu vaadini gerçekleştirdi.

Mücâhid şöyle demiştir: "Hz. İsa [aleyhisselâm], âhir zamanda gökten indiği zaman, yeryüzünde sadece İslâm kalır."[79]

"Müşrikler hoşlanmasa da, Allah hak dinini üstün yaptı; bâtıl dinleri ise zelil ve mağlup etti. "

Şerefeddin-i Tîbî, *"İslâm'a davet edildiği halde, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim vardır?"* âyetinin ve devamındaki âyetlerin tefsirinde demiştir ki: "Allah Teâlâ, bu âyetlerde, ümmet-i Muhammed'i, Hz. Musa'nın kavminin karşılaştığı kalp kaymasından ve peygamberlerine eziyet etmeleri sebebiyle ilâhî yardımdan mahrum bırakılmalarından sakındırdı. Cenâb-ı Hak ayrıca, Hz. İsa'nın kavminin, kendilerine apaçık delil ve mucizeler geldikten sonra, 'Bu apaçık bir sihirdir' sözleriyle onları yalanlayarak işledikleri suçtan da sakındırdı. Bakın yüce Allah, *'İslâm'a davet edildiği halde, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim vardır?'* âyetinde hepsini nasıl topladı. Halbuki İslâm'a davetin gereği, ona çağıranı yüceltmek ve davetine uymaktır."

---

79 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/77; Nesefî, *Medârikü't-Tenzil*, 4/370.

Tîbî sonra demiştir ki: "*'Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez'* âyetine gelince, bu önceki âyetin bir devamıdır. Çünkü zulüm, bir şeyi hak etmediği yere koymaktır. Kendisini Allah'a davet edene icabet yerine, yalan ve iftirayı koyan kimsenin yaptığından daha büyük hangi zulüm vardır?

İnkâr, nuru gizlemek ve örtmek için çalışmaktır. Hak din, tevhid dinidir. Şirk, hak dinin zıddıdır. Bunun için Cenâb-ı Hak, *'Müşrikler hoşlanmasa da O, resûlünü hak dinle gönderendir'* buyurdu."

5-9. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Büyüklere yani kâmil insanlara karşı edep dışı davranmak ve onlara eziyet etmek bütün tard ve huzurdan kovulmaların sebebidir. Bu aynı zamanda bütün zillet ve alçalmaların da sebebidir. Büyük zatlara karşı güzel edep, tâzim ve hürmetle muamele ise bütün manevi yakınlıkların, seçilip sevilmenin, izzetin ve ilâhî yardımla zafere ulaşmanın sebebidir. Bunun için sûfîler şöyle demişlerdir:

"Amelin ekmekteki tuz gibi az olsa da edebin un gibi çok olsun."

Bakın, İsrâiloğulları Hz. Musa'ya [aleyhisselâm], *"Sen ve Rabb'in gidip ikiniz savaşın; biz burada oturacağız"* (Mâide 5/24) diyerek ona karşı edep dışı davrandıklarında Allah Teâlâ onları nasıl kıyamete kadar zelil ve rüsva etti. Onların yanında bir de Peygamberimiz'in [sallallahu aleyhi vesellem] ashabına bakın; ona nasıl son derece güzel edep gösterdiler. Bedir günü,

"Yâ Resûlallah, biz sana, İsrâiloğulları'nın, Hz. Musa'ya dediği gibi, *'Sen ve Rabb'in gidip ikiniz savaşın, biz burada oturacağız'* demiyoruz; biz diyoruz ki: 'Sen ve Rabb'in gidin (istediğiniz emri verin), biz seninle birlikteyiz. Vallahi sen bizi şu denize daldırsan, seninle birlikte dalarız!'" dediler. Bakın Allah bu güzel edeplerinin bereketine onları nasıl izzete kavuşturdu ve kendilerine yardım edip bütün bâtıl dinlere galip getirdi. Allah hepsinden razı olsun.

Cihada Teşvik

Cenâb-ı Hak sonra, müminleri bu sûredeki asıl maksat olan cihada teşvik ederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْج۪يكُمْ مِنْ عَذَابٍ
اَل۪يمٍ ﴿١٠﴾ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَتُجَاهِدُونَ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ
وَاَنْفُسِكُمْۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَۙ ﴿١١﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ
وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً ف۪ي
جَنَّاتِ عَدْنٍۜ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُۙ ﴿١٢﴾ وَاُخْرٰى تُحِبُّونَهَاۜ نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ
وَفَتْحٌ قَر۪يبٌۜ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُٓوا اَنْصَارَ
اللّٰهِ كَمَا قَالَ ع۪يسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيّ۪نَ مَنْ اَنْصَار۪ٓي اِلَى اللّٰهِۜ قَالَ
الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ فَاٰمَنَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪لَ وَكَفَرَتْ
طَٓائِفَةٌۚ فَاَيَّدْنَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا عَلٰى عَدُوِّهِمْ فَاَصْبَحُوا ظَاهِر۪ينَ ﴿١٤﴾

10. ***Ey iman edenler! Size, hepinizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi?***

11. ***Allah'a ve Peygamber'ine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.***

12. *(Eğer bunları yaparsanız)* ***Allah, günahlarınızı bağışlar, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere ve adn cennetlerindeki güzel meskenlere koyar. İşte bu, en büyük kurtuluştur.***

13. ***Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih! Müminleri müjdele!***

14. ***Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsa havârilere, "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?" demişti. Havâriler de, "Biz Allah'ın yardımcılarıyız" demişlerdi. Bunun üzerine İsrâiloğulları'ndan bir kesim inandı, bir kesim de inkâr etti. Biz de inananları düşmanlarına karşı destekledik; böylece üstün geldiler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Size, hepinizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi?"* Sanki onlar, "Bu ticaret nedir?" veya, "Ne yapalım?" dediler; Cenâb-ı Hak da onlara şöyle buyurdu

"Allah'a ve Peygamber'ine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır."

Âyet, haber şeklinde gelmiştir, fakat manası emirdir. Yani Allah'a ve Peygamber'ine inanın, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin, demektir. "*Bu iş,* yani imanla birlikte mallarınız ve canlarınızla cihad yapmanız, *eğer bilirseniz sizin için daha hayırlıdır.*" Hem siz, daha önce, "Allah'ın en sevdiği amellerin hangisi olduğunu bilseydik onlara koşardık!" diyordunuz; işte, Allah'ın en sevdiği ameller bunlardır.

Âyetin sonuna şu mana da verilmiştir: Eğer siz ilim sahibi iseniz, bunun sizin için daha hayırlı olduğunu bilirsiniz; çünkü cahiller yaptıkları amellerin değerini hakkı ile bilemez ve anlamayazlar.

"Eğer siz, iman eder, mallarınız ve canlarınızla cihad yaparsanız, *Allah, günahlarınızı bağışlar, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere ve adn cennetlerindeki güzel meskenlere koyar."* Cennet meskenleri ancak yüce sevgiliyi müşahede ile hoş ve güzel olur.

Adn cenneti, cennetin ortasında bulunan bir cennet olup orada salihler, âlimler ve şehidler kalır. Onun üstünde firdevs cenneti vardır ki orası peygamberlerin, sıddıkların ve mukarrebînin kaldığı yerdir. Meşhur olan görüş budur; Buhârî'nin *Sahîh*'inde böyle geçmektedir.

"İşte bu, en büyük kurtuluştur." Yani sözü geçen bu mağfiret ve bahsedildiği şekilde üstün vasıfları anlatılan cennetlere konulmak öyle bir kazanç ve kurtuluştur ki ondan daha ötesi yoktur.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Seveceğiniz başka bir kazanç daha var."* Yani bu büyük nimete ilave olarak size acilen verilecek, sevdiğiniz ve rağbet ettiğiniz başka bir nimet daha var. Âyette, hemen dünyada verilecek şeylerin sevgisini üstü kapalı bir şekilde kınama mevcuttur. Bu hemen verilecek nimetin ne olduğunu şöyle açıkladı:

"Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih!" Yani o, size hemen verilecek bir fetihtir. Bu, Mekke'nin fethidir; yardım ise Kureyş'e karşı zafer kazanmadır. Yahut o, İran ve Bizans'a karşı elde edilen fetihlerdir.

Âyete şu mana da verilmiştir: Size, sizi elim bir azaptan kurtaracak olan sevdiğiniz bir ticaret göstereyim mi? O, ilâhî yardım ve yakın bir fetihtir.

"Müminleri müjdele!" Sanki müminlere şöyle dendi: Allah'a ve Resûlü'ne iman edin, Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihad yapın ki Allah size mükâfatınızı versin ve size yardım esin. Ey peygamberim, sen de bunu müminlere müjdele!

Son âyette şöyle buyruluyor: *"Ey iman edenler! Allah'ın* yani Allah'ın dininin *yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsa havârilere, 'Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?' demişti."* Yani kim Allah'a yönelerek benim askerim ve bana bağlı has adamım olur, dedi. Bunun manası, "Allah'ın dinine yardımcı kimseler olun!" demektir. Nitekim Hz. İsa havârilere, *"Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?"* diye sorunca, *'Havariler, 'Biz Allah'ın yardımcılarıyız'"* yani Allah'ın dinine yardım edenleriz, dediler.

Havâriler, Hz. İsa'nın seçkin adamları demektir. Onlar, Hz. İsa'ya İsrâiloğulları'ndan ilk iman edenlerdir. Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] böyle demiştir.[80] Rivayete göre onlar on iki erkekti.

---

80 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/80.

Onlar, çamaşır yıkayıp elbiseleri beyazlattıkları için kendilerine bu ismin verildiği de söylenmiştir. Çünkü bu kelime, hâlis beyaz manasına da gelmektedir.

Bu konuda şöyle de denilmiştir: Onlar, dini ve ilmi ayakta tutarak nefisleri temizledikleri için kendilerine "havâriler" ismi verildi.

Yahudiler Hz. İsa'yı [aleyhisselâm] inkâr edip öldürmeye kastettikleri zaman, Hz. İsa, havârilerle birlikte Nasara denen bir beldeye kaçtı; belde ahalisi ona yardım etti. Hz. İsa, onların da katılımıyla havârilerle birlikte yahudilerle savaştı. Âyetin devamında bu durum anlatılarak buyruldu ki:

"Bunun üzerine İsrâiloğulları'ndan bir kesim ona *inandı, bir kesim de onu inkâr etti.* Bunun üzerine Hz. İsa onlarla savaştı. *Biz de* Hz. İsa'ya [aleyhisselâm] *inananları düşmanlarına karşı destekledik,* yani onları kuvvetlendirdik, *böylece* düşmanlarına galip ve *üstün geldiler."*

10-14. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hakk'ı talep edenlere denir ki: Size, manevi bir ticaret yolu göstereyim mi? O, Allah dostlarının elinde gerçekleşen terbiye yoludur. O sizi elim bir azaptan kurtarır. Bu azap, kalbin sürekli Hak'tan perdelenme gamı içinde kalmasıdır. Bu azaptan kurtulmak istiyorsanız, önce Allah'a ve Resûlü'ne iman edersiniz; sonra mallarınızı ve nefislerinizi ortaya koyarak hevânız ve diğer engeller ile mücâhede edersiniz. Bunun için mallarınızı, sizi Rabb'inize sevkeden kimseye teslim edersiniz; nefislerinizi de sizi terbiyle eden kâmil mürşidin önüne serersiniz; mürşid, ilâhî huzura ulaştıran yolda nefse dilediği gibi hükmeder. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Yani biraz bilginiz ve aklınız varsa, bu sizin dininiz ve dünyanız için daha hayırlı neticeler verir.

Ayrıca Allah günahlarınızı affeder; yani sizin kusurlarınızı örter, sıfatlarınızı kendi sıfatıyla güzelleştirir. Sizi, sizden gelen amellerle değil, kendi tarafından ihsan ettiği rahmetiyle huzuruna ulaştırır. Sizi, altlarından ilim ve hikmetler akan marifet cennetlerine koyar ve hoş meskenlere yerleştirir. Bu meskenler, yakîn makamlarında âlemlerin

Rabb'ini müşahede ile birlikte elde edilen huzur ve sükûn halidir. Yahut o, ilâhî tecellilere rıza göstermenin huzuru ve emrine teslim olmanın hoşluğudur. Veya o, manevi makamlardaki şerefle birlikte sürekli ilâhî huzurda bulunmaktır. Bu da adn cennetinde gerçekleşir. Bu hal, marifet cennetlerinde yerleşmektir ki en büyük kazanç ve kurtuluş budur.

Allah size bundan başka, sevdiğiniz ve dünyada elde edilen bir nimet daha ihsan eder ki o, Allah'tan özel bir yardım, dâimî izzet ve yakın bir fetihtir. Bu fetih, mana âlemine girmektir.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Yakın fetih, Cenâb-ı Hakk'a yakınlık elde etmek ve O'nu (dünyada kalp gözüyle) görmektir. Bu fethin, müşahede olduğu da söylenmiştir. Onun, fenâ fillâh makamına ulaşıp yüce Allah'a vâsıl olarak ebedî bir vücut bulmak olduğunu söyleyenler de olmuştur."[81]

Eğer kendilerine emredilenleri yaparlarsa, bunu elde edeceklerini müminlere müjdele!

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah'ın yardımı, âriflere ve tevhid ehline takdir ettiği ezelî desteğidir. Yakın fetih, kulun kalbinin perdesini ve vuslat kapılarını açmasıdır. Ârifler Allah'ın yardımıyla nefislerine galip gelip onu mağlup ettiler; O'nun gayb kapılarını açmasıyla gizli olan bütün rubûbiyyet hükümlerini ve ulûhiyyet nurlarını müşahedeettiler."[82]

Sûrenin diğer âyeti, Allah'ın dinine yardım etmeye ve kulların Allah'a irşad edilmesine teşvik etmektedir. Bu yapılmalıdır ki bütün âlemde dinin nurları yayılsın, isyanların ve bid'atların karanlığı sönüp gitsin. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

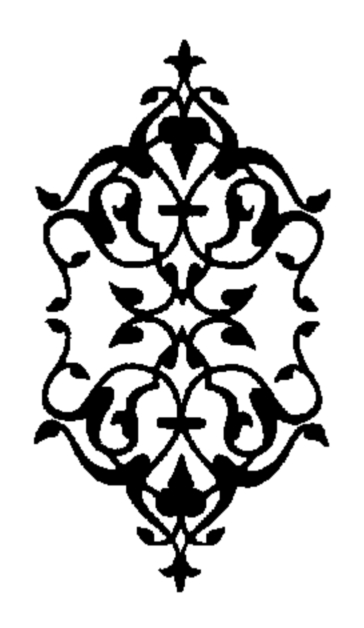
Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm eylesin.

Saf sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

---

81 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/148.

82 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/423.

(62) CUM'A SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Cum'a sûresi Medine döneminde inmiş olup on bir âyettir. Sûre, adını 9. âyette geçen "cum'a" kelimesinden almıştır.[83]

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Allah Teâlâ önceki sûrede, Hz. İsa'ya iman edenlere verdiği desteği ve böylece onun düşmanlarına galip geldiğini anlattı. Bu sûrede ise peygamberimiz Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] gönderilişinden bahsetti. Bu şuna işaret etmektedir: Havârilerin galip geldiği gibi, Allah Resûlü de kendisine muhalefet edenlere galip gelecektir.

Şöyle de denilebilir: Önceki sûrede Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] geleceği müjdesi verildi; Allah Teâlâ bu sûrede de onu söyledi; ayrıca Allah Resûlü'ne has vasıflardan, manevi temizlik, güzel ahlâkla süslenme ve ümmetine has diğer faziletlerden bahsederek buyurdu ki:

83 Sûrede başlıca, Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber olarak gönderilişi, yahudilerin Allah'a itaatten kaçınmaları ve cuma namazıyla ilgili bazı hükümler konu edilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَز۪يزِ
الْحَك۪يمِ (١) هُوَ الَّذ۪ى بَعَثَ فِى الْاُمِّيّ۪نَ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ
اٰيَاتِه۪ وَيُزَكّ۪يهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَۗ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَف۪ى
ضَلَالٍ مُب۪ينٍۙ (٢) وَاٰخَر۪ينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ
(٣) ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْت۪يهِ مَنْ يَشَاۤءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظ۪يمِ (٤)

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Göklerdeki ve yerdeki her şey Melik, Kuddûs, Azîz ve Hakîm olan Allah'ı tesbih eder.***

2. ***O Allah, ümmîlere içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Halbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapkınlık içindeydiler.***

3. *(Allah, o peygamberi)* ***onlardan henüz kendilerine katılmayan başkalarına da göndermiştir. O Azîz'dir, Hakîm'dir.***

4. ***İşte bu, Allah'ın lutfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lutuf sahibidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tesbih eder."*

Bütün varlıkların yaptığı tesbih birkaç türlü olabilir:

1. Yaratılışıyla yaptığı tesbih. Bu şudur: Sen herhangi bir varlığa (ibret ve ferasetle) baktığında, onun yaratılışı sana Allah Teâlâ'nın birliğini ve zatına layık olmayan şeylerden uzak ve yüce olduğunu gösterir.

2. Marifetle tesbih. Bu şöyle olur: Allah Teâlâ, her varlıkta, yüce zatını tanıyacak ve O'nu şanına layık olmayan şeylerden uzak tutacak bir marifet (bilgi, idrak, his) yaratır. O da bu marifetle Rabb'ini tesbih eder. Baksana âyet-i kerimede ne buyruluyor:

"O'nu tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur; fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız" (İsrâ 17/44).

3. Mecburen tesbih. Bu şöyle olur: Allah Teâlâ, her cevhere (bütün varlıklara), onlar bilmese de yüce zatını tesbih ettirir. Bu açıklamayı Nesefî yapmıştır.[84]

"O Allah Melik'tir, Kuddûs'tür." Yani kemalatlardan yüce zatına layık olmayan şeylerden münezzehtir (yüce ve uzaktır). "Allah, noksan (kusurlu ve düşük) sıfatlardan münezzehtir" denilmesi, yeterli değildir. Çünkü O, böyle bir sıfatla nitelenmez ki ondan uzak tutulsun. Bu, bazan O'nun hakkında bir kusur olur. Sultan, berber değildir, demek gibi.

"O Allah Azîz ve Hakîm'dir." Azîz'dir, her işinde galiptir, her istediğini yapar, kimse engel olamaz. Hakîm'dir, her işi güzel, sağlam ve hikmetlidir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"O Allah, ümmîlere içlerinden bir peygamber gönderendir."* Yani O, ümmî bir kavmin içinde ümmî bir zatı peygamber olarak gönderdi.

Âyete şu mana da verilmiştir: Allah onlara, içlerinden nesebini, hallerini ve doğruluğunu bildikleri birini peygamber olarak gönderdi.

Ümmî, ümmî Araplar'a mensup kimse demektir. Onlar, okuma ve yazmayı bilmedikleri için kendilerine "ümmî" denilmiştir.

Denildiğine göre Araplar içinde yazı yazma işi Tâif'te başladı. Onlar yazıyı Hîreliler'den, onlar da Enbâr halkından aldı.

---

84 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/373.

"O peygamber kendilerine Allah'ın âyetlerini yani Kur'an'ı *okuyor, onları* şirkten ve Câhiliye devrinin çirkin işlerinden *temizliyor, onlara kitabı* yani Kur'an'ı *ve hikmeti* yani sünneti *öğretiyor."* Âyetteki hikmete şu manalar da verilmiştir:

Dinin fıkhı.

Sağlam ilim.

Güzel, sağlam amel.

Buna göre âyetin son kısmının manası şöyle olur: O peygamber kendilerine, Kur'an'ı ve hikmeti yani sünneti, derin fıkhı, sağlam ilmi ve güzel ameli öğretir.

"Halbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapkınlık, inkâr ve cehalet *içindeydiler."* Yani onlar son derece kötü, saplık bir haldeydiler. Bu âyet onların kendilerini doğru yola irşad edecek kimseye ne kadar muhtaç olduklarını açıklamakta ve Hz. Peygamber'in, başkasından bir şey öğrenme vehmini tamamen ortadan kaldırmaktadır. Çünkü onlar, cehalet ve sapkınlık içine dalmışlardı; içlerinde din adına bir şey bilen kimse yoktu ki Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ondan ilim öğrensin. Ona Allah tarafından ilim verildi.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: "Allah, *o peygamberi onlardan henüz kendilerine katılmayan başkalarına da göndermiştir."* Yani onu, asrında yaşadığı kimselere ve henüz kendilerine katılmayan, onlarla aynı dönemde yaşamayan fakat katılacak olan diğer insanlara gönderdi. Onlar, sahabeden sonra kıyamete kadar gelecek bütün insanlardır.

Bazıları onların acemler (Araplar'ın dışındaki milletler) olduğunu söylemiştir. Mana nasıl olursa olsun Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] daveti, kıyamete kadar gelecek bütün insanları kapsamaktadır.

"O Azîz'dir, Hakîm'dir." O Allah, sonsuz izzet ve hikmet sahibidir; bunun için ümmî bir zata böyle büyük bir işi yapma imkânı verdi ve bütün insanların içinden onu seçti.

"İşte bu, yani diğer insanların arasından Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] sahip olduğu bu özel imtiyaz *Allah'ın lutfudur* ve ihsanıdır."

Yahut ona verilen bu muvaffakiyet ve insanların iman etmesi, Allah'ın ihsanıdır; yoksa onların hak ettikleri bir şey değildir.

Yahut onlara peygamber gönderilmesi, kendi hallerine bırakılıp ihmal edilmemeleri ve bahsedilen bu güzel neticelerin elde edilmesi, Allah'tan bir lutuf ve ihsandır. Allah Teâlâ, *"O bu lutfu dilediğine verir; Allah, büyük lutuf sahibidir"* âyetiyle, aradaki bütün sebepleri kaldırdı ve bunun sadece ilâhî iradeye bağlı bir nimet olduğunu bildirdi. O öyle büyük bir nimettir ki onun yanında ahiret ve dünya nimetleri küçük kalır.

1-4. Âyetlerin Tasavvufi İşaretleri

Kim, yüce Allah'ı, müşahedeye dayalı marifetle tanımazsa (âriflere göre) o kimse ümmîlerdendir. Allah Teâlâ, kulları, koyu bir sapkınlık içindeyken onlara Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] göndermekle kendilerine nasıl büyük bir lutufta bulundu ise ondan sonraki ümmetine de içlerinde terbiye şeyhlerini bulundurarak onlara ihsanda bulunmuştur. Bu kâmil şeyhler, onlara Allah'ı müşahedeye götüren âyetleri okumakta, onları Allah'tan perdeleyen çirkin işlerden temizlemekte, kendilerine kitabın ve hikmetin sırlarını öğretmektedir. Bu, şeriattır. Çünkü Kur'an'ın ve hikmetin sırlarına vâkıf olmak ancak kalplerin temizlenmesi ve nefislerin tezkiyesinden sonra mümkün olur. Onlar, kâmil şeyhle buluşmadan önce koyu bir sapkınlık içinde ve müşahede yolundan sapmış haldeydiler.

Allah Teâlâ, bir önceki nesilden sonra da insanları uyaracak ve onlara Rab'lerini tanıtacak kâmil insanlar var etti. Bu şekilde, Allah'a davet eden kimseler kıyamete kadar kesilmez, fakat onlara ancak Allah'ın kendisine vâsıl etmek istediği kimseler ulaşır. Bunun için âyette, *"Bu, Allah'ın lutfudur; onu dilediğine verir. Allah, büyük lutuf sahibidir"* buyurdu.

Yahudilerin Kötü Hali ve Boş İddiaları

Allah Teâlâ, Araplar'a bu büyük meziyeti lutfedince, yahudiler, "Biz de kitap ehliyiz; ilim sizden önce bizdeydi!" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirdi:

مَثَلُ الَّذٖينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ
اَسْفَارًاؕ بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذٖينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الظَّالِمٖينَ ﴿٥﴾ قُلْ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ هَادُٓوا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ
اَوْلِيَٓاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٦﴾
وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُٓ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدٖيهِمْؕ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ بِالظَّالِمٖينَ ﴿٧﴾
قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذٖي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقٖيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ
اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

5. *Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, büyük kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hali ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.*

6. *De ki: "Ey yahudiler! Siz, insanların içinde sadece kendinizin Allah'ın dostları olduğunu iddia ediyorsanız ve bunda samimi iseniz haydi ölümü isteyin!"*

7. *Ama onlar, yaptıkları zulümlerden dolayı ölümü asla temenni etmezler. Allah, zalimleri bilir.*

8. *De ki: "Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır. Sonra siz, görünmeyen ve görünen (gayb ve şehadet) ne varsa hepsini bilen Allah'a döndürüleceksiniz; O size yaptıklarınızı tek tek haber verecektir."*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Tevrat'la* yani ondaki ilim ve içindekilerle amel etmekle *yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, büyük kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir."* Bu durumda onlar, Tevrat'ı öğrenme ve gereğiyle amel etme sorumluluğunu hiç yüklenmemiş gibidir. Yahudiler bu konuda kitap taşıyan eşeğe benzetildiler. Çünkü onlar, önce Tevrat'ı yüklendiler, onu okudular ve içindekileri ezberlediler fakat onunla amel etmediler; âyetlerinden bir fayda görmediler. Şöyle ki Tevrat'ta Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber olarak gönderileceği yazılmakta ve gelişi müjdelenmekteydi, ancak yahudiler buna iman etmediler. Bu durumda onlar, büyük ilim kitapları yüklenip onları taşıyan fakat içindekilerin ne olduğunu bilmeyen, bu işten kendisine ancak sıkıntı ve yorgunluk kalan merkebe çok benzemektedirler.

et-Telhîs adlı eserde denir ki: "Buradaki benzeme yönü, yahudilerin Tevrat'la bu kadar içli dışlı oldukları ve onu öğrenme adına bunca zahmeti çektikleri halde, ondan ileri derecede fayda görmemeleridir. Her kim ilmi öğrenir fakat onunla amel etmezse onun misali budur."

Şerefeddin-i Tîbî demiştir ki: "Yahudiler, âyetteki, 'Ümmîler içinde bir peygamber gönderdi ...' kısmına takılıp apaçık delilleri terkettikleri ve Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] bütün insanlığa gönderilişini inkâra gittikleri zaman Allah Teâlâ onları, üzerinde büyük kitaplar taşıyan, fakat ne taşıdığını ve içinde ne olduğunu bilmeyen merkebe benzetti."

"Allah'ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hali ne kötüdür!" Yahut yalancı bir kavmin misali ne kadar kötüdür. Onlar, Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] gerçek bir peygamber olduğunu gösteren Allah'ın âyetlerini yalanlayan yahudilerdir.

"Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez." Onlar zulmü seçtikleri vakit Allah onları doğru yola iletmez. Yahut Allah, ezelî ilminde zalim (kâfir) olarak yazılan kimseleri hidayete iletmez.

Âyete şu mana da verilmiştir: Zalimler (kâfirler), kendilerini ebedî azaba itecek işler yaptıklarından Allah onları hidayete ulaştırmaz.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"De ki: Ey yahudiler! Siz, insanlar arasında sadece kendinizin Allah'ın dostları olduğunu iddia ediyorsanız ve bunda samimi iseniz haydi ölümü isteyin!"*

Yahudiler, *"Biz Allah'ın oğulları ve O'nun dostlarıyız!"* (Mâide 5/18) diyorlardı. Âyette şu denilmek isteniyor: Eğer bu sözünüzde samimi iseniz ve bunun gerçekleşeceğine inanıyorsanız, Allah'tan, sizi bir an evvel öldürüp yeniden dirilterek dostları için hazırladığı ihsan yurdu cennete koymasını isteyin! Çünkü seven, sevdiğine kavuşmaya ve sıkıntı dünyasından kurtulup sevinç ve huzur diyarına intikal etmeye can atar.

Allah Teâlâ, devamındaki âyette buyurdu ki: *"Fakat onlar daha evvel yaptıkları,* ateşi gerektiren inkâr ve isyan türü *işlerden dolayı asla ölümü istemezler. Allah, zalimleri bilir."* Onların zalim olarak anılması kendilerini kötülemek ve bütün işlerinde zulüm üzere olduklarını tescil etmek içindir. Allah'ın dostluğundan uzak oldukları halde, böyle bir iddiada bulunmaları da zalimliğe dahildir.

Yahudilerden hiçbiri ölümü temenni etmeye cesaret edemedi, tam aksine ondan kaçtılar. Cenâb-ı Hak onların bu halini şöyle beyan buyurdu:

"De ki: Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz, inkârınızın cezasını çekmek için yakalanıp azap edilmekten korktuğunuz için temenni etmeye cesaret edemediğiniz *ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır."* Ondan kaçıp kurtulmanız mümkün değildir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

"Eğer ölümü temenni etselerdi, muhakkak o saat ölürlerdi!"[85]

Bu durum yani yahudilerin ölümü asla temenni etmeyeceklerini haber vermesi Kur'an'ın mucizelerinden biridir.

Âyette şu mesaj veriliyor: Savaş veya benzeri hangi ölüm vesilelerinden kaçarsanız kaçın o size mutlaka gelecektir. *"Sonra siz, görünmeyen*

---

85 Benzer bir hadis için bk. Ahmed, *Müsned,* 1/248; Ebû Ya'lâ, *Müsned,* nr. 2604.

ve görünen ne varsa hepsini bilen, kendisine hiçbir şeyin gizli kalmadığı *Allah'a döndürüleceksiniz; O size yapmakta olduğunuz şeyleri,* inkâr ve isyanları *tek tek haber verir."* Yaptıklarınıza karşılık size hak ettiğiniz şey verilir.

Müfessir Kevâşî demiştir ki: "Allah Teâlâ, yahudileri üç konuda yalanladı.

1. Yahudiler, Allah'ın dostu olmalarıyla övündüler; Cenâb-ı Hak, *'Öyleyse ölümü temenni edin'* buyurarak onları yalanladı.

2. Yahudiler, kendilerinin kitap ehli olmasıyla övünüp Araplar'ın bir kitabı (yazma ve okumalarının) olmadığını söylediler; (ellerindeki kitaptan fayda görmedikleri için) büyük kitaplar taşıyan merkeplere benzetildiler.

3. Yahudiler, cumartesinin kendilerine has bir gün olmasıyla övündüler, müslümanların ise böyle özel bir günlerinin bulunmadığını söylediler; Allah Teâlâ müslümanlara cuma gününü tahsis etti." Bunun için, yahudileri yalanlamanın peşinden cuma gününden bahsetti.

5-8. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kur'an'ı okuyan, güzel tilavet yapan fakat manaları üzerinde hiç düşünmeyen yahut ilim okuyup da onunla amel etmeyen kimsenin durumu, sırtında kitaplar taşıyan fakat ondan hiç istifade etmeyen merkebe benzemektedir.

Ölümün, nefse, bir amele veya hale arzedilmesi, doğru bir ölçüdür. Hangi şahıs, amel ve hal, ölüme arzedilince, ölüm onu korkutup mağlup ediyorsa, onlarda bir arıza ve sakatlık var demektir.

Manevi terakki ve daha fazla marifet için dünyada uzun süre kalma arzusu övülmüştür; bunların dışındaki şeyler için yaşama sevgisi ise kötülenmiştir. Bakara sûresinin 94 ve 95. âyetlerin tefsirinde bu konuda geniş açıklama geçti; oraya bakılabilir.

Ölümü temenni etmeye gelince, bu yasaklanmıştır; ancak din adına meydana gelebilecek bir fitne korkusundan ölüm temenni edilebilir. Abdullah b. Abbas, Hz. Ömer'e [radıyallahu anhümâ],

"Niçin ölümün için çokça dua ediyorsun? Seni hayattan usandıran nedir? Sen ya hali bozuk birini ıslah edersin ya da salih birine destek verirsin! Bu durumda ölümü temenni etmenin manası nedir?" diye sorunca, Hz. Ömer [radıyallahu anh] şöyle demiştir:

"Ey İbn Abbas, ben ölümü nasıl temenni etmem ve Allah'ı ulaşmayı nasıl istemem! Ben ölümü insanların içinde ağzını açmış, dünyadan hangi hazır yemi (eceli gelmiş kimseyi) yakalayacağını bekler vaziyette görüyorum. İnsan, doğru ya da yanlış yolda ölüme yakalanır. Onların doğru gördüğü hale pek güvenilmez; yanlışın da sonu gelmez. Eğer Rabbim bana insanlardan hesap sormasaydı, onlardan kaçardım ve yeryüzü de benden kurtulmuş olurdu."

Süfyân-ı Sevrî'ye, "Ölümü neden temenni ediyorsun; halbuki Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] böyle yapmaktan sakındırmıştır?" diye sorulduğunda,

"Eğer Rabbim bana, 'Ölümü niçin temenni ettin?' diye sorarsa, 'Rabbim, sana güvendiğim ve insanlardan korktuğum için derim'" şeklinde cevap vermiş ve şu manadaki beyitleri okumuştur:

"İnsanlar hayatı övüp haddi aştıklarında dedim ki: Ölümde bilinmeyen bin tane fazilet vardır. Onda kulun Hakk'a kavuşarak elde ettiği bir emniyet ve insaf etmeyen bütün yakınlardan ayrılış vardır."

Tâvûs demiştir ki: "Kişiyi (dünyanın ve içindekilerin fitnesinden) ancak kabir çukuru korur."

Bu konuda şu manadaki beyitleri okurlar: "Niceleri hayat için göz yaşı döküyor, ben ise ölüme olan şevkimden bütün yaşlarımı akıttım Zaman elimden kaçmadan önce ölmek isterim, çünkü ben onun kaçmasından korkuyorum!"

Cuma Namazı ve Fazileti

Cenâb-ı Hak, yahudilerin cumartesiyle övünmelerine cevap olarak cuma gününün şanından bahsederek buyurdu ki:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا
اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾
فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ
وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَث۪يرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾ وَاِذَا رَاَوْا تِجَارَةً اَوْ لَهْوًا
انْفَضُّٓوا اِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَٓائِمًاۜ قُلْ مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ
التِّجَارَةِۜ وَاللّٰهُ خَيْرُ الرَّازِق۪ينَ ﴿١١﴾

9. ***Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıldığınız zaman, hemen Allah'ın zikrine*** *(cuma namazına)* ***koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.***

10. ***Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lutfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz.***

11. ***Bir ticaret kervanı veya eğlence gördükleri zaman dağılıp ona gittiler ve seni ayakta bıraktılar. De ki: "Allah katındaki şey, eğlenceden ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıldığınız zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın."*

Haftanın bu gününe cuma isminin verilmesi, insanların o gün namaz için toplanmalarından dolayıdır.

Bir rivayete göre bu güne cuma ismini veren ilk kişi, (Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] dedelerinden) Kâ'b b. Lüey'dir. Daha önce Araplar bu güne "arûbe" diyorlardı.[86]

Rivayete göre, hicretten önce ensar toplanıp, "Yahudilerin haftada toplandıkları bir günleri var; aynı şekilde hıristiyanların da bir günü var. Gelin, biz de kendisinde toplanacağımız bir gün belirleyelim; o günde Allah'ı zikredip namaz kılalım. Cumartesi yahudilere, pazar hıristiyanlara ait. Biz de cumayı tahsis edelim" dediler ve Esad b. Zürâre'nin yanında toplandılar. Esad onlara iki rekât namaz kıldırdı ve öğüt verdi. Böylece o günde toplandıkları için, ona "cum'a" ismini verdiler. Allah Teâlâ bundan sonra onların yaptıklarını tasdik için cuma âyetini indirdi. Bu, İslâm'da kılınan ilk cumadır.

Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] ilk cumasına gelince, bu şöyle olmuştur: Allah Resûlü, Medine'ye hicret ederken ilk olarak Kubâ köyünde Amr b. Avf oğullarının yanında konakladı ve orada pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günleri kaldı. Bu sırada onlar için bir mescid yaptırdı. Sonra cuma günü Medine'ye gitmek üzere yola çıktı. Yolda Sâlim b. Avf oğulları yurdunda onlara ait bir vadide cuma namazı vakti girdi. Orada bir mescid yaptılar. Resûl-i Ekrem orada hutbe verip cuma namazını kıldırdı. Açıklama için Sa'lebî'ye bakınız.[87]

Cuma günü, günlerin efendisidir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Kim cuma günü ölürse Allah Teâlâ onun için şehid sevabı yazar ve bu kimse kabir azabından korunur."[88]

"Cuma günü namaz için çağrıldığınız zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun. Yani namaz yerine yürüyün, hutbe ve namazda hazır bulunun *ve alışverişi bırakın."* Yani o anda bütün muameleleri terkedin. Âyette alışveriş özellikle söylendi, çünkü cuma günü zeval vaktinde çarşılarda çokça alışveriş yapılmaktaydı. Onlara, "Dünya ticaretini terkedin, erkenden

86 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/185.
87 Sa'lebî, *a.g.e.*, 6/185; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/248-249.
88 Ebû Nuaym, *Hılyetü'l-Evliyâ*, 3/115; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 4113.

ahiret ticaretine yönelin; kendisinden daha faydalı bir şey bulunmayan Allah'ın zikrine koşun" denildi.

"Eğer, hayrı ve şerri hakikatiyle *bilirseniz* yahut ilim ehliyseniz *bu,* Allah'ın zikrine koşmak *sizin için* alışverişten *daha hayırlıdır."*

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Namaz kılınınca,* yani namaz eda edilip bitince *yeryüzüne dağılın."* Buradaki emir, farz değil, mubahlık bildirmektedir. "Yani gerekli işlerinizi yapmak için mescidden çıkın *ve Allah'ın lutfundan nasibinizi,* rızkınızı *arayın."*

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Onlara dünyaya dair bir şey talep etmeleri emredilmedi, onlardan istenen ancak hasta ziyareti, bir cenazede bulunmak ve Allah için sevilen bir kardeşi ziyarete gitmektir."[89]

Benzer bir açıklama hadis-i şerifte de geçmiştir.[90]

Hasan-ı Basrî, cumadan sonra aranacak şeyin ilim olduğunu belirtirken, bazıları da nâfile namaz olduğunu söylemiştir.

"Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz." Yani O'nu çokça zikredin yahut çok zaman zikredin; O'nun zikrini namaza tahsis etmeyin. Allah'ı çokça zikredin ki iki cihanın hayrını elde edesiniz.

Son âyette şöyle buyruluyor: *"Bir ticaret kervanı veya eğlence gördükleri zaman dağılıp ona gittiler."*

Rivayet edildiğine göre, Medine halkı şiddetli bir açlık, kıtlık ve pahalılıkla karşılaştı. O günlerde Dihye b. Halîfe, yükü zeytinyağı olan bir kervanın başında Şam'dan Medine'ye döndü. Bu sırada Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], cuma günü hutbede cemaate hitap ediyordu. O sırada cemaatten pek çoğu, kendilerinden önce gidilip kervandan yiyecek alınır, onlara bir şey kalmaz korkusuyla, kalkıp kervana doğru koştular. Resûlullah'la birlikte sekiz veya on iki kişi kaldı. Bu on iki kişi, cennetle müjdelenen on sahabi ile Bilâl-i Habeşî ve İbn Mesud'du. Bir rivayete göre geride kırk kişi kalmıştır.

89 Süyûti, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 8/165.
90 Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 6/193; Süyûti, *a.g.e.,* 8/164.

Bu sayı, cumanın kabulü için gereken insan sayısı konusundaki farklı görüşlerin kaynağı olmuştur.

İmam Mâlik, cumanın, imamın dışında on iki kişiyle geçerli olduğunu, ayrıca onun ikamet mümkün olan ve genelde ihtiyaçlarını karşılayabilecek imkânlara sahip bir köyde kılınmasının gerekli olduğunu söylemiştir.

İmam Şâfiî, cuma için kırk kişi gerekir derken, İmam Ebû Hanîfe, cuma kılınacak yerin insanların toplandığı bir şehir olması ve cumayı hükmü geçen sultanın (veya nâibinin) kıldırması gerektiğini söylemiştir. İmâm-ı Âzam'a göre cuma namazı dört kişiyle geçerlidir.[91]

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], cemaat huzurundan ayrılıp kervana doğru gidince şöyle buyurdu:

"Muhammed'in canını elinde tutan Allah'a yemin ederek diyorum ki eğer cemaatin hepsi kalkmış olsaydı, Allah şu vadiyi onlar için ateşe çevirirdi."[92]

Ebû Davud'un *Merâsîl*'inde şu rivayet yer almaktadır: "İlk dönemde hutbe Cuma namazından sonra okunuyordu. Allah kendilerinden razı olsun, sahâbe-i kirâm, cuma namazını kıldıkları için, kendilerine düşen görevi yaptıklarını düşünerek hutbeyi dinlemeden kervana yöneldiler. Daha sonra hutbe, namazdan önceye alındı."[93]

Bir ticaret kervanı geldiğinde onu davul, trampet ve alkışla karşılıyorlardı. Âyette eğlence ile kastedilen budur. Âyette özellikle ve öncelikle ticaretin söylenmesi, asıl kastın o olmasındandır. Bunun bir hikmeti de şu dur: Kendisine çok ihtiyaç varken ticaret kervanına yönelmek kötülenmişken, haddizatında kötülenen eğlenceye koşmanın ne kadar kötü olduğunu düşünün!

Âyete şu manayı verenler de olmuştur: Onlar, bir ticaret gördüklerinde ona koşup gittiler yahut bir eğlence gördüklerinde ona koştular.

---

91 Cuma namazı için gereken sayı ve diğer şartlar konusunda geniş bilgi için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/100-110.

92 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 3019; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/100.

93 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/165-166; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/101.

Şerefeddin-i Tîbî[94] demiştir ki: "Ticaret, mükellef bir kulu Allah'ı zikirden (ve namazdan) alıkoyunca eğlence sayıldı; zikirden alıkoymayınca ise daha önceki âyette söylendiği gibi bir ihsan kabul edildi." Geniş bilgi için onun tefsirine bakınız.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Ve seni* minberde *ayakta bıraktılar."* Âyette, bir özür durumu hariç, hutbenin ayakta verilmesinin talep edildiğine dair bir delil vardır.

"De ki: Allah katındaki sevap, eğlenceden ve ticaretten daha hayırlıdır. Çünkü onda kesin dâimî bir fayda vardır; eğlence ve ticaretteki fayda ise beklentiden ibaret olup kesin değildir. *Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."* Öyle ise O'na koşun; rızkı O'ndan talep edin. Bunun manası şudur: Onlar alışverişi terketmekle Allah'ın rızkından mahrum kalmazlar; çünkü O, rızık verenlerin en hayırlısıdır; hepsinin rızkını vermek O'na aittir.

9-11. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ârif meşâyih tarafından, cem' makamında[95] kalplerin namazına yani sürekli Allah ile beraber olmaya çağrıldığınız zaman, Allah'ın zikrine koşun ve O'nu zikretmeye dil ve kalple, sonra sadece kalple, sonra ruh ve sırla devam edin. Hiç şüphesiz zikir, veliliğin diplomasıdır; işin başında ve sonunda muhakkak gereklidir.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), âyet üzerinde bir miktar açıklama yaptıktan sonra demiştir ki: "Allah'ın zikrine koşmak, müridlerin maka-

---

94 Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Abdullah et-Tîbî (v. 743/1342), *Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâti'l-Mesâbîh* adlı hadis şerhiyle tanınmaktadır. Onun birçok eseri vardır. Tefsir alanında *Fütûhu'l-Gayb fi'l-Keşf an Kınâi'l-Gayb* adlı *Keşşâf* şerhi ile ayrıca bir tefsiri mevcuttur (bk. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, 2/68-69; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, 4/53; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 8/239-240 [Beyrut 1992]).

95 **Cem'**: Kulun düşünce, fikir, himmet ve niyetinin tek noktada toplanmasıdır. Kulun kalbini ve düşüncelerini toplayacak olan Allah Teâlâ'dır. Kul her şeyini Hak'ta toplayınca, bütün düşüncesi Allah için, Allah ile Allah'tan gelen şeylerle olur. Cem' her şeyde Hakk'ı müşahede etmek, âlemde gerçek varlık, hakiki fâil ve tek sahip olarak sadece Allah'ı görmektir. Cem' ehli, yüce Allah'ta fâni olan kimsedir (bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 196-198 [Semerkand 2007]; Sühreverdî, *Avârif*, 62. bölüm; Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 142; Kâşânî, *Istılâhâtü's-Sûfiyye*, s. 377 (Kahire 1992); İbn Acîbe, *Mi'râcü't-Teşevvüf ilâ Hakâiki't-Tasavvuf*, s. 58 [Dımaşk 2004]).

mıdır. Marifette tahkik haline ulaşmış ârife gelince, Allah'ın bizzat onun kalbinde tecelli etmesiyle, ilâhî zikir ona galip gelip her yanını sarmıştır."[96] (Buna zâtî ve sultanî zikir denir).

"Alışverişi terkedin." Yani sizi Allah'tan alıkoyan her şeyi terkedin. Bütün bağ ve alakaları terketmeden kalpte hakikatler tecelli etmez. Sizi meşgul eden her şeyi terketmeniz, eğer bilirseniz yani marifetullah sahibi iseniz sizin için daha hayırlıdır.

"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lutfundan nasibinizi arayın" âyetinin işaretiyle deriz ki: Siz fenâ fillâh halinden sonra bekâ billâh makamına ulaştığınızda, ubûdiyyet toprağında dağılın; artık tasarruflarınızda izinli, halinizde temkin sahibi olduğunuz ve yakînde yüksek payeye ulaştığınız için, beşeriyet meydanında mubah şehvetlerinizi almada rahat davranın. En kazançlı ticaretlerle Allah'ın ihsanını arayın. Bu ticaret, kulları Allah'a irşad etmektir.

"Allah'ı çok zikredin." Yani Cenâb-ı Hakk'ın tecellilerini her şeyde görerek, her şeyin içinde ve her şeyin yanında Allah'ı zikredin. Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Muâz'a yaptığı şu vasiyeti de buna işaret etmektedir:

"Her taşın ve ağacın yanında Allah'ı zikret."[97]

İmam Kuşeyrî, *"Bir ticaret kervanı veya eğlence gördükleri zaman dağılıp ona gittiler ve seni ayakta bıraktılar. De ki: Allah katındaki şey, eğlenceden ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır"* âyetinin tefsirinde demiştir ki:

"Âyet, ilâhî cezbeden mahrum sâliklerin haline işaret ediyor. O, manevi terakki seyri kesilmiş bir sâliktir. Onlar, bir ticaret yani ahiret sevabı getiren bir taat gördüklerinde, sevabına bakarak ona yönelirler ve üzerine atlarlar. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu kimseler hakkında şöyle buyurmuştur:

---

96 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/425.

97 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/240-241; Taberânî, *el-Kebîr*, 20/159; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/74.

"Kendisine bir ücret verilince çalışan, fakat bir şey verilmeyince iş yapmayan kötü işçiler gibi olmayın!"

Yahut ey hakiki sâlik, ahiret ücretine talip kimseler, nefsin yaptığı taati görerek hoşlandığı ve insanların ona bakmasıyla lezzetlendiği bir eğlence gördüklerinde, seni Cenâb-ı Hakk'ın kulluğunda ve O'nun kayyumiyetini müşahedede tek başına bırakıp o eğlenceye koşarlar. Onlara de ki: Allah katındaki âli mevhibeler ve yüce ihsanlar, nefsin başkasına bakarak tat aldığı eğlenceden ve ahiret sevabıyla ulaşmak istediği ticaretten daha hayırlıdır. Şu âyet bunu ifade etmektedir:

"De ki: Kim Allah'a kavuşmayı bekliyorsa, salih amel işlesin ve Rabb'ine ibadetinde hiçbir şeyi O'na ortak koşmasın" (Kehf 18/110).

Allah'ın âriflerin kalplerine hemen dünyada ihsan ettiği ilâhî vâridatlar ve hakikat nurları, gafillere dünyada ve ahirette verilmesi beklenen şeylerden daha hayırlıdır. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır. Çünkü O, herkese ayrı bir rızık verir.

Yüce Allah'ın nefse verdiği manevi rızık, onun dine göre usulünce Allah'a itaat etmesidir.

Allah Teâlâ'nın kalbe verdiği rızık, zühd, vera', rıza, teslimiyet, murakabe, bast (manevi huzur ve genişlik); kabz (manevi sıkıntı ve darlık), ünsiyet ve heybet gibi kalbe ait amel ve hallerdir.

Yüce Allah ruha, ilâhî tecelliler, müşahedeler, mana âlemini seyirler ve üzerine yağdırdığı ilâhî mevhibelerle rızık verir.

Cenâb-ı Hak sırra, onu gayriyi ve ayrılığı görmekten kurtarıp sadece zatını müşahedeyle rızıklandırır.

Hafâ latifesinin rızkı ise Allah'ta fâni ve O'nunla bâki olma haliyle elde ettiği marifet, muhabbet ve tevhiddir."[98]

98 Kuşeyrî'den yapılan bu alıntının, onun *Letâifü'l-İşârât* adlı tefsirinin dışındaki diğer bir tefsirinden alınmış olması muhtemeldir; çünkü elimizdeki *Letâifü'l-İşârât* baskısında bu detay mevcut değildir (mütercim).

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Âyette, müridlere edep öğretilmektedir. Onlar, meşâyihin sohbetini terkedip keramet talebiyle halvete çekilerek kendilerince belirledikleri nâfile ibadetlere yöneldikleri ve halvetlerinde elde ettikleri hallerin, şeyhlerinin sohbetinde elde ettiklerinin yanında bir eğlence sayıldığını bilmedikleri zaman, âyetin uyarısı kapsamına girerler."[99]

Bu tesbit doğrudur.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, hakikatin kaynağı yaptığı efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm eylesin.

Cum'a sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

99 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/425.

(63) MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Münâfıkûn sûresi Medine döneminde inmiş olup on bir âyettir. Sûre, münafıkların genel karakter ve özelliklerinden bahsettiği için bu adı almıştır.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Allah Teâlâ, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber olarak gönderilişini dile getirince, müslümanlar, kendisiyle biat yaparken, onun peygamberliğine şahitlik etmişlerdi. Münafıklar da onlara uyarak zâhiren Allah Resûlü'nün peygamber olduğuna şahitlik ettiler, fakat Allah Teâlâ bu sûrede onların asıl niyetini ve halini açıklayarak kendilerini rezil etti. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
اِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴿١﴾ اِتَّخَذُوا اَيْمَانَهُمْ
جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ذٰلِكَ
بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٣﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Münafıklar sana geldiklerinde, "Şahitlik ederiz ki şüphesiz sen Allah'ın peygamberisin" derler. Allah da biliyor ki sen, şüphesiz O'nun peygamberisin. Fakat Allah şahitlik eder ki o münafıklar, gerçekten yalancıdırlar.***

2. ***Onlar, yeminlerini kalkan yaparak kendilerini ve insanları Allah yolundan çevirdiler. Onların yaptıkları şey ne kötüdür!***

3. ***Bunun sebebi şudur: Onlar, önce iman edip sonra inkâr ettiler; bu yüzden de kalplerine mühür vuruldu. Artık hakkı anlamazlar.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey resûlüm! *Münafıklar sana geldiklerinde* yani yanında hazır bulunduklarında, '*Şahitlik ederiz ki şüphesiz sen Allah'ın peygamberisin' derler.*" Onlar, bu şahitliklerinin kalplerindeki samimiyetten, hâlis itikadlarından, ileri derecedeki rağbet ve şevkten kaynaklandığını bildirmek için sözlerini böyle vurguyla söylediler.

Allah Teâlâ da şöyle buyurdu: "*Allah da biliyor ki* onların zâhiren söyledikleri gibi *sen, şüphesiz O'nun* gerçek *peygamberisin. Fakat Allah şahitlik eder ki o münafıklar, gerçekten yalancıdırlar.*"

Cenâb-ı Hak onlara, yaptıkları şahitliğin yanlış olmasından değil bu şahitliği samimi bir kalple yaptıklarını iddia etmelerinden dolayı yalancı dedi.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Yüce Allah, münafıkların, 'Biz bu şahitliği gerçeği görerek basiretle yapıyoruz ve senin gerçekten peygamber olduğuna inanıyoruz' demelerinden dolayı kendilerini yalanladı. Allah yaptıkları şahitliği değil, Hz. Peygamber'e, 'Seni samimi olarak tasdik ediyoruz' sözlerini yalanladı."[100]

---

100 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/155.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar,* yalan *yeminlerini kalkan yaptılar."* Yani başlarına gelecek öldürülme, esir edilme ve diğer tehlikelere karşı yeminlerini siper yaptılar. Yeminlerini kalkan yapmaları, ihtiyaç olunca yemin etmek için onu önceden tasarlayıp hazırlamaları ve böylece hesap ve cezadan kurtulmalarıdır.

"Onlar bu şekilde kendilerini *Allah yolundan çevirdiler,* hak yoldan uzaklaştılar." Yahut onlar, İslâm'a girmek isteyenlerin kalbine şüpheler atarak onların hak dine girmelerini engellediler; Allah yolunda malını infak etmek isteyenleri bundan alıkoyarak onların hayır yapmasına mani oldular. Bu yaptıkları biraz sonra anlatılacak. Hiç şüphesiz onların haktan yüz çevirmeleri, bu fiilî yeminlerinden öncedir. Bundan dolayı yaptıkları iş için, *"Yeminlerini kalkan yaptılar"* tabiri kullanıldı.

"Onların yaptıkları bu ikiyüzlülük ve insanları haktan alıkoymak *ne kötüdür!"*

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Bunun sebebi şudur."* Yani onların, insanlar içinde en çirkin amelleri yapan kimseler olarak tanımlanması yahut kendilerinin nifak, yalan ve bozuk yeminlerle hallerini gizleyen kimseler olarak nitelendirilmesinin sebebi şudur:

"Onlar, önce iman ettiler, İslâm'a giren diğer insanlar gibi kelime-i şehadet getirdiler, fakat *sonra inkâr ettiler."* Yani kendilerinde görülen küfür halleri ve alametleriyle inkârları ortaya çıktı. Yahut onlar, müminlerin yanında iman ettiklerini söylediler, şeytanlarının yanında ise inkârlarını dile getirdiler. *"Bu yüzden de kalplerine mühür vuruldu."* Nifaklarının cezası olarak artık oraya iman girmez. Böylece onlar inkâra devam ettiler ve onunla huzur buldular. *"Artık,* hak adına hiçbir şey *anlamazlar;* imanın hak olduğunu ve hakikatini asla bilmezler."

1-3. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bazan, terbiye şeyhlerine, dünyalık elde etmek için münafıklık yapan kimseler gelir ve onlara, "Şahitlik ederiz ki sen âriflerdensin yahut terbiye verecek bir şeyhsin" gibi sözler söyler. Âyetteki durum bu kimse için de geçerlidir.

Bu kimse bazan ortada kalır; bir oraya bir buraya gidip gelir. Şöyle ki ona bazan velilik nurları görünür; o zaman veliyi tasdik eder. Bazan velâyet nurları kendisinden perdelenir; o zaman geri döner, sonra kalbine mühür vurulur.

İmam Kuşeyrî, *"Bunun sebebi şudur: Onlar, önce iman edip sonra inkâr ettiler; bu yüzden de kalplerine mühür vuruldu. Artık hakkı anlamazlar"* âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Onlar, icabet nuruyla biraz aydınlandılar, fakat kendilerine saadet nuru parlamadı; böylece mahrumiyetin kahrı ile nurları söndü; ezelde haklarında takdir edilen şekavet hükmünün zulmeti içinde kaldılar."[101]

İmam Kuşeyrî, diğer bir yerde âyete şu işârî yorumu yapmıştır: "Ey safi ruh, sana münafık hevâ ve nefs-i emmâre geldiğinde, 'Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın velisisin, yani kâmil ve safi bir haldesin' derler. Onlar bu şekilde ruhun manevi terakkisini durdurmak ve onu elde ettiği güzel hal ile yetindirmek isterler.

Allah biliyor ki sen Allah'ın velisisin. Safiyet halini elde ettiğinde rabbânî ilmin ve ilhamın mahalli olursun. Allah şahitlik eder ki onlar, hevâ ve nefs-i emmâre, hakikatini bilmeden söyledikleri bu şahitlikte samimi değil, yalancıdırlar. Onlar, yeminlerini kendilerine bir kalkan yaptılar. Sen onlara nurlarınla saldırır da kötü alışkanlık ve şehvetlerinden çıkarırsın diye sana böyle söylerler. Onlar, alışkanlıklarına bağlanıp kaldıkları için kendilerini Allah yolundan alıkoydular. Yahut onlar, ruh kendilerini tasdik edip dediklerini yapınca, ruhu Allah yolundan (seyrü sülûkünden) alıkoydular.

Onların böyle yapmasının sebebi şudur: Onlara ilâhî vâridat nurları geldiğinde iman ettiler; bu nurlar söndüğünde inkâr edip nefsanî hazlarına geri döndüler; eski kötü alışkanlıklarına bağlanıp kaldıklarından kalplerine mühür vuruldu. Artık onlar, hakikat adına bir şey anlamazlar; yaratılış sırrını ve niçin yaratıldıklarını bilmezler."

Kuşeyrî'nin yorumlarını mana olarak verdik.

---

101 Kuşeyrî, *a.g.e.*, 6/155.

Münafıkların Ruh Yapısı

Cenâb-ı Hak sonra, münafıklar içi çürük kütük gibi olduğu için kendilerini kınayarak şöyle buyurdu:

وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْۜ وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْۜ كَاَنَّهُمْ
خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌۜ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْۜ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْۜ
قَاتَلَهُمُ اللّٰهُۘ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾

4. Onları gördüğün zaman dış görünüşleri hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Onlar âdeta duvara dayanmış kütükler gibidirler. Her sesi aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakın! Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan) çevriliyorlar!

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Onları gördüğün zaman* cüsseli, güzel görünüşlü ve parlak yüzlü oldukları için *dış görünüşleri hoşuna gider."* Buradaki hitap Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] veya dinleyen herkesedir.

"Konuşurlarsa, ifadelerindeki fesahat, dillerindeki akıcılık ve kelâmlarındaki halâvetten dolayı *sözlerine kulak verirsin."* Münafıkların başı olan Abdullah b. Übey iri cüsseli, yakışıklı, giyim kuşamı düzgün biriydi. Münafıklardan bir grup da onun gibiydi. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] meclisinde bulunduklarında, yaslanarak otururlardı. Görünüşleri alımlı ve dilleri fesahatliydi. Hz. Peygamber ve beraberindeki müminler onlara yönelir ve sözlerini dinlerlerdi.

"Onlar, âdeta duvara yaslanmış kütükler gibidirler." Yani onlar, dıştan böyle güzel ve alımlı görünürler, fakat içleri itibariyle duvara dayanmış içi boş kalas gibidirler. Onların, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] meclisindeki halinin, istif edilip duvara dayanmış kerestelere

benzetilmesi, o meclisteki ilim ve hayırdan hiç istifade etmeyip bomboş oturmalarındandır. Çünkü kereste, işe yarayacak halde olduğu zaman bir çatıya, duvara veya fayda verecek bir yere konur. İşe yaramayıp bir kenara terkedildiğinde ise duvara dikilerek istif edilir. İşte münafıklar, faydalı bir işe yaramama açısından bu kerestelere benzetildi.

Yahut onlar, ruhsuz bedenler ve akılsız cisimler gibi şuursuz, hissiz, zevksiz, tatsız ve bahtsız kimselerdir.

"Meydana gelen *her sesi* ve gürültüyü *aleyhlerine sanırlar.*" Onlar, korku içlerine iyice yerleştiği için her sesi kendilerine zarar verecek bir şey sanırlar. Ordu içinde biri yüksek sesle çağrıda bulunsa yahut bir hayvan ipini koparıp gürültüyle kaçsa veya kaybolan mal için biri bağırsa, münafıklar başlarına bir bela geldi zannederler.

"*Onlar,* içlerinde düşmanlık kök salmış azılı *düşmandırlar.*" Hiç şüphesiz düşmanın en tehlikelisi, gülerek sokulup zehrini akıtan, yürek dağlayan ve yuva yıkandır.

"*Öyleyse onlardan sakın!*" Onların tatlı sözüne aldanma. "*Allah onları kahretsin!*" Bu, onlar için bir bedduadır. Yahut onunla müminlere, münafıklar için nasıl beddua edecekleri öğretilmektedir. "*Nasıl da çevriliyorlar!*" Hak apaçık belli olduktan sonra ondan nasıl da yüz çevirip kaçıyorlar! Bu, onların cehalet ve dalâletlerine duyulan hayreti ifade etmektedir.

4. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah katında bedenlerin cüsseli olmasına ve dillerin fesahatine itibar edilmez; ilâhî huzurda itibar, temizlenmiş kalplere ve nurlanmış gönülleredir. Hadis-i şeriflerde şöyle buyrulmuştur:

"Allah sizin dış görünüşünüze bakmaz, fakat O sizin kalplerinize ve amellerinizebakar."[102]

---

102 Müslim, Birr, 34.

"Saçı başı dağınık, bir şey istediğinde kapılardan geri çevrilen nice fakir görünümlü salih insan vardır ki bir şeyin gerçekleşeceğine dair Allah adıyla yemin etse, Allah onun sözünü doğrular (istediğini verir, kendisini yalancı çıkarmaz)."[103]

İmam Kuşeyrî, *"Onları gördüğün zaman dış görünüşleri hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Onlar âdeta duvara dayanmış (içleri çürük) kütükler gibidirler"* âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Yani onlar birer şekil ve kalıptan ibarettir; içlerinde akıl ve hakikat adına bir şey yoktur. Boş cevizin dışı güzeldir, fakat içinde bir şey bulunmadığı için ancak çocukların oyunu için kullanılır."[104]

Bu konuda şair der ki: "Fiil ve ahlâkında güzellik yoksa gencin yüzündeki güzellik onun için bir şeref değildir."

Halk, gevezelik ve boş lakırdı edenleri kötülemek için, "Ancak boş ceviz konuşur (çok ses çıkarır)" der.

Hadis-i şerifte bu kimseler kötülendiği gibi, onlardan sakındırma da mevcuttur. *"İhtiyaçlarınızı yüzü güzel kimselerden isteyin"*[105] hadisine gelince, ondaki yüz güzelliğinden kasıt, kişinin içini kaplayan samimi iman ve marifet nurundan kaynaklanan neşe, parlaklık, canlılık ve güzelliğin yüzdeki yansımasıdır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Münafıklardaki Kibir

Cenâb-ı Hak sonra, münafıkları yermek ve kötü hallerini ortaya çıkararak kendilerini rezil etmek için şöyle buyurdu:

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللّٰهِ لَوَّوْا رُؤُ۫سَهُمْ وَرَاَيْتَهُمْ
يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ۝ سَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ اَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ اَمْ لَمْ

103 Müslim, Birr, 134; Ahmed, *Müsned*, 3/284; İbn Hibbân, *Sahîh*, 14/414; Hâkim, *Müstedrek*, 4/364.

104 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/155.

105 Heysemî, *ez-Zevâid*, 8/195; Ali el-Müttaki, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 16796.

تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٦﴾
هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلٰى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ حَتّٰى يَنْفَضُّوا
وَلِلّٰهِ خَزَائِنُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٧﴾
يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا اِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ وَلِلّٰهِ
الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

5. ***O münafıklara, "Gelin, Allah Resûlü sizin için bağışlama dilesin" denildiği zaman başlarını çevirirler ve onların büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün.***

6. ***Onlar hakkında bağışlama dilesen de dilemesen de onlar için birdir. Allah, onları asla bağışlamayacaktır. Şüphesiz Allah, fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez.***

7. ***Onlar, "Allah Resûlü'nün yanında bulunanlara** (muhacirlere) **bir şey vermeyin ki dağılıp gitsinler" diyenlerdir. Halbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar bunu anlamazlar.***

8. ***Onlar, "Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, izzetli olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracak" diyorlar. İzzet ancak Allah'ın, Peygamber'inin ve müminlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buruyor ki: "Nifakları ortaya çıktığında *o münafıklara, 'Gelin, Allah Resûlü sizin için bağışlama dilesin' denildiği zaman*, bunu söyleyenden veya istiğfardan *başlarını çevirirler ve onların büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün."*

Rivayet edildiğine göre, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Benî Mustalik'ın kendisine karşı Hâris b. Ebû Dırâr kumandasında toplan-

dığını haber aldı. Bunun üzerine onlara doğru yola çıktı. Nihayet sahile doğru Kudeyd nahiyesinden Müreysî' denilen su üzerinde onlarla karşılaştı; savaştılar ve onları mağlup etti, pek çoğunu öldürdü; oğullarını, kadınlarını ve mallarını ganimet olarak aldı.

Bu sırada Benî Gıfâr'dan Hz. Ömer'in atını çeken ücretli adamı Cehcâh b. Said ile Abdullah b. Übeyy'in anlaşmalı adamı Cüheyneli Sinan, su yüzünden tartışıp kavga etti. Sinan,

"Yetişin ensar!" deyi seslendi; Cehcâh da, "Yetişin muhacirler!" diye bağırdı. Muhacirlerin fakirlerinden biri, Cehcâh'a yardım için geldi ve Sinan'a bir tokat attı. Bunu haber alan Abdullah b. Übey öfkelenerek,

"Bunu da yaptılar ha! Biz Muhammed'le bizi tokatlasınlar diye mi birlikte olduk! Onlarla bizim durumumuz tıpkı, 'Besle kargayı oysun gözünü' sözünde olduğu gibidir. Vallahi Medine'ye dönersek, üstün olanlar, o zelilleri mutlaka oradan çıkaracak" dedi. Sonra da kavmine,

"Bunu siz kendiniz yaptınız. Onları memleketinize soktunuz, mallarınızı onlarla bölüştünüz. Yiyeceğinizi bu adama (Hz. Peygamber'e) vermeyin; yanındakilere infakta bulunmayın; sonuçta dağılıp giderler ve onu terkederler" diye akıl verdi.

Zeyd b. Erkam [radıyallahu anh] bunları işitti. O zaman Zeyd genç biriydi. Abdullah b. Übeyy'e,

"Vallahi zelil olan ve kavmi içinde sevilmeyen sensin. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] ise başında mi'rac tacı vardır; Rahmân'ın verdiği bir izzet içindedir ve müminlerle kuvvet sahibidir" dedi. Abdullah b. Übey de,

"Sus (sözlerimi kimseye anlatma); ben eğleniyordum!" dedi. Fakat Zeyd, gidip Abdullah b. Übeyy'in sözlerini Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] haber verdi. Bunu işiten Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Yâ Resûlallah! Bana izin ver, şu münafığın boynunu vurayım!" dedi. Allah Resûlü,

"Olmaz, o zaman pek çok gururlu kimse Medine'de gürültü ve yaygara çıkarır!" dedi. Hz. Ömer,

"Eğer onu bir muhacirin öldürmesini hoş görmüyorsan, ensardan birine emret o öldürsün" dedi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"Nasıl olur yâ Ömer! O zaman insanlar, 'Muhammed ashabını öldürüyor' diye laf etmezler mi?" buyurdu ve sonra Abdullah b. Übeyy'i yanına çağırarak,

"Bana ulaşan bu sözleri sen mi söyledin?" diye sordu, o da,

"Sana kitabı indiren Allah'a yemin ederim ki ben böyle bir şey söylemedim! Zeyd yalan söylüyor!" dedi ve yemin etti. Allah Teâlâ'nın *"Onlar yeminlerini kendilerini korumak için bir kalkan edindiler"* (Münâfikûn 63/2) âyeti bu durumu ifade etmektedir.

Orada hazır bulunan ensar, Abdullah'ı müdafaa ederek,

"Yâ Resûlallah! O bizim yaşlımız ve büyüğümüzdür; bir gencin onun aleyhindeki sözüne inanma! Belki Zeyd, Abdullah'ın ne söylediğini kavrayamayıp vehme kapılmış (bunları zanla söylemiş) olabilir!" dediler. Zeyd b. Erkam [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Ensarın bu sözlerini işitince içimde ciddi bir sıkıntı oluştu; insanlar, 'Kendini yalancı durumuna düşürdün" diyerek beni kınadılar, ben de evime kapandım."

Âyet indiği zaman Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Zeyd'e,

"Ey genç, Allah seni tasdik etti, münafıkları yalanladı" buyurdu.

Abdullah b. Übeyy'in bu şekilde yalanı ortaya çıkınca kendisine,

"Senin hakkında şiddetli âyetler nâzil oldu; hemen Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] git; senin için af dilesin" denildi. Fakat o başını çevirerek,

"Bana iman etmemi emrettiniz, iman ettim. Malımın zekâtını vermemi emrettiniz, zekât verdim, artık Muhammed'e secde etmemden

başka bir şey kalmadı" dedi. Bunun üzerine, *"O münafıklara, 'Gelin, Allah Resûlü sizin için bağışlama dilesin' denildiği zaman başlarını çevirirler ..."* âyeti nâzil oldu. Bundan sonra Abdullah b Übey fazla yaşamadı, bir kaç gün içinde hastalandı ve öldü."

Bunu, Nesefî rivayet etmiştir.[106]

Burada şunu hatırlatalım: Berâe (Tevbe) sûresi Münâfikûn sûresinden sonra inmiştir. Bu sûrede bulunan, *"O münafıklardan hiçbiri için cenaze namazı kılma!"* (Tevbe 9/84) âyeti, Abdullah b. Übey hakkında inmiştir. Bu durumda, rivayetin sonundaki bilgi tenkide açıktır.

Allah Teâlâ, devamındaki âyette şöyle buyurdu: *"Onlar hakkında bağışlama dilesen de dilemesen de onlar için birdir."* Yani onlara nasihatin bir faydası yoktur. "Onlar nifak üzere devam ettikleri sürece, *Allah, kendilerini asla bağışlamayacaktır."*

Âyetin manası şudur: Onlar için, istiğfar edilmesi ve edilmemesi eşittir; çünkü onlar, inkâr ettikleri için ona yönelmezler ve onu ciddiye almazlar. Yahut Allah onları ebediyen affetmeyeceği için, onlar adına başkasının istiğfarı bir fayda vermez.

"Şüphesiz Allah, fıskta ısrar ettikleri, küfür ve nifakta kök saldıkları için *fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez."*

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar,* ensara, *'Allah Resûlü'nün yanında bulunanlara,* yani muhacirlere *bir şey vermeyin ki dağılıp gitsinler' diyenlerdir."* İbn Übeyy'in bu sözü, kendisi adına istiğfar etmesi için Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] çağrılma sebebidir. Diğer münafıklar onun sözüne razı olup katıldıkları için, âyette, "onlar" denildi.

Cenâb-ı Hak sonra, bu habis herifi ret için şöyle buyurdu: *"Halbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır."* Âyet onların, müminlere bir şey verilmeyince, fakirlerin Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] etrafından dağılıp gideceği düşüncelerini reddetmektedir. Âyet ayrıca bütün

---

106 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl,* 4/379; ayrıca bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* 22/667-668; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl,* 8/131; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 8/176.

rızıkların sadece Allah'ın elinde olduğunu; onu dilediğine verip dilediğine vermeyeceğini, Medineli münafıklar kendilerine bir şey vermeseler bile Allah'ın bu rızıktan muhacirlere vereceğini açıklamaktadır.

"Fakat münafıklar bunu anlamazlar." Ancak Abdullah b. Übey ve benzerleri, şeytan kendilerine bâtılı güzel gösterdiği için, bu gerçeği anlayıp da hak yola gelmezler.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar diyorlar ki: Andolsun,* eğer Benî Mustalik Gazvesi'nden *Medine'ye dönersek, izzetli olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracak!"* Abdullah b. Übey, izzetli olanla kendisini, zayıf olanla da müminleri kastediyordu. Söz, tek kişi tarafından söylendiği halde, âyette, "Onlar, diyor ki" buyrulması, diğer münafıkların ona rıza gösterip katılmalarındandır.

Cenâb-ı Hak, onlara şu şekilde cevap verip görüşlerini reddetti:

"İzzet ancak Allah'ın, Peygamber'inin ve müminlerindir." Yani üstünlük, galibiyet ve şeref ancak Allah'a ve O'nun izzet verdiği peygamberine ve müminlere aittir; onların dışındakilerin değildir. Nitekim zillet ve horluk da şeytanla ona tâbi olan kâfirlere ve münafıklara aittir.

Salihlerden biri, fakir olduğu için eski bir elbise içinde görülüp, durumu kendisine sorulunca şöyle demiştir: "Ben İslâm üzere değil miyim? Müslüman olmak öyle bir izzettir ki onunla birlikte zillet yoktur. O öyle bir zenginliktir ki onunla birlikte fakirlik bulunmaz."

Hz. Ali'nin oğlu Hasan [radıyallahu anh], güzel giyimli ve heybetli bir zattı. Halktan biri kendisine, "Sende kibir var!" deyince, Hz. Hasan,

"Bendeki kibir değildir, fakat o izzettir" demiş ve, *"İzzet ancak Allah'ın, Peygamber'inin ve müminlerindir"* âyetini okumuştur.[107]

Âyet şöyle bitiyor: *"Fakat münafıklar,* aşırı cehalet ve gururlarından dolayı bu gerçeği *bilmezler."* Gerçek izzetle zilleti bilmezler de böyle hezeyanları sayıklayıp dururlar.

---

107 Rivayetler için bk. Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl,* 4/381.

Rivayet edildiğine göre, münafıkların başı Abdullah b. Übeyy'in oğlu Abdullah [radıyallahu anh] salih bir mümindi. Bu âyeti işitince, babasına geldi ve ona,

"Ey baba, vallahi zelil olan sensin ve aziz olan da Resûlullah'tır [sallallahu aleyhi vesellem]" dedi ve babasının eve geçeceği yolun ağzında durdu, kılıcını sıyırdı, onun eve girmesine mani olarak,

"Vallahi, Allah Resûlü izin verinceye kadar ve sen de en zelil bir halde olduğunu kabul etmedikçe evine giremeyeceksin!" dedi. Durum Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] ulaştırıldı; Allah Resûlü, Abdullah'a haber gönderip babasının yolundan çekilmesini, onun evine girmesine izin vermesini ve kendisine iyi davranmasını söyledi; o zaman Abdullah, "Şimdi tamam!" deyip babasının yolundan çekildi.[108]

5-8. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim, büyüklere karşı boyun eğmekten (tevazu gösterip tâbi olmaktan) kibirlenirse, onda nifaktan bir huy vardır. Büyüklerden kasıt ârifibillâh velilerdir. Kim, onlara karşı kibirlenip kendilerinden yüz çevirir ve bu halde ölürse onda nifaktan bir parça kalmış olur. Çünkü o, kendi başına nifaktan tam olarak kurtulamaz; nifak çeşitlerinden ancak meşâyihin elinde büyük bir manevi temizlikle kurtulmak mümkündür. İnsanları, manevi yola mensup dervişlere infak etmekten meneden kimse de aynı şekilde nifaktan bir parça taşımaktadır. Onun cezası, Allah'a vâsıl olan âriflerin manevi kokusundan mahrum kalmaktır.

"Göklerin ve yerin hazineleri Allah'a aittir." Yani maddi ve manevi rızıkların hazinesi Allah'a aittir. O, bu rızıklardan bazan birini, bazan ikisini birden verir. Yahut ikisini de vermez.

Bir adam, Hâtim el-Esamm'a, "Nereden yiyip içiyorsun?" diye sorunca, Hâtim, *"Göklerin ve yerin hazineleri Allah'a aittir"* âyetini okumuştur.[109]

108 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/200.

109 Sülemî, *Hakâiku't-Tefsir*, 2/328; Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/427.

Cüneyd-i Bağdâdî demiştir ki: "Allah'ın göklerdeki hazinesi gayblardır; yeryüzündeki hazinesi ise kalplerdir. Allah, bütün gaybı bilen ve kalpleri istediği gibi evirip çevirendir."[110]

Velilerden Şiblî, *"Göklerin ve yerin hazineleri Allah'a aittir"* âyetini okur ve derdi ki: "Öyleyse nereye gidiyorsunuz?" Yani bu âyetten sonra rızık derdine düşerek nereye gidiyorsunuz; kime yöneliyorsunuz?

"İzzet ancak Allah'ın, Peygamber'inin ve müminlerindir" âyeti hakkında âlimlerden biri demiştir ki: "Allah'ın izzeti, O'nun kahrıdır. O'nun, peygamberine verdiği izzeti, onu halkın önüne çıkarıp galip getirmesidir. Allah'ın, müminlere verdiği izzet ise onlara eziyet edenlere karşı kendilerine yardım etmesidir."

Bu âyete şu manalar da verilmiştir:

Allah'ın izzeti, O'nun velâyetidir (özel dostluğu ve korumasıdır). *"İşte o durumda velâyet (koruma ve yardım) ancak hak olan Allah'a aittir"* (Kehf 18/44) âyeti bunu ifade etmektedir. Allah'ın peygamberinin izzeti, Allah'ın ona her işinde yetmesi ve özel inâyetiyle kendisine yardım etmesidir. Müminlerin izzeti ise Allah'ın kendilerini yüceltmesi ve özel himayesi altında korumasıdır.

Allah'ın izzeti, O'nun rubûbiyyetidir (bütün varlıkları yaratıp yaşatan, büyütüp besleyen, ayakta tutup idare eden bir Rab olmasıdır). Allah Resûlü'nün izzeti, peygamberliğidir. Müminlerin izzeti ise yüce Allah'a kulluktur. Öyle ise ey kul, eğer izzet ve şeref sahibi olmak istersen, insanlardan himmetini (gönlünü ve yönelişini) çek, onların elindekine tamah etme kapısını kapat ve vera'[111] ile süslen.

---

110 Sonu farklı bir rivayet için bk. Sülemî, *a.g.e.*, 2/328; Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/427. Bu rivayetlerde Cüneyd-i Bağdâdî'nin sözü şöyle bitiyor: "Gayb âlemlerinden ayrılan şey, kalplere gelir. Kalplerden ayrılan şeyler de gayb âlemine ulaşır. Kul ise iki şeyin hesabından sorumludur: Biri, kulluk hizmetindeki kusurları; diğeri, işledikleri hatalarıdır."

111 Vera': Takvanın en üst derecesi olup haramların yanında şüpheli şeylerden dahi kaçınmaktır.

Âriflerden biri demiştir ki: "Vallahi ben, izzeti (gerçek şeref ve itibarı) ancak insanlardan himmetini (onlardan gelecek itibar ve menfaatten gözü ve gönlü) çekmekte buldum."

Bir diğeri ise şöyle demiştir: "Senin için takdir edilen sıkıntı muhakkak başına gelir, öyleyse başına geleni, zilletle değil izzetle karşıla!"

Ecel Gelmeden Hayırda Acele Edin

Cenâb-ı Hak, önceki âyetlerde münafıkların infakı engellemelerini kötüledi; gelecek âyetlerde ise müminlere Allah yolunda infak etmeyi emretti. İnfaka bir hazırlık olarak önce yüce zatını zikretmelerini emrederek buyurdu ki:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ عَنْ
ذِكْرِ اللّٰهِۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩﴾ وَاَنْفِقُوا
مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ
لَوْلَٓا اَخَّرْتَن۪ٓي اِلٰٓى اَجَلٍ قَر۪يبٍۙ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿١٠﴾
وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللّٰهُ نَفْساً اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهَاۜ وَاللّٰهُ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

9. ***Ey iman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah'ı zikretmekten alıkoymasın. Kim bunu yaparsa onlar, gerçekten hüsrana uğrayanlardır.***

10. ***Herhangi birinize ölüm gelip de, "Rabbim! Ölümümü yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip salihlerden olsam!" demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın.***

11. ***Allah, eceli geldiğinde hiç kimsenin ölümünü ertelemez. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Mallarınız sizi, Allah'ı zikretmekten alıkoymasın."* Yani mallarınızı tedbir için gösterdiğiniz ihtimam, onların ıslahı için gösterdiğiniz itina ve onlardan istifade sizi Allah'ın zikrinden alıkoymasın. *"Evlatlarınız da sizi, Allah'ı zikretmekten alıkoymasın."* Yani onlarla sevinciniz, kendilerine karşı şefkatiniz, onlara nafaka temini için geçim sebeplerine dalmanız sizi yüce Allah'ın zikriyle meşgul olmaktan; namazdan, zikirden ve diğer ibadetlerden alıkoymasın.

Âyetin amacı, müminleri bu şeylerle oyalanıp Allah'ı zikirden uzak kalmaktan sakındırmaktır. Müminlere böyle bir yasaklamanın yöneltilmesi, emri kuvvetle ifade etmek ve işin önemine dikkat çekmek içindir. Şu âyette de bu manada bir kullanım vardır: *"Bir kavme beslediğiniz kin, sakın sizi haddi aşmaya sevketmesin!"* (Mâide 5/2).

Âyet şöyle bitiyor: *"Kim bunu yaparsa,* yani dünya ile meşgul olup dinini ihmal ederse, *gerçekten onlar,* tam manasıyla *hüsrana uğrayanlardır."* Çünkü onlar, ebedî olan büyük nimeti terkedip fâni olan hakir dünyayı almışlardır.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Herhangi birinize ölüm gelip de, 'Rabbim! Ölümümü yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip salihlerden olsam!' demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın."*

Yani size rızık olarak verdiklerimizin fazla olan kısmından ahirete hazırlık olarak harcayın. Hem o rızıkların yaratılıp hazırlanması ve elinize geçmesi sizden kaynaklanmıyor.

Âyetteki infak emri, farz olan infak çeşitleriyle nâfileleri kapsamaktadır. Bu infakı, size ölüm gelmeden önce, yani onun alametlerini görüp emarelerini müşahede etmeden önce yapın. Sizden biri o vakit yani ölümün geleceğini yakînen anlayınca, "Rabbim, keşke bana yakın bir zamana kadar, kısa bir süreliğine mühlet versen de bolca sadaka versem ve salihlerden olsam" der.

Son âyette şöyle buyruluyor: *"Allah, hiç kimseyi eceli geldiğinde,* yani levh-i mahfûzda yazılı olan ömrünün sonuna ulaştığında *ertelemez,* ona mühlet vermez. *"Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır."* Size ona göre karşılık verir. Yaptıklarınız hayırsa hayır, kötü ise kötü karşılık bulursunuz. Öyle ise hayırlarda yarışın; âniden gelecek olan ölüm ve sonrası için hazırlık yapın.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Zekâtında ve haccında noksanlık yapan, kusur işleyen herkes, ölüm anında geri dönmeyi ister."

Âyetin zâhirinden anlaşılan şudur: Her kim, ibadet ve taat yolundaki gayretinde ve vakitlerini hayırla mamur etmede kusur işlemişse o, ölüm gelince dünyaya geri dönmeyi ister. Kim, Allah'a vâsıl olmadan önce kendisine ölüm gelmişse o kimse aldanmıştır. Bunun için Allah Teâlâ bu sûreden sonra Tegâbün (aldanma) sûresini getirdi.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Herkes ölüm anında pişman olur. Ölen kimse günahkâr biriyse, 'Keşke tövbe etseydim!' diye pişman olur. Eğer itaatkâr biriyse, 'Keşke daha fazla salih amel yapsaydım!' diye pişman olur."*[112]

Garîbü'l-Müntekâ adlı eserde şöyle zikredilmiştir: "Ölüm anındaki kulun gözünden perde kalkınca, 'Ey ölüm meleği, ruhumu almayı bir gün tehir et de Rabbim'den özür dileyip tövbe edeyim, kendim için salih bir amel işleyeyim' diye rica eder. Ölüm meleği, 'Günlerin bitti!' der. Kul, 'Bana bir saat mühlet ver' diye rica eder; ölüm meleği, 'Saatlerin de bitti, artık senin için hiçbir saat yok' der."

Şöyle denilmiştir: Münâfikûn sûresi 63. sûredir. Onda, *"Allah, eceli geldiğinde hiç kimsenin ölümünü ertelemez"* âyetiyle Hz. Peygamber'in vefatına işaret edilmektedir. Çünkü Allah Resûlü altmış üç yaşında vefat etmiştir. Allah, onun vefatının insanlık için büyük bir kayıp ve zarar olduğunu göstermek için bu sûrenin peşinden Tegâbün sûresini getirdi.

---

112 Benzer bir hadis için bk. Tirmizî, Zühd, 58; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* nr. 2232.

9-11. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, müminlere malları ve evlatlarıyla meşgul olup Allah'ın zikrinden uzak kalmayı yasakladı. Diğer engeller de bunlara kıyas edilir. Şu halde, kul için, hiçbir vakitte Allah'ın zikrini terketmesi için bir bahane yoktur. İçinde bulunulan her bir vakit için yerine getirilmesi gereken yeni bir hak ve o vakitte yapılacak önemli bir iş vardır. Öyle ki o iş, başka vakitte yerine getirilemez. Vakitlerin hakları kazâ edilemez çünkü yeni vaktin de ayrı bir hakkı vardır. Belirli ve sınırlı vakitlerde yapılacak haklar ise böyle değildir; onlar diğer bir vakitte de yapılabilir

Zikir, kalbi mâsivadan temizleyip oradan dünya muhabbetini ve diğer boş sevgileri çıkarttığı için, Allah Teâlâ, zikri emrettikten sonra, peşinden infak etmeyi emretti. Bu, zikrin kalbe verdiği kuvvet ve lezzetle kula infakın kolay gelmesi içindir.

Hikmet sahiplerinden biri, zikri övme ve ona rağbet ettirme konusunda demiştir ki: "Zikir, veliliğin diplomasıdır. Maneviyat yolunun başında ve sonunda zikir gereklidir. Zikir, kula şerefli haller, yüksek ve güzel makamlar ve sırlı ilimler kazandırır; daha önceden ölü olan kalpleri diriltir. Nefsi ve ordusunu zelil eder, nefsin azgınlığını giderir Suyun, içine girdiği topraktan zararlı maddeleri, haşeratı ve hayvanları sürüp çıkarttığı gibi, zikir de kalbe çarptığı ve merkezine girdiği zaman, onu nefsin tasallutundan kurtarır, katılığını giderir. Bunun için zikir, amellerin en faziletlisi ve manevi halleri en fazla temizleyip kulun derecesini artıran bir ameldir. Öyle ki zikir, düşmanla cihaddan daha faziletli kılınmıştır.

Ey ârifler, size rızık olarak verdiğimiz ilim ve marifetlerden, onları talep eden ve ehil olan kimselere infak edin. Bunu, sizden marifet talep eden sâlik, kendi elindeki maddi şeyleri Allah yolunda infak ettikten sonra yapın. Yoksa cimri dervişte hayır yoktur. Çünkü cimrilik, en çirkin huylardan biridir. Eldeki fırsatları iyi değerlendirin, ecel gelmeden salih amellere koşun. Manevi terakki ancak bu dünyada gerçekleşir.

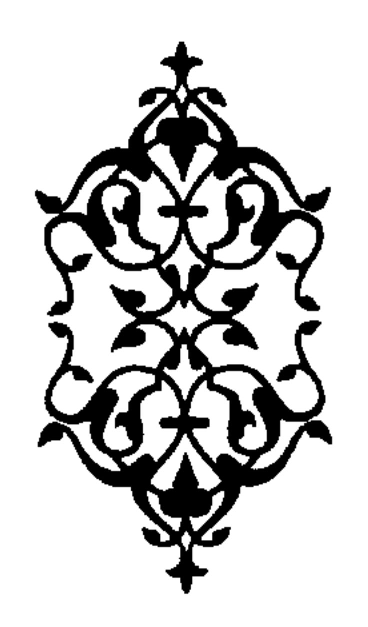
Kuşeyrî demiştir ki: "Vakitlerinizin selâmet içinde geçmesine aldanmayın; âniden gelecek olan ecelinize karşı uyanık olun; önünüzdeki yolculuk için hazırlık yapın; 'İleride yaparım!' diyerek salih amellerden gerikalmayın."[113]

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm eylesin.

Münâfikûn sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

113 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/158.

(64) TEGÂBÜN SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Tegâbün sûresi Mekke'de nâzil olmuştur, ancak son dört âyeti Medine döneminde inmiştir.[114] On sekiz âyettir. Sûre, adını 9. âyette geçen "tegâbün" kelimesinden almıştır. **Tegâbün**, "aldanmak" yahut "aldatmak" manasındadır.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrenin sonunda, *"Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır"* buyruldu. Yani iman veya küfür olarak ne yaparsanız Allah hepsini bilir. Bu sûrede de, *"Kiminiz kâfir, kiminiz mümindir"* buyruldu. Allah Teâlâ sanki önceki sûrede inkârını gizleyen münafıkları zikretti, bu sûrede de inkârını açıkça ortaya koyan kâfirlerden bahsederek buyurdu ki:

---

114 Tegâbün sûresinin iniş yeri hakkında farklı görüşler mevcuttur. Onun Medine döneminde indiğini söyleyenler olduğu gibi, Mekke'de nâzil olduğunu ileri sürenler de olmuştur. İlk kısmının Mekke'de, son dört âyetinin Medine'de indiği de söylenmiştir. Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] bu görüştedir (bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/122).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ
وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ
مُؤْمِنٌ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ
وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. *Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tesbih eder. Bütün mülk O'na aittir; hamd de O'na mahsustur. O, her şeye gücü yetendir.*

2. *O, sizi yaratandır. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mümindir. Allah, bütün yaptıklarınızı görendir.*

3. *O, gökleri ve yeri hak ile yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş yalnız O'nadır.*

4. *O, göklerdeki ve yerdeki her şeyi bilir. Gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da bilir. Allah, göğüslerde gizlenenleri* *(kalplerin içindekileri)* ***bilendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tesbih eder."* Yani göklerdeki ve yerdeki bütün mahlûkat, Hak Teâlâ'yı, zatının ululuğuna layık olmayan şeylerden tenzih ederler.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Bütün mahlûkat, Allah'ı tesbih eder, fakat kalp kulağı sağır olanlar onların tesbihini işitmezler."[115]

"Bütün mülk, başkasına değil, sadece *O'na aittir; hamd de O'na mahsustur."* Çünkü her şeyi yoktan ver eden, ayakta tutan, hallerini kontrol eden O'dur. Büyük-küçük her türlü nimetleri veren de O'dur. Başkalarının elinde bulunan nimetler, koruyup kollanması ve yerince kullanılması için Allah tarafından verilmiş emanetlerdir. Başkasına yapılacak övgü ve teşekkür ise Allah'ın nimetinin onun eliyle gelmiş olmasındandır.

"O, her şeye gücü yetendir." O'nun kudreti için her şey eşittir; O'na zor gelecek hiçbir şey yoktur.

"O, sizi, bütün ilmî ve amelî kemalatı bünyesinde toplamış vaziyette, eşsiz bir sanatla yoktan *yaratandır. Böyle iken kiminiz kâfirdir.* Yani bazınız yaratılışının gerektirdiği durumun aksine, inkârı seçip onu ameli haline getirmiştir. *Kiminiz mümindir."* Bir kısmınız da yaratılışının gerektirdiği duruma uygun olarak imanı seçmiş ve onun için çalışmıştır. Aslında hepinizin yapması gereken, yaratılıp vücuda getirilme nimetleriyle onlara bağlı olarak ihsan edilen diğer nimetlere şükrederek imanı seçmenizdir. Siz ise bütün bunları yapma imkânına sahip iken, onu yapmadınız; tam aksine gruplara ayrılıp fırkalara bölündünüz.

Âyette önce inkârın söylenmesi, onun insanlar arasında daha yaygın ve kınanmaya daha münasip olmasındandır.

İmam Kuşeyrî, *"Kiminiz kâfir, kiminiz mümindir"* âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Allah Teâlâ, ezelî ilminde bazı insanların inkâr edeceğini bildiği için ona 'kâfir' ismini verdi; 'mümin' ismini vermesi de böyledir." [116]

Ebüssuûd demiştir ki: "Âyeti bu şekilde yorumlamak, makama (âyetteki maksada) uygun değildir." Diğer açıklamalar için onun tefsirine bakınız. [117]

---

115 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât,* 6/158.
116 Kuşeyrî, *a.g.e.,* 6/159.
117 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm,* 6/255.

"Allah, bütün yaptıklarınızı görendir." O, her yaptığınızı gören ve ona göre karşılık verendir. Öyle ise siz de kendinize fayda verecek iman ve taati seçin; sizi inkâr ve isyanın içine yuvarlayacak şeylerden sakının.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"O, gökleri ve yeri hak ile yarattı."* Yani onları, dinî ve dünyevî faydaları içeren sonsuz hikmetiyle yarattı; yeryüzünü mükelleflerin yerleşip yaşadıkları bir mekân olarak hazırladı. Bunu onların amel etmesi ve ona göre kendilerine karşılık vermesi için yaptı.

"O, sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı." Şöyle ki sizi en güzel sûrette ve kabiliyette yarattı; size zâhirî ve bâtınî kuvvelerle, idrak ve his merkezlerini yerleştirdi. Bunlar, açık-gizli bütün kemalatı elde etme vesileleridir. O size, yaratılmış varlıkların hulasası olması özelliğini bahşetti ve sizi bütün mahlûkat için birer örnek yaptı. Bütün kâinat mana ve muhtevasıyla insanda toplanmıştır.[118]

Nesefî demiştir ki: "Âyetin manası şudur: Allah sizi, yeryüzündeki bütün canlıların en güzeli ve en şereflisi olarak yarattı. Bunun delili şudur: İnsan, kendi şeklinin diğer canlılardan hiçbirinin şekline dönüştürülmesini temenni etmez. İnsanın eğik değil dik vaziyette yaratılması, ona verilen şekil güzelliğine dahildir. İnsana kıyas edildiğinde, diğer canlıların görünüşleri sevimsiz ve yaratılışları çirkindir; fakat insanın yaratılışında bir çirkinlik yoktur. Ancak güzellik de derece derecedir. Kendisinden daha güzel olanın altında kalanlara fazla meyil olmaz, fakat o, bu haliyle de güzellik dairesinden çıkmış değildir. Bir hikmet sahibi demiştir ki: "Şu iki şeyin sonu yoktur: Cemal (güzellik) ve hoş beyan." [119]

Abdülkadir-i Geylânî, *Kasîde-i Ayniyye*'sinde bu duruma şöyle işaret etmiştir:

"Sana çirkin gözüken her şeyi, O'nun güzelliğine nisbet ettiğinde, O'ndaki güzelliklerin sana koşarak geldiğini görürsün. O'nun güzelliği

118 Açıklamalar için bk. Ebüssuûd, *a.g.e.*, 6/255.
119 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/383.

çirkinin noksanını tamamlar; artık ortada ne bir noksanlık kalır ne bir çirkinlik!"

Âyet şöyle bitiyor: *"Dönüş yalnız O'nadır."* Öldükten sonraki yeniden yaratılışta dönüş, başkasına değil sadece O'nadır. Öyleyse size verilen bu manevi kuvve ve hisleri, yaratılış gayelerine uygun biçimde kullanarak içinizi (niyet ve kalbinizi) güzelleştirin.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"O, göklerdeki ve yerdeki her şeyi bilir. Gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da bilir."* Yani Allah, aranızda gizlediklerinizi ve açıktan yaptığınız işleri bilir.

Âyetin son kısmı, *"O, göklerdeki ve yerdeki her şeyi bilir"* âyetinin içinde zımnen bulunmakla birlikte, ayrıca söylenmesi, sevap ve cezanın ona bağlı olduğunu göstermek içindir. Onda ayrıca, herkesin içinde gizlediği iyilik ve kötülüğe göre hak edeceği müjde veya azap vurgulu bir şekilde ifade edilmiştir.

"Allah, göğüslerde gizlenenleri, kalplerin içindekileri *bilendir"* âyeti, öncesinin devamı niteliğinde olup Allah Teâlâ'nın insanların gizli-açık her şeylerini bildiğini ifade ederek önceki âyeti tasdik etmektedir. Yani Allah, insanların kalplerinde gizledikleri ve ondan hiç ayrılmayan bütün şeyleri bilir. Bu durumda onların aralarında gizledikleri ve açıktan yaptıkları O'na nasıl gizli kalır! Hiçbir şey gizli kalmayacağına göre, O'na karşı gelmekten ve isyan etmekten sakınmak gereklidir.

"Kiminiz kâfir, kiminiz mümindir" âyetinden sonra gelen ve Allah Teâlâ'nın gökte-yerde, gizli açık her şeyi bildiğini haber veren âyetler, inkâr edenleri tehdit manası içermekte; böyle bir yaratıcıya isyan edilmesini ve O'nun nimetlerine şükredilmemesini yadırgamaktadır.

Şerefeddin-i Tîbî, âyetin tefsirinde demiştir ki: "Bütün âyetler, Allah'ın, mülkünde ve melekûtundaki azametini açıklamaktadır. Şöyle ki Cenâb-ı Hak önce yüce zatını, şanına layık olmayan şeylerden tenzih etti ve göklerdeki ve yerdeki yaratılmış bütün varlıkların da yüce zatını, celâline layık olmayan şeylerden tenzih ettiğini (yüce ve uzak tuttuğunu) bildirdi. Sonra, mutlak mâlikliğin kendisine has olduğunu; bütün

kemal, cemal, nimet ve ihsanın kendisinden kaynaklandığını; O'nun, hidayete eren ve dalâlet içinde kalan bütün insanların yaratıcısı olduğunu haber verdi. Peşinden, insanın içinde olduğu gibi dış âlemde de yüce zatının varlığına ve sonsuz kudretine nice delillerin bulunduğu bildirdi. Sonra bütün varlıkların dönüşünün sadece kendisine olacağını açıkladı. Allah Teâlâ, bu bahsi yüce zatının küllî ve cüz'î her şeyi kapsayan bir ilme sahip olduğunu bildirerek tamamladı. Gizli-açık her şeyi bildiğini birkaç defa tekrarladı; bunu tekitle ifade etti. Sanki, *"Allah, bütün yaptıklarınızı görendir"* âyetindeki görmeyle birlikte bulunan ilim, bütün varlıkları tafsilatıyla bildiğini ifade etmekte, ayrıca kazâ ve kaderi ispat etmektedir. Cenâb-ı Hak, azametini açıklamayı bitirdikten sonra, zatını inkâr edenleri azapla tehdit ederek buyurdu ki:

"Daha önce inkâr edip de inkârlarının cezasını tadanların haberi size gelmedi mi? Onlar için ayrıca elem dolu bir azap vardır."

1-4. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Sizi yaratan O'dur. Sizden bazıları velâyet yolunu inkâr etti; bazıları da ona iman edip içine girdi. Yani sizin bazılarınız avam, bazılarınız havastır.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Sizden bazıları kâfirdir; yani varlıklarla Hak'tan perdelenmiştir; yaratılmışlara bakıp Hak'tan gafil kalmıştır. Bazıları ise mümindir; yani Hakk'ın varlıklardaki zuhurunu müşahede ve tasdik edendir."

Kuşeyrî, sonra insanları üç kısma ayırmıştır:

1. Sadece yaratılmışları görenler. Bunlar, fark ehlidir.

2. Sadece Hakk'ı görenler. Bunlar, cem' ehlidir.

3. Varlıklarda Hakk'ı, Hak'ta varlıkları görenler ve biriyle diğerinden perdelenmeyenler. Bunlar, cem'u'l-cem' ehlidir.

Allah Teâlâ ruhları, yüce zatının tanınması; bedenleri ise kendisine ibadet yapılması için yarattı. O, her şeyi ile tektir, birdir. O sizi şekil-

lendirdi ve şekillerinizi ne güzel yaptı. Öyle ki sizi ulvî ve süflî âlemin özelliklerini bünyesinde toplayacak vaziyette yarattı. Çünkü bir hadiste geçtiği gibi, Allah Teâlâ, Hz. Âdem'i, kendi sûretinde (esmâ-i ilâhiyyenin tecellilerine ayna olacak ve onlardan en büyük payı alacak şekilde)yarattı.[120]

Cenâb-ı Hakk'ın mukaddes zatı, bütün sıfat ve isimlerinin tecellilerini kendisinde toplamaktadır. Bütün isim ve sıfatların tecellileri, insanın sûretine (yaratılışına) yansımıştır; kâinattaki diğer varlıklarda böyle bir durum yoktur; onlarda, ilâhî isim ve sıfatlardan bir kısmının tecellisi vardır. Bu inceliği iyi düşünün.

"Dönüş O'nadır." Yani bütün sûret ve şekiller O'na döner; hiçbir şey Cenâb-ı Hakk'ı zatının ve sıfatlarının tecellisinin dışında ortaya çıkmaz.

O, içinizde gizlediğiniz güzel itikadları ve alenen yaptığınız hâlis ibadetleri bilir.

Yahut O, manevi zevke dayalı keşiflerden gizlediklerinizi bildiği gibi, ihtiyarî olarak alenen yaptığınız kulluğu da bilir. Bu, zâhir ehli ile bâtın ehline hastır.

Yahut O, içinizde gizlediğiniz bozuk inançları bildiği gibi, açıktan yaptığınızı habis ve kötü amellerinizi de bilir.

Yahut içinizde gizlediğiniz ittihad (Allah ile bir vücut olma) ve hulûl (Allah'ın kulun bedenine girmesi) inancınızı ve açıktan yaptığınız kötü amelleri bilir. Bu ikisi, şerli-kötü kimselerde bulunan hallerdir.

Kâfirlere Uyarı

Cenâb-ı Hak, azamet ve birliğini ispat eden bu büyük delillerin ortaya konulmasından sonra, hakkı inkâr edenleri azapla tehdit ederek şöyle buyurdu:

---

120 Buhârî, İsti'zân, nr. 6227; Müslim, Cennet, 28.

اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُۘ فَذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ
عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٥﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُ كَانَتْ تَأْت۪يهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُٓوا
اَبَشَرٌ يَهْدُونَنَاۘ فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا وَاسْتَغْنَى اللّٰهُۜ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَم۪يدٌ ﴿٦﴾
زَعَمَ الَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اَنْ لَنْ يُبْعَثُواۜ قُلْ بَلٰى وَرَبّ۪ي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ
بِمَا عَمِلْتُمْۜ وَذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرٌ ﴿٧﴾

5. *Önceden inkâr edenlerin haberleri size gelmedi mi? Onlar, yaptıkları işlerin cezasını tattılar. Onlar için ayrıca elem dolu bir azap vardır.*

6. *Bunun sebebi şudur: Peygamberleri, onlara apaçık mucizeler getirdi, onlar ise, "Bir insan mı bizi doğru yola iletecek?" dediler ve inkâr edip yüz çevirdiler. Allah da hiçbir şeye muhtaç olmadığını gösterdi. Allah, ganîdir; her türlü övgüye layıktır.*

7. *İnkâr edenler, asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: "Hayır, Rabbim'e andolsun ki mutlaka diriltileceksiniz ve sonra yaptıklarınız size bir bir haber verilecektir. Bu, Allah için kolaydır."*

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Mekkeli kâfirlere buyuruyor ki: "Nuh'un kavminin ve onlardan sonra küfürde ısrar eden *önceki ümmetlerin haberleri size gelmedi mi? Onlar, yaptıkları işlerin cezasını tattılar.*" Yani dünyada, helâk edilerek ve kökleri kazınarak inkârlarının cezasını çektiler.

Mana şudur: Önceki ümmetler içinde inkâr eden ve kendilerine bir mühlet verilmeksizin inkârlarının cezasını dünyada çeken kâfirlerin haberleri size gelmedi mi? "*Onlar için ayrıca* ahirette *elem dolu bir azap vardır.*" O öyle dehşetli ve büyük bir azaptır ki derecesi bilinemez.

"Bunun sebebi şudur: Yani dünyada tattıkları ve ahirette tadacakları bu azabın sebebi şudur: *Peygamberleri, onlara apaçık mucizeler getirdi, onlar ise 'Bir insan mı bizi doğru yola iletecek?' dediler."* Yani bahsedilen bütün kavimler, kendilerine apaçık mucizelerle gelen peygamberleri hakkında, bir insanın peygamber olmasını inkâr ederek, "Bir insan mı bizi doğru yola iletecek?" dediler. Onlar, bir insanın peygamber olmasına hayret ederek onu inkâr ettiler, fakat taşa ibadet etmeyi (putlara tapmayı) yadırgamadılar.

"Peygamberi inkâr edip onun getirdiği apaçık deliller üzerinden düşünmekten yahut onlara iman etmekten *yüz çevirdiler. Allah da hiçbir şeye muhtaç olmadığını gösterdi."* Yani kendilerini helâk edip köklerini kazıyarak onların imanına ve taatine hiçbir ihtiyacı olmadığını gösterdi. Eğer onların iman ve taatine ihtiyacı olsaydı, böyle yapmazdı.

"Allah, onların iman ve taati şöyle dursun, bütün âlemlerden *ganîdir;* hiç kimseye ihtiyacı yoktur. *Her türlü övgüye layıktır."* Her bir mahlûkat, hal ve kâl lisanıyla O'na hamdeder; O'nu övüp yüceltir. Yahut O, hiç kimse kendisine hamdetmese de yüce zatıyla bütün hamd ve övgülere yegâne layık olandır.

Cenâb-ı Hak sonra, kâfirlerin öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettiklerinden bahsederek şöyle buyurdu:

"İnkâr edenler, asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler." Yani Mekkeliler öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. Onların bu iddiasını reddetmek ve görüşlerini iptal için *de ki: "Hayır, Rabbim'e andolsun ki mutlaka diriltileceksiniz."*

Eğer, "Onların inkâr ettiği bir konuda yemin etmenin manası ve faydası nedir?" diye sorarsan, derim ki: Böyle bir durumda yemin etmek câizdir, çünkü yeminle birlikte yapılan tehdit kalplerde daha büyük bir tesir bırakır. Sanki şöyle denilmiş oluyor: "Sizin inkâr ettiğiniz o şey var ya, vallahi o, kesin olarak meydana gelecektir."

"Sonra yaptıklarınız size bir bir haber verilecektir." Yani sizler, hesaba çekilecek ve yaptıklarınızın karşılığını alacaksınız. *"Bu* bahsedilen di-

riltme ve hesaba çekme işi, *Allah için kolaydır."* Çünkü Allah'ın kudreti her şeye yeter ve hiç yoktan yaratılan bir madde, yeniden yaratılmayı kabul eder; bu mümkün ve kolaydır.

5-7. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey zamanındaki velileri inkâr edenler, size, daha önceki münkirlerin haberleri gelmedi mi? Onlar, yaptıkları işin cezasını çekerek öldüler. Bu ceza, onların Cenâb-ı Hakk'ı müşahededen perdelenerek ve ilâhî yakınlıktan uzaklaştırılarak gerçekleşti. Onlar, yaptıkları işin cezasını dünyada endişe, korku, şek ve kötü düşüncelerin kendilerine musallat olması şeklinde çektiler. Onlar için ahirette de ilâhî yakınlıktan uzaklık ve perdelenme azabı vardır. Bunun sebebi, kendileri gibi bir insanın Allah tarafından seçilerek veli olmasını inkâr etmiş olmalarıdır. Böylece onlar, zamanlarında yaşayan veliyi inkâr ettiler ve ondan yüz çevirdiler. Allah da onlardan, onların yönelişinden ve bütün varlıklardan müstağni olduğunu, hiçbirine ihtiyacı bulunmadığını gösterdi.

İnkâr edenler, varlıklarla Hak'tan perdelenenler yani varlıklara takılıp Hakk'ı müşahede etmekten perdelenenler, kendi itikadlarınca, öldükten sonra diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. Onlara de ki: Hayır, Rabbim'e yemin olsun ki sizler, nadir durumlar hariç, Hakk'ı müşahededen perdeli olarak yaşadığınız gibi, öldükten sonra da öyle diriltileceksiniz. Çünkü kul yaşadığı hal üzere ölür; marifet ve inkârdan hangi halde ölürse o hal üzere de diriltilir. Sonra siz amellerinizden hesaba çekileceksiniz. Küçük-büyük hiçbir ameliniz göz ardı edilmeyecek, hepsi hesaba getirilecek. Âriflerin durumu ise farklı olacak. Onlar için mîzan kurulmayacak, onlara hesap sorulmayacak. Zira onlar, nefislerinden fâni olup Allah ile bâki olmuşlardır. Onlar, hesapsız olarak cennete girecek olan yetmiş bin kişiye dahildir. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

İman Edilecek Esaslar

Cenâb-ı Hak, inkâr edenleri tehdit ettikten sonra, imanı emir ve ona teşvik ederek buyurdu ki:

فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَالنُّورِ الَّذ۪ٓي اَنْزَلْنَاۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَب۪يرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِۜ
وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحاً يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِه۪ وَيُدْخِلْهُ
جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اَبَداًۜ ذٰلِكَ
الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ ﴿٩﴾ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا
اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۜ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿١٠﴾

8. *Artık Allah'a, peygamberine ve indirdiğimiz nura (Kur'an'a) iman edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.*

9. *Toplanma günü için sizi topladığı zamanı hatırla. O gün, kimin aldandığının ortaya çıkacağı gündür. Kim Allah'a inanır ve salih amel işlerse, Allah onun kötülüklerini örter ve onu içinden ırmaklar akan, ebedî kalacakları cennetlere koyar. İşte bu, en büyük kurtuluştur.*

10. *İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar, cehennemliktir; orada ebedî olarak kalacaklardır. Orası ne kötü bir varılacak yerdir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Artık Allah'a, peygamberi Muhammed'e ve indirdiğimiz nura,* Kur'an'a *iman edin."* Çünkü o, varlıkların hakikatini açıklar; insan ışıkla yolu bulduğu gibi, onunla hak yolu bulur.

"Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır." Kimin, ilâhî emri dinleyip gereğini yerine getirdiğini ve kimin getirmediğini bilir; hepinize ona göre karşılık verir. Âyette, "Allah" ismi-i celâlinin açıkça söylenmesi, kalplerdeki ilâhî heybeti artırmak içindir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Toplanma günü için sizi topladığı zamanı hatırla."* O gün, önceki ve sonraki bütün insanların hesaplarının görülüp amellerine karşılığın verilmesi için toplanacağı gündür

"O gün, kimin aldandığının ortaya çıkacağı gündür." O gün, bazı insanların, bazılarına kaybettireceği gündür. Bir hadiste belirtildiği gibi, kıyamet günü, cennetlik her mümine, kâfir olsaydı cehennemde gireceği yer gösterilir ki yüce Allah'ın ona nasıl bir iyilikte bulunduğunu görsün ve daha fazla sevinip şükretsin. Aynı şekilde, cehennemlik bir kâfire de mümin olsaydı cennette gireceği yeri gösterilir ki nasıl bir nimeti kaçırdığını görerek hüznü ve pişmanlığı artsın.[121]

O gün, bazı insanlar da farklı ve yüksek derecelerden mahrum kalarak kayıp yaşar. İşte asıl kayıp budur; dünyadaki kayıp değildir.

"Kim Allah'a inanır ve salih amel işlerse, Allah onun kötülüklerini örter ve onu içinden ırmaklar akan, ebedî kalacakları cennetlere koyar. İşte bu, günahların örtülmesi ve cennete konulmak, *en büyük kurtuluştur."* O öyle bir kurtuluştur ki onun ötesinde bir şey aranmaz; çünkü ona ulaşan kimse, en büyük helâkten kurtulmuş ve en yüce arzularına (cennete ve cemale) ulaşmış olur.

"İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar, cehennemliktir; orada ebedî olarak kalacaklardır. Orası ne kötü bir varılacak yani dönülecek *yerdir."* Sanki bu iki âyet-i kerime, aldanışın nasıl olacağını açıklamaktadır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

121 Hadis için bk. Buhârî, Rikâk, 51; Tirmizî, Fezâilü'l-Cihâd, 25; İbn Mâce, Cihâd, 16; Ahmed, *Müsned*, 2/54; 4/131.

8-10. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Yukarıdaki âyetlerde Cenâb-ı Hak işaret yollu buyuruyor ki: Allah'a ve Resûlü'ne, delile dayalı değil, müşahedeye dayalı bir imanla iman edin. Yani önce delile dayalı imanı elde edin, sonra müşahede makamına ilerleyin. Ayrıca Kur'an'a iman edin ve kalp aynalarınızı arındırın ki arada bir vasıta olmaksızın hakikatleri bizden işitin. Dünyada cem' ehlinin dâimî cem' günü için toplanacağı zamanı hatırlayın. O gün, aldananların belli olacağı gündür. O gün, zikredenler gafillerden; Allah yolunda çalışanlar, kullukta kusur içinde kalanlardan ve ârifibillâh zatlar Allah'tan perdeli olanlardan ayrılır; zikredenler, âbidler ve ârifler kazanır, diğerleri kaybeder. İşte bu kayıp, en büyük aldanmadır.

Kim, Allah'a iman eder, sonra Allah'ı müşahede için çalışır ve sırf Allah için salih amel yaparsa, biz onun günahlarını örteriz, yani ondan, amellerini ve kendinde bir varlık görmeyi gideririz. Onun beşerî vasıflarını kendi sıfatlarımızla sararak kendisini, altından ilim ve hikmet ırmakları akan marifet cennetlerine koyarız. İşte bu, en büyük kurtuluştur. Yani kuldan mecazi vücudun alınıp kendisine hakiki vücudun verilmesi, (kulun varlıklardan fâni olup Allah ile bâki olması) en büyük kurtuluştur.

Velilerin yolunu inkâr edenler ve âyetlerimizi yani Allah'a delil olan ârifleri yalanlayanlar, bir çeşit ateşe girecek kimselerdir. Onlar, kalplerinin Allah'tan perdelenmesi ateşine girerler, onda ebedî olarak kalırlar. Bu perdelenme ne kötü bir haldir.

Her Şey Allah'ın Takdiriyledir

Yukarıda geçen aldanma, bir çeşit musibettir. Cenâb-ı Hak, başa gelen iyi-kötü bütün hallerin, kendisinin kazâ ve kaderiyle olduğunu söyleyerek şöyle buyurdu:

مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُۜ وَاللّٰهُ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١﴾ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَۚ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ
فَاِنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٢﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾

11. ***Allah'ın izni olmadan hiçbir musibet başa gelmez. Kim Allah'ı inanırsa, Allah onun kalbini doğruya iletir. Allah her şeyi bilendir.***

12. ***Allah'a itaat edin, peygamberine de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki resûlümüze düşen sadece açıkça tebliğdir.***

13. ***O Allah ki O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Müminler sadece Allah'a tevekkül etsinler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Allah'ın izni* yani takdiri ve iradesi *olmadan* dinî ve dünyevî *hiçbir musibet başa gelmez.*" Âyetin ifadesinden şu anlaşılıyor: Sanki bütün musibetler insana yönelmiş durumdadır ve insanın başına gelmeleri Allah Teâlâ'nın iznine bağlıdır.

"*Kim Allah'a inanırsa,* yani bütün kaderlerin Allah'ın elinde olduğunu tasdik ederse, *Allah onun kalbini doğruya iletir;* onu musibete sabretmeye ve ilâhî hükme teslim olmaya muvaffak eder."

Yahut Allah onu, kendisini sığınmaya sevkeder. Kul, bir musibetle yüz yüze gelince, "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn" yani, "Biz Allah'a ait birer kuluz ve O'na döneceğiz" der.

Yahut Allah onun kalbine öyle bir ilim ve idrak verir ki kul, sadece kendisi için takdir edilen şeyin başına geleceğini, takdir edilmeyenin ise gelmeyeceğini bilir.

Mücâhid demiştir ki: "Bu kimse, başına bir musibet gelince sabreder, kendisine bir nimet verilince şükreder, biri tarafından zulme uğrayınca onu affeder."

İbn Atıyye, müfessirlerden şunu nakletmiştir: "Kim, kaderi kabul ederse musibetler ona hafif gelir ve Allah Teâlâ'nın emrine teslim olur."

"Allah her şeyi bilendir." Allah, kalplerde bulunan rıza halini veya tedbirle uğraşma sıkıntısını bilir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "Size emrettiği hususlarda *Allah'a itaat edin.*" Bu emirlerden biri de musibetler anında O'nun takdirine rıza göstermektir. "Size öğrettiği sünnet ve güzel ahlâkta *Allah'ın peygamberine de itaat edin.*" Âyette, verilen hükmü tekit için, itaat emri tekrarlandı. Bunun bir diğer sebebi, iki itaat arasında uygulamada bazı farkların bulunduğunu bildirmektir.

"Eğer, Allah ve Resûlü'ne itaatten *yüz çevirirseniz, bilin ki resûlümüze düşen sadece açıkça tebliğdir."* Yani eğer itaatten yüz çevirirseniz, bunun peygamberimize bir zararı yoktur; çünkü ona düşen sadece tebliğdir; o da bunu fazlasıyla yapmıştır.

Âyette, "resûlümüz" ifadesinin kullanılması, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] şeref bahşetmek içindir. Bununla ayrıca şuna dikkat çekilmektedir: Allah Resûlü'nün temel vazifesi tebliğdir ve onun davetinden yüz çevirmek çok çirkin bir iştir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"O Allah ki O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.* O'ndan başkası ibadete layık değildir. *Öyleyse müminler,* başkasına değil *sadece Allah'a tevekkül etsinler."*

Allah Teâlâ, resûlünü, yüce zatına tevekkül etmeye teşvik etti ki kendisine Allah'ın yardımı gelsin. Bu emir, ondan başkalarını da kapsamaktadır.

"Sadece Allah'a tevekkül etsinler" âyetinde, "Allah" ism-i şerifinin açıkça söylenmesi, O'na tevekkül emrinin sebebini bildirmek içindir. Çünkü

ilâhlık, bütünüyle Allah'a bağlanılmasını ve O'nun dışındaki varlıklara güvenip dayanmanın terkedilmesini gerektirmektedir.

11-13. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Alıp verdiğin her bir nefes Allah'ın takdiriyle olup onunla sende ilâhî hüküm icra edilmektedir. Zâhirî olsun bâtınî olsun, kalbe veya nefsin uğradığı her musibet, ancak Allah'ın izni ve takdiriyle gerçekleşir. Aynı şekilde, insanın ulaştığı her sevinç yahut malındaki ve manevi halindeki her türlü artış da Allah Teâlâ'nın izniyledir.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Bütün hasletler kula Allah tarafından bahşedilir; hepsini yaratan O'dur; hepsi Allah'ın ilim ve iradesiyle hükme bağlanmıştır. Kim, Allah'a iman ederse Allah onun kalbini doğruya yöneltir; böylece kul, dünyada genişlik ve sıkıntı halinde Allah'a yönelir; Allah da ahirette onu cennete ulaştırır."

Âriflerden Ebû Bekir el-Verrâk demiştir ki: "Kim, nimet ve rahatlık anında Allah'a iman eder ve onların Allah'ın bir ihsanı olduğunu bilirse, Allah onun kalbini şükre yöneltir. Kim, sıkıntı ve bela anında Allah'a iman eder ve onların Allah'tan olduğunu bilirse Allah onun kalbini sabır ve rızaya yöneltir."

Hâşiyetü'l-Fâsî'de[122] demiştir ki: "*Allah'ın izni olmadan hiçbir musibet başa gelmez*" âyetinin zâhirinden anlaşılan ve ilk akla gelen şudur: Âyet, bütün işlerin Allah'a ait olduğunu, bütün hükümlerin O'nda toplandığını ifade etmekte; sebepleri ve onlara bağlanıp kalmayı reddedip her şeyin Allah'ın takdiriyle meydana geldiğini bildirmektedir. Bunu ancak Allah'a iman edenler anlar ve onun huzurunu yaşar; diğerlerinin ise kalbi marifeti kabulden yana darlık ve sıkıntı içindedir. Bunun için Allah Teâlâ, "*Kim Allah'a iman ederse Allah onun kalbini doğruya,* marifetine ve onunla sükûn bulmaya *ulaştırır*" buyurdu. Âyetin diğer manası şudur: Kim de Allah'a iman etmezse, Allah'tan kopma ve uzaklaşma ateşine girer; tedbirle uğraşma sıkıntısını çeker. Âyette, imana teşvik ve inkârdan

122 Burada geçen *Hâşiye*, İbn Acîbe'nin tarikat silsilesindeki şeyhlerden Abdurrahman-ı Fâsî'nin (v. 1036/1626) *Celâleyn Tefsiri* üzerine yazdığı hâşiyedir.

sakındırma mevcuttur. İmanın sonu, dünyada rıza ve teslimiyet cennetidir; inkârın sonu ise bunun zıddıdır. Cenâb-ı Hak, müminlere ahirette vereceği mükâfatı söyledikten sonra, onlara dünyada vereceği yakîn ve rıza mükâfatına işaret etti. Kâfir için ise bunu zıddı olan haller vardır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Farz kıldığı hususlarda Allah'a itaat edin; sünnetlerde de peygamberine itaat edin. Hz. Peygamber'den [sallallahu aleyhi vesellem] sonra geride halifeleri kalmıştır ve onlar da manevi terbiye yolunda birtakım özel uygulamalar koymuşlardır. Kim onlardan yüz çevirirse kendisine, *"Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki resûlümüze (ve onun halifesine) düşen ancak açıkça tebliğdir"* denir. Tebliğ eden değil, itiraz eden sorumludur.

Âl-i İmrân sûresinin 159. âyetinde ve diğer âyetlerde tevekkül hakkında geniş açıklamalar geçti. Oralara bakılabilir. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Kulu Allah'tan Alıkoyan Engeller

Cenâb-ı Hak, rıza ve imana teşvik edip emrine itaati emrettikten sonra, kulu onlardan alıkoyan şeylerden sakındırarak buyurdu ki:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ
فَاحْذَرُوهُمْۚ وَاِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ
﴿١٤﴾ اِنَّمَٓا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌۜ وَاللّٰهُ عِنْدَهُٓ اَجْرٌ عَظٖيمٌ ﴿١٥﴾
فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَاَطٖيعُوا وَاَنْفِقُوا خَيْرًا
لِاَنْفُسِكُمْۜ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهٖ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾ اِنْ
تُقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ
شَكُورٌ حَلٖيمٌۙ ﴿١٧﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿١٨﴾

14. *Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazısı sizin için birer düşmandır; öyleyse onlardan sakının. Ama affeder, hoş görüp vazgeçer ve bağışlarsanız şüphe yok ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*

15. *Mallarınız ve çocuklarınız sadece birer imtihandır; Allah'ın katında ise büyük mükâfat vardır.*

16. *O halde, gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun; dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğiniz için harcayın. Kimler nefislerinin cimriliğinden korunursa işte onlar gerçekten kurtuluşa eren kimselerdir.*

17. *Eğer Allah'a güzel bir borç verirseniz, Allah onu sizin için kat kat artırır ve sizi bağışlar. Allah, Şekûr'dur (az iyiliğe çok karşılık verendir); Halîm'dir (azapta acele etmez).*

18. *O, görünmeyen ve görünen her şeyi bilendir; Azîz'dir, Hakîm'dir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazısı sizin için birer düşmandır."* Sizi Allah Teâlâ'nın taatinden alıkoyar, dünya işlerinde sizinle çekişip dururlar. Yani bazı eşler, kocalarına düşmanlık eder, onlarla çekişip durur. Bazı çocuklar da babalarına düşmanlık eder, onlara karşı saygısızlık yapıp haklarını çiğnerler. *"Öyleyse onlardan sakının."* Eğer sizi Allah'tan uzaklaştırırlarsa onlara karşı uyanık durun, tedbirli olun.

Böyle olan bütün eşler, çocuklar ve diğer insanlar âyetin kapsamına girer. Âyet, bu sıfattaki kimselerden sakınmayı emretmektedir.

"Ama onların dünya işlerleriyle alakalı olup affedilmeyi kabul eden kusurlarını yahut din işleriyle ilgili olup tövbe ettikleri günahlarını *affeder,* onları kınamaktan vazgeçip kendilerini *hoş görürseniz ve* kusurlarını örtüp kendilerini *bağışlarsanız şüphe yok ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."* Allah da sizin günahlarınızı affeder ve size onlara yaptığınız şekilde muamele eder.

Rivayet edildiğine göre Mekkeli bazı insanlar, Medine'ye hicret etmek istediler fakat hanımları ve çocukları kendilerine sarılarak, "Bizi böyle yüz üstü bırakıp nereye gidiyorsunuz?" dediler. Bunun üzerine onlar da kendilerine acıyıp hicretten vazgeçtiler. Daha sonra hicret ettiklerinde kendilerinden önce gidenlerin dinde fakih olduklarını ve önce hicret etmenin üstünlüğünü elde ettiklerini görünce, hicretlerine mani olan hanımlarını ve çocuklarını cezalandırmak istediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onları, hanım ve çocuklarını affetmeye teşvik etti.[123]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*Mallarınız ve çocuklarınız sadece birer fitnedir;* yani sizi günaha ve azaba düşüren birer bela ve mihnettir."

Yahut mallarınız ve çocuklarınız ancak sizin için birer imtihandır; Allah onlarla kullarını imtihan eder, hallerini ortaya çıkarır; onları hayırdan alıkoyup koymadıklarını gösterir; böylece inancında kuvvetli olanla zayıf olan bilinir.

Hasan-ı Basrî[124] demiştir ki: "Önceki âyette, '*Zevcelerinizden ve çocuklarınızdan bazıları sizin için birer düşmandır*' buyruldu; çünkü bütün hanımlar ve çocuklar düşman değildir. Bu âyette ise, '*Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır*' buyruldu, bir ayırım yapılmadı; çünkü bütün mallar ve çocuklar birer imtihandır ve kalbi az çok meşgul ederler."

Abdullah b. Mesud'un [radıyallahu anh] ay gibi parlak ve güzel yüzlü çocukları vardı. Bir gün çocukları önündeyken, kendisine,

"Onlar seni sevindiriyor mu?" diye soruldu, O da,

"Hayır, sevindirmiyor; beni sevindiren şudur: Onlar hayır üzere ölseler de kendilerini toprağa defnetsem ve onların sevaplarını elde etsek" dedi. Kendisine,

---

123 Tirmizî, Tefsîru Sûre, 64 (nr. 3317); Hâkim, *Müstedrek*, 2/490; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/131; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/184.

124 Bazı tefsirlerde Hasan-ı Basrî yerine, "Hikmet sahiplerinden biri" ve "âlimlerden biri" diye geçmektedir (bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/209; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 8/143).

"Onları terbiye edersen de sevap kazanırsın!" denilince, İbn Mesud [radıyallahu anh],

"Kalbi Allah'tan meşgul eden her şey uğursuzdur" dedi. Bu rivayet *el-Lübâb* adlı eserden nakledildi.

Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki: "Sizden biri, 'Allahım, beni fitneden (imtihandan) koru!' demesin, çünkü kimse fitneden tamamen uzak kalamaz. Fakat sizden biri, 'Allahım, fitnenin sapıtanlarından sana sığınırım!' desin."[125]

Ebû Büreyde [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] cuma günü hutbe veriyordu. O sırada Hasan ile Hüseyin mescide geldiler. İkisinin de üzerinde kırmızı birer gömlek vardı. Gömlekleri uzun olduğu için yerde sürünüyor, elbisenin uçlarına bastıklarından düşe kalka yürüyorlardı. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onları bu halde görünce, minberden indi, onları kucaklayıp kaldırdı. Sonra, "*Mallarınız ve çocuklarınız sadece birer imtihandır*" âyetini okudu. Peşinden,

"*Bu ikisini o halde görünce sabredemedim; hutbeyi kesmek zorunda kaldım*" buyurdu ve sonra hutbesine devam etti.[126]

Âyet şöyle bitiyor: "*Allah'ın katında ise büyük mükâfat vardır.*" Bu mükâfat, Allah'ın muhabbet ve taatini, malların ve çocukların muhabbetine ve onların işlerini tedbir için koşmaya tercih eden kimselere aittir. Âyette, zevcelere ve çocuklara karışmaktan, onlarla içli dışlı olmaktan korkutup sakındırma yoktur; âyette, sadece onlarla meşgul olup Allah'ın zikrinden ve taatinden geri kalma yasaklanmaktadır. Yüce Allah'ı zikretmek ve taat yapmak, evlâdu iyâl ile birlikte kolay oluyorsa kendilerine karışmak daha iyidir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Enes [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], 'Yâ Resûlallah, kişinin ailesiyle birlikte oturması mı daha çok hoşunuza gider yoksa mescidde oturması mı?' diye sordum, Allah Resûlü şöyle buyurdu:

125 Sa'lebî, *a.g.e.*, 6/209; Begavî, *a.g.e.*, 8/143; Süyûtî, *a.g.e.*, 8/185.
126 Ebû Davud, Salât, nr. 1119; Tirmizî, Menâkıb, nr. 3774; İbn Mâce, Libâs, nr. 3600; Ahmed, *Müsned*, 5/354; Begavî, *a.g.e.*, 8/143-144.

"Kişinin ailesiyle birlikte (günaha girmeden, hayır üzere) bir saat oturması beni, şu mescidimde itikâfa girmesinden daha çok sevindirir. Senin ailen için bir dirhem harcaman, onu Allah yolunda harcamandan daha faziletlidir.'" Rivayet için Semerkandî'nin tefsirine bakınız.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"O halde, gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun."* Yani Allah'a isyandan sakınma ve emirlerini yerine getirme hususunda bütün güç ve takatinizi harcayın.

İbn Atıyye demiştir ki: "Bu âyetin, *'Allah'tan hakkı ile korkun'* (Âl-i İmrân 3/102) âyetini neshedip etmediği yahut onun için bir açıklama olup olmadığı konusunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Âyetin manası şudur: Gücünüzün yettiği kadar Allah'tan hakkıyla korkun. Doğru olan mana budur."[127]

Âyet şöyle devam ediyor: "Size verilen öğütleri *dinleyin,* sizden yapmanız emredilen hususlarda *itaat edin,* size verdiğimiz rızıklardan harcanması emredilen yerlere *harcayın.* Bu yerlere malınızı sırf Allah rızasını için harcamanız *sizin adınıza daha hayırlıdır.* Yani kendiniz için bir hayır yapın. *Kimler nefislerinin cimriliğinden korunursa işte onlar gerçekten kurtuluşa eren kimselerdir;* bütün hayırları elde edenlerdir."

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: "*Eğer* mallarınızı belirlenen yerlere ihlâsla harcayarak *Allah'a güzel bir borç verirseniz, Allah onu sizin için kat kat artırır;* bire on, bire yedi yüz ve daha fazla mükâfat verir ve yaptığınız infakın bereketine sizi bağışlar, kusurlarınızı affeder. *Allah, Şekûr'dur;* az iyiliğe çok karşılık verendir; Halîm'dir; azapta acele etmez."

"O, görünmeyeni (gaybı) ve görüneni bilendir. O'na hiçbir şey gizli kalmaz. *Azîz'dir, Hakîm'dir."* Son derece kudret ve hikmet sahibidir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

127 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* 5/321.

14-18. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Seni ilâhî huzura seyirden veya vuslat basamaklarında yükselmekten alıkoyan her şey, senin için bir düşmandır; ona uymaktan ve kendilerine bağlanıp kalmaktan kaçarak onlardan sakın! Hz. İbrahim [aleyhisselâm] gibi ol. Hani o, bir zamanlar, ailesi Hâcer'i ve oğlu İsmail'i Allah'ın emriyle, içinde hiçbir ekili arazi ve insan bulunmayan vadide (Mekke) tek başlarına bırakmış; onları Allah'ın himaye ve korumasına terketmişti. Bak, Allah onları en güzel şekilde nasıl korudu; onların işlerini gördü, her taraftan insanların gönüllerini onlara meylettirdi (onların civarında bulunduğu Kâbe'ye yöneltti), böylece kendilerine her yandan rızıklar yağdırdı. Allah Teâlâ'nın, kendisine tevekkül eden ve bütün varlığı ile O'na bağlanan kimselere uyguladığı kanunu böyledir.

Zevce ve çocuklardan bazıları insanın manevi halini artırır ve ona Rabb'ine kullukta yardımcı olur; bunlar düşman değildir.

Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî demiştir ki: "Ailenden ve çocuklarından kim seni dünyaya meyletmeye çağırıyorsa o senin için bir düşmandır. Kim de sana kanaat ve tevekkül sahibi olman için yardım ediyorsa o, düşmandeğildir."[128]

İmam Kuşeyrî, âyetteki işaretler hakkında demiştir ki:

"Zevcelerinizden bazıları ile yani kendisiyle sürekli beraber olduğunuz kimseyle işaret edilen, nefs-i emmârenizdir. Evlatlarınızdan bazıları ile yani sizden neşet eden şeylerle işaret edilen ise emmâre nefsinizin kötü vasıfları, boş arzuları ve şehevî huylarıdır. Onlar sizin için birer düşmandır; çünkü onlar sizi, Rabb'in beyti olan kalp şehrine hicret etmekten engeller. Öyleyse bütünüyle onlara uymaktan sakının. Eğer nefsinizin işlediği kusurları affederseniz, bu güzel olur; çünkü nefis sizin bineğinizdir. Onu sürekli kınamaktan vazgeçin; onu affedin yani iman nurunuz ve kalplerinizin şuası ile onun zulmetlerini örtün. Hiç şüphesiz Allah da çok affedicidir; sizin kusurlarınızı lutfuyla örtmektedir. O,

128 Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, 2/331.

üzerinize rahmetini yağdırarak size çok merhamet eder." Kuşeyrî'nin yorumlarını mana olarak verdik.[129]

Mallarınız ve evlatlarınız sadece Hak tarafından sizin için birer imtihan vesilesi yapılmıştır. Bu imtihanla, onlara bağlanıp kalanlar yahut onlardan gönlünü çekenler ortaya çıkıp bilinir. İlâhî inâyete ulaşanları, Allah'ın zikrinden hiçbir şey alıkoymaz. Onlar, Allah'a yönelince, Allah da onların bütün işlerinde kendilerine yetti. Yahut onlar kuvvetli bir aşkla Allah'a yönelip mâsivadan gönüllerini çekince, Allah onlara yetti.

İmam Kuşeyrî, âyetin işaretlerinde demiştir ki: "Mallarınızla yani kazandıklarınızla işaret edilen, karışık amellerinizdir. Evlatlarınızla yani sizden meydana gelen şeyle işaret edilen ise bozuk ahlâkınızdır. İnsan tabiatının (fıtratının) karışıp kirlenmesi öyle bir fitnedir ki insanın Hak'tan yüz çevirmesine, dünyaya yönelmesine ve insanlar katında itibar aramasına sebep olur ve bundan sonra nefis, insanların hakkınızda güzel düşünceyle size yönelmesini ister. Halbuki bütün varlıklardan fâni olup (gönlü çekip) Allah ile bâki olarak elde edilecek en büyük mükâfat Allah katındadır."

"Gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun." Yani bütün gücünüzü harcayarak Allah'tan başka varlıklardan gönlünüzü çekin. Daha önce şu açıklama geçmişti: *"Allah'tan hakkı ile korkun"* (Âl-i İmrân 3/102) âyeti, tecrid ehline (her şeyden gönlünü çekip Allah'a yönelenlere) hitap etmektedir. *"Gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun"* âyeti ise sebeplere bağlı kimselere hitap etmektedir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Velilerden İbn Atâ demiştir ki: "Güç yetirme, bedenlere ve amellere ait bir iştir; hakkıyla takva ise kalplere ve hallere ait bir iştir."

Bunun manası şudur: Allah'tan, kalplerinizi O'na yöneltip başka hiçbir şeye iltifat etmeden hakkı ile korkun. Ayrıca takatiniz nisbetinde âzalarınızla amel ederek gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun.

---

129 Kuşeyrî'den yapılan alıntı, elimizdeki *Letâifü'l-İşârât* adlı tefsirinde mevcut değildir. Onun *et-Tefsîrü'l-Kebîr* (*et-Teysîr fî İlmi't-Tefsîr*) adlı diğer tefsirinden yapılmış olması muhtemeldir.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Emredilen şeylerin hepsini yapmaya güç yetirdiğiniz müddetçe sorumlu tutulursunuz. Öyleyse gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun. Kulun takva halinde bir kusuru yokken, takvasını görmekten sakınması, takvanın hedef noktası ve zirvesidir."[130]

Âyette şu uyarı yapılıyor: Allah'tan korkun ki arada bir vasıta olmaksızın hakikatleri bizden işitin. Sizi bize yaklaştıracak emirlerimize ve sizi bizden uzaklaştıracak yasaklarımıza itaat edin.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Şeriatın hükümlerinde nefsinizle itaat edin; tarikatın edeplerinde kalbinizle itaat edin; hakikatin zuhurunda ruhunuzla itaat edin."

Mallarınızdan, ilimlerinizden ve sırlarınızdan, tâliplere, sâliklere ve vuslat ehline infakta bulunun. Bu sizin için daha hayırlı olur. Çünkü gerçekte insanlar tek bir nefistir. Senin başkalarına infakta bulunman aslında kendine infakta bulunmandır. Bu durum, gayrilik ortadan kalkıp tekte buluşulduğunda gerçekleşir.

Kim Allah'a vuslatı talep yolunda nefsi ezecek ve yoracak şeylere daldırarak nefsini Allah rızası için feda edip onun cimriliğinden korunursa işte onlar, Cenâb-ı Hakk'ı müşahedeyi elde edip kurtuluşa eren kimselerdir.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Kim nefsinin cimriliğinden korunur ve nihayet kalbinden kötü düşünceler kalkar ve kâinatın bağından kurtulursa işte onlar kurtuluşa eren kimselerdir."[131]

Âriflerden biri demiştir ki: "Kim, zorlanarak ve istemeden infakta bulunursa o cimridir. Kim, isteyerek gönül hoşluğu ile infakta bulunursa bu farzdır. Kim de malı elinde biriktirme, onu ehline vermeme, mala rağbet etme ve dünyaya karşı hırs gösterme belasından korunursa o kimse kurtuluş meydanına girmiştir."

Eğer vücudunuzu, hiçbir karşılık beklemeden ve yaptığınızı görmeden güzel bir borç olarak Allah'a verirseniz, o size, Hak'ta fâni ve Hak

---

130 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/162.
131 Kuşeyrî, *a.g.e.*, 6/162.

ile bâki bir vücut ihsan ederek yaptığınıza fazlasıyla karşılık verir. Bu öyle bir vücuttur ki kullara nisbeti câiz olan bütün mevcudatı kapsar.

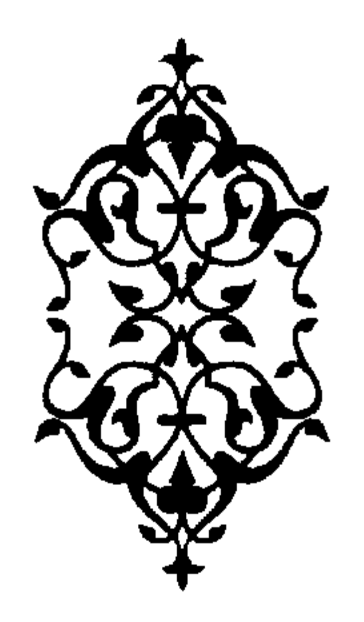
Allah sizi affeder. Yani kötülüklerinizi örter. Ayrıca Allah'ta fâni ve O'nunla bâki olmadan önce, kendinize ait bir varlık hissetmenizi de bağışlar.

Allah Şekûr'dur; hiçbir şeyi olmadan kendisine yönelen kimseyi kabul eder. Halîm'dir; kulu ihsanlarına gark ederek kötülüklerini görmekten uzaklaştırır. O, gaybı yani ruhların iç halini bilendir. O, varlıkların zâhirî hallerini de bilendir. Azîz'dir; velilerini ve kendisine mensup herkesi izzete kavuşturur. O, kullarının yönelişlerine göre onlara farklı dereceler takdir ve taksim etmekte sonsuz hikmet sahibidir.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Bütün güç ve kuvvet Allah'a aittir.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm eylesin.

Tegâbün sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(65) TALÂK SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Talâk sûresi Medine döneminde inmiş olup on iki âyettir. Sûre, adını işlediği konudan almıştır.[132] **Talâk**, "boşamak" demektir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrede, *"Hiç şüphesiz zevcelerinizden bazıları sizin için bir düşmandır"* (Tegâbün 64/14) buyruldu. Bu haldeki kadınlar, boşamaya mahal olup Cenâb-ı Hak şu âyetleriyle ona işaret etmektedir:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا
الْعِدَّةَۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْۚ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّٓا
اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۜ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِۜ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ
فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۜ لَا تَدْرٖى لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا ﴿١﴾ فَاِذَا

132 Talâk sûresine, "kısa Nisâ sûresi" de denir (bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/55).

بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَاَشْهِدُوا
ذَوَىْ عَدْلٍ مِنْكُمْ وَاَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ ذٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهٖ مَنْ
كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak*** *(temizlik halinde)* ***boşayın ve iddeti sayın.***[133] ***Rabb'iniz olan Allah'tan korkun. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları*** *(bekleme süresince)* ***evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarıverir.***

2. ***Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları iyilikle tutun yahut onlardan güzellikle ayrılın. İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın. İşte bu, Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselere verilen öğüttür.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde ..."*

Allah Teâlâ, nidayı Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], hitabı (ve hükmü) ise bütün ümmetine yöneltti. Çünkü o, ümmetinin imamı ve kendisine tâbi olunacak rehberidir. Nitekim bir kavmin reisine, "Ey filan, şöyle şöyle yap!" denildiğinde, bununla onun önderliği ortaya konulmuş ve reisliği nazar-ı dikkate alınmış olur. Zira o, kavminin örnek

133 **İddet**: Boşanan kadının eşiyle irtibatının tamamen kesilmesi için dinen beklenmesi gereken süre.

alıp tâbi olduğu biridir. Böyle bir kimse tek başına bütün kavmini temsil eder ve hepsinin yerine geçer.

"Onları boşamak istediğinizde iddetlerini dikkate alarak boşayın." Yani hayız ve nifas hallerinde olmadan, temizlik süreleri içinde boşayın; boşamayı temizlik süresi içinde başlatın. Çünkü kadın, hayız ve nifastan temizken boşanırsa bu temizlik dönemi (Mâlikîler'e göre) onun sayacağı kurlarından (temizlik süresinden) sayılır; üçüncü hayzı görmekle iddetten çıkar. Kadın temizlik süresinde değilken boşanırsa durum farklıdır; o zaman kadın temizlik süresini bekler; bu durumda ancak dördüncü hayzı görünce iddetten çıkar.

Âyetin kastı, kadınları temizlik süreleri içinde, kendileriyle cimâ etmeden boşamaktır. Sünnete uygun boşama budur.

Müfessir İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Âlimler, boşamanın mubah yahut mekruh olduğu konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Sünnete uygun olmayan boşama ise yasaklanmıştır."[134]

Yine İbn Cüzey demiştir ki: "Kadını hayız halinde boşamanın yasaklamasının hikmeti hakkında âlimler farklı görüşler ileri sürmüştür. Bazıları, hayız halinde boşama durumunda, beklenecek iddet süresi uzadığı için bu yasağın getirildiğini söylerken, bazıları onun taabbüdî bir mesele, yani bir hikmet aranmadan itaat edilecek ilâhî bir emir olduğunu ileri sürmüştür. Doğru olan görüş, sürenin uzamasıyla ilgili olandır. Bu ihtilaftan değişik konular ortaya çıkar. Bunlardan bazıları şunlardır:

Kadın razı olduğu zaman, onu hayız halinde boşamak câiz midir, değil midir?

Kadın hamile iken, onu hayız halinde boşamak câiz midir, değil midir?

Kadınla nikâhtan sonra cinsel ilişkiye girmeden, onu hayız halinde boşamak câiz midir, değil midir?

---

134 Böyle bir boşama haram ve bid'at olmakla birlikte Hanefîler'e ve âlimlerin çoğunluğuna göre geçerlidir.

Yasak için iddet süresinin uzamasını sebep görmek, bunların câiz olmasını gerektirir; hükmün taabbüdî olması ise bunları engeller.

Kim, hanımını hayız hâlinde boşarsa boşama geçerli olup İmam Mâlik'e göre, adamın hanımına dönmeye zorlanır ve bu emredilir İmam Şâfiî'ye göre ise icbar edilmeksizin kendisine dönmesi, hanımı temizlenip sonra hayız görene ve peşinden tekrar temizlik devresi gelene kadar beklemesi, sonra isterse boşaması, isterse yanında tutması istenir. Bu hüküm şu hadise dayanmaktadır:[135]

Abdullah b. Ömer hanımını hayızlı iken boşadığında, Hz. Ömer [radıyallahu anhümâ] durumu Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] haber verdi. Allah Resûlü kızdı ve şöyle buyurdu:

"Ona söyle, boşadığı kadına dönsün; sonra onu, temizlenip peşinden bir hayız daha görüp ondan da temizleninceye kadar yanında tutsun. Bundan sonra, eğer boşamak isterse, onunla cinsel ilişkiye girmeden önce boşasın. İşte Allah'ın emrettiği iddet budur."[136]

Âyet şöyle devam ediyor: "Ve boşadığınız kadınlar için *iddeti sayın.*" Yani onu iyi zaptedin ve üç temizlik devresini tamamlayın.[137] Çünkü bu durumda, boşanan kadına geri dönme, kadının iskân edilmesi, miras ve başka hükümler devreye girmektedir.

"Süreyi uzatma ve boşadığınız kadınlara zarar verme konusunda *Rabb'iniz olan Allah'tan korkun.* Kadından ayrılma durumunda, iddetlerini tamamlayana kadar onları içinde oturdukları *evlerinden çıkarmayın.*" Boşanan kadınların oturdukları ev kocalarına ait iken, âyette, "O kadınları evlerinden çıkarmayın" buyrulması, onların kendi evleriymiş gibi orada oturmayı hak ettiklerini açıklayarak, verilen emri vurgulamak içindir.

"*Kendileri de çıkmasınlar.*" Sizden izin alarak olsa bile, yine de çıkmasınlar; çünkü çıkış için izin vermek, çıkarma hükmündedir.

---

135 İbn Cüzey, *et-Teshil li-Ulûmi't-Tenzil*, 2/383-384.

136 Buhârî, Talâk, 1, 2, Tefsiru Sûre, 65/1; Müslim, Talâk, 9, 10.

137 Hanefîler'e göre bu durumda iddet için beklenecek süre, üç hayız müddetidir.

Bazıları âyete şu manayı vermiştir: Onlar, kendi kararlarıyla çıkmasınlar. Çıkış konusunda kocayla ortak karar alırlarsa bu câizdir.

Bu yorum, İmam Mâlik'in görüşüne aykırıdır. Ona göre, boşanan kadının, iddeti içinde kocasının evinin dışında gecelemesi ve gündüz ondan uzaklaşması câiz değildir; ancak zaruri işler ve durumlar bundan hariçtir. Bunun sebebi, nesli korumak ve kadını tehlikelerden muhafaza etmektir.

Eğer ev, mülk olarak kocaya ait veya koca tarafından kiralanmış ise hanımını orada oturtması gereklidir. Şayet ev kadına aitse, iddet müddetince koca eve kira öder. Eğer kadın, evini evlilik müddetince kocasının istifadesine vermişse iddet müddetinde kocanın o evden çıkması konusunda iki görüş vardır. Sahih olan görüş, bu istifadenin sona ermesi ve kocanın evden çıkmasıdır. Çünkü boşama ile istifade kesilmiştir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Ancak apaçık bir hayâsızlık yapmaları hariç."* O zaman kadının kocasının evinde oturma hakkı düşer. İddet bekleyen boşanmış kadının evden çıkarılmasını mubah kılan bu hayâsızlığın ne olduğu hakkında beş görüş ileri sürülmüştür:

1. Bazıları onun zina olduğunu, bu durumda kadına gereken cezanın uygulanması için kocasının evinden çıkarılacağını söylemiştir. Leysî ve Sa'lebî bu görüştedir.[138]

2. Yakın akrabalara karşı kötü söz söylemek ve çirkin davranışlarda bulunmak. Bu durumda kadın evden çıkarılır, mesken hakkı düşer. Koca nesebini korumak için hazırladığı bir evde oturmaya kadını mecbur eder. Bu görüş, Abdullah b. Abbas'a [radıyallahu anh] aittir. Übey b. Kâ'b'ın [radıyallahu anh] âyeti, "Size karşı kötü sözler söylemeleri hariç" manasına gelecek şekilde okuması da bu görüşü desteklemektedir.

3. İftira, hırsızlık ve diğer bütün günahlar. Bu görüş de Abdullah b. Abbas'a [radıyallahu anh] aittir. Taberî de bu görüşe meyletmiştir.

4. Kadının taşınmak için başka bir eve geçmesi. İddet bekleyen kadın bunu yaptığında, kocasının evinde oturma hakkı düşer. Bu görüş,

138 İbn Cüzey tefsirinde bu isimler Leys b. Sa'd ve Şa'bî olarak geçmektedir.

İbnü'l-Feres'e aittir. İddeti içinde kocasına karşı kötü davranan ve huysuzluk yapan kadın hakkında İmam Mâlik de bu görüştedir.

5. Kadının, boşanmadan önce huysuzluk ve geçimsizlik yapması. Koca, hanımını itaatsizlik ve geçimsizliği sebebiyle boşamışsa, bundan sonra kocanın onu evinde oturtma görevi yoktur. Bu görüş Katâde'ye aittir. [139]

"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır." Yani bahsedilen bu hükümler, Allah'ın kulları için tayin ettiği sınırlardır. *"Kim, Allah'ın* bu açıklanan *sınırlarını* onlardan bir şeyi ihlal ederek *aşarsa şüphesiz kendine zulmetmiş,* ona zarar vermiş *olur."* Çünkü belki o, yaptığına pişman olup hanımına geri dönmek ister. Kendine zulmetmeyi, kendini azaba maruz bırakmak şeklinde yorumlamaya, *"Bilemezsin, olur ki Allah, bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarıverir"* âyeti mani olmaktadır.

Âlimler, Allah Teâlâ'nın yeni ortaya çıkaracağı durum hakkında demişlerdir ki:

Allah, kocanın hanımıma karşı duyduğu nefreti, muhabbete çevirir.

Allah, kocanın hanımına karşı duyduğu isteksizliği, ona rağbete çevirir; koca onu boşadığına pişman olur, geri döner. Buna göre, âyette geçen zulüm, kocanın haddi aşması sebebiyle başına gelecek dünyevi zarardan ibaret olup bu pişmanlıktır. Çünkü eğer koca hanımını üç defa boşamışsa geri dönemez. Yahut bu zarar utanmadır. Şayet koca hanımı evinden sebepsiz olarak çıkarmışsa, bu onun için utanılacak ve ayıplanacak bir durumdur. Yahut erkek, yüce Rabb'inin emrine aykırı hareket ettiği için, kendini, dünyada ve ahirette yüz yüze geleceği bir azaba maruz bırarak ona zulmetmiş olur.

Âyet şöyle bitiyor: "Ey muhatap, *bilemezsin, olur ki Allah, bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarıverir."* Bu, geri dönüştür. Mana şudur: İddeti iyi sayın, size emredilen şeylere riayet edin, olur ki Allah, hanımlarınıza geri dönüş şartlarını hazırlar.

---

139 Görüşler için bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl,* 2/384.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca,* yani iddetleri bitmeye yaklaşınca, *onları iyilikle tutun,* kendilerine dönün; güzel davranarak ve halinize uygun infakta bulunarak onları yanınızda tutun. *Yahut onlardan güzellikle ayrılın."* Mehirlerini vererek, boşama anında kendilerine ihsanda bulunarak ve konuşulan şartlara uyarak onlardan ayrılın. Mana şudur: Siz, seçimi yapmakta serbestsiniz. Ya kadına geri dönüp onu iyilikle yanınızda tutarsınız ya da isterseniz geri dönmeyip iyilikle onlardan ayrılırsınız, kendilerine bir zarar vermekten sakınırsınız. Bu zarar, kadının iddeti bitmek üzereyken, ona göre dönüp peşinden kendisini tekrar boşamak; bunu onun bekleme süresini uzatmak ve kendisine eziyet etmek için yapmaktır.

"Geri dönme ve ayrılma anında, *içinizden,* müslümanlardan *iki âdil kimseyi şahit tutun."* Meşhur olan görüşe göre bu durumda şahit tutmak, farz değil menduptur (teşvik ve tavsiye edilmiş bir iştir). Bu şahitliğin sebebi, karı koca arasında vâki olacak inkâr ve itirazı ortadan kaldırmaktır. "İki âdil şahit" ifadesi, şahitlerin erkek olmasını gerektirmektedir. Âlimlerin çoğunluğuna göre kadınların nikâhta ve boşanmada şahitlik yapması câiz değildir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Şahitliği Allah için dosdoğru yapın."* Ey şahitler, ihtiyaç anında şahitliği sırf Allah rızası için doğru şekilde yapın. *"İşte bu, Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselere verilen öğüttür."* Bununla işaret edilen şey, kocanın hanımına dönüşüne şahitlik yapmaya teşvik veya bahsedilen bütün şeylerdir. Bunlardan ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse faydalanır ve bu şekilde öğüt verilmekten maksat da zaten odur.

1-2. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Âyetlerin zâhirî manasını manevi terbiyeye uygularsak deriz ki: Dünyayı ve nefsinizin hazlarını terkettiğinizde bu, belirli bir vakte kadar olsun. O, manevi halde sabit-kadem olduğunuz ve vuslattan sonra temkin halini elde ettiğiniz vakittir. Bekleme süresini sayın. Yani vaktinizin tembellik veya fuzulî işlerle zayi olmaması için, manevi seyrinizin

günlerini iyi hesaplayın. Rabb'inizden başkasına yönelmekten sakının. Şiddetli mücâhede ile nefislerinizi bedenlerinizden çıkarmayın; çünkü onlar sizin manevi seyrinizde marifet sebebiniz ve bineğinizdir. Nefsinizi ayakta tutacak yiyecek ve giyecek şeyleri vererek ve kötü arzularına uymayarak ona iyilikte bulunun. Nefisleriniz de kendi başlarına çıkıp gitmesinler. Yani onların, irşad olmadan önce terbiye halkasından çıkmasına izin vermeyin. Ancak nefis azgınlık yapar ve çirkin işlere dalarsa sahibi, onu manen öldürmeye yaklaşacak derecede kendisiyle mücâhedede ileri gitsin. Bu, manevi yolda gidenler için Allah'ın belirlediği sınır ve usullerdir. Kim o sınırları çiğneyip haddi aşarsa ifrat ya da tefrite düşerek nefsine zulmetmiş olur. Tefrite düşen (gerekeni yapmayan ve kusur içinde kalan kimse) Hakk'a vâsıl olamaz, ifrata dalan da (dengesiz ve ölçüsüz giden) bu yolda devam edemez.

Ey Hak yolcusu, ne bilirsin belki Allah, bundan sonra sana bir teslimiyet hali ve kolaylık yaratır. Kul, vuslat vaktine ulaşınca ve temkin halini elde edince nefse önceki günlerinde olduğu gibi sıkı takip gerekmez. İsterse nefsini o halde devamlı tutar; isterse onlardan tamamen uzaklaşıp gönlünü çeker. Ulaştığınız manevi hallere, bu yolun ehli ârifleri şahit tutun. Kâmil şeyh veya bu işin ehli bir ârif, nefsinizin terbiye olduğuna şahitlik etmeden onu mücâhede bağından ve müridlik halinden çıkarmayın. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Bütün Hayırların Kaynağı Olan Takva

Cenâb-ı Hak sonra, bütün hayırları içinde toplayan takvaya teşvik ederek şöyle buyurdu:

وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًاۙ ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُۜ
وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُۜ اِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ اَمْرِهٖۜ قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ
لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿٣﴾

... Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu yaratır.

3. Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirir. Allah, her şey için bir ölçü koymuştur.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu yaratır.*" Kim, hanımını sünnette tavsiye edildiği şekilde boşayarak, iddetini bekleyerek, kadına zarar vermeyerek, onu evinden çıkarmayarak, şahit tutmada ve diğer konularda ihtiyatla hareket ederek Allah'tan korkarsa Allah ona, evliliğin muhtemel gam ve sıkıntılarından bir çıkış yolu yaratır, başına gelen kederleri giderir.

Rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh], hanımını üç kez boşayan bir kimseye, "Sen, boşama konusunda Allah'tan korkmadın; hanımını kesin olarak boşamış oldun; senin için bir çıkış yolu göremiyorum" demişti.

Tercih edilen görüşe göre, âyetin mana ve hükmü umumidir. Yani kim sözlerinde, fiillerinde ve tavırlarında Allah'tan korkarsa Allah onun için dünya ve ahiret sıkıntılarından bir çıkış yolu yaratır.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu âyeti okuyarak şöyle buyurmuştur: "*Allah onun için dünyanın şüpheli ve karışık hallerinden, ölümün sıkıntılarından ve kıyamet gününün zorluklarından bir çıkış yolu yaratır.*"[140]

İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Âyetin umumi manada alınması, beş sebepten dolayı daha tercihe şayandır:

1. Allah'tan korkmayı umumi manasına hamletmek daha isabetlidir. Çünkü onun içine boşama ve diğer bütün durumlar girer.

140 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/216; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/150.

2. Rivayet edildiğine göre bu âyet, Avf b. Mâlik el-Eşcaî hakkında inmiştir. Şöyle ki: Avf'ın oğlu esir edilmişti, ayrıca kendisi geçimi dar bir kimseydi. Gelip durumunu Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] şikâyet etti, Allah Resûlü, ona takvayı emretti, kendisinin ve hanımının "lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" zikrini çok çekmelerini söyledi. Onlar da söyleneni yaptılar; çok geçmeden oğlu geldi, rızkı genişledi.[141]

3. Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem şöyle buyurmuştur: *"Ben bir âyet biliyorum, eğer insanlar onunla amel etseler, hepsine yeterdi. Bu, 'Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu yaratır. Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirir. Allah, her şey için bir ölçü koymuştur' âyetidir."* Allah Resûlü, âyeti tekrar tekrar okumuştur.

4. Rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu âyeti okuyarak şöyle buyurmuştur: *"Allah onun için dünyanın şüpheli ve karışık hallerinden, ölümün sıkıntılarından ve kıyamet gününün zorluklarından bir çıkış yolu yaratır."*

5. "Allah *onu beklemediği yerden rızıklandırır"* âyeti de onun umumi manada alınmasını gerektiriyor; çünkü âyetin bu kısmı, boşamayla ilgili değildir; o her işte takvalı olmayla uygundur."[142]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Allah onu beklemediği yerden rızıklandırır."* Yani Allah onu, hiç düşünmediği ve hesap etmediği yerden rızıklandırır. *"Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter."* Kim, bir başkasına tutunmadan ve kendi tedbiriyle uğraşmadan her işini Allah'a havale ederse Allah onun bütün işlerinde kendisine yeter. *"Şüphesiz Allah, her emrini yerine getirir."* O, dilediğini yaratır, istediğini yapar; hiçbir şey O'nun iradesi dışına çıkamaz, istenilen hiçbir şey O'nu aciz bırakmaz.

"Allah, her şey için bir ölçü koymuştur." Yahut her şey için bir vakit tayin etmiştir. Yahut Allah her şey için tarafınca bilinen bir miktar ve ve vakit belirlemiştir. O iş, tayin edilen vakitten önce ve sonra olmaz. Bu âyet, Allah'a tevekkül etmeye teşvik etmekte ve tevekküle rağbeti artır-

---

141 Sa'lebî, *a.g.e.*, 6/216; Hâkim, *Müstedrek*, 2/492; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 8/151.
142 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 2/385.

maktadır. Çünkü kul, rızık ve diğer bütün işlerin yüce Allah'ın elinde olduğunu, onların her biri için belirli bir vakit tayin edildiğini, o vakitten önce hiçbir şeyin meydana gelmeyeceğini kesin olarak bilince, Allah'a tevekkül eder ve bütün varlığı ile O'na yönelir. Bu durumda kula önceden tayin edilmiş kadere teslim olmaktan başka bir şey kalmaz.

İbn Atıyye demiştir ki: "Âyette, Allah'a güvenip dayanmaya teşvik edilmektedir. Âyet şu mesajı veriyor: Ey insan, sen Allah'a tevekkül etsen de etmesen de her işte O'nun muradı ve hükmü geçerlidir. Eğer sen, Allah'a tevekkül edersen, O sana yeter; böylece hazır rahatı bulmuş ve berekete ulaşmış olursun. Şayet O'na tevekkül etmezsen, Allah seni inkârın, itirazın ve kızgınlığın ile baş başa bırakır. Her iki durumda da O'nun muradı ve hükmü geçerlidir."[143]

2-3. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim Allah'tan tam olarak korkarsa Allah onun için her müşkülden, her şüpheden ve her karışık işten bir çıkış yolu yaratır; din ve dünya işlerinde insanlara müşkül gelen her şey onun için çözülür; Allah onu, herhangi bir tâlim ve okuma olmadan, hiç hesap etmediği şekilde akla gelmeyecek ilim, sır ve marifetlerle rızıklandırır.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Kul, takvasında samimi olduğu zaman, Allah, kılın yağdan çekilip çıkarılması gibi, onu meşgalelerinden çekip kurtarır; üzerine inâyetini indirir, onu özel koruması içine alır, kalbinden boş meşgaleleri giderir, onu kendi tedbirinden çıkarır, her türlü meşgaleden sıyırır, her işinde kendisine yeter; onu takdir fezasını müşahedeyeulaştırır."[144]

Allah kendisinden razı olsun, Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî, bu takva hakkında demiştir ki: "Takva, zâhirde ve bâtında olmalıdır. Zâhirî takva, Allah'a isyan olan haramlardan sakınmaktır; bâtınî takva ise kötü düşüncelerden ve boş davalardan uzak durmaktır. Dışını günahlardan temizleyip de içinde bir sürü boş davalara sahip olan, kendi tedbirine

143 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 5/324.
144 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/164.

ve nefsinin tercihlerine güvenen kimsenin hayrı şerrini korumaz, yani o kimse bu âyetteki vaadin kapsamına girmez."

Hazret sonra demiştir ki: "Ancak nefsini, ilâhî takdir rüzgârları onu hangi tarafa yöneltiyorsa ona rıza göstermeye alıştıran, hiçbir şeyle huzur ve sükûn bulmayan ve Allah Teâlâ'nın, haklarında, *'Onlar, yanlarını yataklarından ayırıp (gece uykudan kalkarak) korku ve ümitle Rab'lerine dua ederler ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden infak ederler'* (Secde 32/16) buyurduğu kimselerden olanlar böyle değildir; onlar âyetin müjdesine dahildir. Onlar, bedenlerini uykudan uzaklaştırıp, kalplerini Allah'tan başkasıyla huzur bulma halinde kalmaya terketmiş değillerdir. Bilakis onların kalpleri her şeyden çekilmiştir, sırları ise hiçbir şeye bağlanıp kalmamıştır. Bu manayı iyi anla! Onlar, kendi tedbirlerine güvenip dayanmaktan ve ilâhî tecellilerle çekişip durmaktan uzaklaşarak Rab'lerine korku ve ümitle dua etmektedirler. İlâhî korku onları, Allah'tan başkasından çekip almış ve Allah'a olan şevkleri onları O'na bağlamıştır. Onlar, Allah'ın kendilerine verdiği maddi ve manevi rızıklardan ihtiyaç sahiplerine infak ederler." Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî'nin açıklamalarını özetleyerek verdik.

Allah Teâlâ'nın, *"Allah onu beklemediği yerden rızıklandırır"* âyeti hakkında *Hâşiyetü'l-Fâsî'de*[145] demiştir ki: "Allah onu, kendisine ulaşmakta hiçbir meşakkat çekmeden, ezelde takdir edilen şeyle rızıklandırır. Kul, nereden ve kimden geleceğini beklemeden, hiç kimsenin eline bakmadan ve bir yorgunluk çekmeden yiyeceği ve giyineceği şeyleri rahatça elde eder. Allah ona gayb hazinelerini açar, istemeye gerek bırakmadan nimetlerini kendisine ulaştırır. Kim, Allah'ı yakînen tanırsa O'nu sonsuz kudretiyle ve her zerreyi ihata eden ilmiyle tanır; bundan sonra bütün ihtiyarını O'na bırakır, her işini Allah'a havale eder; Allah da dünya ve ahiret bütün ihtiyaçlarında ona yeter. O, her şeyi işiten ve bilendir. Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî demiştir ki: "Gerçek takva, kulun bütün güç ve kuvvetinden sıyrılıp Allah'a yönelmesidir."[146]

---

145 Burada geçen *Hâşiye*, İbn Acîbe'nin tarikat silsilesindeki şeyhlerden Abdurrahman-ı Fâsî'nin (v. 1036/1626) *Celâleyn Tefsiri* üzerine yazdığı hâşiyedir.

146 Tüsterî'nin sözü için bk. Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, 2/332.

İmam Kuşeyrî, *"Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter; şüphesiz Allah, her emrini yerine getirir"* âyetinin işaretlerinde demiştir ki: "Allah bir şeyi takdir etmişse o muhakkak olur. Aslında tevekkülle, takdir edilen şeyde bir değişme ve erteleme olmaz; ancak işinde Allah'a tevekkül eden kimse, kalbiyle O'na güvenir ve başına gelen şeye karşı hoşnutsuzluk göstermez. Bu, en büyük nimetlerden biridir."[147]

Kuşeyrî daha sonra der ki: "Tevekkül, nefsini, asla minnet edemeyecek halde görmek; ayrıca senin bir tedbirin olmaksızın ve ilâhî hükmün ne olduğunu bilmeksizin kaderin tecellilerinin sende cereyan ettiğini müşahede etmektir. Bu durumda kula düşen edep, durumu yani ilâhî tecellileri soruşturmaya kalkmadan sükût ve rıza ile karşılamaktır. Bir hadiste, *'Fayda vermeyen ilimden Allah'a sığınırım'*[148] buyrulmuştur. Şu durum da bu kısma girmektedir: Senin başına bir meşguliyet gelir, karşına mühim bir iş çıkar; ne yapacağını bilemezsin. Bu durumda senden istenen, sükûnet içinde olmandır. Ancak sahip olduğun ilim, olayın iç yüzünü araştırmayı ister, sen de bu işin ne zaman uygun olduğunu, hangi sebeple meydana geldiğini, ne şekilde oluştuğunu ve kimin eliyle gerçekleştiğini bilmeyi arzularsın. Bütün bunlar, büyük zatlara (âriflere) göre hata olup güzel bulunmayan şeylerdir. İşte bu ilim, Allah'a sığınılması gereken ilimdendir. Böyle bir durumda sana gerekli olan, itirazla uğraşmadan sükûnet ve rıza göstermektir. İşin hakikatinin açılma vakti gelince, meselenin iç yüzünü görüp gerçeği tanırsın. Çoğu kez kul, böyle bir durumda işin aslının rüyada kendisine öğretilmesini bekler yahut bir kitapta gerçeğin karşısına çıkmasını ister veya biri tarafından halinin açıklanmasını ümit eder. Bütün bunlar edebi terketmektir. Yüce Allah, dostları için bunlara razı olmaz. Böyle durumlarda kula gereken şey, sükûnettir."[149]

---

147 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/165.
148 Müslim, Zikir, 73.
149 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/165-166.

Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb* adlı eserinde tevekkülü açıklarken demiştir ki:

"Tevekkül ancak zühdle yani dünyadan gönlü çekmekle geçerli olur. Zühdün başlangıcı, haram olan şeylere muhabbeti ve ilgiyi kesmektir.

Tevekkül sahibinin ilk hali, günlük yiyeceği konusunda (gerekeni yaptıktan sonra) Allah'a güvenmesidir. Sonra, hiç ölmeyen ve hep hayatta olan yüce Allah'ın hükmüne sabır gelir. Tevekkülün en yüksek derecesi, Allah'ın hükümlerine teslim olmak ve o hükümlere razı olmaktır. Bu da nefsi bir tarafa atıp Allah ile meşgul olarak, yalnız O'nu severek ve nefsini unutarak elde edilir.

Gerçek tevekkül, vekil olan Allah'ın kudret elini müşahede ettikten sonra olur. Çünkü O'nun kudret eli görülünce diğer eller onda kaybolur. İşte o anda sen Allah'a hakkıyla tevekkül edersin; O da senin tevekkülünü kabul eder. Sen O'na teslim olursun, O da seni teslim alır. O sana öyle bir tecelli eder ki bu tecelli seni hükmü veren yüce hâkime (Allah) itaate mecbur eder. Yine o tecelli seni asıl vekilin olan Rabb'ine teslim eder.

Senin Allah'a tevekkülünün en yeksek seviyesi, O'ndan hayâ ederek kendisine tevekkül etmen, O'nun da senin işlerini en güzel şekilde düzenleyerek sana, tevekkülünün sonucunu göstermesidir. Sen O'na tam tevekkül edersen, O seni kimseye bırakmaz; senin bütün işlerini görmeyi kendi üzerine alır, başkasına bırakmaz. O senin için değişik hükümler verir. Bunlar, ya sabretmeni, ya bütün işlerini O'na havale etmeni, ya O'ndan razı olmanı, ya O'na teslim olmanı yahut nefsinin sevk ve idaresinden kurtulup rahata ermeni gerektirir. Yahut bu tecelli seni, kendi hesap ve düşüncelerinle iş yapma sıkıntısından kurtarır. Kısacası, *'Kim Allah'a tevekkül ederse Allah ona kâfidir'* (Talâk 65/3). Yani O, dilediğini dilediği gibi yapar demektir.

Bir tefsire göre âyete, 'Kim Allah'a tevekkül ederse tevekkülü ona yeter' şeklinde anlam verilmiştir. Yani kulun, diğer makamlar içinde tevekkülü ona yeter, demektir. Âyete, 'Allah onu kendinden başkalarına muhtaç etmez' manasını verenler de olmuştur.

Yüce Allah, bütün insanlığa kendisini şöyle tanıtmıştır:

'Şüphesiz Allah her emrini yerine getirir' (Talâk 65/3).

Yani Allah, kendisine tevekkül edende ve etmeyende hükmünü icra eder. Ancak tevekkül edenlerin dünya ve ahiret işlerindeki sıkıntılarına karşı Allah kâfi gelir. Allah'a tevekkül etmeyen kimsenin kısmeti ne ise eline o geçer; Allah onun kısmetinde sineğin kanadı kadar bir artış yapmaz. Tevekkül edenin de tevekkülü ile rızkını zerre kadar noksanlaştırmaz. Ama tevekkül edenin hidayetini artırır ve onu takvadan sonra yakîn makamlarına yükseltir; kendi izzetiyle aziz kılar.

Cenâb-ı Hak, kendisine tevekkül etmeyenin yakîn inancını noksanlaştırır; onun yorgunluk ve kederini artırır, kalbini dağıtır, fikrini meşgul eder.

Allah Teâlâ, kendisine tevekkül eden kulunun günahlarını bağışlar, ona manevi makamlar içinde rıza ve muhabbetini verir.

Allah'ın kuluna yetmesine ve onu korumasına gelince, Cenâb-ı Hak, tevekkülünde sadık olanlara kendisinin yeteceğini; bütün işlerini kendisine havale edenleri koruyacağını vaat etmiştir. Ancak bu işte tercih O'na aittir. Kulun dünya ve ahiret işleriyle ilgili bu korumayı nasıl, ne şekilde, nerede, ne zaman yapacağını O bilir. O bunu, kulun anlayacağı ve anlamayacağı şekillerde yapar. Çünkü kulun üzerinde her iki dünyada ilâhî hükümler cereyan eder; o, her iki dünyada Allah'ın rahmet ve ihsanınamuhtaçtır."[150]

---

150 Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı* (trc. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand, 2003, 3/158-159. *Kûtü'l-Kulûb*'dan kısmen ekleme yapıldı.

Hayızdan Kesilen ve Hamile Olan Kadınların İddeti

Cenâb-ı Hak sonra, hayızdan kesilen ve hamile olan kadınların iddet süresinden bahsederek şöyle buyurdu:

وَالّٰٓـئِ يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَٓائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ
ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍۙ وَالّٰٓـئِ لَمْ يَحِضْنَۜ وَاُو۬لَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ
حَمْلَهُنَّۜ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ اَمْرِهِ يُسْرًا ﴿٤﴾ ذٰلِكَ اَمْرُ اللّٰهِ
اَنْزَلَهُٓ اِلَيْكُمْۜ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُٓ اَجْرًا ﴿٥﴾

4. ***Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların iddetleri üç aydır. Hamile olanların iddeti ise doğum yapmalarıyla sona erer. Kim Allah'tan korkarsa Allah ona işinde bir kolaylık verir.***

5. ***İşte bu, Allah'ın size indirdiği emridir. Kim Allah'tan korkarsa Allah onun kötülüklerini örter ve ona büyük mükâfat verir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kadınlarınızdan,* yaşlılıktan dolayı *âdetten kesilmiş olanlar hususunda tereddüt ederseniz, onların iddetleri üç aydır."* Âlimler, kadının hayızdan kesilme yaşını altmış veya elli beş olarak tayinetmişlerdir.[151]

Rivayet edildiğine göre, insanlardan bazıları, "Hayız gören kadınların iddetini biliyoruz; hayız görmeyenin iddeti nedir?" diye sordular ve bu âyet indi.[152]

---

151 Hanefiler'de kadının hayızdan kesilme yaşı elli beştir.

152 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 18/152.

Yani hayızdan kesilen kadınların iddetlerinin nasıl olacağı konusunda hüküm vermekte müşkül durumda kalıyorsanız, onların boşanma durumunda bekleyecekleri iddetleri üç aydır.

Yahut onların hayızlarının kesilip kesilmediği konusunda tereddüt ediyorsanız, onların bekleyecekleri iddet üç aydır. Bunlar, hayız görme yaşında bulunduğu halde, hayız olmayıp durumları hakkında şüphe edilen kadınlardır. Bunların iddetleri hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları, âyetin zâhirine bakarak onların iddettinin üç ay olduğunu söylemiştir. Bazıları, onların iddetinin dokuz ay olduğunu, bunun üç ayında kadının rahminde çocuk olup olmadığının tesbit edildiğini söylemiştir. Mâlikî mezhebinde meşhur olan görüş budur. İmam Mâlik'in bu konudaki rehberi Hz. Ömer'dir [radıyallahu anh]; çünkü onun görüşleri genelde Hz. Ömer'e dayanmaktadır.

Bazıları da bu durumdaki kadının, yaşı otuza da ulaşsa, hayız gören kadınlardan sayılacağını söylemiştir. Bu da İmam Şâfiî ve İmam Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.

"Küçüklüğünden dolayı *henüz âdet görmeyenlerin iddetleri de üç aydır."*

"Hamile olanların iddeti ise doğum yapmalarıyla sona erer." Hamile kadınlar, ister boşanmış olsun, ister kocaları vefat etmiş olsun, doğum yapmaları ile iddetleri biter. Bu görüş İmam Mâlik, İmam Şâfiî, İmam Ebû Hanîfe ve diğer âlimlere aittir.

Hz. Ali ve Abdullah b. Abbas [radıyallahu anhümâ] demişlerdir ki: "Âyetteki hüküm yani doğumla iddetin bitmesi, boşanmış olan hamile kadınlar hakkındadır. Kocası vefat etmiş hamile kadınlara gelince, onların iddeti, iki iddetten yani doğum veya dört ay on günden en uzun olanıdır. Eğer doğum daha uzunsa, kadın doğum yapınca iddeti biter. Kadın kısa bir zaman sonra doğum yapmışsa, bu defa dört ay on günün bitmesini bekler."

Cumhurun delili, Sübey'a el-Eslemiyye hadisidir. Sübey'a, kocası vefat ettikten kısa bir süre sonra doğum yaptı, bu arada kendisine ev-

lenme teklifi yapanlar oldu; o da durumunu Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] sorunca, Allah Resûlü, onun iddetinin bittiğini bildirip evlenmesiniemretti.[153]

Rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] bu görüşe dönmüştür; eğer bu hadis Hz. Ali'ye de ulaşmış olsaydı, muhakkak o da bu hükme dönerdi.

Bu âyet, Bakara sûresinde geçen, *"Sizden vefat edenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendileri için dört ay on gün beklesinler"* (Bakara 2/234) âyetindeki hükmü tahsis etmiştir.

Âyet şöyle bitiyor: "*Kim*, iddet hükümlerini uygulamada ve kadının haklarını korumada *Allah'tan korkarsa Allah ona işinde bir kolaylık verir.*' Yani onun işini kolaylaştırır; çıkmaza giren işleri takvanın bereketiyle çözülür.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*İşte bu,* yani size öğretilen hükümler, *Allah'ın* amel etmeniz için *size indirdiği emridir. Kim Allah'tan korkarsa Allah onun kötülüklerini örter,* çünkü iyilikler kötülükleri temizler. *Ayrıca Allah ona büyük mükâfat verir;* mükâfatını kat kat artırıp çoğaltır.

4-5. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kötülüklerden ve dünyaya meyilden ümidini kesen nefislerin, kötü vasıflarından temizlenip temizlenmediği konusunda şüphe ederseniz, onları üç ay bekletip kontrol edin; eğer bu süreden sonra nefislerde kötü işlere bir meyil gözükmezse onların temizlenmiş olduğuna hükmedilebilir. Aynı şekilde fıtratı üzere kalıp kendisinde herhangi bir kusur gözükmeyen temiz nefisler de üç ay kontrolde tutulup durumu izlenir; eğer onun günahlardan uzak olduğu ortaya çıkarsa onunla mücâhede etmeye gerek yoktur. Bir sürü meşguliyetler yüklenmiş nefislerin manevi fethinin tamamlanma süresi ise ona ağırlık veren ve kendisini manevi seyirden alıkoyan her şeyi bırakıp terkedinceye kadardır.

---

153 Buhârî, Talâk, 39 (nr. 5318); Müslim, Talâk, 57.

Allah kendisinden razı olsun, şeyhimiz Muhammed el-Bûzîdî'yi şöyle derken işittim: "Eğer isterseniz, şu konuda size yemin de ederim. Kalbinde (Allah'ın razı olmadığı) bir bağı olan hiç kimse melekût âlemine giremez."

Kim Allah'tan korkarsa, yani iyilik ve takvaya samimiyetle karar verirse Allah Teâlâ onun işini kolaylaştırır; ona seyrü sülûk yolunu kolay eder; kendisine ağırlık veren ve Allah'tan uzaklaştıran her şeye karşı ona yeter. Allah bunu ya ondaki kötü hali gidererek yapar ya da onu kendi işiyle meşgul edip kötülükten uzaklaştırır. Kim, bütün günahlar dan uzaklaşarak Allah'tan fiilî olarak korkarsa, Allah onun geçmişteki günahlarını örter. Yani onun önceki sevimsiz vasıflarını, tarafından ihsan edeceği güzel vasıflarla örter, ona müşahede kapısını açarak büyük bir mükâfat verir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Boşanan Kadınlara Mesken ve Nafaka Sağlamak

Cenâb-ı Hak sonra, boşanan kadınlar için mesken ve nafaka hükümlerini açıklayarak şöyle buyurdu:

اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَآرُّوهُنَّ
لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّۜ وَاِنْ كُنَّ اُو۫لَاتِ حَمْلٍ فَاَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى
يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّۚ فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّۚ وَأْتَمِرُوا
بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍۚ وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُٓ اُخْرٰىۜ ﴿٦﴾ لِيُنْفِقْ
ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهٖۜ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّٓا اٰتٰيهُ اللّٰهُۜ لَا
يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْساً اِلَّا مَٓا اٰتٰيهَاۜ سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْراً ﴿٧﴾

6. ***Boşadığınız eşlerinizi*** *(iddetleri süresince)* ***imkânlarınız nisbetinde, oturduğunuz meskenlerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya***

sokup evden çıkmaya mecbur etmek için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Şayet çocuğunuzu sizin için emzirirlerse** (emzirme) **ücretlerini verin ve aranızda güzel bir şekilde anlaşın. Eğer güçlükle karşılaşırsanız, çocuğu baba için başka bir kadın emzirecektir.

7. İmkânı geniş olan, imkânına göre nafakayı bol versin. Rızkı dar olan da Allah'ın ona verdiğinden** (imkânı ölçüsünde) **harcasın. Allah, herkesi ancak kendisine verdiği imkân nisbetinde yükümlü tutar. Allah, sıkıntının ardından bir kolaylık ihsan eder.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Boşadığınız eşlerinizi* iddetleri süresince *imkânlarınız nisbetinde, oturduğunuz meskenlerin bir bölümünde oturtun.*"

Katâde demiştir ki: "Kocanın tek evi varsa, onu evin bir köşesinde oturtur." Boşanmış kadının mesken ihtiyacı, kocanın imkânı ölçüsünde karşılanır.

Müfessir İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Ric'î talâkla yani dönüş imkânı olan boşamayla boşanmış kadının mesken ve nafaka ihtiyacını görmek koca için ittifakla vâciptir. Üç talâkla boşanmış kadına gelince, onun hakkında üç görüş vardır:

1. Bu durumdaki bir kadın için iddet müddetince mesken sağlanması gerekir, nafaka gerekmez. Bu, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'nin görüşüdür.

2. Onun için mesken ve nafaka sağlanması gerekir. Bu, İmam Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.

3. Ona mesken de nafaka da sağlanmaz. Bu da İmam Muhammed, Sâbit el-Bünânî ve Übey b. Kâ'b'ın görüşüdür.

İmam Mâlik'in delili, Fâtıma bint Kays'ın hadisidir. Bu kadını kocası üç talâkla boşadı. Kadın durumu Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] arzedince, Allah Resûlü ona,

"Kocanın sana nafaka verme görevi yoktur"[154] buyurdu. Bundan, kadının mesken hakkının olduğu sonucu çıkar.

Bu durumdaki kadının mesken ve nafaka hakkının olduğunu söyleyenlerin delili Hz. Ömer'in [radıyallahu anh] şu sözüdür:

"Bir kadının sözüne bakarak Rabbimiz'in kitabından bir âyeti terkedemeyiz. Ben Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem], üç talâkla boşanmış kadın hakkında, *'Onun mesken ve nafaka hakkı vardır'* buyurduğunu işittim."

Üç talâkla boşanmış kadının mesken ve nafaka hakkı olmadığını söyleyenlerin delili ise bir rivayete göre, kocası tarafından üç talâkla boşanan Fâtıma bint Kays'ın şu sözüdür: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] benim için bir nafaka ve mesken hakkı belirlemedi."[155]

Âyet şöyle devam ediyor: "İddet bekleyen kadınları evden çıkmaya mecbur etmek için *onları sıkıştırarak kendilerine* mesken konusunda *zarar vermeye kalkışmayın. Eğer,* boşanmış kadınlar *hamile iseler, doğum yapıp iddetleri kadar nafakalarını verin."*

İbn Cüzey demiştir ki: "Âlimler, bu âyetle amele ederek, boşanmış hamile kadın için iddet müddeti içinde nafaka verilmesinin vâcip olduğunu konusunda ittifak etmişlerdir. Bu, ister ric'î boşama yani kocanın iddet müddeti içinde yeni bir nikâh kıymadan tek taraflı olarak hanımına dönebileceği bir boşama olsun, isterse bâin boşama yani karşılıklı rıza ve nikâh olmadan dönüş olmayacak kesin boşama olsun hüküm değişmez.

Âlimler ayrıca, hamile olmayan boşanmış kadın için, eğer bu boşama dönüş imkânı olan (ric'î) bir boşama ise iddeti müddetince kendisine mesken temin edilip nafaka verilmesinin vâcip olduğu konusunda da görüş birliği içindedir. Âlimler, bâin talâkla boşanmış hamile olmayan kadına nafaka verilmesi konusunda ise az önce belirttiğimiz gibi, farklı görüşlere sahiptirler.

---

154 Müslim, Talâk, 36; Kurtubi, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/155.
155 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 2/386-387.

Kocası vefat etmiş kadına gelince, kadın hamile ise İmam Mâlik ve âlimlerin çoğunluğuna göre onun için nafaka yoktur; çünkü onlar, bu âyeti sadece boşanmış kadınlar hakkında görmektedirler. Bazı âlimler ise bu durumdaki kadına, kocasının mirasından nafaka verileceğini söylemişlerdir."[156]

Âyet şöyle devam ediyor: "Şayet bu boşanmış kadınlar, *çocuklarınızı sizin için emzirirlerse* emzirme *ücretlerini verin.*" Bu ücret, nafaka ile fıkıh kitaplarında genişçe açıklanan diğer ihtiyaçlardır. *"Ve aranızda güzel bir şekilde anlaşın."* Âyetin hitabı, erkek ve kadınlaradır. Yani taraflardan her biri, diğerine müsamaha, yumuşak muamele ve ihsan türünden bir hayrı emretsin. Baba elini sıkı tutmasın; anne de güçlük çıkarmasın.

Âyete şu mana da verilmiştir: Ücret konusunda aranızda istişare ederek anlaşın.

"Eğer güçlükle karşılaşırsanız, anne, yabancı kadınların emzirme ücretine razı olmayıp sıkıntı çıkarırsa *çocuğu baba için başka bir kadın emzire cektir."* O zaman koca, bu konuda güçlük çıkarmayan başka bir sütanne bulur. Âyette, bu konuda zorluk çıkaran anneye bir kınama vardır.

Âyetin mesajı şudur: Eğer anne, çoğunu emzirme konusunda kocaya zorluk çıkarır ve ondan gücünün üstünde fazla ücret isterse koca çocuğu için, şartlarına uygun başka bir sütanne bulur. Ancak çocuk başkasının sütünü kabul etmezse bu durumda anneye, emsal ücret verilerek çocuğu emzirmeye mecbur edilir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"İmkânı geniş olan, imkânına göre nafakayı bol versin. Rızkı dar olan da Allah'ın ona verdiğinden* imkânı ölçüsünde *harcasın."* Yani eli geniş olan da dar olan da imkânı elverdiği ölçüde harcama yapsın. Boşanmış kadına ve süt emziren anneye yapılması emredilen infakı, herkes gücü nisbetinde yapsın. Rızkı dar, hali sıkıntılı olan kimse de Allah'ın kendisine verdiğinden imkânı ölçüsünde harcama yapsın. Bu durumda, hâkim ona, gücü nisbetinde sorumluluk yükler.

---

156 İbn Cüzey, *a.g.e.*, 2/387.

"Allah, herkesi ancak kendisine verdiği imkân ve rızık *nisbetinde yükümlü tutar."* Bunda, eli dar olan kimsenin gönlünü hoş etme ve onu gücü ölçüsünde harcama yapmaya teşvik vardır. Cenâb-ı Hak, bunu şu vaadi ile tekit etti:

"Allah, sıkıntının ardından bir kolaylık ihsan eder." Ona geçimindeki darlıktan sonra bir genişlik ve zenginlik nasip eder. Cenâb-ı Hakk'ın âdeti, zorluğun peşinden genişliği getirmektir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurmuştur: *"Hiç şüphesiz her zorlukla birlikte bir kolaylık vardır. Gerçekten her zorlukla birlikte bir kolaylık vardır"* (İnşirâh 94/5-6). Âyette, iki ayrı kolaylık ile bir zorluk söylenmiştir. Bir zorluk, iki kolaylığı mağlup edemez.

6-7. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Nefislerinizin Hakk'a yönelmeden önceki halini dikkate alarak onu terbiye edin. Müride gereken şey, nefsini yavaş yavaş terbiye etmesidir. Bu terbiye sonunda mürid, Cenâb-ı Hakk'ın müşahedesine dalarak nefsin kötü hallerinden tamamen uzaklaşır. Nefsi, tabiatından (alışkanlık ve huylarından) bütünüyle çıkarmak için şiddet uygulamamalıdır; bu durumda nefis usanıp yorulur.

Denilmiştir ki: Kim Allah'a, tabiat ve fıtratına uygun şekilde seyrederse Allah'a ulaşması, tabiatına ulaşmasından daha yakın olur. Kim de Allah'a, tabiatına aykırı hareket ederek seyrederse onun Allah'a vuslatı, tabiatından uzaklığı nisbetinde olur. Böyle yapmada, meşakkat ve zorluk vardır. Bunun için Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Yük hayvanına gücünün üstünde yük yükleyen kimse gibi olmayın; böyle yapan, ne doğru dürüst yol alır ne de hayvanda sağlam bir sırt bırakır."[157]

Evet, nefse şöhret ve itibar sevgisinde yahut dünya muhabbetinde kesin olarak muhalefet etmelidir; bu konuda bir ruhsat yoktur. Allah

157 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/18; a.mlf., *Şuabü'l-Îmân*, 3/402; Bezzâr, *Müsned*, nr. 74; Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/62. Hadisin ilk kısmı kaynaklardan eklendi.

kendilerinden razı olsun, Şâzeliyye yolunda şeyhlerimizin benimsediği usul budur. Şeyhlerimiz müride, aç susuz kalma ve fazla riyâzet konusunda zorlama yapmıyorlardı; onlar müride sadece halk içinde gizli kalmayı, şöhret peşinde koşmamayı, zâhirî süs ve alâyişi terketmeyi, tam bir zühd haline ulaşmayı ve kâmil manada verai (şüpheleri işlerden dahi sakınmayı) emrediyorlardı. Şeyhlerimizin şeyhi Mevlâ el-Arabî ed-Derkâvî'yi şöyle derken işittim:

"Tamah kapısını kapatın, vera' kapısını açın; vallahi bunu yaparsanız bâtınınız zâhirinize galip gelir." Yani mana, maddiyata galip gelir, kâmil manada müşahede gerçekleşir.

Yine o derdi ki: "Biz, açlıkla ve toklukla uğraşmıyoruz; biz Allah ile beraberiz." Yani biz, Allah'ın zikrine ve müşahedesine dalarak açlıktan ve tokluktan uzaklaşmışız.

Eğer nefisleriniz yük altında ise yani dünyevî bağ ve alakalarla sarılmışsa, onlara, Allah dostlarının sohbetinde elde ettiğiniz ilâhî vâridatlardan (nur, feyiz ve marifetten) infakta bulunun; tâ ki bu vâridatlar o alakaları kalpten temizlesin ve böylece nefsin üzerindeki ağırlıklar kalkmış olsun. Şayet nefisleriniz güzel ahlâkla süslenip ruhanî hale dönerek sizin için kalbin gıdası olan yakîn ve marifeti elde ederse onlara iyilikte bulunup güzel davranın, birbirinize iyiliği emredin. Sizden istenen, ona iyilik ve ihsanda bulunmanızdır; nefisten istenen ise size itaattir.

Himmet sahibi âriflerin sohbetine girmediğiniz için manevi desteğinizin azalması ve himmetinizin zayıflaması sebebiyle birbirinize zorluk çıkarıp anlaşamazsanız, nefse başka biri nur ve feyiz versin. Yani kendinize kâmil bir şeyh edinin ki o, nefsinizi ilim ve marifet sütüyle beslesin. Bunun için, "Şeyhi olmayan kimsenin şeyhi şeytandır" denilmiştir.

Manen zengin ve imkânı geniş olanlar, muhtaç olanlara imkânları ölçüsünde infakta bulunsunlar. Onlar, Allah'a vâsıl olmuş ârifler olup sahip oldukları geniş ilim ve sırlarından, isteyen müridlerine infakta bulunurlar. Manevi rızkı az olan Hak yolcuları da Allah'ın kendilerine verdiği manevi rızıklardan, onlara tâbi olan müridlere imkânları nisbetinde

infakta bulunsunlar. Allah herkesi, kendisine verdiği imkân ölçüsünde sorumlu tutar.

Allah, ilim ve sırları elde etmedeki zorluk ve darlıktan sonra, size bir kolaylık ihsan eder; böylece temkin halini elde ettikten sonra bolca ilim ve sırlara kavuşursunuz. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

İlâhî Sınırları Aşanların Cezası

Cenâb-ı Hak sonra, ilâhî sınırları aşan azgınları azapla tehdit ederek şöyle buyurdu:

وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا شَد۪يدًا
وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ اَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ اَمْرِهَا
خُسْرًا ﴿٩﴾ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَد۪يدًا فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَٓا اُو۬لِي الْاَلْبَابِۚ
اَلَّذ۪ينَ اٰمَنُواۚ قَدْ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكُمْ ذِكْرًاۙ ﴿١٠﴾ رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ
اللّٰهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ
اِلَى النُّورِۜ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اَبَدًاۜ قَدْ اَحْسَنَ اللّٰهُ لَهُ رِزْقًا ﴿١١﴾

8. ***Nice beldeler, Rab'lerinin ve O'nun elçilerinin emrinden uzaklaşıp azdılar; biz de kendilerini çetin bir hesaba çektik ve görülmemiş bir azaba çarptırdık.***

9. ***Böylece yaptıklarının cezasını tattılar ve işlerinin sonu tam bir hüsran oldu.***

10. ***Allah, ahirette onlara şiddetli bir azap hazırlamıştır. O halde, ey iman etmiş olan akıl sahipleri, Allah'tan korkun! Şüphesiz Allah, size bir zikir*** *(uyarıcı Kur'an'ı)* ***indirdi.***

11. ***O, ayrıca, iman edip salih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size Allah'ın apaçık âyetlerini okuyan bir peygamber gönderdi. Kim Allah'a inanır ve salih bir amel işlerse Allah onu, altından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere koyar. Allah, ona gerçekten ne güzel bir rızık vermiştir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Nice belde ahalisi, Rab'lerinin ve O'nun elçilerinin emrinden yüz çevirip azdılar."* Yani azgınlık ve inatla onlara itaat etmekten yüz çevirdiler. *"Biz de kendilerini çetin bir hesaba çektik;* büyük-küçük bütün yaptıklarından en ince detayına kadar hesap sorduk *ve onları görülmemiş bir azaba çarptırdık."*

Bu azap, ya ahiret azabıdır ya da dünya azabıdır. Dünya azabı olması daha tercihlidir; çünkü ondan sonra ahiret azabından bahsedilerek, *"Allah, ahirette onlara şiddetli bir azap hazırladı"* buyruldu.

"Böylece yaptıklarının cezasını tattılar; durumun vahametini gördüler ve yaptıklarının cezasını çektiler. *İşlerinin sonu tam bir hüsran oldu."* Yani hüsrana düşüp helâk oldular.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Allah, ahirette onlara şiddetli bir azap hazırladı."* Bütün azapların ahirette olması durumunda bu âyet, önceki tehdit için bir tekrar olmakta ve onun beklenen bir hakikat olduğunu açıklamaktadır. Sanki şöyle denilmiş oldu: Allah onlar için ahirette bu şiddetli azabı hazırladı.

"O halde, ey iman etmiş akıl sahipleri, emrine aykırı davranma konusunda *Allah'tan korkun!"* Haddi aşan ve azan kimselerin başına gelen şeyden çekinin. Gerçek akıl sahipleri, safi, temiz akıl sahipleridir. Allah Teâlâ onları, "iman edenler" şeklinde tanıttı. Onlar, şirkten ve şüpheden uzak hâlis bir imanla inanan kimselerdir.

"Şüphesiz Allah, size bir zikir yani uyarıcı Kur'an'ı *indirdi."* Âyette geçen "zikir" uyarma ve hatırlatma yanında şeref anlamına da gelir. Bu manada diğer bir âyette şöyle buyrulmuştur:

"O (Kur'an) senin ve kavmin için bir zikirdir yani şereftir" (Zuhruf 43/44).

Yahut o Kur'an, kendisine indirilen veya onu okuyan kimse için bir şereftir.

"O, ayrıca, iman edip salih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarması için size Allah'ın apaçık âyetlerini okuyan bir resûl gönderdi."

Âyette geçen resûl, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] veya Cebrâil'dir [aleyhisselâm].

O resûl veya Allah Teâlâ, size açık âyetleri okuyor. Çünkü o âyetleri Cenâb-ı Hak açıklamıştır. *"Sizin için âyetleri açıkladık"* (Âl-i İmrân 3/118) âyeti bunu ifade etmektedir.

Yahut onlar, açıklayıcı âyetler olup size ilâhî hükümleri açıklamaktadır. Onlar, iman edip salih amel işleyenleri karanlıklardan nura çıkarmak için indirildi. Nura çıkaracak olan Allah Teâlâ veya Hz. Peygamber'dir. Yani Allah veya resûlü, onlara şu içinde bulundukları imanı ve salih ameli kazandırmaları için bu âyetler indirildi.

Âyete şu mana da verilmiştir: Yüce Allah, mümin olacağını bildiği ve öyle takdir ettiği kimseyi karanlıklardan nura çıkarması için apaçık âyetlerini okuyan bir resûl gönderdi.

"Kim, indirilen apaçık âyetlerde açıklandığı şekilde *Allah'a inanır ve salih bir amel işlerse Allah onu, altından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacağı cennetlere koyar. Allah, ona,* dünyada ve ahirette *gerçekten ne güzel bir rızık vermiştir."*

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Güzel rızık, kula yetecek ölçüde verilen rızıktır. Onda, sahibinin noksan bulup da ekleyeceği bir şey olmadığı gibi, onu Rabb'inden uzaklaştıracak bir fazlalık da yoktur."[158] Kuşey-

---

158 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/167.

rî'nin sözünü mana olarak verdik; diğer açıklamalar âyetin tasavvufî işaretlerinde gelecek.

8-11. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Nice kalpler vardır ki kulluk vazifelerinden yüz çevirerek Rabb'i-nin emrine karşı gelmiştir. Çünkü Allah'tan gafil kalpler ancak ululuk zenginlik ve rahatı sever. Kul onu, insanlar içinde bilinmemeye, zillete, fakirliğe ve yorgunluğa çekince, azgınlık yapıp kibre düşer. Allah Teâlâ, kibirli kalpleri mühürlemiştir. Şu âyet bu durumu ifade etmektedir:

"Allah her kibirli zorbanın kalbini bu şekilde mühürler" (Mü'min 40/35).

Âyette, gönderilen elçiyle, kahredici ilâhî vâridatlara da bir işaret vardır. Kalbin bir özelliği de bu vâridatlardan kaçmaktır; çünkü ilâhi vâridatlar kalpte yerleşmiş kötü alışkanlıkları yerle bir eder, kalpten temizler.

Allah Teâlâ'nın, kalbi hesaba çekmesi, onun bütün düşüncelerini yazıp önüne koyarak kendisini kınamasıdır. Allah'ın kalbe azabı, içine atacağı korku, endişe, dünya hırsı, tamah, Hak'tan perdelenme gamı ve kötü hesapla yüz yüze gelmesidir. Allah'a ve Allah'ın velilerine karşı kibirli kalplerin cezası bunlardır. Onların âkıbeti, ilâhî huzurda bulunma nimetinden ve Allah'a yakınlık nesiminden mahrumiyettir.

Ey akıl sahipleri, ey safi kalpler, Allah'tan korkun! Yani takvanız üzere devam edin ve harap kalplere gelen âfetlerden sakının. Bu akıl sahipleri, veliler gibi yakîn ve müşahedeyle iman edenlerdir.

Allah size, bir öğüt verici gönderdi, en büyük peygamberinin halifesi olan kimseyi gönderdi. O, sizi Allah'a davet eden kâmil şeyhtir. O, iman edip kulluk edeplerinden ibaret olan salih amelleri işleyenleri, cehaletin, gafletin ve kâinatın karanlıklarından müşahede nuruna çıkarmak için size, Allah'ın âyetlerini okur, yani O'na ulaştıran şahitlerini gösterir.

Kim Allah'a iman eder, bütün işlerinde O'na güvenip dayanır, salih amel işler ve Allah'tan gayri şeylerden yüz çevirirse Allah onu marifet cennetlerine koyar, orada ebedî olarak kalır. Bu şekilde Allah onun kalbine, ruhuna ve sırrına, ilim, marifet ve ilâhî sırların en güzellerinden ihsan etmiştir.

İmam Kuşeyri, âyet hakkında bazı açıklamalar yaptıktan sonra demiştir ki: "Kalplerin rızıkları da böyledir. Yani onlar da kula yetecek ölçüde verilir; ne fazla ne noksan olur. Bu rızkın güzelliği, kalbe içinde bulunduğu vakitte meşgul olacağı hallerin kâfi ölçüde verilmesidir. Onda bir noksanlık yoktur ki kalp onu tedarik etmek için azap ve sıkıntı çeksin. Onda bir fazlalık da yoktur ki kalp hatalı düşüncelere kapılıp onu gidermek için ilâhî bir desteğe muhtaç olsun."[159]

İlâhî Kudretin Delilleri

Cenâb-ı Hak sonra, kudretinin delillerinden bahsederek şöyle buyurdu:

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّۜ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ
بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۙ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ
شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾

12. ***Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yarattı. Allah'ın emri bunlar arasından inip durmaktadır ki Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yarattı."* Müfessirler, göklerin yedi kat olduğu konusunda görüş birliği içindedirler.

159 Kuşeyri, *a.g.e.*, 6/167.

"Allah, yerden de bir o kadarını yarattı." Kur'an'da, bu âyetten başka, yerlerin yedi kat olduğunu gösteren başka bir âyet yoktur. İki gök katı arasında beş yüz senelik yol vardır. Her semanın kalınlığı da bu kadardır. Yerler de gökler gibi katmanlar halindedir.

Âlimlerin çoğunluğu, yerlerin, tabaka halinde birbiri üzerinde olduğunu, göklerde olduğu gibi her tabaka arasında bir mesafenin bulunduğunu ve her bir yer tabakasında Allah Teâlâ'nın yarattığı varlıkların mevcut olduğunu söylemişlerdir. Bu varlıkların, cinler olduğunu söyleyenler olduğu gibi, melekler olduğunu söyleyenler de mevcuttur.

Dahhâk demiştir ki: "Yer tabakaları birbirine bitişiktir; aralarında boşluk ve geniş mesafe yoktur; gökler ise böyle değildir."[160]

Kurtubî demiştir ki: "Birinci görüş daha doğrudur. Çünkü haberler bunu göstermektedir. Buna işaret eden bir hadiste rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], yolculuğu sırasında bir belde veya şehir görünce şöyle dua ederdi:

'Ey yedi kat göklerin ve onların gölgelediği varlıkların Rabb'i olan Allahım. Ey yedi kat yerlerin ve onların üzerinde taşıdığı varlıkların Rabb'i olan Allahım. Ey şeytanların ve onların azdırdığı kimselerin Rabb'i olan Allahım. Ey rüzgârların ve onların taşıyıp dağıttığı şeylerin Rabb'i olan Allahım. Senden, bu beldenin ve içinde yaşayanların hayrını isteriz. Bu beldenin ve içinde yaşayanların şerrinden de sana sığınırız.'[161]

Konumuza ışık tutan diğer bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur:

'Kim, zulümle bir karış toprak gasbederse Allah kıyamet günü onun boynuna yedi kat yeri asar (cezasını böyle verir).'[162]

Yerin katmanlarında yaşayan varlıkların göğü görüp görmedikleri ve ışığından istifade edip etmedikleri konusunda iki görüş vardır. Bir görüşe göre, bu varlıklar yerin her tarafından göğü görmekte ve onun

160 Açıklamalar ve nakil için bk. Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/264; ayrıca bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/162.

161 Hâkim, *Müstedrek*, 1/446; Taberânî, *el-Kebîr*, 8/39; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/162.

162 Buhârî, Mezâlim, nr. 2453; Müslim, Müsâkât, 137-142.

ışığından istifade etmektedirler. Diğer görüşe göre ise onlar, göğü görmemektedirler; Allah Teâlâ, onlar için, kendilerinin gördüğü bir ışık yaratmıştır."[163]

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Yeryüzü birbirinden denizlerle ayrılmış yedi kıtadır; gökyüzü hepsini gölgelendirir."

Şöyle denilmiştir: Yeryüzü tek tabakadır; ancak yedi iklime ayrılmıştır. Buna göre, göğün benzeri olması, kütlesinin büyüklüğü, mamur yerlerinin çokluğu ve diğer hususlardadır. Ancak birinci görüş yani yerin değişik yedi katmandan oluştuğu görüşü daha tercihe şayandır. Münzirî'nin naklettiği bir hadiste, yerin her bir katmanında bulunan şeyler açıklanmıştır. Yerin bazı katmanlarında cehennemi tutuşturan yakıtlar, kibrit görevi gören taşlar bulunur; bazısında rüzgârların hazineleri (toplandığı yataklar) bulunur. Yerin en altında ise İblîs'in tahtı bulunur. Hadis için Münzirî'nin eserine bakınız.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Allah'ın emri bunlar arasından inip durur."* Yani Allah'ın emri ve hükmü göklerle yer arasında cereyan eder; Allah onlarda hükmünü icra eder.

Katâde demiştir ki: "Her bir semada ve her bir yer katmanında Allah'ın yarattığı bir grup varlık mevcuttur, her birinde icra ettiği bir emri ve uyguladığı bir hükmü vardır."[164]

Denilmiştir ki: Gökle yer arasında inip duran şeyler, yağmur yağdırmak, bitkileri bitirmek, gece ile gündüzü, yaz ile kışı peş peşe getirmek ve değişik türden hayvanları yaratmak gibi yüce Allah'ın tedbir ettiği harika işlerdir.

İmam Gazâlî demiştir ki: "Yüce Allah, olmasını takdir ettiği bir işi, ilâhî huzurdan arşı taşıyan meleklere indirir; sonra onlardan göklerdeki melekler alır; sonra iş yeryüzündekiler arasında dağıtılır; ilâhî hükme göre icraat yapılır."

---

163 Görüşler için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/163; Ebüssuûd, *a.g.e.*, 6/264.
164 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/80.

Şöyle denilmiştir: Uygulanması takdir edilen iş, yedinci kat semadan en alt yere indirilir.

Her bir yer tabakasında mahluk olduğunu söyleyenlere göre, onlar için bir peygamber var mıdır yok mudur?[165] Bunun en doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

"O böyle yaptık ki *Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.*" Çünkü anlatılan bu işleri, bu sıfatlara sahip olmayan biri gerçekleştiremez. Âyetin manası şudur: Müşahede ettiğiniz ve vahiyden öğrendiğiniz bu işlerle insanı hayrette bırakan bunca harika yaratıklar O'nun kudretinin ve ilminin dışına asla çıkamaz.

12. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ruhların yükseldiği manevi semalar da yedi tabakadır; onlardan ilâhî huzur arşına çıkılır. Bunlar sırasıyla şunlardır:

1. Tövbe seması,
2. Sabır seması,
3. Vera' ve zühd seması,
4. Rıza ve teslimiyet seması,
5. Muhabbet seması,
6. Murakabe seması,
7. Müşahede seması.

Sonra ilâhî sırlar içinde manevi huzur arşında istivâ seması gelir.

Kulluk toprağı da yedi tabakadır; nefis onlardaki inişle İblîs'in tahtına kadar iner. Nefis onlardan sıyrılarak ruhların semasını yükselir. Bunlar şunlardır:

---

165 Mâverdî, İslâm davetinin yerin en üst tabakasında yaşayan insanlar için geçerli olduğunu, yerin diğer tabakalarında akıllı mümeyyiz varlıklar bulunsa da davetin onları bağlamadığını söylemiştir (bk. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn [Tefsîrü'l-Mâverdî]*, 6/36-37 [Beyrut 2007]; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/162).

1. Şehvet toprağı,

2. Gaflet toprağı,

3. Dünya sevgisi toprağı,

4. Yükselme ve itibar edinme toprağı,

5. Rızık endişesi ve fakirlik korkusu toprağı,

6. Tedbir ve tercih toprağı,

7. Gazap, kin ve haset toprağı. Kul, bu kötülenmiş ahlâklara esfel-i sâfilîne (en alt derekeye) iner. Kul, bu ahlâklardan kurtulup ruhların semasına yükselince kalbine vahiy, ilham ve rabbânî keşifler inmeye başlar. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"O böyle yaptı ki *Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz."* Yani siz, yüce Allah'ın kudreti, ilmi ve zatıyla her şeyi ihata ettiğini öğreten hakiki ilmi elde edin.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Eğer bedenler, marifet konusunda ruhlar gibi olsaydı, Allah Teâlâ onlara, varlıklara bakıp da Cenâb-ı Hakk'ı tanımaları için birtakım sebep ve istidlallerle hitap etmezdi; ruhlarda olduğu gibi, kendisini tanıtmak için hiçbir sebep ve delil kullanmadan doğrudan hitap ederdi. Yüce Allah elest bezminde ruhlara, doğrudan, *'Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?'* (A'râf 7/172) diye hitap buyurmuştur. Bu, hiçbir sebebe bağlı olmayıp müşahede ve yakînen tanımaya dayalı bir hitaptır. Allah Teâlâ, kulların, ilâhî hitabın doğrudan yapılması durumunda ilâhî vâridatları taşımaktan aciz olduklarını bildiği için, hitabını delil ve şahitler üzerinden yaptı. Cenâb-ı Hakk'ı herhangi bir varlık ve sebeple tanıyan kimse gerçekte ârif değildir. Kim, kâinatın yaratılışına bakarsa, Allah Teâlâ'yı her şeyi kapsayan geniş bir kudret sahibi olarak tanır, O'nun kahrından korkar ve Hak Teâlâ'nın kendisinin her haline vâkıf olduğunu bildiği için korkudan kalbi erir."[166]

---

166 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/435.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm eylesin.

Talâk sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(66) TAHRÎM SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Tahrîm sûresi Medine döneminde inmiş olup on iki âyettir. Sûre, adını Hz. Peygamber'in, helâl olan bir şeyi kendisine haram kıldığından söz eden ve "Tahrîm âyeti" diye adlandırılan birinci âyetten almıştır. **Tahrîm,** "haram kılmak" demektir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrede geçen talâk (boşama), hür kadınları haram etmektedir; câriyeler boşanmaz. Bu sûrede de câriyeleri haram etmenin hükmünden bahsedildi ve bu arada câriyesini kendisine haram eden Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] uyarıldı. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَۚ تَبْتَغ۪ي مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَۜ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١﴾ قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْۚ وَاللّٰهُ
مَوْلٰيكُمْۚ وَهُوَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿٢﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlar, çok merhamet eder.***

2. ***Allah** (gerektiğinde)* ***yeminlerinizi bozmayı*** *(ve kefâret ödemeyi)* ***size meşru kıldı. Allah, sizin yardımcınızdır. O, her şeyi bilir; her işinde hikmet sahibidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?"*

Bu âyetin iniş sebebi hakkında iki rivayet vardır. Birincisi şudur:

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir gün, zevcesi Hz. Hafsa'nın [radıyallahu anhâ] evine geldi, Hz. Hafsa evde yoktu; babasını (Hz. Ömer'i) ziyarete gitmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, câriyesi Mâriye'ye haber gönderip yanına çağırttı ve onunla Hz. Hafsa'nın evinde halvete girdi. O sırada Hz. Hafsa geldi, Allah Resûlü'nün, kendi evinde câriyesiyle birlikte olmasından rahatsız olarak,

"Yâ Resûlallah, hanımların içinde en değersizi ben miyim ki benim evimde böyle yapıyorsun, benim yatağımda câriyenle birlikte oluyorsun?" dedi. Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] ona,

"Onu kendime haram etmemden razı olur musun?" diye sordu, Hz. Hafsa,

"Evet" dedi. Resûlullah da [sallallahu aleyhi vesellem],

"Onu kendime haram ettim" buyurdu. İbn Abbas'ın rivayetinde, Allah Resûlü bu sözle birlikte,

"Vallahi onunla bir daha cimâ yapmayacağım" dedi ve sonra, Hz. Hafsa'ya,

"Bu durumu hiç kimseye söyleme. Ayrıca sana bir müjde vereyim: Benden sonra ümmetimin idare işini (halifeliği) Ebû Bekir ve Ömer üstlenecektir" buyurdu.

Sonra Hz. Hafsa duramadı, kendisiyle Hz. Âişe'nin arasındaki duvardan bir delik açarak, durumu ona haber verdi. Hz. Hafsa ile Hz. Âişe [radıyallahu anhümâ] arasında yakın bir dostluk vardı; bunun için olayı ona açmakta bir sakınca görmedi ve ondan bunu gizli tutmasını istedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, durumu peygamberine vahiyle bildirdi.[167]

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Hafsa'yı boşadı ve diğer hanımlardan uzaklaştı; Mâriye'nin evinde yirmi dokuz gün kaldı. Bunun üzerine Cebrâil indi, Hafsa'ya geri dönmesini emretti ve ona, "Çünkü Hafsa, çok oruç tutan, çok ibadet eden bir kadındır; o senin cennetteki hanımlarındandır" dedi, o zaman Allah Resûlü ona göre döndü.[168]

Bu âyetin inmesi hakkında nakledilen ikinci rivayet şudur:

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], hanıma Zeyneb bint Cahş'ın [radıyallahu anhâ] yanına girdiğinde Hz. Zeyneb ona bal şerbeti ikram ederdi. Bu vesileyle onun yanına uğrar ve yanında biraz fazla kalırdı. Bunun üzerine Hz. Âişe, Hz. Hafsa ve Hz. Sevde [radıyallahu anhüm] aralarında bir anlaşma yaptılar. Buna göre Allah Resûlü onlardan kimin yanına gelirse, ona, "Sen megâfir mi yedin?" diyeceklerdi. Megâfir, Arabistan'da urfut denen ağacın sakızıdır. Bu sakız, tatlı fakat kötü kokuludur. Plan uygulandı. Resûl-i Ekrem, onlardan kimin yanına vardı ise,

"Sen megâfir mi yedin?" diye sordu, o da,

"Hayır, bal şerbeti içtim" dedi. Onlar,

"O balı yapan arı, herhalde urfut ağacından yemiş (çünkü ağzınız kötü kokuyor!)" dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü,

---

167 Rivayet için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/85-87; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/224-225; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 8/162-163.

168 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/394.

"Onu bir daha içmeyeceğim!" buyurdu. Allah Resûlü, kendisinde kötü kokunun bulunmasını hiç sevmezdi. Bundan sonra Hz. Zeyneb'in yanına gitti, Hz. Zeyneb [radıyallahu anhâ],

"Size bal şerbetinden vereyim mi?" diye sordu; Allah Resûlü,

"Artık ona bir ihtiyacım yok!" buyurdu. Olay üzerine bu âyet indi. Âyet, câriyesini ve balı kendisine haram kılarak kendisini sıkıntıya sokmasından dolayı Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] uyardı. Müfessirlere göre birinci rivayet daha meşhurdur, ikinci rivayeti ise Buhârî *Sahîh*'indenakletmiştir.[169]

Burada şöyle bir soru sorulabilir: "Allah Teâlâ, niçin Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] bazı şeyleri kendisine haram kılmasını kınadı da Âl-i İmrân sûresinin 93. âyetinde geçtiği gibi, Hz. Yakub'un bazı şeyleri (bir rivayette deve etini) kendisine haram kılmasını kınamadı?"

Buna cevap olarak derim ki: Bizim Peygamberimiz'in [sallallahu aleyhi vesellem] rütbesi, muhabbet ve özel koruma açısından en yüksektir; bunun için Allah Teâlâ, onun, kendisine darlık ve sıkıntı vermesine razı olmadı. Bu şuna benzer: Senin çok sevdiğin ve kendisine genişlik verdiğin bir çocuğun olsa; sonra o kalkıp kendisini zora ve dara sokacak işler yapsa, sen ona olan muhabbet ve şefkatinden dolayı bu yaptığına razı olmazsın. Açıklama için İbn Arafe'nin tefsirine bakınız.

Müfessir İbn Cüzey el-Mâlikî demiştir ki: "Bir şeyi kendine haram kılmanın fıkhî yönü hakkında biraz açıklama yapalım: Kişinin, zevcesinin dışında, yiyecek, mal ve diğer şeyleri kendine haram kılmasına gelince, İmam Mâlik'e göre, bu durumda bir şey yapması gerekmez. İmam Ebû Hanîfe ise yemin kefâreti ödemesi gerektiğini söylemiştir. Kişinin, câriyesini kendisine haram kılmasına gelince; eğer bununla onu âzat etmeye niyet etmişse câriye âzat olur; niyet etmemişse bir şey lazım gelmez. Onun hükmü, yiyeceklerde söylediğimiz gibidir. Zevcesini kendisine haram kılan kimseye gelince, bu konuda pek çok farklı görüş ilerisürülmüştür.[170]

---

169 Buhârî, Talâk, nr. 5267; Müslim, Talâk, 20-21.

170 Kurtubî bu konuda on sekiz görüş nakletmiştir (bk. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/167-169).

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. İbn Abbas, Hz. Âişe [radıyallahu anhüm] ve diğer âlimlere göre zevcesine, "Sen bana haramsın" diyen kimsenin yemin kefâreti ödemesi gerekir.

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Bunun zâhirinden anlaşılan şudur: Kocanın, hanımına, "Sen bana haramsın" demesiyle, onu bir yahut üç boşama niyetiyle haram kılmaya yemin etmesi aynıdır. Yine bu haram kılmayı doğrudan yapmasıyla bir sebebe bağlayarak söylemesi de aynıdır. Mesela zevcesine, "Senin üzerine hangi hanımı alırsam o bana haram olsun" demesi gibi. Allah kendilerinden razı olsun, az önce ismi geçen sahabilerin görüşüne göre bu durumlarda kocaya bir şey lazım gelmez.

İbn Cüzey devamla demiştir ki: "İmam Mâlik'in meşhur görüşü şudur: Kocanın, kendisiyle cinsel ilişkiye girdiği hanımına, 'Sen bana haramsın' demesiyle, üç boşama gerçekleşir. Nikâh kıyıp henüz cinsel ilişkiye girmediği hanımı için bunu söylemesi ise niyetine göre hüküm alır." İbnü'l-Mâcişûn demiştir ki: "Bu ifade, iki şekilde de üç boşama olur. İmam Mâlik'ten rivayet edilen diğer bir görüşe göre, bu ifadeyle bir kesin (bâin) boşama gerçekleşir. Günümüze kadar uygulanan fetva budur. Onun, bir dönüşlü (ric'î) boşama olduğunu söyleyenler de olmuştur."[171]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Sen, zevcelerinin rızasını arayarak böyle yaptın."* Yani zevcelerini razı ve memnun etmek için kendini sıkıntıya soktun. Burada kastedilen, Hz. Hafsa'nın razı edilmesidir. Bu ifade, âyetin, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] câriyesini kendisine haram kılması üzerine indiği görüşünü destekliyor. Balı kendisine haram kılmasına gelince, Allah Resûlü onunla zevcelerini razı etmeyi amaçlamıştır; onu, bazı zevcelerinin burnuna gelen kötü kokusundan dolayı terketmiştir.

"Allah çok bağışlar." Yani senden meydana gelen yanılmayı affetti, seni hesaba çekmedi. *"Allah,* sana *çok merhamet eder."* Bunun için sana genişlik verdi ve senin kendine sıkıntı vermene razı olmadı.

---

171 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 2/389.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Âyetin zâhirî hitabında, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], Allah'ın kendisine helâl kıldığı bir şeyi zevcesinin hatırını gözeterek nefsine haram etmesinden dolayı bir uyar vardır. Âyetin işareti ise şudur: Allah'ın hakkını, her zaman her şeyir önüne geçirmek vâciptir. Allah Teâlâ sonra, onun sıkıntısını gidermek ve işini çözüme kavuşturmak için, *'Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefâret ödemeyi) size meşru kıldı'* buyurdu. Bununla, onun işlediği terk-i evla cinsinden kusuru bağışladığını haber verdi."[172]

Özetle, Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], sehven (yanılarak) mâsivaya meyletmesini, yani zevcesinin hatırını gözetip helâl bir şeyi kendisine haram kılmasını bağışladı. Yanılma, Cenâb-ı Hakk'ın kulu üzerindeki kahır tecellilerindendir. Allah onunla kullarını bir şeyi yapmaya mecbur eder. Bu şekilde, yüce Rabb'in kuvveti ve kulun zayıflığı ortaya çıkar. Aslında bu, beşer için noksanlık değildir. Fakat o, genelde azim olmadan meydana geldiği için bir gevşeklik ve hata kabul edilmiştir. Nitekim Cenâb-ı Hak, Hz. Âdem hakkında, *"O unuttu, biz kendisinde bir azim bulmadık"* (Tâhâ 20/115) buyurmuştur. Şu halde hakikatte mağfiret ve yanılmadan tövbe talebi, ancak azmin azlığından ve metanetin bulunmayışından olmuştur. Salihlerin güzel işleri, Allah katında özel yakınlık elde etmiş mukarrebînler için kusur kabul edilir. Bu konuda Zemahşerî'nin ve ona tâbi olanların sözüne kulak verme. Onlar, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], Allah Teâlâ'nın kendisine helâl kıldığı bir şeyi, haram etmesini bir hata olarak görmüşlerdir. Bu görüş, nübüvvet makamına karşı cüretkâr bir söz olup o, edebin azlığından söylenmiştir. Âyette, *"Allah'ın sana helâl kıldığı bir şeyi sen kendine niçin haram ediyorsun?"* buyrulması, Zemahşerî'nin görüşünü reddetmektedir. Burada, yüce sevgilinin, habibine şefkatli bir uyarısı vardır o kadar.

Cenâb-ı Hak, sonra şöyle buyurdu: *"Allah, gerektiğinde yeminlerinizi bozmayı size meşru kıldı."* Yani Allah size yeminlerinizi bozmayı helâl kıldı. Bu, yapılan yemini bozup kefâretini ödemektir.

---

172 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/169-170.

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], kefâret ödeyip ödemediği konusunda farklı görüşler söylenmiştir.

Mukâtil, Resûl-i Ekrem'in, Mâriye'yi kendisine haram etmesinin kefâreti olarak bir köle âzat ettiğini söylemiştir.

Hasan-ı Basrî demiştir ki: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], bir kefâret ödemedi; çünkü o affedildi.[173]

Bazıları, bunun, haram kılmayla birlikte yapılan yemin olduğunu söylemiştir.

Bazıları, onun, haram kılmanın kendisi olduğunu söylemiştir. Ebû Hanîfe bu görüştedir. Ona göre, helâl olan bir şeyi kendisine haram kılan kimsenin, yemin kefâreti ödemesi gerekir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah, sizin yardımcınızdır."* Yani O, sizin sahibiniz ve işlerinizi görendir; bunun için size sıkıntı veren şeyi sevmez.

Abdurrahman-ı Fâsî, *Hâşiyetü'l-Fâsî*'de demiştir ki: "Kim bu sûreyi düşünürse ona, Allah katında, habibullahın ne kadar büyük bir dereceye sahip olduğu görünür ve Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ] şu sözünün hakikatini anlar:

"Yâ Resûlallah, görüyorum ki Rabb'in, senin arzularını yerine getirmeye ne kadar acele ediyor!" Hadisi, Buhârî ve Müslim rivayet etmişlerdir.[174]

"O, size gerekli ve faydalı olan *her şeyi bilir.* Bunun için onu size helâl kılar. *O her işinde hikmet sahibidir."* Bütün fiil ve hükümlerinde en sağlam ve en güzel olanı yapar; bunun için size ancak sonsuz hikmetinin gerektirdiği şeyleri emreder ve yasaklar.

---

173 Nesefi, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/395.

174 Buhârî, nr. 4788; Müslim, Radâ', 49, 50.

1-2. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kendisine ezelde ilâhî inâyet ve yakınlık takdir edilen herkese, Allah'ın kendisine helâl kıldığı şeyleri haram ettiğinde, bu uyarı yapılır ve kendisine olan muhabbetten dolayı böyle yapmasına razı olunmaz. Fas'ta veba hastalığı yayıldığında, ben de benzer bir şey yapmıştım. Zevcelerimden birine, "Senin üzerine evlenmeyeceğim" diye yemin etmiştim. Bunun sebebi de onun bana karşı son derece kızgın ve sert oluşuydu. Hastalığın yayıldığını gördüğüm için, galip zannıma göre bizim aramızda da ölümü beklemeye başlamıştım. Aramız açık olarak ölmemizden korktuğumdan, onu memnun etmek için böyle bir yeminde bulundum. O sırada, arkadaşlarımız içinde dervişlerden biri, rüyasında bana, ""*Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?*" âyetini okuduğunu gördü. Bunun işaretinden, bu yeminden dolayı bir şey yapmam gerekmediğini anladım. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir. Çünkü yeminin yapılması, ölüm zannının galebesiyle olmuştu. Böyle bir durum olmayınca yemin bozulur. Bu şuna benzer: Bir adam, ete hücum olduğunu ve et almak için izdiham yaşandığını görünce, "Vallahi, asla et satın almayacağım" diye yemin eder, sonra herkesin çekilip ortalığın boşaldığını görünce gidip et alır. İmam Mâlik, bu durumda, yapılan yeminden dolayı bir şey yapılması gerekmediğini söylemiştir.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah Teâlâ, bu âyette Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem], kendi başına bir şey yapmaması ve kendisine vahyedilene uyması konusunda edep öğretti."

İmam Kuşeyrî, âyette geçen "nebi" ile kalbe bir işaret olduğunu söyleyerek, ona şu manayı vermiştir: "Ey Allah'a yönelen kalp, nefsinin rızasını ve hazlarını arayarak niçin Allah'ın sana helâl kıldığı müşahede halâvetini kendine haram ettin ve nefsinin hevâsına tâbi olarak ona şeriatın mubah kıldığı şeylerde ruhsat verip genişlik tanıdın! Halbuki o seni, hakikat sırlarından perdeler.

Yahut nefsinle birlikte kalmaya razı olarak ve onun varlığını hissederek niçin Allah'ın sana helâl kıldığı hakikat denizine dalıp manevi sarhoşluk içinde kalmayı kendine haram ettin?

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Benim öyle bir vaktim vardır ki o vakitte Rabbim'den başkası benimle olamaz."*

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), bazan kendisinde manevi sekr (kendinden geçme) ve Cenâb-ı Hakk'ın tecellileri içinde kaybolma hali galip geldiğinde, Hz. Âişe'ye, "Ey Hümeyra, benimle konuş ve beni hareket ettir!" buyururdu.

Aynı şekilde, kalbe ilâhî vecd galip geldiği ve sahibi, ölmekten yahut beşeriyetinin yok olmasından korkarsa, nefsinden veya başkasından kendisini soğutmasını yani normale döndürmesini ister.

Allah kendisinden razı olsun, şeyhimizin şeyhi Mevlâ el-Arabî ed-Derkâvî'nin şöyle dediğini işittim: "Bana, manevi vecd ve sekr hali galip gelince, ölmekten ve telef olmaktan korkarak, hararetimin sönüp normal halime dönmek için gidip avam halkla birlikte otururdum" (Halk genelde feyiz ve vâridatın kesilmesine sebep olduğu için, o hal üzerinden kalkardı). Bu durum, şeyhinin vefatından sonra olmuştur (Şeyhi hayatta olsaydı, durumunu kontrol ederdi).

"Allah çok affedici ve çok merhamet edicidir." Yani Allah, maddi âleme biraz meylinden dolayı kulunu hesaba çekmez. Bu hal, onun nefsi için bir ilaç hükmündedir. *"Allah size, yeminlerinizi bozmayı helâl kıldı."* Yani nefse iyilik ve ihsan için biraz meyletmeyi mubah kıldı. Çünkü o, kalbin bineğidir; kalp onunla mücâhede ile vuslat kabesine yani yüce Rabb'in huzuruna ulaşır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Hane-i Saâdette Yaşanan Olay

Cenâb-ı Hak sonra, Hz. Peygamber'le [sallallahu aleyhi vesellem] pak zevcelerinden bazıları arasında yaşanan olaydan bahsederek şöyle buyurdu:

وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِه۪ حَد۪يثًاۚ فَلَمَّا نَبَّاَتْ بِه۪ وَاَظْهَرَهُ
اللّٰهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍۚ فَلَمَّا نَبَّاَهَا بِه۪ قَالَتْ
مَنْ اَنْبَاَكَ هٰذَاۜ قَالَ نَبَّاَنِيَ الْعَل۪يمُ الْخَب۪يرُ ﴿٣﴾ اِنْ تَتُوبَٓا اِلَى
اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَاۚ وَاِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰيهُ
وَجِبْر۪يلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِن۪ينَۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَه۪يرٌ ﴿٤﴾
عَسٰى رَبُّهُٓ اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ يُبْدِلَهُٓ اَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ
مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَٓائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَٓائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَاَبْكَارًا ﴿٥﴾

3. ***Hani peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü** (başkasına) **haber verdi, Allah da bunu peygambere bildirdi. Peygamber onun bir kısmını eşine bildirdi, bir kısmından da vazgeçti. Peygamber, durumu eşine haber verince, o, "Bunu sana kim bildirdi?" diye sordu. Peygamber de, "Bunu bana, her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah haber verdi" dedi.***

4. *(Ey Peygamber'in eşleri!)* ***Eğer siz ikiniz Allah'a tövbe ederseniz, bu yerinde olur; çünkü kalpleriniz kaydı** (tövbe etmeniz gerekti). **Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız, bilin ki Allah onun yardımcısıdır; Cebrâil ve salih müminler de onun yardımcısıdır. Ayrıca melekler de onun destekçisidir.***

5. ***Eğer o sizi boşarsa, Rabb'i ona, sizden daha hayırlı, müslüman, mümin, devamlı taat halinde olan, tövbe eden, ibadet yapan, oruç tutan, dul ve bâkire eşler verir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey bu âyetleri işiten kimse, şunu hatırla: *Hani peygamber eşlerinden birine,* yani Hz. Hafsa'ya *gizli bir söz söylemişti."* Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] ona söylediği gizli söz, câriyesi Mâriye'yi yahut balı kendisine haram kılması veya kendisinden sonra Hz. Ebû Bekir'le Hz. Ömer'in hilafeti konusudur.

"Fakat eşi o sözü Hz. Âişe'ye *haber verdi,* sırrı yaydı. *Allah da bunu peygambere bildirdi."* Allah Teâlâ, Hz. Hafsa'nın gizli sözü yaydığını Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber'e haber verdi. Yahut Allah onun bu yaptığını ortaya çıkardı.

"Peygamber, Hafsa'nın yaydığı *sözün bir kısmını* kendisine *bildirdi."* Onun, halifelikle ilgili söz olduğu söylenmiştir. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Hafsa'ya,

"Ben sana bu sırrı kimseye açma demedim mi?" dedi; o da, "Seni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki Allah Teâlâ'nın Âişe'nin babasına ve benim babama yaptığı bu özel ikrama duyduğum sevinçten kendimi tutamadım!" dedi.

"Peygamber bir kısmından da vazgeçti; bir iyilik olarak ona, bütün söylediklerini haber vermedi."

Süfyân-ı Sevrî demiştir ki: "Bazı kusurları bilmezlikten ve görmezlikten gelmek, şerefli zatların sürekli yaptığı bir şeydir."[175]

Hasan-ı Basrî der ki: "Kerem ve şeref sahibi zatlar, her şeyi sonuna kadar araştırmaz."

Rivayete göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Hafsa'yı bir defa boşayarak kendisini cezalandırdı; diğer eşlerine de bir ay yak-

175 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl,* 4/395.

laşmamak için yemin etti, bu süre içinde Mâriye'nin yanında kaldı. Sonra, Resûlullah zevcelerini, onunla kalmakla ondan ayrılmak arasında muhayyer bırakan âyet indi (bk. Ahzâb 33/28-29).

Diğer bir rivayette şöyle denilmiştir: Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Hafsa'yı boşamaya niyet edince, Cebrâil [aleyhisselâm] kendisine, "Onu boşama, çünkü o, çok oruç tutan ve çok ibadet yapan bir kadındır" dedi.[176]

Şöyle denilmiştir: Haber verilen söz, halifelik meselesidir; söylenmeyen ise Mâriye'nin haram kılınmasıyla ilgili sözdür.

"Peygamber, Hafsa'ya, yaydığı *sözü haber verince Hafsa, 'Bunu sana kim bildirdi?' dedi. Peygamber de, 'Bunu bana, her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan,* kendisine hiçbir şeyin gizli kalmadığı *Allah haber verdi' dedi."*

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Eğer siz ikiniz Allah'a tövbe ederseniz, bu yerinde olur."* Âyetin hitabı, Hz. Âişe ile Hz. Hafsa'yadır [radıyallahu anhümâ]. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] sevdiğini sevmek ve hoşlanmadığını kötü görmek konusunda kendilerine gerekeni yapmamışlardır. Allah Resûlü'nün, Mâriye'yi nefsine haram kılması ona çok ağır gelmişti ve bunu hoş bulmamıştı; Hz. Âişe ile Hz. Hafsa [radıyallahu anhümâ] ise bu duruma sevinmişlerdi (Aslında onların da bu durumu hoş bulmaması beklenirdi).

Âyetin manası şudur: Eğer Allah'a tövbe ederseniz, bu size vâciptir, çünkü sizin kalpleriniz haktan kaydı.

Âyete şu mana da verilmiştir: Şayet Allah'a tövbe edersiniz, tövbeniz kabul edilir.

Bir diğer mana: Çünkü siz tövbe etmeyi gerektiren bir şey yaptınız.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız,* yani aşırı gayret ve kıskançlık, sırrı yaymak ve Mâriye'yi haram kılmasına sevinmek gibi onu üzecek işlerde birbirinize yardım ederseniz, *bilin ki Allah onun Mevlâ'sıdır;* onun dostu ve yardımcısıdır;

---

176 Rivayetler için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 18/173.

mukarrebîn meleklerin reisi olan *Cebrâil ve salih müminler de onun yardımcısıdır."* Yani müminlerin içinde hali salih olan kimseler yahut iman edip salih amel eden bütün müminler de onun yardımcısıdır.

Salih müminlerin, nifaktan uzak kimseler olduğu da söylenmiştir.

Bazıları, salih müminlerle bütün sahabenin kastedildiğini söylemiştir.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh], salih müminlerin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olduğunu söylemiştir. Bu durum, bir hadiste de zikredilmiştir.[177] İkrime ve Mukâtil de bu görüştedir. Mana ve konuma uygun olan da budur. Çünkü onlar âyette, Cebrâil'le melekler arasında söylenmiştir. Böylece, manevi destek ile maddi destek birleştirilmiş oldu. Cebrâil [aleyhisselâm] Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] ilâhî desteklerle manevi olarak yardım etmektedir. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ise risalet işlerinde ve onun zâhirî hükümlerini yürütmede Allah Resûlü'nün yardımcısı ve destekçisidirler. Ayrıca onların Resûlullah'ın destekçisi olarak geçmesi, kızlarının kalplerinde daha fazla tesir edip Resûl-i Ekrem'in işlerini daha da kolaylaştırır. Durum bu olunca, onların söylenmesi daha uygundur. Salih müminlerle, bütün salihlerin kastedildiğini söylemek ise böyle değildir. Bu açıklamayı Ebüssuûd yapmıştır.[178]

"Ayrıca, adetleri pek çok olan ve bütün gökleri dolduran *melekler de onun destekçisidir."* Yani Allah Teâlâ'dan, namus-i a'zamdan (Cebrâil) ve salih müminlerden sonra, bunca melek de onun destekçisi ve yardımcısıdır. Bunca destekçisi ve yardımcısı olan bir kimseye karşı iki kadının güç ve iş birliği yapması ne ifade eder?

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Eğer o sizi boşarsa, Rabb'i,* sizin yerinize *ona sizden daha hayırlı zevceler verir."*

Nesefî demiştir ki: "Şöyle bir soru sorulabilir: Yeryüzünde müminlerin annelerinden daha hayırlı kadınlar yokken, kendilerinin yerine gelecek olanlar, onlardan nasıl daha hayırlı olur? Buna cevap olarak de-

---

177 Hadis için bk. Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 10477; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/177.
178 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/268.

rim ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], kendisine eziyet verdikleri için hanımlarını boşadığında, onlarda bu vasıf kalmaz. Onların dışındakilerden kimde bu vasıflar bulunuyorsa, onlar, daha hayırlı olur."[179]

Ebüssuûd buna şu cevabı vermiştir: "Vuku bulmamış bir şeye bağlanan bir durumun olması gerekli değildir."[180]

Âyet, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] Hz. Hafsa'yı boşamadığını göstermez; çünkü hepsinin boşanmasının bir duruma bağlanması, içlerinden birinin boşanmasına ters değildir.

Cenâb-ı Hak sonra, onların yerine getireceği kadınların vasıflarını şöyle sıraladı:

"Onlar müslümandır, mümindir." Yani onlar, ihlâsla imanlarını ikrar ederler. Yahut onlar, hakkı tasdik edip ona teslim olurlar.

"Devamlı taat halindedirler." Yani onlar, Allah'a ve Resûlü'ne itaat halindedirler.

"Onlar, günahlarından *tövbe ederler."*

"Onlar, zillet ve tevazu içinde *ibadet yaparlar."*

"Onlar, oruç tutarlar." Âyete "seyahat ederler" veya "hicret ederler" manası da verilmiştir.

Zeyd b Eslem demiştir ki: "Bu ümmetin içinde hicretten başka (hayırolacak)seyahatyoktur."[181]

"Onlar, dul ve bâkiredirler." Yani onların bazıları dul, bazıları bâkiredir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

3-5. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], câriyesini kendisine haram kıldığı ve bunu gizli tutmaya çalıştığı için iki kez uyarıldı. Çünkü bun-

179 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/396.
180 Ebüssuûd, *a.g.e.*, 6/268.
181 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/178.

da, insanların ne diyeceğini önemseme ve onlara göre hareket etme vardır. Halbuki ârif sadece Hakk'ı gözetir. Bu âyetteki uyarı, şu âyettekine yakındır: *"Sen insanlardan çekiniyordun; halbuki kendisinden çekinilmeye layık olan Allah'tır"* (Ahzâb 33/37).

Onda, tasavvuf açısından şu edep vardır: Ârifin gözünde bütün insanlar ölü gibi olmalı yahut havadaki toz gibi gözükmelidir. Böyle olursa, ârif, sadece yüce Allah'a güvenip dayanır, O'ndan başka hiç kimseden korkmaz, ibadetinde kimseye gösteriş yapmaz. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Sizden birinin gözünde, insanlar, (kendisine güvenilmeyecek, kendisinden korkulmayacak ve kendisi için gösteriş yapılmayacak aciz) develer gibi olmadıkça, o kimse gerçek manada iman etmiş olmaz."[182] Çünkü –Allah dileyip izin vermedikçe- onların elinden hiçbir fayda ve zarar gelmez.

İmam Kuşeyrî, âyete işârî olarak şu manayı vermiştir: Kalp, bedende içli dışlı olduğu nefse gizlice, kendisine muhalefet edeceğini söyledi. Bunu da, *"Onlarla (kadınlarla) istişare edin fakat söylediklerinin aksini yapın"*[183] hadisine göre yaptı. Nefis, kalbin söylediğini hevâya haber verdi. İkisi, kalbe karşı ne yapacaklarını düşünüp kendilerince bir plan yaptılar. Allah Teâlâ, bunu ilham yoluyla kalbe bildirdi. Kalp de onların bazı işlerini kınadı, bazılarına da müsamaha gösterip kınamaktan yüz çevirdi. Kalp, nefse, hevâya ifşa ettiklerini haber verince, nefis, "Sana bunları kim haber verdi?" diye sordu; kalp de, "Her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah bildirdi!" dedi.

Ey nefis ve hevâ, eğer Allah'a tövbe ederseniz ve O'nun hükmüne teslim olursanız, bu sizin için gereklidir; çünkü tövbe edilmesi gereken işler yaptınız.

Eğer nefisle hevâ, hakka aykırı işleri güzel göstererek, hazlarına ve şehvetlerine tâbi olmayı süsleyerek kalbe karşı iş birliğine girerlerse, hiç şüphesiz Allah, kalbin dostudur; ona gökteki ve yerdeki ordularıyla yardım eder; manevi destekleri ve vâridatları gönderir.

---

182 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 10/83.

183 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 1529; Sehâvî, *Makâsıdü'l-Hasene*, nr. 585.

Ey nefis ve hevâ, eğer kalp, sizden bağını kesip uzaklaşırsa, Rabb'ı, sizin yerinize ona, güzel ahlâk ve mutmain nefisler verir. Onlar, Allah'a teslim olmuş, mümin, itaatkâr, ibadet eden, fikirleriyle gayb meydanlarında dolaşan ve tevhid denizlerinde yüzen, zâhirî ilimlere ulaşmış ve hakikatleri elde etmiş nefislerdir.

Kendinizi ve Ailenizi Ateşten Koruyun

Cenâb-ı Hak sonra, kocalara, kadınları irşad etmeyi ve edeplendirmeyi emrederek şöyle buyurdu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ
وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ
وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ
إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾

6. Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında gayet katı, şiddetli, Allah'ın emrine isyan etmeyen ve kendilerine emredilen şeyi derhal yapan melekler vardır.

7. Ey inkâr edenler! Bugün özür dilemeyin! Siz ancak (dünyada) yaptığınız işlerin karşılığını görüyorsunuz.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Nefsinizi ateşten koruyun."* Yani isyanları terkederek ve taatleri yerine getirerek onu ateşten koruyun. *"Ailenizi de ateşten koruyun."* Kendiniz için tatbik ettiğiniz terbiye usullerini aileniz için de tatbik ederek onları ateşten koruyun. Ya-

hut ailenize doğruyu öğreterek ve onları hakka irşad ederek kendilerini ateşten koruyun.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Yaptığınız taatleri onlara gösterin ki sizden güzel şeyleri öğrensinler ve yaptıklarınızı örnek alsınlar."[184]

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur *"Allah, şöyle diyen kimseye rahmet etsin: Ey hane halkı! Namazınıza dikkat edin, orucunuzu tutun, fakirlerinize sahip çıkın, yetimlerinizi gözetin!"*[185] Yani size faydalı işlere sarılın. Kimin çoluk çocuğu olur da onların eğitim ve irşadını ihmal ederse bu yüzden hesaba çekilir.

"Yani *ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyun*; bunun için, onları Allah'a taate sevkedin." O öyle bir ateştir ki diğer ateşlerin odunla tutuştuğu gibi, o, insanlar ve taşlarla tutuşur.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Cehennemi tutuşturan taşlar, kibrit taşlarıdır; onlar, harareti çok şiddetli olan maddelerdir."

"Onun başında gayet katı, şiddetli, Allah'ın emrine isyan etmeyen ve kendilerine emredilen şeyi derhal yapan melekler vardır." Yani cehennemin işlerini gören ve ateşle azap eden melekler vardır. Onlar zebânilerdir. Onların, sözleri sert ve halleri çok şiddetlidir.

Yahut onların vücut yapıları çok büyük ve davranışları çok katıdır; en şiddetli ve zor işleri yapacak güçtedirler. Allah Teâlâ, onların içinde rahmet ve acıma duygusu yaratmamıştır.

Onlar, Allah'ın emrine isyan etmezler; kendilerine ne emredilirse onu derhal yaparlar. Yani kendilerine bir şey emredilince, ona hemen sarılırlar ve emredilen şeyi hiç geciktirmeden ve gevşeklik göstermeden derhal yaparlar.

Kıyamet günü, kâfirler cehenneme girerken, kendilerine şöyle denir: *"Ey inkâr edenler! Bugün özür dilemeyin!* Özür dilemeniz size bir fay-

184 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/171.

185 Seâlibî, *Cevâhirü'l-Hisân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, 3/380; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 5/333 (Beyrut 2001).

da sağlamaz; çünkü siz dünyada, haddi aşıp çok kusur işlediniz. Bugün *siz sadece,* dünyada *yaptığınız işlerin,* inkâr ve isyanların *karşılığını görüyorsunuz."* Halbuki dünyada size, inkâr ve isyanlar yasaklanmış, iman ve taat emredilmişti. Siz, bunca emir, delil ve bilgiden sonra inkârı seçip isyanlara daldınız; artık özrünüz asla kabul edilmez.

6-7. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Nefsinizi, rezil ve kötü işlerden temizleyip faziletlerle süsleyerek manen perdelenme ve Hak'tan kopma ateşinden koruyun. Bunu yapın ki nefisleriniz manevi derecelerinizde sizlere katılsın. Kalbin Hak'tan kopma ateşini tutuşturan bütün insanlardır. Katı kalplerin üzerinde katı ve şiddetli melekler vardır; onlar, kalbi hükmü altına alan engellerdir. Müminler içinde kim, velilik yolunu inkâr ederse, kıyamet günü salih mukarrebînlerin (ârifler) derecesinden aşağı düştüğünde, özür dilemesi kendisine bir fayda vermez. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Nasuh Tövbesi

Cenâb-ı Hak, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] karşı iş birliği yapan zevcelerini tövbeye teşvik ettikten sonra, bütün insanların tövbe etmesini emretti; çünkü günah ve kusurdan uzak kalan kimse yoktur. Bu konuda şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا تُوبُٓوا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحاًۜ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ
يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُۙ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللّٰهُ النَّبِيَّ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُۚ نُورُهُمْ يَسْعٰى
بَيْنَ اَيْدٖيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَاۚ
اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٨﴾

8. Ey iman edenler! Allah'a nasuh tövbesiyle** (samimi olarak) **tövbe edin. Umulur ki Rabb'iniz kötülüklerinizi örter; peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, altından ırmaklar akan cennetlere koyar. Onların nurları önlerinden ve sağlarından koşar; onlar da, "Rabbimiz! Nurumuzu tamamla, bizi bağışla; çünkü sen her şeye kadirsin" derler.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Allah'a nasuh tövbesiyle* samimi olarak *tövbe edin."* Yani Allah'a, son derece samimi olarak tövbe edin. Samimi tövbe, gereğince ve usulünce yapılan tövbedir. Bu da bütün çirkin işlerden pişman olup yaptığına aşırı derece üzülerek ve onlara bir daha dönmemeye kesin karar vererek olur.

Nasuha, sadık ve hâlis manasını verenler de olmuştur.

Nasuh tövbesine, insanlara nasihat eden tövbe manasını verenler de olmuştur. Yani samimi tövbe, sahibinin, tövbenin gerektirdiği işlerdeki ciddiyet ve kararlılığı gözüktüğü için, insanları benzer bir hale davet eden tövbedir.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Samimi tövbe, sağılan sütün memeye geri dönmediği gibi, tövbe eden kimsenin de günahlara dönmemesidir."* [186]

Huzeyfe b. Yemân [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bir kimsenin tövbe ettiği günaha geri dönmesi, kötülük olarak ona yeter!"

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh], nasuh tövbesini şöyle tarif etmiştir: "O, dil ile istiğfar etmek, kalp ile pişman olmak ve âzaları günahlardan uzak tutmaktır."

Âyet şöyle devam ediyor: *"Umulur ki Rabb'iniz kötülüklerinizi örter."* Âyetteki "umulur ki" ifadesi, kesinlik ifade eder. Bu ifadeyle şu da bildirilmektedir: Allah'ın günahları affetmesi, O'nun bir lutuf ve ihsanıdır;

---

186 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/182; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/227.

yoksa kulun yaptığı tövbe bunu gerektirmiş ve zaruri kılmış değildir. Bu, kul hangi ameli yaparsa yapsın, ameline güvenmeyip korku ve ümit içinde olması içindir.

"Allah, peygamberini ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde sizi, altından ırmaklar akan cennetlere koyar. Onların nurları, sıratta ve diğer yerlerde *önlerinden ve sağlarından koşar. Onlar,* münafıkların nuru söndüğünde, *'Rabbimiz! Nurumuzu tamamla, bizi bağışla; çünkü sen her şeye kadirsin' derler."*

Şöyle denilmiştir: Onların nurları tam olmakla birlikte, Allah'a yaklaşmak için bu duayı yaparlar.

Bazıları da şöyle demiştir: Müminlerin nurları, amellerine göre birbirinden farklıdır. Onlar, tarafından bir lutuf olarak Allah'tan, nurlarını tamamlamasını isterler.

Şöyle denilmiştir: Sâbikûn (iman ve amelde önde olan ârifler), sırattan cennete şimşek gibi geçerler. Müminlerin bazıları sıratı rüzgâr gibi, bazı yeğin at gibi, bazıları yüz üstü, bazıları arkası üzere sürünerek geçerler. Bu esnada, *"Rabbimiz, nurumuzu tamamla"* diye dua ederler.

Daha önce şunu söylemiştik: Allah katında özel yakınlık elde etmiş mukarrebînden bazılarına cennetin odaları (köşkleri) yaklaştırılır, onlara binerek cennete giderler. Onlardan bazıları havada uçarak cennetin kapısına gelirler; cennetin bekçisi onlara, "Siz kimsiniz?" diye sorar, onlar da, "Bizler Allah için birbirini sevenleriz!" derler. O zaman cennetin bekçisi, "Buyrun cennete, amel edenlerin mükâfatı ne güzel" der. Onlar birbirlerine, "Bize, herkesin üzerinden geçeceği söylenen sırat köprüsü nerede?" diye sorarlar; kendilerine, "Siz onu geçtiniz fakat hissetmediniz" denir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

8. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Avam halkın tövbesi günahlardandır; velilerin tövbesi kulluktaki kusurlarındandır. Veliler içindeki seçkin zatların tövbesi ise bütün gaybı bilen Allah'ın huzurundan uzak kalmalarındandır. Bunlar, insanlar

içinde tövbeye en muhtaç olanlardır; çünkü kul için hata ve yanılma kaçınılmazdır; o hal içinde kul kalbiyle varlıklar içinde dolaşır yahut itidalden sapar. Âriflerin bu halden tövbe etmeleri gerekir. Bundan dolayı Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir mecliste yetmiş yahut yüz defa istiğfarederdi.[187]

Nasuh tövbesi hakkında, daha önce söylenenlerden başka selef (önceki ârif ve âlimler) pek çok açıklama yapmışlardır.

Said b Cübeyr demiştir ki: "Nasuh tövbesi, kabul edilen tövbedir. Tövbenin kabul edilmesi için üç şart vardır:

1. Tövbem kabul edilmeyecek diye korkmak.

2. Tövbenin kabul edileceğini ümit etmek.

3. Taatlere devam etmek."

Said b Müseyyeb demiştir ki: "Nasuh tövbesi, kendisiyle nefsinize karşı samimi olduğunuz ve ona nasihat ettiğiniz tövbedir."

Kurazî demiştir ki: "Tövbe dört şeyle tamam olur:

1. Dil ile istiğfar,

2. Bedenle, günahları terk,

3. Kalple, günaha dönme niyetini terk,

4. Kötü arkadaşları terk."

Süfyân-ı Sevrî demiştir ki: "Nasuh tövbesinin alameti dörttür: Kıllet, illet, zillet, gurbet."

Fudayl b. İyâz demiştir ki: "Nasuh tövbesi, günahını sürekli gözünün önünde tutmak ve ona sürekli pişman olmaktır."

Ebû Bekir-i Vâsıtî demiştir ki: "Nasuh tövbesi, sırf Allah için yapılan tövbedir; onda ne dünyevî bir menfaat ne de uhrevî bir beklenti vardır."

---

187 Buhârî, Daavât, 3; Müslim, Zikir, 41-42.

Ebû Bekir el-Verrâk demiştir ki: "Nasuh tövbesi, Tebük Seferi'nden geri kalan üç sahabinin hali gibi, bütün genişliğine rağmen yeryüzünün sana dar gelmesi, işlediğin kusurdan dolayı kalbinin daralmasıdır."

Râbia el-Adeviyye demiştir ki: "Nasuh tövbesi, kabulü konusunda hiç şüphe etmediğin tövbedir."

Serî es-Sakatî demiştir ki: "Nasuh tövbesi, ancak nefsine ve mümin-lere samimi olmakla geçerli olur; çünkü tövbesi kabul olan kimse, insan-ların da kendisi gibi samimi olarak tövbe etmesini ister."

Cüneyd-i Bağdâdî demiştir ki: "Nasuh tövbesi, tövbe ettiği günah-ları unutmak ve onları bir daha hatırlamamaktır. Çünkü Allah'ı seven kimse, O'nun dışındaki her şeyi unutur."[188]

Kâfir ve Münafıklarla Cihad

Cenâb-ı Hak, tövbeden sonra cihadı emretti. Zira ilâhî yardım ve zafer ancak dinin emirlerine muhalefet kirinden (günahlardan) temizle-nerek olur. Hak Teâlâ buyurdu ki:

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْۜ وَمَأْوٰيهُمْ
جَهَنَّمُۜ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿٩﴾

9. *Ey Peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla cihad et; onlara karşı sert davran. Onların varacağı yer cehennemdir. O, ne kötü bir yerdir!*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey Peygamber! Kâfirlerle* kılıçla *ve müna-fıklarla* delille *cihad et.*" Yahut münafıklarla sert söz ve etkili vaazla cihad

188 Tövbe hakkındaki tarif ve tanımlar için bk. Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/230-232; Kurtubi, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/182-183. Bu konuda, *Kûtü'l-Kulûb*, *İhyâ*, *Kuşeyrî Risâlesi*, *Avârifü'l-Maârif* ve *Kaynaklarıyla Tasavvuf* adlı eserlerin tövbe bölümünde geniş bilgi ve-rilmektedir.

et. Yahut onlarla, kendilerine ilâhî hadleri (cezaları) uygulayarak cihad et. Âyette, münafıkların öldürülmesi emredilmedi; çünkü onlar müslüman olduklarını söyleyerek asıl hallerini gizlemektedirler. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Ben, zâhire göre hüküm vermekle emrolundum; insanların gizli hallerinin (içlerinin) hesabı ise Allah'a aittir."[189]

"Onlara karşı, savaşta ve delil getirmede *sert davran. Onların varacağı yer cehennemdir.* Orada şiddetli bir azap tadarlar. *O* cehennem *ne kötü bir yerdir!"* Yahut onların varış yeri ne kötüdür!

9. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Her insana, nefis, hevâ, şeytan ve hak yolunda kendisine engel olan diğer düşmanlarıyla cihad etmesi ve onlara karşı sert davranması emredilmiştir. Tâ ki bu düşmanlar Allah'a teslim olup hükmüne boyun eğsinler yahut güçleri azalıp zayıf düşsünler. Cihad-ı ekber (en büyük cihad) budur. Çünkü bu cihad devamlıdır ve onda galip gelenler Hakk'a vâsıl olurlar. Kim, düşmanına galip gelinceye yahut Rabb'ine kavuşuncaya kadar bu cihada devam ederse; dereceleri peygamberlerden aşağıda ve şehidlerden yukarıda olan sıddıklardan olur. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Cennetlik ve Cehennemlik Kadınlar

Cenâb-ı Hak sonra, cehennemliklerle birlikte olup da kendilerine uymadıkları için onların bu hali kendilerine zarar vermeyen bahtiyarları örnek verdi. Ayrıca, cennetlik kimselerle beraber olup da onların emirlerine muhalefet ettikleri için, bu beraberliğin kendilerine fayda vermediği bedbahtları örnek verdi. Hak Teâlâ, örnekleri, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] hanımları içinde ona karşı güç ve iş birliği yapanları korkutmak için vererek şöyle buyurdu:

---

189 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 585; Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene*, nr. 178.

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍۜ كَانَتَا
تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا
مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ ﴿١٠﴾ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا
لِلَّذِينَ اٰمَنُوا امْرَاَتَ فِرْعَوْنَۢ اِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي
الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَۙ
﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرٰنَ الَّتِي اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ
رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ ﴿١٢﴾

10. *Allah, inkâr edenlere, Nuh'un karısı ile Lût'un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kişinin nikâhları altında bulunuyorlardı. Onlara hainlik ettiler de kocaları, Allah'ın azabından hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara, "Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin!" denildi.*

11. *Allah, iman edenlere de Firavun'un karısını misal verdi. O şöyle dua etmişti: "Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap. Beni Firavun'dan ve onun kötü işinden koru ve beni şu zalimler topluluğundan kurtar!"*

12. *Allah, iffetini koruyan İmrân kızı Meryem'i de misal verdi. Biz ona ruhumuzdan üfledik; o, Rabb'inin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti. O, taat edenlerdendi.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah, inkâr edenlere, Nuh'un karısı ile Lût'un karısını misal verdi."* Darbımeselin aslı, garip bir durumdan bahsederek ona benzeyen diğer bir durumu anlatmaktır. Yani Allah, kâfir-

lerin, inkârları ve müminlere düşmanlıklarından dolayı azaba uğrayacakları, onların müminlerle aralarındaki nesep ve akrabalık bağlarının kendilerine bir fayda vermeyeceği konusunda bu iki kadını misal verdi. Onlardan biri, Hz. Nuh'un karısı, diğeri de Hz. Lût'un karısıdır. Bir rivayete göre, Hz. Nuh'un karısının ismi Vâhile, Hz. Lût'un karısının ismi ise Râile'dir.

"Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kişinin nikâhları altında bulunuyorlardı." Yani onlar, iki büyük peygamberin nikâhı altında olup dünya ve ahiret saadetini elde etme imkânına sahiptiler. "Ancak, kocalarının sırlarını yayarak yahut inkâr ve nifakla *onlara hainlik ettiler de kocaları, Allah'ın azabından hiçbir şeyi onlardan savamadı."* Yani bu iki peygamber, aralarındaki zevcelik hakkına rağmen, hanımlarını Allah'ın azabından kurtaramadılar.

"Onlara, ölüm anında veya kıyamette, *'Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin!' denildi."* Yani onlara, peygamberlerle aralarında hiçbir yakınlık bağı olmayan diğer kâfirlerle birlikte ateşe girin denir.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Ezeldeki kısmet günü, haklarında ayrılık takdir edilen bu iki kadına, azap günü, peygamberlere yakınlıkları bir fayda vermedi."[190]

İbn Atıyye demiştir ki: "Bu iki misalde Resûlullah'ın zevceleri için bir ibret (ve uyarı) vardır, diyen kimsenin sözü doğrudan uzaktır."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] karşı güç ve iş birliği yapan iki zevcesine edep öğretildikten sonra, onları uyarmak için bu misallerin verildiğini söylemek uzak bir ihtimal değildir. Hem onda, müminlerin annelerinin yüce mevki ve itibarı göz ardı edilmiş de değildir. Onda sadece, şefkatli bir ikazla, kendilerinin şerefini ve yakınlığını artıracak şeylere yönlendirme vardır. Bu şeyler, Resûl-i Ekrem'e hürmet ve tâzim, emirlerine itaat, sırrı korumak, onun sevdiği ve razı olduğu işleri yapmaktır. Kim sana nasihat ediyorsa, o seni seviyor demektir. Kim de seni ihmal edip kendi haline terketmişse, o sana kızmış demektir. Resûlullah'ın pak zevcelerine yapılan bu uyarı,

190 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/173.

Cenâb-ı Hakk'ın onları sevdiğinin ve kendilerini her türlü kusurdan koruduğunun alametidir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Allah, iman edenlere de Firavun'un karısını misal verdi."* Müminler, küfrün kahrı altında olsalar bile, imandan küfre dönmedikleri müddetçe, imanlarının kendilerine fayda vereceği konusunda Firavun'un karısını misal verdi. O, Âsiye bint Müzâhim'dir. Bir rivayete göre o, Hz. Musa'nın halası olup kendisine iman etmiştir.[191] Hz. Âsiye'nin imanı ettiği ortaya çıkınca Firavun onu çarmıha gerdirdi, güneş altına bırakıp işkence etti. Üzerine büyük bir taş attırdı. O sırada Hz. Âsiye, cennette inciden yapılmış köşkünü gördü. Allah Teâlâ ruhunu aldı; atılan taş ruhsuz cesede isabet etti, hiç acı duymadı.

Selmân-ı Fârisî demiştir ki: "Firavun'un karısına, elini ayağını çarmıha bağlayıp güneş altına atarak azap ediyorlardı. Onlar çekip gittiğinde melekler kendisini gölgelendiriyorlardı."[192]

Âyette şuna bir işaret vardır: Hz. Âsiye, çektiği bunca azap ve şiddete rağmen imanından dönmedi. Salih mümin kadınlar da böyle olmalı. Allah Teâlâ, Hz. Âişe ile Hz. Hafsa'ya da Âsiye gibi olmalarını emretti. Yukarıdaki açıklama Sa'lebî'den alınmıştır.[193]

"O şöyle dua etmişti: "Rabbim! Bana katında, rıdvanına yakın, *cennette bir ev yap."* Yahut mukarrebînin (sana yakın has kullarının) derecelerinin en yükseğinde bana bir köşk yap. Rivayet edildiğine göre, Hz. Âsiye bu duayı yapınca, cennetteki köşkü kendisine gösterildi.

"Beni Firavun'dan ve onun kötü işinden koru." Yani beni onun habis nefsinden ve kötü işinden koru. Ve beni, şu zalimler topluluğundan kurtar. Yani zulümde ona uyan Kıptîler'den kurtar!

Hasan-ı Basrî ve İbn Keysân demişledir ki: "Allah Teâlâ, Âsiye'yi en güzel şekilde onlardan kurtardı, kendisini cennete yükseltti; o şu anda cennette yiyip içmektedir."[194]

---

191 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/187.
192 Kurtubî, *a.g.e.*, 18/187.
193 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/232-233.
194 Kurtubî, *a.g.e.*, 18/187.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Allah, iffetini koruyan İmrân kızı Meryem'i de misal verdi."* Yani Allah, Hz. Meryem'in halini, kavmi kâfir iken ona verilen dünya ve ahiret şerefini, âlemdeki kadınlar içinden seçilip üstün yapılmasını müminlere örnek ve misal yaptı.

"Biz ona ruhumuzdan üfledik." Yani yaratılışı bize ait olan ruhu veya vasıtasız olarak yarattığım ruhtan ona üfledik.

"O, Rabb'inin kelimelerini, indirdiği sahifeleri yahut peygamberlerine vahyettiklerini *ve* bütün *kitaplarını tasdik etti."*

Bir okuyuşa göre âyete şu mana da verilmiştir: O, İsa'yı ve ona indirilen İncil'i tasdik etti.

"O, taat edenlerdendi." Yani sürekli taat halinde olanlardan biriydi. Onun taat ve ibadeti, erkeklerin ibadetinden geri değildi; bunun için onlardan biri sayıldı. Yahut o, taat edenlerin neslindendi, çünkü Hz. Meryem, Hz. Musa'nın kardeşi Hz. Harun'un neslindendir.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Erkeklerden kemale eren çoktur; kadınlardan ise şu dört kadın kemale ermiştir: Müzâhim kızı Âsiye, İmrân kızı Meryem, Hüveylid kızı Hatice, Muhammed'in kızı Fâtıma. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü ise tirit (et) yemeğinin diğer yiyeceklere üstünlüğü gibidir."[195]

Nesefî demiştir ki: "Bu iki temsilde, müminlerin annelerinden sûrenin başında bahsedilen iki annenin, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] sevmediği bir hususta ona karşı iş birliği yapmalarından dolayı kendilerine kapalı yollu bir ikaz vardır ve onları ağır bir üslupla sakındırma mevcuttur. Onda ayrıca şu duruma işaret edilmektedir: Bu iki annenin (ve diğerlerinin) yapması gereken, bu iki mümin kadın gibi olmak ve Resûlullah'ın zevcesi olmalarına güvenmemektir."[196]

---

195 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 6/234. Biraz farklı lafızlarla bk. Tirmizî, Menâkıb, 62; Ahmed, *Müsned,* 3/135; Hâkim, *Müstedrek,* 3/186. Hz. Fâtıma hariç bk. Buhârî, Enbiyâ, 32; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 70; Tirmizî, Et'ime, 31; Ahmed, *Müsned,* 4/394.

196 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl,* 4/399.

Sa'lebî'de geçtiğine göre, İbn Abbas [radıyallahu anh] ve bir grup âlim demişlerdir ki: "Allah Teâlâ, bu âyetlerde, isyana dalan ve başkasının iyi halinden fayda göreceğini uman kimselerin bu beklentisini kesip attı ve insan Allah'a itaat halinde olduğu sürece başkasının günahının ona bir zararı olmadığını haber verdi."[197]

10-12. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İmam Kuşeyrî, bu âyetlerin işaretlerinde demiştir ki: "Âyette bahsedilen iki kâfir kadın, emmâre nefse ve peşine düşülen hevâya işaret etmektedir. Yani nefisle hevâ, kalp ile ruhun hükmü altında idiler. Kalple ruha galip gelerek ve onları kendilerine çekerek onlara hainlik ettiler. Bundan sonra kalp, nefsanî hazlara meyletti, ruh ise makam sevgisi, baş olma hırsı ve keramet arzusu gibi zulmanî işlere yöneldi. Nefis ve hevâ, Allah'tan gelen şeye karşı onlara hiçbir fayda sağlamadılar. Çünkü kalp ve ruh, nefis ve hevâya uymakla yakîn halini ve müşahedeye dayalı marifeti kaybettiler.

Âyetteki iki mümin kadınla, mutmain nefse ve mutmain kalbe işaret edilmektedir. Bu ikisi, nefs-i emmâreye ve hevâya galip geldiler. Onlarla birlikte bulunmak kendilerine bir zarar vermedi. Mutmain nefis, 'Yâ Rabbi, benim için cennette, katında, muktedir melikin yanında sıdk makamında bir ev bina et' diye dua etti. Mutmain kalp, nefsi manevi hastalıklardan koruyunca, Cenâb-ı Hak ona ruhundan üfürdü; nefis onunla dirildi ve O'nun kudsî nurlarını müşahede etti. Böylece Allah'ın zatına delil olan kelimelerini tasdik etti; sonra kelâmın sahibini müşahede haline yükseldi ve böylece sürekli Allah'a taat edenlerden oldu. Bu şekilde, rubûbiyyetin azametini müşahede ile kulluğun edeplerini birleştirdi."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), *"Biz ona ruhumuzdan üfürdük"* âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Yani onda önce ilâhî fiilin nuru zuhur etti; sonra fiilin nurunda ilâhî sıfatın nuru zuhur etti; peşinden ilâhî sıfatın nurunda yüce zatın nuru zuhur etti. Böylece zatın ve sıfatların nuruyla hayat buldu, O'nun sıfatlarından pay sahibi oldu ve zatının nurunun müşahe-

197 Sa'lebî, *a.g.e.*, 6/233.

desine nazar eden biri haline geldi; artık kendisinden yüce zatın, ilâhî sıfatların ve fiillerin nuru hiç kesilmedi. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın ruhundan kendisinde bir iz bulunan kimsenin özelliğidir.

Âriflerden biri demiştir ki: "Cenâb-ı Hak, nurundan, kulunun ruhuna üfürdü. Bunu, ruhun bu nurla dirilmesi, o nuru talep etmesi, kendisini nurlandıran Rabb'inden gafil olmaması ve böylece dünyada övülecek bir halde yaşayıp ahirette şehid olarak diriltilmesi için yaptı. Ruh, Cenâb-ı Hak ile huzur halini bulunca, O'nun âlemdeki zuhurunu tasdik etti. Ruh, insanlar için Hak Teâlâ'nın bir aynasıdır. *'Rabb'inin kelimelerini tasdik etti'* âyeti bunu ifade ediyor. Ruha, kudsî nurlar ve Cenâb-ı Hak ile ünsiyetin hoşluğu ulaşınca, nefis, benlik havası içinde manevi sarhoşluğa meyletti; ancak kendisine ezelde takdir edilen ilâhî inâyet yetişip onu, manevi sarhoşluğa kapılıp sahv (manevi uyanıklık ve amel) makamından düşmemesi için kulluk derecesinde tuttu. Baksana Allah Teâlâ ne buyurdu: *'O, taat ehlinden oldu.'* Yani Rabb'inin marifetinde müstakim oldu, ayrıca nefsinin kıymetini tanımada ve onun, her an Rabb'ine muhtaç, O'nun emrine bağlı bir varlık olduğunu bilmedeistikametinikorudu."[198]

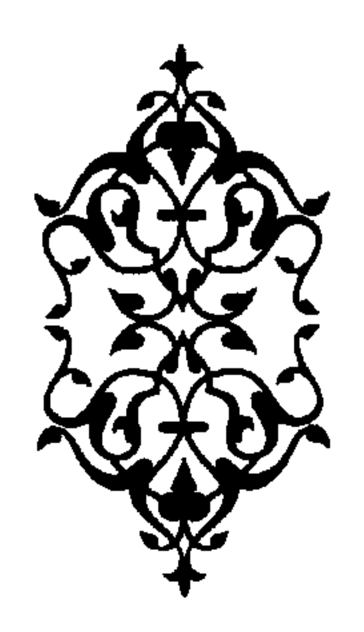
Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm eylesin.

Tahrîm sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

---

198 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/437-438.

(67) MÜLK SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Mülk sûresi Mekke döneminde inmiş olup otuz âyettir. Sûre, adını birinci âyette geçen "mülk" kelimesinden almıştır.[199]

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Bu konuda şöyle denilmiştir: Allah Teâlâ, Tahrîm sûresinin sonunda, kâfirlerin haline misal olarak haklarında cehennemlik hükmü verilmiş iki kadından bahsetti. Bu kadınlar, iki peygamberin nikâhı altında bulunmalarına rağmen, iman etmedikleri için azaptan kurtulamadılar. Cenâb-ı Hak, müminlerin haline örnek olarak da Hz. Âsiye ile Hz. Meryem'i gösterdi. Onlar, kavimleri kâfir iken kendileri cennetlik olan iki kadındı. Bütün bunlar, Hak Teâlâ'nın mülkünde, ezelde verdiği hükme göre tasarrufta bulunmasıdır. O, bütün mülkün ve hükmün kendi elinde bulunduğunu bildirerek şöyle buyurdu:

---

199 Hadisi-i şeriflerde, okuyanı kabir azabından ve cehennem ateşinden koruduğu için Mülk sûresine, "Vâkıye", Münciye", "Mânia" ve "Mücâdele" isimleri de verilmiştir. Mülk sûresinin, yatsı namazından sonra, gece okunması tavsiye edilmiştir. Sabah veya gündüz de okunabilir. Onun namaz içinde okunması daha faziletlidir. İlgili rivayetler için bk. Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân, 9 (nr. 2890); Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/235; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/189; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/230-233.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

تَبَارَكَ الَّذ۪ي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۙ (1)

اَلَّذ۪ي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاًۜ

وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْغَفُورُۙ (2) اَلَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقاًۜ مَا

تَرٰى ف۪ي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍۜ فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى

مِنْ فُطُورٍ (3) ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ

خَاسِئاً وَهُوَ حَس۪يرٌ (4) وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاۤءَ الدُّنْيَا بِمَصَاب۪يحَ

وَجَعَلْنَاهَا رُجُوماً لِلشَّيَاط۪ينِ وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّع۪يرِ (5)

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Bütün mülk elinde olan Allah, ne yücedir. O, her şeye gücü yetendir.***

2. ***O, hanginizin daha güzel amel yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yaratandır. O, Azîz'dir*** *(her işinde galiptir);* ***Gafûr'dur*** *(çok bağışlayandır).*

3. ***O, yedi göğü kat kat yarattı. Rahmân'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak*** *(ve düzensizlik)* ***görüyor musun?***

4. ***Sonra tekrar tekrar bak; bakışların*** *(aradığını bulamayıp)* ***aciz ve bitkin halde sana dönecektir.***

5. ***Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle süsledik. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık ve*** *(ahirette de)* ***onlara alevli ateş azabını hazırladık.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Bütün mülk elinde olan Allah, ne yücedir."* Yani O, yaratılmış varlıkların sıfatlarından yüce ve uludur. Cenâb-ı Hak, zatında, sıfatlarında ve fiillerinde, yarattığı bir varlığa benzemekten yüce ve uzaktır.

"Bütün mülk O'nun elindedir." Bütün tasarruf ve her şeyin hâkimiyeti O'nun elindedir. O, bütün mülkün sahibidir; onu dilediğine verir, dilediğinden de çekip alır.

Âyetteki yed (el), mecazen, sonsuz kudreti ve tam hâkimiyeti ifade eder.

"O, yapılması mümkün olan *her şeye gücü yetendir."* Yahut O, nimet vermeye ve intikam almaya gücü yetendir.

Âyetin son kısmı, öncesinin içeriğini tasdik etmekte ve Cenâb-ı Hakk'ın hükmünün büyük küçük her şeyde geçerli olduğunu ifade etmektedir. O ayrıca, Hak Teâlâ'nın, eşyayı (varlıkları) ve onlarda meydana gelen halleri dilediği gibi yarattığını göstermektedir.

Cenâb-ı Hak, sonra, dikkatleri, yaptığı işlerden müşahede edilen şeylere çevirerek şöyle buyurdu: *"O, ölümü ve hayatı yaratandır."* Yani ey mükellef kullar, sizin hayatınızı ve ölümünüzü yaratan O'dur.

Hayatı yaratmanın manası, kendisiyle hissetme özelliğinin elde edileceği hali var etmesidir. Ölüm ise bu hissin yok edilmesidir.

Ehl-i sünnet'e göre ölüm, hayatın zıddı olan vücudî (mevcut) bir sıfattır. Abdullah b. Abbas'ın [radıyallahu anh], "Allah Teâlâ ölümü parlak yüzlü, besili bir koç sûretinde yarattı; o kimin yanından geçse ve kim onun kokusunu alsa, muhakkak ölür. Allah Teâlâ hayatı da bir at sûretinde yarattı; onun yanından geçtiği ve kokusunu alan her şey hayat bulup dirilir"[200] sözüne gelince, bu temsil ve tasvir yoluyla anlatılmış mecazi bir ifadedir. Onun hakiki manada olması da mümkündür; çünkü ilâhî kudret, ölümü ve hayatı o şekilde yaratmaya muktedirdir.

---

200 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/236; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/191.

Âyette ölümün önce söylenmesi, onun, ölünün ve hayatın yaratılma hikmeti olan güzel amele, insanı daha fazla sevkedeceğindendir. Bu hikmete, devamındaki âyette şöyle işaret edilmiştir:

"Hanginizin daha güzel amel yapacağını denemek için Allah ölümü ve hayatı yarattı." Yani Allah, sultan-köle herkese gelecek olan ölümle, doktor-hasta hiç kimseye ebedî kalmayacak olan hayatı yarattı. Bunu, hanginizin daha güzel amel yapacağını denemek ve hepinize ilim ve amellerinize göre farklı derecelerde karşılık vermek için yaptı. Çünkü amel, sadece âzalara has değildir; kalplerin de ameli vardır. Bunun için Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] âyeti şöyle tefsir etmiştir:

"Allah, hanginizin daha akıllı, Allah'ın haram kıldığı şeylerden daha fazla kaçındığını ve Allah'ın taatine daha fazla koştuğunu denemek için ölümü ve hayatıyarattı."[201]

Diğer rivayette, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] âyeti şöyle tefsir etmiştir:

"Allah, hanginizin daha akıllı olduğunu, Allah'tan daha çok korktuğunu nâfile ibadeti az olsa da Allah'ın emrine ve nehyine daha fazla dikkat ettiğini denemek için ölümü ve hayatı yarattı."[202]

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] ve diğerleri, âyete şu manayı vermişlerdir: "Allah, hanginizin dünyaya karşı daha fazla zühd sahibi olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yarattı."

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Allah, kullarını sıkıntı anında sabredip etmeyeceğini, nimete kavuşunca da şükredip etmeyeceğini denemek yani ortaya çıkarmak için ölümü ve hayatı yarattı."[203]

Nesefî, âyetin, *"Hanginizin daha güzel amel yapacağını deneyip ortaya çıkartmak için"* kısmını şöyle tefsir etmiştir: Allah, hanginizin daha ihlâslı ve daha doğru amel yapacağını denemek için ölümü ve hayatı

---

201 Sa'lebî, *a.g.e.*, 6/237; Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, 8/175.

202 Sa'lebî, *a.g.e.*, 6/237.

203 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/175.

yarattı. Hâlis amel, Allah rızası için olandır; doğru amel ise sünnet üzere yapılandır.

Âyetin mesajı şudur: Allah size, kendisiyle amel etmeye güç yetireceğiniz bir hayat verdi ve sizi, çirkini bırakıp güzel ameli tercih etmeye davet eden ölümü başınıza musallat etti. Onun ötesinde muhakkak gerçekleşecek olan dirilme ve hesap var.

"O, Azîz'dir; her işinde galiptir, kötü amel yapan kimse onu aciz bırakamaz. *O, Gâfur'dur;* kusurları çok örtendir." Öyle ki günah ve kusur işleyenler O'ndan ümitlerini kesmezler.

Cenâb-ı Hak sonra, sonsuz kudretine bir şahit ve delilden bahsederek şöyle buyurdu:

"O, yedi göğü kat kat yarattı." Yani gökleri, birbiri üzerine gelecek şekilde katmanlar halinde yarattı. Gökler, tabaka halinde birbirini sarmaktadır.

"Rahmân'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluk göremezsin."

Âyette, "Rahmân" sıfatının kullanması, Allah Teâlâ'nın, gökleri tarafından bir rahmet ve ihsan olarak kudretiyle yarattığını, onun yaratılışında pek çok hikmet ve nimetin bulunduğunu bildirmek içindir.

Âyetin hitabı, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] veya muhatap olabilecek herkesedir. Yani Rahmân'ın yarattığı göklerde hiçbir uyumsuzluk, dengesizlik ve düzensizlik bulmazsın.

Süddî âyete, "Hiçbir ayıp ve kusur bulamazsın" manasını vermiştir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Bir kere daha bak!"* Yani göğe bir daha bak; bak ki sana haber verilen şeyin doğruluğunu gözlerinle göresin ve içinde hiçbir şüphe kalmasın. *"Bak bakalım onda hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?"*

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Sonra* ilk bakışın ardından *tekrar tekrar* defalarca *bak.* Bak bakalım, onda bir kusur, eksiklik, çatlak,

düzensizlik ve dengesizlik görebiliyor musun? Böyle bir şey göremezsin ve *bakışların* aradığını bulamayıp *aciz ve bitkin halde sana döner."*

Cenâb-ı Hak sonra, göğün güzelliğinden bahsederek şöyle buyurdu: *"Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle* yani gece ışık veren yıldızlarla *süsledik."* Onların bir kısmı hareket halinde, bir kısmı ise sabit olup hepsi dünya seması için bir süstür. Onları bir yerde toplanmış gibi görürsün, halbuki hepsi aynı dünya semasında olmayıp bir kısmı göğün diğer tabakalarındadır. Onların hepsi, akıllara hayret verecek harika bir nizamda ve gözlerin hakikatini göremeyeceği güzellikte yaratılmıştır.

Fahreddin-i Râzî demiştir ki: "Bu âyette, yıldızların dünya semasında toplanmış olduğunu gösteren bir delil yoktur. Yıldızlar farklı semalarda oldukları halde, dünya semasında toplanmış gibi gözükmelerinin sebebi şudur: Gökler, şeffaftır; yıldızların dünya semasında olmasıyla daha üzerindeki bir semada bulunması aynıdır. Bazı yıldızlar daha üst semada bulunduğu halde, zorunlu olarak dünya semasında gibi gözükmekte ve orada parlamaktadır. Her iki durumda da dünya seması yıldızlarlasüslenmişolmaktadır."[204]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık."* Yani o yıldızlarda diğer bir fayda daha yarattık. Bu fayda, onlardan alınan ateş parçasının, sizi nurdan çıkarıp zulmetlere daldıran düşmanlarınızın yani şeytanların üzerine atılmasıdır. Bir melek, bu yıldızların ateşinden bir parça alıp cine atarak onu öldürür. Yahut melek, attığı ateşle cinin dengesini bozar, aklını giderir, cin korkunç bir varlığa döner, insanları korkutur. Yıldızlara gelince, onlar yerlerinden ayrılmazlar; çünkü onlar yörüngelerinde sabittir.

Katâde[205] demiştir ki: "Allah Teâlâ yıldızları şu üç şey için yarattı:

1. Göğü süslemek için.
2. Şeytanları taşlayıp gökten uzaklaştırmak için.

---

204 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 30/53 (Beyrut 1990).

205 Katâde b. Diâme es-Sedûsî el-Basrî (v. 117/735), Abdullah b. Mesud'un [radıyallahu anh] başında bulunduğu Irak ekolüne mensup tâbiîn devri müfessirlerindendir.

3. Kendileriyle yol bulanlara bir alamet olmaları için. Kim onlar hakkında bundan başka bir yorum yapmaya kalkarsa, o kimse, kendi görüşüyle konuşmuş olur, hata eder ve bilgisi olmadığı bir hususta kendisini zora sokmuş olur."[206]

"O *şeytanlar için* dünyada üzerlerine atılan ateşle yakıldıktan sonra, ahirette, *alevli ateş azabını hazırladık.*" En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

1-5. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Zâhirî ve bâtınî bütün mülk elinde olan Allah, ne kadar yücedir. O, bunları dilediğine verir, dilediğini de onlardan mahrum eder. Zâhirî mülk (ve saltanat), geçici bir izzettir; bâtınî manevi mülk ise dâimî bir izzettir. Bu ikisi birbirine zıttır; onlar bir şahısta bulunmaz ve bir araya gelmez. Tam aksine, biri gelince diğeri gider.

Bâtınî mülk, Cenâb-ı Hakk'ı müşahedeye dayalı marifettir. Ona da ancak, tevazu, zillet ve benliği yok etmek uygundur; o, ancak bu şekilde elde edilir ve korunur. Ne zaman nefis ortaya çıksa, sahibi uyarılır; dikkat etmezse, felaket çukurlarına yuvarlanır.

Allah Teâlâ, bazı kalplerde ve ruhlarda manevi ölümü yaratır; o zaman bu kalp ve ruhlar hakir, zelil ve cahil bir halde kalıp ölür. Bazı kalplerde ve ruhlarda da hayat yaratır; o zaman bu kalp ve ruhlar, manen dirilir, ârif manevi yetkiye sahip ve aziz olur. Allah bunu, hanginizin Allah'a dönerek ve bütün varlığı ile O'na yönelerek daha güzel amel yapacağını deneyip halinizi ortaya çıkarmak için yaptı. Yahut Allah, kimin haktan döneceğini ve Allah'a davet edenlerden yüz çevireceğini ortaya çıkarmak için böyle yaptı.

Denilmiştir ki: "En güzel amel, kulun amelini unutup, ilâhî ihsanı görmesidir." Yani kul bütün gayretiyle salih amel yapmalı, fakat amelini görmekten uzaklaşmalı, onu unutmalı; yaptığına güvenmemeli, sadece Rabb'ine yönelip O'nun rahmetine güvenmelidir. Kim, ölümü sürekli gözü önünde tutar ve her an ölebileceğini düşünürse, muhakkak salih

206 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/123; Nesefî, *Medârikü't-Tenzil*, 4/402.

amel için gayrete gelir. Allah şu sözlerin sahibine rahmet etsin:

"Ölümün dehşetini, kabri ve bedenin çürümesini düşünmekte, insanı boş lezzetlerle meşgul olmaktan sakındıran bir hal vardır.

Kırkına yaklaştıktan sonra mı bir şeyler yapmayı bekliyorsun? Ondan sonra ihtiyarlık vardır; o da seni uyarıp korkutur.

Yerin içinde nice kimseler vardır ki güzellikleri yok olup gitmiştir.

Sen ise bütün varlığın ile dünyaya yönelmişsin, hırsla dünya malı toplama ve çoğaltma yarışındasın.

Sabah akşam bir tehlike üzerinde, oyun eğlence peşindesin. Biliyor musun akan günler, geçen zaman ve üzerinde yaşadığın dünya sana ne diyor? Âh bir anlasaydın, neler söylüyor!

Eğer bir kimse, bütün gayretiyle dünyanın peşinde koşar da ahiretini unutursa, şüphesiz o kimse hüsrana uğramıştır.

Öyleyse ciddi olarak ahirete yönel ve ölümü unutma! Zaten sen, ölüme ve ahiret diyarına doğru gitmektesin!"

Allah Azîz'dir; kendisine yönelen kimseleri de aziz eder. O, yüz çevirdikten sonra kendisine dönenleri çok affedicidir. Allah, ruhların yükseleceği manevi makamları yedi tabaka yapmıştır. Bunun açıklaması Talâk sûresinin 12. âyetinin işaretlerinde geçti.

Ruhlar âlemi, son derece sağlam ve muhkemdir; onda hiçbir bozukluk ve düzensizlik yoktur.

İmam Kuşeyrî, *"Biz dünya semasını yıldızlarla süsledik"* âyetinin işaretinde demiştir ki: "Dünya semasıyla işaret edilen kalptir, çünkü kalp ruha yakındır. Âyette işaret yollu şu mesaj veriliyor: Biz, kalbi, ilim lambalarıyla, kalbe ait vâridat nurlarıyla ve rabbânî ilhamların nuraniyetiyle süsledik; onu şeytanların uzaklaştırıldığı, nefsanî düşüncelerin kovulduğu, zulmanî şeytanî vesveselerin savıldığı bir yer yaptık. Kalbi saran şeytanlar ve kötü düşünceler için şiddetli bir azap hazırladık; onlar, kalbe gelen melekî ve Rahmân'a ait düşüncelerle yanar giderler."

Kâfirlerin Çekeceği Azap

Cenâb-ı Hak, bu büyük uyarıdan sonra, inkâr edenlerin başına gelecek azaptan bahsederek şöyle buyurdu:

وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٦﴾ اِذَا اُلْقُوا
فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ ﴿٧﴾ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا
اُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَا اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا بَلٰى قَدْ
جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِي
ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي اَصْحَابِ
السَّعِيرِ ﴿١٠﴾ فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقًا لِاَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١١﴾

6. *Rab'lerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. O, ne kötü bir dönüş yeridir!*

7. *Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı korkunç uğultuyu işitirler.*

8. *Cehennem neredeyse öfkeden çatlayacak haldedir! Oraya her bir topluluk atıldıkça, cehennem bekçileri onlara, "Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?" diye sorarlar.*

9. *Onlar da der ki: "Evet, bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve, 'Allah hiçbir şey indirmemiştir; siz büyük bir sapkınlık içindesiniz' demiştik."*

10. *Ayrıca derler ki: "Eğer bize yapılan uyarılara kulak vermiş veya aklımızı azıcık kullanmış olsaydık, şu alevli ateşe girmezdik."*

11. *Böylece günahlarını itiraf ederler. Artık, bu alevli ateşe girenler, Allah'ın rahmetinden uzak olsunlar!*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Rab'lerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır."* Yani Allah'ı inkâr eden şeytanlar ve insanlar için cehennem azabı vardır; onunla toptan azap görürler. "O cehennem, *ne kötü bir dönüş yeridir!*"

"Odunun ateşe atılması gibi, *cehennemin içine atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı korkunç uğultuyu,* merkebin anırması gibi çıkardığı tuhaf, çirkin sesi *işitirler."* Tencerenin, içindeki şeyi kaynattığı gibi, cehennem de onları içinde kaynatır. Cehennemin dehşetli azabı ve vücutları yalayıp yakması anında çıkan ses, anırmayı andıran korkunç uğultuya benzetildi.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Cehennem neredeyse öfkeden çatlayacak,* yani dağılıp parça parça olacak *haldedir!"* Bu, onları sarıp içine almak için kendilerine boynunu uzattığında olur. Cehennemin kâfirlere öfkesi, Allah'ın onda yarattığı bir idrakle olup gerçek manadadır.

"Oraya her bir kâfir topluluk atıldıkça, cehennem bekçileri, Mâlik ve yardımcıları, kendilerini kınamak için *onlara, 'Size bir uyarıcı,* sizi bu korkunç azaba karşı uyaran bir peygamber *gelmemiş miydi?' diye sorarlar."*

"Onlar da, 'Evet, bize bir uyarıcı gelmişti' derler." Allah'ın adaletini, kendilerine haksızlık etmediğini itiraf ederler. Gerçekten Allah Teâlâ, onlara peygamberler göndererek, ahirette ileri sürecekleri bahaneleri ortadan kaldırdı. Onların, içine düşecekleri azaba karşı uyarılmaları, elden kaçırdıkları saadete üzülmeleri ve bundan dolayı duyacakları aşırı pişmanlığa hazırlık içindir. Kâfirlerin sözü şöyle devam ediyor:

"Fakat biz onu yalanlamış, onun Allah tarafından gönderilen bir uyarıcı olduğunu inkâr etmiş *ve onlara, 'Allah,* sizin söylediğiniz gibi cennet, cehennem ve diğer hususlarda *hiçbir şey indirmemiştir; siz büyük bir sapkınlık içindesiniz' demiştik' derler."* Yani kâfirler, kendilerini uyaran peygamberlere, "Siz, büyük bir hata içindesiniz, doğrudan uzaksınız" dediler.

"Siz büyük bir sapkınlık içindesiniz" sözünü, meleklerin kâfirlere söylemiş olması da mümkündür. O zaman âyette geçen "dalâlet" (sapkınlık), "helâk" manasında olur.

Yahut bu söz, peygamberlerin sözü olup, kâfirler onu, cehennem bekçilerine naklettiler. Buna göre mana şöyle olur: Kâfirler, cehennem bekçilerine derler ki: "Peygamberler bize, *'Siz ancak büyük bir sapkınlık içindesiniz'* dediler, fakat biz aldırış etmedik, uyarılarını dikkate alıp kurtuluş yoluna girmedik."

"Kâfirler *ayrıca,* haddi aştıklarını itiraf ederek *derler ki: 'Eğer bize yapılan uyarılara,* hak olanı öğrenmek için *kulak vermiş veya aklımızı* azıcık *kullanmış olsaydık, şu alevli ateşe girmezdik."* Şu ateşe giren şeytanların ve diğerlerinin arasında olmazdık.

Âyette, mükellef olmanın temel şartının, hak daveti işitmek ve akıl olduğuna dair bir delil vardır. Bu ikisi, kul için birer hüccettir.

"İşte böylece günahlarını, yani inkârlarını ve peygamberleri yalanlamalarını *itiraf ederler;* ancak bu itiraf kendilerine fayda vermeyen bir günde olduğundan, sonuç değişmez."

Âyet şöyle bitiyor: *"Bu alevli ateşe girenler, Allah'ın rahmetinden uzak olsunlar!"* Yani Allah onları rahmetinden ve özel ihsanlarından uzak kılsın. Bu, onlar için bir bedduadır.

6-11. Âyetlerin Tasavvufi İşaretleri

Rab'lerini müşahedeyi inkâr edenler için, dünyada bir cehennem azabı vardır. Bu azap, Allah'tan uzaklık ve perdelenme halinde olmaktır. Mukarrebîn (ilâhî huzurda yakınlık elde etmiş ârifler), yüce sultanın katında sıdk makamında kabul gördüklerinde, ondan uzak olan kalbi perdelilerin içine düştüğü durum ne kadar kötüdür.

Onlar, manevi perdelerin ve uzaklık halinin içine atıldıklarında, bu manevi ateşin kendilerine öfkelenerek homurdandığını, kendilerine ve kötü özelliklerine kızdığını işitirler. Bu hal, onların amellerinin çirkinli-

ğinden ileri gelmektedir. O ateş, onlara olan öfkesinden neredeyse parça parça olacak hale gelir. Gafillerin her biri o ateşe atıldıkça, onun bekçileri kendilerine, "Size, Allah'a davet eden âriflerden bir uyarıcı gelmedi mi?" diye sorarlar. Onlar da kendilerini Allah'a davet eden âriflerin geldiğini, fakat onları inkâr ettiklerini, onların veli olduğunu kabul etmediklerini ve böylece Allah'tan perdeli bir halde manen öldüklerini itiraf ederler. Böyle bir halden Allah'a sığınırız.

Allah'tan Korkanlara Müjde

Cenâb-ı Hak sonra, kâfirlerin aksine, ilâhî mağfirete ve cennete kavuşan müttakilerin halinden bahsederek şöyle buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١٢﴾ وَأَسِرُّوا
قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ
وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٤﴾

12. *Görmedikleri hâlde Rab'lerinden korkanlar var ya, onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.*

13. *Sözünüzü ister gizleyin ister açığa vurun farketmez; hiç şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) bilir.*

14. *Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir; her şeyden haberdardır.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Görmedikleri halde Rab'lerinden korkanlar var ya …*" Yani Allah'ın kendilerine gizli olan azabından korkanlar var ya …

Yahut insanların görmediği ilâhî azaptan korkanlar var ya …

Âyetteki "gayb"a, "kalp" manası da verilmiştir. Buna göre mana şöyle olur: Kalpleriyle Allah'tan korkanlar var ya ... Çünkü kalp, gayb âlemine ait bir latifedir.

Âyete şu mana da verilmiştir: Rab'lerini görmedikleri halde, O'ndan korkanlar var ya ...

"Onlar için günahlarından *bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır."* O öyle kıymetli bir mükâfattır ki kıymeti akılla ölçülemez. Bu mükâfat, cennet ve içindeki nimetlerdir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Sözünüzü ister gizleyin ister açığa vurun farketmez."* Mana şudur: Gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz bir olsun; çünkü hepsi Allah'ın ilminde birdir. Şu âyet de bu durumu ifade etmektedir:

"Sizden sözünü gizli söyleyenle açıktan söyleyen birdir (Allah her ikisini de bilir)" (Ra'd 13/10).

Allah Teâlâ, önceki âyette, *"Görmedikleri halde Rab'lerinden korkanlar var ya ..."* buyurduğunda, bazıları, "Birtakım şeyler Allah'a gizli kalabilir" diye vehmedebilirler. Cenâb-ı Hak, hemen peşinden, *"Sözünüzü ister gizleyin ister açığa vurun farketmez, Allah hepsini bilir"* buyurarak böyle bir vehme düşme tehlikesini ortadan kaldırdı.

Rivayet edildiğine göre, müşrikler, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] aleyhinde konuşmalar yapıyorlardı, Cebrâil de [aleyhisselâm] gelip onları Allah Resûlü'ne haber veriyordu. Bunun üzerine aralarında, "Sözünüzü gizli söyleyin ki Muhammed'in Rabb'i işitip de ona haber vermesin!" dediler. O zaman bu âyet indi.[207]

Âyet şöyle bitiyor: *"Hiç şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) bilir."* Yani kalplerde olanı dil söylemeden önce, Allah, onlardaki bütün düşünceleri bilir. Böyle biri, dille konuşulanları nasıl bilmez! Kısaca Allah, bütün insanların içlerinde gizlediklerini ve kalplerinde bulunan düşüncelerini bilir. Bu durumda, insanların açıktan yaptıkları O'na nasıl

207 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/197; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/403.

gizli kalır? Allah, bütün kalplerin hallerini bilir, O'na kalpte saklı hiçbir şey gizli kalmaz.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir; her şeyden haberdardır."* Bütün varlıkları yoktan var eden zat, onların zâhirî ve bâtınî her halini bilmez mi? O, Latîf'tir; eşyanın en ince ve en gizli hallerini bilir. Habîr'dir; hepsinin hakikatinden haberdardır.

Âyete şu mana da verilmiştir: Allah, yarattığını bilmez mi?

Âyette, Allah'ın, kullarının fiillerini yarattığına dair bir delil vardır; Ehl-i sünnet'in görüşü budur. Bunun izahı şudur: Allah Teâlâ önce, kendisinin gizli açık her şeyi ve kalplerde bulunan bütün düşünceleri bildiğini söyledi, sonra, *"Yaratan bilmez mi?"* buyurdu. Bu âyet, öncesiyle bağlantılıdır. Yüce Allah, kulların gizli ve açıkta yaptıkları her şeyi ve kalplerinde bulunanları yaratıcı olduğundan, *"Yaratan bilmez mi?"* buyurmuştur. Eğer Allah, onların, düşündükleri dahil her iş ve hallerini yaratan olmasaydı, bunun bir anlamı olmazdı. Allah, bütün eşyayı ve hallerini yaratandır ve onların hepsini bilmektedir. Bunun için âyetin peşinden, *"O, Lâtif'tir; en gizli şeyleri bilir; Habîr'dir; her şeyden haberdardır"* buyurdu.

12-14. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Rab'lerini görmeden O'dan korkanlar, O'nu her an murakabe ederek kendisine kulluk yaptılar. Nihayet O'nu yakînen tanıdılar, bundan sonra onlar için, daha önce gaip olan şeyler, müşahede edilir hale geldi

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah Teâlâ, bu âyette âriflerin, kendisini müşahedeyle tanımadan önceki marifetlerinin nasıl olduğunu açıkladı. Onlar, Cenâb-ı Hakk'ı müşahede edince, ondan müşahede ilmini elde ettiler. O, hakikati yakînen tanıma ilmidir. Onlar bu hali elde edince, Allah'tan gayb halinde korktular. Bu, kalbin haşyetidir. Ârifler, Hak Teâlâ'yı müşahede ettiklerinde, kalplerindeki haşyete O'nu tâzim de eklendi. Bu, ruh ve sır ilmidir."[208]

208 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/440.

"O, Latîf'tir; en gizli şeyleri bilir; Habîr'dir; her şeyden haberdardır."

Âlimlerden biri demiştir ki: "Hak Teâlâ, bir yerde bulunmaktan, bir yönde olmaktan, bir şekle girmekten, madde ve sûretten münezzehtir. Bununla birlikte, hiçbir yer, mekân, yön, cisim, cevher ve araz O'ndan hâlî (O'nun ilmi, iradesi ve kudreti dışında) değildir. Çünkü O, lutfu ile her şeye sirayet etmiştir. Nuraniyetiyle her şeyde zâhirdir. Nasıl olduğu bizce bilinmeksizin, O her şeyi ihata etmiştir. Ancak Allah hiçbir şeyle kayıtlı değildir. Kim bu hakikati anlamaz ve onu müşahede etmezse onun basiret gözü kördür ve Cenâb-ı Hakk'ı müşahededen mahrumdur."

İmam Gazâlî demiştir ki: "Latîf ismine ancak, eşyanın bütün gizliliklerini, ince ve sırlı yönlerini bilen kimse layıktır. Habîr ise iç âleme ait haber ve hallerin hiçbiri kendisine gizli kalmayan kimse demektir. Mülk ve melekût âleminde cereyan eden ne varsa, hareket eden ve sabit duran ne kadar zerre mevcutsa, ıstırap halinde olan ve sükûna kavuşan ne kadar nefis varsa, hepsinin ilmi ve haberi O'nun katındadır. Haber, ilim manasındadır fakat ilim, bâtınî gizli şeylere izafe edilince, ona 'hibre' denir; sahibine de 'habîr' yani gizli her şeyden haberdar olan kimse denir."

Kâinatta Gerçek Tasarruf Sahibi

Cenâb-ı Hak sonra, mülkünde nasıl tasarruf ettiğini açıkladı. Kullarına ihsan ettiği nimetlerini saydı. Peşinden, bunca nimete şükretmeyenleri yere batırmak ve gökten üzerlerine taş yağdırmakla tehdit ederek şöyle buyurdu:

هُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا ف۪ي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا
مِنْ رِزْقِه۪ۜ وَاِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿١٥﴾ ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَٓاءِ اَنْ يَخْسِفَ
بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِيَ تَمُورُۙ ﴿١٦﴾ اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَٓاءِ اَنْ يُرْسِلَ

عَلَيْكُمْ حَاصِبًاۜ فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿١٨﴾

15. ***O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Onun üzerinde yürüyün ve Allah'ın rızkından yiyin. Dönüş ancak O'nadır.***

16. ***Semadakinin, sizi yere batırmayacağından emin mi oldunuz? O zaman yer şiddetle sarsılır.***

17. ***Yahut semadakinin, üzerinize taş yağdırmayacağından emin mi oldunuz? Yakında uyarım nasılmış bileceksiniz!***

18. ***Andolsun, onlardan öncekiler de yalanlamıştı. Ama intikamım nasıl oldu!***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir."* Yani onu, üzerinde rahatça yürüyeceğiniz bir halde hizmetinize sunandır.

"Onun üzerinde, her tarafında *yürüyün."* Yeryüzünün dağı, bağı, tepesi, vadisi, doğusu, batısı, güneyi, kuzeyi, kutuplara varana kadar her yanı sizin üzerinde yürümenize, dolaşıp rızık ve ilim aramanıza, bakıp ibret almanıza müsait hale getirilmiştir.

"O'nun rızkından yiyin." Yani yeryüzünde dolaşarak Allah'ın rızkını arayın. Yahut bir yerde rızık bulmanız zorlaşırsa, başka biri yere gidin, rızkınızı başka yerde arayın. Bir şair der ki:

"Ey nefsim, niçin sana düşman olanların arasında yaşayacağın bir yerde yerleşip kalmayı arzuluyorsun! Sen, yüce Allah'ın, muhkem âyetinde, *'Yerin üzerinde yürüyün, onun her tarafında gezip dolaşın'* buyurduğunu işitmedin mi?"

Âyete şu mana da verilmiştir: Allah'ın, yeryüzünden çıkan rızkından yiyin.

"Dönüş ancak O'nadır." Yani öldükten sonra dirilerek gerçekleşecek dönüş ancak Allah'adır. O huzurda size, bunca nimetlerin şükründen hesap sorulur.

Cenâb-ı Hak sonra, nimetlerine şükretmeyenleri tehdit ederek buyurdu ki: *"Semadakinin, sizi yere batırmayacağından emin mi oldunuz?"* Semada olan, Allah'ın melekûtu ve zatının sırlarıdır. Bu tabir şunun için kullanılmıştır: Sema, ilâhî hükümlerin, tedbirlerin ve vahiylerin indiği; Allah'ın meleklerinin, emirlerinin ve yasaklarının meskeni olan bir yerdir. Yeryüzünde ortaya çıkan her şeye önce semada hüküm verilir; sonra yeryüzünde meydana getirilir. Âyette sanki, "Gökleri yaratandan emin mi oldunuz?" deniliyor.

Lecâî demiştir ki: "Yukarıda olan her şey bir semadır. Mesela, evin çatısı onun semasıdır. Âyette kastedilen, dünyanın seması yani onun üzerindeki gök tabakası ve diğer gök katmanları değildir. Âyetin manası şudur: Yücelik makamında olandan emin mi oldunuz? O, Allah'ın celâl yüceliğidir. Allah Teâlâ'yı yüceltmek için, "Allah semadadır" denebilir; fakat, "Allah yerdedir" ifadesi O'nun için kemal sıfatlardan değildir. Allah Teâlâ, bir yerde olmaktan yüce ve uludur."

Âyetin işaretlerinde, meselenin tevhid ehline göre incelemesi gelecek.

Âyete şu manayı verebiliriz: "Zatının sırları *semada olanın*, Kârûn'u yerin dibine batırdığı gibi, *sizi yere batırmayacağından* emin mi *oldunuz?"* Yani Allah yeryüzünü ayaklarınızın altına serdikten ve siz de üzerinde rahatça yürüyüp onda rızkını yedikten sonra, bu nimetlere nankörlük ettiğiniz için, sizi yere batırmayacağından emin mi oldunuz?

Âyet şöyle bitiyor: *"O zaman yer şiddetle sarsılır."* Çalkalanıp hareket eder.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Yahut semadakinin, üzerinize taş yağdırmayacağından emin mi oldunuz?"* Allah'ın, Lût kavmine

ve Fil ordusuna yaptığı gibi, gökten üzerinize taş yağdırmayacağından emin mi oldunuz? Yahut içinde taş bulunan bir rüzgâr göndermeyeceğinden emin mi oldunuz?

"Yakında, uyarıldığınız azabı bizzat gördükten sonra, *uyarım nasılmış bileceksiniz!"* Fakat o zaman bu bilmenin size bir faydası olmaz.

"Andolsun, onlardan öncekiler de yalanlamıştı." Mekke kâfirlerinden önce, geçmiş ümmetlerin kâfirlerinden Nuh kavmi, Âd ve benzerleri de peygamberlerini ve onların getirdiklerini yalanlamıştı. *"Ama intikamım nasıl oldu!"* Onları azaba uğratarak aldığım intikamım çok korkunç ve dehşetli oldu.

Âyette, açıkça Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] için bir teselli, müşrikler için de korkunç bir tehdit vardır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

15-18. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, bedenlerinizi kulluk ve rubûbiyyet edeplerini yerine getirmeniz için hazırladı. Onu iyi tanıyın; ondaki harika nizamı ve eşsiz hikmetleri ibretle düşünüp tefekkür ederek kalbinizle, beden ülkenizin her yanını dolaşın. Kâinatın bütün esrarı onda toplanmıştır. Kalbinizin nazar ve tefekkür yoluyla ondan elde ettiği iman kuvveti rızkını yiyin. O, kalplerin gıdasıdır. Ayrıca ondan elde edilen Cenâb-ı Hakk'ı müşahede rızkını da yiyin. Bu ise ruhların ve sırların gıdasıdır. Ruhların, cehalet ve gafletle öldükten sonra, manevi uyanıklık ve marifete ulaşıp yeniden dirilerek dönüşleri Allah'adır.

Allah'a karşı edebinizi bozduğunuzda, O'nun sizi yerin dibine geçirmeyeceğinden emin mi oldunuz?

Şunu bil ki Cenâb-ı Hakk'ın zatı, bütün varlığı kaplamıştır; ancak O, hiç mekân ve zamanla sınırlanmış değildir. Âyette geçtiği gibi, her ne tarafa yönelseniz, Allah'ın zatı oradadır (Bakara 2/115). Daha önce geçtiği, Cenâb-ı Hakk'ın zatının sırları her şeye sirayet etmiş olup her şeyi ayakta tutmaktadır. O, her şeyde mevcuttur; hiçbir şey O'ndan hâlî değildir. Manevi sırlar, maddi varlıkları ayakta tutmaktadır.

Cenâb-ı Hak, *"Semada olanın sizi yere batırmayacağından ve üzerinize taş yağdırmayacağından emin mi oldunuz"* âyetlerinde semayı özellikle söyledi, çünkü sema, yükseltilmiş muazzam bir varlıktır. Yüce olan zatın onda zikredilmesi münasip oldu. Allah Teâlâ'nın semada olduğunu bildiren bütün âyet ve hadisleri bu manada yorumlamak gerekir. Onlarda, hulûl (varlığa girme) ve ittihad (varlıkla birleşme) manası yoktur. Çünkü kâinatta olan sadece Cenâb-ı Hakk'ın tecellileri, zatının ve sıfatlarının tezahürleridir. Allah ezelde mevcut iken, kendisiyle birlikte hiçbir şey mevcut değildi; O şu anda da ezeldeki gibidir. Kâinatın misali, Cebrâil'in [aleyhisselâm], aslî sûretinin dışında yeni bir şekil alarak ashaptan Dihye b. Halîfe'nin sûretinde gözükmesine benzer. Şu kadar var ki Hak Teâlâ, zatını ve onun sırlarını kibriya (yücelik ve ululuk) perdesiyle örtmüştür. Kâinatta zuhur eden, O'nun sıfatların tecellileridir. Bunu ancak manevi zevk ve safi gönül sahibi ârifler anlar. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

İlâhî Kudretin Kâinattaki Tezahürleri

Cenâb-ı Hak sonra, elinde olan mülkte icra ettiği bazı tasarruflardan bahsetti. Bunlar, kuşları havada tutmak, kendisine sığınan kimseye düşmanlarına karşı yardım etmek ve semanın gaybından rızık getirmektir. Bu konuda şöyle buyurdu:

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا
الرَّحْمٰنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾ أَمَّنْ هٰذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ
يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ﴿٢٠﴾ أَمَّنْ هٰذَا
الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾ أَفَمَنْ
يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ

مُسْتَق۪يمٍ ﴿٢٢﴾ قُلْ هُوَ الَّذ۪ٓي اَنْشَاَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ
وَالْاَفْـِٔدَةَۜ قَل۪يلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ الَّذ۪ي ذَرَاَكُمْ فِي الْاَرْضِ
وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

19. ***Üstlerinde kanatlarını açıp kapatarak uçan kuşlara bakmazlar mı? Onları (havada) Rahmân tutuyor. Şüphesiz O, her şeyi görendir.***

20. ***Yahut Rahmân'dan başka size yardım edecek şu ordunuz kimlerdir? İnkârcılar ancak bir aldanış içindedirler.***

21. ***Peki, Allah rızkını keserse, kimdir size rızık verecek olan? Hayır, onlar azgınlık ve nefretle direnip durmaktadırlar.***

22. ***Şimdi, yüz üstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha güzel gider, yoksa dosdoğru bir yolda düzgünce yürüyen mi?***

23. ***De ki: "Sizi yaratan, size kulaklar, gözler ve kalpler veren O'dur. Ne kadar az şükrediyorsunuz!"***

24. ***De ki: "O, sizi yeryüzünde yaratıp çoğaltandır ve O'nun huzurunda toplanacaksınız."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Üstlerinde kanatlarını açıp kapatarak uçan kuşlara bakmazlar mı?"* Yani onlar, bunu unuttular ve o ibretlik olaya bakmadılar. Havada uçmak, suda yüzmek gibidir. Kuş için hava, yüzen için su gibidir. Yüzmede asıl iş, kolları açıp yaymaktır. Kolları veya kanatları kapatmaya gelince, bu, hareketi temin için yapılan ilave bir iştir.

"Onları, havada, kanatlarını açıp kapatırlarken *ancak* rahmeti her şeyi kapsayan *Rahmân tutuyor."* Aslında kuşların havada uçması, tabiatın gereğine aykırıdır. Onları havada tutması, O'nun rahmetindendir. Yoksa ağırlığı olan bir varlık aşağı düşer ve uçamaz. Aynı şekilde eğer

Allah Teâlâ, bu âlemi muhafaza etmese ve düzenini sağlamasa, bütün âlem yıkılıp yok olur.

"Şüphesiz O, her şeyi görendir." O, varlıkların, harika bir şekilde nasıl yaratılacağını ve onların ne şekilde düzenleneceğini bilir. O'nun, kuşları, kendilerine has şekil ve hususiyetlerde havada uçacak vaziyette hazırlaması da eşsiz sanatlarındandır.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Yahut Rahmân'dan başka size yardım edecek şu ordunuz kimlerdir?"* Bu soru, kâfirleri kınamayı ve ayıplamayı içerir; çünkü Allah'ın azabına karşı onlara, Rahmân'dan başka hiç kimsenin yardım edemeyeceği hatırlatılmaktadır.

Mana şudur: Rahmân'dan başka, size yardım edeceğini düşündüğünüz şu hakir askerler kimdir?

"İnkârcılar, başlarına gelecek felaketlerden, sadece Allah'ın korumasıyla değil de putlarının yardımıyla korunacaklarını düşünmeleri açısından *bir aldanış içindedirler."* Bu düşünceleriyle onlar, büyük bir aldanış içindedirler ve şeytan tarafından koyu bir sapkınlığa düşürülmüşlerdir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Peki, Allah,* yağmuru ve diğer sebepleri tutarak *rızkını keserse, kimdir size rızık verecek olan?"* Yani, eğer Allah rızık vermeyi kesecek olursa, putlarınız içinde size rızık getirmeye gücü yetecek hakir kimdir?

"Hayır, onlar azgınlık ve nefretle direnip durmaktadırlar." Sanki onları iyice azarlayıp tamamen aciz bıraktıktan sonra denildi ki: Bundan hiç etkilenmediler, hakka kulak vermediler; tam aksine kibir ve azgınlık içinde kalmaya devam ettiler, kendilerine ağır gelen hakka inat ve nefret içinde karşı durdular.

Cenâb-ı Hak sonra, müşrikle tevhid ehlinin halini bir misalle anlatarak şöyle buyurdu: *"Şimdi, yüz üstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha güzel gider, yoksa dosdoğru bir yolda düzgünce yürüyen mi?"*

Mana şudur: Her an ayağı tökezleyip yere yıkılan ve her adımında yüz üstü kapaklanan kimse mi maksadına daha kolay ulaşır, yoksa bu

hallerden uzak, bedeni sağlam bir halde hiçbir eğriliği olmayan düz bir yolda düzgünce giden kimse mi maksadına daha kolay ulaşır?

Bazıları, yere kapaklanan kimseyle gözleri kör; düzgünce yürüyen kimseyle de gözleri gören kimsenin kastedildiğini söylemiştir.

Diğer bir rivayette şöyle denilmiştir: Yere kapaklanan kimse, yüz üstü cehenneme atılacak kâfirdir. Düzgünce yürüyen kimse ise yürüyerek cennete gidecek mümindir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"De ki: Sizi* yoktan yaratan; *size kulaklar, gözler ve kalpler veren O'dur."*

O, size bu kulakları, Allah'ın âyetlerini dinlemeniz, onlardaki emirleri yerine getirip yasaklarından kaçınmanız ve öğütlerine uymanız için verdi.

O, size bu gözleri, Allah Teâlâ'nın harika işlerine şahitlik eden kâinat âyetlerine ibretle bakmanız için verdi.

O, size bu kalpleri, işittiğiniz Kur'an âyetlerini ve müşahede ettiğiniz kâinat âyetlerini tefekkür edesiniz ve böylece iman ve marifet basamaklarında yükselesiniz diye verdi.

"Ne kadar az şükrediyorsunuz!" Size verilen bu âzaları yaratıldıkları şeylerde kullanarak onlara şükretmeniz gerekirken, siz bunu ne kadar az yapıyorsunuz! Yani ey müminler, siz çok az şükrediyorsunuz veya çok az bir zaman şükrediyorsunuz.

Bazıları buradaki "az" ifadesinin "hiç bulunmadığı" manasında olduğunu söylemiştir. Bu mana, kâfirler için uygundur. Yani ey kâfirler, siz hiç şükretmiyorsunuz.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"De ki: O, sizi yeryüzünde yaratıp çoğaltandır.* Hesap için başkasının değil, *O'nun huzurunda toplanacaksınız."* Öyleyse O'nunla buluşmaya hazırlanın!

19-24. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Onlar, âriflerin fikirlerinin, yüce mevki ve derecelere yükselerek gayb meydanlarında dolaştığını, ilâhî huzura bağlanıp kaldığını ve O'na nazar ederek sükûn bulduğunu görmezler mi? Onları, o yüce huzurda, kendilerine rahmetiyle bu nimeti ihsan ve orada iskan eden Rahmân tutmaktadır. O, her şeyi görendir; kendisine yöneleni ve yönelmeyeni görür.

Rahmân'dan başka, size seyrü sülûk yolunda yardım edecek ve sizi sultanlar sultanının huzuruna ulaştıracak şu ordunuz, güvendiğiniz yardımcılarınız kimdir? Bu gerçeği inkâr edenler büyük bir aldanış içindedirler; çünkü onlar, Hakk'a vuslatlarının ancak kendi gayret ve taatleriyle gerçekleşeceğini zannettiler.

Eğer Allah rızkını keserse, ilim, marifet ve yakîn ile kalplerinize kim imdat edip size manevi rızık verecek? Böyle bir durumda o rızıkları size çok az kimse yöneltir. Onlar da yüce Allah katında naz ve niyaz sahibi kimseler olup size rızık vermesi için O'na yalvarırlar ve böylece onların hatırına size, kesilen manevi nimetler verilir. Çokları ise azgınlık ve nefret içinde bocalayıp durmaktadır.

Maneviyat yolunda, bir kâmil şeyh ve ârif rehberi olmadan düşe kalka giden kimse mi maksadına daha kolay ulaşır, yoksa kendisini müşahedeye ulaştıran dosdoğru bir yolda sağa sola sapmadan düzgünce giden kimse mi? Elbette ikincisi; çünkü o, bu yolda mahir bir rehberin (yolu çok iyi bilen kâmil mürşidin) elinden tutarak ve onun talimatına uyarak gitmektedir. Bu yolu bilen kimseye uyan sâlik, hedefine daha kolay ve daha doğru bir şekilde ulaşır.

De ki: Sizi yaratan ve önünüze marifetine ulaştıracak delilleri koyan O'dur. Onları önünüze koydu ki vahye dayalı ve aklî delilleri O'nun varlığına delil yapasınız, sonra yolu bilen bir rehberin (kâmil mürşidin elinde) seyrü sülûk yaparak apaçık marifetine yani müşahedeye ulaşasınız.

De ki: Sizi, kulluk arzında taat yapmanız için yaratan ve yeryüzünün dört bir yanına yayan O'dur; rubûbiyyetinin azametini müşahede ederek dönüşünüz de ancak O'nadır.

Kıyametin Ne Zaman Kopacağı Bilgisi

Kâfirler sonra, Allah'ın huzurunda toplanmanın ne zaman olacağını sordular. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurdu:

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٢٥﴾ قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ
اللّٰهِ وَاِنَّمَا اَنَا۬ نَذٖيرٌ مُبٖينٌ ﴿٢٦﴾ فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً سٖيـَٔتْ وُجُوهُ الَّذٖينَ
كَفَرُوا وَقٖيلَ هٰذَا الَّذٖى كُنْتُمْ بِهٖ تَدَّعُونَ ﴿٢٧﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِىَ اللّٰهُ
وَمَنْ مَعِىَ اَوْ رَحِمَنَاۙ فَمَنْ يُجٖيرُ الْكَافِرٖينَ مِنْ عَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٢٨﴾ قُلْ هُوَ
الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَاۚ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍ
﴿٢٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَٓاؤُ۬كُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتٖيكُمْ بِمَٓاءٍ مَعٖينٍ ﴿٣٠﴾

25. *Onlar, "Eğer doğru söylüyorsanız, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" diyorlar.*

26. *De ki: "O bilgi, Allah katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım."*

27. *O azabı yakından gördükleri zaman inkâr edenlerin yüzleri korkudan mosmor kesilir; onlara, "İşte* (inkâr ve alay için) *isteyip durduğunuz şey budur!" denir.*

28. *De ki: "Söyler misiniz, eğer Allah beni ve beraberimdekileri helâk etse yahut bize merhamet etse, inkârcıları elem dolu bir azaptan kim kurtaracak?"*

29. *De ki: "O, Rahmân'dır. O'na iman ettik, yalnızca O'na tevekkül ettik. Siz, kimin apaçık bir sapkınlık içinde olduğunu yakında bileceksiniz!"*

30. *De ki: "Söyleyin bakalım, eğer suyunuz çekilip yerin dibine giderse, size kim bir akarsu getirebilir?"*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuyor ki: "*Onlar,* ileri derecedeki azgınlık ve inatlarından dolayı alay ederek, '*Eğer,* kıyametin kopacağına dair iddianızda *doğru söylüyosanız, bu tehdit* yani olacağı vaat edilen toplanma *ne zaman gerçekleşecek?' diyorlar.*"

Onların hitabı, Hz. Peygamber'le (sallallahu aleyhi vesellem) yapılan vaat ve onu içeren âyetleri okuma konusunda kendisine ortak olan müminleredir. Onlar şunu demek istediler: Eğer bu konudaki iddianızda doğru söylüyorsanız, onun vaktini açıklayın.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*De ki: O bilgi,* yani kıyametin ne zaman kopacağına dair bilgi yüce *Allah katındadır.* O'ndan başkası onu bilemez. *Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.*" Ben, vaat edilen bu işin kesin gerçekleşeceğini haber vererek sizi uyarıyorum. Onun vaktini ve ne zaman meydana geleceğini bilmeye gelince, o, uyarıcının görevleri arasında değildir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "O vaat edilen *azabı yakından gördükleri zaman inkâr edenlerin yüzleri,* onları saran üzüntü, zulmet ve zilletten dolayı çirkinleşip *mosmor kesilir.* Kendilerini kınamak ve azaplarını artırmak için *kâfirlere, 'İşte* dünyada inkâr ve alay ederek acele *isteyip durduğunuz şey budur!' denir.*"

Bazıları âyete şu manayı vermiştir: Kâfirlere denir ki: Öldükten sonra dirilme ve hesap diye bir şey yoktur şeklinde iddia ettiğiniz şey işte budur!

Mücâhid'den, vaat edilen şeyin Bedir günü kâfirlerin başına gelen felaket olduğu görüşü nakledilmiştir, fakat bu, uzak bir manadır.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: "*De ki: Söyler misiniz,* yani bana haber verin: *Eğer Allah beni ve beraberimdekileri helâk etse,* yani bizi öldürse *yahut* ecellerimizi erteleyerek *bize merhamet etse,* bu durumda biz, O'nun rahmeti içinde iki güzel şeyden birini yani zaferi yahut şehidliği bekleriz." Âyette, ölüm yerine "helâk" tâbirinin kulla-

nılması, kâfirlerin Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] ve müminlerin helâki için beddua etmeleri sebebiyledir.

Âyet şöyle bitiyor: "Bizim halimiz böyle, peki *inkârcıları elem dolu bir azaptan kim kurtaracak?"* Yani biz, ölsek veya hayatta kalsak, sizi elim azaptan hiç kimse kurtaramaz. İnkârınızdan dolayı o azap size muhakkak ulaşır. Sizin, bizim için beddua etmenizin bir faydası yoktur.

"De ki: Sizi kendisine davet ettiğim *O* Allah, bütün nimetlerin sahibi olan *Rahmân'dır. Biz,* sadece *O'na iman ettik* ve O'nun dışında kim olursa olsun, kendi başına bir fayda ve zarar vermekten uzak olduğu için *sadece O'na tevekkül ettik. Yakında,* sizden ve bizden *kimin apaçık bir sapkınlık içinde olduğunu bileceksiniz!"*

"De ki: Söyleyin bakalım, eğer suyunuz tamamen *çekilip yerin dibine giderse* yahut ona bir kova ve benzeri aletle ulaşmak mümkün olmazsa, *size,* rahatça akan ve herkesin ulaşabileceği *bir akar suyu kim getirebilir?"*

Rivayet edildiğine göre inkârcılardan birinin yanında bu âyet okununca, adam, "Yere kazma ve çapayı vururuz, su gelir!" dedi. O gece, gözlerinin suyu çekildi, adam kör oldu. Onun filozof ve tabip Muhammed b. Zekeriyya (Ebû Bekir er-Râzî) olduğu söylenmiştir.[209] Allah Teâlâ bizi, kitabına karşı edep dışı kötü hallerden muhafaza etsin.

Müfessir İbn Arafe demiştir ki: "İbn Atıyye, Mülk sûresinin fazileti hakkında dört hadis nakletmiştir. Genel kabule göre, faziletler konusunda sahih olan hadisler azdır; ancak bu hadisler öyle değildir."[210]

---

209 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl,* 4/407.

210 İbn Arafe, *Tefsîru İbn Arafe,* 4/256 (Beyrut 2008). İbn Atıyye'nin naklettiği hadisler şunlardır:
Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Mülk sûresini her gece yatma zamanı okurdu.
"Mülk sûresi, kendisini okuyan kimseyi kabir azabından korumak için mücadele eder ve onu azaptan kurtarır."
"Mülk sûresini her gece okuyan kimse, ne güzel ve hoş bir iş yapmıştır."
"Mülk sûresini her müminin ezberlemesini ne kadar isterim" (bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* 5/337). Hadislerin kaynakları, sûrenin giriş kısmında verildi.

İmam Mâlik'in *el-Muvatta* adlı eserinde şu hadis nakledilmiştir:

"Mülk sûresi, onu okuyan kimseyi kabir azabından kurtarmak için mücadeleeder(vekurtarır)."[211]

25-30. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Maneviyat yolunun inkâr edenler, bu yola giren müridlere derler ki: "Eğer, 'Allah'a yönelen kimselere manevi fetih vaat edilmiştir' derken doğru söylüyorsanız, bu fethin ne zaman gerçekleşeceğini söyleyin."

Ey insanları Allah'a davet eden ârif, de ki: "Manevi fethin ne zaman gerçekleşeceğini ancak Allah bilir. Ben sadece apaçık uyarı yapan biriyim. Sizi, manen perdelenme gamı içinde kalma ve kötü hesapla karşılaşma konusunda uyarıyorum."

Velilik yolunu inkâr eden kimseler, Allah'a yönelen âriflerde manevi fetih eserlerini yakından gördüklerinde, yüzleri utanç ve pişmanlıktan sevimsiz bir hal alır. Manevi fetih eserleri, âriflerin yüzlerinde parlayan irfan nuru, kalplerinde ortaya çıkan hakikatler ve dillerinden dökülen hikmetlerdir.

Velileri inkâr edenlere denir ki: Sizin yoktur diye inkâr ettiğiniz ve zamanı geçti dediğiniz şey işte budur.

Velilik yolunu inkâr edenler, bu yola müntesip kimselerin helâkini isterler. Onlara denir ki: Söyleyin bakalım, Allah bizi ölümle yok edecek olsa yahut hayatta tutup bize rahmet etse, sizi Allah'tan kopma ve O'ndan uzak kalma azabından kim kurtaracak? Yani biz ölsek de kalsak da bu azap size muhakkak gelecek.

De ki: O bizim kendisine yöneldiğimiz Rahmân'dır. O, bize rahmet eder ve bizi rahmetiyle sarar. Biz ancak O'na iman ettik ve sizin şerrinize karşı O'na güvenip dayandık. Mukarrebîn makamındaki ârifler en âlâ makamlara yükseldiklerinde ve kalpleri perdeli gafiller de en alt derekelere düştüklerinde, kimin apaçık bir sapkınlık içinde olduğunu bileceksiniz.

---

211 Mâlik, *el-Muvatta*, Kur'ân, nr. 19.

De ki: Eğer, kalplerinizin hayat suyu olan iman ve tevhid çekip giderse, size hayat verecek suyu kim getirir? Yani ancak Allah'ı bilen ârif-lerin getireceği o suyu (irfan, feyiz ve ilâhî aşkı) size kim getirir?

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Mülk sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(68) KALEM SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Kalem sûresi Mekke döneminde inmiş olup elli iki âyettir. Sûre, adını birinci âyette geçen "kalem" kelimesinden almıştır. "Nûn" sûresi diye de anılır.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Allah Teâlâ önceki sûrede, *"Yakında, kimin apaçık bir sapkınlık içinde olduğunu bileceksiniz!"* (Mülk 67/29) buyurdu. Bu sûrede de, *"Resûlüm sen, Rabb'inin nimeti sayesinde (onların dediği gibi) deli değilsin"* (Kalem 68/2) buyurarak, onda hiçbir sapkın hal bulunmadığını belirtti; aksine, onun en yüce bir ahlâk sahibi olduğunu vurgu ve yeminle bildirerek şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَۙ ١ مَٓا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍۚ ٢ وَاِنَّ
لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍۚ ٣ وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ ٤

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1-2. *Nûn. Kaleme ve satır satır yazdıklarına yemin olsun ki resûlüm sen, Rabb'inin nimeti sayesinde deli değilsin.*

3. *Şüphesiz senin için kesilmez minnetsiz bir mükâfat vardır.*

4. *Sen gerçekten yüce bir ahlâk üzeresin.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Nûn."* Nûn, "sâd" ve "kâf" gibi, rumuzlardan yani manasını Allah Teâlâ'nın bildiği ve resûlü ile arasında işaret olarak kullandığı harflerdendir. En doğrusunun Allah Teâlâ bilir, sanki Cenâb-ı Hak, "nûn" ile, peygamberine tahsis ettiği nübüvvet ve hilafet sırlarına işaret etmektedir.

Buna göre "nûn"un bir manası şudur: Resûlüm biz seni, peygamber olarak gönderdik, özel olarak seçtik ve bizim adımıza halife olarak görevlendirdik.

Diğer bir mana: Resûlüm biz seni, mülkümüzde ve melekûtumuzda övüp yücelttik.

Ona şu manayı verenler de olmuştur: Ey yüce peygamber, şanlı resûl, "nûn" ve kalemin hakkı için sen (müşriklerin söylediği gibi) deli değilsin.

"Nûn"un, Nûr, Nâsır ve Nasîr isimlerinin kısaltılmış hali olduğu da söylenmiştir. Onun, Rahmân isminin kısaltılmışı olduğunu söyleyenler de olmuştur; fakat bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey kalemdir; sonra nûnu yarattı. O, divittir. 'Nûn. Kaleme ve yazdıklarına yemin olsun ki' âyeti bunu ifade etmektedir."[212]

Eğer hadis sahihse, âyetin tefsirinde öncelikli ve tercih edilecek odur.

---

212 Kurtubi, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/207. İbn Abbas'tan gelen bir rivayet için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/143; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/241.

Âyetin tefsirinde, Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] ve diğerlerinden şöyle rivayet edilmiştir: "Âyette kendileriyle yemin edilenler, insanların elindeki divit ve kalemdir."

İbn Abbas'ın ayrıca şöyle dediği rivayet edilmiştir: "*Nûn*, üzerinde yedi kat yerler bulunan en büyük balıktır."[213]

Kelbî ve Mukâtil, bu balığın isminin "yemhût" olduğunu söylemiştir. Onun isminin "leyûs" ve "bâhûtâ" olduğunu söyleyenler de olmuştur. Sa'lebî'nin naklettiği bir rivayette, dünyanın öküz ve balığın üzerinde olduğu söylenmiştir.[214] Ancak, "nûn"un balıkla tefsir edilmesi zayıf bir görüştür.

Müfessir İbn Cüzey demiştir ki: "Âyette geçen 'nûn'un, i'rab harekesi almaması, ona balık veya divit manasını verenlerin görüşünü çürütmektedir. 'Nûn'un, bu şekilde yazılış ve okunuşu, kendisinin, 'elif lâm mîm' ve diğer harfler gibi bir hece harfi olduğunu (ve Allah ile Resûlü arasında bir şifre olarak kullanıldığını) gösteriyor."

Cenâb-ı Hak sonra, kaleme yemin ederek şöyle buyurdu: "*Kaleme ve yazdıklarına yemin olsun.*" Onun, levh-i mahfûzu yazan kalem olduğu söylenmiştir. Yazıyı yazanlar meleklerdir.

Bazıları, âyette yemin edilen kalemin, insanların yazı için kullandığı kalem olduğunu; Cenâb-ı Hakk'ın, ondaki fayda ve hikmetlerden dolayı kendisine yemin ettiğini söylemiştir.

İbnü'l-Heysem demiştir ki: "Allah Teâlâ'ya ait her semavî kitabın kalemle yazılması, onun yüceliğini göstermektedir. Bunun için ona yemin edildi."

Denilmiştir ki: "Kalem, zeki kimselerin, iletişim aracı ve şerefli insanların aralarında irtibat kurdukları bir elçidir."

Şöyle denilmiştir: Bir şeyi açıklama iki şeyle olur; biri dille, diğeri ise kalemledir. Kalemin yazıp açıkladıkları yıllarca kalır; dilin açıkladıkları ise zamanla kaybolup gider; bu da kalemin faziletini gösterir.

---

213 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/140.

214 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/246. Rivayeti tercüme etmedik.

Hikmet sahiplerinden biri demiştir ki: "Din ve dünya işlerinin ayakta durması iki şeyledir; biri kalem, diğeri kılıç yani güç. Kılıcın gücü kalemin gücünden geridedir."

Bir tanesi bu manayı, beyitlerinde şöyle dile getirmiştir:

"Zayıf ve boş kamıştan yapılan kalem, keskin uçlu uzun mızraktan, göğsü delip geçen ok demirinden ve keskin parlak Hint kılıcından daha etkilidir. Kalem, görüldüğünde kalplere korku salan aslandan da daha vurucudur."

Bir diğeri ise şöyle demiştir: "Onlar öyle bir kavimdir ki bir hasetçinin kendilerine düşmanlık ettiğini öğrendiklerinde, onun kanını kalemlerin uçlarıyla dökerler. Bir kâtibin, parmaklarıyla yazdığı hicivle vurduğu darbe, keskin kılıcın darbesinden daha yaralayıcı ve tesirlidir."[215]

Buna göre, *"Yazdıklarına yemin olsun"* âyetindeki yazanlar insanlardır.

Cenâb-ı Hak sonra, yeminle haber verilen şeyi söyleyerek şöyle buyurdu: *"Resûlüm sen, Rabb'inin nimeti sayesinde deli değilsin."* Yani sen, kâfirlerin yalan ve yanlış yere ileri sürdükleri gibi, deli değilsin. Sen, Rabb'inin nimeti olan peygamberlikle şerefyab olduğundan, artık delilikten uzaksın.

Âyette, "Rabb'inin nimeti sayesinde" ifadesinin kullanılması, Hz. Peygamber'e şeref bahşetmek ve Allah Teâlâ'nın, ona nimetini tamamlayacağını ve kendisini en yüce makamlara ulaştıracağını bildirmek içindir. Âyetin amacı, kâfirlerin haset, düşmanlık ve büyüklük taslayarak Resûl-i Ekrem'e [sallallahu aleyhi vesellem] nisbet ettikleri delilikten onun uzak olduğunu dile getirmektir. Halbuki kâfirler de Allah Resûlü'nün böyle bir halden son derece uzak bulunduğunu; kendisinin akl-ı selim ve ileri görüşlü biri olduğu yakînen bilmektedirler.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Şüphesiz senin için hiç bitmeyecek bir mükâfat vardır."* Yahut senin için hiç kimsenin minnet et-

215 Açıklama ve beyitler için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/248.

meyeceği bir mükâfat vardır. Allah Teâlâ onu sana vasıtasız olarak (hiç kimsenin eli ve emeği olmadan) verdiği için, kimse sana minnet edemez.

"Resûlüm, sen gerçekten yüce bir ahlâk üzeresin." Öyle yüce bir ahlâk ki yüceliğini ve büyüklüğünü hiçbir insan idrak edemez. Böyle bir ahlâka sahip olduğun için sen, onların hiçbir beşerin tahammül edemeyeceği sıkıntı ve eziyetlerine sabrettin.

Hz. Âişe'ye [radıyallahu anhâ], Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] ahlâkı sorulunca şöyle demiştir:

"Onun ahlâkı Kur'an'dı. Sen, 'Gerçekten müminler kurtuluşa erdi' (Mü'minûn 23/1-10) âyetini ve devamını okumadın mı? (Resûlullah'ın ahlâkı bu âyetlerde anlatılan güzel hallerdi)."[216]

Denilmiştir ki: Âyetin kastı, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], Kur'an'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınarak onun edebiyle edeplenmesidir.

Müfessir İbn Cüzey demiştir ki: "Âyetin açıklaması şudur: Hiç şüphesiz Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], bütün faziletleri bünyesinde toplamış ve her türlü güzel hasleti elde etmiştir. Onun fazilet ve güzel ahlâkından bazıları şunlardır:

Şerefli bir nesebe sahip olması, ileri derecede akıl sahibi olması, çokça ilim sahibi olması ve ibadet etmesi, son derece hayâ sahibi olması, cömertlik, şecaat, sabır, şükür, güzel ahlâk, sükûnetle iş yapmak, iktisat, zühd, tevazu, şefkat, adalet, affetme, öfkesini tutma, akraba hukukunu koruma, güzel geçim, güzel tedbir, fesahatle konuşma, âzalarının kuvveti, sûretinin güzelliği ve bunların dışında kendisi hakkında haber verilen güzel haller. Bunun için Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], *"Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim"*[217] buyurmuştur.

---

216 Müslim, Müsâfirîn, 139; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/249; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/210.

217 Ahmed, *Müsned*, 2/398; Mâlik, Hüsnü'l-Huluk, 1; Beyhakî, es-*Sünenü'l-Kübrâ*, 10/323 (Beyrut 1994).

Cüneyd-i Bağdâdî demiştir ki: "Onun ahlâkına büyük denildi, çünkü onun Allah Teâlâ'dan başka bir derdi ve hedefi yoktu."[218]

Ahlâk, insandaki huy ve tabiattır. Kamus sahibi, bu tariflere mürüvvet ve dini de eklemiştir.

Âlimlerden biri, ahlâkın hakikatini şöyle açıklamıştır: Ahlâk, nefiste yerleşen bir melekedir; insanın bir fikir ve düşüncesi olmadan fiiller ondan kolayca meydana gelir. Sabır, bu tarifin dışında kalır, çünkü onda bir iş yaparken tabiatı zorlama vardır. Tefekkür de bu tarifin dışındadır; zira o, iradeli düşünceyle olur. Sonra, bu melekeden meydana gelen işlere bakılır: Eğer onlar gazap, acelecilik, kibir, sertlik, kaba davranış, katılık, cimrilik, korkaklık ve diğer çirkin huylardan biriyse, ona "kötü ahlâk" denir. Şayet bu işler af, hilim, cömertlik, sabır, merhamet, insanlarla güzel geçinme, eziyetlere tahammül gibi güzel huylar ise ona "güzel ahlâk" denir. Güzel ahlâk, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] en yüksek seviyede sahip olduğu bir kemal hali olup Allah Resûlü onu şöyle övmüştür:

"Mîzana, güzel ahlâktan daha ağır bir şey konmamıştır. Güzel ahlâk sahibi, gündüzleri nâfile oruç tutan, gecelerini de ibadetle geçiren kimselerin derecesineulaşır."[219]

Diğer hadis-i şerifte ise şöyle buyrulmuştur: *"İnsana verilenlerin en faziletlisigüzelahlâktır."*[220]

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

1-4. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Şöyle denilmiştir: Kalem sûresinin başındaki "nûn" harfi, Allah Teâlâ'nın "kün" emriyle her işi süratle icra etmesine işarettir. Cenâb-ı Hak sonra, Peygamber'inin [sallallahu aleyhi vesellem] delilikten uzak olduğuna kalem üzerine yemin etti. Onun halifelerine de deli, sihirbaz yahut

218 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 2/398-399.

219 Tirmizî, Birr, 62 (nr. 2010), Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/211.

220 Abdürrezzâk, *Musannef*, nr. 20151.

aptal gibi iftiralar atıldığında, benzeri tenzih sözleri söylenir. İnsanları irşad ve uyarı görevinde bulunanlar için de peygamberlerine söylendiği gibi, *"Şüphesiz senin için bitmeyen minnetsiz bir mükâfat vardır. Sen gerçekten yüce bir ahlâka sahipsin"* denir.

Dermek ki güzel ahlâk, bir kimsenin veli olduğunun delillerindendir. Bir kimsede güzel ahlâk yoksa bu, onda veliliğin bulunmadığını gösterir. Çünkü ilâhî aşk, kalbe ve ruha girdiğinde, onların ahlâkını güzelleştirir, onlardaki çirkin huyları temizler; geride sadece som altın gibi güzel ahlâkı bırakır.

Şeyhlerimizin şeyhi Seyyid Abdurrahman el-Ârif demiştir ki: "Allah Teâlâ göğsünü nurla açıp genişlettiği için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], yüce bir ahlâka sahipti. Cenâb-ı Hak bu durumu şöyle ifade buyurmuştur:

'Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?' (İnşirâh 94/1). Onun güzel ahlâk sahibi olmasının bir diğer sebebi de hadiste belirtildiği gibi, göğsünün yarılıp temizlenmesi, içinden şeytanın payının çıkarılıp atılması, sonra hikmet ve nurla doldurulmasıdır. Böylece onun kalbi sadece Allah Teâlâ'ya tahsis edilmiş oldu, O'ndan başka hiç kimseye bağlılığı kalmadı; sonunda Kur'an'ı almaya münasip ve müsait hale geldi. Kur'an onun ahlâkı oldu; bir düşünme ve çaba olmaksızın güzel ahlâk kalbine nakşedildi, hatta şerefli tabiatı buna göre şekillendirildi. Bundan sonra vahyin emri onda sirayet etti ve bütün hallerinde buna göre hareket etti. Bunun için sünnet, Kur'an kaynaklıdır ve sütün memeden, kaymağın sütten çıkması gibi, ondan çıkmıştır. Böylece Allah Resûlü, Kur'an ahlâkı ile ahlâklandı. Hakikatte o, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmış, ilâhî sıfatların mazharı, rabbânî sır ve tecellilerin aynası olmuştur. Şu âyet bunu ifade etmektedir:

'Resûlüm, sana biat edenler, Allah'a biat etmektedirler' (Feth 48/10). Kim, onu görürse Hakk'ı görmüş olur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir."

Allah kendisinden razı olsun, Hz. Âişe, "Onun ahlâkı Kur'an'dı" derken, ilâhî makamdan hayâ edip çekinerek Allah Resûlü'nün asıl halini gizledi ve, "Onun ahlâkı Rahmân'ın ahlâkıydı" demedi.

Allah Resûlü İlâhî Koruma Altındadır

Cenâb-ı Hak sonra, kâfirlerin, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] için yakıştırdıkları deli suçlamasını reddederek şöyle buyurdu:

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَۙ ﴿٥﴾ بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ
اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهٖۖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٧﴾ فَلَا تُطِعِ
الْمُكَذِّبِينَ ﴿٨﴾ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾ وَلَا تُطِعْ كُلَّ
حَلَّافٍ مَهِينٍۙ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍۙ ﴿١١﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثِيمٍۙ
﴿١٢﴾ عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍۙ ﴿١٣﴾ اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَۜ ﴿١٤﴾ اِذَا تُتْلٰى
عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٥﴾ سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴿١٦﴾

5-6. ***İçinizden kimin deli olduğunu yakında sen de göreceksin onlar da görecekler.***

7. ***Şüphesiz Rabb'in, kimin, yolundan saptığını ve kimin doğru yolda gittiğini en iyi bilendir.***

8. ***O halde yalanlayanlara uyma.***

9. ***Onlar isterler ki sen onlara taviz veresin, onlar da sana karşı yumuşasınlar.***

10. ***Şunların da hiçbirine uyma: Çokça yemin eden, aşağılık,***

11. ***Daima kusur arayıp kınayan, fitne için söz taşıyan,***

12. ***Hayrı engelleyen, haddi aşan, sürekli günaha dalan,***

13. ***Kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz.***

14. ***O, mal ve oğulları var diye böyle davranır.***

15. ***Kendisine âyetlerimiz okunduğu zaman, "Öncekilerin masalları!" der.***

16. ***Yakında biz onun burnunu damgalayacağız.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, senin ve onların işlerinin âkıbetini *yakında sen de göreceksin onlar da,* yani Kureyş kâfirleri de *görecekler!"*

Yahut sizden kimin deli olduğunu yakında sen de göreceksin onlar da görecekler.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kıyamet günü, hak ile bâtıl birbirinden ayrıldığında, sen de onlar da kimin ne halde olduğunu bilecek."

Şöyle denilmiştir: Onlar, dünyada İslâm'ın zuhur etmesi ve senin onlara hâkimiyetinle davet işinin nasıl parlak bir sonuca ulaştığını, senin bütün âlemin kalbinde nasıl bir hürmet ve saygıyla karşılandığını ve kendilerinin nasıl zelil ve alçak bir hale düştüklerini yakında görecekler.

Mukâtil demiştir ki: "Âyet, kâfirler için Bedir günü başlarına gelecek azabı haber vermektedir."

Yani sizden hangi grubun deli olduğunu yakında bileceksiniz. Yahut deliliğin ve fitnenin müminlerde mi yoksa müşriklerde mi olduğunu yakında bileceksiniz.

Âyette, Ebû Cehil, Velîd b. Mugîre ve benzerlerine kapalı yolla bir uyarı ve tehdit vardır; *"Yarın kimin çok yalancı ve kibirli olduğunu bilecekler!"* (Kamer 54/26) âyetinde olduğu gibi.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Şüphesiz Rabb'in, kimin, yolundan saptığını en iyi bilendir."* Yani O, kimin, kendisini ebedî azaba sürükleyen şeye yönelerek iki cihanın saadetine ulaştıran yolundan saptığını ve dalâlet çukurunda kaldığını en iyi bilendir. Zararlı olanla faydalı olanın arasını ayırt edemeyen deli işte bu kimsedir. O, bundan öte,

zararlı şeyi faydalı zannederek onu tercih etmekte ve faydalı şeyi zararlı görerek onu terketmektedir.

"Allah kimin doğru yolda gittiğini de en iyi bilendir." O, kendisine ulaştıran yola giren, istenen her şeyi elde eden, korkulacak her şeyden kurtulan kimseleri en iyi bilendir. İşte takdire şayan üstün akıl sahipleri bunlardır. Allah, her iki gruba, hak ettiği azap ve mükâfatı verir.

"Resûlüm, senin hidayet üzere olduğun, seni yalanlayanların da dalâlet üzere bulundukları belli olunca, artık *o yalanlayanlara uyma."* Onlara itaat etmeme haline devam et, bu konuda taviz verme. Bu, Hz. Peygamber için, kâfirlere karşı isyanında sabır ve samimiyetle devam etmesine bir teşviktir. Kâfirler, Hz. Peygamber'e gelerek şu talepte bulundular: "Bir müddet biz Allah'a tapalım, bir müddet de sen bizim putlarımıza tap. Böyle yaparsan senden elimizi çekeriz, sana bir zarar vermeyiz!" Allah Teâlâ, Resûlullah'ı [sallallahu aleyhi vesellem] onların isteğine uymaktan sakındırdı.

Yahut Allah Resûlü, onların kalplerini hak dine çekmek için, içindeki düşüncesinin tersine hareket ederek onları idare etmekten ve kendilerine taviz vermekten sakındırıldı.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Onlar isterler ki sen onlara taviz veresin, onlar da sana karşı yumuşasınlar."* Sen onlara yumuşak davranasın, onlar da sana karşı yumuşak olsunlar.

"Şunların da hiçbirine uyma!"

"Çokça yemin edene!" Hak olsun bâtıl olsun çokça yemin eden kimseye uyma! Bu âyet, çokça yemin eden kimseyi uyarmak için yeterlidir.

"Görüş ve icraatında *aşağılık* işlerle meşgul olan kimseye de uyma!" Yahut çok yalan söyleyen kimseye uyma; çünkü yalancı kimse insanlar gözünde küçük biridir.

"Daima kusur arayıp kınayana, insanları karalayan ve onların gıybetini yapana ve iki kişinin arasını bozmak için birinden diğerine *söz taşıyana da uyma!"*

"Hayrı engelleyen, cimri *kimseye de uyma!"* Yahut ailesini hayırdan yani İslâm'dan ve hayırlı işlerden alıkoyan kimseye tâbi olma! Âlimlerin çoğunluna göre, bu kimseden maksat, Velîd b. Mugîre'dir. Kendisinin on oğlu vardı. Onlara, "Sizden kim İslâm'a girerse onu malımdan ve desteğimden mahrum ederim!" derdi.

"Zulümde *haddi aşan, sürekli günaha dalan,* çokça günah işleyen *kimseye de uyma!"*

"Kaba saba, sert tabiatlı; bütün *bunların ötesinde bir de soysuz* yani veled-i zina olan *kimseye de uyma!"* Velîd, Kureyş içinde, babası belli olmayan biriydi, onların soyundan gelmiyordu. Doğumundan on sekiz sene sonra, Mugîre onun kendi oğullarından biri olduğunu iddia ve ilan etti.[221]

Denildiğine göre Velîd'in annesi onu zinadan peyda etmişti; âyet-i kerime onun bu çirkin halini ortaya koyana kadar Velîd durumu bilmedi. Tohum habis olunca, ondan yetişen de habis olur.

Rivayet edildiğine göre, âyet-i kerime inince Velîd, annesinin yanına giderek ona, "Muhammed benim on vasfımı saydı, onların dokuzunu kendimde buldum. Zinadan olmaya gelince, onun hakkında bilgim yok. Bana işin hakikatini söyle; yoksa senin boynunu vururum!" dedi. Annesi de korkarak, "Senin baban cinsel yönden iktidarsızdı. Ben, onun ölüp malının çocuğundan başkasına gitmesinden korktum; bir çobanı çağırarak ondan hamile kaldım; sen o çobandansın!" dedi.[222]

Bazıları, onun Ahnes b. Şerîk olduğunu söylemiştir. O, aslı itibariyle Sakîf'ten iken, Benî Zühre'den sayılmıştır.

"O, mal ve oğulları var diye böyle davranmaktadır." Yani çokça mal ve oğul sahibi olduğu için, onlardan destek ve kuvvet alarak haddi aşan bu özelliklerin sahibine uyma! Onun dünyadan nasibi budur.

Bazıları bu âyeti gelecek âyete bağlayarak ona şu manayı vermişlerdir: "O, mal ve oğul sahibi olduğu için âyetlerimizi yalanlar ve *kendisine âyetlerimiz okunduğu zaman, 'Bunlar öncekilerin masallarıdır,* öncekilerin

221 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 18/217.
222 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl,* 4/410.

yalanlarıdır' *der*." Yani malı ve oğulları ile böbürlenen bu kimseye uyma!

Şöyle denilmiştir: Velîd b. Mugîre, Hz. Peygamber'i kendisinde olmayan bir şeyle ayıpladı, yalan söyledi ve ona deli dedi. Allah Teâlâ da buna karşılık, onda bulunan on kötü vasfı saydı. Cenâb-ı Hak, Resûlullah'ı [sallallahu aleyhi vesellem] kötüleyen kimseye adaletiyle on karşılık veriyorsa, ona salât okuyan veya kendisini öven kimseye lutfuyla en az on ve daha fazla mükâfat verir.[223]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Yakında biz onun burnunu damgalayacağız."* Biz onu hor hakir bırakmak için, yakında burnunu ateşle dağlayıp ona alamet koyacağız. Özellikle burnun zikredilmesi, ona vurulacak damganın daha çirkin olmasındandır.

Denilmiştir ki: Onun burnu Bedir günü kılıçla kesilerek damgalandı; burnunda bu azaptan bir iz kaldı. Bahsedilen kimsenin Velîd b. Mugîre olduğunu söylersek, bu görüş tenkide açıktır, çünkü Velîd, Bedir Savaşı'ndan önce öldü. Velîd, kendisinden akıl ve yardım istenen beş kişiden biriydi; bu ekibin hepsi Bedir Savaşı'ndan önce öldü.

Âyete şu manayı veren de olmuştur: Kıyamet günü ona, diğer kâfirler arasında kendisini çirkin gösterecek bir damga vururuz.

5-16. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey ârif ve Allah'a yönelen kimseler, yakında kimin fitneye düştüğünü göreceksiniz. Ey inatçı gafiller, siz de yakında kimin fitneye düştüğünü ve aklını yitirdiğini göreceksiniz. Hepiniz, kalpleri Allah'ta toplanan, bütün himmetleriyle O'na yönelen ve Allah'ın da dünya işlerinde kendilerine yettiği kimselerin mi fitneye düşüp aklını yitirdiğini yoksa kalpleri darmadağınık, niyet ve hedefleri farklı, öylece fitne vadilerinde ölüp giden, Allah Teâlâ'nın da dünyanın hangi vadisinde helâk olduklarına aldırış etmediği kimselerin mi fitneye düşüp aklını yitirdiğini yakında bileceksiniz. Bu iki grubun hali bir hadis-i şerifte de anlatılmıştır.[224]

---

223 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/410.

224 Hadis için bk. İbn Mâce, Mukaddime, nr. 257; Hâkim, *Müstedrek*, 2/443; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 2/105.

Şüphesiz Rabb'in, kendisine ulaştıran yoldan yüz çevirenle, hak yola giren, onda ilerleyen ve nihayet kudsî huzura ulaşan kimseleri en iyi bilendir. Öyleyse, ey Hakk'a yönelen kimse, sakın bu yolu yalanlayanlara uyma! Onlar sizin, kendilerine taviz verip onlarla dünyevî hazlarına ortak olmanızı isterler ve böyle yaparsanız size meyledeceklerini söylerler. Bunu sizi, ciddiyetle amel ve mücâhede yolundan alıkoymak ümidiyle yaparlar. Sakın çokça yemin eden hakir kimselere uyma!

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Hakir kimse, Cenâb-ı Hakk'ın katında itibardan düşen kimsedir. Böylece Allah onu huzurundan uzaklaştırmıştır. Çokça kusur arayan ve dostların arasını bozmak için laf getirip götüren kimse ise Allah'ın velilerini tenkit ve karalamayla uğraştığı için azaba düşen kimsedir."[225]

Âyette, kendilerine uyulmayacak kimseler, "hayra mani olan kimse" olarak tanıtıldı. Sûfîlerin ahlâkı bunun zıddıdır. Onlar, Allah'ın kullarına, maddi ve manevi olarak çokça hayır ulaştıran kimselerdir.

Kendilerine uyulmayacak kimseler ayrıca, "haddi aşan ve günaha dalan" şeklinde tanıtıldı. Bunun zıddı, çokça iyilik ve itaattir. Kabalığın zıddı, yumuşak yüzlü ve güzel geçinmektir.

Soyu bilinmeyen kimse ile, yolda bulunan ve babası belli olmayan kimse kastedilir. Her kimin terbiyeye ihtiyacı olup kendisini terbiye edecek bir şeyhi bulunmaz ise, (ârifler nazarında) o kimse, babası belli olmayan, yolda bulunmuş çocuk gibidir. Nesebi belli olmayan kimsenin insanlara imamlık yapması uygun olmadığı gibi, bir şeyhi olup ondan manevi terbiye almayan kimseye de manevi terbiye işinde uyulmaz.

Allah Teâlâ'nın, *"O, mal ve oğulları var diye böyle davranır. Kendisine âyetlerimiz okunduğu zaman, 'Öncekilerin masalları!' der"* âyetinde onun diğer bir hali anlatılmaktadır. O kimseyi, âyetleri yalanlamaya sevkeden şey, malı ile azmasıdır. Cenâb-ı Hak, insanların içinde genelde uyguladığı kanununu şudur: Refah ve zenginlik içindeki insanlar, -çok azı hariç- sâbikûnun yani hayırlarda önde giden âriflerin yolundan pek bir şey elde edemezler. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

225 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/182.

Malına Aldanan Cimrilerin Acı Âkıbeti

Cenâb-ı Hak sonra, Kureyş'in halini bir misalle anlattı. Şöyle de denilmiştir: Aşağıda verilen misal, malı ve çocukları olup onlardan bir fayda görmeyen kimse içindir. Allah Teâlâ, âyetlerde bahsedilen bostan sahiplerine yaptığı gibi, onların da malını mülkünü yerle bir eder. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurdu:

اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَٓا اَصْحَابَ الْجَنَّةِۚ اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا
مُصْبِحِينَۙ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَٓائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ
نَٓائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَاَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَۙ ﴿٢١﴾ اَنِ اغْدُوا
عَلٰى حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَۙ ﴿٢٣﴾ اَنْ
لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌۙ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾
فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُٓوا اِنَّا لَضَٓالُّونَۙ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ اَوْسَطُهُمْ
اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ
﴿٢٩﴾ فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴿٣٠﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَٓا اِنَّا كُنَّا
طَاغِينَ ﴿٣١﴾ عَسٰى رَبُّنَٓا اَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَٓا اِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا رَاغِبُونَ
﴿٣٢﴾ كَذٰلِكَ الْعَذَابُۜ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُۢ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

17. ***Biz, vaktiyle bahçe sahiplerine bela verdiğimiz gibi, onlara da bela verdik. Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden** (fakirler gelmeden)* ***bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi.***

18. *(Bunu tasarlarken)* ***istisna da yapmıyorlardı*** *(İnşallah demiyorlardı).*

19. Nihayet onlar uykuda iken Rabb'inden bir âfet (ateş) bahçeyi sardı.

20. Bahçe, siyah kül haline geliverdi.

21-22. Sabahleyin birbirlerine, "Haydi, eğer ürününüzü devşirecekseniz erkenden gidin" diye seslendiler.

23-24. Hemen yola koyuldular. Bir taraftan da, "Sakın bugün hiçbir yoksul bahçeye girip yanımıza sokulmasın" diye gizlice konuşuyorlardı.

25. Yoksulları engellemeye güçlerinin yettiğini düşünerek erkenden yola çıktılar.

26. Fakat bahçeyi o halde gördüklerinde, "Biz herhalde yolumuzu şaşırdık, yanlış yere geldik!" dediler.

27. (Gerçeği anlayınca da), "Hayır, meğer biz mahrum bırakılmışız!" dediler.

28. Onların en akl-ı selim olanı, "Ben size, 'Rabb'inizi tesbih etseydiniz ya!' dememiş miydim?" dedi.

29. Onlar, "Rabbimiz'i tesbih ederiz; şüphesiz biz zalim kimselermişiz" dediler.

30. Ardından birbirlerini kınamaya başladılar.

31. Şöyle dediler: "Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kimselermişiz!"

32. "Umulur ki Rabbimiz bize bunun yerine daha hayırlısını verir. Çünkü biz Rabbimiz'e yöneliyor, O'nun rahmetini istiyoruz."

33. İşte böyledir azap! Ahiret azabı ise daha büyüktür; keşke bilselerdi!

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Biz, vaktiyle bahçe sahiplerine bela verdiğimiz gibi, onlara da* yani Mekkeliler'e de *bela verdik."* Onları, kıtlık ve açlıkla imtihan ettik; öyle ki leş ve kuru kemikleri yediler. Bunun sebebi, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] onlar için, *"Allahım, Mudar kabilesinin bela ve sıkıntılarını artır; Yusuf'un zamanında Mısır halkının çektiği kıtlık gibi, onlara da kıtlık yaşat"*[226] şeklinde beddua etmesiydi.

Âyette konu edilen "bahçe sahiplerine" gelince, onlar namaz kılan bir topluluktu.

Denildiğin göre onlar, Hz. İsa [aleyhisselâm] semaya yükseltildikten sonraki dönemde yaşayan Ehl-i kitap'tan bir grup mümindi. Yemen San'a'ya 2 fersah mesafedeki Darvân beldesinde yaşıyorlardı. İbn Cüzey, onların, İsrâiloğulları'ndan olduğunu söylemiştir.[227]

İbn Abbas demiştir ki: "Bu bahçeye Darvân denmekte olup o, San'a'ya 2 fersah mesafededir. Yolcular, oradan geçerler. Bu bahçeyi salih bir insan ekiyordu. Sonra üç oğluna miras kaldı. Babaları zamanında, bahçenin mahsulü toplanırken, oraktan artan ve hasat yerinde kalan ürünleri fakirlere kalırdı. Meyve toplanırken, serginin dışında kalanları da fakirler alırdı. Babaları, bahçenin mahsulünden fakirlere sadaka veriyordu. Onun zamanından yetimler, dullar ve fakirler bu sadakalarlageçiniyordu."[228]

Bir rivayette, babaları senelik yiyeceğini aldıktan sonra, kalan mahsulü sadaka olarak dağıtıyordu. Hasat zamanı, "Gelin payınızı alın" diye fakirlere sesleniyordu. Babaları ölünce, çocukları, "Malımız azaldı, çoluk çocuğumuz çoğaldı" dediler ve insanlar evlerinden çıkmadan önce sabah erken bahçelerine giderek mahsulü toplamaya, fakirlere hiçbir şey hissettirmemeye anlaşıp yemin ettiler. Onların bu hali âyette şöyle ifade edilmektedir:

---

226 Buhârî, Ezan, nr. 804; Müslim, Mesâcid, 294.
227 İbn Cüzey, *el-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzil*, 2/400.
228 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/255-256.

"Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden fakirler ortaya çıkmadan önce *bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi. Fakat* bunu tasarlarken *istisna yapmıyorlardı;* yani 'inşallah' demiyorlardı."

Yahut onlar, babalarının yaptığı gibi, fakirlerin hakkını bir kenara ayırmıyorlardı.

"Nihayet onlar uykuda iken Rabb'inden bir âfet bahçeyi sardı." Allah tarafından bir bela geldi. Denildiğine göre, Allah Teâlâ bahçenin üzerine bir ateş indirip onu yaktı.

Âyete şu mana da verilmiştir: Rabb'in tarafından gönderilen bir ziyaretçi, o bahçeyi şöyle bir dolaşıp kolaçan etti. Denildiğine göre Cebrâil [aleyhisselâm] bahçenin etrafında dolaştı. Çünkü o, onu yere batırmakla görevliydi. Cebrâil, bahçeyi kökünden söktü, onunla beytin (Kâbe) etrafında dolaştı, sonra bahçeyi Tâif'e koydu. Mekke ve yakın çevresinde içinde hurma ağaçları, asma ve su bulunan ondan başka bahçe yoktur. İşte Tâif şehri odur. Açıklama için *el-Lübâb* adlı esere bakınız.[229]

"Onlar uykuda iken yahut cereyan eden ilâhî kaderden habersiz iken *bahçe,* inen azapla yanarak *siyah kül haline geliverdi."*

Âyete şu manalar da verilmiştir:

Bahçe, bütün mahsulü toplanmış, içinde hiçbir şey kalmamış kupkuru yere döndü.

Bahçe, inen ateşle yanıp zifiri karanlık gibi simsiyah oldu.

Bahçe, tamamen kuruyup gündüz gibi bembeyaz kesildi.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Sabahleyin birbirlerine, 'Haydi, eğer ürününüzü devşirecekseniz erkenden gidin' diye seslendiler. Hemen yola koyuldular.* Bir taraftan da yaptıklarını fakirlerin duymaması için, *'Sakın, bugün hiçbir yoksul bahçeye girip yanınıza sokulmasın' diye gizlice konuşuyorlardı."* Yani onların bahçeye girmesine izin ve imkân vermeyin, diyorlardı.

---

229 Rivayet için ayrıca bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 18/221.

"Kendi zanlarınca, *yoksulları engellemeye güçlerinin yettiğini düşünerek erkenden yola çıktılar."* Yani fakirler gelmeden önce bahçenin mahsulünü toplamaya güçlerinin yettiğini düşünerek erkenden bahçeye gittiler.

Yahut fakirlere kızarak ve onları engellemeye veyahut bahçenin mahsulünü toplamaya güçlerinin yettiğini düşünerek erkenden yola çıktılar.

Bazıları, âyetin lafzında geçen "hard"ın bahçenin adı olduğunu söyleyerek ona şu manayı vermişlerdir: Kendi düşüncelerine göre, mahsulünü toplamaya güçlerinin yettiğini düşünerek erkenden "Hard" adındaki bahçelerine gittiler.

"Fakat bahçeyi yanmış vaziyette *gördüklerinde, 'Biz herhalde yolumuzu şaşırdık, yanlış yere geldik!' dediler."* Bahçenin helâk olmuş halini görünce, burası bizim bahçe değil, biz herhalde yanlış bir yere geldik, dediler. Fakat biraz düşündüklerinde, onun kendi bahçeleri olduğunu anladılar.

"O zaman, *'Hayır,* burası bizim bahçe, *meğer biz,* nefsimize karşı işlediğimiz kusurlar yüzünden onun hayır ve bereketinden *mahrum bırakılmışız!' dediler."*

"İçlerinden en dengeli olanı, yani en âdil ve görüşü en hayırlı olanı yahut en yaşlı kardeşleri, *'Ben size, 'Rabb'inizi tesbih etseydiniz ya!' dememiş miydim?' dedi."* Yani Allah'ı zikredin ve kötü niyetinizden Allah'a tövbe edin dememiş miydim? Kardeşleri bunu yapmaya azmettikleri zaman, o, "Allah'ı zikredin; bu çirkin işinize hemen tövbe edin; başınıza bir azap gelmeden onun şerrini gidermeye bakın!" diyerek kendilerini uyarmıştı. Fakat onlar, kendisine karşı çıktılar, söylediklerini yapmadılar.

Şöyle denilmiştir: Âyette geçen tesbihten kasıt, bir işi yapmaya niyetlenildiğinde, "inşallah" demektir. Çünkü, "inşallah" demek, Allah Teâlâ'yı yüceltmek ve işini O'na havale etmek anlamına gelir. Tesbih, yüce Allah'ı, zatına layık olmayan şeylerden tenzih etmektir, yani Zât-ı Bârî'yi, kemaline zıt sıfat ve hallerden uzak tutup yüceltmektir. İşini Allah'a havale etmek de tenzih de, O'nu yüceltmektir.

İlk görüş yani zikir ve tövbe, manaya daha uygundur. Çünkü devamındaki şu âyet bunu gösteriyor: *"Onlar, 'Rabbimiz'i tesbih ederiz; şüphesiz biz, zalim kimselermişiz',* fakirleri bahçede artan ürünleri almaktan menederek zalimce bir karar vermişiz *dediler."*

Yahut "inşallah" dememekle bir zalim olmuşuz, dediler.

Onları, büyük kardeşlerinin, kendilerini başlarına azap gelmeden önce söylemeye çağırdığı şeyi, azap geldikten sonra söylediler.

"Ardından birbirlerini kınamaya başladılar." Yani fakirlerden kaçışlarından dolayı birbirlerini suçlamaya, suçu birbirine atmaya başladılar. Sonra hepsi, haddi aştıklarını itiraf ederek, *"Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kimselermişiz!"* dediler. Yani fakirlerin hakkını vermeyerek ve "inşallah" demeyi terkederek Allah'ın hududunu (emir ve edebini) çiğnedik dediler. Dualarına şöyle devam ettiler:

"Umulur ki Rabbimiz bize bunun yerine daha hayırlısını verir." Yani yaptığımız tövbenin ve hatalarımızı itirafın bereketine, Allah bize, bu bahçeden daha hayırlısını verir.

"Şüphesiz biz Rabbimiz'e yöneliyoruz; O'nun rahmetini istiyor, O'ndan hayrı talep ve affını ümit ediyoruz."

Mücâhid demiştir ki: "Bahçe sahipleri tövbe ettiler; kendilerine daha hayırlı bir bahçe verildi."

Abdullah b. Mesud'un [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bana ulaşan bir habere göre, bahçe sahipleri ihlâsla tövbe ettiler; Allah da onların bu samimiyetine karşılık kendilerine bir bahçe verdi. Bu bahçeye "el-Hayvân" adını verdiler. Onda öyle büyük üzüm salkımları yetişirmiş ki tek salkımını bir katır taşırmış."

Ebû Halid-i Yemenî demiştir ki: "Ben onlara verilen bahçeye girdim ve ayakta duran siyah bir adamı andıran üzüm salkımlarını gördüm."[230]

---

230 Rivayetler için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/257; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/226.

Onların mümin olduklarını söyleyenlerin görüşü yukarıda geçmişti. Onlar ya İsrâiloğulları'ndan veya başka kabilelerdendir.

Onların, *"Şüphesiz biz Rabbimiz'e yöneliyoruz"* sözlerine bakarak, kendilerinin mümin olup olmadıkları konusunda tereddüt edenler olmuştur. Evet, bazıları onların önceden kâfir olduklarını söylemiştir. Bu durumda, onların, bu sözleriyle mümin olma ihtimali vardır. Yahut onların bu sözü, müşriklerin şiddetli bir sıkıntıyla karşılaştıklarında söyledikleri söze benzemektedir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"İşte azap böyledir!"* Yani emrimize aykırı davranan ve nimetlerimize şükretmeyenlere dünyada verilecek azap, bahçe sahipleri hakkında anlattığımız azabın bir benzeridir. *"Ahiret azabı ise* dünyadakinden *daha büyüktür,* daha şiddetlidir. *Keşke,* onun daha büyük olduğunu *bilselerdi* ve kendilerini ona götüren şeylerden sakınsalardı!"

Şerefeddin-i Tîbî, İmam Fahreddin-i Râzî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu kıssada anlatılan kimse, *'O, kendisine âyetlerimiz okunduğu zaman, çokça mal ve oğul sahibi olmasıyla şımararak, 'Bu, öncekilerin masallarıdır' dedi'* (Kalem 68/14-15) âyetinde vasfedilen kimsedir. Allah ona, çokça mal ve evlat verdiği için adam Allah'ı inkâr etti. Allah onları kendisine sadece bir iptila için (imtihan ve musibet olarak) verdi. Kul, onları inkâra sarfedince, Allah hepsini yerle bir etti. Bahçe sahiplerinin işledikleri bu kadarcık bir isyanla Allah onların bahçesini yerle bir ettiyse, Allah Resûlü'ne düşmanlık yapan, inkâr ve isyanda ısrar eden kimsenin hali nasıl olur sen düşün!

Yahut bu helâkin sebebi şudur: Bahçe sahipleri, bahçelerinden faydalanmak için yola çıktılar, fakat fakirleri ondan faydalanmaktan menettiler. Allah onların işlerini tersine çevirip başlarına bela gönderdi. Mekkeliler de aynı şekildedir. Onlar da Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] ve ashabına tuzak kurmak için Bedir'e geldiler, ancak Allah onların düşünce ve hesaplarını ters yüz etti; kendileri öldürüldüler ve esir alındılar."

17-33. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim, insanlara iyilik yapıp bolca ihsanlarda bulunur fakat sonra cimrilik ederse onun, Allah'ın kullarına cimrilik ettiği gibi, Allah da ondan feyzini keser. Kul, iyilik ve ihsanını çoğalttığı sürece, Allah da ona bol ihsanlarda bulunur; kul cimrilik ederse, Allah da ona olan ihsanlarını kısar. *"Allah onlara, sahip oldukları vasıflara göre karşılık verecektir"* (En'âm 6/139).

Aynı şekilde, kim, kendisinden önceki büyüklerinin iyilik ve ihsandaki âdetlerine aykırı davranıp elini sıkı tutarsa, Allah da ona, maddi veya manevi rızıklarda geçmişlerine yaptığı ihsanın tersini yapar. Eğer o kimse, haline tövbe edip önceki atalarının güzel haline dönerse Allah da ona ihsan etmeye döner; önceki hallerine tövbe eden bahçe sahiplerine yaptığı gibi. Âyetin açık ifadesi budur.

Bu hüküm, şu durum için de geçerlidir: Bir kimse, kendisine lutfedilen ilim ve mevhibelerden, diğer insanlara bolca verir fakat sonra hiçbir özür yokken vermeyi kısarsa, Allah da ona daha fazla ihsanlarını yağdırmaz. Çok defa iç âleminde Allah tarafından gönderilen sıkıntılı bir hal zuhur eder, manevi ihsanlardan yana kalbi bomboş kalır; tövbe edip önceki haline dönene kadar bu durum devam eder. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Takva Sahiplerinin Ayrıcalığı

Cenâb-ı Hak sonra, yukarıda bahsedilen kimselerin aksine, emirlerine tâbi ve teslim olan müttakilerin halini anlatarak şöyle buyurdu:

اِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ اَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ
كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾ اَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ
﴿٣٧﴾ اِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ اَمْ لَكُمْ اَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ اِلٰى يَوْمِ

الْقِيٰمَةِۙ اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَۚ ﴿٣٩﴾ سَلْهُمْ اَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَع۪يمٌۚ ﴿٤٠﴾ اَمْ لَهُمْ
شُرَكَٓاءُۚ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَٓائِهِمْ اِنْ كَانُوا صَادِق۪ينَ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ
سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَط۪يعُونَۙ ﴿٤٢﴾ خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ
تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌۜ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾

34. ***Şüphesiz müttakiler için Rab'leri katında naîm cennetleri vardır.***

35. ***Biz müslümanları suçlularla bir tutar mıyız?***

36. ***Size ne oluyor, nasıl hüküm veriyorsunuz?***

37. ***Yoksa size ait bir kitabınız var da*** *(söylediklerinizi)* ***ondan mı okuyorsunuz?***

38. ***Onda, "Seçip beğendiğiniz her şey sizindir" diye mi yazılı?***

39. ***Yahut bizden, her neye hükmederseniz mutlaka öyle olacağına dair kıyamete kadar sürecek kesin sözler mi aldınız?***

40. ***Resûlüm sor onlara: "Onların hangisi buna kefildir?"***

41. ***Yoksa onların ortakları mı var? Doğru söylüyorlarsa, haydi getirsinler ortaklarını!***

42. ***O gün sâk*** *(perde)* ***açılır; iş iyice zorlaşır. Secdeye çağrılırlar fakat güç yetiremezler.***

43. ***Gözleri korku ve dehşetten düşmüş halde kendilerini bir zillet kaplar. Halbuki onlar sapasağlam iken secdeye çağrılıyorlardı.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Şüphesiz müttakiler için* ahirette *Rab'leri katında,* kudsî huzurda *naîm cennetleri vardır.*" Yani orada, dünya bah-

çeleri ve nimetlerinin aksine, azalıp noksanlaşma endişesinden ve yok olma korkusundan uzak, sürekli lezzetli, taze ve dâimî nimetler vardır.

Âlimlerden biri demiştir ki: "Onlar için naîm cennetleri vardır. O cennetlerin özelliklerinden bazıları şöyledir: Kul orada sürekli kalır. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] sohbet arkadaşı ve can dostudur. Orada kullarını ağırlayan sonsuz kerem sahibi Mevlâ'dır. Ondaki mükâfat ve ihsan çok büyüktür. Orada hiçbir sıkıntı ve hüzün yoktur."

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Biz müslümanları suçlularla bir tutar mıyız?"* Âyet, az önce bahsedilen müttakilerin naîm cennetlerini elde edeceğini vurgulamkta, ayrıca ahiretle ilgili haberleri ve müslümanlar için hazırlanan nimetleri işittiklerinde kâfirlerin söylediği sözleri de reddetmektedir. Kâfirler şöyle diyorlardı:

"Eğer Muhammed'in ve ona tâbi olanların iddia ettikleri gibi, öldükten sonra yeniden diriliş gerçekleşirse, bizimle onların hali ancak dünyadaki gibi olur. Onlar, bizden fazla bir şeye sahip olamazlar ve bizden üstün bir hale ulaşamazlar."

Allah Teâlâ, âyetle onların bu sözlerini reddetti.

Mana şudur: Biz, taatlerin meşakkatini ve günahları terkin zorluğunu çeken müslümanları, dünya hayatının hazır zevkleriyle keyfeden kâfirlerle bir tutarak hiç hükümde haksızlık eder miyiz?

"Size ne oluyor, nasıl itaat edenle isyan edeni eşit görerek böyle sakat bir *hüküm veriyorsunuz?"* Sanki iş size bırakılmış da istediğiniz gibi hüküm veriyorsunuz! Âyette onların verdiği hükme hayret edilmekte, o, haktan çok uzak görülmekte ve akıllı kimseden böyle bir hükmün çıkmayacağı bildirilmektedir.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Yoksa* gökten inmiş *size ait bir kitabınız var da* söylediklerinizi *ondan mı okuyorsunuz? O kitapta, 'Seçip beğendiğiniz her şey sizindir' diye mi yazılı?"* Yani onda, tercih ettiğiniz ve arzuladığınız her şeyi elde edeceğiniz mi yazılı?

"Yahut bizden, her neye hükmederseniz mutlaka öyle olacağına dair kıyamete kadar sürecek kesin sözler mi aldınız?"

Yahut biz, son derece vurguyla ve ağır yeminlerle yemin ettik ve, "Vallahi hükmettiğiniz şey sizin için gerçekleşecek" mi dedik?

"Resûlüm, o müşriklere sor: 'Onların hangisi buna kefildir?'" Yani müşrikleri ayıplayıp susturmak için kendilerine sor bakalım; içlerinden hangisi verdikleri hükmün muhakkak gerçekleşeceğine kefil olur?

"Yoksa onların ortakları mı var?" Yoksa insanlar içinde kendilerine bu sözde ortak olan ve onlarla aynı görüşte olan birileri mi var? *"Eğer* davalarında en azından kendilerini taklit edenlerin bulunduğu konusunda *doğru söylüyorlarsa, haydi getirsinler ortaklarını!"*

Âyetin manası şudur: Gerçek şu ki aklı başında hiç kimse, onların verdiği hükmün doğru olduğunu söylemez ve o konuda kendilerine yardımcı olmaz. Onların bir destekçisi olmadığı gibi, verdikleri hükmü ifade eden bir kitapları ve Allah katından onlara verilmiş bir söz de yoktur. Ayrıca, verdikleri hükmü kendileri için gerçekleştirmeyi garanti eden bir kefil de mevcut değildir. O, kendilerinin uydurduğu birtakım düşünce ve temennilerden ibarettir.

Diğer bir görüşe göre, ortaklardan maksat putlardır. Buna göre mana şöyle olur: Onların, verdikleri hükmün gerçekleşeceğini kendilerine garanti eden taptıkları putları mı var? Öyleyse onları getirsinler de bunu kendilerinden dinlesinler. Bu, onlarla alay etmek için söylenmiş bir sözdür.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"O gün sâk (perde) açılır; iş iyicezorlaşır."*[231]

Müfessirlerin çoğunluğuna göre, "sâk (bacak-baldır) açıldı" tabiri, işin şiddetini ve olayın zorluğunu anlatmak için kullanılan mecazi bir

231 Âyetin metninde "sâk" geçmektedir. Sâk, "bacak, baldır, incik ve gövde" manasına gelmektedir. "Sâk açıldı" ifadesi, âlimlerin çoğunluğuna göre, hakikat manasında değil, mecazi anlamda kullanılmıştır. Perde açıldı, olayın içi yüzü gözüktü, işin aslı ortaya çıktı, iş zora girdi manasındadır (bk. Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, 23/187-195; Kurtubi, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/229-230).

ifadedir. Yani kıyamet günü, iş şiddetlenip iyice zorlaşır. Şöyle ki işin iç yüzü açılır, bütün işlerin hakikatleri ortaya çıkar, her şey gözle görülür.

Nesefî demiştir ki: "Kıyamet günü, açılan bir bacak yoktur, fakat bu tabir, kinaye yoluyla işin zorluğunu anlatmaktadır. Çünkü onlar, zorlukla yüz yüze geldiklerinde, işin aslını ve vehametini anlarlar."[232]

Sa'lebî, "sâk"ın açılması hakkında bu manaları verdikten sonra, haşirle ilgili birçok hadis nakletmiştir ki, hepsi "sâk"ın açılmasının hakiki manada olduğunu göstermektedir.

Ebû Musa el-Eş'arî'nin [radıyallahu anh] naklettiği bir hadiste, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], *"O gün sâk açılır"* âyetini okumuş ve şöyle buyurmuştur: *"Büyük bir nur açılır, ona secde ederler."*[233]

Sa'lebî, sonra, haşirle ilgili hadisin tamamını nakletmiştir.[234]

Kimin, has tevhidin nuruyla gönül gözleri cilalanmışsa (müşahedeye ulaşmışsa) o kimse için, böyle kapalı manaları anlamak zor değildir. Çünkü Cenâb-ı Hak, bir durumla sınırlı değildir; O dilediği gibi tecelli eder. Hadislerde geçtiğine göre, Allah Teâlâ, kullarının arasında hüküm vermek için tecelli eder, kürsüsünün üzerine oturur. Bacağın açılmasıyla ilgili hadislerde rivayet edildiğine göre, Cenâb-ı Hak, sâkın açılmasından sonra müminlerin önüne gelir, müminler kendisine secde ederler, sonra cennete giderler. Hadisi, İmam Münzirî ve diğerleri nakletmiştir.[235]

Hâşiye sahibi Abdurrahman-ı Fâsî de bu hadise, Bakara sûresinin 210. âyetinin tefsirinde yer vermiştir. Onda, Cenâb-ı Hakk'ı bir cisme benzetmek ve O'nu bir halle sınırlamak yoktur. Çünkü kâinatta ne varsa hepsi Hak Teâlâ'nın tecellileri ve zâtının zuhurlarıdır.

Cenâb-ı Hak sonra şöyle buyurdu: *"Secdeye çağrılırlar fakat güç yetiremezler."* Kâfirlerin secdeye çağrılması, mükellef oldukları bir işi yapmaları için değildir; çünkü ahiret sorumluluk yeri değildir. Onlara yapı-

---

232 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/414.

233 Taberî, *a.g.e.*, 23/195; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/259-262.

234 Sa'lebî, *a.g.e.*, 6/259.

235 Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, nr. 5265; Taberî, *a.g.e.*, 23/193; Sa'lebî, *a.g.e.*, 6/261-262, Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/230-231.

lan bu çağrı, dünyada secdeyi terketmelerine karşın kendilerini kınayıp azarlamak ve bu konudaki kusurlarından dolayı duydukları üzüntüyü artırmak içindir. Onlar secdeye çağrılır ancak secde etmeye güç yetiremezler; zira sırtları kemik gibi sertleşip eğilmez. Bundan, onların secde etmek istedikleri fakat onu yapamadıkları anlaşılıyor.

Rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Abbas (radıyallahu anh) âyete şu manayı vermiştir: "Belleri, bütün bir kemik gibi olur; eğilip doğrulamazlar."

Sahih bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Müminlerin hepsi Allah için secdeye kapanırlar. Dünyada gösteriş, adını duyurmak ve nifak için Allah'a secde edenlerin beli sert bir tahta gibi olup eğilmez; ne zaman secde etmek isteseler, sırt üstü geri düşerler."*[236]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Gözleri korku ve dehşetten düşmüş halde kendilerini bir zillet kaplar."* Yani onlar, secdeye çağrıldıklarında halleri budur. Korku ve dehşetin eseri gözlerde ortaya çıktığı için, olay gözlere nisbet edildi.

"Halbuki onlar, dünyada *sapasağlamken* secde etmeye güçleri yeterken, peygamberler diliyle *secdeye çağrılıyorlardı,* fakat onların davetine uymayıp secdeden kaçınıyorlardı."

Bir görüşe göre, dünyadaki secdeden kasıt namazdır; çünkü secde namazdan bir parçadır. Ayrıca, onların dünyada secdeye çağrılması, ilâhî emir olup uyulması gereken bir davettir.

34-43. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah'ın dışındaki varlıklardan sakınan müttakiler için Rab'leri katında, O'nun kudsî huzurunda naîm cennetleri vardır. Onlar, devamlı müşahede ve hakkı seyir içindeki marifet cennetleridir. Bizim acı tatlı her hükmümüze ve ilâhî emirlerimize boyun eğen müslümanları, devamlı isyan eden mücrimler gibi yapar mıyız?

236 Buhârî, Tefsîru Sûre, 68 (nr. 4919).

Cenâb-ı Hak sonra, itaat edenlerle isyan edenleri eşit görenleri kınadı ve bunu yapandan böyle olduğuna dair delil istedi.

"O gün sâk (perde) açılır, işler zorlaşır" âyetinin bir manası şudur: O gün Allah Teâlâ kullarına, zatının nurundan bir nurla insan sûretinde tecelli eder. Bu, insana şeref bahşetmek içindir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Allah, Âdem'i kendi sûretinde yarattı."[237] Yani onu, kullarına mahşerde ve cennette tecelli edeceği sûrette yarattı. Bunun hakikatini ancak, ahadiyyet denizine dalmış olan ârifler anlar. Âriflerin makamına ulaşmayan kimsenin, onların sözlerine teslim olması ve Cenâb-ı Hakk'ı hiçbir varlığa benzetmemesi yeterlidir. Ârifler, yüce Allah'ı bütün tecellileriyle tanırlar; O'nun tecellilerinden hiçbirini inkâr etmezler. Hadiste belirtildiği gibi, Allah Teâlâ, mahşerde müminlere ilk önce tanımadıkları bir şekilde tecelli eder; müminler onu inkâr ederler ve, *"Rabbimiz gelinceye kadar burada bekleyeceğiz"* derler.[238] Cenâb-ı Hakk'ın bu tecellisini ancak delil ehli zâhir âlimler inkâr eder; âriflere gelince, onlar, tecelli edenin Allah Teâlâ olduğunu bilirler, onu tasdik ederler, fakat yüce Mevlâ'nın kendilerine bildirdiği sırrı gizlemek için sükût ederler. Bundan dolayı Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Fahreddin-i Râzî'ye yazdığı bir mektubunda şöyle demiştir:

"Bize gel de Allah Teâlâ, sana kıyamet günü tecelli ettiğinde O'nu (değişik tecellileriyle tanımadığın için) inkâr edenlerden olmadan önce, sana bugün Allah'ı tanıtalım!"

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah Teâlâ, şahitlerin toplandığı gün, âşıklarına, sevdiklerine, zatına müştak olan ve O'nu yakînen tanıyan âriflere, bazı has sıfatlarıyla tecelli eder. Bu, ezelî nurlardan bir kısmının, gayret perdesi içinde keşfidir. Bu halde onlar, açılan bu ilâhî sırları müşahede ederler. Kendilerini azamet nurları sardığı için secdeye çağrılırlar ki has sıfatın sırrının keşfi içinde yanmasınlar. Çünkü o, azamet ve ululuk mahallidir. İlâhî zata ait sırların nurları, farklı şekil-

---

237 Buhârî, İsti'zân, 1; Müslim, Cennet, 28; Ahmed, *Müsned*, 2/244, 251.

238 Buhârî, Rikâk, 62 (nr. 6573), 1; Müslim, İmân, 299.

lerde zuhur eder ki peşinden bekâ olmayan bir fenâ ile kendilerinden geçmesinler. Ondan kasıt, muhabbetin artması ve ilâhî azamete nazar etmektir."[239]

Baklî'nin sözünün özeti şudur: Cenâb-ı Hak, kullarına insan sûretinde tecelli eder; hatta rubûbiyyet sırrının ortaya çıkmasını istemediğinden, insan bacağını andıran nurunu gösterir. Baklî'nin, "Allah Teâlâ, âşıkları için bazı has sıfatlarıyla tecelli eder" sözünün manası budur. Yani onlara insan sûretinde zuhur eder. O, gayret perdesi içinde gerçekleşen bir keşiftir.

Baklî, ayrıca şunu demek istiyor: Eğer Allah Teâlâ onlara, hiçbir vasıta ve perde olmadan ceberûtunun sırlarını doğrudan açsaydı, yanıp kül olurlardı. Fakat O, görmeye takat getirebilsinler diye sıfatlarının nurlarıyla tecelli etti. Bu tecelli değişik sûretlerde olur. Onlardan biri de insan sûretinde zuhur etmesidir. Cenâb-ı Hak böyle tecelli etti ki onlar, fenâ ile bekâ, sekr ile sahv arasında kalsınlar. Şayet perde olmadan zatının sırlarıyla tecelli etseydi, yanarlardı yahut hiç ayılmadan manevi sarhoşluk içinde ve bekâ hali olmadan fenâ halinde kalırlardı. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kâfirlerin İçine Düştüğü İstidraç

Cenâb-ı Hak sonra, kâfirleri yavaş yavaş nasıl azaba sürüklediğinden basederek şöyle buyurdu:

فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدِيثِۜ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا
يَعْلَمُونَۙ ﴿٤٤﴾ وَاُمْلِي لَهُمْۜ اِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ
مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَۚ ﴿٤٦﴾ اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾ فَاصْبِرْ
لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِۢ اِذْ نَادٰى وَهُوَ مَكْظُومٌۜ

239 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/445-446.

﴿٤٨﴾ لَوْلَٓا اَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّه۪ لَنُبِذَ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾

فَاجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٥٠﴾

44. ***(Ey Muhammed!)*** ***Bu sözü*** *(Kur'an'ı)* ***yalanlayanlarla beni baş başa bırak! Biz onları bilemedikleri yönden adım adım helâke yaklaştıracağız.***

45. ***Onlara mühlet veriyorum. Şüphesiz benim tuzağım sağlamdır.***

46. ***Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da onlar bu yüzden ağır bir borç altında mı kalıyorlar?***

47. ***Yahut gayb*** *(levh-i mahfûz)* ***onların yanlarında da onlar mı*** *(bundan aktarıp)* ***yazıyorlar?***

48. ***Rabb'inin hükmüne sabret. Balık sahibi*** *(Yunus)* ***gibi olma. Hani o,*** *(balığın karnında)* ***kavmine kızgın ve kederli bir halde Rabb'ine yakarmıştı.***

49. ***Ona Rabb'inden bir nimet yetişmemiş olsaydı, o mutlaka kınanmış bir halde ıssız bir yere atılacaktı.***

50. ***Fakat Rabb'i onu seçti ve salihlerden kıldı.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed! *Bu sözü* yani Kur'an'ı *yalanlayanlarla beni baş başa bırak!*" Mana şudur: Onu bana bırak; benimle onun arasından çekil; ben, onun işini görmede (hak ettiği cezayı kendisine vermede) sana yeterim. Çünkü ben, onun hak ettiği azabı en iyi bilenim ve ona gücüm yeter. Onların ahiretteki hali böyle olunca, sen, Kur'an'ı yalanlayan kimseyi bana bırak; ondan intikam alma konusunda bana güven.

"Biz onları bilemedikleri yönden adım adım azaba yaklaştıracağız." Allah Teâlâ'nın, isyan edenleri istidraca düşürmesi, onlara sıhhat ve nimet vermesi, onların da bunu Allah'a isyana kullanmasıdır.

Âyete şu manayı verenler de olmuştur: Onlar, ne zaman yeni bir isyana dalsalar, biz de kendilerine yeni bir nimet veririz ve onlara bu nimetlerin şükrünü unuttururuz. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Bir kula Allah'ın nimet verdiğini, onun da isyana devam ettiğini görürsen, bil ki o kul istidraca düşürülmüş (yavaş yavaş azaba sürüklenen) biridir." Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] sonra bu âyeti okudu.[240]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Onlara,* azaplarını artırmaları için *mühlet veriyorum;* onlar ise bunun kendilerine hayır irade edildiği için yapıldığını zannediyorlar. *Şüphesiz benim tuzağım sağlamdır;* çok kuvvetli ve şiddetlidir."

Cenâb-ı Hakk'ın, ihsanına ve verdiği imkânlara istidraç dendiği gibi, tuzak da denmiştir; çünkü o, bazı insanların helâkine sebep olduğu için tuzak gibi olmaktadır. Kısaca, âyette geçen tuzağın, hilenin ve istidracın manası, kulu emniyet ve nimet içinde yakalayıp azap etmektir.

Âyette bu işler zikredilmekle birlikte, Allah Teâlâ'ya, onları yaptığı için "hile yapan", "tuzak kuran" ve "istidraca düşüren" isimleri verilmez. Çünkü Kur'an ve Sünnet'te, Allah'ın isimleri içinde böyle bir isim geçmemektedir. Allah Teâlâ'nın isimleri de sadece Kur'an ve Sünnet'ten öğrenilir.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Yoksa sen,* peygamberlik davetine karşılık *onlardan* dünyevî *bir ücret istiyorsun da onlar bu yüzden ağır bir borç altında mı kalıyorlar?"* Yani sen böyle yaptığın için ağır bir yük altına giriyorlar da bunun için mi senden yüz çeviriyorlar?

"Yahut gayb yani levh-i mahfûz veya gayb bilgisi *onların yanlarında da onlar,* verdikleri hükmü ondan *mı yazıyorlar* ve böylece Allah'ın ilmine ihtiyaçları kalmıyor?"

---

240 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl,* 4/415.

"Rabb'inin hükmüne sabret." Yani O'nun verdiği hükme sabret. Bu hüküm, Rabb'inin onlara mühlet vermesi, seni onlara karşı zafere ulaştırmayı ertelemesidir. Onlara mühlet verilir fakat asla ihmal edilmezler. *"Balık sahibi* Yunus [aleyhisselâm] *gibi* aceleci ve kavmine kızgın *olma!* O bu yüzden belaya uğratıldı. *Hani o, kavmine öfkeyle dolu bir halde* balığın karnında *Rabb'ine yakarmıştı."* Yani ondaki sinir ve öfke hali sende bulunmasın, yoksa sen de onun gibi belaya uğratılırsın.

"Eğer ona Rabb'inden bir nimet, rahmet *yetişmemiş olsaydı,* yani Allah Teâlâ, onun duasına icabet ve özrünü kabul ederek kendisine ihsanda bulunmasaydı yahut onu tövbeye muvaffak edip tövbesini kabul etmesiydi, *o mutlaka* aceleyle kavminden uzaklaşmasından dolayı *kınanmış bir halde ıssız bir yere atılacaktı."* İçinde ağaç bulunmayan kuru bir araziye atılacaktı. Fakat ona rahmet edildi, kınanmadan, aksine kendisinden razı olunarak ve hak katında kabul görerek sahile atıldı.

"Rabb'i onu, yaptığı duasının ve tesbihinin bereketine peygamberlik için seçti, kendisine yeniden vahiy gönderdi ve onu 100.000 yahut daha fazla insana gönderdi. Bazıları, onun denize atılmadan önce peygamber olmadığını söylemiştir, fakat bu görüş yanlıştır. Bunu şu âyetten anlıyoruz:

"Şüphesiz Yunus, gönderilmiş peygamberlerdendi. Hani bir zaman o, (kavminden) kaçıp yük dolu gemiye binmişti" (Sâffât 37/139-140).

"Allah onu, salahta kemale ermiş *salihlerden kıldı."*

Bir rivayete göre bu âyet, Uhud günü Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], düşman karşısında bozguna uğrayıp geri çekilen müminler hakkında beddua etmeye niyetlendiği zaman inmiştir.[241] Fakat bu görüş zayıftır; çünkü sûrenin tamamı Mekke döneminde inmiştir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

241 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/291.

44-50. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Velilerin sözünü yalanlayan kimseyi bana bırak. Onların sözü, bâtın ilminin esası olan tevhidin sırlarına dair ilimdir. Kim bu ilmi ve onun sahiplerinin varlığını inkâr ederse o, haline aldanmış, istidraca düşmüş biridir. Biz onları hiç bilmedikleri yönden azaba yaklaştırırız. Yani onları, hiç farketmedikleri şekilde, yavaş yavaş Hak'tan uzaklık haline yaklaştırırız. Onlar ise kendilerinin manen yükseldiklerini sanırlar, halbuki aşağı düşmektedirler. Onlar, kendileriyle Allah arasındaki perdelerin açıldığını zannederler, oysa gün geçtikçe daha fazla perde ile perdelenmektedirler.

Şöyle denilmiştir: İstidracın (yavaş yavaş azaba düşmenin) aslı, lezzetlerle huzur bulmak, nimetlerle keyif sürmek ve nimetlerin altındaki azapları unutmaktır."

Bu, manevi terbiye yolunun varlığını inkâr edenin yahut o yola girip de şeyhinin kendisine tavsiye ve işaret ettiği şeylere sarılmayan kimsenin halidir.

İnsanları Allah'a davet eden fakat insanların davetinden kaçtığı kimseye, "Sen onlardan bir ücret istiyorsun da onlar bu yüzden ağır bir borç altında mı kalıyorlar?" denir. Allah yolunda malını harcamak, ancak marifet ilmini tatmayan kimseye ağır gelir. Marifet ilmini tadan kimseye ise bütün kâinatı harcasa ağır gelmez. O, bu yolda, sadece malını değil, canını ve ruhunu verir ve elde ettiği marifetin sırları yanında bu verdiklerini çok az bulur.

Allah'a davet eden kimseye eziyet edilince, kendisine şöyle denir: "Rabb'inin hükmüne sabret, acele etme ki Rabb'in seni seçsin ve ilâhî huzura girmeye ehil kimselerden olasın."

Velilerden Ebû Bekir-i Vâsıtî demiştir ki: "Allah tarafından seçilmek, peşinden salihliği getirdi; yoksa salihlik, peşinden seçilmeyi getirmedi."

Hz. Peygamber'e İftira Edenlere Ret

Cenâb-ı Hak sonra, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] deli diye iftara edenlerin sözlerinin reddederek şöyle buyurdu:

وَاِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ اِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

51. ***İnkâr edenler Kur'an'ı işittiklerinde neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi. Onlar, senin için, "Şüphesiz o bir delidir" diyorlar.***

52. ***Halbuki o (Kur'an), âlemler için bir zikirdir*** *(öğüt ve şereftir).*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"İnkâr edenler Kur'an'ı işittiklerinde neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi."* Yani kâfirler, şiddetli düşmanlıklarından ve sana düşman gözüyle kinle yan yan bakarak neredeyse senin ayağını kaydırıp seni yerinden edeceklerdi. Yahut sana olan şiddetli kinlerinden dolayı az kalsın seni öldüreceklerdi.

Esedoğulları kabilesinden, bakışları insanlara zarar veren kimseler vardı. Onlardan biri üç gün aç kalırdı. Sonra yanından herhangi bir hayvan geçtiğinde ona bakıp, "Bugün bunun gibi güzel bir hayvan görmedim!" derdi; o hayvan kısa zamanda ölürdü.

Onlardan biri, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] bakışıyla zarar vermek istedi; fakat Allah Teâlâ onu korudu, olay üzerine bu âyet indi.[242]

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Göz değmesi haktır. Kem göz (şerli nazar), deveyi öldürüp kazana, adamı öldürüp kabre sokar."*[243]

Göz değmesi, bazı şerli nefislerde bulunan bir özelliktir.

---

242 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/235.

243 Buhârî, Tıb, nr. 5740; Müslim, Selâm, 41.

Hasan-ı Basrî demiştir ki: "Göz değmesinin ilacı, bu âyeti okumaktır."[244]

"Onlar, senin için, 'Şüphesiz o bir delidir' diyorlar." Onlar, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] durumundan dolayı son derece hayrette kaldıklarından ve Kur'an'ın içerdiği hayret verici hikmetleri ve bilgileri bilmediklerinden, "Gerçekten Muhammed bir delidir!" dediler. Böyle demelerinin bir sebebi, onun durumuna hayret etmeleri, diğer sebebi ise insanları ondan nefret ettirme çabalarıdır.

"Halbuki o Kur'an, âlemler için bir zikirdir; yani cinler ve insanlar için bir vaaz ve öğüttür." Kâfirler, cehalet, adavet ve hayretlerinden böyle söylüyorlar, halbuki o Kur'an, onların dinle ilgili muhtaç oldukları bütün hükümleri açıklamakta ve kendilerine öğüt vermektedir. Çünkü onu indiren zat, bütün sırları (gizli halleri) bilir; her şeyin hakikatinden haberdardır ve onların söylediklerini bilmektedir.

Bazıları, âyette geçen "zikir" kelimesine, şeref ve fazilet anlamını vermişlerdir. Şu âyet de bu manadadır:

"Hiç şüphesiz o Kur'an, senin ve kavmin için bir şereftir" (Zuhruf 43/44).

Bazıları ise âyetteki "o" zamiriyle Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] işaret edildiğini söylemişlerdir. Allah Resûlü'nün âlemler için bir uyarıcı ve şeref olduğunda hiçbir şüphe yoktur.

51-52. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] kâfirlerin haset edip gözleriyle zarar verme gayretleri ve kendisine deli olduğu iftirasını atmaları karşısında ne söylenmişse, kendisini inkâr edenlere karşı velilere de aynısı söylenir. Büyük zatlara haset ve eziyet edilmesi öteden beri devam eden bir durumdur. Bunun için Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [rahmetullahi aleyh], *el-Hizbü'l-Kebîr* adlı dua mecmuasında şöyle demiştir: "Allahım,

---

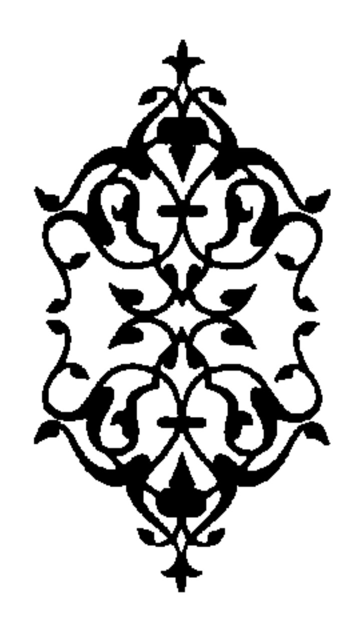
244 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/264; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 8/203.

senin bana ihsan ettiğin nimetlere haset edenlerin şerrinden sana sığınırım."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm eylesin.

Kalem sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(69) HÂKKA SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Hâkka sûresi Mekke döneminde inmiş olup elli iki âyettir. Sûre, adını birinci âyeti oluşturan "hâkka" kelimesinden almıştır. **Hâkka,** "mutlaka gerçekleşecek olan kıyamet" demektir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrenin sonunda, *"İnkâr edenler Kur'an'ı işittiklerinde neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi"* (Kalem 68/51) buyruldu. Bu sûrenin başında da, *"Semûd ve Âd kavimleri, başlarına gelecek büyük felaketi yalanladılar"* buyruldu. Hâkka sûresi, bu ümmetten inkâr edenler için bir tehdit olup önceki ümmetlerin başına gelen felaketlerin bir benzerinin onların da başına geleceğini haber vererek kendilerini uyarmaktadır. Çünkü onlar, aşağıdaki âyetlerde işaret edilen kıyameti önceki ümmetler gibi inkâr etmişlerdir. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَاقَّةُۙ ﴿١﴾ مَا الْحَاقَّةُۚ ﴿٢﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْحَاقَّةُۜ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ
ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ﴿٤﴾ فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾

وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ
سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعٰى
كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Gerçekleşecek olan!***

2. ***Nedir o gerçekleşecek olan?***

3. ***Gerçekleşecek şeyin ne olduğunu sen nereden bileceksin?***

4. ***Semûd ve Âd kavimleri, başlarına patlayacak büyük felaketi yalanladılar.***

5. ***Semûd kavmi korkunç bir sarsıntı ile helâk edildi.***

6. ***Âd kavmine gelince, onlar da şiddetli uğultu çıkaran azgın bir rüzgârla helâk edildiler.***

7. ***Allah, onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki*** *(eğer orada olsaydın)*, ***o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün.***

8. ***Şimdi onlardan geri kalan bir şey görüyor musun?***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Gerçekleşecek olan!"* Yani vuku bulması kesin, geleceğinde hiçbir şüphe olmayan, belirli vakit ve olay. Bununla kastedilen, kıyamettir.

el-Hâkka, şu manaları da içerir:

Sevap ve azabı hak edenlerin ortaya çıktığı ve herkese hakkının verildiği gün ...

Hakikatlerin ortaya çıktığı ve bilindiği gün ...

"Nedir o gerçekleşecek olan?" Yani o, garip halleri ve dehşetli durumlarıyla seyri sorulacak işlerin meydana geldiği bir gündür. Devamındaki şu âyet bu manayı vurgulamaktadır:

"Gerçekleşecek şeyin ne olduğunu sen nereden bileceksin?" Onun ne olduğunu sana kim bildirdi? Yani o, yaratılmışların ilminin dışına çıkan bir olay olduğu için sen onu künhü ile bilemezsin. Bunun manası şudur: O, öyle büyük, öyle korkunç ve öyle dehşetlidir ki neredeyse hiçbir kulun aklı onu idrak edemez ve kavrayışı hakikatini anlayamaz. Sen onun dehşetli halinden ne kadarını anlasan o, bundan daha büyüktür.

Cenâb-ı Hak sonra, o günü yalanlayanların başına gelen azaptan bahsederek şöyle buyurdu: *"Semûd ve Âd kavimleri, başlarına patlayacak büyük felaketi* yani kıyameti *yalanladılar."*

Âyette geçen, "el-hâkka" ve "el-kâria" kıyametin isimleridir. Kıyamete, "kâria", yani çarpan, beyinleri patlatan olay denmesi şunun içindir: Kıyametle, insanların başına çeşitli korkunç olaylar ve dehşetli haller gelir: Gök yarılıp parçalanır. Yeryüzü ve dağlar sarsılır, birbirine çarpıp toz duman olur. Yıldızlar söner ve dağılıp dökülür.

Ebüssuûd demiştir ki: "Bu âyette açıklanan, kıyametin korkunçluğu, olayın büyüklüğü ve onu yalanlayan kimsenin helâki hak edeceğidir. Sanki şöyle denilmiştir: Kıyametin ne olduğunu sana bildiren kimdir? Âd ve Semûd kavmi onu yalanladılar ve bu yüzden helâk edildiler."[245]

"Semûd kavmi, haddi aşan şiddeti korkunç *bir sarsıntı ile helâk edildi."* O, korkunç bir ses veya sarsıntıdır. Yani onlar, azgınlık ve isyanları sebebiyle bu şekilde helâk edildiler.

"Âd kavmine gelince, onlar da şiddetli uğultu çıkaran azgın bir rüzgârla helâk edildiler." Yahut şiddetli soğuk bir rüzgârla helâk edildiler. Rüzgâr, soğuğu ile yakıp helâk ediyordu. Cenâb-ı Hak, bu rüzgârı onların üzerine sürekli estirdi, sonunda rüzgâr hepsini helâk etti.

245 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/293.

Rüzgâra, "azgın" denmesi, şiddetli gazabından dolayıdır. Sanki rüzgâr, kendisini tutan (sevk ve idare eden) meleklere karşı isyan etti, melekler onu zaptedemediler, rüzgâr Allah'ın izniyle O'nun düşmanlarına karşı gazaplandı ve onlara musallat edildi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ, gönderdiği her rüzgârı bir ölçüyle gönderir; aynı şekilde yağdırdığı her yağmuru da bir ölçüyle yağdırır. Ancak Âd ve Nuh kavminin helâk edildiği günlerde gönderilen rüzgâr ve indirilen yağmur böyle değildir. O zaman su, haznesinden taştı (haddinden fazla yağdı), aynı şekilde rüzgâr da haznesinden taştı (ölçü dışında şiddetlice esti)." Allah Resûlü, sonra bu âyetiokudu.[246]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Allah, o rüzgârı kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti."* Âyette, onların nasıl helâk edildiği açıklanıyor. Rüzgâr, bu süre içinde hiç kesilmeden esti, onların kökünü kazıdı, arkalarında hiçbir şey bırakmadı.

Araplar, şiddetli rüzgârın estiği bu günlere "eyyâmü'l-acûz" (kocakarı günleri) derler. Bu rüzgâr, bir çarşamba sabahı başlayıp diğer çarşambaya kadar devam etmiştir. Ona bu ismin verilme sebebi şudur: Âd kavminden bir kocakarı, rüzgârdan korunmak için kuytu bir yere saklandı. Rüzgâr, sekizinci gün onu saklandığı yerden çekip çıkardı ve helâk etti.

Bazıları da bu azabın, kışın son günlerinde gerçekleştiği için ona "eyyâmü'l-acûz" dendiğini söylemiştir. Acûz, "bir şeyin gerisi, arkası ve sonu" anlamlarına da gelmektedir. Araplar o günlere değişik isimler vermişlerdir.[247]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "Ey Muhammed, eğer o gün ve gecelerde yahut rüzgârın estiği anda onların diyarında olsaydın, *o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi yere serilmiş,* helâk olup ölmüş *halde*

---

246 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/210; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/266; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/239.

247 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/267; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/240.

görürdün." Onların boyları uzun olup 100 veya 200 zirâya ulaşıyordu; bunun için uzun hurma ağaçlarına benzetildiler.

"Şimdi onlardan geri kalan bir şey görüyor musun?" Yahut onlardan geride kalmış hiç kimseyi görüyor musun? En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

1-8. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Gerçekleşecek büyük şey, Cenâb-ı Hakk'ın, ahadiyyet tecellisinin tahakkuku ve âriflerin kalplerinde ezelî aşkın zuhurudur. Çünkü o, hakkı ispat eder ve bâtılı çürütür. Onunla varlıkların hakikati aslî halinde ortaya çıkar.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Hakikat perdesinin açıldığı gün, bütün işlerin iç yüzünün ortaya çıktığı ve zan ehlinde hiçbir şüphenin kalmadığı gündür. O gün, nefsin itiraz edeceği bir şey kalmaz ve cahillere âriflerin veliliğinin alametleri apaçık gözükür."

Cenâb-ı Hak sonra, onun büyüklüğünü ve oradaki durumun çetin olduğunu belirterek şöyle buyurdu:

"Nedir o gerçekleşecek hakikat? Gerçekleşecek hakikatin ne olduğunu sen nereden bileceksin?" Onun hakikatini ancak, manevi hali kuvvetli, hak yolunda cesur kâmil arifler bilir. Allah kendisinden razı olsun, Abdülkadir-i Geylânî bu konuda der ki:

"Korkmaktan sakın, bu maneviyat yolunun zorluğu seni korkutmasın. Marifet ilmine ancak zorluklara katlanan cesur kimseler ulaşır."

Sonra, azgın nefislerden katı kalplerden kim bu maneviyat yolunu inkâr eder ve onun varlığını yalanlarsa, vesvese ve kötü düşence çukurlarında yahut bâtınî ve zâhirî fitne rüzgârları içinde helâk olup gider. Allah, o fitne rüzgârını ona musallat eder. Âyette işaret edildiği gibi, bu rüzgâr onun üzerine, vücuttaki yedi âza adedince yedi gün, sekiz gece eser.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Onların üzerine, insan tabiatındaki yedi vasfın keşfedilip temizlenmesine kadar fitne rüzgârları esti. Bu vasıflar, gazap, şehvet, kin, haset, cimrilik, korkaklık ve kendini beğenmektir. Bu rüzgâr hiç durmadan eser; kulu doğru işleri yapmaktan ve hayırlı şeyleri yerine getirmekten alıkoyar."

Helâk Olan Diğer Milletler

Cenâb-ı Hak sonra, kıyameti yalanlayan diğer ümmetlerden bir kısmından bahsederek şöyle buyurdu:

وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ ﴿٩﴾ فَعَصَوْا رَسُولَ
رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَابِيَةً ﴿١٠﴾ إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ
فِي الْجَارِيَةِ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ ﴿١٢﴾

9. *Firavun, ondan öncekiler ve altüst edilen şehirler de o hataları işlediler.*

10. *Onlar, sürekli Rab'lerinin elçisine karşı geldiler. Bunun üzerine O da kendilerini şiddetli bir azapla yakaladı.*

11. *Şüphesiz, sular kabardığı zaman, sizi gemide biz taşıdık.*

12. *Onu sizin için bir uyarı yapalım ve belleyecek kulaklar da onu bellesin diye böyle yaptık.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Firavun, ondan öncekiler ve altüst edilen şehirler de o hataları işlediler."* Altı üstüne getirilen şehir, Hz. Lût'un kavminin yaşadığı beldelerdir. Onların işlediği hatalardan biri de öldükten sonra dirilmeyi ve kıyameti yalanlamaktı.

"Onlar, sürekli Rab'erinin elçisine karşı geldiler." Yani her ümmet, kendisine gönderilen peygamber, onları yaptıkları çirkin işlerden sakındırdığında ona isyan ettiler. *"Bunun üzerine Allah da kendilerini şiddetli bir azapla yakaladı."* Onların çirkin işleri arttığı gibi, başlarına gelen azap da arttı.

"Şüphesiz, sular kabardığı zaman, sizi gemide biz taşıdık." Hz. Nuh [aleyhisselâm] zamanında meydana gelen tûfanda, sular yükselip dünyadaki dağların 15 zirâ üzerine yükseldiği zaman, sizi, Nuh'un gemisinde babalarınızın sulbünde biz taşıdık. Bu tûfanın sebebi, onların her türlü isyana dalmaları, Hz. Nuh'u ve ona vahyedilen ilâhî hükümleri yalanlamaları ve azgınlıkta çok ileri gitmeleridir. Kıyamet halleri de onların yalanladığı ilâhî hükümlere dahildir.

Âyetin kastı, onların tûfan günlerinde gemide taşınmalarıdır. Âyette şu gerçeğe dikkat çekilmektedir: Gemideki insanların muhafazası, sırf Allah Teâlâ'nın korumasıyla gerçekleşmiştir; gemi sadece zâhirî bir sebeptir.

"Onu yani müminlerin kurtulma ve kâfirlerin helâk olma işini *sizin için bir uyarı,* ibret ve Allah Teâlâ'nın kudretinin sonsuzluğuna, hikmetinin kemaline, kahrının kuvvetine ve rahmetinin genişliğine bir delil yapalım diye böyle yaptık."

"Bir de belleyecek kulaklar onu bellesin diye böyle yaptık." Alıcı ve belleyici kulağın özelliği, muhafaza edilmesi gereken şeyi, sürekli hatırlayarak, yayarak ve üzerinde tefekkür ederek muhafaza etmesidir. Ayrıca bu kulak, emredilen şeyle ameli terkederek onu zayi etmez.

Katâde demiştir ki: "Alıcı ve belleyici kulaklar, Allah'tan alıp anlayan ve işittiğinden fayda gören kulaklardır."

Hz. Ali'nin [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber bana buyurdu ki: *"Ey Ali, Allah Teâlâ'dan, senin kulağını hakikati işitip anlayan ve belleyen kulaklardan yapmasını istedim."* Hz. Ali demiştir

ki: "Bundan sonra, Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] işittiğim hiçbir şeyi unutmadım; hem unutacak da değildim."[248]

9-12. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Firavun tabiatlı nefis, ondan önce gelen dünya meşgaleleri, şeytanın vesveseleri yahut nefis tarafından ortaya çıkan hevâ, boş hazlar ve haktan çevrilmiş kalpler hata işlediler. Bu hata, kötü alışkanlık ve boş hazlara bağlanıp kalmaktır. Onlar, Rab'lerinin elçisine isyan ettiler. Bu elçi, kendilerini, alışkanlıklarından çıkarak Allah ile huzur haline davet eden kâmil mürşiddir. Onlar, kâmil mürşide isyan edince, Allah da onları helâk ederek yahut ilâhî huzurdan uzaklaştırıp kovarak cezalandırdı; kalplerinin perdelenme gamı içinde sürekli kalmaları için, onların işlediği çirkin işlerine karşılık kendilerini sürekli artan bir azaba duçar etti.

Ey kendilerini Hakk'a davet eden kâmil mürşide uyup kurtuluş gemisinde onun terbiye kalesine giren sâlikler, insanları dünya sevgisi kaplayıp onları hevâ denizinde boğduğunda, biz sizleri rahmetimizle taşıyıp koruduk. Bunu, sizden öncekilerin ve sonra gelenlerin ibret alması için yaptık.

Yahut gayb suyu (manevi nurlar) kaynayıp ortaya çıktığında ve ahadiyyet denizi üzerinize kapandığında, helâk olmamanız için sizi, şeriat gemisinde biz taşıyıp kurtardık.

Yahut melekûtun denizlerinde ve ceberût âleminin sırlarında yüzen fikir gemileri içinde sizi biz taşıdık. Bunu sizin için bir ibret ve manevi yükselme olması için yaptık. Ayrıca, rubûbiyyet ilminde yüksek pâyeye ulaşmış alıcı ve belleyici kulaklar o sırları alıp bu denizlere dalmak isteyenlerin faydalanması için onları kitaplara yazsınlar diye kendilerine imkân verdik. Ebü'l-Hasan-ı Şüşterî ve benzerleri gibi, ilâhî sırları beyitler halinde terennüm edenlerin hali böyledir. İbn Atâullah-ı İskenderî ve benzerleri de ilâhî sırları ve hikmetleri dile getiren eserler telif etmişlerdir. Allah Teâlâ bizleri onların bereketiyle faydalandırsın.

248 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/223; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/268; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/243.

Kıyametin Halleri

Cenâb-ı Hak sonra, kıyametin hallerini ve başlangıcında gerçekleşecek korkunç olayları anlatarak şöyle buyurdu:

فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌۙ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ
فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةًۙ ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُۙ ﴿١٥﴾ وَانْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ
فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌۙ ﴿١٦﴾ وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَٓائِهَاۜ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ
فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌۜ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾

13. *Sûra bir defa üfürüldüğünde,*

14. *Yer ve dağlar kaldırılıp bir vuruşla birbirine çarpıldığında,*

15. *İşte o gün, olacak olur* (kıyamet kopar).

16. *O gün gök yarılmış ve çökmeye yüz tutmuştur.*

17. *Melekler ise onun çevresindedirler. O gün Rabb'inin arşını onların üstünde sekiz melek taşır.*

18. *O gün* (hesap için) *huzura alınırsınız ve hiçbir sırrınız gizli kalmaz.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Sûra bir defa üfürüldüğünde ..."* O, ilk üfürülmedir. İlk üfürülmede bütün halk ölür, ikinci üfürülmede ise dirilip kabirlerinden kalkarlar.

"Yer ve dağlar kaldırılıp bir vuruşla birbirine çarpıldığında ..." Yani onlar, sırf ilâhî kudretle yahut zelzele vasıtasıyla veya şiddetli bir rüzgârla yerlerinden sökülüp kaldırılarak birbirine vurulup parçalandıklarında

... Yer ve dağlar birbirine vurulur ve parçalanıp uflanırlar, toplanmış kum yığınına dönerler, toz duman olurlar.

"İşte o gün, olacak olur; bunlardan sonra kıyamet kopar."

"O gün gök yarılmıştır; yani gök, meleklerin inmesi için kapı kapı, göz göz açılmıştır. Gök daha önce muhkem bir halde iken o gün, *çökmeye yüz tutmuştur."* Gök, yün veya pamuk ipliği gibi zayıflayıp sarkmıştır.

"Melekler ise onun çevresindedirler." Meleklerin meskeni olan gök yarılınca, melekler onun çevresine ve kenarlarına sığınırlar.

"O gün Rabb'inin arşını onların üstünde sekiz melek taşır." Yani göğün çevresini sarmış meleklerin üzerinde sekiz melek göğü taşır. Bugün göğü dört melek taşımaktadır; kıyamet günü ise onları takviye için dört melek daha ilave edilir; böylece arşı taşıyanlar sekiz melek olur.

Rivayet edildiğine göre, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Bugün arşı dört melek taşımaktadır; kıyamet günü olduğunda Allah Teâlâ onları, diğer dört melekle takviye eder, böylece sekiz melek olurlar."[249]

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Onlar, meleklerden sekiz saf olup adetlerini Allah'tan başka kimse bilmez."[250]

Bu konuda farklı yorumlar yapılmıştır.[251]

Bazıları, âyetin kastının, Allah Teâlâ'nın azametini akıllara yaklaştırmak için bir temsil olduğunu söylemiştir. Durum, dünyada sultanların umumi hüküm için halkın karşısına çıktıkları gün, üzerlerinde görülen hallere benzetilmiştir. Çünkü bu, (insanların gözünde) tasavvur edilecek en yüksek azamet ve ululuktur. Bu sadece bir temsilden ibarettir; yoksa Allah Teâlâ'nın işleri, her türlü ifade ve işaretin dışındadır.

249 Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* 23/229; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 6/268; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 18/245-246.

250 Taberî, *a.g.e.,* 23/227; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 8/269.

251 Bu konuda hadis-i şerifin açıklaması yeterlidir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*O gün* hesap ve ceza için *huzura alınırsınız.*" Bu durum, sultanın, askerlerinin hallerini yakından bilmesi için ordunun huzura arzedilmesine benzetildi.

Bir hadis-i şerifte şöyle rivayet edilmiştir: "*Kıyamet günü, insanlar üç kere arzolunur. Bunların ikisi, karşılıklı özür beyan etmek ve kendini savunmak için delil getirmekle geçer. Üçüncü arzda ise amel defterleri dağıtılır; azaptan kurtulanlar amel defterlerini sağ taraftan alırlar, helâk olanlar ise amel defterlerini sol taraftan alırlar.*"[252]

Bu arzedilme, sûra ikinci kez üfürülmeden sonra olur. "O gün" ifadesi, tek bir günü değil, geniş bir zamanı içermektedir. O günün içine, sûra iki kez üfürülme, insanların ölmesi, yeniden dirilmesi, hesaba çekilme, cennetliklerin cennete, cehennemliklerin de cehenneme girmesi gibi birçok olay dahildir.

Âyetin zâhirinden anlaşıldığına göre, ölülerin kabirden kalkması yerin birbirine çarpılıp toz haline gelmesinden ve dağların yürütülmesinden sonra olur. Bu dirilme, içinde hiçbir tepe ve kavis bulunmayan dümdüz bir yer üzerinde olur. Göğün yarılması ise –Allah Teâlâ en doğrusunu bilir- daha sonra olur; ahiretle ilgili bazı haberlere göre göğün yarılması, insanlar toplanma yerindeyken gerçekleşir.

Cenâb-ı Hak sonra şöyle buyurdu: "*O gün, hiçbir sırrınız gizli kalmaz.*" Yani dünyadaki hiçbir haliniz ve sırrınız gizli kalmaz; her şey ortaya çıkarılır.

13-18. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ebedî hayattan habersiz gafil kalplere, manen dirilmeleri için kâmil şeyhin himmetinden bir nefha üfürüldüğü zaman ... Bu, ya kalpteki kötü şeyleri kökünden söküp atan bir şevkle veya kalbi titretip kendine getiren bir korkuyla olur.

Ayrıca kulun beşeriyetinin karanlığı ve aklının katılığı üzerinden kaldırılıp yok edildiği zaman, kulun maddi yönü geri planda kalıp et-

252 Tirmizî, Kıyâme, 4 (nr. 2425); İbn Mâce, Zühd, 33 (nr. 4277); Ahmed, *Müsned*, 4/414.

kisini kaybeder ve irfan güneşinin nurları parladığında aklın nuru görünmez olur. İşte o gün, hak olan gerçekleşir, yani müşahedeye dayalı hakikat ortaya çıkar. Yer ve gökler (insandaki beşerî vasıflar) değişip ayrı bir hüviyet kazanır. Bütün varlık, melekûti bir nur ve ceberûtî bir sır olur. Ruhların seması yarılır, maddenin perde gerisinde mananın sırları ortaya çıkar. O gün ruh, ilâhî nurun şuaları karşısında zayıf ve bitkin olup kendisine ait bir vücut kalmaz, âdeta silinip yok olur.

O zaman, ilâhî vâridatlar ve melekî düşünceler ruhun etrafını sarıp ona ledünnî ilimleri ve safi amelleri ilham ederler. O zaman Rabb'inin arşını yani Allah'ın marifetinin arşı, marifet sultanının tahtı ve zâtî tecellilerin mahalli olan kalbi sekiz haslet taşır. Bunlar, sabır, şükür, vera', zühd, tevekkül, teslimiyet, muhabbet ve murakabedir. Bu kalp, marifetin arşıdır. O gün düşünceler kalbe arzedilir. Kalbe hiçbir düşünce gizle kalmaz; onlardan güzel olanları kabul eder, çirkin olanları geri çevirir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hâşiyetü'l-Fâsî'de,[253] arşın üzerinde ve yerin en altında bulunan şeyler söylenmiştir. Hâşiye sahibi, bu konuda şu hadis-i şerifi nakletmiştir:

"Yedinci kat göğün üzerinde bir deniz vardır. Bu denizin en üstü ile en altının mesafesi, iki gök arasındaki genişlik kadardır. Onun da üzerinde dağ keçilerinin şeklini andıran sekiz melek vardır. Onların boynuzları ile boyunları arasındaki genişlik, iki gök arasındaki mesafe kadardır. Onların üzerinde arş vardır. Arşın en üstü ile en altının genişliği, iki gök arasındaki mesafe kadardır. Allah Teâlâ da onun üzerindedir."[254]

Diğer bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur:

"Yer tabakalarının adedi yedidir. Her bir tabaka arasında beş yüz senelik mesafe vardır. Muhammed'in canını elinde tutan Allah'a yemin olsun ki eğer siz, bir dağın başından yerin en altına bir kova sarkıtacak olsaydınız, kova

---

253 Burada geçen *Hâşiye*, İbn Acîbe'nin tarikat silsilesindeki şeyhlerinden Abdurrahman-ı Fâsî'nin (v. 1036/1626) *Celâleyn Tefsiri* üzerine yazdığı hâşiyedir.

254 Ebû Davud, Sünnet, nr. 4723; Tirmizî, Tefsîru Sûre, 69 (nr. 3320); İbn Mâce, Mukaddime, 13 (nr. 193); Ahmed, *Müsned*, 1/207.

Allah'ın üzerine inerdi."[255] Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] sonra şu âyeti okudu:

"O, Evvel'dir, Âhir'dir, Zâhir'dir, Bâtın'dır" (Hadid 57/3).

Âriflerin seyyidi ve Allah'a vâsıl olanların rehberi Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] hadisinin özeti şudur: Cenâb-ı Hak her şeyi kuşatmıştır. O'nun zât-ı âlisinin nurları, bütün varlıkları ihata etmiştir. Arşın üstünde ne varsa, yerin altında da o vardır. Eğer bir kimse, arşın üzerine yükselecek olsa, orada yüce Allah'ı bulur. Şayet o kimse, yerin en altına inecek olsa, orada da yüce Allah'ı bulur. Çünkü O'nun azameti, her şeyi ihata etmiş ve bütün varlıklarını vücudunu silip yok etmiştir.

Şunu bil ki Cenâb-ı Hak, varlığı ile tektir; O'nunla birlikte hiçbir şey yoktur. Şu kadar var ki O'nun yaratılış dairesinin dışındaki zatının azameti, latif ve gizli oluşuyla ezelî hali üzere bâkidir. Allah Teâlâ, varlıkları yaratınca, zatını kibriya ridasıyla gözlerden gizledi. Onda iki zıt durum ortaya çıktı. Bunlar, ubûdiyyet-rubûbiyyet, madde-mana, kudret ve hikmettir. Cenâb-ı Hak, Rubûbiyetini, kibriya ridâsıyla gizledi. İndirdiği vahiylerde aslî azametinden ve onun sıfatlarından bahsetti, fakat rubûbiyyetin açıklanmasını gizlemek için varlıklarda tecelli eden azamet hakkında sükût edildi. Çünkü eğer o açıklansaydı, hikmet âleminin nizamı bozulurdu. Bunun için Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Ulûhiyyetin bir sırrı vardır; şayet o açılsa peygamberlik ortadan kalkardı. Peygamberliğin bir sır vardır; eğer o ortaya çıksa, ilim iptal olurdu. İlmin bir sırrı vardır; şayet o ortaya çıksa ilâhî hükümler geçersiz olurdu."

Ulûhiyyetin sırrı, her şeyin onunla hayat bulup ayakta durması ve onun her şeyde zuhur etmesidir. Öyle ki onunla birlikte varlıklar için bir vücuttan bahsedilemez. Eğer bu sır, bütün insanlara açılsaydı, ibadet ve kulluktan müstağni olurlar (ibadet ve taate ihtiyaç hissetmezler-

255 Tirmizi, Tefsiru Sûre, 57 (nr. 3298); Ahmed, *Müsned*, 2/370.

di). Bu durumda peygamberliğin hükümleri geçersiz olurdu. Çünkü peygamberlik, insanlara, Allah'a ibadeti ve kulluk edeplerini açıklamaktan ibarettir. Bu sırrın ortaya çıkması durumunda, vahiy almaya ihtiyaç kalmaz. Ayrıca, bütün kalpler bu sırrı taşımaya güç yetiremez. Şayet bu sır, zayıf kalplere tecelli etseydi, kalpler dehşet ve hayrete düşerler, çok kere bu tecelli onların telef olmasına sebep olurdu.

Peygamberlik sırrı, Allah ile kulları arasına perde çekmektir. Bu perde çekilir ki insanlar, peygamber vasıtasıyla Allah'tan ilim almaya muhtaç olsunlar. Eğer bu sır açılmış olsaydı, peygamber olmadan, hiç zorlanmaksızın açıkça ilim almak mümkün olacağından, peygamberliğe ihtiyaç kalmazdı.

İlmin sırrı, âkıbetleri gizlemektir. Şayet bu sır açılsa ve herkes sonunun cennet mi cehennem mi olacağını bilseydi, ilâhî hükümler ortadan kalkardı. Çünkü kesin olarak cennete gideceğini bilen kimsenin ibadete ihtiyacı kalmazdı; aynı şekilde kesin olarak cehenneme gideceğini bilen kimse de isyanlara dalardı. Allah Teâlâ, herkes, cehennem korkusuyla cennet ümidi arasında kulluk yapsın diye bu sırrı gizledi. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cennetlik ve Cehennemliklerin Hali

Cenâb-ı Hak sonra, kullarını cennetlik ve cehennemlik olarak iki kısma ayırdı ve onların ahiretteki âkıbetlerini açıkladı. Bunlar, ilâhî huzura arzedilmenin sonucunda verilen hükümlerdir. Hak Teâlâ bu konuda şöyle buyurdu:

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾ إِنِّي
ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي
جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ
فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا

لَيْتَنِي لَمْ اُوتَ كِتَابِيَهْ ﴿٢٥﴾ وَلَمْ اَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ
الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾ مَا اَغْنٰى عَنِّي مَالِيَهْ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ ﴿٢٩﴾
خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا
سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ﴿٣٢﴾ اِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ ﴿٣٣﴾
وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣٤﴾ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا
حَمِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ ﴿٣٦﴾ لَا يَأْكُلُهُ اِلَّا الْخَاطِؤُنَ ﴿٣٧﴾

19. ***Amel defteri sağından verilen kimse der ki: "Gelin, kitabımı okuyun!"***

20. ***"Çünkü ben, hesabımla karşılaşacağıma inanıyordum."***

21. ***İşte o, hoş bir hayat içindedir.***

22. ***Yüksek bir cennettedir.***

23. ***Onun meyveleri sarkmış olup yakındır.***

24. ***Onlara, "Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık, afiyetle yiyin, için" denir.***

25. ***Kitabı sol tarafından verilen kimseye gelince, o der ki: "Keşke kitabım bana verilmeseydi."***

26. ***"Hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim."***

27. ***"Keşke ölüm her şeyi bitirseydi."***

28. ***"Malım bana hiçbir yarar sağlamadı."***

29. ***"Saltanatım da yok olup gitti."***

30. *(Meleklere şu emir verilir:)* ***"Onu yakalayıp bağlayın."***

31. "Sonra cehenneme atın."

32. "Sonra onu, yetmiş arşın uzunluğundaki zincire vurup ateşe sokun."

33. "Çünkü o, azamet sahibi Allah'a inanmıyordu."

34. "Yoksulu doyurmaya teşvik etmiyordu."

35. "Bu sebeple, bugün burada onun samimi bir dostu yoktur."

36. "Kanlı irinden başka bir yiyecek de yok."

37. "Onu günahkârlardan başkası yemez."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Amel defteri sağından verilen kimse,* onda gördüğü hayırlardan dolayı sevinç ve sürurundan, kendi cemaatine *der ki: Gelin, kitabımı okuyun! Çünkü ben, hesabımla karşılaşacağımı sanıyordum."* Yani ben, hesabımla karşılaşacağımı biliyor ve ona yakinen inanıyordum. Âyette "sanma" manası verdiğimiz "zan" tabirinin kullanılması şunu bildirmek için olabilir: Nefiste meydana gelen düşünceler, itikada bir zarar vermez, çünkü nazarî ilimler onlardan kurtulamaz. Bu kullanımın hikmeti, Bakara sûresinin 46. âyetinin tefsirinde anlatıldı.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"İşte o, hoş bir hayat içindedir."* Yani sahibinin razı olduğu bir hayat içindedir. Çünkü o, her türlü endişe ve sıkıntıdan uzaktır, dâimîdir, içinde sürekli tâzim ve hürmet vardır.

"O, mekânı *yüksek bir cennettedir."* Çünkü o, yedinci kat göktedir. Yahut o cennetin derecesi yüksektir veya onun binaları, ağaçları ve köşkleri yüksektir.

"Onun meyveleri sarkmış olup yakındır." Onun meyveleri, almak isteyen için çok yakındır; öyle ki oturan ve yatan kimse bile, ayakta duran gibi uzanıp onları alabilir.

İbn Arafe demiştir ki: "Bu âyet, muhatabı sıkıntıdan kurtarmakta ve müşkülünü gidermektedir. Çünkü Allah Teâlâ, cenneti yüksek olarak tanıttı. Yüksek mekânın durumu, meyvesinin de yüksekte olmasıdır. Yüce Allah, âyetle bu endişeyi giderdi; onun meyvesinin yüksek olmakla birlikte ona ulaşmanın yakın ve almanın kolay oluğunu bildirdi."

"*Onlara,* 'Dünyadaki *geçmiş günlerde yaptığınız* salih *amellerinize karşılık olarak,* hiçbir sıkıntı çekmeden ve eziyetle karşılaşmadan *afiyetle yiyin, için' denir.*"

Mücâhid, geçmiş günleri, oruç tutulan günler olarak tefsir etmiştir.

Abdullah b. Abbas da [radıyallahu anh], âyetteki müjdenin oruç tutanlar hakkında olduğunu söylemiştir. Buna göre mana şudur: Allah rızası için tuttuğunuz oruçla kendinizi yemek ve içmekten alıkoymanıza karşılık afiyetle yiyin, için.

Rivayet edildiğine göre Allah Teâlâ kıyamet günü salih müminlere şöyle buyurur:

"Ey dostlarım, ben size dünyada çokça nazar ettim. Sizi, susuzluktan dudaklarınız morarmış, gözleriniz mahmurlaşmış, karınlarınız acıkmış halde gördüm. Bugün, size verilen nimetler içinde keyif sürün; geçmiş günlerde yaptığınız salih amellere ve benim için çektiğiniz sıkıntılara karşılık olarak afiyetle yiyip için."[256]

Âyetteki müjdenin sadece oruca ait olduğunu söylemek uygun değildir; bilakis insanın dünyada salih amel olarak yaptığı her şey âyete dahildir. Şu âyet bunu göstermektedir:

"Dünyada yaptıklarınıza karşılık olarak afiyetle yiyin için" (Tûr 52/19; Mürselât 77/43).

Bu ve benzeri âyetler, gayret sahiplerini harekete geçirdi de onlar vakitlerini salih amelle mâmur ettiler ve nefeslerini dahi gafletle zayi etmekten korudular. Hz. Ömer [radıyallahu anh] şöyle derdi:

---

256 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/272.

"Hesaba çekilmeden önce nefsinizi hesaba çekin; çünkü bu daha hafiftir yahut hesabınız için daha kolaydır. Amelleriniz tartılmadan önce, nefsinizi tartın (halinizi kontrol edin) ve büyük arz için kendinizi teçhiz edin (salih amellerle süslenin). O gün ilâhî huzura getirilirsiniz; hiçbir sırrınız gizli kalmaz."[257]

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Kitabı sol tarafından verilen* ve içindeki çirkin amelleri gören *kimseye gelince, o der ki: Keşke kitabım bana verilmeseydi. Hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim."* O, kötü âkıbeti müşahede ettiğinden dolayı, "Keşe hesabımı bilmeseydim, ona hiç vâkıf olmasaydım" der ve sözüne şöyle devam eder:

"Keşke ölüm her şeyi bitirseydi." Yani şu yaşadığım ölüm, benim bu âlemle bütün irtibatımı kesip işimi bitirseydi; ondan sonra bir daha dirilmeseydim, bu karşılaştığım durumla yüz yüze gelmeseydim! O, yaşadığı durumu ölümden daha acı bulduğu için, ölümü temenni eder.

Bazıları âyete şu manayı vermiştir: Keşke dünya hayatı ölüm olsaydı ve ben diri olarak yaratılmasaydım.

"Malım bana hiçbir yarar sağlamadı." Yani biriktirdiğim mallarım bana hiçbir fayda vermedi.

Âyete şu mana da verilmiştir: Sahip olduğum zenginlik bana ne fayda verdi ki!

"Saltanatım da yok olup gitti." Yani mülküm, izzetim ve insanlar üzerindeki otoritem yok olup gitti; fakir ve zelil olarak kaldım. Yahut dünyada kendimi savunduğum delillerim çürüyüp gitti.

Allah Teâlâ cehennemin bekçilerine şöyle buyurur: *"Onu yakalayıp bağlayın."* Ellerini boynuna birleştirip bukağıya vurun.

"Sonra cehenneme atın." Onu cehenneme atın. O, çok büyük bir ateştir. Onu böyle büyük bir ateşe atın ki cezası işlediği günaha uygun olsun. Çünkü o, dünyada insanlara karşı büyüklenip böbürleniyordu.

---

257 Süyûtî, *a.g.e.*, 8/271.

"Sonra onu, yetmiş arşın uzunluğundaki zincire vurup ateşe sokun." Onun uzunluğu, meleğin zirâsıyla 70 arşındır. Onun uzunluğunu sadece Allah Teâlâ'nın bileceği söylenmiştir. Zincir onun makatından girer boğazından çıkar. Onun, önünden girip arkasından çıkacağı da söylenmiştir.

"Çünkü o, azamet sahibi Allah'a inanmıyordu." Âyette, onun azabı hak ediş sebebi açıklanmaktadır. Allah'ın, "azamet sahibi" sıfatıyla söylenmesi, şunu bildirmek içindir: Azamet ve ululuğa sadece O müstahaktır. Kim bu sıfatı kendisine nisbet ederse, en büyük azapları hak eder.

"Yoksulu doyurmaya teşvik de etmiyordu." Yani o, kendi malından harcamak şöyle dursun, başkasını, yiyeceğini Allah için vermeye teşvik de etmiyordu. Denilmiştir ki: Âyette, özelikle teşvik etmek söylendi. Fakirlere yiyecek vermeye teşviki terkedenin hali bu oluyorsa, elinde olup da fakire bir şey vermeyenin hali nasıl olur, düşünün!

Âyette, kâfirlerin, iman esasları dışındaki dinî hükümlerle de muhatap olduğuna dair bir delil vardır. İtikadların en kötüsü, yüce Allah'ı inkârdır. Rezaletlerin en çirkini de cimrilik ve kalp katılığıdır.[258]

Âyette, bu kimsenin öldükten sonra dirilmeye (ahirete) iman etmediğine de bir işaret vardır. Çünkü fakirleri doyurmak, ancak Allah için yapılacak ve sevabı ahirette beklenecek bir iştir. İnsan öldükten sonra dirilmeye inanmadığı zaman, onu, fakirleri Allah için yedirip doyurmaya sevkedecek sebep bulunmaz. Âyette, ayrıca fakirleri doyurmaya imkânı varken onları mahrum bırakmanın büyük günah olduğuna dair bir delil vardır; zira onları mahrum bırakmak ve buna teşvik etmemek, inkârla birlikte söylenmiştir. Bu onun, büyük günah olduğuna delil olmaktadır.

Rivayet edildiğine göre Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh], hanımı et yemeği yaparken fakirlere de vermesi için suyunu çok koymaya teşvik eder ve, "Kıyamet günü kâfirleri saracak 70 arşın uzunluğundaki zin-

258 Açıklama için bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 2/523; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, 6/297.

cirin yarısından iman ile kurtulduk; diğer yarısından da fakirlere vereceğimiz sadaka ile kurtulalım" derdi.[259]

Nesefî demiştir ki: "Bu âyet-i kerime, bütün müminlere rahmet edileceğini, kâfirlere ise merhamet edilmeyeceğini belirtmektedir. Zira Allah Teâlâ, insanları iki sınıfa ayırdı; onlardan bir sınıfı ehl-i yemîn (amel defterini sağ tarafından alan cennetlik kimseler) yaptı ve, *'Çünkü ben, hesabımla karşılaşacağıma inanıyordum'* âyetiyle onların iman sahibi olduğunu belirtti. Onlardan bir sınıfı ise ehl-i şimâl (amel defterini sol taraftan alan cehennemlik kimseler) yaptı ve, *'Çünkü o, azamet sahibi Allah'a inanmıyordu'* âyetiyle onların kâfir olduğunu belirtti. Azap görecek müminlerin, kitabı sağ tarafından verilmeden önce azap görmesi mümkündür."[260]

İbn Atıyye demiştir ki: "Kitapları (amel defterleri) sağ tarafından verilenler cennette ebedî kalan müminlerdir. Âlimler, isyan etmiş olup hakkında ilâhî vaat (azap) gerçekleşecek olan müminlerin amel defterlerini ne zaman alacakları konusunda farklı görüşler dile getirmişlerdir.

Bazıları demiştir ki: "Âyetin zâhirinden anlaşıldığına göre azap görecek mümin, kitabını diğer insanlarla birlikte alır ve bu kitap azap müddetince kendisiyle beraber bulunur."

Hasan-ı Basrî demiştir ki: "Mümin, kitabını sağ taraftan aldığında, Allah Teâlâ kendisine izin verinceye kadar onu okumaz. Kendisine izin verince, *'Gelin, kitabımı okuyun'* der.

Diğerleri de demiştir ki: 'Âyetten anlaşılan şudur: Azap gören müminler, cehennemden çıktıktan sonra kitaplarını alırlar. Azap süresince imanları kendileriyle birlikte bulunur.' Bana göre de âyetin zâhirinden anlaşılan budur. Çünkü ateşe giden bir kimse, nasıl, *'Gelin, kitabımı okuyun'* der?

Ebedî cehennemde kalan kâfirler de kitaplarını sol taraflarından alankimselerdir."[261]

---

259 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/423.

260 Nesefî, *a.g.e.*, 4/423.

261 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 5/360.

İbn Atıyye, İnşikâk sûresinin 9. âyetini tefsir ederken demiştir ki: "Günahkâr müminlerden hakkında azap vaadi gerçekleşenlere kitapları, cehennemden çıktıktan sonra verilir. Bazıları, bu kimseye kitabının ateşe girmeden önce verilmesinin mümkün olduğunu söylemiştir fakat, *'O, ailesine sevinç içinde döner'* (İnşikâk 84/9) âyeti, bu görüşü reddetmektedir."[262]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Öldükten sonra dirilmekle ilgili hadislerden ortaya çıkan şudur: İnsanların amel defterleri, itaat edene de isyana dalana da, mümine de kâfire de bir defada verilir. Mümin, kitabını sağından alır, bu onu çok sevindirir. Eğer kâmil bir müminse, sevinci hemen ortaya çıkar; isyana dalan bir müminse, sonu cennet olacağı için sevinir. O anda durumun kendisine gizli kalması da mümkündür. Böyle bir durumda o, kurtulacağını zannettiği için sevinir. Sırattan geçerken, isyanından dolayı ayağı kayar ve hakkında vaat edilen ilâhî azap gerçekleşir, sonra cehennemden çıkar. Müminin cehennemden çıktıktan sonra, hesap ve kitapla karşılaşacağını söylemek doğrudan uzak bir görüştür; bu konuda bir âyet ve hadis gelmemiştir.

Allah kendisinden razı olsun, Şeyh İbn Ebû Cemre demiştir ki: "Allah Teâlâ'nın kitabındaki âdeti şöyledir: O, taatte ve isyanda yani inkârda en zirvede olandan bahseder; hali karışık olan hakkında ise sükût eder. Bu onun, biraz taatten, biraz da isyandan payının olduğunu gösterir."

Âyette geçtiği üzere, ""*Gelin, kitabımı okuyun*" diyen kimse kâmil mümindir. Yahut hesaba çekilen ve günahları affedilen kimsedir. İsyankâr hakkında ilâhî azap vaadi gerçekleşen mümine gelince, belki onun hakkında sükût edildi. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir. Hem zaten ahirete gidecek ve işin hakikatini öğreneceksin.

Cenâb-ı Hak sonra buyurdu ki: "*Bu sebeple, bugün burada onun samimi bir dostu yoktur.*" Yani onu koruyacak ve kendisinden azabı savacak bir yakını yoktur. Çünkü dünyada kendisini koruyan dostları ondan kaçar.

---

262 İbn Atıyye, *a.g.e.*, 5/547.

"Cehennemlikler için *kanlı irinden başka bir yiyecek de yok.*" Onlar için ancak, cehennemdekilerin bedenlerinden akan irin ve kan vardır.

"*Onu günahkârlardan,* yani en büyük hatayı işleyen kâfirlerden *başkası yemez.*"

Abdullah b. Abbas'tan [radıyallahu anh] rivayet edildiğine göre onlar, müşriklerdir.

19-37. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Amel defterini sağ taraflarından alanlar, (dünyadaki halleri ilâhî ilimde bilindiği için) ezelde haklarında cennet takdir edilen kimselerdir. Amel defterlerini sol tarafından alanlar ise aynı şekilde ezelde cehennemlik olmaları takdir edilenlerdir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Allah, Âdem'in zürriyetinden bir avuç aldı ve, 'Bunlar cennete gidecek kimselerdir; yaptıklarına aldırmam' buyurdu. Sonra Âdem'in zürriyetinden bir avuç daha aldı ve, 'Bunlar da cehenneme gidecek kimselerdir; yaptıklarına aldırmam' buyurdu."[263]

İmam Kuşeyrî, âyetin işaretlerinde, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] uzunca bir hadisinde geçen, *"Allah Âdem'in zürriyetinden bir avuç aldı"* sözüne işaret ederek demiştir ki: "O sırada Hz. Âdem ve oğulları (bütün insanlar) o avucun (ilâhî kudret elinin) içindeydi. Allah Teâlâ, cemal ve lutuftan ibaret olan sağ eliyle Hz. Âdem'in cemal tecellisine mazhar olan sağını sıvazladı; ondan cemal eliyle, parlak bir şekilde ashâbü'l-yemîn (cennetlik) olan zürriyetini çıkardı. Allah Teâlâ sonra, celâl ve kahırdan ibaret olan sol eliyle, Hz. Âdem'in celâl tecellisine mazhar olan sol tarafını sıvazladı ve celâl eliyle, siyah nohut gibi ashâbü'ş-şimâl (cehennemlik) olan zürriyetini çıkardı." Kuşeyrî'nin açıklamaları bu manadadır.

263 Hadis için bk. Ebû Davud, Sünnet, 16; Tirmizî, Tefsîrü'l-Kur'ân, Sûre 8, 2; Hâkim, *Müstedrek,* I/ 27; Ahmed, *Müsned,* I/44.

Kulun kitabıyla işaret edilen, ona verilen istidat ve ezelde herkesin alnına (kaderine) yazılan yazı olup onda kulun ebede kadar yapacakları kaydedilmiştir. Kıyamet günü kula verilecek olan kitap, alnına (kaderine) yazılan yazının bir nüshası olup o, ezeldeki yazıyla aynıdır. Kulun amellerinin melekler tarafından ayrıca yazılmasının hikmeti, zâhirde önüne delilin konulmasıdır. Kime ezelde ilâhî inâyet takdir edilmişse, o kimse kitabını eline alınca sevinir ve, "Gelin kitabımı okuyun; hiç şüphesiz ben, bu hesabımla karşılaşacağımı kesin olarak biliyordum" der.

Onlar, iki dünyada razı olacakları hoş bir hayat içindedirler. Dünyada, ilâhî tecellilere razı olmanın huzuru, teslimiyetin hoşluğu ve marifet cenneti içindedirler. Ahirette ise yüce Rahmân'ın huzurunda sıdk makamında, madden ve manen kadri yüce âli bir cennet içindedirler. Bu cennetlerin meyveleri çok yakın olup rahatlıkla koparılıp alınır.

Marifet cennetine gelince, onun meyvesi manevi ilimler, hikmetler ve ileri derecedeki anlayışlardır. Ahiretteki cennete gelince, onda sürekli terakki gerçekleşir ve ebediyen manevi keşiflere mazhar olunur. Onlara denir ki: "Geçmişte mücâhede günlerinizde yaptıklarınıza karşılık olarak, ruhlarınızın ve bedenlerinizin gıdası olan şeylerden hiçbir keder ve yorgunluk olmadan afiyetle yiyin; muhabbet kâsesiyle kalplerinize ve sırlarınıza sunulan ilâhî aşk badesinden için."

Hakkında cehennemlik olma hükmü verilen kimse ise, "Keşke hiç yaratılmasaydım, yok olup gitseydim" der ve yoklukta kalmayı temenni eder. Sonra, bu kimse, Cenâb-ı Hakk'ın âyetin devamında söylediği gibi, ilâhî rahmetten kovulup uzaklaştırılarak cismanî ve ruhanî azapların içine atılır. Kötü âkıbetten ve ilâhî ihsana ulaştıktan sonra onun elimizden çekilip alınmasından yüce Allah'a sığınırız.

Kur'ân-ı Hakîm İlâhî Koruma Altındadır

Cenâb-ı Hak sonra, Kur'ân-ı Hakîm'in hak olduğunu yeminle ifade ederek şöyle buyurdu:

فَلَٓا اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَۙ (٣٨) وَمَا لَا تُبْصِرُونَۙ (٣٩) اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ
كَرِيمٍۚ (٤٠) وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍۜ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَۙ (٤١) وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍۜ
قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَۜ (٤٢) تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٤٣) وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا
بَعْضَ الْاَقَاوِيلِۙ (٤٤) لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِۙ (٤٥) ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ
الْوَتِينَۘ (٤٦) فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ (٤٧) وَاِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ
لِلْمُتَّقِينَ (٤٨) وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ (٤٩) وَاِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى
الْكَافِرِينَ (٥٠) وَاِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ (٥١) فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ (٥٢)

38. ***Andolsun gördüklerinize,***

39. ***Ve görmediklerinize,***

40. ***Hiç şüphesiz o Kur'an, çok şerefli bir elçinin*** *(Allah'tan getirdiği)* ***sözüdür.***

41. ***O, bir şair sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz!***

42. ***Bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz!***

43. ***O, âlemlerin Rabb'i tarafından indirilmiştir.***

44. ***Eğer*** *(Peygamber)* ***bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı,***

45. ***Mutlaka onu kuvvetle yakalardık.***

46. ***Sonra da onun şah damarını keserdik.***

47. ***Sizden hiçbiriniz buna engel olamazdı.***

48. ***Şüphesiz Kur'an, müttakiler için bir öğüttür.***

49. ***Gerçek şu ki biz, içinizde yalanlayanların olduğunu biliyoruz.***

50. ***Şüphesiz Kur'an, kâfirler için bir pişmanlık sebebidir.***

51. ***Gerçekten o, kesin bilgidir.***

52. ***O halde sen, yüce Rabb'inin adıyla tesbih et.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Şehadet âleminde *gördüklerinize andolsun*. Gayb âleminden *görmediklerinize de andolsun.*"

Yahut gördüğünüz yer, gök, cisim ve maddelere ve görmediğinz meleklere ve ruhlara andolsun.

"Yahut gördüğünüz zâhirî nimetlere ve görmediğiniz bâtınî nimetlere andolsun ki *şüphesiz o Kur'an,* Allah katında *çok şerefli bir elçinin sözüdür.*" Bu elçi, Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] veya Hz. Cebrâil'dir [aleyhisselâm]. O, Kur'an'ı, yüce Allah'ın katından alıp O'nun görevlendirdiği bir elçi sıfatıyla insanlara okuyup tebliğ etmektedir.

"*O,* sizin zannettiğiniz gibi, *bir şair sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz!*" Yani çok az iman ediyorsunuz.

"*O Kur'an,* sizin düşündüğünüz gibi *bir kâhin sözü de değildir.*" Kâhin, gizli bazı şeylerden haber verir; bazan doğru söylediği olur, fakat çoğunda hata eder; o bunları kendisine cinlerin haber verdiğini iddia eder. Yıldızlara bakarak veya bazı hesaplamalar yoluyla gaybdan haber verenler de bu kısma girer.

"*Ne de az düşünüyorsunuz!*" Buradaki az, hiç yok manasındadır. Mana şudur: Siz, iman etmiyor ve hiç düşünmüyorsunuz.

Ebüssuûd demiştir ki: "Şöyle denilmiştir: Önceki âyette, Kur'an'ın şair sözü olmadığı belirtildikten sonra, iman söylendi; çünkü Kur'an'ın

şiire benzemediği apaçık ortada olup onu ancak inatçı biri inkâr eder. Kur'an'ın kehanete benzemediğini anlamak ise Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] hallerini, Kur'an'ın kâhinlerin yoluna tamamen zıt olan manalarını düşünmeye ve onu kâhinlerin sözleriyle kıyaslamaya bağlıdır. Aslında bu da fazla düşünmeye ihtiyaç bırakmayacak kadar açıkbiriştir."[264]

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"O, âlemlerin Rabb'i tarafından indirilmedir."* Bu âyet, Kur'an'ın şerefli bir elçinin sözü olduğunu, ona âlemlerin Rabb'inden indiğini, Cenâb-ı Hakk'ın Kur'an'ı kendisine Cebrâil'in [aleyhisselâm] diliyle indirdiğini tasdik etmektedir.

"Eğer Peygamber bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, yani bizim nakletmediğimiz bir şeyi, bizim söylediğimizi iddia ederek bizim adımıza iftira etseydi *mutlaka onu kuvvetle yakalardık,* yani onu elinden tutarak öldürürdük; aynen sultanların kendileri adına yalan söyleyenleri, öfkesini dindirmek ve intikamını almak için elinden tutup boyunlarını vurarak öldürdükleri gibi. Yani onun elinden yakalar, *sonra şah damarını keserdik."* Şah damarı kalbe bağlı bir damardır, o kesilince sahibi hemen ölür.

"Sizden hiçbiriniz buna yani öldürmeye veya maktule *engel olamazdı."* Âyetteki hitap insanlara veya müslümanlaradır.

"Şüphesiz Kur'an, müttakiler için bir öğüttür." Çünkü ondan ancak Allah'tan hakkıyla korkan müttakiler faydalanır.

"Gerçek şu ki biz, içinizde yalanlayanların olduğunu biliyoruz." Onlara bu yalanlamalarının cezasını veririz.

"Şüphesiz Kur'an, kâfirler için bir pişmanlık sebebidir." Onlar, Allah'ın müminlere verdiği sevabı (mükâfat ve ihsanları) gördüklerinde tarif edilmez derecede pişman ve perişan olurlar.

"Gerçekten o, hakka'l-yakîndir; hakkında hiçbir şüphe bulunmayan kesin hakikattir." Az sonra açıklanacağı üzere, hakka'l-yakîn ilme'l-yakînden daha üstündür.

264 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/297.

"O halde sen, yüce Rabb'inin adıyla tesbih et." Yani O'nun yüce ismini zikrederek tesbih et. Bunu O'nun zatını iftira edilmekten uzak tutmak ve sana vahyettiklerine şükretmek için yap. Yani vahiy nimetine ve seni seçme lutfuna şükür olarak, "sübhânellahi'l-azîm" (yüce Allah'ı tesbih ederdim) de.

38-52. Âyetlerin Tasavvufi İşaretleri

Allah Teâlâ, mukaddes zatıyla, şehadet âleminde zuhur eden ve zuhur etmeyen şeylerle Kur'an'ın hak olduğuna yemin ederek şunu bildirdi: Kur'ân-ı Hakîm, Hakk'ın huzurundan gelmiştir, hak olan peygamberine indirilmiştir, hakkı söylemektedir, hak olan elçinin (Hz. Cebrâil'in) diliyle Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] ulaştırılmıştır. Cenâb-ı Hakk'ın zatının tecellisidir, O'ndan gelmiştir, kulları O'na ulaştırır. O, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîni içermektedir.

İlme'l-yakîn, delil ve burhanla elde edilen ilimdir.

Ayne'l-yakîn, keşif ve açıklamayla elde edilen ilimdir.

Hakka'l-yakîn ise bizzat içinde olarak, tanıyarak ve tadarak elde edilen bir ilimdir. Bunu bir misalle açıklamaya çalışalım: Mesela, Mekke'nin varlığını ele alalım.

Mekke'yi bizzat görmeyip onun varlığını haber yoluyla öğrenen kimsenin bilgisi ilme'l-yakîndir.

Mekke'yi uzaktan gören fakat içine girmeyen kimsenin bilgisi ayne'l- yakîndir.

Mekke'ye giren, içinde yaşayan, onun mekânlarını ve sokaklarını tanıyan kimsenin bilgisi hakka'l-yakîndir. Cenâb-ı Hakk'ı müşahede de böyledir.

Kim O'nun varlığını delil yoluyla bilirse o, ilme'l-yakîn sahibidir. Kime kâinatın maddi perdeleri açılır, Cenâb-ı Hakk'ın zatının sırlarını müşahede eder, fakat bu müşahedesi devamlı olmazsa o kimse

ayne'l-yakîn sahibidir. Kim de sürekli müşahede halini elde eder ve marifette yüksek pâyeye ulaşırsa o kimse hakka'l-yakîn sahibidir.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm eylesin.

Hâkka sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(70) MEÂRİC SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Meâric sûresi Mekke döneminde inmiştir. Kırk dört âyettir. Sûre, adını üçüncü âyetteki "meâric" kelimesinden almıştır. **Meâric,** "yükselme mertebeleri, yüksek dereceler" demektir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrenin sonunda, *"Şüphesiz Kur'an, kâfirler için bir pişmanlık sebebidir"* (Hâkka 69/50) buyruldu. Bu sûrenin başında da, *"Bir isteyen, olacak azabı istedi; kâfirlerden onu savacak yoktur"* buyurarak, bu pişmanlığın, onların iman fırsatını ellerinden kaçırdıklarını yani ahirette olacağını açıkladı. Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَاَلَ سَٓائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍۙ (1) لِلْكَافِر۪ينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌۙ (2) مِنَ
اللّٰهِ ذِي الْمَعَارِجِۜ (3) تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ ف۪ي يَوْمٍ
كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْس۪ينَ اَلْفَ سَنَةٍۚ (4) فَاصْبِرْ صَبْراً جَم۪يلاً (5)
اِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَع۪يداًۙ (6) وَنَرٰيهُ قَر۪يباًۜ (7) يَوْمَ تَكُونُ السَّمَٓاءُ

كَالْمُهْلِ ﴿٨﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ﴿٩﴾ وَلَا يَسْـَٔلُ حَمِيمٌ
حَمِيمًا ﴿١٠﴾ يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِى مِنْ عَذَابِ
يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ ﴿١١﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَاَخِيهِ ﴿١٢﴾ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِى تُـْٔوِيهِ
﴿١٣﴾ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ﴿١٤﴾ كَلَّا اِنَّهَا لَظٰى ﴿١٥﴾
نَزَّاعَةً لِلشَّوٰى ﴿١٦﴾ تَدْعُوا مَنْ اَدْبَرَ وَتَوَلّٰى ﴿١٧﴾ وَجَمَعَ فَاَوْعٰى ﴿١٨﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1-2. *Bir isteyen, kâfirler için gerçekleşen azabı istedi. Onu savacak kimse yoktur.*

3. *O, yüksek dereceler sahibi Allah'tandır.*

4. *Melekler ve Rû h (Cebrâil) ona süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir.*

5. *Resûlüm, sen güzel bir şekilde sabret.*

6. *Şüphesiz onlar o azabı uzak görüyorlar.*

7. *Biz ise onu yakın görüyoruz.*

8. *O gün gök erimiş maden gibi olur.*

9. *Dağlar da atılmış renkli yüne döner.*

10. *(O gün) hiçbir samimi dost, dostunu sormaz.*

11-14. *Birbirlerine gösterilirler. Günahkâr kimse, o günün azabından kurtulmak için oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm aşiretini ve yeryüzünde bulunanların hepsini fidye olarak verip kendisini kurtarmak ister.*

15. *Hayır, o alevlenen bir ateştir.*

16. ***Derileri kavurup soyar.***

17. ***O, (haktan) uzaklaşıp (taatten) yüz çevireni,***

18. ***Servet toplayıp kasada yığanı kendine çağırır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Bir isteyen,* kıyamet günü *kâfirler için gerçekleşen azabı istedi."* Azabın olmuş gibi söylenmesi, muhakkak gerçekleşeceği içindir. Yahut kâfirler için gerçekleşen bu azap dünyada başlarına gelir. O, Bedir gününün azabıdır.

Bir rivayete göre, bu azabı isteyen, müşriklerden Nadr b. Hâris'tir. O, âyette söylendiği gibi alay yollu şöyle demiştir: *"Allahım, eğer bu kitap senin tarafından gelmiş bir hak kitap ise durma üzerimize gökten taşlar yağdır yahut bize acıklı bir azap ver"* (Enfâl 8/32).

Bu azabı isteyenin Ebû Cehil olduğu da söylenmiştir. O da şöyle demiştir: *"Haydi üzerimize gökten bir parça düşürüver!"* (Şuarâ 26/187).

Bazıları ise bu azabı isteyenin Hâris b. Nu'mân el-Fihrî olduğunu söylemiştir. Şöyle ki: Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Ali [radıyallahu anh] hakkında söylediği, *"Ben kimin dostu isem Ali de onun dostudur"*[265] sözü ulaşınca, Hâris, "Allahım, eğer Muhammed'in söyledikleri doğru ise üzerimize gökten taş yağdır!" dedi. Çok geçmedi Allah Teâlâ onun üzerine bir taş attı; taş dimağından girip altından çıktı, o anda helâkoldu.[266]

"Allah'tan gelen *bu azabı savacak,* geri çevirecek *hiç kimse yoktur."* Yani o, Allah katından gelmektedir. Yahut azabın vakti geldiği zaman, onu Allah Teâlâ tarafından engelleyecek kimse yoktur.

"O, yüksek dereceler sahibi Allah'tandır." Âyetin lafzında geçen "meâric", içinde yükseğe çıkılacak mi'rac ve asansörler demektir ki melek-

---

265 Ahmed, *Müsned,* 5/348; Hâkim, *Müstedrek,* 3/110; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ,* nr. 8145.
266 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 18/257.

ler, ilâhî emir ve yasakları getirirken onun içinde inip çıkarlar. Onun, birbiri üzerine tabaka halinde dizilmiş gökler olduğu söylenmiştir.

Âyete şu manalar da verilmiştir:

O, yüksek faziletler sahibi Allah'tandır.

Yahut o, âli dereceler sahibi Allah'tandır.

Yahut o, içinde hoş kelimenin ve salih amelin yükseldiği dereceler sahibi Allah'tandır.

Yahut o, müminlerin seyrü sülûklerinde içinde yükseldikleri âli makamların sahibi Allah'tandır.

"Melekler ve Ruh ona, yani Allah'ın arşına ve emrinin indiği makama *süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir."*

Âyette geçen ruh, Cebrâil'dir [aleyhisselâm].

Yahut buradaki ruh, meleklerin muhafazasıyla görevli bir melektir; bizi muhafaza eden melekler gibi.

Bu ruhun, ölüm anında müminlerin bedenlerinden ayrılan ruhları olduğu da söylenmiştir. Bu ruhlar, sidretü'l-müntehâya kadar yükselir, orada hesaba çekilir, sonra makamını görmesi için cennete gönderilir, sonra sual için kabrine döndürülür.

"Melekler ve Ruh o makama, insanların hesabına göre *süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir."* Âyet, temsil ve hayal ettirme yoluyla bu makamların ne kadar yüksek ve uzak olduğunu açıklamaktadır. Mana şudur: Bu dereceler ve makamlar o kadar yüksektedir ki melekler oraya bir günde yükselirler; bu bir gün, dünya hesabıyla elli bin sene eder.

Âyete şu mana da verilmiştir: Melekler ve ruh, Allah'ın arşına her gün, miktarı elli bin senelik yol olan bir mesafede yükselmektedirler, yani bir insanın elli bin senede alacağı mesafeyi katetmektedirler.

Secde sûresinin 5. âyetinde bu yükselmenin bin senede gerçekleştiği söylenmiştir. O âyetin tefsirinde, iki âyet arasındaki farklı duru-

mun izahı yapılmıştır. Konunun özeti şudur: Cenâb-ı Hak, her zaman ve mekânda mevcuttur; hiçbir mekân ve zaman O'nsuz değildir. Allah Teâlâ, yükselmeyi işlerin tedbire bağladığında, mesafeyi yaklaştırdı, bunun için Secde sûresinde işlerin kendisine bin yılda yükseldiğini belirtti. Olayı zatına bağladığında ise zatının şanına ve azametinin yüceliğine dikkat çekmek için meleklerin ve ruhun yükseldiği mesafeyi uzatıp bunun dünya hesabıyla elli bin yılda gerçekleştiğini belirtti.

Bazıları şöyle demiştir: Kâfirlerin azabı, miktarı elli bin sene olan bir günde gerçekleşir ki o, kıyamet günüdür. Onun uzun bir süre olarak söylenmesi, kâfirlerin başına gelecek azabın şiddetini kinaye yollu anlatmak içindir. Yahut azabın süresi gerçekten bu kadar uzundur.

Şöyle denilmiştir: Ahirette durup beklenecek elli durak vardır; kâfirler her birinde bin sene bekler. Müminlere gelince, onların bekleme süresi öğle ile ikindi arası kadar veya bundan daha az bir süredir. Ebû Said-i Hudrî'den [radıyallahu anh] rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem],

"Yâ Resûlallah, ahiretteki bu gün ne kadar da uzun!" denildiğinde Allah Resûlü şöyle buyurmuştur:

"Fakat o, mümin için çok kısaltılır; öyle ki bu gün ona dünyada kıldığı bir farz namazdan daha kısa gelir."[267]

Abdülhak, *el-Âkıbet* adlı eserinde demiştir ki: "Kıyamet gününün uzunluğu bu miktardır, yani elli bin senedir. Fakat bu süre şahıslara göre değişir. Bazı insanların bekleyişi ve hapsedilişi günün sonuna kadar devam eder. Bazıları dünya günleriyle bir gün, bazıları bir saat, bazıları daha az bir süre içinde hesaptan ve o günün dehşetinden kurtulur; salih amelinin ve Rabb'inin arşının gölgesinde rahat eder. Bazı insanlar, hiç hesap ve azap görmeden cennete götürülür. Aynı şekilde bazı insanlar da hesap yerinde hiç bekletilmeden veya çok kısa bir süre bekletilip sonra cehenneme gönderilir."

---

267 Ahmed, *Müsned*, 3/75; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/260.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Âyetin manası şudur: Allah Teâlâ, insanları öyle kısa bir sürede ve kolayca hesaba çeker ki eğer bu hesapla insanlar meşgul olsaydı elli bin sene sürerdi; fakat Allah Teâlâ onu bir günde bitirir."[268] Bu, uzak bir manadır.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: "*Resûlüm, sen güzel bir şekilde sabret.*" Çünkü Nadr b. Hâris'in, Resûlullah'ı [sallallahu aleyhi vesellem] ve vahyi yalanlayarak alay yollu acele azap istemesi Allah Resûlü'nü üzüyordu; bunun için ona güzel bir şekilde sabretmesi emredildi.

Güzel sabır, içinde feryat ve şikâyet bulunmayan sabırdır.

Âlimlerden biri demiştir ki: "Güzel bir şekilde sabretme emri, her halde geçerli muhkem bir hüküm olup neshedilmemiştir."

Bazıları ise kâfir ve müşriklerle savaşı emreden âyetlerle bu hükmün kaldırıldığını söylemiştir.

"*Şüphesiz kâfirler onu,* azabı yahut kıyamet gününü *uzak* ve imkânsız *görüyorlar. Biz ise onu* olması kesin *yakın* bir *şey görüyoruz.*"

Uzaklıktan kasıt, imkân dahilinde olup vuku bulmaktan uzak olmasıdır; yakınlıktan kasıt da gerçekleşmesinin mümkün ve kolay olmasıdır. Yani biz onu kudretimiz için çok kolay görüyoruz; o bizim için gerçekleşmesi uzak ve imkânsız bir şey değildir.

Cenâb-ı Hak sonra, onun vaktini şöyle açıkladı: "*O gün gök erimiş maden gibi olur.*"

Ebüssuûd, kâfirlerin sorduğu şeyin, Nadr'ın, Ebû Cehil'in ve Fihrî'nin istediği şeyler değil, kıyamet olduğunu belirtmiş ve bunun doğruya daha yakın olduğunu kaydetmiştir.[269]

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: "*Dağlar da atılmış renkli yüne döner.*" Türlü renklerde boyanmış yün gibi olur. Çünkü âyette belirtildiği gibi dağlar, beyazlı, kırmızılı çeşitli renkte ve kapkara taba-

268 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/194 (Kahire 1994).
269 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/301.

kalar halindedir (Fâtır 35/27). Dağlar toz duman edilip havada savrulduğunda, rüzgârın uçurduğu atılmış yüne benzer.

"O gün hiçbir samimi dost, dostunu sormaz." Yani herkes kendi ile meşgul olduğundan, en yakın bir dost, diğer yakınının halini soramaz.

Âyete farklı okuyuşa göre şu mana da verilmiştir: O gün kimse, yakınından hesaba çekilmez, herkese kendi hesabı sorulur, hiç kimse diğerinin günahından hesaba çekilmez.

"Onlar birbirlerine gösterilirler." Yani samimi dostlara yakınları gösterilir, onlardan gizlenmezler; ancak onların kendileriyle meşgul olması diğerlerinin halinden sormaya mani olur.

"Günahkâr kimse yani kâfir veya bütün günahkârlar, *o günün azabından kurtulmak için oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm aşiretini ve yeryüzünde bulunanların hepsini fidye olarak verip kendisini kurtarmak ister."*

"Hayır, o alevlenen bir ateştir." Bu, mücrimin isteğine bir ret ve kendisinden fidye kabul edilmeyeceğini ilandır.

"O ateş, derileri kavurup soyar." Ateş, deriyi kafadan sıyırıp ayırır, deri sonra eski haline döner.

"O ateş, hakka *sırtını dönüp* taatten *yüz çevireni, mal toplayıp kasada yığanı,* servet biriktirip Allah'ın ondaki hakkını yerine getirmeyeni veya mal ile meşgul olup dinden uzak kalanı, biriktirdiği servetle övünüp kibirleneni *kendine çağırır."* Böyle bir halden yüce Allah'a sığınırız.

1-18. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Gafillerin ve inkârcıların kalplerine, hevâ denizinden bir azap aktı. O, kalplerine inen tasa, sabırsızlık, şüphe ve kötü düşüncelerdir.

Yahut münkirlerden biri, inkâr ehli için gerçekleşen azabı istedi. Bu azap, kalplerinin perdelenme gamı içinde kalmaları ve kötü hesap-

tır. Onu Cenâb-ı Hak tarafından savacak kimse yoktur; çünkü Allah Teâlâ haktan uzaklaşan ve hak ehlini inkâr eden kimselerin bu azaba düşmesine hükmetmiştir.

O Allah, yüce makamların yani manevi terakki makamlarının sahibidir. Ruhlar ve sırlar, bir makamdan diğerine geçerek onlara yükselirler. İslâm makamından imana, imandan ihsana yükselirler. Yahut bir âlemden diğerine yükselirler; mülk âleminden melekûta, melekût âleminden ceberûta, ceberût âleminden de Rahmân'a has âleme terakki ederler.

Melekler ve ruh ona yükselir. Meleklere gelince onlar, sonuçta dehşete ve ilâhî aşkla kendinden geçme haline ulaşırlar. Safi ruha gelince o, sahv ve temkin halinde Cenâb-ı Hakk'ın zatını müşahedeye ulaşır. Bu, peygamber ve sıddıklardan en has kulların makamıdır. Eğer ruha ilâhî inâyet takdir edilmiş, sahibi manevi yolu çok iyi bilen bir mürşide ulaşmışsa ruh o makama çok kısa bir zamanda yükselir, fakat manevi yolu bilen bir mürşide ulaşmamışsa, bu manevi makamları çok uzun bir sürede alır. Bunun için Hak Teâlâ, *"Ruh o makama,* insanların hesabına göre *süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir"* buyurdu. Yani o bu makamı yolu bilenle bir günde alır. Öyle ki eğer o yolu kendi başına almaya kalksaydı elli bin senede ancak alırdı.

Şunu bil ki Allah Teâlâ, bir şeye yakındır ve bir şeyden uzaktır diye nitelenemez. Çünkü O, her şeye, o şeyden daha yakındır; ancak nefsi, Hak Teâlâ'dan cehaleti, vehmi ve gafleti uzaklaştırdı. Cehalet ve vehim ortadan kalktığında, Cenâb-ı Hakk'ı çok yakın bulur; nefis bunun farkında değildir.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Cenâb-ı Hak için bir mekân ve ulaşma noktası yoktur ki varlıklar oraya yükselsin. Bilakis O'nun izzeti ve celâlinin tecellisi her zerrede apaçık ortadadır. Eğer sen, mesafe olarak yakınlık ve uzaklığı ortadan kaldırır, vehim ve boş kuruntuları kalbinden silip atarsan, Cenâb-ı Hak ile ruh arasında bir

ayrılık olmadığını görürsün. Hak Teâlâ'nın, hak ehline vuslatı bir anlıktır; çünkü vuslat O'ndandır, O ise çok yakındır, uzak değildir."[270]

Ey Hakk'a seyreden sâlik, dâimî vuslatı elde etmek için güzelce sabret. Gafiller, o vuslatı çok uzak görüyorlar, biz ise onu kendisine yaklaştırdığım kimse için çok yakın görüyoruz.

"O gün gök erimiş maden gibi olur." Yani Hakk'a vuslat anı, âlemlerin gözden silindiği ve kâinatların eriyip yok olduğu andır; o anda ezel denizi, ezelî olana ulaşır; sadece ezelî olan yüce zat kalır.

Muhakkik âriflerden biri demiştir ki: "Müşahedenin hakikati, latif gizli olan şeylerin kesif görünür halde olmasıdır. Hakikati görmenin aslı ise kesif olan varlıkların latif olmasıdır (maddenin gözden silinip görünmez olmasıdır)." Bu, ince bir manadır, onu iyi anla.

Hiçbir samimi dost, yakın dostunu sormaz. Yani, Hak'tan uzak kimselerle, Allah'a yakınlık elde etmiş kimseler arasında samimi muhabbet yoktur; velev ki onlar kendilerine nesep olarak insanların en yakını olsun. Şu âyet de bu durumu ifade etmektedir:

"Allah'a ve ahirete inanan hiçbir topluluğun, Allah'a ve Resûlü'ne düşmanlık eden kimselere sevgi beslediğini göremezsin; velev ki onlar, babaları, kardeşleri yahut aşiretleri olsun" (Mücâdile 58/22).

Mücrim (çekinmeden büyük günahlara dalan kimse), Allah Teâlâ'nın, dostlarına ihsan ettiği izzet ve yakınlığı gördüğünde, başına gelen Allah'tan kopma ve ilâhî huzurdan uzaklaştırılma azabından kurtulmak için, sahip olduğu her şeyi hatta yeryüzündeki bütün insanları fidye olarak vermek ister, fakat kabul edilmez. Hayır, o, alevli bir ateştir; başlardaki kibri soyar alır, dahası onları, mukarrebînin makamından aşağı düşürür. O ateş, mücâhede ve manevi terbiyeden kaçıp dünya malı biriktiren ve onu kasalarda saklamakla uğraşan kimseleri kendisine çağırır. Bu hal, gelecek âyette işaret edilen hırs ve cimriliktir.

---

270 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/452.

İnsandaki Hırs ve Cimrilik

Cenâb-ı Hak sonra, insan tabiatındaki mal hırsından ve ondan kurtulanlardan bahsederek şöyle buyurdu:

اِنَّ الْاِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًاۙ (19) اِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًاۙ (20) وَاِذَا مَسَّهُ
الْخَيْرُ مَنُوعًاۙ (21) اِلَّا الْمُصَلّ۪ينَۙ (22) اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَٓائِمُونَۙ
(23) وَالَّذ۪ينَ ف۪ٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌۙ (24) لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِۙ (25) وَالَّذ۪ينَ
يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدّ۪ينِۙ (26) وَالَّذ۪ينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَۚ (27)
اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ (28) وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَۙ (29)
اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوم۪ينَۚ (30) فَمَنِ
ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَۚ (31) وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ
وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَۙ (32) وَالَّذ۪ينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَٓائِمُونَۙ (33) وَالَّذ۪ينَ
هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَۜ (34) اُو۬لٰٓئِكَ ف۪ي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَۜ (35)

19. ***Şüphesiz insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır.***

20. ***Kendisine kötülük dokunduğu zaman sızlanıp feryat eder.***

21. ***Kendisine hayır ulaşınca ise cimrilik yapar.***

22. ***Ancak, namaz kılanlar böyle değildir.***

23. ***Onlar, namazlarına devam ederler.***

24-25. ***Onların mallarında, isteyenler ve (istemekten çekinip) mahrum kalanlar için belli bir hak vardır.***

26. ***Onlar, ceza gününü tasdik ederler.***

27. Onlar, Rab'lerinin azabından korkarlar.

28. Çünkü Rab'lerinin azabından emin olunamaz.

29. Onlar, mahrem yerlerini korurlar.

30. Ancak eşleri yahut sahip oldukları câriyeleri hariç! Onlar bundan dolayı kınanmazlar.

31. Kim bunun ötesini isterse, işte onlar sınırı aşan kimselerdir.

32. Onlar, emanetlerini ve verdikleri sözü gözetirler.

33. Onlar, şahitliklerini dosdoğru yaparlar.

34. Onlar, namazlarını muhafaza ederler.

35. İşte onlar, cennetlerde ağırlanıp ikram görürler.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Şüphesiz insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır."*

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh], âyetin lafzında geçen ve çok hırslı ve sabırsız manası verdiğimiz "helû" kelimesine, elde edemediğine karşı çok hırslı anlamını vermiştir.

Dahhâk ise bu kelimeyi, gözü doymayan kimse olarak açıklamıştır.

Helû, şiddetli hırs göstermek, bir musibet anında çokça sızlanmak ve feryat etmek manasındadır. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde bu anlamda şöyle buyurmuştur:

"Kula verilen şeylerin en kötüsü, mal hırsıyla cimrilik ve ödünü koparan korkaklıktır."[271]

Cenâb-ı Hak, onun en güzel tefsirini şöyle yapmaktadır:

"Kendisine kötülük dokunduğu zaman aşırı derecede *sızlanıp feryat eder. Kendisine hayır,* zenginlik ve afiyet *ulaşınca ise cimrilik yapar."*

---

271 Ebû Davud, Cihâd, 21 (nr. 2511); Ahmed, *Müsned*, 2/302; Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 9170.

Sa'leb'e, "Âyette geçen 'helû' nedir?" diye sorulunca şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, peşinden gelen âyetlerde onu açıkladı; O'nun tefsirinden daha açık bir tefsir olmaz."

Âyette anlatılan kimse, kendisine bir kötülük (sıkıntı, darlık, zarar ve hastalık) dokunduğu zaman, şiddetle sızlanıp feryat eder; eline bir hayır (mal ve zenginlik) geçince ise cimrilik yapıp ondan kimseye bir şey vermez. Bu, insanın tabiatıdır; halbuki insan, tabiatındaki kötü alışkanlıklara muhalefet etmek ve Allah'ın dinine göre davranmakla memurdur.

Âyette geçen şer, zarar ve fakirliktir; hayır ise genişlik ve zenginliktir.

Cenâb-ı Hak sonra, insanlar içinde bazılarını bu halden ayrı tutarak şöyle buyurdu:

"Ancak, namaz kılanlar böyle değildir. Onlar, namazlarına devam ederler." Onlar, yüce yaratıcının taatine daldıklarından hiçbir şey kendilerini namazdan alıkoymaz. Onlar, yukarıda geçen ve insanın tabiatına konan kötü vasıfların aksine, insanlara karşı çok şefkatlidirler, hesap gününe iman ederler, azaptan korkarlar, şehvetlerini kırmışlardır, ahireti dünyaya tercih etmişlerdir.

Müfessir İbn Cüzey el-Mâlikî demiştir ki: "Çünkü onların namazı, kendilerini dünya malının azlığına aldırış etmemeye sevkeder ve böylece onun sıkıntılarından dolayı sızlanmazlar; ellerine dünya malı geçince de cimrilik etmezler."[272]

Âyetlerin işaretleri kısmında -inşallah- meselenin tahkiki gelecektir.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Onların mallarında, isteyenler ve* istemekten çekinen ve bunun için zengin zannedilip *mahrum kalanlar için belli bir hak vardır."* Bu hak, zekâttır; çünkü onun miktarı belirli ve mâlumdur. Yahut o, kişinin kendisine görev edinip belirli vakitlerde verdiği sadakadır.

---

272 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 2/411.

"Onlar, ceza gününü tasdik ederler." Yani hesap ve karşılık gününü tasdik ederler, bunun için ahiret sevaplarını elde etme ümidiyle kendilerini taatlerde ve malî ibadetlerde yorarlar. Bu, onların ahireti tasdik ettiklerini gösterir.

"Onlar, Rab'lerinin azabından korkarlar." Onlar, faziletli salih amelleri yapmakla birlikte, onları gözlerinde kusurlu görerek ve Cenâb-ı Hakk'ı yücelterek nefisleri adına korkarlar. Şu âyette söylendiği gibi:

"Onlar, Rab'lerine dönecekleri için, verdiklerini kalpleri ürpererek verirler" (Mü'minûn 23/60).

"Çünkü Rab'lerinin azabından emin olunamaz." Taatte hangi noktaya ulaşırsa ulaşsın hiç kimseye, Allah Teâlâ'nın azabından emin olması uygun değildir, tam aksine kul için uygun olan, kuşun iki kanadıyla dengede uçtuğu gibi, korku ile ümit arasında olması ve böylece yol almasıdır.

"Onlar, mahrem yerlerini korurlar. Ancak eşleri yahut sahip oldukları câriyeleri hariç! Onlar, eşleri ve câriyeleriyle ilişkiye girdikleri için *kınanmazlar. Kim bunun ötesini isterse,* zevceleri ve câriyeleri dışında haram yoldan nefsini tatmin etmek isterse *işte onlar sınırı aşan,* Allah'ın koyduğu hududu çiğneyen, helâli bırakıp harama dalan *kimselerdir."*

Bu âyet, müt'anın (ücretle yapılan süreli evliliğin), erkeklerle ve hayvanlarla ilişkiye girmenin ve elle meni getirmenin haram olduğuna delil olmaktadır. Fakat elle boşalmak, zinadan ve erkeğin erkekle ilişkiye girmesinden daha hafif bir günahtır.

"Onlar, emanetlerini gözetirler." Buradaki emanet, dinin hükümlerini ve kulların emanetini içermektedir.

"Ve verdikleri sözü de gözetirler." Yani ahidlerini korurlar, verdikleri sözde dururlar. Bu ahidlerin içine, insanlarla yapılan anlaşmalar, adaklar ve yeminler de girer. Onlar, yaptıkları anlaşmalara uyarlar, ona hainlik yapmazlar ve anlaşmayı bozmazlar.

Şöyle denilmiştir: Emanet, akılların delil olduğu ve güzel bulduğu şeylerdir; ahid ise Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] getirdiği ve korunmasını istediği işlerdir.

"Onlar, şahitliklerini dosdoğru yaparlar." Hâkimin huzurunda adaletle şahitlikte bulunurlar; bir yakınını veya şerefli kimseyi korumak için yalancı şahitliğe meyletmezler. Şahitliklerinde kuvvetliyi zayıfa tercih etmezler. Bunu dindeki sağlam duruşlarını göstermek ve müslümanların haklarını korumak için yaparlar.

Doğru şahitlik, korunacak emanetlerin içine girdiği halde, ayrıca söylenmesi onun faziletini belirtmek içindir.

"Onlar, namazlarını muhafaza ederler." Onun şartlarına riayet ederler, farzlarını, sünnetlerini ve müstehaplarını tam olarak yerine getirirler. Namaz en önemli ibadetlerden biri olduğu için onu burada bir kere daha söyledi. Yahut yukarıda söylenen, farz namazlardır; burada konu edilen ise nâfile namazlardır.

Şöyle denilmiştir: Namaza devam etmek, onu çokça yapmaktır; onu muhafaza ise vakitlerinde kılmaktır.

Yahut namaza devam etmek, onu vaktinde kılmaktır; onu muhafaza etmek ise farzı, vâcibi, sünneti ve edepleriyle hakkıyla yerine getirmek ve namaz esnasında kalp huzurunu korumaktır.

Yahut önce söylenen namazdan kasıt, kalplerin namazıdır; o, Cenâb-ı Hak ile huzur halinin devam etmesidir. İkinci olarak söylenen namazdan kasıt ise âzaların kıldığı namazdır.

"İşte onlar, yani bu güzel vasıfların sahipleri, kıymeti akılla takdir edilemeyen ve gerçek hali bilinemeyen *cennetlerde ağırlanırlar,* onlarda yerleşirler, tâzim ve tebrik edilirler, hiç bitmeyen nimet ve ikramlara kavuşurlar."

19-35. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İnsan, iç âlemi nurdan yana harap olduğu için başına gelen sıkıntılar karşısında sabırsızlık gösterir, şikâyet ve feryat eder. Ancak Allah'a yönelen kimseler böyle değildir. Onlar, Allah Teâlâ'nın, yüce zatıyla zengin olan kimselerin sohbetiyle kendilerine ihsanlarda bulunduğu kimselerdir. Onlar, Cenâb-ı Hakk'ın, *"Namazlarında devamlıdırlar"* âyetinde bahsettiği kimselerdir. Yani onlar kalplerin namazında devamlıdırlar. Bu namaz, fikirleri tevhid sırlarına daldığı için, onların Hak ile huzur hallerinin devam etmesidir. O, zatta fâni olma makamıdır. Onlar, kalplerine sefa hali yerleştiği için, bir sıkıntı anında sızlanma ve feryat etmeden uzak kimselerdir. Kim bu makama çıkmamışsa o, hangi hale ulaşırsa ulaşsın, tabiatı sabırsızlık, sızlanma ve tamahtan kurtulamaz.

Âriflerden birine, "Kalplerin namazı var mıdır?" diye sorulunca, o, "Evet, kalp bir kere Rabb'ine secde ettiğinde başını bir daha kaldırmaz!" demiştir. Yani kalbe Cenâb-ı Hakk'a yönelme nuru ulaşınca kalp sürekli O'na boyun eğer.

Onların mallarında, isteyenler ve mahrum kalanlar için bir hak vardır. Yani Allah Teâlâ'nın âriflere ihsan ettiği ilim ve sırlarda, isteyenler için belirli bir hak vardır. İsteyen kimse, Allah'a vuslatı talep edendir. Mahrum kalan ise kalbi meşgul eden dünya bağları çok veya himmeti zayıf olduğu için, vuslatı değil bereketlenmeyi talep eden kimsedir.

Yahut isteyen kimse, âriflerin terbiye ve tasarrufu altına giren kimsedir. Mahrum ise onların terbiyesine girmeyen kimsedir. Bununla birlikte bu kimsenin de hakkı vardır. Ârif onu, gücü yeten işlere ve kendisine fayda veren şeylere irşad ederek bu hakkı öder.

Onlar, hesap gününü tasdik eden kimselerdir. Onlar ölümü, ahireti ve hesabı devamlı gözleri önünde bulundururlar ve ona hazırlık için çalışırlar.

Onlar, Rab'lerinin azabından korkarlar. Bu azap, kalplerin Cenâb-ı Hak'tan kopması ve gaflet içinde kalma azabıdır. Gerçek şu ki Rab'le-

rinin azabından emin olunmaz. Kul, temkin halinde hangi mertebeye ulaşırsa ulaşsın, kendisinde bu korku bulunmalıdır. Çünkü Allah Teâlâ, kalpleri istediği yöne çevirir. Allah'ın gizli tuzağından ancak hüsrana düşenler emin olur.

Onlar, avret yerlerini haramdan korurlar. Ancak eşleri yahut sahip oldukları câriyeleri hariç! Onlar bundan dolayı kınanmazlar. Onlar, eşlerinin ve câriyelerinin haklarını da ilâhî izinle, temkin halinde ve yakînde yüksek pâyeye ulaşarak yerine getirirler. Kim, bundan başka bir yolla şehvetini tatmin etmek isterse, o kimse, haddi aşmış olur. Bunu yapanlara tövbe gerekir.

Onlar, emanetlerini gözetip korurlar. Onların emanetleri, ömür sermayesi olan nefesleri ve vakitleridir. Yahut emanetler, göklere, yere ve dağlara arzedilip de onların yüklenmekten çekindiği emanetlerdir.

Onlar verdikleri sözü de gözetip korurlar. Bu söz, ruhlar âleminde Allah'ın kendilerinden aldığı sözdür. O, yüce Allah'ın rabliğini ikrar ve kulluk vazifelerini yerini getirmek için verilen sözdür. Onlar bu sözü, bütün nefeslerinde ve vakitlerinde korurlar, onu zayi etmezler, önceki ve sonraki ahidlerine riayet ederler. Yani Allah'a ve kullara verdikleri sözü korurlar, güçleri yettiği kadar ona vefa gösterirler. Asıl kasıt, vefa niyetidir; fiili vefa değildir. Kim bir antlaşma yapsa ve niyeti ona vefa göstermek olsa fakat elinde olmayan durumlar ona mani olsa, o kimse antlaşmasına vefa göstermiş biridir.

Onlar, rubûbiyyet nurlarına ait şahitliklerini edebiyle yerine getirirler.

Onlar, kendilerine farz olan namazlarını Allah'a şükür ve kulluk edebini yerine getirmek için muhafaza ederler.

Onlar, marifet cennetlerinde olup, dünyada ve ahirette sonsuz ikramlara kavuşurlar.

Hakkı Yalanlayanların Âkıbeti

Cenâb-ı Hak sonra, zikredilen güzel hasletlerden uzak oldukları için, bu ikramı hak etmeyenlerden bansetti. Onlar, ikramı değil, Kur'an'la alay ettikleri ve onu yalanladıkları için horlanmayı hak eden kimselerdir. Hak Teâlâ bu konuda şöyle buyurdu:

فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ
عِزِينَ ﴿٣٧﴾ اَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّا اِنَّا
خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ فَلَا اُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ
اِنَّا لَقَادِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلٰى اَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ
﴿٤١﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذٖى يُوعَدُونَ ﴿٤٢﴾
يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ سِرَاعًا كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾
خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذٖى كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

36-37. ***İnkâr edenlere ne oluyor ki boyunlarını uzatarak*** *(alay etmek için)* ***sağdan soldan gruplar halinde sana doğru koşuyorlar?***

38. ***Onlardan her biri naîm cennetine sokulacağını mı umuyor?***

39. ***Hayır*** *(bu mümkün değil)!* ***Şüphesiz biz onları kendilerinin de bildikleri şeyden*** *(meniden)* ***yarattık.***

40-41. ***Doğuların ve batıların Rabb'ine yemin ederim ki bizim, onların yerine daha hayırlılarını getirmeye gücümüz yeter. Bizim önümüze geçilemez.***

42. ***Onları bırak; kendilerine vaat edilen güne kavuşuncaya kadar bâtıl inançlarına dalsınlar ve*** *(boş işlerle)* ***oyalanadursunlar.***

43. O gün kabirlerinden süratle çıkarlar, sanki dikili putlara koşuyorlar gibi yerlerinden fırlarlar.

44. Gözleri horluktan aşağı düşmüş haldedir ve kendilerini bir zillet kaplar. İşte bu, onlara vaat edilen gündür.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"İnkâr edenlere ne oluyor ki boyunlarını uzatarak,* gözlerini sana dikerek alay etmek için *sağdan soldan* farklı *gruplar hâlinde sana doğru koşuyorlar?"*

Müşrikler, Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] Kâbe'de namaz kılarken gördüklerinde süratle onun meclisine koşuyorlar, etrafında gruplar halinde halka oluyorlar, kendisini dinliyorlar, sözleriyle alay ediyorlar ve, "O bir şairdir, o bir kâhindir, o bir iftiracıdır!" diyorlardı. Sonra da, fakir müslümanları kastederek, "Eğer Muhammed'in söylediği gibi bunlar cennete girerse, elbette biz onlardan önce cennete gireriz!" diyorlardı. Bunun üzerine, *"Onlardan her biri,* iman etmeden *naîm cennetine sokulacağını mı umuyor?"* âyeti indi.

"Hayır, bu mümkün değil!" Âyet, onların boş beklentisini reddetmektedir. Bu beklenti, onların iman etmeden cennete girmeleridir.

"Şüphesiz biz onları kendilerinin de bildikleri şeyden, meniden yarattık." Âyet, reddin sebebini açıklamaktadır. Yani biz onları, belden atılmış bir meniden yarattık. Bu halde ilâhî ikramları ancak iman ve taat ile süslenen, beşeriyetinin kirini iman nuruyla örten; onu izzet, şeref ve Hakk'a yakınlığın zirvesine yükselme vesilesi olan takva ile süsleyen kimse hak edebilir. O takva aynı zamanda ilâhî ikramlara ulaşmanın da vesilesi olup onun yeri cennettir. Bu da ancak tabiatın arzularına muhalefet ederek ve ruhun maddi yöne galip gelmesiyle olur. Onlar, böyle olmayıp sırf maddi ve cismanî yönle kaldıklarında, ruhanî kerametlere ulaşmayı beklemesinler; çünkü bu, ilâhî hikmete göre imkânsız bir şeydir.

Ebüssuûd demiştir ki: "Âyetin manası hakkında şöyle denilmiştir: Biz onları, belden atılmış bir meniden yarattık. Hal böyleyken onlar

nereden şeref buluyorlar da öne geçeceklerini iddia ederek, 'Muhakkak biz onlardan önce cennete gireriz!' diyorlar. Onların belden atılmış pis bir sudan yaratılmış olmaları, kudsî âleme girmeye münasip değildir. Kim, iman ve taat ile kemale ermez, meleklerin ahlâkı ile süslenmezse oraya girmeyi hak edemez. Bu açıklamalarda bir zorlama olduğu açıktır. Doğruya en yakın olanı şudur: Âyet, müstakil bir cümle olup hemen sonrasında yapılan ilâhî kudretin açıklaması için bir hazırlıktır. Devamındaki âyette, kâfirlerin öldükten sonra dirilmeyi ve hesabı inkâr etmeleri, Allah Resûlü'yle ve ona indirilen vahiyle alay etmeleri ve alay yollu kendilerinin cennete gireceklerini iddia etmeleri sebebiyle, Allah Teâlâ'nın onları helâk edip yerlerine başka toplulukları getirmeye kadir olduğu belirtilmektedir. Hiç şüphesiz, onların da bildiği gibi yüce Allah'ın ilk yaratmaya gücünün yetmesi, O'nun bunu yapmaya da güç sahibi olduğuna apaçık bir delildir."[273] Bu durum, devamındaki âyette şöyle açıklanmıştır:

"Doğuların ve batıların Rabb'ine yemin ederim ki biz onların yerine daha hayırlılarını getirmeye kadiriz." Mana şudur: Bizim onları bildikleri bir maddeden yarattığımız anlaşılınca, doğuların ve batıların Rabb'ine yemin ederim ki biz onları, işledikleri günahları sebebiyle bir defada helâk edip yerlerine onlardan daha hayırlı ve onlar gibi olmayan kimseleri getirmeye kadiriz.

"Bizim önümüze geçilemez." Biz bunu yapmaktan aciz değiliz. Yahut biz bunu yapmak istediğimizde kimse bize engel olamaz, karşı durup bizi mağlup edemez. Fakat bizim ince hikmetlere dayalı irademiz, onların azabını ertelemeyi gerektirdi.

"Öyleyse resûlüm *sen onları kendi hallerine bırak; kendilerine vaat edilen güne kavuşuncaya kadar bâtıl inançlarına dalsınlar ve oyalansınlar."* Bu gün, sûra ikinci defa üfürmeyle gerçekleşecek olan yeniden dirilme günüdür. Devamındaki şu âyetler bunu gösteriyor:

"O gün onlar kabirlerinden süratle çıkarlar, sanki dikili putlara koşuyorlar gibi yerlerinden fırlarlar. Gözleri horluktan aşağı düşmüş haldedir; kor-

273 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/304.

ku ve zilletten dolayı onları yukarı kaldıramazlar. *Kendilerini bir zillet kaplar;* onları şiddetli bir horluk hali sarar. *İşte bu, onlara* dünyada *vaat edilen* ve onların yalanladığı *gündür.*"

36-44. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey insanları Hakk'a davet eden ârif, inkâr ve gafillere ne oluyor ki nefisle mücâhede olmadan veli olmayı isteyerek sana doğru koşuyorlar. Onların her biri ruhların naîm cennetine yani marifet cennetine girmeyi mi umuyor? Hayır, bu halde mümkün değil! Biz onları, kendilerinin de bildiği yerin özelliklerini taşıyan çamurdan yarattık. Bu durumda hiç kimse, ruhaniyeti beşeriyetine, manası maddesine galip gelmeden ve toprağa bağlı tabiatı kudsî hakikatlerin altında temizlenip yok olmadan veliliğe adım atmayı ummasın.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah Teâlâ sadık velilerine, onları kudsî civarına (ilâhî huzuruna) ulaştırmayı lutfetmiştir. Çünkü onlar, cennet toprağından yaratılmışlardır; ruhları da melekûtun nurundan yaratılmıştır; onlar asıl yerine döner. Cenâb-ı Hak onları, kendisine kavuşturmak için yarattı ve nuruyla onları süsleyip huzuruna ehil yaptı. Hızlân ehli (cehennemlikler) ise şehevî ve şeytanî âlemden yaratıldı. Bunların kaynağı ateştir; onlar da yerlerine girecek-lerdir. Zira onlar, Allah'ın civarına (ilâhî huzura) ehil değillerdir.

Cenâb-ı Hak, âyette işaret yollu buyuruyor ki: Biz onları yarattığımız nutfe ve çamura bakmayız, onlara itibar etmeyiz; biz, marifet için tarafımızca seçilmeye itibar ederiz, çünkü onlarla Allah Teâlâ'nın civarına (huzuruna, cennet ve cemaline) ulaşılır."[274]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Hakikat şudur: İnsanın beşerî yönü, bütünüyle topraktandır. Ruh ise bütünüyle melekût âlemindendir. Onlardan hangisi galip gelirse hüküm ona göre verilir. Eğer ruh galip gelirse insanın beşeriyeti hidayet nuruyla aydınlanır, iç âleminde marifetin sırları açılır, hakikat nurları parlar. Şayet beşeriyet galip gelirse ruh karanlık içinde kalır. Bazan onun içinde iman şuası kalır; bu, amel

274 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/455.

defterini sağından alan iman sahiplerinin makamıdır. Bazan da nur tamamen söner; bu ise inkâr makamıdır. Ondan Allah'a sığınınız.

Rûzbihân-ı Baklî'nin, "Onlar, cennet toprağından yaratılmışlardır" sözünün manası şudur: Onlar, üzerine cennet suyu serpiştirilen topraktan yaratılmışlardır; bunun için cennete ait olarak bahsedildi. İmam Kuşeyrî'de de bu manada açıklamalar geçmişti. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

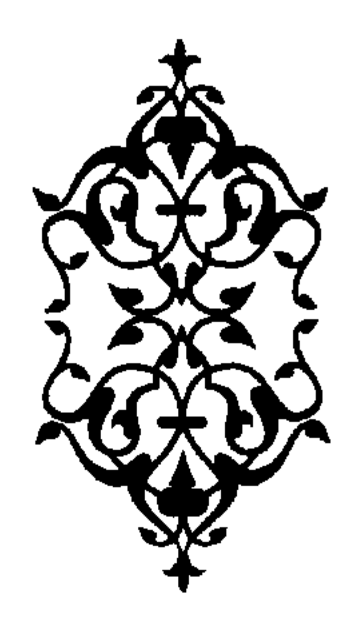
Cenâb-ı Hak sonra, bedenleri değiştirmeye gücünün yettiğine yemin etti. Yüce Allah, dilemesine göre, habis (kötü) bir fıtratı temiz bir fıtratla değiştirir; aksi de olur.

Sonra şöyle buyurdu: Ey ârif, gafilleri kendi haline bırak; onlara vaat edilen güne kadar iç âlemlerinde kötü düşünce ve boş kuruntulara dalsınlar; zâhirlerinde de dünya işleriyle oyalansınlar. O gün pişman olurlar, fakat pişmanlık fayda vermez.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Meâric sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(71) NUH SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Mekke döneminde inmiştir. Yirmi sekiz âyettir. Sûrede başlıca, Nuh peygamberin mücadeleleri ve Nuh tûfanı konu edilmektedir. Sûre, adını konusundan almıştır.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrenin sonundaki âyette, *"İşte bu, onlara vaat edilen gündür"* (Meâric 70/44) buyruldu. Bu sûrenin başında geçen, *"Kendilerine can yakıcı bir azap gelmeden önce kavmini uyar"* âyeti de bu vaat edilen günü haber vermektedir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِنَّٓا اَرْسَلْنَا نُوحاً اِلٰى قَوْمِه۪ٓ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَهُمْ
عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ اِنّ۪ي لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۙ ﴿٢﴾ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ
وَاتَّقُوهُ وَاَط۪يعُونِۙ ﴿٣﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلٰٓى
اَجَلٍ مُسَمًّىۜ اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَٓاءَ لَا يُؤَخَّرُۢ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. Şüphesiz biz Nuh'u, kavmine, "Kendilerine can yakıcı bir azap gelmeden önce kavmini uyar" diye peygamber olarak gönderdik.

2. Nuh şöyle dedi: "Ey kavmim! Şüphesiz, ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım."

3-4. "Allah'a ibadet edin. O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin ki Allah günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vakte kadar ertelesin. Şüphesiz Allah'ın belirlediği vakit gelince ertelenmez. Eğer bilseydiniz."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Şüphesiz biz Nuh'u, kavmine, 'Kendilerine can yakıcı bir azap gelmeden önce kavmini uyar' diye peygamber olarak gönderdik."*

Hz. Nuh [aleyhisselâm], ülü'l-azm[275] peygamberlerin ilkidir. Nuh'un, Süryânîce'de "sâkin" manasına geldiği söylenmiştir. Bazıları da Rabb'ine kavuşma arzusu ve şevkiyle çok ağlayıp inlediği için, ona "Nuh" isminin verildiğini söylemiştir.

Hz. Nuh'un, kavmini uyardığı can yakıcı azap, ahiret azabı veya tûfandır. Onların hiçbir mazeretinin kalmaması için bu uyarı yapılmıştır.

"Nuh dedi ki: Ey kavmim! Şüphesiz, ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım." Yani ben, işin hakikatini açıklayarak sizi uyaran biriyim, anlayacağınız bir dille, Rabbim'in hükümlerini size açıklıyorum.

Hz. Nuh'un, "Ey kavmim" diye hitap etmesi onlara karşı şefkatini göstermektedir.

---

275 **Ülü'l-azm:** Büyük azim, sabır ve sebat sahibi demektir. Kavimlerinin eziyetlerini sabreden, yeni bir şeriat getiren, onu kurmak ve yerleştirmek için büyük bir azimle gayret eden, büyük meşakkatlere göğüs geren, sabır ve metanet timsali peygamberlere verilen sıfattır. Bunların başında Hz. Nuh [aleyhisselâm] gelir (bk. Beyzâvî, *Envârü't Tenzil,* 2/398).

Hz. Nuh uyarısını şöyle yaptı: *"Allah'a ibadet edin."* Yani O'nun birliğine iman ederek kendisine kulluk yapın. *"O'na karşı gelmekten sakının,* isyandan uzak durun, size emrettiğim ve yasakladığım hususlarda *bana itaat edin."*

Hz. Nuh'un, "Bana itaat edin" demesi, itaatin, Allah'ın dışındaki varlıklara da yapılabileceğinden dolayıdır. Peygamberine itaat, Allah'a itaat sayılmaktadır. İbadet ise böyle değildir, o, sadece yüce Allah'a yapılır.

Hz. Nuh'un uyarısı şöyle devam ediyor: "İman ve itaat edin ki *Allah,* bazı *günahlarınızı bağışlasın."* Bağışlanacak günahlar, hak dine girmeden önce Câhiliye döneminde yapılan günahlardır. İslâm'a (hak dine) girmekle, kul hakları hariç, diğer günahlar affedilir; kul haklarının ödenmesi (veya helâllik alınması) gerekir.

Bazıları, hak dine giren kimsenin, bütün günahlarının affedileceğini söylemiştir. İbn Atıyye, âyetin ifade şeklinden hareketle, İslâm'a giren kimsenin bütün günahlarının değil, bir kısmının affedileceğini, bunun, âyetin ifadesinden daha net anlaşıldığını, iman ile kişinin sadece geçmiş günahlarının affedildiğini, bu affın geçmiş ve gelecek bütün günahlarıkapsamadığınısöylemiştir.[276]

Kuşeyrî demiştir ki: "Eğer Allah Teâlâ, onlara, geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affettiğini söyleseydi, bu onları günaha teşvik etmek olurdu, bu ise câiz değildir."[277]

Hz. Nuh'un sözü şöyle devam ediyor: *"Sizi belli bir vakte kadar ertelesin."* Bu, sizin ölüm vaktinizdir. (Eğer iman ederseniz) sizin için belirlenen eceliniz dolunca, ölürsünüz; bu ölüm, suda boğulma ve toptan helâk edilme gibi hemen gerçekleşen biz azapla olmaz. Şayet iman etmezseniz, sizi hemen azaba uğratır, bu durumda sizin için belirlenen ecel, o azap vakti olur.

---

276 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* 5/372.
277 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât,* 6/200.

Çok defa, ecel öne alınır zannedildiğinden, Allah Teâlâ, şu âyetle bu düşünceyi reddetti:

"Şüphesiz, Allah'ın belirlediği vakit gelince ertelenmez." Bu, ecel dolunca gerçekleşecek olan ölümdür. *"Eğer* bunu *bilseydiniz* ölüm gelmeden önce iman ederdiniz." Bu âyette, Mu'tezile'nin ecelin değişeceğine dair görüşüne delil yoktur. Açıklama için İbn Cüzey'in tefsirine bakınız.[278]

1-4. Âyetlerin Tasavvufi İşaretleri

Kuşeyrî demiştir ki: "Hz. Nuh, ruhu; kavmi ise nefsi, hevâyı ve kötü vasıfları temsil etmektedir. Buna göre âyette işaret yoluyla şöyle deniliyor:

Biz ruhu, kendilerini Hakk'a aykırı davranmaması konusunda uyarması için kavmine gönderdik. Bu kavim, nefis, hevâ ve onlara ait insan tabiatına yerleşmiş zulmanî (kötü) vasıflardır. Kendilerine Hak'tan kopma azabı gelmeden önce, ruhun onları dine aykırı davranmaktan sakındırmasını istedik. Ruh onlara dedi ki: Ey kavmim, ben sizi açıkça uyaran bir uyarıcıyım. Sadece Allah'ı severek O'na kulluk edin; O'nunla birlikte dünyayı, onun şehvetlerini ve süslerini sevmeyin. Allah ile birlikte (kendisine güvenilecek) başka bir varlık görmekten sakının. Sözlerimde, fiillerimde, ahlâk ve vasıflarımda bana uyun ki Allah sizin varlığınıza bağlı günahlarınızı affetsin, sizi nuruyla sarsın, sizi (huzuruna alacağı) belirli bir vakte kadar ertelesin. Allah'ın belirlediği maddi veya manevi ölümün zamanı ertelenmez, zamanı gelince ölümünüz gerçekleşir. Keşke bunu bilseydiniz. Fakat sizin dünya sevgisine dalmanız, bu vakti size çok uzak gösterdi."

Kuşeyrî'nin açıklamalarını mana olarak verdik.

---

278 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 2/413-414.

Hz. Nuh'un, Kavmini Hakk'a Davet Etme Şekilleri

Cenâb-ı Hak sonra, Hz. Nuh'un [aleyhisselâm], kavminden gördüğü sıkıntılardan bahsederek şöyle buyurdu:

قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي دَعَوْتُ قَوْم۪ي لَيْلاً وَنَهَاراًۙ ﴿٥﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَٓاء۪ٓي اِلَّا
فِرَاراً ﴿٦﴾ وَاِنّ۪ي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُٓوا اَصَابِعَهُمْ ف۪ٓي
اٰذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَاَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَاراًۚ ﴿٧﴾ ثُمَّ
اِنّ۪ي دَعَوْتُهُمْ جِهَاراًۙ ﴿٨﴾ ثُمَّ اِنّ۪ٓي اَعْلَنْتُ لَهُمْ وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَاراًۙ
﴿٩﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ غَفَّاراًۙ ﴿١٠﴾ يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ
مِدْرَاراًۙ ﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَن۪ينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ
لَكُمْ اَنْهَاراًۜ ﴿١٢﴾ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَاراًۚ ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَاراً ﴿١٤﴾

5. ***Nuh dedi ki: "Ey Rabbim! Gerçekten ben kavmimi gece gündüz (imana) davet ettim."***

6. ***"Fakat benim davetim sadece onların kaçışını artırdı."***

7. ***"Ben onları bağışlaman için her davet edişimde parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, inanmamakta direndiler ve kibirlendikçe kibirlendiler."***

8. ***"Sonra ben onları açıkça davet ettim."***

9. ***"Sonra, onlarla hem açıktan hem de gizli konuştum."***

10. ***"Dedim ki: 'Rabb'inizden bağışlanma dileyin; çünkü O, çok bağışlayıcıdır.'***

11. *'(Bağışlanma dileyin ki)* ***üzerinize gökten bol bol yağmur yağdırsın.'***

12. *'Mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın; size bahçeler versin, sizin için ırmaklar akıtsın.'*

13. *'Size ne oluyor ki Allah'ın yüceliğine iman etmiyorsunuz?'*

14. *'Halbuki O, sizi türlü evrelerden geçirerek yaratmıştır.'"*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Nuh,* Allah Teâlâ'ya *dedi ki: Ey Rabbim! Gerçekten ben kavmimi gece gündüz,* hiç ara vermeden ve bir gevşeklik göstermeden sürekli imana ve taate *davet ettim. Fakat benim davetim sadece onların* davet ettiğim şeylerden *kaçışını artırdı."*

Aslında Hz. Nuh'un daveti kaçmak için bir sebep değilken, onların kaçışı, bu davet esnasında olduğu için, kaçma olayını davete nisbet etti (onları sanki davet kaçırmış gibi olayı dile getirdi). Bu, şu âyetteki gibidir: "*Kalplerinde hastalık olanlara gelince, inen sûre onların pisliğini (inkârını) artırır"* (Tevbe 9/125). Aslında Kur'an, kalpteki pisliği yani inkârı, itirazı ve isyanı artırmaz, fakat müşriklerin inkârı ve itirazı âyetler inince olduğu için, bu yaptıkları, Kur'an'a nisbet edilerek anlatıldı.

Hz. Nuh'un kavminden bir adam, oğlunu Hz. Nuh'un yanına götürerek, ona, "Oğlum, buna dikkat et; sakın onun sözlerine aldanma! Babam da bana bu şekilde vasiyet etmişti!" derdi.

Hz. Nuh sözüne şöyle devam ediyor: "*Ben onları bağışlaman için* sana imana *her davet edişimde,* yani iman ederek senin affına ulaşmalarını söylediğimde, sözümü işitmemek için *parmaklarını kulaklarına tıkadılar,* beni görmemek için *elbiselerine büründüler.* Yani kendilerine Allah'ın dinine girmeleri için nasihat eden kimsenin yüzünü görmekten rahatsız oldukları için elbiselerine bürünerek uzaklaştılar. *İnanmamakta direndiler;* inkâra çakılıp kaldılar ve davetime uymaktan kaçınıp *kibirlendikçe kibirlendiler."*

Hz. Nuh [aleyhisselâm] sözüne şöyle devam ediyor: "*Sonra ben onları* toplantı ve meclislerde *açıkça* doğru yola *davet ettim. Sonra, onlarla hem*

açıktan hem de gizli konuştum." Onlardan tek veya toplu olarak kiminle karşılaşsam, herkesi gizli ve açıktan davet ettim.

Kısaca Hz. Nuh [aleyhisselâm], önce kavmini gece gündüz, gizlice Allah'a davet etti; sonra açıktan davet etti, sonra hem gizli hem de açıktan davet etti. İyiliği emreden davetçiler de böyle yapmalı; önce kolaydan başlamalı, sonra davetin şiddetini artırmalıdır. Davetçi insanları davet etmeye gizli nasihatle başlar; kendisine itaat etmediklerinde daveti açıktan yapar; üçüncü safhada davetini hem gizli hem de açıktan yapar. Açıktan davet gizli davetten daha ağırdır; hem gizli hem açıktan yapılan ise sadece biriyle yapılandan daha ağır ve etkilidir.

Hz. Nuh [aleyhisselâm] sözüne şöyle devam ediyor: "Onlara *dedim ki*: İnkâr ve isyana tövbe ederek *Rabb'inizden bağışlanma dileyin; çünkü O, çok bağışlayıcıdır."* İstiğfar, affını istemektir. İstiğfar eden kâfirse, inkârının affedilmesini istemektedir; istiğfar eden müminse, günahlarının affedilmesini istemektedir. Şüphesiz Allah Teâlâ, kendisine yönelenlerin günahlarını devamlı affedicidir.

Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] sözü şöyle devam ediyor: *"Ey kavmim, Allah'tan bağışlanma dileyin ki O, üzerinize gökten* iri taneli *bol yağmur yağdırsın. Mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın; size bahçeler versin, sizin için ırmaklar akıtsın."* Arazi ve bostanlarınız için akan ırmaklar yaratsın. Hz. Nuh'un kavmi mal ve çocukları çok seviyordu. Bunun için Hz. Nuh, onları mal ve çocuklarla harekete geçirerek imana davet etti.

Şöyle denilmiştir: Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] uzun davetinden sonra kavmi onu yalanladığında Allah Teâlâ, onlara kırk veya yetmiş sene yağmur yağdırmadı, kadınlarını kısır bıraktı. Bunun üzerine Hz. Nuh [aleyhisselâm], onlara, eğer iman ederlerse Allah Teâlâ'nın kıtlığı giderip bolluk getireceğini ve içinde bulundukları sıkıntıyı gidereceğini vaat etti.

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer [radıyallahu anh], bir defasında yağmur duasına çıktığında, sürekli istiğfar etti, sonunda yağmur yağdı. Kendisine, "Senin yağmur istediğini işitmedik, sadece istiğfar ettin; sebebi nedir?" diye sorulduğunda, Hz. Ömer, "Ben, semanın kapıları-

nı açacak ve yağmurun yağmasına sebep olacak asıl işi yaptım" dedi ve bu âyeti okudu.

Bir adam Hasan-ı Basrî'ye gelerek kıtlıktan şikâyet etti. Hasan-ı Basrî ona, "Allah'tan affını iste, istiğfar et" dedi. Bir başkası fakirlikten, bir diğeri çocuğunun azlığından, bir diğeri arazisinin verimsizliğinden şikâyet etti. Hasan-ı Basrî, hepsine istiğfar etmesini tavsiye etti. Durum kendisine sorulunca, hazret, "Ben kendimden bir şey söylemedim" dedi ve, *"Allah'tan bağışlanma dileyin ki O, üzerinize gökten bol yağmur yağdırsın. Mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın; size bahçeler versin, sizin için ırmaklar akıtsın"* âyetini okudu.

Hz. Nuh [aleyhisselâm] kavmine dedi ki: *"Size ne oluyor ki Allah'ın yüceliğine iman etmiyorsunuz?"* Yani Allah'ın azametinden korkmuyorsunuz.

Ahfeş, bu âyette geçen "recâ"nın korku manasında olduğunu söylemiştir. Çünkü recada (ummada, beklemede) bir yönüyle korku ve ümitsizlik vardır. Âyetteki "vakar", azamet (ululuk ve yücelik) manasındadır.

Ebüssuûd ise bu âyetteki "recâ"nın inanmak anlamında olduğunu söylemiştir. Bu açıklamalar ışığında âyetin manası şöyle olur: Size ne oldu ki Allah Teâlâ'nın kendisine iman etmeyi ve taati gerektirecek bir azamet sahibi olduğuna inanmıyorsunuz?

Diğer bir mana: Size ne oldu ki Allah Teâlâ'nın sevap yurdu ahirette sizi yücelteceği bir halde olmayı ummuyorsunuz? *"Halbuki O, sizi türlü evrelerden geçirerek yaratmıştır."* Yani Allah'a neden iman etmiyorsunuz; oysa siz içinde bulunduğunuz inkâra tamamen aykırı bir durumda yaratıldınız. Yani siz, Allah Teâlâ'nın sizi farklı hallerde yarattığını biliyorsunuz. Allah sizi, ilk önce bir nutfe olarak yarattı; sonra bir alaka (rahme yapışan bir kan pıhtısı) yaptı, sonra bir et parçasına çevirdi, sonra kemiklere et giydirdi, sonra bütün organları tamam bir insan haline getirdi; sonra size (ruhla) ayrı bir yaratılış özelliği verdi. İnsan bu âleme geldiğinde küçük bir çocuktur; zaman içinde büyü-

yerek olgunluk yaşına, sonra ihtiyarlık devresine ulaşır. Kendisini bu evrelerden ve devrelerden geçiren sonsuz kudret ve ihsan sahibi yüce yaratıcısına karşı inkâr ve isyan ederek kusur işlemek akıllı işi değildir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

5-14. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İnsanları doğru yola davet eden kimselerin, ülü'l-azm peygamberlerin haline ve gidişatına uyması gerekir. Davetçi, insanlara öğüt verkmekten ve onları Allah'a davet etmekten usanmamalı; ret ve inkârla karşılansa bile, gece gündüz davetine devam etmelidir. Davetçi şunu bilmelidir: Allah Teâlâ'nın, onun vesilesiyle bir insanı doğru yola ulaştırması, onun için dünyadan ve içindekilerden daha hayırlıdır.

İmam Kuşeyrî, *"İnanmamakta direndiler ve kibirlendikçe kibirlendiler"* âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Şöyle denilmiştir: Onlar, inkâr ve isyana devam ettiklerinde peşinden kibir ve büyüklenme geldi. Allah Teâlâ'nın şu âyetinde de aynı durum anlatılmaktadır:

'Onların üzerinden uzun zaman geçti, böylece kalpleri katılaştı' (Hadîd 57/16)." [279]

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Kim günahta ısrar ederse bu onu sapkınlığa devam etmeye götürür. Nihayet kişi, kötü işlerini güzel görmeye başlar. Onları güzel görünce, kibirlenir, Allah'ın velilerine karşı üstünlük taslar; bundan sora onların nasihatini kabul etmez. Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî demiştir ki: 'Günahta ısrar etmek kişiyi kibre götürür. Kibir, cehalete götürür. Cehalet, bâtıla dalmaya götürür. Bu da kalp katılığına sebep olur. Kalp katılığı nifaka sebep olur. Nifak ise –Allah korusun- kişiyi inkâra götürür.'"[280]

Kuşeyrî, *"Rabb'inizden affınızı isteyin"* âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Amel edenler bilsinler ki istiğfar, nimet kapılarını çalmaktır. Allah'a arzedilecek bir ihtiyacı olan kimse, isteğine ancak, duasının ba-

---

279 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/200.
280 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisül-Beyân*, 3/456.

şında istiğfar ederek ulaşır. Kim lutuf ve ihsan isterse, onun, önce özrünü dile getirmesi ve kusurdan kurtulması gerekir."[281]

"Size ne oluyor ki Allah'ın yüceliğine iman etmiyorsunuz?" âyetinin bir manası da şudur: Size ne oluyor ki Allah'ın yüce ve ulu olduğuna inanarak O'nun her an sizi kontrol ettiğini düşünmüyorsunuz ve O'nun gücünden korkmuyorsunuz! Kulun müşahedesi, murakabesi kadardır. Murakabe işini güzel yapmayan kimse, müşahedenin zirvesine ulaşamaz. Allah sizi farklı evrelerde yarattı. Yani beşeriyet yönünüzü değişik devrelerde tamamladı. Bunlar yedi evre olup şunlardır: Nutfe, et parçası, cenin, çocukluk, olgunluk, ihtiyarlık ve ebedî âleme irtihal (ölüm).

Allah'a ulaşmak için ruhun da yedi makamı vardır. Bunlar, tövbe, vera' (şüpheli şeylerden dahi sakınmak), zühd, tevekkül, rıza, teslimiyet, murakabe ve müşahededir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kâinat Âyetlerini Tefekkür

Hz. Nuh [aleyhisselâm], kavmini, bedenlerindeki ilâhî tecellileri düşünmeye davet ettikten sonra, onlara, üstlerindeki ve altlarındaki âlemlere ve onların içindeki harika sanatlara ibretle bakmalarını emrederek şöyle dedi:

أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ
الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾ وَاللّٰهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ
الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَاللّٰهُ
جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطًا ﴿١٩﴾ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾

---

281 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/201.

15. ***"Görmez misiniz Allah yedi kat göğü nasıl tabaka halinde birbiriyle uyum içinde yarattı?"***

16. ***"Onların içinde ayı bir ışık, güneşi de ışık kaynağı yaptı."***

17. ***"Allah, sizi yerden bitki bitirir gibi bitirdi."***

18. ***"Sonra sizi oraya döndürecek ve sizi (oradan tekrar) çıkaracaktır."***

19-20. ***"Allah, yeryüzünü sizin için bir yaygı yaptı ki onun geniş yollarında yürüyesiniz."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Hz. Nuh, sözüne devamla kavmine dedi ki: '*Görmez misiniz Allah yedi kat göğü nasıl tabaka halinde birbiriyle uyum içinde yarattı?*'" Yani gökleri, birbirinin üzerinde tabaka halinde yarattı. Âyetteki görmek, ilimle bilmek manasındadır. Çünkü gözle göklerin sadece bir tabakası görülür. Onlara, "Görmez misiniz, yani bilmez misiniz?" diye sorulması, onların bunu önceki vahiyle bildiklerinden dolayıdır. Yahut onlar, gök biliminde mahir kimseler idiler, onun için kendilerine bu soru soruldu.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Onların içinde ayı bir ışık yaptı."* Yani ayı, karanlık gecede yeryüzünü aydınlatan bir ışık yaptı. Ay, dünya semasında olduğu halde, "onların içinde" denilerek bütün göklere nisbet edilmesi, gökler tabaka halinde oldukları için hepsinin birbiriyle irtibatlı olmasındandır. Ayrıca ay, bütün göklerde bulunmadığı halde, ifade olarak "onlarda" denilmesi de mümkündür. Mesela, bir kimse için, "Falanca şehirdedir" denir; halbuki o, şehrin bir kısmında bulunmaktadır; bununla, onun şehrin her yerinde olduğu kastedilmez.

Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer [radıyallahu anhümâ] demişlerdir ki: "Güneş ve ayın yüzü göklere dönüktür, arkaları ise yeryüzüne bazan bakmaktadır." Böylece ayın ışığı, bütün göklere yayılmaktadır; çünkü gökler latif (saydam) olup ışığı perdelemez.

"Allah, güneşi de ışık kaynağı yaptı." Allah, güneşi, gecenin karanlığını yok eden bir lamba yaptı, dünyada yaşayanlar onun ışığında yeryüzündeki şeyleri görürler ve ufukları seyrederler; aynen evdekilerin, lambanın ışığında görmek istedikleri şeyleri gördükleri gibi. Ayın ışığı bu derece kuvvetli değildir, onda bütün varlıklara yansıyan bir ışık vardır, fakat güneşin ışığı daha kuvvetlidir. Ayrıca ay, ışığını güneşten almaktadır. Âlimler, güneşin dördüncü kat semada olduğu konusunda görüş birliği içindedirler.[282]

Devamındaki âyetlerde şöyle buyrulmaktadır: *"Allah, sizi yerden bitki bitirir gibi bitirdi."* Yani sizi ondan yarattı. Âyette, yaratma yerine mecazen bitirme kullanılmıştır; çünkü o, insanın yeni olarak ortaya çıkarılmasına ve yerden yaratılmasına daha açık bir delildir. Âyetin manası şudur: Allah sizi yerden bitirdi, siz de bitki gibi bitiverdiniz.

"Sonra sizi ölümün ardından *oraya döndürecek ve sizi* yeniden diriltip haşrederek oradan tekrar *çıkaracaktır.* Bu muhakkak gerçekleşecek olup onda şüphe yoktur."

"Allah, yeryüzünü sizin için bir yaygı yaptı." Siz, evinizdeki halının üzerinde rahatça hareket ettiğiniz gibi yeryüzünde hareket edersiniz.

İbn Atıyye demiştir ki: "Âyetin zâhirinden anlaşılan, yeryüzünün yuvarlak değil, düz olduğudur. Gerçi ikisinden birine inanmak, dinî yönden bir zarar vermez, ancak onun yuvarlak olduğunu söylemek yanlıştır. Yeryüzünün düz olduğuna inanmak ise âyetin zâhirinden anlaşılan bir durum olup doğru olan budur." İbn Mücâhid, Büyük Okyanus'un sakin halini buna delil göstererek demiştir ki: "Eğer yeryüzü yuvarlak olsaydı, üzerinde su durmazdı."

Beyzâvî üzerine hâşiye yazan Abdurrahman-ı Fâsî demiştir ki: "Bu görüş, doğruluktan uzaktır; çünkü astronomi âlimleri suyun yeryüzünde değil denizde bulunduğu ve orada sabit kaldığı görüşündedir. Bunun için, dünyanın dengesini sağlasın diye, denizlere mukabil yeryüzünde dağlar yerleştirilmiştir. Bu durum âyetlerde ifade edilmektedir."

---

282 Açıklamalar için bk. Nesefî, *Medârikü't-Tenzil,* 4/434.

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzünün düz olduğunu bildirmesi, zâhiren gözle görülen haline göredir.[283]

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Âyet şöyle bitiyor: "Allah, yeryüzünü böyle yaptı ki *onun geniş yollarında yürüyesiniz.*" Bu geniş yolların, dağların arasındaki yollar olduğu da söylenmiştir.

15-20. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Daha önce ruhların, gökler gibi yedi tabaka (yedi mertebe) olduğu açıklandı. İnsanın içindeki ay, delile dayalı tevhid nurudur; güneş ise marifet güneşidir.

Allah Teâlâ, sizin beşerî yönünüzü yerden yarattı; sonra sizi, kulluk görevlerinizi yerine getirmeniz için fenâ fillâh halinin ardından bekâ billâh haline geri çevirdi. Sonra sizi ondan ilâhî huzur arşına yükseltti. Allah, kulluk arzını sizin için bir yaygı yaptı ki onun geniş yollarında Allah'a gidesiniz. Hak yolun imamları, bu kulluk yolunun esaslarını Kur'an'dan, sünnetten, âriflerin ilhamlarından ve âşıkların manevi keşiflerinden alarak tesbit ettiler. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Hz. Nuh'un Kavmi İçin Ettiği Bedduası

Hz. Nuh [aleyhisselâm], kavminin iman etmesinden ümidini kesince onları Rabb'ine şikâyet etti ve onlar için beddua etti. Cenâb-ı Hak, bunu şöyle haber verdi:

قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا
خَسَارًا ﴿٢١﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٢﴾ وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا
تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾ وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا

283 Günümüzde bilim, yeryüzünün yuvarlak olduğunu tesbit etmiştir. Esasen bu duruma işaret eden âyetler de vardır.

وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾ مِمَّا خَطِيـَٓاتِهِمْ اُغْرِقُوا فَاُدْخِلُوا
نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْصَارًا ﴿٢٥﴾ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ
عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ
وَلَا يَلِدُوا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ
بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

21. ***Nuh dedi ki: "Rabbim! Onlar bana isyan ettiler; malı ve çocuğu hüsrandan başka bir şeyini artırmayan kimselere uydular."***

22. ***"Onlar da büyük tuzaklar kurdular."***

23. ***"Dediler ki: 'Sakın ilâhlarınızı bırakmayın. Hele Vedd'i, Süvâ'ı, Yegûs'u, Yeûk'u ve Nesr'i hiç bırakmayın.'"***[284]

24. ***"Onlar gerçekten birçoklarını saptırdılar.*** *(Rabbim!)* ***Sen de bu zalimlerin sadece sapkınlıklarını artır."***

25. ***Hataları*** *(küfür ve isyanları)* ***yüzünden suda boğuldular ve bir ateşe sokuldular; kendilerine Allah'a karşı yardım edecek kimse de bulamadılar.***

26. ***Nuh dedi ki: "Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!"***

27. ***"Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; sadece ahlâksız ve kâfir kimseler doğururlar."***

28. ***"Rabbim! Beni, anne babamı, mümin olarak evime girenleri, bütün mümin erkekleri ve mümin kadınları bağışla. Zalimleri ise daha da perişan eyle."***

---

284 Ved, Süvâ', Yegûs, Yeûk ve Nesr, Nuh peygamberin kavminin taptığı putların adlarıdır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Nuh dedi ki:* Ey *Rabbim! Onlar bana isyan ettiler.*" Yani kendilerine emrettiğim hususlarda bana isyan etmeye devam ettiler; halbuki ben onları doğru yola ulaştırmak için bütün gücümü kullandım; kendilerine en güzel şekilde öğüt verip uyarılarda bulundum. "*Onlar* yani içlerindeki fakirler *ise malı ve çocuğu hüsrandan başka bir şeyini artırmayan kimselere,* reislerine *uydular.*" Yani onlar, kendilerini malı şımartmış, evladı aldatmış kimselere uymaya devam ettiklerinde, bu onların ahiretteki zararlarının artmasına sebep oldu; böylece reisleri onlar için hüsranda örnek oldular. Onların bu şekilde anlatılmaları şunu bildirmektedir: Fakirlerin reislerine uymalarının tek sebebi, onların malları ve evlatları sebebiyle elde ettikleri itibarlarıdır. Fakirler, onlardaki bu hale bakıp kendilerinin her konuda uyulmaya layık kimseler olduğunu zannettiler, yanıldılar.

"*Onlar da büyük tuzaklar kurdular.*" Tuzak kuranlar, reisleridir. Onların tuzakları, din konusunda şüphe uyandırmak için türlü hilelere başvurmaları, Hz. Nuh'a tuzak kurmaları, insanları ona eziyet etmeye teşvik etmeleri ve halkı ona meyletmekten alıkoymalarıdır.

"Reisleri *dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın.* Yani, hiçbir şekilde putlara ibadeti terkedip de Nuh'un Rabb'ine ibadet etmeyin. *Hele Vedd'i, Süvâ'ı, Yegûs'u, Yeûk'u ve Nesr'i hiç bırakmayın.*"

Ved, erkek sûretinde yapılmış bir puttu.

Süvâ', kadın sûretinde yapılmış bir puttu.

Yegûs, aslan sûretinde yapılmış bir puttu.

Yeûk, at sûretinde yapılmış bir puttu.

Nesr, kartal sûretinde yapılmış bir puttu.

"*Sakın ilâhlarınızı bırakmayın*" ifadesinin kapsamına bunlar da girdiği halde, ayrıca dile getirilmeleri, onların bu kavmin gözünde en büyük put olmalarından dolayıdır. Bu putlar onlardan Araplar'a intikal etti.

Ved, Kelb kabilesine aitti. Süvâ' Hemdân, Yegûs Mezhic, Yeûk Murâd, Nesr Himyer'in idi.

Diğer bir rivayete göre bunlar, salih kimselerin ismiydi. İnsanlar onlara uyuyordu. Bu zatlar, Hz. Âdem ile Hz. Nuh arasında yaşamışlardı.

Şöyle de denilmiştir: Onlar, Hz. Âdem'in çocuklarıydı. Vefat ettiklerinde, İblîs, onlardan sonra gelenlere, "Keşke onların sûretlerini yapsaydınız; onlara bakar, kendileriyle bereketlenirdiniz!" dedi; onlar da yaptılar. O nesil de ölünce İblîs, onlardan sonra gelenlere, "Sizden öncekiler bunlara ibadet ediyordu" dedi, onlar da bu sûretlere ibadet ettiler. [285]

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kendisine tapılan ilk put, Mehlâil b. Kaynân b. Ennûş b. Şît b. Âdem zamanında yapıldı. Bu şöyle oldu: Âdem [aleyhisselâm] vefat edince, Şît [aleyhisselâm] onu Hindistan'da Serendib dağında yüksekçe bir yerde bulunan bir mağaraya koydu. Burası yeşili bol olan bir dağdı. Sonra çocukları Hz. Âdem'i ziyaret etmeye, ona dualar okumaya, kendisini hürmet ve tâzimle anmaya başladılar. Kâbil, Hâbil'i öldürünce kardeşleri onu bulundukları yerden sürgün etmişlerdi. Kâbil ve çocukları, kardeşlerinden uzakta bulunuyorlardı. Şeytan onlara salih bir adam kılığında gelerek,

'Şît'in oğulları Âdem'in kabrinden bereket diliyorlardı, siz onlara katılamıyorsunuz; bunun için bir taşı yontarak Hz. Âdem'in sûretini yapın, onunla bereketlenin' dedi, onlar da denileni yaptılar. Şît'in, Yegûs isminde salih bir oğlu vardı; o vefat edince onun da kabriyle bereket dilemeye başladılar. Kâbil'in oğulları bir sûret de Yegûs için yaptılar. Peşinden Yeûk, Ved, Süvâ' ve Nesr için de birer sûret (büst) yaptılar. Bunların hepsi Hz. Şît'in [aleyhisselâm] oğulları olup salih kimselerdi. Çocukları ve diğer insanlar, onlarla hayatlarında ve vefatlarından sonra bereket umuyorlardı. Kâbil'in çocukları onlara ulaşma imkânı bulamadığından, taşları yontup bu salih insanların sûretlerini

---

285 Açıklama için bk. Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/435.

yapıyor, onları yüceltiyor, ziyaret ederek diğerleri gibi bereketlenmek istiyorlardı. Üzerlerinden uzun bir zaman geçtikten sonra, yeni nesiller, Allah'ı bırakıp bu sûretlere tapmaya başladılar. Bu durum Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] peygamber olarak gönderilmesine kadar devam etti. Hz. Nuh, onları bundan sakındırdı fakat vazgeçmediler. Allah Teâlâ, yeryüzünü ve üzerindekileri helâk edince, tûfan, bu putları Cidde'ye ve Mekke'nin etrafındaki yerlere attı, kum onları örtüp gizledi."

Kelbî[286] demiştir ki: "Amr b. Luhay kâhindi. Künyesi, Ebû Temâme idi. Kendisine cinler gözükürdü. Bir gün, cinlerden biri gözükerek ona,

"Ey Ebû Temâme, hemen Cidde'ye git, oradaki putları çıkar ve onları Tihâme suyuna (Mekke'ye yakın bir yere) götür. Bu konuda üşengeçlik gösterme ve bir şeyden çekinme; sonra Araplar'ı onlara ibadet etmeye çağır, onlar çağrına uyacaklardır" dedi. Bunun üzerine Amr b. Luhay, cinin tarif ettiği yere gitti, orada bulunan putları gizlice çıkarttı, onları Tihâme suyuna getirdi. Hac mevsimi olunca, insanlar Mekke'de toplandılar; Amr b. Luhay, onları bu putlara ibadet etmeye çağırdı, onlar da topluca çağrısına uydular. Çağrıya ilk uyan Avf b. Uzre oğulları oldu. Amr b. Luhay, onlara "Ved" isimli putu verdi; onlar da bu putu Dûmetül-cendel'de Vâdilkurâ'ya diktiler. İslâm gelene kadar bu put yanlarında kaldı. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Tebük Gazvesi'nde, Halid b. Velîd'i [radıyallahu anh], bu putu yıkması için Dûmetülcendel'e gönderdi, Araplar Halid b. Velîd'e engel olmak istedi, fakat Halid b. Velîd onlarla savaştı ve putlarını yıkıp parçaladı."

Kelbî demiştir ki: "Mâlik b. Hâris'e, 'Bana Vedd'i tarif et' dedim. Mâlik, bu putu defalarca görmüştü. Şöyle tarif etti: Çok büyük bir adam sûretinde yapılmıştı. Beline bir izâr sarılmış, üzerine ayrı bir şal atılmış, kılıç kuşanmış halde bir ata binmişti; elinde bir harbe, harbenin ucunda bir bayrak vardı, sırtında bir yay ve torbası içinde okları bulunuyordu."

286 Kelbî, Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kûfî (v. 146/763), Kûfe'de yetişmiş tâbiîn devri müfessirlerindendir.

Amr b. Luhay, Mudar kabilesine Süvâ' adlı putu verdi. Mudar kabilesi, Hüzeyl kabilesiyle birlikte ona tapmaya başladılar. Amr, kalan putları da diğer kabilelere dağıttı.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) buyurmuştur ki: " *İsrâ gecesi Amr b. Luhayy'ı kırmızı tenli, kısa boylu, mavi gözlü bir adam olarak gördüm. Ateş içinde eteğini sürüyerek gidiyordu. Çünkü o, belli yaşa gelmiş develere binmeyi, onlardan istifade etmeyi yasaklayan ve Hz. İsmail'in dinini değiştiren ilkkişidir."*[287]

Amr b. Luhay, Huzâa kabilesinden olup Mekke'de oturuyordu. Pek çok çocuğu oldu. Onlardan bazıları Amâlikalılar tarafından sürgün edildi. Geniş bilgi için *el-Lübâb fî Ma'rifeti'l-Ensâb* adlı esere bakınız.

Cenâb-ı Hak sonra şöyle buyurdu: "*Onlar,* reisler veya putlar *gerçekten birçoklarını saptırdılar.*"

Allah Teâlâ'nın, "*Rabbim, gerçekten onlar, insanların birçoğunu (doğru yoldan) saptırdılar*" (İbrahim 14/36) âyeti de aynı durumu haber vermektedir.

Hz. Nuh'un sözü şöyle bitiyor: "Rabbim! *Sen de bu zalimlerin sadece sapkınlıklarını artır.*"

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*Hataları,* küfür ve isyanları *yüzünden* tûfanla *suda boğuldular ve* büyük *bir ateşe sokuldular.*"

Bu ateşten kasıt, kabir azabı olabilir, çünkü o, suda boğulmanın peşinden başlarına gelecek bir azaptır. Yahut o, suda iken başlarına gelen bir azaptır. Rivayet edildiğine göre onlar, bir yandan suda boğuluyorlar, diğer yandan ateşle azap görüyorlardı. Yahut o, cehennem azabıdır.

Âyette "*bir ateş*" şeklinde belirsiz ifade kullanılması, ya ateşin büyüklüğüne ve korkunçluğuna dikkat çekmek içindir ya da Allah Teâlâ'nın, onlara, hatalarına göre çeşitli azaplar hazırladığını bildirmek içindir.

---

287 Buhârî, Tefsir, nr. 4623; Müslim, Cennet, nr. 50.

"Onlar, kendilerine Allah'a karşı yardım edecek kimse de bulamadılar." Yani onlardan Allah'ın azabını savacak ve kendilerini kurtaracak yardımcılar bulamadılar. Âyette, onların putlarının onlara bir fayda vermediği ve buna güçlerinin yetmediği üstü kapalı ifade edilmektedir.

Şöyle denilmiştir: Hz. Nuh'un kavmi, rızık konusunda bolluk içindeydiler. Bu yüzden azdılar. Hz. Nuh'a eziyet ediyor, onunla tartışıyor ve kendisini dövüyorlardı. Öyle ki Hz. Nuh [aleyhisselâm], aldığı darbelerin etkisiyle çok defa bayılıyordu. Ayılınca, *"Allahım, kavmimi affet, çünkü onlar bilmiyorlar!"* diye dua ediyordu. Onun bu hali bir hadiste dedilegetirilmiştir.[288]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Nuh dedi ki: Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!"* Yani onlardan yeryüzünde dolaşan kimseyi bırakma. *"Çünkü sen onları* helâk etmeyip *bırakırsan, kullarını* doğru yoldan *saptırırlar*; onları yanlış yola çağırırlar *ve sadece ahlâksız ve kâfir kimseler doğururlar."* Yani onlar, bulûğa erdiğinde inkâr eden çocuklar doğururlar.

Hz. Nuh [aleyhisselâm], 1000 seneye yakın bir süre onların halini gördükten sonra, onların ve nesillerinin yapacağı şeyi kesin bildiği için böyle söyledi. Yahut Hz. Nuh bu bedduayı, Allah Teâlâ'nın, *"Önceki iman edenlerden başka, kavminden hiç kimse iman etmeyecek"* (Hûd 11/36) diye haber vermesinden sonra yaptı.

Hz. Nuh [aleyhisselâm], son olarak şu duayı yaptı: *"Rabbim! Beni ve anne babamı affet."* Hz. Nuh'un anne ve babası mümindi. Babasının ismi, Lamek b. Metuşelah; annesinin ismi ise Şemhâ bint Ennûş idi.

Bazıları, Hz. Nuh'un, anne babasıyla Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'yı kastettiğini söylemiştir.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Hz. Nuh'un, kendisiyle Hz. Âdem arasında hiçbir babası (dedeleri) inkâra düşmedi."

Hz. Nuh'un duası şöyle devam ediyor: *"Mümin olarak evime,* mescidime yahut gemime *girenleri de affet."* Hz. Nuh [aleyhisselâm], evine mü-

288 bk. Buhârî, Ehâdisü'l-Enbiyâ, nr. 3477; Müslim, Cihâd, nr. 105.

min olarak girenlerin küfre dönmeyeceğini bildiği için böyle dua etmiş olabilir. Bu durumda, Hz. Nuh'un hanımı ile oğlu Ken'an duanın dışında kalırlar. Hz. Nuh [aleyhisselâm], oğlu için, *"O senin ailenden değildir"* (Hûd 11/46) denildikten sonra, onu evinden çıkarmaya kesin karar verdi.

Hz. Nuh'un duası şöyle devam ediyor: "Kıyamete kadar gelecek olan bütün *mümin erkekleri ve mümin kadınları bağışla."* Hz. Nuh, önce beraberinde olan müminler için dua etti, çünkü onlar, onun duasına daha layık ve daha fazla hak sahibidirler. Sonra bütün müminler için dua etti.

Hz. Nuh duasını şöyle tamamladı: *"Zalimleri* yani kâfirleri ise *daha da perişan eyle."*

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Hz. Nuh [aleyhisselâm] iki dua yaptı; birinde müminlerin affını, diğerinde ise kâfirlerin helâkini istedi. Kâfirler hakkında yaptığı dua kabul edildi, müminler için yaptığı duanın kabul edilmemesi imkânsızdır."

Helâk olan kavmin küçük çocuklarının suda boğulup boğulmadığı konusunda farklı şeyler söylenmiştir.

Bazıları demiştir ki: Allah Teâlâ, tûfandan kırk sene önce onların kadınlarını kısır bıraktı; suda boğulduklarında hiç küçük çocukları yoktu.

Bazıları şöyle demiştir: Cenâb-ı Hak, onların küçük çocuklarını azapsız olarak öldürdü, sonra büyüklerini suda boğdu.

Bazıları ise şöyle demiştir: Diğer hayvanlar gibi, onların küçük çocukları da kendileriyle birlikte suda boğuldu. Meşhur olan görüş budur; çünkü musibet umumi olarak gelir, herkes niyetine göre haşredilir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

21-28. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Dış âlemde Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] kavmini Rabb'ine şikâyet etmesi gibi, iç âlemde de ruh, Rabb'ine şikâyet ederek dedi ki: Rabbim, nefis ve askerleri bana isyan ettiler; dünyaya dalanların, mal ve evlat sevgisinde fâni olanların haline uydular. Bu da onların ancak zararını artırdı. Beni kendilerine meylettirerek bana büyük bir tuzak kurdular. Dediler ki: "Altın ve gümüş putlarınızı terketmeyin; dünya sevgisini, hevâyı, nefsanî hazları, makam ve mevkii, maddi alaka ve meşguliyetleri, kalbe gelen kötü düşünce ve arzuları da terketmeyin. Yani sizi bu şeylerden uzaklaştıracak işleri yapmayın. Bu işler, kötü alışkanlıkları terketmek, dünyadan el etek çekmek ve şüpheli işler dahil bütün haramlardan uzaklaşmaktır. Onların yerine dünya malınızı artırmaya ve nefsanî arzularınızı tatmin etmeye devam edin."

Nefis ve askerleri, kendilerine uyan pek çok kimseyi doğru yoldan saptırdılar.

Ruh ayrıca dedi ki: "Yâ Rabbi, doğru yoldan sapan bu zalimlerin (nefis ve askerlerinin) sadece perişanlığını artır, onların kökünü kes, kötülük damarlarını kurut."

Onlar, hataları yüzünden dünya denizinde boğuldular, gaflet ateşinde yandılar, Allah'tan gelene karşı kendilerine yardım edecek kimse de bulamadılar.

Ruh ayrıca dedi ki: "Yâ Rabbi, beşeriyet toprağında (kalpte ve iç bünyede), karanlığı ile benim sana gelmemi engelleyen, nefsanî hisleri kuvvetlendiren hiçbir kâfir (kötü vasıf) bırakma; hepsini temizle. Sen onları bırakırsan, kullarını sana gelmekten alıkoyarlar, onları sana vuslattan engellerler; onlar sadece inkâr ve isyan içeren kötü düşünceler üretirler."

Ruh sonra şöyle dua etti: Rabbim beni affet. Benim anne ve babam hükmünde olan küllî aklı ve küllî nefsi de affet. O, en büyük ruhtur. Benim evime girenleri yani yoluma sımsıkı sarılanları ve meclisime gi-

renleri de affet. Erkek-kadın bütün müminlerin ruhlarını affet. Benim doğru yolumdan çıkan zalimlerin sadece perişanlığını artır.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ulaştıran O'dur.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekliyle salât ve selâm etsin.

Nuh sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(72) CİN SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Cin sûresi Mekke döneminde inmiştir. Yirmi sekiz âyettir. Ağırlıklı olarak cinlerden bahsettiği için "Cin sûresi" adını almıştır. Sûrede ayrıca tevhid, peygamberlik ve öldükten sonra dirilmek gibi meseleler konu edilmektedir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Allah Teâlâ, önceki sûrede Hz. Nuh'un davetinden bahsetti. Tevhide davette ve ilâhî hükümlerle mükellef olmada cinler de insanlar gibidir. Bunun için Hz. Nuh'un davetinin peşinden cinlerin davet edilmesinden bahsetti. Benzer bir durum Ahkâf sûresinde gerçekleşmiş, Hz. Hûd'un insanları tevhide davetinden sonra cinlerin davet edilmesinden bahsedilerek şöyle buyrulmuştur: *"Hani bir zamanlar, cinlerden bir grubu, Kur'an'ı dinlemeleri için sana göndermiştik"* (Ahkâf 46/29). Bununla, cinlerin tevhide davet edilme bakımından insanlar gibi olduğuna işaret edildi. İnsanlara gönderilen her peygambere cinlerin de iman etmesi emredildi. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ اُو۫حِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُٓوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا
عَجَبًاۙ ﴿١﴾ يَهْد۪ٓي اِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِه۪ۜ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَٓا اَحَدًاۙ ﴿٢﴾ وَاَنَّهُ
تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًاۙ ﴿٣﴾ وَاَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَف۪يهُنَا
عَلَى اللّٰهِ شَطَطًاۙ ﴿٤﴾ وَاَنَّا ظَنَنَّٓا اَنْ لَنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللّٰهِ
كَذِبًاۙ ﴿٥﴾ وَاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ
فَزَادُوهُمْ رَهَقًاۙ ﴿٦﴾ وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًاۙ ﴿٧﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. *(Ey Muhammed!)* ***De ki: "Bana cinlerden bir topluluğun*** *(Kur'an'ı)* ***dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi: 'Şüphesiz biz acayip*** *(hayranlık verici)* ***bir Kur'an dinledik.'***

2. ***'O Kur'an doğru yola iletiyor, biz de ona iman ettik. Artık, Rabbimiz'e hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız.'"***

3. ***"Doğrusu Rabbimiz'in şanı çok yücedir; O, ne bir eş edinmiştir ne de bir çocuk."***

4. ***"Meğer bizim aramızdaki beyinsizler, Allah hakkında saçma sapan şeyler söylüyormuş."***

5. ***"Doğrusu biz, insanların ve cinlerin Allah hakkında asla yalan söylemeyeceklerini sanıyorduk."***

6. ***"Doğrusu insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazılarına sığınırlardı da onların taşkınlıklarını artırırlardı."***

7. "Gerçekten onlar da sizin sandığınız gibi, Allah'ın hiç kimseyi öldükten sonra tekrar diriltmeyeceğini sanmışlardı."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, ümmetine *de ki: Bana cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinlediği vahyedildi."* Bunlar, Ahkâf sûresinde geçtiği gibi, Nusaybin cinleri olup Yahudilik dinine bağlı idiler.

Cinler akıllı, gözle görülmeyen, yaratılış terkiplerinde ateş veya hava galip olan varlıklardır.

Bazıları cinin, maddi alakalardan sıyrılmış ruhlardan bir ruh olduğunu söylemiştir.

Âyette, Hz. Peygamber'in, cinlerin gelişini ve Kur'an dinleyişini farketmediğine ve onlara Kur'an okumadığına dair bir delil vardır. Olay şudur: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir defasında Kur'an okurken, cinlerden bir grup kendisine rastlamış ve okunan Kur'an'ı dinlemiş, Allah Teâlâ da bu durumu kendisine bildirmiştir. Burada anlatılan buluşma, Abdullah b. Mesud'un [radıyallahu anh] naklettiği hadiste anlatıldığı gibi, Resûl-i Ekrem'in cinlerle beraber bulunup onları İslâm'a davet ettiği ve kendilerine Rahmân sûresini okuduğu olaydan farklıdır.

Kur'an'ı dinleyen cinler, kavimlerine döndüklerinde şöyle dediler: *"Şüphesiz biz acayip,* nazmının güzelliğinde ve manasının inceliğinde insanların sözünden apayrı eşsiz *bir Kur'an,* kitap *dinledik."*

Acayip şey, alışılanın dışında olandır.

Cinlerin sözü şöyle devam ediyor: *"O Kur'an doğru yola iletiyor, biz de ona iman ettik."* Kur'an'a iman, Allah'a ve O'nun birliğine iman etmek ve şirkten uzak durmak olunca, cinler dediler ki: *"Artık, Rabbimiz'e,* yarattığı varlıklardan *hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız."*

"Doğrusu Rabbimiz'in şanı çok yücedir." Rabbimiz'in azameti yücedir ve bütün kusurlardan uzaktır. Yahut O'nun saltanatı ve zenginliği yüce ve kusursuzdur.

Âyette geçen "ced", yüceldi, büyük oldu, gözlerde büyüdü, itibar sahibi oldu manasındadır. Hz. Ömer'in [radıyallahu anh] şu sözü de bu anlamdadır: "Bir adam, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini okuduğu (anlayıp amel ettiği) zaman, gözümüzde büyürdü. Ona ayrı bir saygı gösterirdik."

Cinlerin sözü şöyle devam ediyor: "Cinlerin ve insanların içindeki kâfirlerin dediği gibi, *Rabbimiz, bir eş ve çocuk edinmemiştir."*

Cinler, Allah Teâlâ'nın saltanatının yüceliğinden veya zenginliğinin büyüklüğünden dolayı, O'nun bir eşe ve çocuğa ihtiyacı olmadığını söylediler. Yani O, rab ve ilâh olması sebebiyle, bir eş ve çocuk edinmekten uzaktır.

Cinler, Kur'an'ı dinleyip tevhide ve imana ulaştıklarında, kâfir cinlerin, Allah'ın, eş ve çocuk edinme konusunda insanlara benzediği şeklindeki inançlarının hatalı olduğunu anladılar ve Cenâb-ı Hakk'ı böyle bir şeyden yüce görüp uzak tuttular.

"Meğer bizim aramızdaki beyinsizler yani en cahil ve azgın olan cinler yahut İblîs ki ondan daha sefih kimse yoktur, *Allah hakkında saçma sapan şeyler söylüyormuş."* Yani bu akılsız, beyinsiz sefihler bize, Allah hakkında doğrudan uzak, küfür olan şeyler söylüyormuş.

"Doğrusu biz, insanların ve cinlerin Allah hakkında asla yalan söylemeyeceklerini sanıyorduk." Yani biz, hiç kimsenin, eşi ve oğlu vardır şeklinde Allah hakkında yalan söylemeyeceğini zannediyorduk. Bunun için bize söylediklerini tasdik ediyorduk, tâ ki Kur'an bize, onların yalan söylediğini açıklayıncaya kadar.

"Doğrusu insanlardan bazı erkekler, cinlerden erkeklere sığınırlardı da, onların taşkınlıklarını artırırlardı." Araplar'dan bir adam, çölde ıssız bir vadide konakladığı ve kendisine bir zarar gelmesinden korktuğu za-

man, "Kavminin sefihlerinden bu vadinin efendisi olan cine sığınırım" derdi. Bununla, cinlerin büyük reislerini kastederdi. Cinler de bunu işitince büyüklenirler, "Biz insanlara ve cinlere reis olduk" derlerdi. *"Onların taşkınlıklarını artırırlardı"* âyeti bu durumu ifade ediyor. Yani insanlar, cinlere sığınmakla onların taşkınlık, cahillik, kibir ve azgınlıklarını artırırlardı.

Bazıları, azdıranın insanlar değil, cinler olduğunu söyleyerek âyete şu manayı vermiştir: Cinler, insanları doğru yoldan saptırıp kendilerine sığınacak hale getirerek, onları günah ve isyan konusunda azdırırlardı.

Cenâb-ı Hak, devamındaki âyette şöyle buyuruyor: "Ey Mekkeliler, *o cinler de sizin sandığınız gibi, Allah'ın hiç kimseyi öldükten sonra tekrar diriltmeyeceğini sanmışlardı."* Yani ey kâfirler, cinler de sizin gibi öldükten sonra dirilmeyi inkâr ediyorlardı, sonra Kur'an'ı dinleyerek doğru yolu buldular, öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğuna inandılar. Onlar gibi sizin de iman etmeniz gerekmez mi?

Âyete şu anlam da verilmiştir: Onlar, Allah'ın, insanlardan asla bir peygamber göndermeyeceğini zannettiler.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

1-7. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cinler, Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] Kur'an dileyip bilgi aldıkları gibi, onun, müttaki âlim ve veli halifelerinden de Kur'an ve ilim dinlerler; onlardan her birinin talebine göre zikir, öğüt ve ilim meclislerinde bulunurlar. Arkadaşlarımızdan biri bana şunu anlattı:

"Boş bir arazide gecelemiştim, o sırada cinlerden iki adam geldi, benimle konuştular, kendilerinin cin olduklarını ve kavimleriyle birlikte burada konakladıklarını söylediler. Cinler ayrıca, 'Biz sizin şeyhinizin yani Mevlâ el-Arabî ed-Derkâvî'nin meclisinde bulunuyoruz ve kendisinden ilim dinliyoruz' dediler."

Cinlerin içinde de veliler, âlimler, Kur'an okuyanlar ve diğer gruplar mevcuttur. Onların bu durumu, aşağıda 11. âyetin tefsirinde gelecek.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah Teâlâ, velilerinden bazılarını cinlerden yarattı. Cinlerin, melekût âleminin özelliklerini taşıyan ruhları ve ruhanî (latif, gözlerden gizli) cisimleri vardır. Onlar, marifette bizim kardeşlerimizdir (bu konuda bizim gibidiler). Allah ve Resûlü'ne itaat ederler, Allah dostlarını severler. Peygamberimiz'in [sallallahu aleyhi vesellem] sünnetine uyarlar. Kur'an dinlerler ve onun manasını anlarlar. Cinlerden bazıları Hz. Peygamber'i bizzat görmüşler ve onun fem-i saadetlerinden Cenâb-ı Hakk'ın kelamını dinlemişler, ona boyun eğip teslim olmuşlar, Allah'ı tanımanın sevincine gark olmuşlar ve O'nun hitabıyla şerefyâb olmuşlardır."[289]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: İnsanların marifeti, cinlerin marifetinden daha kâmildir. Çünkü insanın, beşerî yönü ile ruhanî yönü denge içindedir; cinlerde ise yaratılışlarındaki saydamlıktan (letâfet) ve ateş unsurundan dolayı itidalden sapma durumu daha fazladır.

Cüneyd-i Bağdâdî, *"O Kur'an doğruyu iletir"* âyeti hakkında demiştir ki: "O, kulu Allah'a ulaştırır. Âyette geçen rüşdün (doğrunun) manası budur."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "O Kur'an insanı, doğruluğun kaynağına ulaştırır; o, Cenâb-ı Hakk'ın ezelî zatıdır."[290]

"Rabbimiz'in azameti çok yücedir" âyetine şu mana da verilmiştir: Ezelî olan Rabbimiz'in azameti, bir eş ve çocuk edinmekten yüce ve uzaktır. Eş ve çocuk edinmek, hikmet âleminde (dünyada) gerçekleşen bir olaydır. Cenâb-ı Hak, kudretini gizlemek için, dünya âleminde bu sebepleri (çocuğun hâsıl olması için anne babayı) yaratmıştır. Bunu iyi anla. Cüneyd-i Bağdâdî demiştir ki: "Allah'ın şanı, bir eş ve çocuk edinmekten yücedir."

---

289 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/457-458.

290 Rûzbihân-ı Baklî, *a.g.e.*, 3/458.

Cahil beyinsiz kimselerin söylediği boş söz, Allah Teâlâ ile birlikte başka varlıkların bulunduğunu söylemektir. Bu, Allah hakkında söylenmeyecek yalandır. Böyle bir yalanın söylenmeyeceğini cinler bile farketmiştir. Bunun için bir ârif şöyle demiştir:

"Yüce ilâhı tanıdıktan sonra, bir başkasını görmedim; zaten başkasında bir varlık görmek bize yasaktır."

Âriflerden biri demiştir ki: "Allah'tan başkasını görmeye zorlansam, buna güç yetiremem; çünkü Allah ile birlikte (varlığı kendisinden olan) başka biri yoktur ki onu göreyim."

Her kim Allah'tan başkasına sığınırsa, o doğru yoldan sapmış ve başkalarını da saptırmıştır. Kim öldükten sonra dirilmeyi inkâr ederse, o haktan sapmış ve doğru yoldan çıkmış biridir.

Cinlerin Gökteki Haberleri Dinlemekten Engellenmeleri

Cenâb-ı Hak sonra, cinlerin gökteki haberleri dinlemekten menedilmelerinden bahsederek şöyle buyurdu:

وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَٓاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًاۙ ﴿٨﴾
وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِۜ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ
شِهَابًا رَصَدًاۙ ﴿٩﴾ وَاَنَّا لَا نَدْرٖٓي اَشَرٌّ اُرٖيدَ بِمَنْ فِي الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ
بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًاۙ ﴿١٠﴾

8. ***"Kuşkusuz biz göğe ulaşmak istedik, fakat onu kuvvetli bekçilerle ve ateş parçalarıyla dolu bulduk."***

9. ***"Halbuki biz,*** (daha önce) ***göğün bazı yerlerinde*** (gayb haberlerini) ***dinlemek için otururduk. Fakat şimdi her kim dinlemeye kalkacak olursa, kendini bekleyen yakıcı bir ateş bulur."***

10. *"Doğrusu biz bilmiyoruz, yeryüzündekiler için kötülük mü istendi, yoksa Rab'leri onlara bir hayır mı diledi?"*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Cinler şöyle dediler: Kuşkusuz biz göğe ulaşmak istedik."* Yani göğe ulaşmak ve oradakilerin konuşmalarını dinlemek istedik. *"Fakat onu kuvvetli bekçilerle dolu bulduk."* Yani göğü koruyan kuvvetli bir melek topluluğu ile dolu bulduk. *"Ayrıca onu ateş parçalarıyla dolu bulduk. Halbuki biz,* daha önce *göğün bazı yerlerinde* gayb haberlerini *dinlemek için otururduk."* Yani biz, Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber olarak gönderilmeden önce gökte koruyucu meleklerin ve alevli ateşin bulunmadığı yerlerde oturup gizlice gökteki haberleri dinlerdik.

Hadis-i şerifte cinlerin bu oturuş şekli anlatılmıştır. Cinler tek sıra halinde birbirinin üzerine oturarak göğe yükseliyor, en üstteki yandığı zaman onun yerine diğeri geçiyordu. Bu şekilde gökten bazı konuşmaları dinliyor, onlara kendileri de ilavelerde bulunarak kâhinlerin kalbine atıyorlardı. Kâhinler de ona yüz yalan katarak insanlara söylüyorlardı.[291]

Bu durum, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber olarak gönderilmeden önceydi, peygamber olarak gönderildikten sonraki duruma ise devamındaki âyette şöyle işaret edilmektedir:

"Fakat şimdi Resûlullah peygamber olarak gönderildikten sonra *her kim* gökteki haberleri *dinlemeye kalkacak olursa, kendisini bekleyen yakıcı bir ateş bulur."* Ateş onu, göğü dinlemekten alıkoyar. Onları çevirenin melekler olduğu da söylenmiştir. Görevli melekler, göğe kulak veren cinleri ellerindeki ateş topuyla geri çevirirler ve onların gizlice gökten haber dinlemelerini engellerler. Âlimlerin çoğunluğuna göre, Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber olarak gönderilmesinden önce böyle bir engelleme yoktu.

291 Hadis için bk. Buhârî, Tefsîru Sûre, 34 (nr. 4800).

Şöyle denilmiştir: Câhiliye devrinde gökten haber çalmak isteyen şeytanlar engelleniyordu, fakat onlar bazı vakitlerde gizlice gökten haber çalmaya çalışırlardı. Şeytanlar bu işten kesin olarak Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber olarak gönderilmesinden sonra engellendiler.[292]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Âyetin zâhirinden anlaşılan budur; şeytanların gökten engellenmesi Resûl-i Ekrem'in [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber olarak gönderilmeden önce de mevcuttu, fakat bu çok az olurdu. Câhiliye şiirleri bunun örnekleriyle doludur. Sa'lebî'nin tefsirinebakınız.[293]

Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir: "İblîs önce göklerdeki konuşmaları gizlice dinlerdi. Hz. İsa [aleyhisselâm] doğup peygamber olarak gönderilince, üç kat gökten haber alması engellendi. Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] doğup peygamber olarak gönderince bütün göklerden haber alması engellendi, böyle bir şeye teşebbüs edince üzerine ateş atıldı."

Ebû Cafer el-Ukaylî, kendisine ait bir senedle Lehb b. Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir:

"Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ile birlikteydim, kendisine kâhinlerden bahsederek dedim ki: Babam annem size feda olsun; biz, göğün korunmasını, şeytanların gözetlenmesini ve üzerlerine yıldızlar atılarak göğü dinlemekten engellenmelerini gören ilk kimseleriz. Bu şöyle oldu: Bir defasında biz, Hatal adlı bir kâhinimize geldik. Kendisi oldukça yaşlı bir ihtiyardı. Ona,

'Ey Hatal, şu şeytanlara atılan yıldızlar hakkında bir bilgin var mı? Onlardan korkuyoruz ve âkıbetimizden endişe ediyoruz' dedik. Hatal,

'Bana, gecenin son üçte biri geçince seher vakti gelin, size bazı haberler vereyim; başınıza gelecek şey hayır mı şer mi, güven mi yoksa

292 İlgili rivayetler için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/13.
293 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/293.

tehlike mi size söyleyeyim' dedi. Biz de ertesi gün seher vakti yanına geldik. Baktık ki gözlerini göğe dikmiş vaziyette ayakta duruyordu. Kendisine,

'Ey Hatal' diye seslendik; bize,

'Susun!' diye işaret etti. O sırada gökten büyük bir yıldız kaydı. Kâhin, yüksek sesle bir çığlık atarak,

'Ona (cine) büyük bir ateş değdi, ateşin azabı onu sardı, alevi kendisini yaktı' dedi. Sonra bize dönerek,

"Ey Kahtân topluluğu, size hak olan bir şeyi haber veriyorum, Kâbe'ye ve rükünlere yeminle söylüyorum; şanı büyük bir zatın doğumu sebebiyle azgın cinlerin göğü dinlemesi engellendi. O zat, Allah tarafından indirilen Kur'an'la gönderilir, doğru yolu tarif eder ve hakkı bâtıldan ayıran bir kitapla gelir; putlara ibadeti yasaklar' dedi. Biz,

'Kavmine neyi tavsiye ediyorsun?' diye sorduk; Hatal,

'Kendim için güzel gördüğümü kavmim için de tavsiye ediyorum; insanların en hayırlısı olan peygambere uymalarını istiyorum. Onun delili, güneş gibi açık ve parlaktır. Güven diyarı Mekke'de peygamber olarak gönderilir, içinde hiçbir şüphe olmayan kitapla hükmeder' dedi. Biz,

'O, kimlerdendir?' diye sorduk; Hatal,

'Hayatıma yemin ederim ki o Kureyş'tendir. Onun aklında bir yanılma ve ahlâkında bir bozukluk yoktur. O bir ordunun içinde bulunur, ama ne muazzam ordu!' dedi. Biz,

'Söylesene o Kureyş'ten kimlerdendir?' diye sorduk, Hatal,

'Kureyş'in en şereflilerinden Hâşimoğulları'ndandır. Kâfirlerle savaş için gönderilir. Kendisine karşı duran bütün zalimleri öldürür. Bu, açık (doğru) bir haberdir; onu bana cinlerin reisi bildirdi' dedi ve peşinden,

'Allahüekber; hak geldi, ortaya çıktı ve cinlerden haber kesildi' dedi."

Bir sonraki âyette cinlerin sözü şöyle devam ediyor: *"Doğrusu biz bilmiyoruz,* göğün korunmasıyla *yeryüzündekiler için kötülük mü istendi, yoksa Rab'leri onlara bir hayır,* iyilik ve rahmet mi *diledi?"*

Âyette, hayır ve güzel olan işler Allah Teâlâ'ya nisbet edildi, kötülük ise O'na nisbet edilmedi; bu, Kur'an'ın bize öğrettiği güzel bir edeptir. Şu âyetlerde de aynı edep mevcuttur:

"İbrahim dedi ki: Ben hasta olduğumda O bana şifa verir" (Şuarâ 26/80).

"Sana gelen iyilik Allah'tandır, başına gelen kötülük ise nefsindendir" (Nisâ 4/79).

Halbuki âyetin öncesinde bütün işlerin Allah'tan olduğu belirtilerek şöyle buyrulmuştur:

"De ki: Hepsi (iyilik de kötülük de) Allah katındandır" (Nisâ 4/78).

8-10. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, göğü şeytanların gizlice kulak verip dinlemesinden korumuştur, O'nun dostlarının kalplerini kötü düşüncelerden koruması daha önemlidir. Yüce Allah bir kulu kendisine dost edinince, onun kalbini şek ve şüpheden, dünya işlerini tedbir düşüncesinden ve Rabb'i hakkında edebe uymayan şeylerden korur, onun kalbini yakîn ve ilâhî huzur ile doldurur; rıza ve teslimiyet haline ulaştırır. Böylece kul, her işinde ve her durumda, nefsinin isteklerinden uzaklaşıp Mevlâ'sının isteklerine yönelir. Allah Teâlâ, lutuf ve keremiyle bizleri de bu hale sahip kimselerden yapsın.

Cinler de Farklı Gruplara Sahiptir

Cinler sonra dediler ki:

وَاَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَۜ كُنَّا طَرَٓائِقَ قِدَداًۙ ﴿١١﴾ وَاَنَّا
ظَنَنَّٓا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِي الْاَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَباًۙ ﴿١٢﴾ وَاَنَّا
لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰٓى اٰمَنَّا بِهٖۜ فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهٖ فَلَا يَخَافُ بَخْساً
وَلَا رَهَقاًۙ ﴿١٣﴾ وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَۜ فَمَنْ اَسْلَمَ
فَاُو۬لٰٓئِكَ تَحَرَّوْا رَشَداً ﴿١٤﴾ وَاَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَباًۙ
﴿١٥﴾ وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرٖيقَةِ لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَٓاءً غَدَقاًۙ ﴿١٦﴾
لِنَفْتِنَهُمْ فٖيهِۜ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهٖ يَسْلُكْهُ عَذَاباً صَعَداًۙ ﴿١٧﴾

11. ***"İçimizden bazıları salih kimselerdir; bazıları ise böyle değildir. Biz, farklı yollar tutmuşuz** (farklı gruplara ayrılmışız)."*

12. ***"Biz kesin olarak şunu anladık: Yeryüzünde Allah'ı asla aciz bırakamayız; kaçarak da O'nu acze düşüremeyiz."***

13. ***"Gerçekten biz hidayet rehberini** (Kur'an'ı) **işittiğimizde ona inandık. Kim Rabb'ine iman ederse o, mükâfatının eksiltilmesinden ve haksızlığa uğramaktan korkmaz."***

14. ***"Kuşkusuz içimizde müslüman olanlar da var, hak yoldan sapanlar da. Kim müslüman olursa, işte onlar doğruyu arayan** (ve bulan) **kimselerdir."***

15. ***"Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır."***

16-17. ***Eğer hak yolda dosdoğru gitselerdi, onlara, kendilerini denemek için bol yağmur yağdırırdık. Kim Rabb'inin zikrinden yüz çevirirse, Rabb'i onu gittikçe şiddeti artan bir azaba sokar."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Cinler sözlerine devamla dediler ki: *"İçimizden bazıları salih kimselerdir;* Rab'lerine karşı kulluklarında ve diğer cinslerine karşı davranışlarında güzel hal sahibidirler. *Bazıları ise böyle değildir."* Onlar, orta haldedirler; halleri güzel zannedilse de öncekiler gibi imanda ve takvada olgun değillerdir.

Bu, cinlerin Kur'an dinlemeden önceki halini açıklamaktadır. Nitekim hemen peşinden gelen, *"Biz farklı yollar tutmuşuz"* âyeti de bunu belirtmektedir. Yani bizler farklı mezheplere ve değişik dinlere sahibiz. Onların Kur'an dinledikten sonraki hallerine gelince, *"Gerçekten biz hidayet rehberini (Kur'an'ı) işitince ona inandık"* âyeti onların yeni durumunu açıklamaktadır. Yani biz, bundan önce farklı gruplara ve mezheplere ayrılmıştık. Bu açıklama Ebüssuûd'a aittir.

Sa'lebî âyeti şöyle tefsir etmiştir: *"Cinler dediler ki: İçimizden bazıları salih kimselerdir.* Bunlar, Kur'an dinleyen yedi cindir. *Bazıları ise böyle değildir. Biz,* insanlar gibi, *çeşitli yollara,* değişik fikirlere, farklı gruplara *ayrılmışız."*

"İçimizden bazıları salih kimselerdir; bazıları ise böyle değildir" âyetine şu mana da verilmiştir: Biz Kur'an'ı dinledikten sonra farklı gruplara ayrıldık. Bizden bazıları salih ve takva sahibidir, bazıları ise salih değildir; onlar, sadece iman edip teslim olmuş kimselerdir.

Âyete şu mana da verilmiştir: Bizden bazıları müslümandır, bazıları ise müslüman değildir.

Said b. Müseyyeb demiştir ki: "Cinler müslüman, yahudi ve hıristiyan gruplara ayrılmıştır."

Süddî, *"Biz çeşitli yollara (farklı gruplara) ayrılmışız"* âyeti hakkında demiştir ki: "Cinlerin arasında sizin gibi Kaderiyye, Mürcie, Râfızî ve Şîîvardır."[294]

Özetle, âyetin manasını iki türlü anlayabiliriz:

Birinci mana: Hepimiz müslümanız, fakat farklı derecelere sahibiz.

İkinci mana: Bizden bazıları müslümandır, bazıları ise müslüman değildir. Biz de insanlar gibi müslüman, hıristiyan, yahudi ve Mecûsî şeklinde farklı gruplara ayrılmış durumdayız. Tercih edilen görüşe göre bu durum, cinlerin Kur'an dinlemelerinden önceki halleridir. *"Gerçekten biz hidayeti (Kur'an'ı) işittiğimizde ona inandık"* âyeti bu görüşü desteklemektedir.

Cinlerin sözü şöyle devam ediyor: *"Biz kesin olarak şunu anladık: Yeryüzünde* nerede olursak olalım *Allah'ı asla aciz bırakamayız;* oradan göğe *kaçarak da O'nu acze düşüremeyiz."* Yani istesek bile, yeryüzünde ve gökte Allah Teâlâ'dan kaçarak kurtulacağımız bir mekân yoktur ve bu imkânsızdır.

"Gerçekten biz hidayet rehberi olan Kur'an'ı *işittiğimizde ona* veya Allah Teâlâ'ya *inandık. Kim Rabb'ine iman ederse o, mükâfatının eksiltilmesinden ve haksızlığa uğramaktan korkmaz."* Yahut yüzünün kara olacağı zelil bir hale düşmez. *"O gün onların yüzünü bir toz ve zillet kaplamaz"* (Yunus 10/26) âyeti de bu durumdan bahsetmektedir.

Âyette, amelin imandan bir parça olmadığına ve müminlerin cehennemde ebedî olarak kalmayacağına dair bir delil vardır.

Cinlerin sözü şöyle devam ediyor: *"Kuşkusuz içimizde müslüman olanlar* yani iman edenler *de var,* iman ve taatten oluşan *hak yoldan sapanlar da var.* Onlar, kâfirlerdir. *Kim müslüman olursa, işte onlar doğruyu arayan* ve bulan *kimselerdir. Hak yoldan,* İslâm'dan *sapanlara gelince, onlar* Allah'ın ilminde *cehenneme odun olmuşlardır."*

---

294 Açıklamalar için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/294.

Âyette, kâfir cinlerin cehennemde azap göreceklerine dair bir delil vardır. Cinler ateşten yaratılmış olsalar da onlara ateşle azap edilecektir. Bu azabın nasıl olacağını en iyi Allah Teâlâ bilir. Daha önce geçtiği gibi, meşhur olan görüşe göre cinler, iman ve taatlerine karşılık olarak cennetle mükâfatlandırılacaklardır.

İbn Atıyye demiştir ki: *"Kim müslüman olursa, işte onlar doğruyu arayan kimselerdir"* âyeti, cinlerin sözü değil, Allah Teâlâ'nın, peygamberi Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] hitaben söylediği bir sözdür. Peşinden gelen şu âyet de bu görüşü desteklemektedir.

"Eğer hak yoldan sapanlar İslâm yolu üzere *dosdoğru gitselerdi, onlara, bol yağmur yağdırırdık."* Yani onların rızkını bollaştırırdık. Bol yağmur, bereketli rızkın vesilesidir. *"Bunu kendilerini denemek için* yani halleri değişince nasıl şükredeceklerini ortaya çıkarmak için *yapardık."*

Allah Teâlâ bir kudsî hadiste şöyle buyurmuştur: *"Eğer kullarım bana itaat etselerdi onlara geceleyin yağmur yağdırır, gündüz güneşi çıkarır, gök gürültüsünü hiç duyurmazdım."*[295]

Şu âyette de bu durum ifade edilmektedir: *"Eğer o ülke halkı iman edip günahlardan sakınsalardı, üzerlerine gökten ve yerden bereketler açardık"* (A'râf 7/96).

Yukarıdaki âyete şu mana da verilmiştir: Eğer onlar inkâr yolu üzere devam etselerdi, kendilerini farkında olmadan azaba yaklaştırmak için üzerlerine bol yağmur yağdırırdık. Bunu onları denemek için yapardık, nimete şükretmediklerinde kendilerini helâk ederdik. Şu âyette buyrulduğu gibi:

"Eğer insanların (mala aldanarak küfürde toplanan) tek bir ümmet olma tehlikesi olmasaydı, Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve üzerine çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık" (Zuhruf 43/33). Ancak birinci mana daha açık ve tercihe şayandır. Devamında gelen, *"Kim Rabb'inin*

295 Ahmed, *Müsned*, 2/359.

zikrinden yüz çevirirse Rabb'i onu şiddetli bir azaba sokar" âyeti de bunu göstermektedir. Yani kim, Kur'an'dan veya tevhid inancından yahut ibadetten yüz çevirirse onu, meşakkatli, zor bir azaba sokarız. Azap onun üzerine yükselerek her tarafını sarar.

11-17. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Daha önce, cinlerin içinde salihlerin ve âriflerin bulunduğunu, ancak insanın maddi yönü ile manevi yönü dengede bulunduğu için marifetinin daha tam olduğunu belirtmiştik. Kutub, evtâd, nükabâ, nücebâ ve diğer veli gruplarına gelince, şereflerinden dolayı onlar sadece insanlardan olur.

"Biz kesin olarak şunu anladık: Yeryüzünde Allah'ı asla aciz bırakamayız; kaçarak da O'nu acze düşüremeyiz" âyetinin bir manası da şudur: Biz Allah'tan kaçacak bir yerin bulunmadığını kesin olarak anladık; bunun için kendi isteğimizle O'na döndük. Biz, bela ve musibetle zorla değil, O'nun ihsanlarını görerek kendisine boyun eğdik.

"Gerçekten biz hidayet rehberi (Kur'an'ı) işittiğimizde ona inandık." Yani bizi doğru yola çağıran davetçiye hiç gecikmeden ve tereddüt etmeden uyduk. En büyük davetçi olan Hz. Peygamber'den [sallallahu aleyhi vesellem] sonra diğer bütün davetçilere de uyduk.

Her devirde hayırlarda rehber olan sâbikûn sınıfından ârifler bulunur. Âyette bahsedilenler de cinler içindeki sâbikûn ve mukarrebîn sınıfıdır.

Kim Rabb'ine iman eder ve O'na yönelirse mükâfatında bir eksilme olmasından ve zillete düşmekten korkmaz; bu kimse hangi gruptan olursa olsun sadece olgunluk elde eder ve izzet sahibi olur.

İnsanlardan bazıları Allah Teâlâ'nın bütün hükümlerine isteyerek itaat edip teslim olur. Kim Rabb'ine teslimiyet gösterir ve başına gelen-

lere razı olursa o kimse doğruya ulaşmış olur. Kim de Allah'tan ümidini keser ve ilâhî tecellilere razı olmazsa o kimse cehennem odunu olur.

Eğer onlar rıza ve teslimiyetle Allah'ın razı olduğu yolda dosdoğru gitselerdi, Allah onların üzerine ilâhî aşk yağmurlarını ve manevi hayat sularını bolca akıtırdı; onunla kalpleri ve ruhları dirilir, böylece hayatta ve öldükten sonra Cenâb-ı Hakk'ın mukaddes zatını müşahede içinde keyif sürerlerdi.

Kuşeyrî demiştir ki: "İstikamet, nimetin tamama ermesini ve rahatlığın artmasını gerektirir. Allah'tan yüz çevirmek ise nimetin azalmasını ve azabın devamlı olmasını gerektirir."[296]

"Onları deneyelim diye böyle yaptık" âyetinin manası şudur: Kim, verdiğimiz nimetlerin kıymetini bilip şükredecek, kim de onların kıymetini bilmeyip nankörlük edecek ve hiç farkında olmadan nimet elinden çekilip alınacak, bunu ortaya çıkaralım diye böyle yaptık. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. Peygamber'e Vahyedilen Temel Prensipler

Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] vahyedilen şeyler arasında şunlar da mevcuttu:

وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًاۙ ﴿١٨﴾ وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ
اللّٰهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًاؕ ﴿١٩﴾ قُلْ اِنَّمَا اَدْعُوا رَبّ۪ي وَلَٓا
اُشْرِكُ بِه۪ٓ اَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ اِنّ۪ي لَٓا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ
اِنّ۪ي لَنْ يُج۪يرَن۪ي مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ وَلَنْ اَجِدَ مِنْ دُونِه۪ مُلْتَحَدًاۙ ﴿٢٢﴾ اِلَّا
بَلَاغًا مِنَ اللّٰهِ وَرِسَالَاتِه۪ ...

296 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/204.

18. ***Şüphesiz mescidler Allah'a aittir. O halde, Allah ile birlikte hiç kimseye kulluk etmeyin.***

19. ***Allah'ın kulu (Muhammed), O'na ibadet etmek için kalktığında cinler (okuduğu Kur'an'ı dinlemek için) başında toplandılar. (Öyle ki) neredeyse birbirlerini çiğneyeceklerdi.***

20. ***De ki: "Şüphesiz ben sadece Rabbim'e ibadet ederim ve O'na hiç kimseyi ortak koşmam."***

21. ***De ki: "Şüphesiz ben, size ne zarar verebilirim ne de fayda sağlayabilirim."***

22. ***De ki: "Gerçek şu ki beni Allah'a karşı hiç kimse koruyamaz ve O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam."***

23. ***"Benim yapabileceğim sadece Allah'tan gelenleri tebliğ etmek ve O'nun vahiylerini duyurmaktır ..."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Şüphesiz mescidler Allah'a aittir."* Resûlüm de ki: Bana şu da vahyedildi: Mescidler, yani içinde namaz kılmak için yapılmış binalar Allah'a tahsis edilmiştir.

Âyete şu mana da verilmiştir: "Mescidler Allah için olduğundan oralarda *Allah ile birlikte hiç kimseye kulluk etmeyin."* Çünkü mescidler Allah'ındır ve O'na ibadet yapılsın diye tahsis edilmiş yerlerdir. Öyleyse orada Allah Teâlâ'dan başkasına kulluk etmeyin, mescidlerde sadece ibadet olan bir iş yapın.

Mescidlerle kastedilenin Mescid-i Harâm olduğu da söylenmiştir. Oraya "mescidler" denmesi, onun her köşesinin kendisine mahsus kıblesi olan birer mescid olmasındandır.

Yahut o, bütün mescidlerin kıblesi olduğu için ona "mescidler" denmiştir.

Bazıları da âyetteki mescidlerle kastedilenin bütün yeryüzü olduğunu söylemiştir. Çünkü yeryüzü Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] için mescid ve temiz yapılmıştır.

Mescidlerle kastedilenin, kulun üzerinde secde yaptığı yedi organ olduğu da söylenmiştir. Bunlar iki ayak, iki diz, iki el ve yüzdür. Âyette şöyle diyor: Bunlar, Allah Teâlâ'nın sana ihsan ettiği organlardır; öyleyse onların üzerinde başkasına secde etme, edersen O'nun nimetlerine nankörlük yapmış olursun. O organları yaratıcısından başkası için yere serme.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Allah'ın kulu* Muhammed, *O'na ibadet etmek için kalktığında cinler* onun etrafında Kur'an'ı dinlemek için oluşturdukları izdihamdan *neredeyse birbirlerini ezeceklerdi."* Yani Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] namazda Allah'a ibadet ederken veya Ahkâf sûresinde geçtiği gibi, sabah namazında Kur'an okurken cinler onun etrafında toplandılar.

Âyette, "Allah'ın nebîsi" veya "Allah'ın resûlü" denilmeyip "Allah'ın kulu" denilmesi, kulluğun en şerefli bir özellik olmasındandır.

Yahut Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], kendisi adına yaptığı dualarda "Yâ Rabbi, kulun senden istiyor" şeklinde dua ettiği için, âyette de tevazu ifadesi olan bu kelime kullanıldı.

Bir diğer yorum da şudur: Allah'ın kulunun ibadeti yadırganacak bir şey değildir ki cinler, "Bu ne yapıyor?" diye başına toplansınlar.

Cinler, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] yaptığı ibadeti gördüklerinde şaşkınlıklarından ve onun ashabına uyarak büyük bir izdihamla etrafında toplandılar. Yahut cinler, okunan Kur'an'dan çok hoşlandıkları ve hayrete düştükleri için Allah Resûlü'nün etrafında toplandılar. Çünkü onlar böyle bir şeyi daha önce ne görmüşler ne de işitmişlerdi.

Âyete şu mana da verilmiştir: Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] müşriklere muhalefet ederek sadece Allah'a ibadet etmek için ayağa kalktığında, müşrikler onu engellemek için başına üşüştüler.

Katâde şöyle demiştir: "Kâfir insanlar ve cinler Allah'ın nurunu (dinini) söndürmek için bir araya geldiler, fakat Allah onlara fırsat ve imkân vermedi, onlara rağmen nurunu (dini) yaydı."

İbn Atıyye, bunun Allah Teâlâ'dan bir hitap olabileceği gibi, cinlerin ağzından nakledilmiş bir söz de olabileceğini söylemiştir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"De ki: Şüphesiz ben sadece Rabbim'e ibadet ederim ve* ibadetimde *O'na hiç kimseyi ortak koşmam."* Bu, ilk olarak benim yaptığım ve yadırganacak bir şey değildir ki hayrete düşmeyi ve bana düşmanlık etmek için başımda toplanmayı gerektirsin.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], başkasına ve kendisine zarar vermeye veya fayda temin etmeye güç sahibi olmadığını, bunun sadece Allah'ın elinde bulunduğunu, bunun için ibadetin de yalnız O'na yapılacağını belirterek dedi ki:

"Şüphesiz ben, size ne zarar verebilirim ne de fayda sağlayabilirim." Yani ben size kendi başıma bir zarar veya fayda verme gücüne sahip değilim; çünkü benim görevim sadece uyarmaktır.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"De ki: Gerçek şu ki beni Allah'a karşı hiç kimse koruyamaz."* Yani, eğer O'na isyan edersem, kimse benden O'nun azabını savamaz. Bu, Hz. Salih'in [aleyhisselâm] şu sözüne benziyor:

"Eğer ben O'na isyan edersem, Allah'tan gelecek azaba karşı bana kim yardım eder?" (Hûd 11/63).

Âyet şöyle devam ediyor: *"Ben O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam. Benim yapabileceğim sadece Allah'tan gelenleri tebliğ etmek ve O'nun vahiylerini duyurmaktır ..."* Beni kurtaracak olan şey, Allah'ın benimle gönderdiği ve tebliğ edilmesini istediği şeyleri tebliğ etmemdir. Bu açıklamayı Nesefî yapmıştır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

18-22. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Manevi huzur mescidleri Allah'a tahsis edilmiştir. Bu huzur, sadece Zât-ı Akdes'i müşahede etmek ve Allah'tan başka kimseye ibadet yapmamaktır. Âyette şu uyarı yapılıyor: O'ndan başka kimseyi (vücut, yetki ve imkân sahibi) görmeyin, yoksa O'nun huzurundan çıkarsınız.

Allah'ın her devirde kulları hakka davet için görevlendirdiği ârif kulu ayağa kalktığında insanlar onun başında toplandılar; öyle ki izdihamdan neredeyse birbirlerini ezecek hale geldiler. İnsanlar, ârifin güzel halinden hayrete düşerek ya da nurlarından nasiplenmek için başına toplandılar.

Ârif kul der ki: Ben sadece Rabbim'e ibadet ederim ve ibadetimde O'na hiç kimseyi ortak koşmam.

Ey ârif, başında toplanan kalabalığa de ki: Ben kendi başıma size bir zarar vermeye veya sizi doğru yola ulaştırmaya güç sahibi değilim. Benim asıl işim sizleri uyarmak ve açıklamakla mükellef olduğum şeyleri tebliğ etmektir. Allah, kullarını dilediği kimsenin vesilesiyle doğru yola ulaştırır.

Ey davetçi de ki: Eğer ben, doğru yola davette bir kusur işler veya edebe aykırı bir şey yaparsam, Allah'tan başka sığınacak ve kendimi kurtaracak bir yer bulmam.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

İlâhî Daveti Reddetmenin Cezası

Cenâb-ı Hak sonra, peygamberinin yaptığı daveti reddedenlerin cezasını hatırlatarak şöyle buyurdu:

...وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدٖينَ فٖيهَٓا اَبَدًاۜ ﴿٢٣﴾
حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ اَضْعَفُ نَاصِرًا وَاَقَلُّ عَدَدًا

﴿٢٤﴾ قُلْ اِنْ اَدْر۪ٓي اَقَر۪يبٌ مَا تُوعَدُونَ اَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبّ۪ٓي اَمَداً ﴿٢٥﴾ عَالِمُ
الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِه۪ٓ اَحَداًۙ ﴿٢٦﴾ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ
فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِه۪ رَصَداًۙ ﴿٢٧﴾ لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا
رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَداً ﴿٢٨﴾

... Kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse, onlara cehennem azabı vardır; orada ebedî olarak kalırlar."

24. ***Kendilerine vaat edilen şeyi gördüklerinde kimin yardımcısının daha zayıf ve kimin sayısının daha az olduğunu bilecekler.***

25. ***De ki: "Size vaat edilen azap yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için bir süre mi belirler kesin bilemem."***

26-28. ***O, bütün gaybı bilendir. Razı olduğu elçi hariç, hiç kimseye gaybını bildirmez. Bu durumda O, elçisinin önüne ve arkasına gözetleyiciler*** *(melekler)* ***yerleştirir ki resûllerin, Rab'lerinin vahiylerini tebliğ ettiklerini bilsin. Şüphesiz Allah, onların her halini kuşatmış ve her şeyi bir bir kaydetmiştir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse* peygamberin davetini reddeder ve getirdiklerini kabul etmezse, *onlara cehennem azabı vardır; orada ebedî olarak kalırlar. Kendilerine vaat edilen azabı gördüklerinde kimin yardımcısının daha zayıf ve kimin sayısının daha az olduğunu bilecekler."* Yani onlar ahiretin türlü azaplarını görene kadar içinde bulundukları halde kalmaya devam ederler. Azap başlarına gelince, kendilerinin mi yoksa müminlerin mi daha zayıf, güçsüz ve az olduğun anlarlar. O gün kâfirlerin hiçbir yardımcısı yoktur; müminlere ise Allah yardım edip izzet ve şeref bahşeder.

Bazıları âyete geçen azabın Bedir Savaşı'nda kâfirlerin karşılaştığı mağlubiyet olduğunu söylemiştir, fakat devamındaki şu âyet, bu görüşün doğruluktan çok uzak olduğunu göstermektedir:

"De ki: Size vaat edilen azap yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için bir süre mi belirler kesin bilemem."

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"O, bütün gaybı bilendir. Razı olduğu elçi hariç, hiç kimseye gaybını bildirmez."* Allah Teâlâ, razı olduğu bir elçiye (peygambere) gayb olan bazı şeyleri bildirir. Peygamberin gaybdan haber vermesi kendisi için bir mucize olsun diye, ona bazı gayb haberlerini bildirir. Veli olan bir zat, gayba dair bir haber verse ve o da çıksa, onun kesin olarak gaybı bildiği söylenemez. Onun bu haberi ya salih bir rüyaya dayanır, ya ferasetle söylenmiştir ya da kalbine gelen bir tecelli ile onu dile getirmiştir. Bir de şu var ki velinin bütün kerameti, bağlı olduğu peygamberin mucizesidir.

Âlimlerden biri, bu âyette müneccimlerin (gök bilimcilerin) yalanlanmasına dair delil olduğunu söylemiştir, fakat durum böyle değildir. Onların içinde bazılarının verdiği haber doğru çıkmaktadır. Bitkilerden ilaç üreten ve ürettikleri ilaçların belirli hastalıkları iyileştireceğini söyleyen doktorlar da böyledir. Çünkü onlar, bitkilerin özelliklerini tanımakta ve hangi hastalığa iyi geldiklerini bilmektedir. Bu ise, sırf düşünmekle bilinecek bir şey değildir. Burada şunu diyebiliriz: Onlar, buna bir peygamber tarafından öğretilen bir bilgiyle de ulaşmış olabilirler; o peygamberin kim olduğu unutulmuş, ancak bu konudaki öğrettiği bilgi insanlar arasında kalmıştır. Bu açıklama Nesefî'ye aittir.[297]

Özetle deriz ki: Peygamberin gaybdan haber alması ve (kendisine öğretilen) gaybı bilmesi kesindir; peygamber olmayan kimseler için ise bu durum kesin değildir.

Ebüssuûd demiştir ki: "Âyette, velilerin keşfe bağlı kerametlerinin olmadığına delil olacak bir şey yoktur; keşif mertebelerinin en yükse-

297 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/443-444.

ğinin peygamberlere ait olması, bu mertebelerden bir kısmının onların dışındaki kimselerin elde edememesini gerektirmez. Bununla birlikte hiçbir veli de peygamberlerin mertebesinde bulunduğunu iddia edemez; bu mertebe açık vahiyle elde edilen kâmil keşif mertebesidir."[298]

Ebüssuûd'un bu sözünde, Zemahşerî'ye üstü kapalı bir tenkit vardır; çünkü Zemahşerî bu âyeti velilerin kerametinin olmadığına dair bir delil görerek, "Allah, gaybı bilmeyi (kendisinin razı olup izin verdiği) peygamberlere has kıldı, onların dışındakilere böyle bir imkân vermedi" demiştir.

Âlimlerden biri der ki: "Mu'tezile mezhebinin ileri gelenlerinin velilerin kerametlerini inkâr etmesi yadırganmaz, çünkü bu sapık mezhebin içinde Allah Teâlâ'ya veli olacak kimse çıkmamıştır; bu durumda onlar kerameti nasıl tanıyacaklar!"

Âyet şöyle devam ediyor: *"Allah, elçisinin* yani peygamberin *önünde ve arkasında* kendisine gaybı bildirirken onu şeytanların hücumundan, vesveselerinden ve zararlarından koruyacak *gözetleyici ve koruyucu melekler yerleştirir ki resûllerin, Rab'lerinin vahiylerini* fazla ve eksik yapmadan muhataplara tam olarak *tebliğ ettiklerini bilsin."* Yani bunu ortaya çıkarsın. Çünkü Allah Teâlâ, vahiyden önce de peygamberlerin ne yaptığını bilmektedir. İlâhî bilgi bu şekilde ortaya çıkarılmaktadır.

"Şüphesiz Allah, onların her halini kuşatmıştır; peygamberlerin sahip olduğu bütün bilgileri bilmektedir ve yağmur, kum, ağaçların yaprakları ve denizlerin köpüklerine varana kadar *her şeyi bir bir kaydetmiştir."* Bu durumda O, peygamberlere indirdiği vahyi ve kelâmı nasıl bilmez!

23-28. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim, Allah'a ve Resûlü'ne isyan eder yahut peygamberinin terbiyesi üzere Allah'a davet eden halifesine karşı gelirse, onlar için gaflet

---

298 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/318.

ateşi vardır, orada sürekli kalırlar. Bu kimseler, hayatlarında Allah'ın davetçisine karşı boş iddialarla üstünlük taslıyorlar ve kendilerine tâbi olanlarla övünüyorlardı. Kendilerine vaat edilen ölüm hallerini gördüklerinde kimlerin yardımcılarının daha zayıf ve sayı olarak daha az olduğunu bilecekler. Ey ârif de ki: "Size vaat edilen ölüm yakın mıdır yoksa Allah size belirli bir süre mi verdi bunu bilmiyorum; ancak size verilen ömrün bitmesi ve gizli sırların ortaya çıkarılıp boş iddia sahiplerinin rezil olacağı ahiret yurduna göç etmeniz kaçınılmazdır.

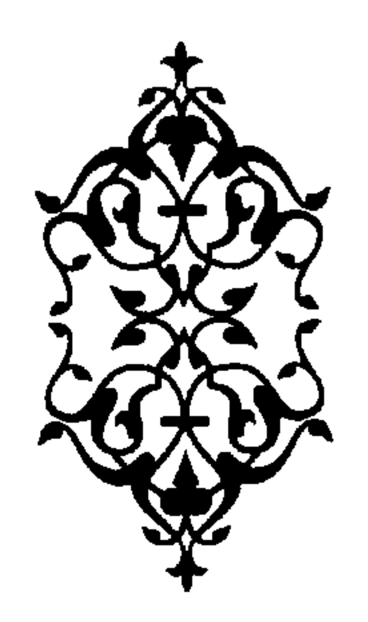
Allah gaybı bilendir; yani O, zatının sırlarından ve melekûtunun nurlarından gözlerden gizli olanları bilir. Diğer bir ifadeyle Allah, varlıkları ayakta tutan manevi sırları bilir. O, kendisinden razı olduğu peygamber veya onun vekili olan gerçek ârifler hariç, gaybını kimseye bildirmez, yani bunların dışında kimseye zatının sırlarını açmaz. Kendisine sırlarını açtığı kimsenin önüne ve arkasına onu her yönden gelecek tehlikelerden ve bütün engellerden koruyacak gözcüler yerleştirir ki onu zâtî sırlara ulaştırsın. Böylece ârifler Rab'lerinin emirlerini tebliğ ederler ve insanları Cenâb-ı Hakk'ın zatını tanımaya davet ederler.

Yüce Allah her şeyi ilmiyle kuşatmış ve her şeyi bir bir kaydetmiştir.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekliyle salât ve selâm etsin.

Cin sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(73) MÜZZEMMİL SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Müzzemmil sûresi, 20. âyeti hariç Mekke döneminde inmiştir; 20. âyeti ise Medine'de inmiştir. Sûre yirmi âyettir. Sûre, adını birinci âyette geçen "müzzemmil" kelimesinden almıştır. **Müzzemmil**, "örtünüp bürünen" demektir. Sûrede başlıca, Hz. Peygamber'in ibadet ve taat hayatı konu edilmiştir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûresinin sonunda, Allah Teâlâ, gaybını sadece razı olduğu elçiye bildirdiğini haber verdi. O'nun razı olduğu elçilerden biri de bu sûrenin başında kendisine hitap edilen Hz. Peygamber'dir [sallallahu aleyhi vesellem]. Cenâb-ı Hak, ona hitaben şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُۙ ﴿١﴾ قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَل۪يلاًۙ ﴿٢﴾ نِصْفَهُٓ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ
قَل۪يلاًۙ ﴿٣﴾ اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْت۪يلاًۜ ﴿٤﴾ اِنَّا سَنُلْق۪ي عَلَيْكَ

قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٥﴾ اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِيَ اَشَدُّ وَطْـًٔا وَاَقْوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾
اِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿٧﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ
اِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ
وَكِيلًا ﴿٩﴾ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴿١٠﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Ey örtüye bürünen*** *(peygamber)!*

2. ***Birazı hariç, gece*** *(ibadet için)* ***kalk.***

3. ***Gecenin yarısını ibadetle geçir yahut bundan biraz eksilt.***

4. ***Yahut buna biraz ekle. Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku.***

5. ***Şüphesiz biz sana*** *(sorumluluğu)* ***ağır bir söz vahyedeceğiz.***

6. ***Gece ibadeti*** *(kalbin toplanması için)* ***daha etkili ve okuma olarak daha sağlamdır.***

7. ***Çünkü gündüz senin için uzun bir meşguliyet vardır.***

8. ***Rabb'inin adını an ve bütün varlığınla O'na yönel.***

9. ***O, doğunun da batının da Rabb'idir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur; öyle ise O'nu kendine vekil et.***

10. ***Müşriklerin söylediklerine sabret ve onlardan güzel bir şekilde ayrı dur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey örtüye bürünen peygamber!"*

Süheylî demiştir ki: "Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], *'Ey örtüye bürünen'* şeklinde hitap, onun bu hitap anındaki haline göre yapılmış olup bunun iki faydası vardır:

Birinci fayda, kendisine söylenecek şeyi yumuşak bir üslupla söylemektir. Araplar, birine yumuşak söylemek ve ona kızmadığını göstermek için, muhatabın halini yansıtan bu tür ifadeleri kullanırlar. Mesela, Hz. Ali [radıyallahu anh], Hz. Fâtıma'ya [radıyallahu anhâ] kızarak mescide gidip yattı. O günkü mescidin zemini toprak olduğu için yüzü toprağa bulanmıştı. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] kızının evine gelip durumu öğrenince Hz. Ali'nin yanına geldi, onun, yüzü toprağa bulanmış bir vaziyette yattığını görünce, 'Kalk ey Ebû Türâb', yani toprağın babası, toprağa bulanmış adam, buyurdu. Bununla kendisine kızmadığını ve onu kınamadığını yumuşak bir ifadeyle dile getirdi.

İkinci fayda, gece örtüye bürünüp yatan herkese uyarıda bulunmak; onların gece namazına kalkmasını ve Allah'ı zikretmesini sağlamaktır. Çünkü ortak vasıfta olanlar, aynı hitaba muhatap olurlar. Kim bununla amel ederse, aynı vasfa sahip olur."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], bir gece elbisesine bürünmüş uyuyordu. O sırada Cebrâil [aleyhisselâm] indi; ona gece namazını emrederek, "Gece namazı için kalk" buyurdu.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor:

"Birazı hariç, gece ibadet için kalk. Gecenin yarısını ibadetle geçir." Yarısı ifadesi, gece ibadetinin faziletini ortaya koyduğu gibi, sevap olarak da bütün geceyi ibadetle geçirmek gibi sayılacağını bildirmektedir. Gecenin yarısını ibadetle geçirmek, çoğunluğunu ibadetle geçirmek gibidir ve sevabı da ona göredir.

"Yahut bundan biraz eksilt." Yani gecenin yarısından biraz azaltıp üçte biri kadar kısmında kalkıp ibadet yap.

"Yahut buna biraz ekle." Yani istersen gecenin yarısından daha fazla süre kalkıp süreyi üçte ikiye çıkar.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], gecenin yarısını, yahut ondan daha azını veya daha fazlasını ibadetle geçirme konusunda serbest bırakıldı. Açıklama için Ebüssuûd'un tefsirine bakınız.

Âlimlerin çoğunluğuna göre, âyette verilen emir, gece ibadetine teşvik içindir.

Bazıları, âyet indiği sırada Hz. Peygamber'e gece ibadetinin farz olduğunu söylemiştir.

Şöyle de denilmiştir: Gece namazı Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] farzdı, bu farziyet vefat edene kadar devam etti.

"Gece ibadeti esnasında *Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku.*" Yani Kur'an'ı yavaşça ve harflerini açık açık oku, öyle ki dinleyen kimse onları sayabilsin.

Kur'an'ı, manayı bozmayacak şekilde düzgün okumak farzdır; böyle okumayan kimse günahkâr olur.

Kur'an'ı, ağır ağır okumaktan maksat, manasını düşünmek ve onun sırları (gizli anlamları, işaretleri ve içerdiği bilgileri) hakkında fikir yürütmektir.

İmam Gazâlî *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinde demiştir ki:

"Kur'ân'ı tertil üzere yani güzel, düzgün, tane tane açık bir şekilde okumak, kalbe, acele ve karışık okumaktan daha çok tesir eder. Kur'an'ı okumaktan kasıt, âyetlerini tefekkürdür; yavaş ve düzgün okumak ise buna yardımcıdır." Âyetin tasavvufî işaretlerinde –inşallah- bu konuda geniş açıklama gelecektir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*Şüphesiz biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz.*" Bu ağır söz, mükellefler için ağır ve meşakkatli hükümler içeren Kur'ân-ı Azîm'dir.

Kur'an'ın ağır olması hakkında şu açıklamalar da yapılmıştır:

O, münafıklara ağır gelen bir sözdür.

O, lafzındaki güzellik ve manasındaki sağlamlılık yönüyle ağırdır.

O, âyetlerini iyice düşünenler için ağırdır; çünkü bunu yapmak için kişinin fazlaca düşünmeye, kalbini boşaltmaya ve dünyevî düşüncelerden uzak tutmaya ihtiyacı vardır.

O, mîzanda sevabı ağır bir sözdür.

O, Cebrâil'den [aleyhisselâm] alınması çok ağır bir sözdür. Öyle ki Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] kışın soğuk günde vahiy indiğinde, farklı bir hale girer, vahiy bittiğinde saadetli alnından ter boşanırdı.[299]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Gece ibadeti daha etkili ve söz olarak daha sağlamdır."* Yani kişi, gece ibadetine kalktığı zaman daha dinç olur. Yahut gece saatleri daha huzurlu ve bereketlidir.

Zeynelâbidin (Ali b. Hüseyin), akşam ile yatsı arasını ibadetle geçirir ve, "Âyette bahsedilen gece ibadeti işte budur" derdi.

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Bu öyle bir vakittir ki selef (önceki dönemlerde yaşayan salihler) onu değişik ibadet türleriyle geçirmeye büyük önem veriyor ve bu konuda titizlik gösteriyorlardı. Çünkü gece ibadeti, gündüz dünya meşguliyetleriyle kazanılan zulmeti (kalbe atılan günah kirlerini) temizler.

Gece ibadeti, dille kalbin uyumunu sağlama (yani okuduğunu düşünme ve anlama) açısından çok etkilidir.

Hasan-ı Basrî demiştir ki: "Geceleyin insan, insanları ve diğer şeyleri görmekten kurtulduğu için, gece ibadetinde içle dışın (zâhirle bâtının, kalple dilin) uyumu çok kolay olur."

Âyete şu mana da verilmiştir: Gece ibadetine devam etmek çok zordur. Yani o, gece uykuyu bölerek kılındığın için, gündüz kılanan namazlardan daha ağırdır.

Bir de o vakitte okunan Kur'an daha düzgün ve daha sağlam olur. Çünkü gece, yeme içme, insanlarla konuşma gibi aklı karıştıracak meşguliyetler bulunmadığı, ses ve benzeri gürültüler kesildiği için, kalp daha huzurlu olur, kişi okuduğunu daha güzel anlar.

"Şüphesiz senin için gündüz uzun bir meşguliyet vardır." Gündüz mühim işlerinle ve ümmetine dini öğretmekle meşgul olursun; bu durumda geceyi Rabb'ine ibadete ayır.

---

299 Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 2; Müslim, Fezâil, 78.

"Rabb'inin adını an." Yani gece-gündüz sürekli O'nu zikret; bu zikir tesbih (sübhânellah), tehlil (lâ ilâhe illallah) ve tekbir (Allahüekber) şeklinde olabileceği gibi Kur'an okumak ve ilim öğretmek şeklinde de olabilir, senin için hangisi mümkünse o şekilde zikre devam et.

"Ve bütün varlığınla O'na yönel." Yani bütün duygu ve düşünceni toplayarak tüm varlığın ile Allah'a ibadete yönel.

Âyette geçen "tebettül", hayrı başkasından değil, sadece Allah'tan bekleyerek bütün duygu ve düşünceyle O'na yönelmektir.

Bazıları, "tebettül"ü, dünyayı ve içindekileri terkedip Allah katındaki şeylere yönelmek şeklinde açıklamıştır.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"O, doğunun da batının da Rabb'idir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur; öyle ise O'nu kendine vekil et."* Yani Allah'ın sana vaat ettiği yardım, zafer ve izzet konusunda O'nu kendine vekil edin.

Mana şudur: O'nun doğunun ve batının Rabb'i olduğunu, kendisinden başka ilâhın bulunmadığını bildiğinde, artık bütün işlerinde O'nu vekil edin.

"Müşriklerin, Allah hakkında, 'O'nun eşi ve oğlu vardır' türünden *sözlerine sabret;* aynı şekilde senin için de 'sihirbaz ve şair' demelerine sabret. *Ve onları güzel bir şekilde terket."* Onlardan ayrı durarak ve onları idare ederek kendilerini terket; onlara eziyet verme, devamındaki âyette buyrulduğu gibi onları Allah'a havale et.

Âyete şu mana da verilmiştir: Kalbinle onlardan uzak dur, fakat bedeninle aralarında bulun, onlara güzel davran, yaptıklarına karşılık vermekle uğraşma.

Bazıları, kâfirlerle savaşmayı emreden âyetle bu hükmün kaldırıldığını söylemiştir.

1-10. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey ilimlere, marifetlere ve sırlara bürünmüş olarak yatan Peygamber, sana verilen bunca nimete şükür olarak gece kalkıp ibadet et. Bunun için Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu emre var gücüyle uydu, öyle ki gece ibadetinde uzun süre ayakta kalmaktan ayaklarının altı şişti. Kendisine, "Niçin bu kadar yoruluyorsunuz?" dendiğinde, *"Bana verilen bunca nimetlere şükreden bir kul olmayayım mı?"*[300] buyurdu.

Geceyi ibadetle geçirmek sadece namaz kılmakla olmaz; herkes haline göre geceyi ihya edebilir. Âbidler ve zâhidler gece teheccüd namazı kılarak, Kur'an okuyarak ve seherlerde istiğfar ederek geceyi ihya ederler; ârifler ise geceyi (diğerlerinden ayrı olarak) daha çok tefekkür ve müşahede ile geçirirler; bu hal, kalplerin sürekli namaz halinde olması yani ilâhî huzurda bulunmasıdır.

"Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku" âyeti, teheccüd namazı kılanlara hitap etmektedir. Geceyi namazla ihya edenler bunu değişik şekillerde yaparlar. Bazıları namazda bir sûreyi veya bir âyeti tekrar ederek geceyi tamamlar. Bunlar, kalbi titreten bir korkuya ve onu ağyardan temizleyen bir şevke sahip kimselerdir. Bazıları kısa bir sürede Kur'an'ı hatmederler. Bazıları her gece bir rekâtta Kur'an'ı hatmeder. Bazıları bir gecede Kur'an'ı iki defa hatmeder. Bazıları öğle ile ikindi veya akşam ile yatsı arasında Kur'an'ı hatmeder. Ebû Hanîfe ile İmam Şâfiî ramazan ayında Kur'an'ı altmış defa hatmetmiştir. Bundan daha fazla hatim yapanlar da olmuştur. Bütün bunlar, bu ümmetin salihlerinde gerçekleşmiş keramet türü hârikulâde işlerdir. Velilere mekânın dürülüp kısaltılması gibi, zaman genişletilip ilâhî kelâmı okuma kısa sürede okuma imkânı verilmiştir. Buhârî'de geçtiği gibi, Hz. Davud [aleyhisselâm], atının hazırlanmasını emreder, atı eyerlenip hazırlanana kadar baştan sona Zebur'u okurdu.[301]

---

300 Buhârî, Tefsîru Sûre, 48, 2 (nr. 8436); Müslim, Münâfikîn, 79-81; Tirmizî, Salât, 187; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 17; İbn Mâce, İkâme, 200; Ahmed, *Müsned*, 4/251.

301 Buhârî, Enbiyâ, 37 (nr. 3417). Konuyla ilgili açıklamalar için bk. Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 11/158 (Beyrut 1997).

Fergânî, *Tâiyye* şerhinde şu olayı nakletmiştir: "Bir adam, Kâbe'nin Hicr bölgesiyle Rüknülyemânî arasında Kur'an'ı hatmediyordu, biri bunun olabileceğini inkâr etti. Bunun üzerine, hatmeden kimse onun kulağını tutarak bahsedilen mesafe içinde kulağına Kur'an'ı başından sonuna kadar okudu, durumu inkâr eden adam bütün Kur'an'ı harf harf işitti. Her şeye kadir olan Allah'ı tesbih ederim."

"Şüphesiz biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz" âyeti hakkında İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Ağır söz, mîzanda çok ağır ve değeri yüksek demektir. Şöyle denilmiştir: O sözü melekten almaya ve hakikatiyle anlamaya ancak semavî bir kuvvetle desteklenen ve Cenâb-ı Hakk'ın özel yakınlığı içinde terbiye edilen kimse güç yetirir."[302]

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah Teâlâ'nın ezelî olan sözü nasıl ağır olmaz; onun yüceliği ve ağırlığı altında ruhlar bedenler ve bütün kâinat erise yeridir. Cenâb-ı Hakk'ın (kelâm) sıfatını ve diğerlerini ancak kendi zatı taşıyabilir, başkası değil. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Hak Teâlâ'nın sıfatlarının özel tecellileriyle desteklenmişti, böylece yüce Kur'an'ı O'nun yardımıyla taşıyordu."[303]

Gece ibadeti, kalp ile dilin uyum içinde olması ve okunan şeyleri tefekkür için daha uygun ve daha verimlidir. Çünkü kalp, geceleyin dünya meşguliyetlerinden uzaklaşıp rahatlamakta, zâtî tecellilere ve ilâhî sıfatları tefekkür denizine daha güzel dalmaktadır.

Şeyh Bâyezid-i Bistâmî, her gece sahraya çıkar, gözünü semaya dikerek ayakta gecelerdi. Bir defasında kendisini bu halde gören birine demiştir ki: "Cenâb-ı Hak beni ulvî ve süflî felekte (üste ve altta bulunan âlemlerde) dolaştırdı, melekûtunun acayip sırlarını bana bildirdi."

Onun Cenâb-ı Hakk'ın zâtî tecellilerine dalması ve gökteki ve yerdeki bu tecelliler içinde dönmesi ancak fikriyle (kalbiyle) olmaktadır. Onun gece boyunca bu halde ayakta durması manevi halin kendisine

---

302 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/208.

303 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/461.

hâkim olmasıyla gerçekleşmektedir. Zamanımızda da Allah'ın böyle seçkin kulları mevcuttur. Onlar, bedenleriyle yataklarında otururken, ruhlarıyla bütün âlemi zahmetsizce dolaşmaktadırlar. Bu, onlara verilen müşahede kuvveti ve manevi imkânla olmaktadır.

"Şüphesiz senin için gündüz uzun bir meşguliyet vardır" âyeti hakkında deriz ki:

Âyette geçen "sebh", "yüzmek ve bir şeyin içine dalmak" anlamındadır. Âyetin bir manası da şudur: Sen gündüz, uzun süre ahadiyyet (tevhid ve birlik) denizine dalmaktasın; gece ve gündüz böyle yapmaya devam et. Kalbinle, ruhunla ve sırrınla Rabb'inin ismini zikret. Zâhirinle ve bâtınınla O'na ibadete yönel. Böylece Rabb'ine vuslat gerçekleşir. Dille Rabb'inin ismini zikretmek, O'nu kalple zikretmeyi sağlar. Sonra kalp, müşahede denizine dalar.

O, doğunun ve batının Rabb'idir. O, kalpte parlayan müşahede güneşinin ve iman kamerinin Rabb'idir. O'ndan başka ilâh yoktur; öyleyse O'nu kendine vekil edin ve kefil olarak O'na güven ki sana bolca ihsanda bulunsun, değeri yüce makamlar ihsan etsin. İnsanların senin hakkında söylediği olumsuz sözlere sabret. Şu bir gerçek ki bütün varlığı ile Allah'a yönelen kimseler, insanlar tarafından yadırganır, insanlara yönelenler ise sevilip takdir edilir.

"Onları en güzel şekilde terket" âyetinin manası hakkında İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Zâhirde onlarla güzel geçin, sırrınla ve kalbinle ise onlardan ayrı dur. Şöyle de denilmiştir: İnsanları güzel bir şekilde terketmek, nefsinin hazzıyla değil, Rabb'inin hakkını yerine getirmekle meşgulolmaktır."[304]

304 Kuşeyri, *a.g.e.*, 6/209.

Kâfirleri Allah'a Havale Et

Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], kâfirleri güzel bir şekilde terk etmeyi emrettikten sonra onları kendisine havale etmesini isteyerek şöyle buyurdu:

وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾ إِنَّ لَدَيْنَا
أَنْكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ
الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا ﴿١٤﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا
إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾
فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ
كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾ السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ
مَفْعُولًا ﴿١٨﴾ إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَى رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿١٩﴾

11. ***Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.***

12-13. ***Şüphesiz bizim yanımızda*** *(kâfirler için hazırlanmış)* ***bukağılar, yakıcı ateş, boğazdan zor geçen yiyecekler ve acı verici bir azap vardır.***

14. ***O azap, yerin ve dağların sarsılacağı ve dağların akıp giden kum yığını haline geleceği gün gerçekleşir.***

15. *(Ey Mekkeliler!),* ***Biz, vaktiyle Firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi size de şahitlik edecek bir peygamber gönderdik.***

16. ***Firavun o peygambere isyan etti, biz de onu yakalayıp şiddetli bir şekilde cezalandırdık.***

17. ***Eğer inkâra devam ederseniz, çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek olan günün azabından nasıl korunursunuz?***

18. ***O günün dehşetinden gök yarılıp parçalanır; Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşir.***

19. ***Şüphesiz bunlar bir öğüt ve uyarıdır; artık dileyen Rabb'ine ulaştıran yolu tutar.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları bana bırak.*" Onları bana bırak, işlerini bana havale et; ben onların işini bitirmeye, haklarından gelmeye yeterim. Yalancılardan kasıt, Kureyş'in ileri gelenleridir.

"*Onlara biraz mühlet ver;* Bedir Savaşı'na veya kıyamete kadar süre tanı. *Şüphesiz bizim yanımızda* kâfirler için hazırlanmış *bukağılar, yakıcı ateş, boğazdan zor geçen,* boğaza yapışıp kalan, yutulması zor, dikenli ve acı *yiyecekler ve acı verici bir azap vardır.*" O, öyle bir azaptır ki acısı kalbe işler. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu âyeti okuduğu (diğer rivayette, dinlediği) zaman kendinden geçip bayılmıştır.[305]

Rivayet edildiğine göre, Hasan-ı Basrî oruçluydu, iftarda kendisine yemek getirildi, o sırada bu âyet okundu. Öyle etkilendi ki yemeği yiyemedi, kaldırılmasını söyledi. Aynı durum ikinci gün oldu, yine yemek yiyemedi. Üçüncü gün olunca oğlu gidip durumu Sâbit el-Bünânî'ye, Yezîd ed-Dabbî'ye ve Yahya el-Bekkâ'ya haber verdi, onlar Hasan-ı Basrî'nin yanına gelerek yemek yemesi için ısrar ettiler, bunun üzerine o da bir miktar kavrulmuş buğday yedi ve biraz su içti.[306]

---

305 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/306; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/44; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/320.

306 bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/44.

"Bu azap bütün ağırlığı ve yüksekliği ile *yerin ve dağların sarsılacağı ve dağların akıp giden kum yığını haline geleceği gün gerçekleşir."* O gün dağlar, dağılıp giden bir kum yığını haline gelir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "Ey Mekkeliler! *Biz, vaktiyle Firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi size de şahitlik edecek bir peygamber gönderdik."* Firavun'a gönderilen peygamber Hz. Musa'dır [aleyhisselâm]. Size gönderilen peygamber ise Hz. Muhammed'dir [sallallahu aleyhi vesellem]. O, sizin dünyada yaptığınız inkâr ve isyanlara kıyamet günü şahitlik eder.

"Firavun, kendisine gönderilen *peygambere isyan etti, biz de onu yakalayıp şiddetli bir şekilde cezalandırdık."* Kendisine şiddetli ve ağır bir ceza verdik. Âyette, Hz. Musa ve Firavun özel olarak dile getirildi; çünkü onların haberi Mekkeliler arasında yaygındı. Bunun sebebi, onların yahudilere komşu olmasıdır.

"Eğer inkâra devam ederseniz, içindeki dehşetli ve korkunç olaylardan dolayı *çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek olan günün azabından nasıl korunursunuz?"*

Âyette geçen ihtiyarlama ya hakiki manadadır ya da temsilî bir anlatımdır. Hakiki manada olursa, izahı şudur: Üzüntü ve kederler insana yüklenince insanın gücü zayıflar ve hızlı bir şekilde saçı başı ağarır. Bunun temsilî bir anlatım olduğunu söylersek, o, şiddetli sıkıntı çekilen bir günde söylenen şu söze benzer: "Bu öyle bir gündür ki sıkıntıdan çocukların saçı ağarır."

İhtiyarlama hakiki manada olursa, çocuktan kasıt, bulûğa ermiş ve günaha batmış kimsedir. Çocuğun başının ağaracağı bu gün, hadiste geçtiği gibi, Hz. Âdem'e, *"Zürriyetinden cehennemlik olanları ayır ve cehenneme gönder"*[307] denildiği gündür.

"O günün dehşetinden büyüklüğüne ve sağlamlığına rağmen *gök yarılıp parçalanır."* Gök böyle olursa, diğer varlıkların durumu nasıl olur

---

307 Buhârî, Enbiyâ, nr. 3348; Müslim, İmân, 379; Süyûtî, *a.g.e.*, 8/321.

düşünün! Bundan, göğün tamamen değiştiğini, isminin ve cisminin kaybolduğunu ve ondan geriye sadece bahsedildiği gibi dağılmış bir şey kaldığını anlıyoruz.

"Allah'ın öldükten sonra dirilme *vaadi mutlaka gerçekleşir.* Bahsedilen dehşetli durumları içeren *bu âyetler şüphesiz birer öğüt ve uyarıdır; artık dileyen* onlardan öğüt alır, *Rabb'ine ulaştıran yolu tutar.* İman ve taatle Allah'a giden yola girer. Bu, O'nun rızasına ulaştıran hak yoldur."

11-19. Âyetlerin Tasavvufi İşaretleri

Kuşeyrî demiştir ki: *"Yalancıları bana bırak"* âyetinde bahsedilen yalancıların kapsamına gireceklerden biri de aslında hakiki varlık ve gerçek vücut sahibi tek iken, kâinatta pek çok vücudun olduğunu söyleyenlerdir." Bu konuda şair şöyle demiştir:

"Bu varlık âleminde görünüşte pek çok varlık gözükse de (Rabbim), senin hayatına yemin ederim ki âlemde sadece sen varsın."

Âyette bahsedilen nimet sahipleri, lüks yaşayan ve maddi zevklerinin peşinde koşan kimselerdir. Nimetlerle keyif sürmek onları Allah'a yönelmekten alıkoydu; nihayet kalpleri ve ruhları ayrılığa düştü, varlıkları Allah'a ortak koştular.

"Onlara az bir süre tanı." Yani ömürleri müddetince kendilerine mühlet ver; çünkü insanın dünyadaki ömrü ne kadar uzun da olsa ahiretin yanında çok kısadır. Bir de inkâr ve isyan içinde geçen ömürde hiçbir fayda yoktur.

Şüphesiz bizim katımızda onları tevhidin sırlarına ulaşmaktan alıkoyan bağlar, bukağılar ve engeller vardır. Bizim katımızda ayrıca, maddi engellere takılıp kalan ruhun içmekte zorlanacağı ilâhî aşk ve kolayca yutamayacağı manevi yiyecekler vardır. Katımızda ayrıca acı veren bir azap vardır. Bu azap, huzurumuzdan ve kudsî yakınlığımızdan kovulmaktır. O gün insanın bedeni Allah'ı zikrin etkisiyle sarsılır; akıl, yüce zatın nurlarının tecellisi karşısında silinip gider.

Biz size şahit olacak bir elçi gönderdik. O, sizi tevhid sırlarına davet eden kimsedir. Aynı şekilde her devrin firavunlarına da onları Allah'a davet eden kimseler gönderdik, fakat bu firavunlar kendisine gönderilen elçiye isyan etti. Bu elçi, Allah'ın ve Resûlü'nün halifesi olan ârifibillâhtır. Bunun üzerine biz isyan edenleri yakalayıp şiddetli bir şekilde cezalandırdık. Ölüm onları, köşklerindeki rahatlığından çıkarıp kabirlerin sıkıntı ve darlığına attı. Ey gafiller, eğer tek ve kahhâr olan Allah'ın huzurunda duracağınız günü inkâr ederseniz, O'ndan hakkı ile nasıl korkacaksınız? O gün, herkesin hesabını gören yüce melikin korkusundan çocukların bile saçı ağarır. O gün kul ile ameli arasına engel konduğunda yaşanan olayların dehşetinden gök parçalanır. Çünkü o gün amel günü değildir; o gün sadece dünyada yapılan amellerin karşılıkları verilir. Kâfirlerle arzuladıkları şeylerin arasına engel konur. Bu apaçık bir öğüt ve uyarıdır. Dileyen kimse araya ölüm engeli girmeden, dünyada kendisini Allah'a ulaştıran yola girer. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Gece İbadetinde Hafifletme

Cenâb-ı Hak, Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem] gece kalkıp ibadet etmesini emrettikten sonra, onda hafifletme yaparak şöyle buyurdu:

اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَٓائِفَةٌ
مِنَ الَّذٖينَ مَعَكَۜ وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۜ عَلِمَ اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ
عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِۜ عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰىۙ
وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِى الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِۙ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ
فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِۘ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُۙ وَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ
وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًاۜ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ
عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرًا وَاَعْظَمَ اَجْرًاۜ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ (٢٠)

20. ***Şüphesiz Rabb'in, senin bazan gecenin üçte ikisine yakın kısmını, bazan yarısını ve bazan da üçte birini ibadetle geçirdiğini, senin beraberinde bulunan müminlerden bir topluluğun da böyle yaptığını biliyor. Gece ve gündüzü yaratan ve sürelerini belirleyen Allah'tır. O, sizin bu şekilde gece ibadetine gücünüzün yetmeyeceğini bildi ve sizi muaf tuttu** (ibadet yükünüzü hafifletti)**. Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah, içinizden bazılarının hasta olacağını, bazılarının Allah'ın lutfundan rızık aramak için yeryüzünde yolculuk yapacağını, diğer bazılarının ise Allah yolunda savaşacağını bilmektedir. O halde, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah'a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz, Allah katında onu daha hayırlı ve mükâfat olarak daha büyük bulursunuz. Allah'tan bağışlanmayı dileyin; şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Şüphesiz Rabb'in, senin gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini, seninle beraber bulunan bir topluluğun da böyle yaptığını biliyor."*

Âyette, gece namazının herkese farz olmadığına dair bir delil vardır. Çünkü onlardan bir grubun bunu yaptığının dile getirilmesi, yapanları övmek içindir. Bir gruptan kasıt, sahabeden büyük bir çoğunluktur.

"Gece ve gündüzü yaratan ve sürelerini belirleyen Allah'tır." Yani gece ve gündüzü belirlemeye, onları bir ölçüyle peş peşe getirmeye sadece Allah'ın gücü yeter ve onların saatlerinin ne kadar olacağını yalnız O bilir.

Sonra onlar, gece ibadetine devam ettiler, öyle ki uzun süre ayakta kalmaktan dolayı ayakları şişti. Bunun üzerine şu âyet inerek hükmü hafifletti:

"Allah sizin buna yani sûrenin başında emredilen miktarda gece ibadeti yapmaya rahatlıkla *gücünüzün yetmeyeceğini*, onu ancak sıkın-

tı ve zorlukla yapabileceğinizi *bildi de sizi bağışladı,* yükünüzü hafifletti, size gece ibadetini farz kılmadı; *artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun."* Kolayınıza geldiği şekilde gece namazından kılın. Namaza "Kur'an" denmesi, Kur'an okumanın namazın temel farzlarından biri olmasındandır.

Şöyle denilmiştir: Önceleri âyette bahsedilen sürelerden birini tercih ederek o süre miktarınca teheccüd namazı kılmak farzdı, sonra "kolayına gelen kısmı" ifadesiyle bu hüküm kaldırıldı, daha sonra beş vakit namazla bu miktarın farz olma hükmü ümmetten kaldırıldı.

"Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun" âyeti ile farz namazdaki Kur'an okumanın kastedildiği söylenmiştir. Bu durumda emir, bunu yapmanın farz olduğunu bildirmektedir.

İmam Mâlik, *"Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"* âyetiyle kastedilenin Fâtiha sûresi olduğunu söylemiştir. Ebû Hanîfe âyeti zâhirine göre ele almış ve Kur'an'dan yeterli miktarda hangi âyet okunsa bunun farz ve nâfile namazlar için yeterli olduğunu söylemiştir. Meşhur olan görüşe göre âyet, gece namazı hakkındadır. Onun her gece kılınacak bütün namazlar için olduğu da söylenmiştir.

Kuşeyrî demiştir ki: "Bir görüşe göre Kur'an'dan kolay olandan kasıt, beş âyet ve yukarısıdır. Bunun on âyet ve yukarısı olduğu da söylenmiştir."

İbn Atıyye, bir âlimin şöyle dediğini nakletmiştir: "Yatsı namazından sonra vitirle birlikte kılınacak iki rekât namazla, âyetteki emir yerine getirilmiş olur. Kim daha fazlasını yaparsa, Allah da vereceği sevabı artırır."[308]

Sa'lebî demiştir ki: "Âyetteki kolay okuyuşla (veya namazla) kastedilen, bir miktar belirtmeksizin kişiye hafif ve kolay gelendir."

Denilmiştir ki: Bu okuyuş, herkese değil, Kur'an ehline (âlimlere) farzdır. Yani onlara her gece bir miktar Kur'an okumak farzdır.

308 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* 5/391.

Hasan-ı Basrî demiştir ki: "Kim her gece 100 âyet okarsa, Kur'an ondan şikâyetçi olmaz."

Kim her gece Kur'an'dan bir hizb (beş sayfa) okursa, bu ona yeter; ona, "Niçin Kur'an okumadın?" diye hesap sorulmaz.

Ebû Hanîfe, Ebû Hüreyre'nin [radıyallahu anh] şöyle dediğini nakletmiştir: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurdu ki: *"Kim bir gecede yüz âyet okursa gafillerden yazılmaz. Kim iki yüz âyet okursa geceyi ibadetle geçirenlerden yazılır."* [309]

Cenâb-ı Hak sonra önceki hükmü değiştirmedeki hikmeti açıkladı. Bunun hikmeti, gece ibadetinin hastalar, yolcular ve Allah yolunda savaşanlar için çok zor olmasıdır. Bunun için şöyle buyurdu:

"Allah, sizden bazılarının hasta olacağını, bu halde gece ibadetinin onlara meşakkatli olacağını bilmektedir. Ayrıca, bir *kısmınızın Allah'ın lutfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacağını,* ticaret için yolculuk yapacağını *da bilmektedir."* Allah'ın lutfunu aramanın kapsamına ilim tahsili ve velileri ziyaret de girmektedir.

"Allah diğer bir kısmınızın da Allah'ın adını duyurmak ve dinini yaymak için *Allah yolunda savaşacağını bilmektedir."* Allah Teâlâ, mücahidle ticaret yapanı bir tuttu, çünkü helâl rızık kazanmak bir çeşit cihaddır.

İbn Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kim, sabrederek ve sevabını Allah'tan bekleyerek müslümanların şehrine bir yiyecek getirir ve onu günlük fiyattan satarsa Allah katında şehidlerle birlikte olur."

Abdullah b. Ömer de [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "Benim için Allah Teâlâ'nın yolunda şehidlikten sonra en güzel ölüm şekli, Allah'ın lutfunu aramak (yani helâlinden ticaret yapmak) için çıktığım bir yolculuk sırasında yükümün bir tarafında giderken ölmemdir."

Âyetin devamında şöyle buyruluyor: *"O halde,* meşakkate girmeden *Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun."* Allah Teâlâ, müminlerin şiddetli ihtiyaçlarından dolayı Kur'an'dan kolaylarına geleni okuma emrini iki kez tekrarladı.

309 Hâkim, *Müstedrek,* 1/308.

"Farz *namazı dosdoğru kılın,* malınızdan, verilmesi farz kılınan *zekâtı verin, Allah'a güzel bir borç verin."* Güzel borçla kastedilen şey, Allah yolunda helâl maldan ihlâsla yapılan bütün harcama ve hayırlardır. Fakire verilen sadaka onun başına kakılıp minnet altına sokulmasın diye, Allah Teâlâ borç ve sadakayı zatına verilen bir şey gibi dile getirdi. Çünkü fakir, hayır yapanın bu şekilde Allah'a yaklaşmasına yardımcı olmaktadır. Bu durumda zenginin, fakire yaptığı hayrı onun başına kakma hakkı ve imkânı yoktur, asıl minnet etme hakkı fakire aittir; çünkü zenginin hayrını kabul ederek ona manen iyilikte bulunmaktadır.

"Kendiniz için önceden iyilik olarak ne gönderirseniz, onun sevabını Allah katında daha hayırlı ve sevapça daha büyük olarak bulursunuz." O, sizin için geride bıraktığınız veya ölüm anında vasiyet etmek için elde tuttuğunuz maldan sevap olarak daha hayırlıdır. Bütün hallerinizde *Allah'tan bağışlanma dileyin;* sürekli istiğfar edin; çünkü insan kusurdan tamamen uzak değildir. *Şüphesiz Allah çok bağışlayandır;* günah işleyenlerin kusurlarını örter. O, *çok merhamet edendir;* ibadet ve taate koşanların yükünü hafifletir."

20. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] maddi ve manevi olarak iki yönden kuvvet verilmiştir. O, bütün insan gruplarının kendisine uyması için zâhirî ibadetlere ve bâtınî ibadetlere güç yetiriyordu. Âbidler ve zâhidler Allah Resûlü'nden oruç ve gece ibadeti gibi zâhirî ibadetleri aldılar. Seyrü sülûk erbabı ârifler ise ondan, zâhirî ibadetlerin yanında tefekkür, müşahede ve kalple ilâhî huzurda bulunma gibi bâtınî ibadetleri aldılar. Âbidlerin, zâhidlerin ve salihlerin gece ibadeti rükû ve secde ile yani namazla olur; âriflerin gece ibadeti ise kalple sürekli yüce Mevlâ'yı müşahede etme, O'na münâcât (gizli yakarış ve dua etme) ve ilâhî huzurda nazla yakarma şeklinde gerçekleşir. Allah kendilerinden razı olsun, sahâbe-i kirâm da böyleydi. Onların bazısı geceyi namaz kılarak ihya ederdi. Ebû Bekir-i Sıddîk ve benzeri zatlar ise geceyi daha çok tefekkürle geçirirdi.

Geceyi ve gündüzü takdir eden, onları peş peşe getiren, sürelerini uzatan ve kısaltan, onları dilediği gibi yöneten yüce Allah'tır.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Âyetin bir manası şudur: Kulunu, gece gibi karanlık olan bedenin bağından (nefsanî düşkünlük ve arzulardan) kurtarıp gündüz gibi aydınlık olan hakikate ulaştıran Allah'tır; bütün bunlar sâlikin hesabıyla değil, Allah'ın hesap ve takdiriyle gerçekleşir."

Allah sizin bu müddet içinde kendisine ulaşmaya güç yetiremeyeceğinizi bildi. Allah'a ulaşmak O'nun ihsanı ve rahmetiyle olur; yoksa sadece kulun gayret ve ameliyle olmaz. Bu yolda gidenlerin niceleri yolda kalmış ve eski haline geri dönmüştür. Bu konuda şöyle denilmiştir:

"Manevi yolda giden herkes nihayete ulaşamaz. Nihayete ulaşan herkes O'na kavuşamaz. O'na kavuşan kimse ise O'ndan ayrılmaz."

"Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun" âyetinde seyrü sülûk erbabına deniliyor ki: Kalplerinizi Kur'an'ın manalarının nurlarını almaya ve sırlarını anlamaya hazırlamak için Allah'ın zikriyle tertemiz hale getirinceye kadar, bütün zamanınızı Kur'an'ın harflerini okuyarak geçirmeyin. Kalpler, maddi şeylerin şekil ve derdiyle dolu, nefsin kötü arzularına ve boş lezzetlerine bulanmış bir haldeyken Kur'an'ın sırlarına ulaşamaz, manevi tadını alamaz, âyetlerini güzelce düşünme imkânı bulamaz. Bunun için kâmil şeyhler, müridlerine önce sadece zikir, riyâzet ve bütün vakitlerini Allah ism-i şerifini zikirle geçirmeyi emrederlerdi; müridin aklı cevher gibi arınıncaya, kalp aynası parlayıncaya, fenâ ve bekâ makamlarına ulaşıncaya kadar buna devam etmesini isterlerdi. Mürid bundan sonra manevi tadını almak için Kur'an okumaya dönerdi. Bunun için Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:

"Allah, içinizden bazılarının hasta olacağını, yani kalplerinin benlik perdeleriyle, dünya sevgisi ve şehvetleriyle manen hasta kalacağını, ona Kur'an'ın sırlarından ve hakikatinden bir şey açılmayacağını *bilmektedir."*

Yine Allah, bazılarının, lutfundan rızık aramak için yeryüzünde yolculuk yapacağını bilmektedir. Onlar, zâhirî ilim peşinde koşan âbid ve zâhidlerdir; bu kimseler Kur'an'ın manevi işaret ve sırlarından fazla bir şey elde edemezler.

Allah bazılarının da Allah yolunda savaşacağını, nefisleriyle mücâhede ile meşgul olacaklarını, bu hâlde Cenâb-ı Hakk'ın kelâmını derin düşünmeye vakit ayıramadıklarını bilmektedir. Onlara denir ki:

Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Bütün düşüncenizi tek bir zikre (yüce Allah'ın zikrine) bağlayarak kalplerinizle kılınacak manevi namazı kılın, riyâzet ve mücâhede ile bedenlerinizin zekâtını verin (onları temizleyerek olgunluğunu artırın), kalplerinizden dünya sevgisini kesip atarak Allah'a güzel borç verin. Kim dünyadan gönlünü çekerse Allah onu sever. Nefsiniz için mücâhede ve riyâzet gibi ne hayır yaparsanız, dünyada ve ahirette onun mükâfatını Allah katında bulursunuz. Allah katında bulacağınız mükâfat daha hayırlı ve sevabı daha büyüktür. Böylece müşahedeniz devam eder ve beraberinde Cenâb-ı Hak ile özel konuşma hali gelir. Hakk'ı unutup kendi benliğinize yönelmenizden dolayı Allah'tan bağışlanma dileyin; şüphesiz Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekliyle salât ve selâm etsin.

Müzzemmil sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(74) MÜDDESSİR SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Müddessir sûresi Mekke döneminde inmiştir; elli altı âyettir. Sûre, adını birinci âyette geçen "müddessir" kelimesinden almıştır. **Müddessir,** "örtüye bürünen" demektir. Sûrede başlıca, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] tebliğ ve davetle görevlendirilmesi, müşriklerin ona karşı çıkması ve onların cehennemle uyarılması konu edilmektedir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrede geçen "müzzemmil" ile bu sûrede geçen "müddessir" Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] iki vasfıdır; ikisi de "örtüye bürünen" manasındadır. Cenâb-ı Hak ona, önce, "Ey müzzemmil!" diyerek hitap etti, bu sûrede de, "Ey müddessir!" şeklinde hitap ederek şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُۙ ﴿١﴾ قُمْ فَاَنْذِرْۙ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْۙ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْۙ ﴿٤﴾
وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْۙ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُۙ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْۜ ﴿٧﴾ فَاِذَا نُقِرَ فِي
النَّاقُورِۙ ﴿٨﴾ فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَس۪يرٌۙ ﴿٩﴾ عَلَى الْكَافِر۪ينَ غَيْرُ يَس۪يرٍ ﴿١٠﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. *Ey örtüye bürünen (peygamber!)*

2. *Kalk ve insanları uyar.*

3. *Rabb'ini yücelt.*

4. *Elbiseni (her türlü kirden) temiz tut.*

5. *Şirk ve günahtan uzak dur.*

6. *Daha fazlasını bekleyerek iyilik yapma.*

7. *Rabb'in için sabret.*

8. *Sûra üfürüldüğü gün,*

9. *O gün çok çetin bir gündür.*

10. *Kâfirler için hiç de kolay değildir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey örtüye bürünen peygamber!"*

Bazıları Müddessir sûresinin ilk inen sûre olduğunu söylemiştir, fakat doğrusu, ilk inen âyetler Alak sûresinin ilk beş âyetidir. Sonra, iki seneye yakın bir süre vahiy kesildi, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu duruma çok üzüldü; hatta yüksekçe dağların başına çıkıp ne yapacağını düşündüğü bir sırada Cebrâil [aleyhisselâm] ona aslî sûretinde 600 kanadıyla yer ile göğü kapatmış bir şekilde ufukta gözükerek, "Korkma, endişelenme, sen Allah'ın peygamberisin" dedi. Hz. Cebrâil'i ilk defa bu şekilde gören Allah Resûlü, gördüklerinden dolayı büyük bir heyecana kapıldı, içini bir ürperti sardı, hemen Hz. Hatice'nin [radıyallahu anhâ] yanına dönerek, *"Beni örtün, beni örtün"* dedi. İçinde bulunduğu hâlden çıkması için yüzüne soğuk su serptiler. O zaman bu âyet indi.[310]

Şöyle denilmiştir: Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Kureyş'ten hoşa gitmeyen sözler işitince üzüldü ve gamlı bir kimsenin yaptığı gibi, elbisesine bürünüp yatarak ne yapacağını düşünmeye başladı. Bunun

---

310 Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/310; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/57.

üzerine Allah Teâlâ, insanlardan eziyet görse de onları uyarmayı terketmemesini emrederek "Yatağından *kalk ve insanları uyar*" buyurdu. Yahut azim ve samimiyetle ayağa kalk ve eğer iman etmezlerse kavmini Allah'ın azabıyla uyarıp korkut.

Âyete şu mana da verilmiştir: Kalk ve millet ayrımı yapmadan bütün insanları uyar. Allah Teâlâ, diğer bir âyette onun bütün insanlara gönderildiğini şöyle bildirmektedir:

"Biz seni, bütün insanlara bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik" (Sebe' 34/28).

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Rabb'ini yücelt."* Yani sadece Rabb'ini yüceltmek için "Allahüekber" de. Yüceltme, söz ve itikadla birini tâzim etmektir. Mana şudur: Senin gözünde sadece Allah büyük olsun; sana başkasından bir sıkıntı gelirse, "Allahüekber" de. Rivayet edildiğine göre, bu âyet indiği zaman Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], "Allahüekber" dedi. Bunu işiten Hz. Hatice de [radıyallahu anhâ] tekbir getirdi, sevindi ve onun vahiy olduğunu bildi.[311]

Bazıları, âyette verilen tekbir emrinin namaza başlarken getirilen tekbir olduğunu söylemiştir. Fakat mana geneldir. Sanki şöyle denilmiş oldu: Neyle karşılaşırsan karılaş Allah'ı yüceltmeyi terketme.

"Elbiseni, kirli şeylerden *temiz tut."* Elbisenin temiz olması namazda farzdır; elbise temiz olmadan namaz kabul olmaz. Elbisenin namaz haricinde temiz olması ise kişi için fazilet olup olgunluk alametidir. Bu temizlik, elbiseyi pis şeylerden korumak ve pis bir şey bulaşmış ise onu yıkayıp gidermektir.

Âyete şu mana da verilmiştir: Araplar'a muhalefet için elbisenin eteğini kısa tut. Çünkü Araplar, kibir için elbiselerini uzatırlar ve eteklerini yerde sürürlerdi. Ayrıca elbiseyi topuklardan aşağı uzatmak, onun yerdeki pisliklerle kirlemesine sebep olur. Bu, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] Araplar'ın kötü âdetlerinden terketmesi emredilen ilk âdettir.

---

311 Kurtubî, *a.g.e.*, 29/59.

Bazıları demiştir ki: *"Elbiseni temizle"* emrinden kasıt, nefsi kötü işlerden ve çirkin hallerden uzak tutmaktır. Bir kimsenin ayıplanacak işlerden ve kötü ahlâktan temiz olduğu anlatılırken, "Falancanın eteği ve elbisesi temizdir" denir. Kimin içi âlemi temizse, onun genellikle dışı da temiz olur.

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinde demiştir ki "Âyetteki elbisenin mecazi manada olduğunu söyleyenler daha çoktur."[312]

Âyetteki elbisenin maddi elbise olduğunu düşünenler, bu âyeti delil göstererek, elbisede pislik varsa namazdan önce temizlenmesinin farz olduğunu söylemişlerdir. İmam Şâfiî bu görüştedir; İmam Mâlik'in iki görüşünden biri de böyledir.

"Şirk ve günahtan uzak dur." Yani onlardan uzak durmaya devam et. Zührî ve diğer bazı âlimler âyete bu manayı vermişlerdir.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Âyetin manası şudur: Azabı gerektiren günahları terket."

Âyette geçen "recz" kelimesi, değişik okunuşlara göre azap, günah, zulüm ve put manasına gelmektedir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: Puta tapmayı, azaba sebep olacak işleri, zulmü ve her türlü günahı terket.

"Daha fazlasını bekleyerek iyilik yapma." Yani, verdiğine karşılık daha fazlasını bekleyerek iyilik yapma. Yahut verdiğine karşılık daha fazlasını isteyerek bir şey verme; çünkü sen en üstün ahlâkı uygulamakla ve en şerefli edepleri korumakla görevlisin.

Âyete şu mana da verilmiştir: Verdiğin şeyi ve yaptığın iyiliği çok görme yahut verdiğinden fazlasını isteme.

---

312 İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 4/340. Kurtubî, âyetteki elbiseye sekiz mana verildiğini belirtip onları şöyle saymıştır: 1. Amel, 2. Kalp, 3. Nefis, 4. Beden, 5. Aile, 6. Ahlâk, 7. Din, 8. Bedene giyilen elbise. Bunlara göre âyetin manası şöyle olur: Amelini, kalbini, nefsini, bedenini, aileni, ahlâkını, dinini ve elbiseni her tülü kirli, kötü ve hoş olmayan şeylerden temizle (*el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/59-60).

"Rabb'in için sabret." Yani Allah rızası için sabret; O'nun emirlerini ve yasaklarını uygularken sabrı kullan. İlâhî emirleri tebliğ ederken karşılaştığın meşakkatlere ve müşriklerin eziyetlerine sabret.

"Sûra üfürüldüğü gün. O gün çok çetin bir gündür." Âyet, öncesiyle irtibatlıdır. Sanki şöyle deniliyor: Onların eziyetlerine sabret; nasıl olsa onların önünde korkunç bir gün var, sana yaptıkları eziyetlerin cezasını o günde görürler; sen de sabrının karşılığını alırsın.

"O gün kâfirler için hiç de kolay değildir." Sûra üfürüldüğü gün, kâfirler için çok zor bir gündür. Bu ifade, o günün müminler için kolay olduğunu bildirmektedir. Yahut o gün öyle zor bir gündür ki dünya işlerinde olduğu gibi, zorluğun gidip yerine kolaylığın gelmesi beklenmez. Dünya işlerinde zorluğun peşinden bir kolaylığın gelmesi beklenir.

O günün hangi gün olduğu hakkında farklı görüşler dile getirilmiştir. Bazıları, âyette geçen zor günün, birinci sûra üfürüldüğü gün olduğunu söylerken, bazıları onun, ikinci sûra üfürüldüğü gün olduğunu söylemiştir. Doğru olan görüş, zor günün, ikinci sûra üfürüldüğü gün olmasıdır. Çünkü o günün zorluğu sadece kâfirlere aittir. Birinci sûra üfürülmesi anında ise hayatta olan iyi-kökü herkes bayılır, o günün dehşeti herkesi sarar.

Bir haberde şöyle denilmiştir: *"İsrâfil'in üfleyeceği sûrda, ruhlar adedince delik bulunur. Ruhlar, ikinci üflemede sûrun içinde toplanır, meleğin üfürmesiyle birlikte her delikten bir ruh çıkar ve gidip kendisine ait bedene girer; böylece bedenler, Allah Teâlâ'nın izniyle dirilerek ayağa kalkar."*

1-10. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey ilimlere, sırlara ve marifetlere bürünmüş zat, kalk ve insanları uyar.

Âyetin hitabı öncelikle en büyük davetçi olan Hz. Peygamber'edir [sallallahu aleyhi vesellem], sonra onun her devirde mevcut olan halifelerinedir. Bu halife, Allah'ın her asrın başında kendisiyle dini ihya etmek

ve kullarını uyarmak için gönderdiği kimsedir. Bu ümmete her yüzyılın başında dini ihya edecek bir müceddidin gönderileceği hadiste belirtilmektedir.[313]

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Ey örtüye bürünen, yani ezelî aşk denizine dalan dostum, kulları benim muhabbetime çağırmak için kalk, dostlarımı benden başkasının sevgisiyle meşgul olmamaları için uyar; bize yönelenlere gayb denizindeki hakikat cevherleriniaçıkla."[314]

Baklî, *"Rabb'ini yücelt"* âyeti hakkında demiştir ki: "Hüseyin'in âyetin manası hakkında şöyle dediği nakledilmiştir: Rabb'ini, O'na davette sana bir ihtiyacı olmaktan yüce tut. Şu bir gerçektir ki senin davetini kabul edenler, benim ezelde kendilerine hidayet takdir ettiğim kimselerdir."[315]

Kuşeyrî demiştir ki: "Rabb'ini, herhangi birinin yüceltmesine ihtiyacı olmaktan yücelt. O'nun ululuk ve yüceliği zatına mahsustur, zatıyla kâimdir; O'nu yüceltenlerin yüceltmesine bağlı değildir."

Âyetten ilk anlaşılan şudur: Allah Teâlâ, kulları hak yola davet eden kimsenin sadece Allah'ı tâzim edip yüceltmesini, cemiyette ileri gelen ve büyüklük taslayan hiç kimsenin onu insanları uyarmaktan ve onlara öğüt vermekten alıkoymamasını emretti.

"Elbiseni temiz tut" âyetinin bir manası da şudur: İman ve irfan elbiseni insanların elindeki dünyalık şeylere tamah etme kirinden temiz tut; buna özellikle davet esnasında dikkat et. Doğru yola davetine karşılık bir ücret isteme. Onun için bir mükâfat da bekleme; yoksa uyarı ve öğüdünün bereketinden mahrum kalırsın, bir de onun faydası az olur.

Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] rüyamda gördüm. Bana,

---

313 Hadis için bk. Ebû Davud, Melâhim, 1 (nr. 4291); Azimâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, 11/385; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 1845; Hâkim, *Müstedrek*, 4/523.

314 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/465.

315 Rûzbihân-ı Baklî, *a.g.e.*, 3/466.

"Ey Ali, elbiseni temiz tut; her nefesinde Allah'ın yardımına mazhar olursun" buyurdu. Ben,

"Yâ Resûlallah, elbisem nedir?" diye sordum, Allah Resûlü şöyle buyurdu:

"Allah sana marifet elbisesini, sonra muhabbet elbisesini, sonra tevhid elbisesini, sonra iman elbisesini, sonra İslâm elbisesini giydirdi. Kim Allah'ı tanırsa her şey gözünde küçülür. Kim Allah'ı severse her şey ona basit gelir. Kim Allah'ın birliğini kabul ederse O'na hiçbir şeyi ortak koşmaz. Kim Allah'a iman ederse, her şeyden güvende olur. Kim Allah'a teslim olursa, O'na isyanı az olur. Bu kul bir kusur işlese hemen Allah'tan özür diler ve affedilmesini ister. O özür dileyince Allah özrünü kabul eder."

Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Allah Resûlü'nden bunları işitince, Allah Teâlâ'nın '*Elbiseni temiz tut*' âyetini anladım."

"*Şirk ve günahtan uzak dur*" âyetinde geçen ve "günah" manası verdiğimiz "rucz", kulu Allah'tan alıkoyan her şeydir. Kul, Allah ile meşgul olarak onları terketmelidir.

"*Daha fazlasını isteyerek bir iyilik yapma*" âyetinin bir manası da şudur: Canını Rabb'ine feda ettiğinde, iyilik yaptığını söyleme ve bunu gözünde büyütüp büyük mükâfatlar bekleme; çünkü buna mukabil O'nun sana bahşettiği manevi vücudun azameti yanında senin maddi vücudunun bir kıymeti yoktur. Yahut O'na ulaşmayı isteyerek varlığını O'na feda etme; zira Allah'a sadece O'nun keremi (lutuf ve yardımı) ile ulaşılır, başka bir sebeple değil.

"*Rabb'in için sabret.*" Yani Rabb'ine ulaşmak için bu yoldaki meşakkatlere sabret.

Bir diğer mana: Allah'a davet sırasında insanlardan gelen eziyetlere Rabb'in için sabret.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "İlâhî takdirin tecellisi içinde benliğini Rabb'ine feda ederken sabret. Yani sana ilâhî sırların nurları açıldığında, O'nun celâline ve cemaline bakmak için özel ola-

rak seçildiğinde Rabb'in için O'nunla birlikte olmaya sabret; bu konuda bir tedirginlik yaşama, yoksa temkin makamından düşersin."[316]

Sûra üfürüldüğünde yani varlıkların fâni olması için sûra üfürüldüğünde, içindeki sırlar ortaya çıkarıldığı için gökler ve yer ârifin gözünden silinip gider. Böylece onun gönül gözünde aslen yok olan varlıklar fâni olur, ezelî olan Allah bâki kalır. Allah'ın velilerini inkâr edenler için o gün çok zor bir gündür. Çünkü o gün, âlemlerin fâni olduğu ortaya çıkar, fakat gönlü maddi varlıklara bağlı ve kalbi Allah'tan perdeli olanlar bu hakikati idrak edemezler. Maddi varlıklar sadece nefsinin kötü alışkanlıklarını temizleyen ve nefsin hevâsına uymayan kimsenin gönül gözünden silinip gider. Bu da sadece Allah dostlarına ihsan edilen bir şeydir. Maddeye bağlı kalplerin işi zordur. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ı yardımıyla mümkündür.

İnkârda Başı Çeken Kâfirler

Cenâb-ı Hak sonra, o günün kendilerine çok zor geleceği kâfirlerin ileri gelenlerinden bazılarından bahsederek şöyle buyurdu:

ذَرْن۪ي وَمَنْ خَلَقْتُ وَح۪يداًۙ (١١) وَجَعَلْتُ لَهُ مَالاً مَمْدُوداًۙ (١٢) وَبَن۪ينَ
شُهُوداًۙ (١٣) وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْه۪يداًۙ (١٤) ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَز۪يدَۗ (١٥) كَلَّاۜ اِنَّهُ
كَانَ لِاٰيَاتِنَا عَن۪يداًۜ (١٦) سَاُرْهِقُهُ صَعُوداًۜ (١٧) اِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَۙ (١٨)
فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ (١٩) ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَۙ (٢٠) ثُمَّ نَظَرَۙ (٢١) ثُمَّ عَبَسَ
وَبَسَرَۙ (٢٢) ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَۙ (٢٣) فَقَالَ اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُۙ (٢٤)
اِنْ هٰذَا اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِۜ (٢٥) سَاُصْل۪يهِ سَقَرَ (٢٦) وَمَا اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُۜ
(٢٧) لَا تُبْق۪ي وَلَا تَذَرُۚ (٢٨) لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِۚ (٢٩) عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَۜ (٣٠)

316 Rûzbihân-ı Baklî, *a.g.e.*, 3/466

11. *(Hiçbir şeyi olmadan)* ***tek olarak yarattığım kişiyi bana bırak.***

12-13. ***Ona bol mal ve gözü önünde duran oğullar verdim.***

14. ***Kendisine alabildiğine imkânlar sağladım.***

15. ***O ise daha da artırmamı bekliyor.***

16. ***Hayır, bu olacak şey değil; çünkü o, bizim âyetlerimize karşı inatçı kesildi.***

17. ***Ben de onu sarp bir yokuşa sardıracağım.***

18. ***O, düşündü taşındı, ne diyeceğini planladı.***

19. ***Kahrolası nasıl da*** *(fitne olacak yanlışı)* ***planladı.***

20. ***Yine kahrolası, nasıl da*** *(fitne olacak yanlışı)* ***planladı.***

21. ***Sonra*** *(Kur'an hakkında ne söyleyeceğini)* ***düşündü.***

22. ***Sonra yüzünü ekşitti, kaşlarını çattı.***

23. ***Sonra arkasını dönüp gitti ve kibirlendi,***

24. ***Dedi ki: "Bu, sadece başkasından öğrenilmiş bir sihirdir."***

25. ***"Bu, sadece insan sözüdür."***

26. ***Ben onu sekara*** *(cehenneme)* ***sokacağım.***

27. ***Sekar nedir bilir misin?***

28. ***İçine atılanı yiyip bitirir, bununla birlikte onu bırakmaz.***

29. ***Derileri kavurur.***

30. ***Üzerinde on dokuz*** *(görevli melek)* ***vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki:" Hiçbir şeyi olmadan *tek başına yarattığım kişiyi bana bırak."* Yani onun işini bana bırak. Ben, senin yerine onun hakkından gelirim. Bu kimse, Velîd b. Mugîre el-Mahzûmî'dir.

Onun tek olmasına şu şekilde birkaç mana verilmiştir:

Onu hiçbir malı ve çocuğu yokken tek başına yarattım.

Onu benimle baş başa bırak, ben onun hakkından gelirim, ondan senin intikamını alırım.

Ben onu tek başıma yarattım, onun yaratılışında kimseyi kendime ortak etmedim.

Birinci mana en uygun olanıdır. Devamında gelen, *"Ona bol mal verdim"* âyeti bunu göstermektedir. Yani ona geniş araziler ve pek çok mal verdim. Velîd b. Mugîre'nin çok sayıda ekili arazisi, sağmal hayvanları ve ticaret malları vardı.

Mücâhid demiştir ki: "Velîd'in 12.000 dinarı (altın parası) vardı. Tâif'teki bir bahçesinde yaz ve kış meyve yetişirdi."

"Ona ayrıca gözü önünde duran oğullar verdim." Yani zengin oldukları için sürekli Mekke'de yanında bulunan oğullar verdim; Velîd onları görerek mutlu oluyordu, oğullarının işlerini başkaları gördüğünden, onlar, herhangi bir iş için babalarından ayrılmıyorlardı.

Yahut Velîd'in oğulları, itibarlı kimseler olduklarından dolayı önemli meclis ve toplantılarda babalarıyla birlikte bulunuyorlardı.

Velîd'in çocuklarının sayısının on, on üç veya yedi olduğu söylenmiştir. Yedi çocuğun hepsinin erkek olduğunu söyleyenler, onların isimlerini şöyle saymışlardır: Velîd b. Velîd, Halid b. Velîd, Umâre, Hişâm, Âs, Kays ve Abdüşems. Bunlardan Velîd, Halid ve Umâre müslüman olmuşlardır. Süheylî, müslüman olanlar içinde Umâre'nin yerine Velîd b. Velîd'i saymıştır. Doğru olan tesbit de budur. Çünkü Velîd b. Velîd müslüman olduğu için müşrikler tarafından Mekke'de eziyete maruz kaldığında Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] onun için,

"Allahım, Velîd b. Velîd'i kurtar" diye dua etmiştir.

Bu Velîd, kardeşi Halid b. Velîd'in müslüman olmasına sebep olmuştur. Halid b. Velîd, Hz. Peygamber'den kaçıyordu. Velîd, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem],

"Halid bize gelse kendisine ikramda bulunuruz" dediğini işitti, hemen kardeşi Halid'e bir mektup yazarak bunu bildirdi. Bunun üzerine Ha-

lid b. Velîd'in kalbine İslâm sevgisi düştü, gelip müslüman oldu. Allah Resûlü ona, "Seyfullah" (Allah'ın kılıcı) ismini verdi. Allah Teâlâ, onun vesilesiyle birçok beldeyi fethetti.

Umâre'ye gelince, pek çok kimsenin kaydettiği gibi o, Habeşistan Kralı Necâşî'nin yanında müşrik olarak öldü. Necâşî onu bir suçu sebebiyle öldürdü. Bu olayı Tîbî nakletmiştir. Nakil ve açıklamalar için Abdurrahman-ı Fâsî'nin Beyzâvî üzerine yazdığı hâşiyeye bakınız.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Kendisine alabildiğine imkânlar sağladım."* Yani Velîd b. Mugîre'ye geniş itibar, mevki ve iktidar verdim. Öyle ki kendisine "Kureyş'in reyhanı" lakabı verilmişti. Ona en yüksek seviyede mal ve itibar nimetleri verdim. Onların bir kimsede bulunması dünya ehli yanında büyük bir üstünlüktür.

"*O ise* kendisine verilen bunca mala, çocuklara ve mevkiye şükretmeksizin onları *daha da artırmamı bekliyor."* Bu ne tuhaf bir beklentidir.

Hasan-ı Basrî demiştir ki: "O, bu nimetlere cennetin eklenmesini, kendisine orada da mal ve çocuk verilmesini istemektedir. Âs b. Vâil'in, *"Ahirette elbette bana mal ve evlat verilir"* (Meryem 19/77) demesi gibi. Velîd, ileri derecedeki cehaletinden dolayı, "Eğer Muhammed doğru söylüyorsa cennet sadece benim için yaratılmıştır" derdi.[317]

Allah Teâlâ, onun bu boş temennisini reddederek buyurdu ki: *"Hayır, bu olacak iş değildir."* Bu günden sonra onun için bu inkârıyla fazla nimet bir arada olmayacak. Gerçekten de bu âyetin inmesinden sonra Velîd b. Mugîre'nin malı azalmaya ve itibarı gitmeye başladı, her şey tersine döndü, sonunda helâk olup gitti.

"Çünkü o, bizim âyetlerimize, Kur'an'a *karşı inatçı kesildi."* Onu bilerek inadına inkâr etti. O, kendisine bunca nimetleri veren Rabb'inin hak ve doğru olduğu apaçık âyetlerini inkâr etti; onca nimete nankörlük yaptı. Aslında bu, bütün nimetlerden mahrum edilmeyi gerektiren bir tutumdur. Bununla birlikte ona bolca nimet vermiş olmam, kendisi

---

317 bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/68.

için sadece bir istidraç olup neticede onun azabını artırmaktadır. Devamındaki şu âyette de bunu ifade etmektedir:

"Ben de onu sarp bir yokuşa sardıracağım." Onun bu inkâr ve nankörlük içinde cenneti arzulamasına karşılık ben kendisini çıkması çok meşakkatli bir tepeye sardıracağım. Bu, güç yetirilemez zor bir azaba atılan kimsenin halini temsil yoluyla anlatmaktır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Âyette geçen sarp yokuş, cehennemde ateşten bir dağdır; kâfir onun başına yetmiş senede çıkar; sonra tekrar ateşin dibine atılır, aynı süre içinde ateşin dibine iner. Bu durum ebediyen tekrar edip durur."[318]

Cenâb-ı Hak sonra, onun bu azabı neden hak ettiğini açıklayarak şöyle buyurdu: "O, Kur'an hakkında ne diyeceğini *düşündü taşındı*, söyleyeceği şeyi içinde *ölçtü biçti*; kararını hazırladı."

Allah Teâlâ, Velîd b. Mugîre'ye zenginlik ve itibardan sonra fakirlik ve zillet yaşatarak cezasını hemen verdi. Bunun sebebi, Kur'an'a karşı inada dayalı inkârıydı. Allah, bu zirveye ulaşmış inadından dolayı onu ahirette de şiddetli bir azaba uğratır. Çünkü o, Allah Teâlâ'nın mucize kelâmı hakkında "sihir" demiş, Allah Resûlü için de "sihirbaz" demiştir.

"*Kahrolası*, lânete uğrayası adam *nasıl da* fitne olacak yanlışı *planladı. Kahrolası nasıl da* düzmece bir kararı *planladı.*"

Rivayet edildiğine göre Velîd b. Mugîre, Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem], Gâfir (Mü'min) veya Fussılet sûresini okurken dinledi, çok etkilendi, sonra, kabilesi olan Mahzûmoğulları'nın yanına döndü, onlara dedi ki:

"Vallahi Muhammed'den öyle bir söz işittim ki o, insan ve cin sözü değildir. Onda başka bir tat ve güzellik vardır; üst kısmında ayrı, alt kısmında başka bir bereket mevcuttur. O her şeye üstün gelir, hiçbir şey ona üstünlük sağlayamaz."

---

318 Tirmizî, Cehennem, nr. 3326; Ahmed, *Müsned*, 3/75; Hâkim, *Müstedrek*, 2/507.

Velîd'in bu sözlerini işiten Kureyş,

"Vallahi Velîd dininden çıktı; böyle giderse bütün Kureyş de dininden çıkar!" dediler. Velîd'in kardeşinin oğlu olan Ebû Cehil hemen devreye girdi ve Kureyş'e,

"Ben, sizin adınıza onunla konuşur, kendisini ikna ederim!" diyerek üzüntülü bir şekilde Velîd'in yanına gitti. Velîd,

"Seni üzüntülü görüyorum, ne oldu?" diye sordu, Ebû Cehil,

"Nasıl üzülmeyeyim ki Kureyş, senin yaşlandığını düşünerek sana yardım etmek için yiyecek topluyor; senin Muhammed'in sözlerini güzel bulduğunu, ayrıca fazla yiyeceklerini elde etmek için İbn Ebû Kebşe'nin (Muhammed'in) ve Ebû Kuhâfe'nin oğlu Ebû Bekir'in yanına gittiğini söylüyorlar!" dedi. Bunları işiten Velîd kızdı ve Kureyş'in yanına geldi, onlara,

"Siz Muhammed'in deli olduğunu ileri sürüyorsunuz; hiç onun deliler gibi boğazından ses çıkardığını gördünüz mü?" diye sordu; onlar da,

"Hayır, görmedik" dediler. Velîd,

"Siz onun şair olduğunu iddia ediyorsunuz; peki kendisinin daha önce hiç şiir söylediğini işittiniz mi?" diye sordu, onlar,

"Hayır, işitmedik" dediler. Velîd,

"Siz onun kâhin olduğunu zannediyorsunuz; peki onun hiç kehanette bulunduğunu gördünüz mü?" diye sordu, onlar,

"Hayır, görmedik" dediler. Velîd,

"Siz onun yalancı olduğunu söylüyorsunuz; peki kendisinin daha önce hiç yalan söylediğini işittiniz mi?" diye sordu, onlar,

"Allah biliyor ki onun hiç yalan söylediğini işitmedik" dediler. Sonra Velîd'e,

"Peki, o nedir?" diye sordular. Bunun üzerine Velîd bir müddet düşündü, sonra,

"O, olsa olsa bir sihirbazdır; onun (âyet diye okuduğu aklı çelen sihirli sözlerle) karı ile kocasının, efendi ile kölesinin arasını ayırdığını görmüyor musunuz? Onun söyledikleri, (sihrin yaygın olduğu) Bâbilliler'den öğrenilmiş bir sihirden ibarettir" dedi. Bunun üzerine meclisten sevinç çığlıkları yükseldi; orada toplananlar Velîd'in söylediklerini çok hoş bularak ve onun eski dininde kaldığına sevinerek dağıldılar.[319] *"O, düşünüp taşındı ve ne diyeceğini planladı"* âyetinin manası budur.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Sonra* Kur'an hakkında ne diyeceğini defalarca *düşündü."* Yahut hakkı ne ile nasıl reddeceğini düşündü. Veyahut söylemeyi planladığı şeyi düşündü.

"Sonra, Kur'an hakkında söyleyecek bir kusur bulamayınca ve ne diyeceğini bilemeyince *yüzünü ekşitti, kaşlarını çattı."*

Şöyle denilmiştir: Velîd, insanların yüzüne baktı, sonra yüzünü ekşitti, yüzündeki sertlik ve ekşilik iyice arttı; kaşlarını çattı.

"Sonra hakka veya Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] arkasını *dönüp gitti ve* ona uymaktan *büyüklenerek dedi ki: Bu,* başkasından nakledilen ve öğrenilen *bir sihirden ibarettir; bu, sadece insan sözüdür."*

Allah Teâlâ buyurdu ki: *"Ben onu sekara sokacağım."* Sekar, cehennemin özel adıdır.

"Sekar nedir bilir misin?" Bu soruyla, onun azabının çok şiddetli ve korkunç olduğuna işaret edilmektedir. Onun hali şöyle açıklanmaktadır:

"O, içine atılanı yiyip bitirir. O içine atılan her şeyi helâk gider. Helâk ettikten sonra da *onu bırakmaz;* eski haline dönene kadar tutar." Eski haline dönünce tekrar helâk eder. Bu azap bu şekilde ebediyen devam eder.

---

319 Rivayet için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 6/315; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 29/70; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 8/330-331.

Âyete şu mana da verilmiştir: O ateş, vücutta et koymaz, kemik bırakmaz, hepsini yiyip bitirir. Vücut, azap edilmek için eski haline getirilince daha şiddetli azap eder.

Dahhâk demiştir ki: "Ateş onları yakaladığında, onlardan geriye hiçbir şey bırakmaz, her şeylerini yiyip bitirir; azap edilmek için tekrar ona atıldıklarında onları tamamen bitirene kadar kendilerini bırakmaz. Her şeyin bir kesilme ve usanma dönemi vardır; ancak cehennem için böyle bir durum söz konusu değildir."

"*O ateş derileri yakıp kavurur;* onu değiştirip simsiyah hale getirir."

Hasan-ı Basrî demiştir ki: "Cehennem onlara apaçık gözükür; onu gözleriyle görürler. *'Azgınlara cehennem apaçık gösterilir'* (Şuarâ 26/91) âyeti de aynı manadadır."

"*Onun üzerinde on dokuz* görevli melek *vardır.*" Bu melekler cehennemin bekçileridir.

Onların on dokuz sınıf melek olduğu da söylenmiştir.

Bazıları, onların on dokuz saf melek olduğunu söylerken, bazıları onların on dokuz temsilci melek olduğunu söylemiştir.

Şöyle denilmiştir: Cehennem bekçileri için on dokuz sayısının özellikle belirtilmesinin hikmeti şudur: Meleklerin kendisiyle kuvvet bulduğu zikirleri "besmele"dir. Besmelenin harfleri on dokuz tanedir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

11-30. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bu âyetteki tehdit, Allah Teâlâ'nın kendisine mal, mevki ve evlat verdiği, sonra kalkıp Allah'ın velilerini tenkit eden ve manevi terbiye yoluna girenleri küçümseyen herkes için geçerlidir. Sadece bunlar değil, manevi yola girenleri ulu orta pervasızca tenkit eden herkese, Velîd b. Mugîre'nin başına gelen durum gelir. Yani bu kimse, kendisini yoracak bir azaba uğrar. Bu azap dünyada hırs, tamah ve kalp fakirliği

içinde yaşamaktır. Ahirette ise manen perdeli bir halde kalmak ve Allah katında özel yakınlık elde etmiş mukarrebînin sahasından (makam ve meclisinden) uzaklaştırılmaktır.

Bu kimse, dünyada Allah'ın velilerine nasıl bir tuzak kuracağını düşünüp taşındı, bu konuda ne yapacağını planladı. Allah ona lânet etsin, ne kötü bir plan yaptı. Sonra velilere baktı, yüzünü ekşitti, kaşlarını çattı.

Ben (İbn Acîbe) böyle katı fıkıhçıları çok gördüm. Onlar, dünyadan el etek çekip Allah'a yönelmiş birini gördüklerinde yüzlerini ekşitiyor, bu taifeye (dervişlere) kızgınlıklarından dolayı başlarını çevirip gidiyorlardı. İlâhî rahmetten mahrum kalmaktan Allah'a sığınırız.

Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] sihirbaz ve benzeri sözlerle iftira edildiği gibi, onun halifelerine de bu yapılır. Âriflere iftira eden ve onları ayıplayan kimseye Allah tarafından denir ki: "Onu kızgın bir ateşe sokacağım. Bu azap, o kimsenin kalbinin gaflet içinde kalıp Allah'tan kopması ve ilâhî huzurdan kovulmasıdır. Bu öyle bir azaptır ki Allah katında ona ait hiçbir rütbe, makam ve itibar bırakmaz; ondan âriflerin görüntüsünü ve Allah'ı sevenlerin güzelliğini alıp götürür; onun halini değiştirir, kendisini sıkıntı ve pişmanlık ateşine atar, onu mukarrebîn velilerin makamından geri kalmanın üzüntüsü içinde yakar. Bu azabın üzerinde onları kuşatan on dokuz perde vardır. Bu perdeler şunlardır:

Kalp ve bedenle yapılan isyanların perdesi, gaflet perdesi, dünya sevgisi, hevâ sevgisi, haset, inkâr, kin, gazap, meşhur olma arzusu, makam sevgisi, tamah, hırs, fakirlik korkusu, rızık endişesi, insanlardan korkmak, aklınca işlerini düzenleme sıkıntısı, bir şeyleri tercih derdi, acelecilik, kalp katılığı ve vehim yani boş kuruntu. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cehennem Bekçilerinin On Dokuz Olmasının Hikmeti

Cenâb-ı Hak sonra cehennem bekçilerinin on dokuz melekten oluşmasının hikmetini açıklayarak şöyle buyurdu:

وَمَا جَعَلْنَٓا اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةًۖ وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا
فِتْنَةً لِلَّذٖينَ كَفَرُواۙ لِيَسْتَيْقِنَ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ
الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اٖيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَۙ
وَلِيَقُولَ الَّذٖينَ فٖى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا
مَثَلًاۜ كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدٖى مَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَا يَعْلَمُ
جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَۜ وَمَا هِىَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾ كَلَّا وَالْقَمَرِۙ
﴿٣٢﴾ وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَۙ ﴿٣٣﴾ وَالصُّبْحِ اِذَٓا اَسْفَرَۙ ﴿٣٤﴾ اِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِۙ
﴿٣٥﴾ نَذٖيرًا لِلْبَشَرِۙ ﴿٣٦﴾ لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَۜ ﴿٣٧﴾

31. ***Biz, cehennemin görevlilerini sadece meleklerden yaptık. Onların sayısını inkâr edenler için bir imtihan vesilesi yaptık. Bunun bir diğer sebebi de kendilerine kitap verilenler*** *(Kur'an'ın hak olduğunu)* ***kesin olarak bilsinler, iman edenlerin imanı artsın, kendilerine kitap verilenler ve müminler şüpheye düşmesin, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ile kâfirler, "Allah, bu örnekle ne anlatmak istedi ki?" desinler. İşte böyle; Allah, dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir. Rabb'inin ordularını ancak kendisi bilir. Bu, insanlar için sadece bir öğüttür.***

32. ***Hayır,*** *(onlar öğüt almazlar)*. ***Aya yemin olsun,***

33. ***Ayrıca, çekilip gittiğinde geceye,***

34. ***Aydınlandığında sabaha yemin ederim ki,***

35. *O (sekar) belaların en dehşetlisidir.*

36. *İnsanlar için en büyük uyarıcıdır.*

37. *İçinizden ileriye geçmek yahut geride kalmak isteyenler için bir uyarıcıdır.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Biz, cehennemin görevlilerini* yani onun bekçilerini, işlerini görenlerini ve cehennemliklere azap edenlerini *sadece meleklerden yaptık."* Çünkü onlar, azap görenlerin cinsinden değildir. Onlarda bir şefkat ve acıma duygusu yoktur. Bu azap melekleri, yaratılmışların en korkuncudurlar. Onların her biri bütün insanların ve cinlerin kuvvetine sahiptir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde onları şöyle tanıtmıştır:

"Onların gözleri sanki şimşek gibidir; ağızları büyüklük açısından kaleyi andırır, saçlarını (bir rivayette dudaklarını) yerde sürürler. Her biri insan ve cinlerin kuvvetine sahiptir. Onların biri omuzunda bir dağ olduğu halde tek başına bir ümmeti cehenneme götürür; onları cehenneme atar, üzerlerine de o dağı fırlatır." [320]

Diğer bir rivayette şöyle buyrulmuştur: *"Onların her birinin elinde demirden bir sopa bulunur."*

Kâ'b'ın rivayetinde şöyle denilmiştir: *"Onların her birinin elinde başı çatallı bir demir çubuk bulunur; onunla kalabalık insanları sürer, yedi yüz bin kişiyi cehenneme atar. Cehennem bekçilerinin cüsseleri öyle büyüktür iki omuz arası yüz senelik yoldur."*

Bir diğer hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Onların her birinin iki omuz arası, doğu ile batı kadar geniştir. Onların kalplerinde merhamet yoktur. Onlardan biri bir adama öyle bir darbe vurur ki adamın karnından ayağına kadar toz olur."*

---

320 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/73; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/334.

Yine Kâ'b'dan gelen bir rivayette şöyle denilmiştir: *"Bir adamın cehenneme götürülmesi emredilir, onu cehenneme götürmek için yüz bin melek koşar."*

Kurtubî demiştir ki: *"Onun üzerinde on dokuz melek vardır"* âyetinden kasıt, onların reisleridir. Cehennemde görevli bütün meleklere gelince onların sayısını sadece Allah Teâlâ bilir. Rivayet ve açıklamalar için Süyûtî'nin *el-Büdûrü's-Sâfire* adlı eserine bakınız.[321]

Rivayet edildiğine göre, *"Onun üzerinde on dokuz melek vardır"* âyeti indiği zaman Ebû Cehil, "Sizden on adam o meleklerden birini tutmaktan aciz midir? Siz, güçlü ve yiğit insanlarsınız!" dedi. Güçlü savaşçılardan bir olan Ebü'l-Eşed b. Kelede el-Cumahî, "Ben onların on yedisiyle baş ederim; siz de ikisiyle baş edin tamam bu iş" dedi. Bunun üzerine âyet indi. Âyette şu denilmek isteniyor: Biz o cehennemin azap meleklerini sizin gibi insanlardan yapmadık ki onlara güç yetiresiniz.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onların sayısını,* on dokuz sayısını *inkâr edenler için bir fitne* yani imtihan ve deneme *vesilesi yaptık."* Bunun için Ebû Cehil, söyleyeceğini söyledi. Yani biz bu sayıyı sadece kâfirler için bir fitne sebebi yaptık. Aslında onları fitneye düşüren bu sayı değil, onun Kur'an'da dile getirilmesi ve cehennemin üzerinde on dokuz görevli meleğin bulunduğunun bildirilmesidir. Çünkü onların fitneye düşmesi bu şekilde gerçekleşti. Ehl-i kitabın (Kur'an'daki bu haberin doğruluğuna) yakînen inanmaları ve müminlerin imanlarının artması da onun Kur'an'da geçmesine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Açıklama için Ebüssuûd'un tefsirine bakınız.

Cehennem üzerinde görevli on dokuz melek hakkında bazıları demiştir ki: Onlardan altı tanesi kâfirleri cehenneme doğru çeker, altı tanesi onları arkadan sürer, altı tanesi demir tokmaklarla sırtlarına vurur; diğeri ise cehennemin bekçisi Mâlik'tir. O, en büyükleridir.

Şöyle denilmiştir: Cehennemde on dokuz tane azap yeri vardır; her birinde bir melek görevlidir.

321 Süyûtî, *el-Büdûrü's-Sâfire fî Umûri'l-Âhire*, s. 405-407 (Beyrut 2004).

Bazıları da şöyle demiştir: Cehennemde on dokuz azap türü vardır; her birinde bir melek baş görevlidir. Bu konuda başka şeyler de söylenmiştir.

Âyet şöyle devam ediyor: "Cehennemde baş görevli melekleri on dokuz tane yapmamızın bir diğer sebebi de *kendilerine kitap verilenler* önceki iki kitapta (Tevrat ve İncil'de) söylenen bu sayının Kur'an'da da geçtiğini işittiklerinde onun Allah katından indirilmiş bir kitap olduğunu *kesin olarak bilsinler.* Bir de Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] *iman edenlerin* diğer indirilenleri tasdik ettikleri gibi, bunu da tasdik ederek *imanları artsın;* böylece mevcut imanlarını daha da artırsınlar." Yahut müminler, Ehl-i kitabın teslimiyetini ve tasdikini gördüklerinde imanlarındaki yakînlerini artırsınlar.

"Kendilerine kitap verilenler ve müminler şüpheye düşmesinler." Bu, Ehl-i kitap'la müminlerin yukarıda bahsedilen halini tekit etmekte ve yakînen inanan kimsede herhangi bir şüphenin bulunmadığını bildirmektedir. Açıklama için Ebüssuûd'un tefsirine bakınız.

Âyet şöyle devam ediyor: "Bunun bir diğer sebebi de, *kalplerinde bir hastalık* yani şüphe *bulunanlar ile kâfirler, 'Allah, bu örnekle ne anlatmak istedi ki?' desinler."* Kâfirlerden kasıt, Mekke müşrikleri ve inkârda ısrar edenlerdir. Yani onlar, "Allah bu tuhaf örnekle neyi anlatmak ve ne demek istedi?" derler.

Şöyle denilmiştir: Onlar, onu olması imkânsız bir şeymiş gibi gördeklerinden dolayı onu, yalan bir örnek olarak değerlendirdiler. Yahut, "Meleklerin sayısının on dokuz olmasının hikmeti nedir; daha az veya daha çok olamaz mıydı?" dediler.

"İşte durum böyledir; Allah, dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir." Yani doğru yoldan sapmanın ve doğru yolu bulmanın örneği böyledir; Allah, hakkı ispat ve ilan eden âyetleri (delilleri) gördüğünde iradesini bâtıldan yana kullanan kimseyi işte böyle saptırır. Bu âyetleri gördüğünde (veya işittiğinde) iradesini doğru yolda kullananlardan dilediklerini de işte böylece hidayete erdirir.

"Rabb'inin ordularını ancak O bilir." Yani bahsedilen meleklerin de içinde bulunduğu bütün yarattıklarını ancak Allah bilir. O'ndan başka kimsenin, yaratılmış varlıkların sayısını bilme imkânı yoktur. Allah'tan başka kimse, yaratılmış varlıkların hallerini tafsilatıyla bilmek şöyle dursun, onların özelilklerini ve hakikatini özetle de bilemez; kimsenin onların sayısını, nasıl ve nice olduklarını bilme imkânı yoktur. Allah'ın cehennemde görevli meleklerin sayısını on dokuzdan daha fazla yapması O'nun için zor bir şey değildir; fakat bu sayıda sizin bilmediğiniz hikmetler vardır.

"Bu, insanlar için sadece bir öğüttür." Bu sekar cehennemi ve onun korkunç halleri hakkında anlatılan bu şeyler, insanların kötü işlerden kaçınmaları için yapılmış bir uyarı ve öğüttür.

"Hayır, onlar öğüt almazlar." Onlar, haklarında ezelde şekavet (cehennemlik olma) hükmü verildiği için öğüt ve ibret almazlar.

"İnsanlara büyük faydalar veren *aya yemin ederim. Ayrıca, çekilip gittiğinde geceye, aydınlandığında sabaha yemin ederim ki* o, sekar felaket ve *belaların en dehşetlisidir.* Onun benzeri bir felaket yoktur. *O, insanlar için en büyük uyarıcıdır.* Tabii ki o, *içinizden ileriye geçmek yahut geride kalmak isteyenler için bir uyarıcıdır."* Yani sizden, hayır yolunda ilerlemek veya ondan geri kalmak isteyenler için bir uyarıcıdır.

Zekkâk demiştir ki: "O, emredilen şeyleri yapmak ve yasaklanan işlerden kaçınmak isteyen kimseler için bir uyarıdır."

Beyzâvî üzerine hâşiye yazan Abdurrahman-ı Fâsî demiştir ki: "Özetle deriz ki: Kul, iyilik yapma imkânına sahip olduğu gibi, aksini yani kötülük yapma gücüne de sahiptir. Bunun için kul, iyi işleri yapmak, kötülüklerden kaçınmakla mükellef (sorumlu) tutulmuştur. İyi kötü bütün işlerin gerçekleşmesinin Allah'ın dilemesine bağlanması, kulu sorumluluktan kurtarmaz; çünkü kul tercih ettiği işi yapmada kendi iradesini kullanmaktadır ve onu yapması için kendisine bir zorlama yapılmamaktadır. İnsân sûresinin 54-56. âyetlerinde de bu durum dile getirilmişti."

31-37. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ'nın isimlerinden ikisi de "el-Celîl" ve "el-Cemîl"dir. Cenâb-ı Hak, el-Celîl ism-i şerifinin tecellilerini uygulamak için ordular görevlendirmiştir, onlar insanları celâlinin tecellisi olan inkâr ve isyanlara sürüklerler. Hak Teâlâ, el-Cemîl isminin tecellilerini uygulamak için de ordular görevlendirmiştir; onlar da insanların cemalinin tecellisi olan hidayete ve taate yönlendirirler. Yüce Allah bunu, zatından kaçanla, kendisine yönelen kimseleri deneyip imtihan etmek için yaptı.

Cenâb-ı Hak, âyette işaret yollu şöyle buyuruyor: Biz, Allah'tan kopma ateşinde azabına düşenlerin başında sadece melekleri görevlendirdik. Onlar, ilâhî huzura girişte görevli meleklerdir. Onlar ilâhî huzura girmeye layık olmayan bazı nefislere mani olurlar ve onları hevâ ateşine atarlar. Bizim nefsi perdeleyen ve ilâhî huzura girmekten engelleyen şeyleri on dokuz tane yapmamızın tek sebebi, bunun gafiller ve velilerin varlığını inkâr edenler için bir imtihan olmasıdır. Böylece, bu engellere takılıp Rabb'inden perdelenen kimselerle, onlardan kurtulup Rabb'ine ulaşan kimseler ortaya çıkar. Bunun bir diğer sebebi de Allah'ı yakînen tanıyanlar o perdelerden kurtulduklarında yakîne ulaşırlar, onlardan kurtulmak için mücâhede eden sâliklerin de imanları artar; gittikleri yolun hak olduğu konusunda kalplerinde hiçbir şüphe ve vesvese kalmaz. Kalplerinde iman zayıflığı gibi hastalık bulunanlar ise, "Allah kulların kalplerinde bu hastalıkları yaratmakla ne yapmak istedi ki?" derler.

Onlara denir ki: Allah kalbi perdeleyen bu şeylerle, bazılarının onlara takılıp kalarak Allah'ın huzurundan uzaklaşmasını, bazılarının da onlardan kurtularak doğru yola ulaşmasını istedi. Rabb'inin kulları O'ndan uzaklaştıran kahır ordularıyla O'na ulaştıran rahmet ordularının sayısını ancak kendisi bilir.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah'ın orduları, azameti, ululuğu, saltanatı ve kahrıdır. Öyle ki göklerin ve yerin orduları ondan ortaya çıkmıştır. Âriflerin kalplerinde, muvahhidlerin ruhlarında

ve sevenlerin nefislerinde tasarrufta bulunan manevi ordular Allah'a aittir. O ordularla, bütün inatçı zalimler ve azgın zorbalar helâk edilir.

Şöyle denilmiştir: Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] buyurdu ki: "Siz (insanlar), yaratılmış varlıkların sayısını bilmeye güç yetiremiyorsunuz, bu durumda benim isim ve sıfatlarımı hakikatiylenasılbileceksiniz?"[322]

Cenâb-ı Hak sonra, nefsanî hazların ateşinden ve kötü arzuların peşine düşmekten sakındırdı, içine düşenler için onların en büyük felaket olduğuna, insanı en aşağı seviyeye düşürdüğüne yemin etti. Sonra buyurdu ki: İsteyen, hevâsından kaçarak bana gelsin; isteyen de kötülüklere dalarak huzurumdan geri kalsın. Kötü hale düşmekten yüce Allah'a sığınınız.

Hevâsına Tâbi Olanla Ondan Kurtulan Kimsenin Hali

Cenâb-ı Hak sonra, nefsi Hak'tan perdeleyen kötülüklere takılıp kalanlarla onlardan kurtulanların halinden bahsederek şöyle buyurdu:

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهٖينَةٌ ﴿٣٨﴾ اِلَّا اَصْحَابَ الْيَمٖينِ ﴿٣٩﴾
فٖى جَنَّاتٍ يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿٤٠﴾ عَنِ الْمُجْرِمٖينَ ﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ
فٖى سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلّٖينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ
الْمِسْكٖينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَٓائِضٖينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا
نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدّٖينِ ﴿٤٦﴾ حَتّٰٓى اَتٰينَا الْيَقٖينُ ﴿٤٧﴾ فَمَا تَنْفَعُهُمْ
شَفَاعَةُ الشَّافِعٖينَ ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضٖينَ ﴿٤٩﴾
كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرٖيدُ كُلُّ

322 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/467.

امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُؤْتٰى صُحُفًا مُنَشَّرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ
الْاٰخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّا اِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ ﴿٥٥﴾ وَمَا
يَذْكُرُونَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

38. *Herkes kazandığına karşılık bir rehindir.*

39. *Ancak, amel defterini sağ tarafından alanlar hariç.*

40-41. *Onlar cennetlerdedir. Orada mücrimlerin halini sorarlar.*

42. *Onlara, "Sizi sekara (cehenneme) sokan nedir?" derler.*

43. *Onlar da der ki: "Biz namaz kılmazdık."*

44. *"Yoksula yedirmezdik."*

45. *"Bâtıla dalanlarla birlikte biz de dalardık."*

46. *"Üstelik ceza gününü de yalanlıyorduk."*

47. *"Nihayet ölüm bize gelip çattı."*

48. *Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez.*

49. *Böyle iken onlara ne oluyor da öğütten yüz çeviriyorlar?*

50-51. *Onlar sanki aslandan kaçan yaban eşekleridir.*

52. *Bir de onlardan her biri, kendisine mahsus özel bir kitap verilmesini ister.*

53. *Hayır, hayır! Onlar ahiretten korkmuyorlar.*

54. *Hayır, durum onların düşündüğü gibi değil! Şüphesiz bu (Kur'an) bir uyarıdır.*

55. *Artık kim dilerse ondan öğüt alır.*

56. *Fakat Allah dilemedikçe öğüt alamazlar. Allah, kendisinden korkulmaya en layık olandır. O, affetmeye de en layık olandır.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Herkes kazandığına karşılık bir rehindir."* Yani herkes yaptığı amelin hesabını vermek ve karşılığını görmek için Allah'ın huzurunda tutulur. Herkes günahı sebebiyle rehin alınır.

"Ancak, amel defterini sağ tarafından alanlar hariç." Onlar, yaptıkları salih amellerle kendilerini azaptan kurtarırlar; aynen borçlu kimsenin borcunu ödeyerek kendini talepten ve takipten kurtardığı gibi.

Bazıları, âyette kastedilenlerin, müslümanların bulûğa ermemiş çocukları olduğunu söylemiştir; çünkü onların, kendilerini rehin almayı gerektirecek kötü amelleri yoktur.

Onların, Allah tarafından haklarında cennetlik olma hükmü verilen kimseler olduğu da söylenmiştir.

"Onlar, anlatılamayacak güzellikte olan *cennetlerdedir. Orada azgın günahkârların halini sorarlar."*

Nesefî, bu sormanın cennetliklerin birbiri arasında gerçekleştiğini söylemiştir. Cennetliklerden bazıları diğerlerine, azgın günahkârların halini sorar, onlar da der ki: "Biz mücrimlere, "Sizi cehenneme sokan nedir?' diye sorduk, onlar, 'Biz namaz kılanlardan değildik; yoksula yedirmezdik, bâtıla dalanlarla birlikte biz de dalardık, üstelik ceza gününü de yalanlıyorduk; nihayet ölüm bize gelip çattı!" dediler" şeklindecevapverirler.[323]

Ebüssuûd, bu görüşü kabul etmemiş; soru ve cevabın cennetliklerlecehennemliklerarasındagerçekleştiğinibelirtmiştir.[324]

Mücrimler (kâfirler), kendilerine soru soranlara cevap olarak derler ki:

"Biz namaz kılmazdık; bize farz edilen namazı kılmazdık. Müslümanların yedirdikleri gibi *yoksulu yedirmezdik."* Âyette, kâfirlerin de

---

323 Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 4/457.

324 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/332.

müslümanlar gibi dinin amelî konulardan sorguya çekileceklerine dair bir delil vardır. Mücrimlerin cevabı şöyle devam ediyor:

"Bâtıla dalanlarla birlikte biz de dalardık." Biz de bâtıla dalanlara katılır, Allah'ın âyetleri hakkında yalan ve iftara olacak şeyleri söylerdik.

"Üstelik hesap ve *ceza gününü de yalanlıyorduk; nihayet ölüm bize gelip çattı!"* Bu ifade, onların, bahsedilen işleri, kendilerine ölüm gelene kadar devam ettirdiklerini göstermektedir.

"Artık, meleklerden, peygamberlerden, velilerden ve salihlerden oluşan *şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez."* Çünkü şefaat sadece müminlere fayda verir. Âyette, müminler için şefaatin mevcut olduğuna dair bir delil vardır.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Ümmetimden öyle kimseler vardır ki onun şefaatiyle Rebîa ve Mudar kabilelerinden daha çok kimse cennetegirer."*[325]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Böyle iken onlara ne oluyor da* Kur'an'la yapılan uyarı ve *öğütten yüz çeviriyorlar?"* Bunca deliller iman etmelerini gerektirirken ve bütün hak davetçiler onları imana çağırırken, onlar neye dayanarak imandan yüz çeviriyorlar ve davetçiye arkalarını dönüp kaçıyorlar?

"Bu halleriyle *onlar sanki aslandan kaçan yaban eşekleridir."* Kâfirler Kur'an'dan ve ondaki öğütlerden kaçmaları bakımından müthiş bir korkuyu kapılıp azgınlaşan ve bütün gücüyle kaçan yabani eşeklere benzetildiler. Bu benzetmeyle onların ne kadar çirkin ve kötü bir halde oldukları apaçık ortaya kondu.

"Bir de onlardan her biri, kendisine mahsus özel bir kitap verilmesini ister." Yani onlar, bu öğütle yetinmediler, ona razı olmadılar; her biri, kendisine özel sahifeler verilmesini, gökten şahsına mahsus bir kitap indirilmesini, içinde isimlerinin ve beraatlarının yazılı olmasını istediler. Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek, "Bizim her birimi-

---

325 Ahmed, *Müsned*, 4/212; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/321.

ze gökten bir kitap getirmedikçe, gelen kitabın üzerinde, 'Bu, âlemlerin Rabb'inden falan oğlu filana gönderilmiştir' yazmadıkça ve onda sana tâbi olmamızı emretmedikçe, sana tâbi olmayacağız" dediler. Şu âyette onların bu sözünden bahsedilmektedir:

"Kâfirler, 'Sen gökten bize okuyacağımız bir kitap indirmedikçe, sana inanmayız' dediler" (İsrâ 17/93).

Diğer bir rivayete göre müşrikler şöyle dediler: "Eğer Muhammed doğru söylüyorsa, sabahleyin kalktığımızda her birimizin başucunda gökten inmiş bir sahife bulunsun, sahifenin içinde, o kimsenin beraati ve cehennemden güvende olduğuna dair bir yazı bulunsun!"

Cenâb-ı Hak onların bu küstahça tavırlarını reddetti ve onları mucize istemekten sakındırarak şöyle buyurdu:

"*Hayır,* onlara istedikleri verilmeyecek; onlar, kendilerine sahife verilmediği için imandan yüz çeviriyor değiller, *bilakis onlar ahiretten korkmuyorlar,* bunun için öğütten yüz çeviriyorlar. *Hayır, durum onların düşündüğü gibi değil; şüphesiz bu Kur'an apaçık bir uyarıdır."*

Cenâb-ı Hak onları, öğütten yüz çevirmekten sakındırarak buyurdu ki: "*Bu Kur'an* herkes için yeterli apaçık *bir uyarıdır; artık kim dilerse ondan öğüt alır.* Yani dileyen onun öğüdünü alır, uygular ve iki cihan saadetini elde eder. *Ancak, Allah dilemedikçe onlar,* sadece kendi dilemeleriyle *öğüt alamazlar."* Allah onların doğru yolu bulmalarını isterse öğüt alırlar; yoksa Allah dilemedikçe onların başka bir yolla bunu yapmaları mümkün değildir. Âyette, kulların bütün fiillerinin Allah Teâlâ'nın dilemesine bağlı olduğu açıkça ifade edilmektedir.

Âyet şöyle devam ediyor: "*Allah, kendisinden korkulmaya en layık olandır.* O, azabından korkulup sakınılmaya, kendisine iman ve itaat edilmeye en layık olandır. *O,* kendisine iman ve itaat edenleri *affetmeye de en layık olandır."*

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bu âyeti şöyle açıklamıştır: *"O, kendisinden korkulmaya layıktır; O, kendisinden korkanları affetmeye de en layık olandır."*

Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivayetine göre Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu âyeti okuduğu zaman şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ buyurdu ki: Ben, kendisinden korkulmaya en layık olanım. Benimle birlikte başka bir ilâh edinilmez. Kim, bana ortak koşmaktan sakınırsa ben onu affetmeye en layık olanım."*[326]

38-56. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), *"Herkes kazandığına karşılık bir rehindir"* âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Bir hale bağlanıp kalan ve bir makama takılan herkes rehindir. Ancak Allah'tan başka her şeyden gönlünü çekenler, kendilerini mâsivanın (dünyanın, manevi halin, makamın, kerametin ve bütün itibarların) bağından âzat etmişlerdir. Onlar, Hak Teâlâ'yı müşahede eden cennetlik kimselerdir. Onlar, Allah'a yakınlık ve vuslat cennetlerindedirler."[327] Yani sahip olduğu manevi hale veya makama takılıp kalan herkes, onunla rehin alınmıştır; ancak Cenâb-ı Hakk'ı müşahede haline ulaşan ârifler, bütün bunların bağından kurtulmuşlardır. Onlar, Allah Teâlâ'nın lutuf ve ihsanıyla dostluğu için seçtiği müminlerden has bir gruptur. Onlar, marifet cennetlerinde bulunurlar. Gafillere, "Sizi Allah'a yakınlık ve vuslat derecesinden aşağı düşüren nedir?" diye sorarlar, onlar da cevap olarak derler ki:

"Biz, kalbi sürekli Allah'ın huzuruna bağlamak olan manevi namazı kılmazdık; fakirleri yedirip içirmezdik. Biz, mallarımızda ve canlarımızda cimrilik ederdik. Dünya ehli ile boş işlere dalardık; dilimizle söylemesek de halimizle hesap gününü yalanlardık."

Çünkü onlar, amelleri, hesap gününü tasdik etmeyenler gibi davrandıkları için ahiretteki sonuca göre böyle derler.

Gafiller sözlerine devamla derler ki: "Bize ölümden sonra yakîn hali gelinceye kadar böyle devam ettik; şimdi pişman olduk fakat pişmanlık fayda vermedi."

---

326 Tirmizî, Tefsîru Sûre, 74 (nr. 3328). İbn Mâce, Zühd, 35 (nr. 4299); Dârimî, Rikâk, nr. 2724; Ahmed, *Müsned*, 3/142.

327 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/467.

O gün ayaklar kayar, şefaat edenlerin şefaati onlara fayda vermez, çünkü onlar gafil olarak öldüler. Şefaat, kişiyi kurbiyyet makamına yükseltmek ve onu özel seçilmiş kullar arasına katmak için olmaz. Kim, dünyada gafleti sebebiyle Allah'tan uzak bir halde ölmüşse, o kimse ahirette, Allah'a yakın has kullardan olmaz, kendisine bin peygamber ve bin veli şefaat etse bile bu gerçekleşmez. Çünkü Allah'a yakınlık, dünyada elde edilen keşif miktarınca olur. Ruhtan manevi perdelerin açılması için gereken manevi arınma ve terbiye dünyada istenmektedir. Kişiye fayda veren keşif dünyada elde edilendir. İnsan dünyada ne durumda ise ahirette ona münasip durumla karşılaşır. Bunu şu hadis-i şeriften anlıyoruz:

"Kişi, yaşadığı şekilde ölür; öldüğü şekilde diriltilir."[328]

Şefaat, müminin cehennemden kurtuluşu için veya maddi derecesini (ahiret nimetlerini) artırmak için olur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Onlara ne oluyor ki kendilerini uyaran âriflerden ve onların öğüdünden yüz çeviriyorlar. Onlar sanki, aslandan korkup kaçan yaban eşekleri gibidir. Onlar, ahmak ve cahil oldukları için eşeklere benzetilmiştir.

Her kim velilerden keramet isterse o kimse, Hakk'ın rızasını talebinde yalancıdır; eğer o kimse Allah rızasını talep etmede samimi olsaydı, Allah ona velilerin eliyle birçok keramet gösterirdi.

Hayır, o gafiller ahiretten korkmuyorlar, şayet korksalardı, onu sürekli gözlerinin önünde tutarlar, ona hazırlanırlar, böylece herhangi bir keramete ve mucizeye bağlanıp kalmazlardı.

Bütün işler yüce Allah'ın elindedir. O, kendisinden korkulmaya layıktır; O, kullarını affetmeye de en layık olandır.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

---

328 Müslim, Cennet, 83.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Müddessir sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(75) KIYÂME SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Kıyâme sûresi Mekke döneminde inmiş olup kırk âyettir. Sûre, adını birinci âyetteki "kıyâme" kelimesinden almıştır. Sûrede başlıca, öldükten sonra dirilme ve ceza, ölüm sırasında insanın durumu ve kâfirlerin ahirette karşılaşacağı zorluklar konu edilmektedir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrede, *"Onlar ahiretten korkmuyorlar"* (Müddessir 74/53) buyruldu. Onların korkmadığı gün, ahiret olup Allah Teâlâ bu sûrenin başında o güne yemin ederek şöyle buyurmuştur:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

لَٓا اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ ﴿١﴾ وَلَٓا اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾ اَيَحْسَبُ
الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُۜ ﴿٣﴾ بَلٰى قَادِرٖينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ
﴿٤﴾ بَلْ يُرٖيدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُۚ ﴿٥﴾ يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِۜ

﴿٦﴾ فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُۙ ﴿٧﴾ وَخَسَفَ الْقَمَرُۙ ﴿٨﴾ وَجُمِعَ الشَّمْسُ
وَالْقَمَرُۙ ﴿٩﴾ يَقُولُ الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ اَيْنَ الْمَفَرُّۚ ﴿١٠﴾ كَلَّا لَا وَزَرَۜ ﴿١١﴾ اِلٰى
رَبِّكَ يَوْمَئِذِنِ الْمُسْتَقَرُّۜ ﴿١٢﴾ يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَۜ
﴿١٣﴾ بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِه۪ بَص۪يرَةٌۙ ﴿١٤﴾ وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذ۪يرَهُۜ ﴿١٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. *Hayır (onların dediği gibi değil); **kıyamet gününe yemin ederim.***

2. *Hayır (onların dediği gibi değil); **kendini kınayan nefse de yemin ederim** (ki şüphesiz siz diriltilip hesaba çekileceksiniz).*

3. ***İnsan, kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor?***

4. ***Evet, bizim onun parmak uçlarını bile önceki haline getirmeye gücümüz yeter.***

5. ***Fakat insan gelecekte de kötülük işlemeye devam etmek ister.***

6. ***"O kıyamet günü ne zaman?" diye sorar.***

7-9. ***Gözlerin dehşetten kamaştığı, ayın tutulup karardığı, güneş ve ay bir araya getirildiği zaman,***

10. ***O gün insan, "Kaçış nereye?" diyecektir.***

11. ***Hayır, sığınacak hiçbir yer yoktur.***

12. ***O gün varıp durulacak yer, sadece Rabb'inin huzurudur.***

13. ***O gün insana, yapıp önden gönderdiği ve yapmayıp geride bıraktığı şeyler haber verilir.***

14-15. ***İnsan, mazeretler ileri sürse de kendi haline yakînen şahittir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Hayır,* onların dediği gibi değil; kıyamet gününe yemin ederim ki öldükten sonra dirilmek gerçekleşecektir."

"Hayır, onların dediği gibi değil; *kendini kınayan nefse yemin ederim* ki şüphesiz siz diriltilip hesaba çekileceksiniz."

Âyette kendisine yemin edilen nefis, takvaya ulaşan nefistir; o, taatlerde bütün gayretini sarfetse bile, kendisini kusurlu bularak sahibini kınar.

Bir diğer görüşe göre, kendisine yemin edilen nefis, devamlı nefs-i emmâreyi yani kötülüğü emreden nefisleri kınayan mutmainne nefislerdir.

Bazıları ise âyette iyi-kötü bütün nefislere yemin edildiğini söylemiş ve bu görüşünü şu hadise dayandırmıştır:

"Kıyamet günü iyi-kötü herkes kendisini kınar. Eğer hayırlı işler yapmışsa, 'Niçin daha fazla yapmadım!' diye kendisini kınar. Kötülük etmiş biriyse, "Keşke yapmasaydım!' diye kendisini kınar."[329]

Sa'lebî bu hadisi, Hz. Berâ'nın [radıyallahu anh] sözü olarak nakletmiştir.[330]

Ebüssuûd bu haberi zayıf bularak demiştir ki: "Herkeste az çok bulunacak bu kadar kınama, kendisine yemin edilerek yüceltilmeye medar olmaz. Âyette yapılan yemin, daha özel olmalı ki yemin edilmeye değsin. İyilik yapmış müminler kendilerini kınarsa, kâfirlerin kendilerini kınaması nasıl olur düşünün!

Bir görüşe göre kendisine yemin edilen kınayıcı nefis, Hz. Âdem'in nefsidir; çünkü o, kendisinin cennetten çıkarılmasına sebep olan işi neden yaptım diye nefsini sürekli kınamaktadır."[331]

---

329 Aynı konuda bir hadis için bk. Tirmizî, Zühd, 58; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* nr. 2232.
330 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 6/328.
331 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm,* 6/335.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "Öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden *insan,* kendisinin toprakta dağılıp ufalanarak toz haline gelmiş yahut rüzgârın yeryüzünün değişik yerlerine savurduğu veya denize attığı *kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor?"*

Şöyle denilmiştir: Adî b. Rebîa, Ahnes b. Şerîk ile akraba olmuştu. İkisi de Allah Resûlü'ne düşmanlık edip eziyet veriyorlardı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) onlar hakkında, *"Allahım, beni şu iki kötü komşudan sen kurtar"* diye dua etmiştir. Adî b. Rebîa dedi ki: "Ey Muhammed, kıyamet ne zaman kopacak, nasıl ve ne şekilde gerçekleşecek?" diye sordu. Allah Resûlü de kıyametle ilgili bilgi verdi. Adî, "Ey Muhammed, kıyameti gözlerimle görsem seni yine tasdik etmem ve sana inanmam. Peki, kıyamet günü Allah şu çürüyüp dağılmış kemikleri toplayacak mı?" diye sordu, bunun üzerine, *"İnsan, kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor?"* âyeti indi.[332] Devamındaki âyette şöyle buyruluyor:

"Evet, bizim onun parmak uçlarını bile önceki haline getirmeye gücümüz yeter." Yani Allah dünyada, küçük olmasına rağmen parmak uçlarını birbirinden ayrı ve dağınık olmadan bir araya getirdiği gibi, ondan daha büyük olan kemikleri bir araya getirmeye de güç sahibidir.

"Fakat insan önündeki günlerde de kötülük işlemeye devam etmek ister." Yani kâfir insan, önündeki vakitlerde ve gelecek zamanda günahına devam etmeyi ister, günahtan çekinmez, elini çekmez.

İmam Kuşeyrî âyetin tefsirinde demiştir ki: "Kâfir ve gafil insan, gelecek günlerde de isyan olan işlerini çoğaltmaya azmeder; kalbinden günahta ısrar düşüncesini söküp atmaz; bu durumda tövbesi de kabul olmaz. Çünkü tövbenin kabul edilmesinin şartlarından biri de yapılan kötü amelin benzerine dönmemeye kesin karar vermektir. İnsan, yaptığı kötü işten hoşlanır ve benzeri bir günaha dönmeyi düşünürse, onun pişmanlığı gerçek ve makbul değildir."[333]

332 Ebüssuûd, *a.g.e.,* 6/335.
333 Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât,* 6/220.

Âyete şu mana da verilmiştir: O insan, önündeki şeyleri (ahireti, hesabı, cenneti ve cehennemi) inkâr eder. *"Kıyamet günü ne zaman kopacak, diye sorar"* âyeti de bunu göstermektedir. O bunu, kıyametin kopmasını imkânsız görerek alay etmek için sorar.

Devamındaki âyette kıyametin kopma anına ait bazı durumlardan şöyle bahsedildi:

"Gözlerin dehşetten kamaştığı, ayın tutulup karardığı, güneş ve ay bir araya getirildiği zaman kıyamet kopar." Ayın ışığı yok olup gider veya ay tamamen gözden kaybolur. Ay ile güneş birleştirilir, birbirine sarılıp dürülerek ateşe (cehenneme) atılır. Yahut güneşle ay, ışıkları sönmüş siyah iki yuvarlak halinde bir araya getirilir.

Atâ b. Yesâr demiştir ki: "Kıyamet günü güneşle ay birleştirilip denize atılır; böylece Allah'ın en büyük ateşinden biri olurlar."

Yahut Allah güneşle ayın batış yerini birleştirir, ikisi aynı yerden batarlar.

"O gün insan, "Kaçış nereye?' der." Yani bu büyük olayların meydana geldiği gün insan, kurtuluştan ümidini kesmiş olarak, "Bu ateşten kurtulmalın yolu nedir, nereye kaçmalı?" diye kurtuluş yolu arar.

İnsandan kasıt, kâfirlerdir yahut dehşetin büyüklüğünden dolayı kurtuluş yeri arayacak olan bütün insanlardır.

Kuşeyrî demiştir ki: "Bu durum, cehennem yetmiş bin zincirle çekilip getirildiği zaman olur. Her zincir yetmiş bin meleğin elindedir. Bunu gören insan, 'Kaçış yeri nerede?" diye ondan kaçıp kurtulmak ister. 'Ona, *hayır,* Allah'ın hükmünden *kaçıp kurtulacak* ve sığınacak *bir yer yoktur; O gün varıp durulacak yer, sadece Rabb'inin huzurudur'* denir. Yani O'nun hükmünden kaçıp kurtulmak mümkün değildir. O gün insanın varıp karar kılacağı yer ve yolculuklarının son durağı Allah'ın huzurudur.

Yahut onların işi, Allah'ın hükmüyle noktalanır, haklarında verilen ilâhî hüküm onlar için son karardır.

Yahut onların kalacakları yer Allah'ın dilemesine kalmıştır; O, dilediğini cennete, dilediğini cehenneme gönderir.

'O gün insana, yapıp önden gönderdiği ve yapmayıp geride bıraktığı şeyler haber verilir.' Yani iyi olsun kötü olsun herkese, amelleri tartılırken yaptığı bütün iyi ve kötü ameller bildirilir. İyiliklerine karşılık mükâfat alırken, kötülüklerine karşılık olarak azaba uğrar. İnsanın geride bıraktıkları ise yapmadığı iyilik veya kötülüklerdir. İnsan, yapmadığı farz amellerden dolayı azap görür, terkettiği günahlar karşılığında da sevap kazanır.

Âyete şu manalar da verilmiştir:

İnsana, ölümünden önce yaptığı iyilik ve kötülükler haber verilir; ona ayrıca kendisi yapmadığı fakat başkasının yapmasına sebep olduğu iyilikler ve kötülükler de haber verilir.

İnsana, ömrünün evvelinde (gençliğinde) yaptıkları ve ömrünün sonuna yani ihtiyarlığa bıraktığı amelleri haber verilir.

İnsana, malından Allah yolunda harcayarak ölmeden ahirete gönderdikleriyle, geride vârislerine bıraktıkları haber verilir. *'Herkes, önceden yapıp gönderdiklerini ve geride bıraktıklarını bilir'* (İnfitâr 82/5) âyeti de aynı manadadır.

"İnsan, mazeretler ileri sürse de kendi haline yakînen şahittir." Yani kendi yaptığı kötü amellere şahittir. İnsanın amellerine şahit olanın, o ameli yaptığı vücut organları olduğu da söylenmiştir.

Yahut insan kendi nefisine karşı bir delildir. Yani o gün insana dünyada iken yaptığı bütün amelleri bildirilir; hem o bütün hallerini tafsilatıyla bilmektedir; hem yaptıklarına vücut organları da şahitlik etmektedir. Artık bundan sonra, kendisini savunmak için hangi mazeret ileri sürse kabul edilmez; çünkü âzaları kendisini yalanlamaktadır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

1-15. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, kıyamet gününe yemin ettikten sonra peşinden nefs-i levvâmeye (Rabb'ine karşı işlediği kusurlardan dolayı kendisini kınayan nefse) yemin etti; bunun sebebi ikisinde de büyük olayların mevcut olmasıdır. Hatta nefs-i levvâme Allah katında daha büyük bir rütbeye sahiptir; çünkü bu nefis, önce işlediği kusurlardan dolayı sahibini kınar, sonra bu halden yükselerek nefs-i mülhime yani sahibine hayırları ve ledünnî ilimleri ilham eden bir nefis olur. Sonra vasıtasız olarak Cenâb-ı Hakk'ı müşahede halini elde ederek mutmain (Allah ile huzur bulmuş, yakîne ulaşmış) bir nefis olur. Artık varlıkları Allah'a değil, Allah'ı varlıklara delil görür; O'ndan başka gerçekte bir vücut sahibi görmez. İşte o zaman nefis (ruh) aslına dönmüş olur; bütün varlıklar da asıllarına (fânilik hallerine) dönmüş olurlar. Ezelî ve ebedî olan Allah Teâlâ'dır. Artık ârifin gözünde sonradan yaratılmış varlıklar silinip gider, ezelî olan yüce zat, önceden olduğu gibi, tek olarak bâki kalır.

Bu izaha göre nefisler emmâre, levvâme, mülhime ve mutmainne olarak dört çeşittir. Hakikatte nefis (ruh) tektir; o manevi tezkiye, terbiye ve terakkisindeki değişik durumlara, yükseliş ve inişlerine göre farklı isimler alır.

Nefsin aslı ruhtur. Ruh, günahların zulmetine bulandığı zaman ona "nefs-i emmâre" denir. Yaptığı kötü işleri kınamaya başladığı zaman ona "nefs-i levvâme" denir. İlham alacak ve kalbe ilham verecek hale gelince ona "nefs-i mülhime" denir. Mâsivadan kurtulup Allah ile huzur halini elde edince ona "nefs-i mutmainne" denir.

Kuşeyrî, âyetlere işârî olarak şu manaları vermiştir: "Nefsi ve hevâsıyla perdelenmiş insan, onun iyi ve kötü amellerini bir araya getirmeyeceğimizi mi sandı. Onun yaptığı iyi ve kötü işler çok küçük bile olsa biz onları bir araya getirmeye kadiriz.

Kalbi perdeli insan, gelecek zamanda daha fiilen yapmadan önce niyet ve itikadıyla kötülük yapmak istiyor, yani gelecekte günah işlemeye karar veriyor. O, uzun emele sahip olduğu ve ahireti unuttuğu

için, 'Kıyamet günü ne zaman?' diye soruyor. Eğer onun basireti (kalp gözü) açılsaydı, kâinatta sürekli birini yok eden, diğerini var eden ilâhî tecellilere bakarak varlık âleminde her an bir çeşit kıyametin yaşandığını görürdü.

İlâhî tecelliler karşısında gözler kamaştığı, güneş gibi parlayan ruh karşısında kalbin nurunun sönüp kaybolduğu, ilâhî tecelli altında ruh ile kalp birleştiği zaman, insan, 'Yok olmaktan ve ölüp gitmekten kurtuluş yolu nerede?' der. O zaman insanda, temkin kuvveti yoktur, bunun için tamamen yok olmaktan korkar. O gün, Allah'a kaçtıktan sonra, huzur ve temkin hali de O'nun katındadır. Bunun için Hak Teâlâ, *'Allah'a koşun (Mâsivadan O'na kaçın)'* (Zâriyât 51/50) buyurmuştur." Kuşeyrî'nin açıklamalarını mana olarak verdik.

O gün insana, daha önce yaptığı mücâhedeler (ibadet, taat ve riyâzetler) haber verilir; zira onların güzel sonucunu görür; yapmayıp geride bıraktığı güzel şeyleri de görür; çünkü onları terketmenin uğursuzluğunu görür. Müşahede, mücâhede ölçüsünde gerçekleşir. Kul ne kadar mücâhede ederse, müşahedesi o derece büyük olur. Güzel işlerden geri kaldığı ölçüde müşahedesi azalır. Aslında insan bütün yaptıklarına ve yapmadıklarına şahittir. Eğer insanın basireti sağlam ve iç âlemi temizse kalbinin noksan ve fazla halini görür; onun zayıf ve kuvvetli halini farkeder. Manevi seyrindeki halinde haddi aştığında, bir sürü mazeretler de ileri sürse özrü kabul edilmez. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Vahiy Alma Şekli

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], kendisine vahiy geldiği zaman, daha vahiy tamamlanmadan indirilen âyeti Cebrâil'den [aleyhisselâm] almak istiyordu. Cebrâil [aleyhisselâm] ona vahyi okuduğunda, âyet henüz bitmeden Allah Resûlü, işittiklerimi unuturum korkusuyla onu hızlıca tekrarlamaya çalışıyordu. Bunun üzerine şu âyet indi.[334]

334 Buhârî, Tefsîru Sûre, 75/1 (nr. 4929); Müslim, Salât, 147; Tirmizî, Tefsîru Sûre, 75/1; Nesâî, İftitah, 37; Ahmed, *Müsned*, 1/343.

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ﴿١٦﴾ اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُ ﴿١٧﴾ فَاِذَا
قَرَاْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ ﴿١٨﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ﴿١٩﴾

16. ***(Resûlüm) Onu (vahyi) hemen almak için aceleyle okumaya çalışma.***

17. ***Şüphesiz onu (kalbinde) toplamak ve (dilinle) okumak bize aittir.***

18. ***O halde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşunu takip et.***

19. ***Sonra onu açıklamak da bize aittir.***

Tefsir

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Bu âyetin, öncesiyle bağlantısı konusunda farklı şeyler söylenmiştir.

Bazıları demiştir ki: "Bu âyette, Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] bir çabası, tutması ve koruması olmadan onun kalbinde Kur'an'ı muhafaza edeceği ve sabit tutacağı belirtilmektedir. Buna gücü yeten Allah, ölüleri diriltmeye, onların çürüyüp dağılmış kemiklerini toplamaya ve parmak uçlarını önceki gibi düzgün şekilde bir araya getirmeye güç sahibidir."

Şerefeddin-i Tîbî, Fahreddin-i Râzî'nin bu âyet hakkındaki şu yorumunu nakletmiştir: "Allah Teâlâ, kâfirlerin aceleyi yani hemen elde edilen dünya zevklerini sevdiğini haber verdi. *'Bilakis insan, önündeki zaman içinde günahlara dalmak ister'* âyeti bunu bildiriyor. Cenâb-ı Hak, *'O vahyi hemen almak için dilini depretme'* âyetiyle en önemli işlerde ve dinin asıl meselelerinde de olsa, acele etmenin kötü bir şey olduğunu belirtti. Âyet bir uyarı mahiyetinde ara cümle olarak söylendi, böylece dünya işlerinde acele etmenin öncelikle kınanacak bir şey olduğu kuvvetle ifade edilmiş oldu."[335]

335 bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 30/196-197.

Bu konuda bazıları da şöyle demiştir: Sûre tamamlanmadan önce bu âyetin arada söylenmesi şuna benzemektedir: Bir adam kitap okumakta iken, başına sıkıntı gelen biri gelip kendisine soru sorar; o da okumaya ara verip sorusunu cevaplandırır, sonra okumasını tamamlamak için kaldığı yerden devam eder. Açıklamalar için Süyûtî'nin *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserine bakınız.

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed! *Onu* yani Kur'an vahyini *hemen almak için aceleyle okumaya çalışma."*

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Cebrâil vahiy getirince, o daha vahyi bitirmeden, dinlediklerini unutma endişesiyle hemen okumaya başlıyordu. Ona, Cebrâil'in [aleyhisselâm] okuması devam ederken, vahyi okumak için dilini hareket ettirmemesi söylendi ve, *"Şüphesiz onu* senin kalbinde *toplamak ve okumak,* senin dilinle okunmasını gerçekleştirmek *bize aittir"* âyetiyle, Allah, bu konuda kendisine güvence verdi. *"Sana vahyedilmesi bitirilmeden önce, onu okumak için acele etme"* (Tâhâ 20/114) âyeti de aynı manadadır.

"O halde, biz onu sana Cebrâil'in diliyle *okuduğumuz zaman, onun okunuşunu* yani Cebrâil'in okuyuşunu *takip et. Sonra,* onun mana ve hükümlerinden biri sana müşkül gelirse *onu açıklamak da bize aittir."*

16-19. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Âriflere denir ki: Kalbine ilâhî vâridatlar indirildiği zaman, onları dile getirmek için acele etme; onların kalbine gelişini sonuna kadar bekle ki senden ne istendiğini anlayasın. Onları kalbinde tutmak ve korumak bize aittir. Onları feyiz halinde senin dilinle okuduğumuzda, onun okunuşunu takip et; sonra onları açıklamak da bize aittir.

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Hakikatler, manevi tecelli halinde toptan gelir; kalp onu aldıktan sonra peşinden açıklaması gelir. Şu âyette buyrulduğu gibi: *"O halde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşunu takip et. Sonra onu açıklamak da bize aittir."*

Manevi feyiz halinde gelen ilâhî vâridatlar, önce özet ve kapalı bir şekilde ortaya çıkar, sahibi olanları tam olarak kavrayamaz ve detayını anlayamaz. Vâridatlar gelip onları ifade ettikten ve yazıya geçirdikten sonra, ârif onları iyice düşününce manasını doğru olarak anlar ve kapalı yönleri açığa çıkar. Onda bir noksanlık ve bozukluk bulunmaz; çünkü o, ilham yoluyla gelen bir vahiydir.

Kâmil şeyhlerden biri, halkasındaki insanlara demiştir ki: "(Kalbimize gelen ilim ve marifetlerden) sizin bizden istifade ettiğiniz gibi, biz de kendimizden istifade ediyoruz."

Allah kendisinden razı olsun, Şeyh Ebü'l-Hasan-i Şâzelî, manevi mevhibelere mazhar olunca, yanında bulunanlara, "Bu sırları bizden yazıp kayda alacak kimse yok mu?" derdi. Bu konuda sûfîlerin kitaplarında yazılı daha pek çok örnek mevcuttur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Ahireti İnkâr Edenlerin Hali

Cenâb-ı Hak devamındaki âyetlerde, öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmekten ve dünyayı sevmekten sakındırma konusuna dönerek şöyle buyurdu:

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَۙ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَۜ ﴿٢١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ
نَاضِرَةٌۙ ﴿٢٢﴾ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌۚ ﴿٢٣﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌۙ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ اَنْ
يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌۜ ﴿٢٥﴾ كَلَّا اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَۙ ﴿٢٦﴾ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍۙ ﴿٢٧﴾
وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُۙ ﴿٢٨﴾ وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِۙ ﴿٢٩﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ
الْمَسَاقُۜ ﴿٣٠﴾ فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰىۙ ﴿٣١﴾ وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۙ ﴿٣٢﴾ ثُمَّ
ذَهَبَ اِلٰى اَهْلِهِ يَتَمَطّٰىۜ ﴿٣٣﴾ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰىۙ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ

فَاَوْلٰى ﴿٣٥﴾ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًىۜ ﴿٣٦﴾ اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ
مَنِيٍّ يُمْنٰى ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰى ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ
الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۜ ﴿٣٩﴾ اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى ﴿٤٠﴾

20. ***Hayır** (yaptığınız doğru değil!). **Siz, hemen ele geçeni** (dünyayı) **seviyorsunuz,***

21. ***Ahireti bırakıyorsunuz.***

22. ***O gün birtakım yüzler sevinçten parıldar;***

23. ***Rab'lerine bakar.***

24. ***O gün birtakım yüzler ise asıktır.***

25. ***Onlar, beli kıran bir felakete uğratılacaklarını anlarlar.***

26. ***Hayır** (dünya hayatı ahiretten hayırlı değildir). **Can boğaza dayandığı zaman,***

27. ***"Bunu kurtaracak kimdir?" denir.***

28. *(Ölmek üzere olan kimse) **bunun dünyadan ayrılış olduğunu bilir;***

29. ***Bacakları birbirine dolanır.***

30. ***İşte o gün sevkediliş sadece Rabb'inedir.***

31. ***O,** (hakkı) **tasdik etmedi, namaz kılmadı,***

32. ***Hak dini yalanladı,** (iman ve taatten) **yüz çevirdi,***

33. ***Sonra da kibirlenerek ailesine gitti.***

34. ***Ona denir ki: "Bu azap sana layıktır, layık!"***

35. ***"Evet, bu azap sana layıktır, layık!"***

36. ***İnsan, başıboş bırakılacağını mı sanır?***

37. O, (belden) atılan meniden oluşan bir nutfe (sperm) değil miydi?

38. Sonra o nutfe, bir "alaka" (rahme yapışan parça) oldu; derken Allah onu yaratıp güzelce şekillendirdi.

39. Ondan da iki cinsi, erkek ve dişiyi yarattı.

40. Peki, bunları yapan Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Hayır,* yaptığınız doğru değil! İçinde bulunduğunuz bu öldükten sonra dirilmeyi inkâr halinden ve isyanlardan uzaklaşın. *Siz,* hazır ve *hemen ele geçecek olan* dünyayı *seviyorsunuz; ahireti bırakıyorsunuz.*" Yani ey insanlar siz, acele etme vasfı ve fıtratı üzere yaratıldığınız için her şeyde acele ediyorsunuz; bunun için fâni olan ve süratle elden çıkıp giden dünyayı seviyorsunuz, kendisi ve nimetleri devamlı olan ahireti terkediyorsunuz.

Âlimlerden biri demiştir ki: "Eğer dünya, taşı toprağı ile yok olacak altından olsaydı, ahiret de ebedî kalacak topraktan olsaydı, akıllı kimse ebedî olanı, fâni olana tercih ederdi. Halbuki durum bunun tam tersidir; dünya fâni olan topraktan, ahiret (cennet) ise ebedî kalacak altından yaratılmıştır."

Bazılarına göre âyet, kâfirlere hitap etmektedir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*O gün birtakım yüzler sevinçten parıldar.*" Yani kıyamet günü pek çok yüz, ilâhî nimetlere ermenin sevinciyle parlar. O, ihlâslı müminlerin yüzüdür. Onların yüzünde, nimetlere ermenin sevinci görülür.

"*Rab'lerine bakarlar.*" Yani Allah'ın cemalini müşahede içine dalarlar ve O'nun dışındaki her şeyden uzaklaşırlar.

Allah Teâlâ'nın kıyamet günü görülmesi farklı olur. Cenâb-ı Hak herkese, dünyadaki kabiliyeti ölçüsünde yüce zatının nurundan takat getirebileceği kadarıyla tecelli eder; böylece herkes, dünyadaki manevi

huzuru ve marifeti kadar Allah'ın cemaline bakma nimetinden nasiplenir.

Âriflere göre Allah Teâlâ'yı dünyada ve ahirette görmek mümkündür ve bu, her iki dünyada da gerçekleşir. Tefsirini yaptığımız âyet buna şahittir. Bu âyet, *"Gözler O'nu idrak edemez"* (En'âm 6/103) âyetini tahsis etmiş; yani O'nu bütün gözlerin değil, bazı gözlerin göremeyeceğini belirtmiştir. Bazıları âyete, *"Gözler O'nu göremez"* manasını vermiştir. Biz de bu manaya göre, âyet tahsis edilmiştir, dedik.

Âlimlerden biri demiştir ki: "Müminler Allah Teâlâ'yı cennete girmeden önce ve sonra görürler. Sahih hadis bunu haber vermektedir. Hadiste geçen, *"Allah mahşerde onlara tanımadıkları bir sûrette gelir"* ifadesindeki "sûret"ten kasıt, sıfattır. Yani Allah onlara tanımadıkları bir sıfatta tecelli eder. Bunun manası şudur: Müminler ikinci seferde Allah'ı tanıdıkları yüce sıfatı üzere görürler. Bu söylediğimiz durum müminler içindir; marifet sahibi âriflere gelince onlar hangi şekilde tecelli ederse etsin yüce Allah'ı tanırlar, hiçbir halde O'nu inkâr etmezler.

Âyetin maksadı, ahiret sevgisinin sebep olduğu güzel âkıbetten bahsederek, dünyaya bağlanmayı kötülemektir. Şu denilmek isteniyor: Akıllı bir kimse, şu basit düşük dünya lezzetini alıp böyle bir sevinç ve lezzeti nasıl bırakır; Allah'ın cemalini seyretmek öyle tatlı ve öyle mutluluk vericidir ki onun üstünde bir lezzet ve sevinç bulunmaz.

Yahut akıllı kimse, sonu hüsran ve azap olan dünya sevincine nasıl aldanır? Açıklama için Şerefeddin-i Tîbî'nin tefsirine bakınız.

"Rabb'ine bakar" âyetini Allah'ın emrine veya vereceği sevaba bakmak şeklinde yorumlamak doğru değildir. Mu'tezile mezhebi âyeti böyle yorumlamıştır.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"O gün birtakım yüzler ise asıktır;* somurtmuş, son derece üzgün ve kederlidir." O, kâfirlerin yüzüdür.

"Onlar, beli kıran dehşetli ve büyük *bir felakete uğratılacaklarını anlarlar. Hayır,* dünya hayatı ahiretten hayırlı değildir." Yani dünyayı tercih

edip ona bağlanmaktan geri durun; önünüzdeki ölümü unutmayın. O ölüm gelince bütün dünya zevkleriniz sona erer ve siz ebedî kalacağınız ahirete göçersiniz. "Bu durum, *ruh boğaza,* gırtlağa *dayandığı zaman* olur. O anda, *'Bunu kurtaracak kimdir?' denir."* Ölen kimsenin yanında bulunanlar, "Bunu ölümden kim kurtaracak?" derler.

Âyete şu mana da verilmiştir: Melekler birbirlerine, "Bunun canını hanginiz alacak; ruhunu rahmet melekleri mi yoksa azap melekleri mi kabzedecek?" derler.

"Ölmek üzere olan kimse *bunun dünyadan* ve sevdiği dünya nimetlerinden *ayrılış olduğunu bilir;* ölüm anında *bacakları birbirine dolanır."*

Said b. Müseyyeb, âyete şu manayı vermiştir: "Onun iki bacağı, kefene sarıldığında birbirine dolanır."

Bazıları da dünyadan ayrılıp ahirete yönelmenin şiddetiyle insanın bacaklarının birbirine dolanacağını söylemiştir.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] ise bununla iki üzüntünün temsilen anlatıldığını, ölen kimsenin birinci üzüntüsünün çocuklarından ayrılmak, ikinci üzüntüsünün ise tek ve Samed olan Allah'ın huzuruna çıkmak olduğunu belirtmiştir.

"İşte o gün sevkediliş sadece Rabb'inedir." Yani Allah'a ve Allah'ın hükmünedir; başkasına değil. İlâhî hüküm sonunda kul ya cennete ya da cehenneme sevkedilir.

"*O,* peygamber ve ona indirilen Kur'an gibi tasdik edilmesi gereken şeyleri *tasdik etmedi.* Yahut malını Allah yolunda sadaka olarak verip temizlemedi. Kendisine farz kılınan *namazı kılmadı.* Kendisine anlatılan Peygamber'i ve Kur'an'ı *yalanladı,* iman ve taatten *yüz çevirdi. Sonra da kibirlenerek,* haklıymış gibi böbürlenerek *ailesine gitti."*

"Ona denir ki: Bu azap sana layıktır, layık!" Yani yazıklar olsun sana, Allah, sevmediğin azabı başına getirsin, helâk olasın. Sana layık olan azaptır. "Evet, bu azap sana layıktır!" İkinci âyet, birinciyi tekit etmek-

tedir. Sanki şöyle denilmektedir: Azap olsun sana, sonra yine azap olsun sana; sana layık olan azaptır.

Bazıları, birinci âyetin, dünyadaki, kabirdeki ve berzahtaki azabı haber verdiğini, ikinci âyetin ise kıyametteki ve cehennemdeki azabı haber verdiğini söylemiştir.

"İnsan, başıboş bırakılacağını mı sanır?" Kâfir insan, dünyada başıboş bırakılacağını, kendisini bir emir ve yasaklama olmayacağını, öldükten sonra dirilmeyeceğini ve hesaba çekilmeyeceğini mi zanneder?

"O insan, belden atılan meniden oluşan bir nutfe (sperm) değil miydi? Sonra o nutfe, bir 'alaka', rahme yapışan donuk bir parça *oldu; derken Allah onu yaratıp güzelce şekillendirdi,* düzgün bir insan şekline getirdi. *Ondan da* yani insandan veya meniden de *iki cinsi,* neslin devamı için *erkek ve dişiyi yarattı. Peki, bunları yapan Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?"* Elbette ölüleri diriltmek yok var etmekten daha kolaydır.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu âyeti okuduğu zaman; *"Sübhânekellahümme, belâ"* yani, *"Allahım, seni tesbih ederim, senin her şeye gücün yeter"* derdi.[336]

20-40. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İmam Gazâlî *İhyâ*'da demiştir ki: "Bil ki insanı helâk eden hataların başı dünya sevgisidir; kurtuluş sebeplerinin başında ise kalbi aldatıcı dünyadan çekmek gelir."

Gazâlî daha sonra demiştir ki: "Bil ki ahirette Allah'a kavuşma saadetine ulaşmak, dünyada O'nun sevgisini ve kendisiyle ünsiyeti elde etmekle gerçekleşir. İlâhî sevgi, sadece marifetle (yüce Allah'ı yakînen tanıyarak) elde edilir. Marifet, sürekli fikir ve zikir içinde olmakla elde edilir. Allah ile ünsiyet (kalp huzuru) ancak ilâhî sevgi ve zikirle hâsıl olur. Sürekli zikre devam etmek ise kalpten dünya sevgisini söküp atmakla kolay ve mümkün olur. Bu ise dünyanın lezzetlerini ve şeh-

336 Ebû Davud, Salât, nr. 884; Ahmed, *Müsned*, 2/249; Kurtubi, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/105.

vetlerini terketmekle gerçekleşir. Dünyanın lezzetli ve çekici şeylerini terketmek, şehvetleri kalpten söküp atmakla elde edilir. Şehvetleri yakan korku ateşi gibi de kalpten şehvetleri söküp atan bir şey yoktur." Gazâlî'ye ait bu açıklamayı *el-Cevâhir* sahibinin naklinden aldık.

Allah Teâlâ kime kâmil bir terbiye şeyhi nasip etmişse, onun, fazla zorluk çekmeden en kısa zamanda nefsini tedavi etmesi mümkün olur. Öyle ki kâmil şeyh, onu, kısa zaman içinde nefsinden uzaklaştırıp ilâhî huzura yöneltir. Böylece kul, *"O gün birtakım yüzler sevinçten parıldar; Rab'lerine bakarlar"* âyetindeki müjdeye ulaşır. O, dünyada ve ahirette yüz parlaklığına ve Hakk'ı müşahede nimetine ulaşır. Gözünden kâinatın maddi yönü silinir gider; gönül gözüne ezelî zatın sırları açıkça gözükür; böylece Allah'ı bütün varlıkların delili olarak görür; O'ndan başka kimseyi hakiki vücut sahibi olarak görmez. Bu konuda şairin şu sözünü terennüm eder:

"Gözümde ve gönlümde Allah'tan başka hiçbir varlık kalmadı; o noktada kavuşan ve ayrılan diye bir şeyden bahsedilmez. Müşahede delili bunu getirdi; müşahedeye ulaştıktan sonra gözüm sadece O'nu gördü."

İmam Kuşeyrî, *"O gün birtakım yüzler sevinçten parıldar ..."* âyeti hakkında demiştir ki: "Şöyle denilmiştir: Bu âyet, Allah'ı müşahede edenlerin sahv halinde (uyanık ve akılları başında) olduklarını, bir hayret ve dehşet haline düşmediklerini gösteriyor. Çünkü yüzdeki sevinç, kulun bast halinde (rahatlık ve huzur içinde) olduğunun alametidir. Dostla buluştuğunda bekâ halinde (sürekli O'nunla) kalmak, buluşmadan daha büyük bir nimettir. Hakikat ehli âriflere göre, Cenâb-ı Hakk'ı görmek, görenin kendinde olmasını ve bu halin devam etmesini gerektirir."

"O gün bazı yüzler somurtmuş halde asıktır" âyetinde bahsedilen yüzlerden biri de dünyada Cenâb-ı Hakk'ı müşahededen perdelenmiş gafillerin yüzüdür. O, Allah'a yönelmeyip O'na kullukta kusur içinde olduğu için, başına büyük bir felaketin geleceğini anlar.

Hayır, onun yaptığı doğru değildir; bu halde olan kimse dünyada Allah'tan korkup isyandan elini çeksin ve vakit geçmeden önce taate yönelsin. Yoksa can boğaza dayandığında pişmanlık bir fayda vermez. O anda yanında bulunanlar, "Bunu, içine düştüğü sıkıntıdan kim kurtaracak?" derler, fakat kimse onu ölümden kurtaramaz. Ölen kimsenin bacakları birbirine dolanır; o gün kulun sevki sadece Rabb'inedir. O anda pişman olunur, ayaklar kayar.

Bu gafil kimse, dünyada velilerin bulunduğunu tasdik etmedi, onların terbiye halkasına girerek kalbindeki perdeleri ve hastalıkları gidermedi. Bu hastalıklar, kalbi saran şüphe ve kötü düşüncelerdir. Bu kimse, kalbini sürekli Allah'a bağlama namazını kılmadı, fakat kalpleri tedavi eden manevi doktorun varlığını yalanladı; o doktorun irşadı her tarafa yayıldığı halde ondan yüz çevirdi. Sonra kibirlenip böbürlenerek hevâsına ve dünyasına gitti. Yazıklar olsun bu kimseye. Allah onu huzurundan uzaklaştırsın. Gerçekten yazıklar olsun ona!

İnsan, Cenâb-ı Hakk'ın, onu Hakk'a davet eden bir davetçi göndermeden kendisini başıboş bırakacağını mı zannediyor? Bu gafil insan, ilk başta bir damla basit bir meni değil miydi? Allah sonra ona şekil verdi ve içine ruhundan üfürdü. Bunu yapan Allah, ölüleri diriltmeye güç sahibi değil midir? Yani ölü kalpleri ve ruhları ilim ve marifetle diriltemez mi? Rabbimiz'in izzetine yemin olsun ki O, bütün bunları yapmaya güç sahibidir.

Hikem sahibi İbn Atâullah-ı İskenderî der ki: "Kim, Allah'ın onu şehvetlerinden çekip kurtarmasını ve gafletinden çıkarmasını imkânsız görürse, ilâhî kudreti aciz görmüş olur. Halbuki Allah'ın her şeye gücü yeter."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Kıyâme sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(76) İNSÂN SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: İnsân sûresi Medine döneminde inmiş olup otuz bir âyettir. Sûre, adını birinci âyetteki "insân" kelimesinden almıştır. Aynı âyette geçen "dehr" kelimesinden dolayı ona Dehr sûresi de denir. **Dehr,** "zaman" demektir. Sûrede başlıca, ahiret hayatıyla ilgili meseleler ve özellikle takva sahiplerinin cennette kavuşacakları nimetler konu edilmektedir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrenin sonunda, *"Peki, bunları yapan Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?"* buyruldu. Cenâb-ı Hak, bu sûrenin başında insanın yoktan var edilmesini kudretine delil göstererek şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ ح۪ينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْـٔاً مَذْكُوراً
﴿١﴾ اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍۗ نَبْتَل۪يهِ فَجَعَلْنَاهُ
سَم۪يعاً بَص۪يراً ﴿٢﴾ اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّب۪يلَ اِمَّا شَاكِراً وَاِمَّا كَفُوراً ﴿٣﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***İnsanın üzerinden uzun bir süre geçti; o süre içinde insan, anılmaya değer bir şey değildi*** *(çünkü henüz yaratılmamıştı).*

2. ***Biz insanı imtihan etmek için karışık bir nutfeden*** *(anne ile babanın menisinden)* ***yarattık; bu sebeple onu işitir ve görür kıldık.***

3. ***Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik; o ister şükretsin, ister nankörlük yapsın*** *(kâfir olsun).*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*İnsanın üzerinden uzun bir süre geçti; o süre içinde insan, anılmaya değer bir şey değildi*; çünkü henüz yaratılmamıştı. İnsan olarak anılacak hiçbir unsura sahip değildi."

İnsanla, ya bütün insan cinsi ya da Hz. Âdem [aleyhisselâm] kastedilmiştir. İkinci görüş İbn Abbas [radıyallahu anh] ve Katâde'den nakledilmiştir.

Hz. Âdem [aleyhisselâm], kendisine ruh üfürülmeden önce, insan sûretinde şekillenmiş olarak uzun bir süre, kırk sene bekletildi. Onun ruhsuz cesedi, şekillenmiş halde Mekke ile Tâif arasında uzun bir süre kaldı.

Dahhâk'tan gelen bir rivayete göre, o şöyle demiştir: "Hz. Âdem [aleyhisselâm] ilk olarak topraktan şekillendirildi ve bu halde kırk sene kaldı. Sonra toprağına su katılarak siyah çamur halinde kırk sene daha kaldı. Sonra bu çamur ateşte pişmiş kerpiç gibi iyice kurutularak kırk sene de öyle bekledi. 120 sene geçtikten sonra kendisine ruh verilerek yaratıldı."[337]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Araştırmacıların çoğunluğuna göre Hz. Âdem'e [aleyhisselâm] gökte şekil verildi. Şöyle denilmiştir: Hz. Âdem [aleyhisselâm], yaratılma sırasında cennetin kapısında idi; melekler onun yanından geçiyorlar, şekil ve görünüşüne hayret ediyorlardı. Hz.

337 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/107.

Âdem'in [aleyhisselâm] bedeninin yeryüzünde şekillendirilip sonra göğe çıkarılmış olması da mümkündür. Cenâb-ı Hakk'ın gücü hepsine yeter. Bu işin nasıl olduğunu en iyi yüce Allah bilir.

Âlimlerden biri demiştir ki: Birinci âyette geçen insanla kastedilen Hz. Âdem [aleyhisselâm], ikinci âyette geçen insanla kastedilen ise onun evladıdır. Buna göre ikinci âyetin manası şöyle olur:

"Biz insan neslini karışık bir nutfeden, yani anne ile babasının birbirine karışmış menisinden *yarattık."* İnsan vücudunun temelini oluşturan nutfe, anne ile babanın suyunun (menisinin) karışımıdır. Bu suların her birinin renk, incelik ve kalınlık yönünden kendisine has farklı özellikleri vardır. Erkeğin suyu (menisi) beyaz ve kalındır. Sinir ve kas kuvveti ondan gelir. Kadının suyu ise sarı olup incedir. Bağlanma kuvveti onda mevcuttur. Çocuk her birinden bir özellik alır. Çocuktaki sinir, kas ve kemik kuvveti babanın suyundan oluşur; et, kan ve saç ise annenin suyundan oluşur. Kurtubî demiştir ki: Bu durum, bir hadiste de belirtilmiştir.

Denilmiştir ki: "Erkeğin suyu, kadının suyuna baskın gelirse, çocuk baba tarafına çeker; kadının suyu baskın gelirse, çocuk anneye (ve anne tarafına) benzer."

Şöyle denilmiştir: İki sudan hangisi daha önce rahme ulaşmışsa, çocuk ona benzer.

Nutfe, anne rahminde değişik evrelerde farklı renkler alır; nutfe iken alaka olur, sonra et parçasına dönüşür, sonra farklı evrelerle yaratılışı tamamlanır.

İbnü's-Sikkît, âyette nutfeye "karışık" denmesini, onun yeryüzündeki bitkilerin farklı gıdalarının karışımından oluşmasına bağlamış ve bunun için insanların farklı tabiatlara sahip olarak yaratıldığını söylemiştir.

"Bunu onu imtihan etmek için yaptık. Yani onu, gelecekte emir ve yasaklarla mükellef tutarak ne yapacağını denemek için böyle yarattık; *bu sebeple onu işitir ve görür kıldık.* Gökten inen ilâhî âyetleri işitmesi ve

kâinattaki ilâhî âyetleri görmesi için kendisine kulak ve göz verdik.' Bunlar, imtihanın sebebidir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*Biz*, insana âyetlerimizi indirerek, ayrıca önüne aklî ve naklî delilleri koyarak *ona doğru yolu gösterdik; o ister şükretsin, ister nankörlük yapsın,* kâfir olsun." Yani biz ona, kendisini istenen hedefe ulaştıracak yolda yürüme imkânı ve kudreti verdik. O, tuttuğu yolda şükrederek veya inkâr ederek gider. Eğer insan, doğru yola girerek Allah'a şükrederse faydası kendisinedir; yanlış yola dalarak nankörlük ederse vebali ve azabı onadır.

1-3. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İnsanın üzerinden uzun bir zaman geçti. İnsan, kendisine ilâhî tecelli olmadan önce, anılacak bir şey değildi; kendisinden bahsedilecek maddi bir vücuda sahip değildi; maddi olarak değil, mana olarak ilâhî ilimde mevcuttu. Ona ilâhî tecelli yansıyıp maddi vücut verilince muhatap alınan ve ilâhî emirlerle yükümlü bir varlık oldu.

Âyetin başındaki "هَلْ" soru edatını, inkâr anlamında alarak ona şu manayı verenler de olmuştur: İnsanın üzerinden, kendisini anmadığımız bir zaman geçti mi? Bilakis bütün vakitlerde biz onu andık ve her an kendisini destekledik.

Cenâb-ı Hak sonra, bu tecellinin nasıl olduğunu açıklayarak şöyle buyurdu: Biz insanın maddi yönünü, içine yeryüzünün parçaları karışmış bir nutfeden yarattık; bunun için o, aslına çekiyor, maddi hazlara ve hevâya çakılıp kalıyor. Biz insanı bu şekilde imtihan ederiz. Böylece Hakk'ı talepte samimi olup nefsini aslî tabiatından çıkarmak için mücâhede edenle, Hakk'ı talepten yüz çevirip onu maddi hazlarına kapıp koyvereni birbirinden ayırır, ortaya çıkarırız.

Şöyle denilmiştir: Âyette deniliyor ki: Ben insanı birbirine karışmış iki nutfeden (erkekle kadının sperm hücrelerinden) yarattım. Çocuğun tabiatı onlardan baskın olana çeker. Eğer erkeğin suyu, kadının suyu-

na baskın gelirse çocuk babanın tabiatına çeker; babanın iyi ve kötü huylarından alır. Şayet kadının döl suyu, babanın erlik suyuna baskın gelirse çocuk aynı şekilde annesine çeker. Bu Allah Teâlâ'nın bir imtihanı ve kulu mağlup eden hükmüdür. İnsan ne kadar çalışsa, tabiatı ona baskın gelir. Bunun için Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Bir dağın yer değiştirdiğini (yerinden sökülüp başka bir yere taşındığını) işitirseniz inanın, fakat bir insanın tabiatının değiştiğini işitirseniz inanmayın."[338]

Nefsi terbiye için bir kâmil mürşidin terbiyesine girmenin ve bu yolda mücâhede etmenin faydasına gelince, bu, insanın tabiatındaki huyları bütünüyle söküp atmaz, belki kontrol eder; onun serkeşliğini dindirir, azgınlığını giderir; böylece kul, düşük tabiatından Allah'a sığınır, O'na yönelir. Eğer kötü tabiatı ortaya çıktığı anda hemen Allah'a yönelirse, bu durum velinin velâyetini zedelemez. Bunun için velilerin mücâhede ve riyâzetten sonraki halleri birbirinden farklılık arzeder. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Biz insana kulak ve göz verdik; ona semavî kudsî bir ruh üfledik; o ruh daima aslına (Rabb'ine) ulaşmak ister. Kime, nutfeden gelen tabiatı baskın gelir ve onu maddi şeylere bağlarsa ruhu, bedeni içinde hapsedilmiş gibi yalnız ve garip kalır, Rabb'inden perdelenir. Bazılarının da ruhu, maddi tabiatına baskın gelir, o zaman ruh kudsî huzura yükselir, sonunda aslına döner. *"Biz ona, kendisini istediği hedefe ulaştıracak yolu gösterdik"* âyeti buna işaret etmektedir. Yani biz insana, onu ilâhî huzurumuza ulaştıracak yolu açıkladık. Bundan sonra o, ya bu yola girerek şükreder ya da ondan yüz çevirerek ve yolu bilen âriflerin terbiyesi altına girmeyerek inkâr eder.

338 Aynı konuda benzer bir hadis için bk. Ahmed, *Müsned*, 6/443; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 696.

Ahirette Kâfirlere ve Salihlere Hazırlanan Şeyler

Cenâb-ı Hak sonra, ahirette kâfirlere ve salih kullarına hazırladığı şeylerden bahsederek şöyle buyurdu:

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا ﴿٤﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ
يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا
عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ
شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا
وَأَسِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا
شُكُورًا ﴿٩﴾ إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١٠﴾ فَوَقٰيهُمُ
اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ﴿١١﴾ وَجَزٰيهُمْ بِمَا
صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ﴿١٢﴾ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ
فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا
تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ
قَوَارِيرَا ﴿١٥﴾ قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا
كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾

4. *Şüphesiz biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık.*

5. *İyiler ise karışımı kâfur olan bir kadehten içerler.*

6. *Bu, Allah'ın has kullarının içip onu* (istedikleri yere) *akıttıkları bir kaynaktır.*

7. *O salih kullar verdikleri sözleri yerine getirirler; felaketi her yanı sarmış olan günden korkarlar.*

8. *Onlar, yoksula, yetime ve esire severek yiyecek yedirirler.*

9. *Şöyle derler: "Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz; sizden herhangi bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz."*

10. *"Çünkü biz, yüzleri ekşiten o çetin günde Rabbimiz'den korkarız."*

11. *Allah da onları o günün felaketlerinden korur; yüzlerine nur, gönüllerine sürur verir.*

12. *Sabretmelerine karşılık onlara mükâfat olarak cennet ve ipekten elbiseler verir.*

13. *Cennette koltuklar üzerine kurulmuş olarak otururlar. Orada ne güneş* (yakıcı sıcak) *görürler ne de dondurucu soğuk.*

14. *Üzerlerine cennet ağaçlarının gölgeleri sarkar, cennetin meyveleri de* (kolayca alınacak şekilde) *yakınlaştırılır.*

15. *Etraflarındaki hizmetçiler ellerinde gümüşten kaplar ve billur gibi parlak kupalarla dolaşarak kendilerine ikramda bulunurlar.*

16. *Onlar, gümüşten yapılmış öyle billur kaplardır ki cennetlikler onları istedikleri şekilde belirleyip ayarlarlar.*

17. *Orada kendilerine, içine zencefil karıştırılmış içecek sunulur.*

18. *Bu içecek, adı "selsebîl" olan pınardandır.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Şüphesiz biz, kâfirler için* ateşe çekilip götürülecekleri *zincirler,* sıkıca bağlanacakları *demir halkalar* ve içinde

yakılacakları *alevli bir ateş hazırladık.* Rabb'ine itaat eden *iyi kullar ise karışımı kâfur olan bir kadehten içerler."*

Şöyle denilmiştir: İyi kullar (ebrâr), imanında samimi olanlardır. Yahut onlar, karıncayı bile incitmeyen ve kötülüğe niyet etmeyen kimselerdir. Onlar, içine kâfur karıştırılmış bir içecekten içerler. Kâfur cennette bir pınarın adıdır; suyu beyazlık, koku ve soğukluk açısından kâfur gibidir.

Katâde demiştir ki: "Onların içeceğine kâfur karıştırılır; içeceklerinin sonunda ise içine misk karıştırılıp sunulur."

Şöyle denilmiştir: Onların içeceğinde kâfur kokusu, beyazlığı ve soğukluğu yaratılır; sanki içine kâfur karıştırılmış gibi olur.

Bu, cennetliklerin haline daha uygundur.

Bazıları âyete şu manayı vermiştir: Onlar, cennet kâsesiyle o pınardan içerler.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Bu, Allah'ın has kullarının içip onu* oturdukları mekânda istedikleri yere kolaylıkla *akıttıkları bir kaynaktır."* Bunu yapmalarına engel olunmaz; o pınar istedikleri yerde kuvvetle fışkırarak akar.

"O salih kullar verdikleri sözleri, yapmak için üstlendikleri taatleri *yerine getirirler."* Bu âyet, salih kulların bahsedilen bu nimete nasıl ulaştıklarını açıklamaktadır. Sanki, "Onlar ne yaptılar ki bu yüksek dereceye ulaştılar?" diye bir soru sorulmuş; "Onlar, yapmak için söz verdikleri şeyleri hakkı ile yerine getirirler; onların Allah'ın kendilerine yüklediği görevleri yerine getirmede nasıl hassasiyet içinde olacaklarını düşünün ..." şeklinde cevap verilmiştir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlar, felaketi her yanı sarmış olan günden korkarlar."* Yani yeryüzünün her yanını saran kıyamet gününün şiddetli felaketlerinden ve azabından korkarlar.

"Onlar, sahip oldukları yiyeceklere kendileri muhtaçken ve onu seviyorken sırf Allah rızası için *yoksula, yetime ve esire yedirirler."* Bu,

"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça hayra ulaşamazsınız" (Âl-i İmrân 3/92) âyetiyle aynı manadadır. Yani ellerindeki yiyeceği kendileri seviyorken, onu gönül hoşluğu ile Allah için başkalarına verirler.

Yahut onlar, bunu Allah sevgisiyle yaparlar. Bu mana, onların haline daha uygundur, peşinden gelen, *"Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz"* âyeti de bunu gösteriyor.

Âyette geçen ve "fakir" manası verdiğimiz "miskîn", çalışmaktan aciz kalan ve fakirliğin kendisini eve hapsettiği kimsedir.

Yetim, babası vefat etmiş küçük çocuktur.

Esir, savaşta esir alınmış kâfirdir. Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] bir savaş esiri getirilince onu bir müslümana vererek, "Buna iyi davran" buyururdu. Ya da esirle kastedilen, mümin esirlerdir; köleler ve hapse atılmış kimseler de bu gruba girer.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], borçlu kimseye de "esir" ismini vererek, alacaklıya, "Borçlun senin esirindir; ona güzel davran!" buyurmuştur.

Devamındaki âyette, onlar niçin yemek yedirdiklerini şöyle açıkladılar: *"Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz."* Yani sevabını Allah'tan isteyerek yediriyoruz.

Bazıları şöyle demiştir: Bu âyet, Allah Teâlâ'nın onların içindeki ihlâsı açıklamaktadır; çünkü Allah onların halini bilmektedir, bunun için kendilerini övmüştür. Onlar bir şey söylememiş olsalar bile, âyet onların halini haber vermektedir. Bu yorum, doğrudan uzak ve tenkide açıktır. Âyette, *"Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz"* buyrulması, bu yorumun isabetli olmadığını göstermektedir. Onların bu sözüyle, sadakayı boşa çıkaran başa kakma ve onun sevabını azaltan bir karşılık bekleme ortadan kaldırılmıştır.

Rivayet edildiğine göre, Ebû Bekir-i Sıddık [radıyallahu anh], birilerine sadaka gönderdiği zaman, onu götüren görevliye, sadakayı alanla-

rın ne dediğini sorardı; görevli onların dua ettiğini söylerse, o da onlara dua ederdi; bunu verdiği sadakanın hâlis olması için yapardı.

Salihlerin sözü şöyle devam ediyor: *"Sizden herhangi bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz."* Yani size yaptığımız bu iyiliğe karşılık sizden herhangi bir mükâfat, hediye ve övgü beklemiyoruz. *"Çünkü biz, yüzleri ekşiten o çetin günde Rabbimiz'den korkarız."* Verilen sadakaya bir karşılık beklemekten dolayı Allah'ın azap etmesinden korktuğumuz için sizden bir karşılık beklemiyoruz.

Yahut biz, Allah'tan korkuyoruz ve yüzleri ekşiten o çetin günde korkulardan güvende olmak amacıyla O'nun rızası için sadaka veriyoruz.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Allah da onları,* kendisinden korkmaları ve azabından korunmak için salih ameller yapmaları sebebiyle *o günün felaketlerinden korur;* kâfirlerin ve fâcirlerin yüzleri somurturken, Allah onların *yüzlerine bir güzellik, gönüllerine sürur verir.* Taatlerin meşakkatine, haramları terketmeye ve zor zamanlarda başkalarını kendilerine tercih edip yiyeceklerini onlara vermeye *sabretmelerine karşılık olarak onlara,* içinde istediklerini yiyecekleri *cenneti ve* giyinip süslenecekleri *ipekten elbiseleri verir."*

Abdullah b. Abbas'tan [radıyallahu anh] şöyle rivayet edilmiştir:

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin [radıyallahu anhümâ] hastalandılar. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] beraberinde bir grup insanla onları ziyarete geldi. Gelenler, Hz. Ali'ye,

"Keşke oğlun için bir şey nezretsen!" dediler. Bunun üzerine Hz. Ali [radıyallahu anh], çocukları iyileşirse, üç gün oruç tutmaya söz verdi. Aynı şekilde Hz. Fâtıma ve Fidda ismindeki hizmetçileri de üçer gün oruç tutmaya söz verdiler. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin iyileştiler; bunun üzerine Hz. Ali, bir yahudiden 3 sâ'[339] arpa borç aldı. Hz. Fâtıma, 1 sâ' arpayı öğütüp hizmetçi dahil hanedeki kişi adedince beş ekmek

339 Sâ': Ölçek birimi olup 1 sâ' yaklaşık 3 kilogramdır.

yaptı. İftar etmek için ekmekleri sofraya koydular, o sırada kapılarına bir dilenci gelerek,

"Ey Muhammed'in ailesi, ben fakir bir müslümanım, bana yiyecek bir şeyler verin; Allah da size cennet sofralarında yiyecek ihsan etsin" dedi. Bunun üzerine sofradaki ekmekleri ona verip kendileri su ile oruçlarını açtılar.

Ertesi gün yine oruca niyet ettiler. İkinci günün iftarı için hazırladıkları ekmekleri sofraya koydukları sırada kapılarına bir yetim gelerek yiyecek istedi, onlar da ekmekleri ona verip kendileri su ile oruçlarını açtılar.

Ertesi gün yine oruca niyetlendiler. Üçüncü günün akşamında da bir esir gelerek kendilerinden yiyecek istedi, onlar da kalan arpayı öğüterek yaptıkları ekmekleri ona verip kendileri su ile oruçlarını açtılar. Ertesi sabah Hz. Ali, oğlu Hasan ile Hüseyin'in ellerinden tutarak Hz. Peygamber'in huzuruna gittiler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onlara bakınca, iki çocuğun şiddetli açlıktan kuş gibi titrediklerini gördü. *"Sizde gördüğüm bu sıkıntılı haliniz nedir?"* diye sorunca, Hz. Ali yaşadıklarını anlattı. Allah Resûlü kalktı, birlikte Hz. Fâtıma'nın yanına geldiler. Hz. Fâtıma, evinin bir köşesinde iki büklüm olmuş gözleri dışarı fırlamış vaziyette oturuyordu. Bu durum Resûl-i Ekrem'i çok üzdü, içi sızladı. O sırada Cebrâil [aleyhisselâm] inerek,

"Ey Muhammed, Allah senin haneni mübarek kılsın" dedi ve ona bu sûreyi okudu.

Bu olayı Zemahşerî ve müfessirlerin çoğunluğu nakletmiştir.[340] Ancak Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl* adlı eserinde bu rivayetin senedinin sağlam olmadığını ve anlatılan durumun dinin temel ölçülerine uymadığını belirtmiştir. Mesela ona göre, bu anlatılan olay şu âyete ters düşmektedir.

340 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/343-346; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/116-119. Kurtubî, Sa'lebî, Kuşeyrî ve birçok müfessirin naklettiği bu haberin sabit olmadığını kaydetmiş ve haberle ilgili Hakîm et-Tirmizî'nin tenkidine yer vermiştir.

"Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar: De ki: İhtiyacınızdan fazla olanı infak edin" (Bakara 2/219).

Hz. Peygamber de [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur: *"Sadakaların en hayırlısı, kişinin zenginlik halini koruyarak (kendisini başkasına muhtaç duruma düşürmeden) verdiği sadakadır. Hayır yapmaya, önce kendinden, sonra (geçim sorumluluğunu üstlendiğin) en yakın kimselerden başla!"*[341]

Diğer bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur:

"Kişiye, geçimini üstlendiği kimseleri (imkânı varken) zayi ve ihmal etmesi günah olarak yeter."[342]

Hakîm et-Tirmizî, bu âyet ve hadisleri naklettikten sonra der ki: "Hz. Ali'nin [radıyallahu anh] bunlardan habersiz olması düşünülebilir mi? Diyelim ki kendisi bu fedakârlığı yaptı, peki ailesini ve iki küçük yavrusunu böyle yapmaya zorlayıp onları anlatılan hale düşürmesi câizmidir?"[343]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Hakîm et-Tirmizî'ye şu cevap verilir: Bu durum, özel hallere girmektedir. Sahâbe-i kirâm, çok ileri derecede yakîn haline sahip olduğu için, başkalarını kendilerine tercih etme konusunda özel halleri vardır. Mesela Ebû Bekir-i Sıddık [radıyallahu anh], çok defa bütün malını Allah yolunda harcamış, ailesine ne bıraktığı sorulunca, "Onlara Allah ve Resûlü'nü bıraktım" demiştir.

Eve gelen misafire, evdeki son yemeği ikram eden, hanımına da, "Çocukları uyut da yemeği Resûlullah'ın misafiri yesin" diyen ve haklarında, *"Onlar, kendileri ihtiyaç içinde iken, başkalarını kendilerine tercih ederler"* (Haşr 59/9) âyeti inen sahabinin durumu da aynı şekilde özeldir. Manevi hal sahipleri mazurdur; şu kadar var ki bu tür hallerde onlara

---

341 İlgili hadisler için bk. Buhârî, Zekât, nr. 1327, Hibe, 17; Müslim, Zekât, 90; Ebû Davud, Zekât, 39; Hâkim, *Müstedrek*, 1/413.

342 Ebû Davud, Zekât, nr. 1692; Ahmed, *Müsned*, 2/160

343 Hakîm et-Tirmizî'nin değerlendirmeleri için bk. *Nevâdirü'l-Usûl* (nşr. Abdülkadir Atâ), 1/154-156.

uyulmaz. Hakîm et-Tirmizî'nin, Hz. Ali ve ailesinin fedakârlığı ile ilgili bu haberi inkâr ve tenkit etmesi doğru değildir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar, cennette koltuklar üzerine kurulmuş olarak otururlar. Orada ne güneş sıcağı görürler ne de dondurucu soğuk."* Çünkü cennette güneş ve soğuk yoktur. Oradaki gölge devamlıdır; hava ılımandır; yakıcı bir güneş sıcaklığı olmadığı gibi, eziyet verici bir soğuk da yoktur.

"Üzerlerine cennet ağaçlarının gölgeleri sarkar." Cennet ağaçlarının gölgeleri onlara çok yakındır. Şerefeddin-i Tîbî, âyetin ifadesinden hareketle, cennetteki ağaçların gölgelerinin cennetliklerin üstünden doğru sarktığını belirtmiştir. Allah'tan korkan salih kullara (ebrâra) iki cennet vaat edilmiştir; Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Rabb'inin makamından korkanlara iki cennet vardır" (Rahmân 55/46).

Âyet şöyle devam ediyor: *"Cennetin meyveleri de* kolayca alınacak şekilde *yakınlaştırılır."* Yani cennetin meyveleri, ayakta duranın, oturanın ve yatanın rahatça uzanıp alabileceği şekilde istifadeye hazır hale getirilir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Etraflarındaki hizmetçiler ellerinde gümüşten kaplar ve billur gibi parlak kupalarla dolaşırlar, onlara ikramda bulunurlar."* Hizmetçiler, ellerinde kupa şeklindeki kâselerle onların etrafında dolaşırlar.

Allah Teâlâ, önce cennetliklerin elbiselerini tanıttı, sonra oturuş şekillerini ve yiyeceklerini anlattı, sonra içeceklerini dile getirdi, ardından da hizmetçilerinden ve kendileri için hazırlanan büyük saltanattan bahsetti.

Onlara içecek sunulan kupa şeklindeki kâseler öyle parlaktır ki içindeki içecek dışından gözükür. Onlar, gümüş gibi parlak ve güzel, billur gibi temiz ve şeffaftır.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Her yerin kabı kendi toprağından olur; cennetin yeri gümüştendir; onun için kapları gümüşten yapılmıştır."

"Onlar, gümüşten yapılmış öyle billur kaplardır ki cennetlikler onları istedikleri şekilde belirleyip ayarlarlar." Yani cennetlikler, bu kapları istedikleri ve beğendikleri şekle sokarlar. Onların, arzularına göre belirli ölçü ve şekillerde olmasını isterler; kaplar, kendilerine bir ikram olarak, istedikleri ölçü ve şekilde gelir.

Yahut onlara içecek sunan hizmetçiler, bu kapları, içenin durumuna göre ayarlarlar; bu onlar için daha lezzetli ve içmesi daha hafif olur.

Mücâhid demiştir ki: "O kaplardaki içecekler öyle ölçülüdür ki ne kabını taşacak kadar fazladır ne de dibinde kalacak kadar azdır."

Âyete şu mana da verilmiştir: Bu kaplar, onların salih amellerine göre ayarlanır; ona göre kapların şekli ve içindekinin lezzeti değişir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Orada kendilerine, içine zencefil karıştırılmış içecek sunulur."* Yani tadı ve kokusu zencefile benzeyen bir içecek sunulur. *"Bu içecek, adı 'selsebîl' olan pınardandır."* Ona selsebîl denmesi, içiminin kolay ve suyunun tatlı olmasındandır. O, zencefil tadındadır; onda bir acılık ve sıkıntı yoktur; bilakis kolaylık ve afiyetle içilir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

4-18. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Biz, velilerin yolunu inkâr eden, kalpleri perdeli kimseler için hak yoluna girmelerine mani olacak meşguliyet ve dünyevî bağlantılardan oluşan zincirler, nefsanî haz ve engellerin oluşturduğu bukağılar hazırladık; onlar, bunlardan kurtulup da Allah'a gidemezler; engellerine takılmış olarak şehvetlerine çakılıp kalmışlardır. Biz onlar için ayrıca, gafletle Hak'tan kopma ve ilâhî huzurdan kovulma ateşi hazırladık.

Ebrâr (salih) kullara gelince onlar, ayıp ve kusurların kirinden temizlenmişler ve kalplerini haktan perdeleyecek şeylerden uzaklaşmışladır. Onlar, içine yakîn karıştırılmış ilâhî aşk şarabından içerler. O, Allah'ın ihlâslı kullarının içtiği bir pınardır. Onu, kalplerinde, ruhlarında ve sırlarında istedikleri şekilde akıtırlar; kalpleri yakîn ve muhabbetle dolar.

Onlar, müşahede nuruna ulaşana kadar yapmak için üstlendikleri mücâhede ve riyâzetleri hakkı ile yerine getirirler.

Onlar, felaketi her yanı ve herkesi saracak olan günden korkarlar. Çünkü o günde, boş iddia sahipleri rezil olur; ihlâslı kullar ortaya çıkar.

Onlar, ruhların ve sırların gıdası olan ilim ve marifetlerden, onu çok sevdikleri halde miskine (fakir), yetime ve esire ikram ederler. Onlara göre, bu marifetten daha kıymetli bir şey yoktur; çünkü o, bütün dertlerin ilacı olan en büyük iksirdir.

Âriflere göre miskin (fakir), yakîni (imanı) zayıf olandır, yani gerçek miskin, iman ve marifet fakiridir. Yetim, kendini terbiye edecek bir şeyhi olmayan kimsedir. Esir ise dünyevî alakalara ve boş hazlara bağlanıp kalmış kimsedir.

Ârifler onlara, "Biz, size sadece Allah rızası için ikramda bulunuyoruz; buna karşılık sizden dünyevî ve uhrevî bir karşılık beklemiyoruz; bir teşekkür, övgü ve senâ istemiyoruz" derler. Çünkü onların gözünde övülme ile yerilme, kendilerine bir şey verilmesiyle verilmemesi eşittir. Onlar, sözlerine şöyle devam ederler:

"Biz, sizden bir şey talep edersek ve Allah'a davette bir kusur işlersek bundan dolayı Allah'ın bize azap etmesinden korkarız. O azap günü öyle bir gündür ki o gün cahillerin yüzü ekşiyip somurtur; âriflerin yüzleri ise güneş gibi parlar. Allah onları bu günün azabından korur. Onlar, dünyada biraz sabrettiler, ahirette çok büyük bir rahatlık elde ettiler. Allah Teâlâ onların yüzlerini parlatır, gönüllerini dâimî bir huzur

ve sürurla doldurur. Manevi seyir günlerindeki sabırlarına karşılık olarak onlara marifet ve nimet cennetlerini bahşeder. Orada, kabul tahtları üzerinde yaslanarak otururlar; rıza ve hoşnutluk yatakları üzerinde keyif sürerler. Orada, bir şeyi tedbir etme ve tercih sıkıntısına düşmezler, zafiyet ve kalp kırıklığı yaşamazlar; âriflerin iç âlemleri devamlı kuvvetlidir, çünkü onlar ebedî hazineyi (ilâhî marifet ve sevgiyi) bulmuşlardır. Hazine yanında olan kimsenin kalbi, sürekli güven ve huzur içindedir.

İmam Kuşeyri demiştir ki: "Müşahede güneşi onlara eziyet vermez, çünkü müşahede anındaki tecelliler çok defa sahibini bütünüyle kendinden geçirir; ona sekr hali (manevi sarhoşluk) hâkim olur, bu durumda müşahedenin lezzetini tadamaz. Onlar için perdelenme soğuğu da yoktur."

Âriflere cennet yakınlaştırılır. Bu diğer bir cennet olup o, bekâ billâh cennetidir; birincisi cennet ise fenâ fillâh cennetidir. Onun gölgeleri üzerlerine sarkar. O, rıza huzuru ve teslimiyet nesimidir. Onun hikmet ve mevhibeleri kolayca ele geçecek şekilde hazır hale getirilir. Ârifler ne zaman bir ilim ve hikmete ihtiyaç duysalar, fikirlerini mana âlemine salarlar, fikirleri onlara taze ilimler ve insanı hayrette bırakan hikmetler getirir.

Onların etrafındaki hizmetçiler ilâhî aşk şarabı ile dolaşırlar; onlar bu şaraptan istedikleri şekilde ve diledikleri yerde her an içerler. Allah Teâlâ bizleri de onlardan eylesin. Âmîn.

Cennetliklere Verilen Diğer Nimetler

Cenâb-ı Hak sonra, cennetliklere bahşedilen diğer nimetlerden bahsederek şöyle buyurdu:

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ اِذَا رَاَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا
﴿١٩﴾ وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ رَاَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾ عَالِيَهُمْ ثِيَابُ

سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ
شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾ اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَٓاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٢﴾

19. ***Çevrelerinde, ölümsüz yapılmış hizmetçiler dolaşır; onları gördüğünde saçılmış inciler sanırsın.***

20. ***Orada, nereye baksan nimet ve büyük bir mülk** (saltanat) **görürsün.***

21. ***Üstlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır, gümüş bileziklerle süslenmişlerdir. Rab'leri onlara tertemiz bir içecek içirir.***

22. ***Onlara şöyle denir: "Şüphesiz bu sizin mükâfatınızdır; dünyadaki çalışmanız makbul olup karşılığı verilmiştir."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Çevrelerinde, ölümsüz yapılmış hizmetçiler dolaşır."* Onlar, Allah Teâlâ'nın, müminlere hizmet için yarattığı hizmetçilerdir. Diğer bir görüşe göre onlar, kâfirlerin bulûğa ermeden ölen çocukları olup Allah onları cennetliklerin hizmetçisi yapmıştır. Onlar hiç ölmezler. Yahut onlar, devamlı aynı tazelik ve güzellikte kalırlar, zamanla sararıp solmazlar, yaşlanıp ihtiyarlamazlar.

"Onları gördüğünde, güzelliklerinden, renklerinin safiliğinden, yüzlerinin parlaklığından, meclislerin ve evlerin her yanına dağılmış olmalarından dolayı *saçılmış inciler sanırsın."* Onların, özellikle dağılmış incilere benzetilmesi, dağılmış incinin bakana daha güzel gözükmesindendir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Orada, nereye baksan nimet ve büyük bir mülk görürsün."*

Yani cennette nereye baksan, büyük bir nimet ve geniş bir saltanat görürsün. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Cennetliklerden derecesi en düşük olanına, genişliği bin senelik yol olan bir mülk verilir. O, bu mülkün en yakınını gördüğü gibi, en uzak yerini de görür."[344]

Diğer bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur: *"Cennetliklerden derecesi en düşük olanı, birlerce hizmetçi içinde kırmızı yakut bir ata binmiş olarak yürür. O atın iki kanadı vardır."* Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] sonra, *"Orada, nereye baksan nimet ve büyük bir mülk (saltanat) görürsün"* âyetini okudu.[345]

Cennetteki mülk hakkında şöyle denilmiştir: O öyle bir mülktür ki peşinden zeval (yıkım ve yok olma) gelmez.

Hakîm et-Tirmizî, âyette geçen mülke şu manayı vermiştir: O, bir şeyi yapma yetkisidir; cennetlikler bir şeyin olmasını istediklerinde, o şey (Allah'ın izniyle) olur.[346]

Şöyle denilmiştir: Sultanların yanına girilirken izin istendiği gibi, melekler de cennetliklerin yanına girerken izin alırlar. İşte asıl saltanat budur.

Rivayet edildiğine göre, melekler cennetliklere hediyeler getirirler; yanlarına girmek için birçok kapıcıdan izin alırlar. Son kapıcı onlara izin verir; melekler bütün kapılardan ellerinde hediyeler, dillerinde selâm ve hürmetle yanlarına girerler.[347]

Cenâb-ı Hak sonra, cennetliklerin elbiselerinden bahsederek şöyle buyurdu: *"Üstlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır, gümüş bileziklerle süslenmişlerdir."* Fâtır sûresinde ise şöyle buyrulmuştur:

"Orada, altın bileziklerle ve incilerle süslenirler" (Fâtır 35/33).

Bu iki âyetteki durumu şöyle açıklarız: Onlar gümüşle, inci ve altınla süslenirler.

---

344 bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/127. Aynı konuda biraz farklı bir hadis için bk. Tirmizî, Tefsîru Sûre, 75; Ahmed, *Müsned*, 2/15.

345 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/376-377.

346 bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/127.

347 bk. Kurtubî, *a.g.e.*, 29/127.

Said b. Müseyyeb demiştir ki: Cennetliklerin her birinin elinde üç türlü süs vardır: Biri gümüşten, biri altından, diğeri ise incidendir.

Bir diğer açıklama şöyledir: Cennetlikler, amellerinin farklılığına göre değişik süsler takınırlar. Bazıları altınla, bazıları gümüşle, bazıları ise inci ile süslenirler.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Rab'leri onlara tertemiz bir içecek içirir."* İçirme olayının Allah Teâlâ'ya nisbet edilmesi, cennetliklere şeref ve hususiyet bahşetmek içindir.

Şöyle denilmiştir: Melekler, cennetliklere içecek sunarlar, onlar, bunu meleklerden almaya yanaşmazlar, "Uzun zamandır cennet nimetlerini aradaki vasıtalardan alıyoruz (keşke bize nimeti bir aracı olmadan Rabbimiz ikram etse!)" derler; bunun üzerine arada bir el olmadan kâseler gaybdan ağızlarına gelir, ondan içerler.

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Bu rivayette bahsedilenler, dünyada iken kalpleri Allah'tan perdeli kimseler olabilirler; kalpleri açılmış ve müşahedeye ulaşmış âriflere gelince, onların gözünden vasıtalar silinmiştir, şekil olarak mevcut olsalar bile. Onlar, vasıtalara takılmazlar, her durumda Allah'ı müşahede ederler.

"Allah onlara, tertemiz bir şarap içirir." O, dünya şarabı gibi pis değildir. Şarabın pis olduğu, akılla değil, dinle bilinir.

Yahut cennet şarabı, dünya şarabı gibi ham maddesi pis elle sıkılarak yahut kirli ayakla ezilerek hazırlanmadığı için tertemizdir.

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyette kastedilenler, Allah'ın salih kullarından diğer bir gruptur; onlar, önceki iki gruptan daha üstündür. Bunun için onlara içecek sunma işi Allah Teâlâ'ya nisbet edildi ve içeceklerinin tertemiz olduğu belirtirdi; çünkü bu içecek, onu içeni maddi lezzetlere meyilden ve Cenâb-ı Hakk'ın dışındaki varlıklara yönelme duygusundan temizler; böylece onlar Allah'a kavuşmanın ve O'nunla bâki olmanın lezzetiyle sadece O'nun cemalini müşahedeye dalarlar. Bu, sıddıkların en son derecesidir. Bunun için ebrârın (salih kullar) sevabı onunla tamamlandı."

Cennetliklere denir ki: "*Bu* sayılan lutuf ve ikramlar *sizin* salih amellerinize karşılık *bir mükâfattır; çalışmanız* katımızda *makbul görülüp karşılığı verilmiştir."* Yaptıklarınızdan razı olduk; çünkü siz, fakir, yetim ve esirlere bir ikramda bulunduğunuzda, onlara, "Sizden bir mükâfat ve teşekkür beklemiyoruz; biz bunu sırf Allah rızası için yapıyoruz" derdiniz.

19-22. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Âriflerin kalplerinde ve sırlarında dağılmış inciler gibi güzel ilim cevherleri ve hikmet yakutları dolaşır. Fikrin hakikat âleminde dolaştığında ve ahadiyyet denizinde yüzdüğünde basiretinle ruhlara ait harika nimetler görürsün. Bu nimet, Cenâb-ı Hakk'ı müşahede etmenin lezzeti ve her şeyin sahibi yüce dostu görmenin sevincidir. Orada ayrıca büyük bir mülk ve saltanat görürsün. O, Hak Teâlâ'nın ezelî, ebedî, zâhirî ve bâtınî zatının azametidir. Bu hakikati gördüğünde, bütün varlıklar sana tâbi olurlar; senin kalbinin açılmasıyla âlem de açılır, iç âleminin tutulmasıyla varlıklar da sıkıntıya düşerler. O'nun hükmü, senin hükmün olur; O'nun emri senin emrinle ortaya çıkar; varlıklarda himmetinle yüce Mevlâ'nın iradesine uygun olarak tasarrufta bulunursun.

Âriflerin üzerinde izzet, güzellik, heybet ve celâl elbiseleri vardır. Onlar, yakîn makamlarıyla süslenirler. Rab'leri onlara tertemiz bir içecek içirir; o, ilâhî ezelî aşk şarabıdır. Bu ilâhî aşk, kalplerden ve sırlardan mâsivayı, gafleti ve manevi kirleri temizler.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Âyetin manası hakkında denilmiştir ki:

Yüce Allah'ın onlara içirdiği ilâhî şarap, onları, ağyarın sevgisinden temizler.

Şöyle denilmiştir: Bu şarap onların kalbindeki kin, aldatma ve boş iddiaları temizler."

Kuşeyrî sonra şöyle demiştir: "Allah Teâlâ bugün (dünyada) kime ilâhî sevgi şarabını içirirse, o hiçbir şeyden korkmaz. İlâhî sevgi kâsesinden içmenin gereği, kâinatta hiçbir varlık ayırımı yapmadan herke-

se iyilik ve ihsanda bulunmaktır ve kalpte hiçbir kötü duygu kalmamasıdır.

İlâhî sevgiden içmenin neticesi, yüce sevgilinin hatırına her şeyini insanlara feda etmek, halka hizmeti cana nimet bilmek, bu konuda hiçbir kibir ve benlik göstermemektir.

Bu ilâhî sevgiden içmenin bir diğer neticesi, bazı vakitlerde kendinden geçip dünyada ve ahirette kimseyi gözün görmemes, içini ve dışını bir sevincin sarması, utanma ve hayânın kalkıp içine düştüğü aşk ve vecdi ortaya koymaktır.

İlâhî aşkla sarhoş olmanın bir başka sonucu şudur: Kuldan, çekinme hali gider, rahat olur, serbest konuşur, bazan şikâyette bulunur, bazan normal halde dile getirilmeyecek şeyleri talep eder. Hz. Musa'nın (aleyhisselâm), *'Rabbim, bana zatını göster de sana bakayım'* (A'râf 7/42) talebi de ilâhî aşk içinde dile getirilmiş bir istektir. Âlimler şöyle demişlerdir: 'Hz. Mûsa (aleyhisselâm), Allah'ın kelâmını işitince kendisinden geçti, ilâhî aşk içinde dili böyle söyledi.'

Allah âriflere tevhid şarabından içirdiği zaman, onlardan bütün ağyarı (Allah'tan başka varlıkları) görmeyi yok eder, o zaman izzet tecellileri içinde hayran kalırlar, ululuk tecellileri içinde kendilerinden geçerler, birlik tecellileri içinde bütün varlıkları eriyip gider. Bu durumda ne akıl kalır ne temyiz gücü, ne anlayış kalır ne de idrak. Kul, manevi keşfin başında ilâhî tecellilerle sarılır, sonra bu tecelliler içine dalar, ardından onların içinde tamamen eriyip yok olur; *'Şüphesiz sonuç Rabb'inedir'* (Necm 53/42) âyeti tecelli eder."[348]

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) âyetin tefsirinde demiştir ki: "Onlar, Rab'lerinin kendilerine sunduğu şaraptan içtiklerinde, derileri ve kalpleri Allah'ın zikriyle yumuşar. Allah bu şaraptan onlara dünyada zikir halkalarında Allah'a yakınlık halindeyken sevgi kâsesinde sundu; ahirette ise nurdan minberler üzerinde zatını müşahede halinde sunar."[349]

348 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/231-232.
349 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/475.

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Baklî'nin, dünya ve ahiret ayırımı yapması, muhakkik âriflerin haline uygun değildir; çünkü ârifin gözünde dünya ve ahiret diye bir şey kalmamıştır; onun gözünde sadece Allah vardır. Yalnız tecelliler farklıdır. Dünyada meydana gelen şey, ahirette de meyana gelir, sadece burada ilâhî tecellileri örten perde kalındır.

Sonra, manevi halinde sabit-kadem olan temkin sahibi ârife denir ki: Bu, sizin dünyadaki mücâhede ve sabrınıza karşılık verilmiş bir mükâfattır. Ameliniz makbul oldu; bunun için bolca ihsanlara kavuştunuz.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

En Büyük Şeref: Kur'ân-ı Hakîm

Cenâb-ı Hak, sûrenin başında insanın ilk yaratılışından bahsetti, insanları inkâr edenler ve şükredenler olarak iki kısma ayırdı. Sonra itaat edenlere hazırladığı nimetleri genişçe açıkladı. Peşinden peygamberi ve habibi Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] bir şeref olarak bahşettiği nimetinden bahsederek şöyle buyurdu:

اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْز۪يلًاۚ ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ
وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًاۚ ﴿٢٤﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً
وَاَص۪يلًاۚ ﴿٢٥﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَو۪يلًا ﴿٢٦﴾ اِنَّ
هٰٓؤُ۬لَٓاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَٓاءَهُمْ يَوْمًا ثَق۪يلًا ﴿٢٧﴾ نَحْنُ
خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَٓا اَسْرَهُمْۚ وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَٓا اَمْثَالَهُمْ تَبْد۪يلًا
﴿٢٨﴾ اِنَّ هٰذِه۪ تَذْكِرَةٌۚ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪ سَب۪يلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا

تَشَٓاؤُنَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَل۪يمًا حَك۪يمًاۗ ﴿٣٠﴾ يُدْخِلُ
مَنْ يَشَٓاءُ ف۪ي رَحْمَتِه۪ۜ وَالظَّالِم۪ينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا ﴿٣١﴾

23. ***Şüphesiz, Kur'an'ı sana parça parça biz indirdik.***

24. ***O halde, Rabb'inin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra yahut nankörе itaat etme.***

25. ***Sabah akşam Rabb'inin adını an.***

26. ***Gecenin bir kısmında O'na secde et; geceleyin uzun bir süre de O'nu tesbih et.***

27. ***Şu insanlar dünyayı tercih ediyorlar ve önlerinde kendilerini bekleyen o çetin günü ihmal ediyorlar.***

28. ***Onları biz yarattık ve bünyelerini sapasağlam yaptık. Dilediğimizde** (onları yok eder) **yerlerine benzerlerini** (başkalarını) **getiririz.***

29. ***İşte bu bir öğüttür; dileyen, Rabb'ine ulaştıran bir yol tutar.***

30. ***Ama Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.***

31. ***O, dilediğini rahmetine dahil eder; zalimlere ise acı bir azap hazırlamıştır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Şüphesiz, Kur'an'ı sana parça parça biz indirdik.*" Yani Kur'an'ı birçok hikmetle ayrı zamanlarda, parça parça, azar azar biz indirdik, başkası değil.

"*O halde,* sana yardım konusunda *Rabb'inin hükmüne sabret*. Hiç şüphesiz O'nun hükmü en güzel şekilde sonuçlanır."

Âyete şu mana da verilmiştir: Peygamber olarak tebliğ vazifeni yerine getirmeye, bu konuda karşılaşacağın eziyetlere tahammül göster, hiç şüphesiz zafer ve başarı senin olacaktır.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlardan hiçbir günahkâra yahut nanköre itaat etme."* Yani günah işleyene işlediği günahta, inkâr edene de inkârında uyma. Yahut seni günaha davet eden hiçbir günahkâra ve inkâra çağıran hiçbir azgın kâfire itaat etme.

Şöyle denilmiştir: Âyetteki günahkârla kastedilen, Utbe b. Rebîa'dır, çünkü o, her türlü günahı işleyen biriydi. Azgın kâfir ile kastedilen ise Velîd b. Mugîre'dir. O da inkârda haddi aşan ve azgınlıkta son derece ileri giden biriydi. Âyetin zâhirinden anlaşılan ise âyetin kastının bütün günahkârlar ve kâfirler olduğudur.

Mana şudur: Onlardan hiçbirine itaat etme. Onlardan birine itaat yasaklanınca, ikisine birden itaat zaten yasaklanmıştır.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Sabah akşam Rabb'inin adını an."* Yani bütün vakitlerde zikre devam et. Bu iki vakitten özellikle bahsedilmesi, onların fazilet ve şerefinden dolayıdır.

Denilmiştir ki: Allah Teâlâ, habibine, günahkâr ve kâfirlere itaat etmeyi yasakladı; onu, kâfirlerden gelecek eziyetlere ve onların ileri derecedeki düşmanlıklarına sabretmeye teşvik etti; peşinden de bütün vakitlerini Allah'ın zikrine ve ibadetine ayırmasını emretti. Şu âyet de bu manadadır:

"Biz, onların söylediklerinden dolayı senin göğsünün daraldığını biliyoruz; öyle ise Rabb'ini tesbih et!" (Hicr 15/97-98).

Hz. Peygamber'in Allah'ı zikretmeye yönelmesinde, kendisi için bir rahatlık mevcuttur. Bu şekilde yalnız kalma sıkıntısı gider, gönlü Rabb'inin zikriyle hoş olur, huzur bulur, fakat onlar bunu bilmezler. Bu emirde, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sadece Allah'a itaat etmesi, O'na itaatin dışındaki şeyleri terketmesi istenmektedir. Bu açıklama Abdurrahman-ı Fâsî'nin *Celâleyn Tefsiri* üzerine yazdığı *Hâşiye*'den alındı.

Bazılarına göre, âyette "sabah" manası verdiğimiz "bükre", ile sabah namazı; "akşam" manası verdiğimiz "esîl" ile de öğle ve ikindi namazları kastedilmiştir.

"Gecenin bir kısmında O'na secde et." Yani gecenin bir bölümünde akşam ve yatsı namazlarını kıl. *"Geceleyin uzun bir süre de O'nu tesbih et."* Yani gecenin uzun bir bölümünde, bazan üçte biri, bazan yarısı, bazan da üçte ikisi kadar bir sürede teheccüd namazı kıl, geceyi ibadetle geçir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar* yani kâfirler, *dünyayı seviyorlar,* onun fâni lezzetlerine dalıyorlar, dünyayı ahirete tercih ediyorlar, bunun için hiçbir zikre ve namaza yönelmiyorlar; *önlerinde kendilerini bekleyen o ağır,* çetin *günü ihmal ediyorlar."* Ona hazırlanmıyorlar; o günü önemsemiyorlar. O, kıyamet günüdür. O günde yaşanacak şiddetli olaylar kâfirlere çok ağır gelecektir.

"Onları biz yarattık, başkası değil. Ayrıca *onların bünyelerini sapasağlam yaptık."* Yani onların bünyelerini çok kuvvetli yaptık, böylece sağlam ve kuvvetli oldular.

Âyete şu mana da verilmiştir: Onların eklem yerlerinin sinirlerle bağlantısını sağlam bir şekilde biz yarattık.

Bir diğer mana: Onlardan Allah'ın birliğini kabul etme sözünü biz aldık.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Dilediğimizde onların yerine benzerlerini (başkalarını) getiririz."* Yani onları helâk etmeyi dilediğimizde helâk ederiz, onların yerine itaat eden ve isyan etmeyen kimseler getiririz.

Âyete şu mana da verilmiştir: Onları helâk ettikten sonra, benzerlerini harika bir şekilde yeniden yaratırız. Bunda şüphe yoktur. O, öldükten sonra dirilmektir. Allah'ın kudret ve kuvveti bunu yapmaya yeter.

"İşte bu yani bu sûre yahut apaçık öğüt içeren bu âyetler *bir öğüttür; dileyen, Rabb'ine ulaştıran bir yol tutar;* Allah'a itaat ederek ve resûlüne

uyarak Allah'a yaklaşmak için bir yol edinir. *Ama* Allah'a giden yola girmeyi *Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz."*

Yahut kâfirler ancak Allah'ın dilediğini isteyebilirler. Âyette işin hakikati ortaya konulmakta; Allah'a ulaşmak için sırf onların istemesinin yeterli olmadığı açıklanmakta, Allah dilemedikçe onların buna güçlerinin yetmeyeceği belirtilmektedir. Çünkü kulun yaptığı işteki etkisi sadece kesb (onu yapma) konusundadır; takdir ve yaratma konusunda değildir. O işin olmasında asıl etki eden şey Allah Teâlâ'nın dilemesidir.

"Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." Allah, onların olacak bütün hallerini bilmekte, söz ve işlerde en isabetli hükmü vermektedir. Bu, Allah Teâlâ'nın dilemesinin bir ilim ve hikmete dayandığını açıklamaktadır. Yani yüce Allah sonsuz ilim ve hikmet sahibidir; herkesin neye ehil ve layık olduğunu bilir; onlar için sadece hikmetinin gerektirdiği şeyleri diler.

"O, dilediğini rahmetine dahil eder." Âyet, yüce Allah'ın ilim ve hikmete dayalı dilemesinin sonuçlarını açıklamaktadır. Yani Allah, rahmetine dahil etmeyi dilediği kimseyi rahmetine dahil eder. O, iradesini Cenâb-ı Hakk'a ulaşma yolunda kullanan ve bunun için gayret eden kimsedir; Allah da onu iman ve taat gibi cennete götüren şeyleri yapmada muvaffak eder.

"Zalimlere gelince, Allah onlar için *acı bir azap hazırladı."* Onlar, iradelerini doğru yolun dışında kullanan kimselerdir. Allah onlar için son derece acı veren bir azap hazırladı.

23-31. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] halifesi olan ârif, biz sana Kur'an'ın hakikatini indirdik, yani sana kalbinle ve sırrınla sadece Allah'a bağlanmayı ve O'nu müşahede etmeyi ihsan ettik. Bunu, manevi

hallerle süslenme seyrine göre yavaş yavaş, azar azar gerçekleştirdik. Sen Rabb'inin hükmüne sabret; yani Allah'ın senin için hükmettiği celâl tecellilerine, tehlikeli durumlara ve ağır hallere sabret; şüphesiz sabrın sonu Cenâb-ı Hakk'ı müşahede etmektir. Bu uğurda canı ve ruhu feda etmek gerekir, ancak bunu yapan çok azdır.

Ey Hak yolcusu, manevi seyir halindeyken, seni ondan çevirmek isteyen günahkâra itaat etme yahut seni manevi yoldan alıkoymak isteyen münkire de itaat etme. Rabb'inin ismini zikret; yani her nefeste O'nun en büyük isminin zikrine dal. O, Zât-ı Bârî'ye has "Allah" ism-i şerifidir. Her nefeste "Allah, Allah" diyerek zikret. Sabah akşam, gece gündüz bu zikri çokça yap.

Gecenin bir bölümünde O'na secde et, gece uzun bir süre ibadetle meşgul ol. Yani gece hükmünde olan gaflete düştüğünde ve kalbin perdelendiğinde Allah'a boyun eğip tazarru ile yalvarıp yakar, kalbinin Hak'tan kopup dünyaya yönelmesinden ve böylece vücut ikliminin gaflet karanlığında kalıp Rabb'inden perdelenmekten korkarak seherlerde O'nu tesbih et.

Varlıklarıyla ve nefislerinin hazlarıyla perdelenenler, hemen ele geçecek şeyleri (dünyayı) severler, hevâlarını yüce Mevlâ'nın sevgisine tercih ederler, önlerindeki şiddetli ve dehşetli günü ihmal ederler. Allah'tan korkan kimseler, o gün (ahirette) gruplar halinde sıdk makamına sevkedilirler; nefislerine tâbi olanlar ise geride hesap yerinde kalırlar.

Bütün bunlar, basiret gözü açılıp da Hakk'ı ve hak ehlini görenler için bir öğüttür. Kim, Rabb'ine ulaştıran bir yola girmek isterse, hakikat ehli âriflerin sohbetini tercih etmelidir ki ârifler onu hakikate ve ilâhî huzura ulaştırsınlar. Fakat bütün iş, Allah'ın elindedir. Onlar ancak Allah'ın dilediğini isterler. Allah kimi, özel yardımına ulaştırmak isterse, onu hidayet yolundaki rahmetine dahil eder. Allah kimi de nefsi ile baş başa bırakmayı dilerse, onu yanlış yolda yürütür.

Yüce Allah bizi kötü hale düşmekten ve yanlış yolda gitmekten korusun. Kulu kötülükten koruyacak ve hayırlarda muvaffak edecek güç ve kuvvet Allah'a aittir.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

İnsân sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(77) MÜRSELÂT SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Mürselât sûresi Mekke döneminde inmiş olup elli âyettir. Sûre, adını birinci âyette geçen "mürselât" kelimesinden almıştır. **Mürselât**, "gönderilenler" demektir. Sûrede başlıca, kıyametin, hesap ve azabın gerçekleşeceği, Allah'ın kudreti ve günahkârların âkıbeti konu edilmektedir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Allah Teâlâ, önceki sûrenin sonunda, *"Allah zalimlere acı bir azap hazırladı"* (İnsân 76/31) buyurdu. Bu sûrenin başında da o azabın gerçekleşeceğine yemin ederek şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفاًۙ ﴿١﴾ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفاًۙ ﴿٢﴾ وَالنَّاشِرَاتِ نَشْراًۙ
﴿٣﴾ فَالْفَارِقَاتِ فَرْقاًۙ ﴿٤﴾ فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْراًۙ ﴿٥﴾ عُذْراً اَوْ نُذْراًۙ ﴿٦﴾
اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌۜ ﴿٧﴾

Bismillâhirrahmânirrahim.

1. ***Birbiri peşinden gönderilenlere,***

2. ***Kasırga gibi esenlere,***

3. ***Yaydıkça yayanlara,***

4. ***Seçip ayıranlara,***

5-6. ***Hakka uyanlar için özür yahut** (yanlış yolda gidenler için) **azap sebebi olması için** (peygamberlere) **zikri** (vahyi) **getirenlere yemin olsun ki,***

7. ***Size vaat edilen** (kıyamet ve azap) **mutlaka gerçekleşecektir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Yemin olsun birbiri peşinden gönderilenlere."* Yani ilâhî emir ve yasakları indirmek için peş peşe gönderilen meleklere yemin olsun. Allah onları kullarına nimet bahşetmek ve ihsanda bulunmak için gönderdi.

"Yemin olsun *kasırga gibi esenlere."* Yani giderken rüzgâr gibi esen meleklere yemin olsun.

"Vahiy için yeryüzüne indiklerinde kanatlarını havada *yaydıkça yayan meleklere de* yemin olsun."

Âyete şu manalar da verilmiştir:

Dünyanın dört bir yanında ilâhî hükümleri yayanlara yemin olsun.

İnkâr ve cehaletle ölmüş nefislere iman ve ilim yayanlara yemin olsun.

"Ayrıca hak ile bâtılın arasını *seçip ayıranlara ve* hak yolda gidenler için *bir özür ya da* bâtıla dalanlar için bir *uyarı* ve azap *sebebi olması için* kalplere *zikri,* âyetleri ve öğütleri *bırakanlara yemin olsun ki size vaat edilen* kıyamet ve başınıza inecek azap *mutlaka gerçekleşecektir."*

Âyette yemin edilen şey, peş peşe esen rüzgâr da olabilir. Buna göre mana şöyle olur: O rüzgâr peş peşe şiddetle eser, havadaki bulutları

süratle yayar, onları Allah Teâlâ'nın yağmur yağdırmayı dilediği yerlere dağıtır ve bu şekilde kalplere bir uyarı atar. Yani Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin eserlerini müşahede anında kalplere bir korku ve öğüt atılır. Bu durum, korku ve tövbe ile Allah'tan affedilmelerini isteyenler için bir özür ve af sebebi olur; yağmuru Allah'ın gönderdiğini kabul ederek onu yıldızların işi görenler için de bir uyarı ve azap sebebi olur.

Yahut onlarla Allah Teâlâ, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gönderdiği Kur'an âyetlerine yemin etmiş de olabilir. Kur'an âyetleri, süratle önceki kitapları neshetti; yeryüzünün doğusuna ve batısına hidayeti yaydı, hak ile bâtılın (doğru ile yanlışın) arasını ayırdı. Hakkı, âlimlerin kalplerine attı. Bu hak, müminler için bir özür ve af vesilesi, kâfirler için ise bir uyarı ve azap sebebi oldu.

İbn Cüzey demiştir ki: "Tercihe şayan görüş şudur: Âyette yemin edilerek dikkat çekilen 'gönderilenler' ve 'esenler' rüzgârlardır. Çünkü rüzgârın özelliği, gerçekten esmektir. 'Yayanlar' ve 'ayıranlar' ise meleklerdir; zira ayırma, meleklerin haline uygun bir iştir."[350]

Allah Teâlâ, yemin ederek haber verdiği şeyi şöyle belirtti: "*Şüphesiz, size vaat edilen* kıyamet ve başınıza azabın inmesi kesin olarak *gerçekleşecektir.* Bundan kaçış yoktur."

1-7. Âyetlerin Tasavvufi İşaretleri

Allah Teâlâ, her asırda dinin ve tabiatın güzel bulduğu hayırlı şeyleri insanların arasında yaymak için gönderdiği âriflerin nefislerine yemin etti; onlar insanları düşük ve rezil işlerden temizleyip faziletlerle süslerler. Yeryüzünün her tarafına ulaşarak bid'at ve gafleti silip atarlar, doğru yolu her tarafta yayarlar. Kullar onlarla hayat bulur, hak ile bâtılı, doğru ile yanlışı, gafil ile kalbi uyanığı, manen perdeli olanlarla müşahede ehlini birbirinden ayırıp tanır. Onlar, kalplere Allah'ı zikretmeyi öğretirler, öyle ki zikir bütün bedenlerine yayılır. Allah'ı zikreden hak yolcularına özürlerinin kabul edilip günahlarının affedileceği

350 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 2/441.

şeyleri öğretirler; gafil münkirleri de uyanıp onları, azaba düşürecek hal, söz ve işlerden sakındırırlar.

Beyzâvî demiştir ki: "Bir diğer yoruma göre Allah Teâlâ âyette, bedenleri kemale erdirmek için gönderilen kâmil nefislere (ruhlara) yemin etti; bu kâmil nefisler kalpte, Cenâb-ı Hak'tan başka ne varsa hepsini silip atar; bunun eserini bütün âzalara yayar; aslen hak olan ile zatı itibariyle bâtıl (fâni) olan şeyi birbirinden ayırır. O zaman Hak Teâlâ'nın zatının dışında her şeyi yok olmuş görürler; kalbe Allah'ın zikrini yerleştirirler, öyle ki kalpler ve diller sadece yüce Allah'ın zikriyle meşgul olur."[351]

Kıyametin Kopma Anı

Cenâb-ı Hak sonra, geleceğini yeminle bildirdiği kıyametin vaktinden bahsederek şöyle buyurdu:

فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ﴿٨﴾ وَاِذَا السَّمَٓاءُ فُرِجَتْ ﴿٩﴾ وَاِذَا الْجِبَالُ
نُسِفَتْ ﴿١٠﴾ وَاِذَا الرُّسُلُ اُقِّتَتْ ﴿١١﴾ لِاَيِّ يَوْمٍ اُجِّلَتْ ﴿١٢﴾ لِيَوْمِ الْفَصْلِ
﴿١٣﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ﴿١٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٥﴾

8. ***Yıldızların ışığı söndürüldüğü zaman,***

9. ***Gök yarıldığı zaman,***

10. ***Dağlar ufalanıp savrulduğu zaman,***

11. ***Peygamberler için*** *(ümmetlerine şahitlik etmek üzere)* ***vakit belirlendiği zaman*** *(kıyamet gerçekleşir).*

12. *(Bu)* ***hangi güne ertelenmiştir?***

13. ***Hüküm ve ayrım gününe.***

14. ***Hüküm günü nedir, bilir misin?***

15. ***Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!***

---

351 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 2/556.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Yıldızların ışığı söndürüldüğü zaman."* Yıldızlar, silinip yok edildiği yahut ışıkları tamamen söndürüldüğü zaman. "*Gök yarıldığı,* meleklerin inmesi için kapı kapı yapıldığı *zaman. Dağlar* süratle yerinden sökülüp atıldığı ve *ufalanıp* savrularak *toz duman olduğu zaman. Peygamberler için* ümmetlerine şahitlik etmek üzere *vakit belirlendiği zaman ...*"

Âyete şu mana da verilmiştir: Peygamberler gelmesini bekledikleri vakti gördükleri zaman. İşte o zaman âniden gelir ve kıyamet kopar.

"Kıyametin kopması *hangi güne ertelenmiştir?* O, bütün insanların birbirinden ayrıldığı *hüküm gününe* ertelenmiştir."

İbn Atâ demiştir ki: "O gün kişi, en yakınlarından, kardeşlerinden ve dostlarından ayrılır; sadece Allah için birbirini sevenler birbirinden ayrılmazlar."

"Hüküm günü nedir, bilir misin? Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!"

Bu sûrede, *"O gün vay yalanlayanların haline!"* âyeti birçok defa tekrarlanmaktadır. İbn Atıyye, bunun sadece vurgu için olduğunu söylemiştir, fakat doğru olan şudur: Her âyet, tasdik edilmesi gereken bir durumdan sonra gelmiştir, bunun için her yalanmaya ayrı bir azap vaat edilmiştir. Her âyet tefsir edilirken bu duruma dikkat çekilecektir.

8-15. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kalpte irfan güneşi parladığı ve yüce Allah'ın zatına ait bazı sırlar ortaya çıktığı zaman maddi ilimlerin ışığı söner ve vehme dayalı düşünceler kalpten silinip gider; kalpte sadece Hak Teâlâ'nın birliğine ait tevhid ilmi kalır. Bu ilimlerin ışığının sönmesi, kalbin onlardan uzaklaşarak onlardan daha tatlı ve daha faydalı olana yönelmesidir. Bu tatlı şey, Cenâb-ı Hakk'ın yüce zatını müşahede ile O'nun nurlarına ve sırlarına dalmakla meydana gelen müşahede lezzetidir.

Ruhların semasından maddi varlıkların karanlığı temizlenip hakikat müşahede edildiği, vehim ve hayaller kalpten silinip gittiği, Allah'a davet eden manevi terbiyeciler için vuslat vakti belirlendiği zaman, işte o gün, Allah'ta fâni olmanın gerçekleştiği en büyük fetih günüdür. O, kulun dünyada Rabb'ine kavuşma günüdür. O, ayrım günüdür; o gün, havas ile avam, ilâhî huzurda kabul gören ârifle iman sahibi mümin, müşahede sahipleriyle delilde kalanlar birbirinden ayrılır. Bu büyük sırra ulaşma yolunu yalanlayanların o gün vay haline!

İlâhî Kudretin Delilleri

Cenâb-ı Hak sonra, kudretinin delillerinden bahsederek şöyle buyurdu:

اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّل۪ينَۜ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْاٰخِر۪ينَ ﴿١٧﴾ كَذٰلِكَ نَفْعَلُ
بِالْمُجْرِم۪ينَ ﴿١٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ ﴿١٩﴾ اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ
مَٓاءٍ مَه۪ينٍۙ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ ف۪ي قَرَارٍ مَك۪ينٍۙ ﴿٢١﴾ اِلٰى قَدَرٍ مَعْلُومٍۙ
﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَاۗ فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ ﴿٢٤﴾ اَلَمْ
نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتاًۙ ﴿٢٥﴾ اَحْيَٓاءً وَاَمْوَاتاًۙ ﴿٢٦﴾ وَجَعَلْنَا ف۪يهَا رَوَاسِيَ
شَامِخَاتٍ وَاَسْقَيْنَاكُمْ مَٓاءً فُرَاتاًۜ ﴿٢٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ ﴿٢٨﴾

16. ***Biz öncekileri helâk etmedik mi?***

17. ***Sonra gelenleri de onlara katarız.***

18. ***Biz suçlulara işte böyle yaparız.***

19. ***Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!***

20. ***Biz sizi basit bir sudan (meniden) yaratmadık mı?***

21-22. *Sonra onu belli bir süreye kadar sağlam bir yerde (anne rahminde) tuttuk.*

23. *Sonra ona bir şekil verdik. Biz ne güzel şekil veririz!*

24. *Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!*

25-26. *Biz yeryüzünü diriler ve ölüler için bir toplanma yeri yapmadık mı?*

27. *Orada sabit yüksek dağlar oturtup, size (ondan çıkarttığımız kaynaklardan) tatlı su içirmedik mi?*

28. *Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Biz*, ahiret gününü yalanladıkları için Nuh, Âd ve Semûd gibi *önceki kavimleri helâk etmedik mi? Sonra gelenleri de onlara katarız.*" Yani öncekilere yaptığımızın benzerini sonrakilere de yaparız; çünkü onlar da öncekiler gibi ahiret gününü yalanladılar. Âyet, Mekkeli müşrikler için bir tehdit içermektedir.

"*Biz, suçlulara* yani inkâr ve isyana dalan bütün ümmetlere *işte böyle* feci azap *yaparız.* O azabın gerçekleştiği gün, vaat ettiğimiz şeyleri *yalanlayanların vay haline!*"

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: "*Biz sizi basit bir sudan*, yani meniden *yaratmadık mı? Sonra onu* Allah'ın ezelde belirlediği *belli bir süreye kadar sağlam bir yerde*, anne rahminde *tuttuk.*" Bu süre ileri ve geri alınmaz. Rahimde kalma süresi, genelde dokuz aydır, fakat bu süre ilâhî hesaba göre uzayıp kısalabilir.

"*Sonra ona bir şekil verdik. Biz ne güzel şekil veririz!* Bizim buna gücümüzün yettiğini *yalanlayanların o gün vay haline!*"

Âyete şu manalar da verilmiştir: Bizim onları yeniden yaratmaya gücümüzün yettiğini yalanlayanların o gün vay haline!

Öldükten sonra diriltme vaadimizin doğru olduğunu gösteren ilk yaratılma nimetini yalanlayanların o gün vay haline!

"Biz yerin üstünü *diriler ve* altını *ölüler için bir toplanma yeri yapmadık mı?"* Yerin üzerinde pek çok canlı bulunmaktadır; içindeki ölülerin sayısı ise bizce meçhuldür; onları sadece Allah bilir.

Rivayete göre Şa'bî, bir cenazeye katıldı, kabristana bakınca, "Burası ölülerin toplanma yeridir" dedi. Sonra, evlere baktı, "Buralar da dirilerin toplanma yeridir" dedi.[352]

Âlimlerden Rebîa'ya göre kabir, ev gibi koruma altında olduğu için oradan kefen çalanın eli kesilir.[353]

"Yeryüzünde sabit yüksek dağlar yerleştirip onlardan çıkarttığımız nehir ve kaynaklardan *size* duru ve *tatlı su içirmedik mi?* Bu büyük nimetleri *yalanlayanların o gün vay haline!"*

16-28. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Biz, önceki zorbaları, zayıf fakirlere karşı büyüklenenleri helâk etmedik mi? Sonradan gelenleri de onlara katarız. Biz, her devirde inkâr ve isyana dalanlara böyle yaparız.

Âyete şu mana da verilebilir: Biz, önceki ve sonraki gafilleri, şehvetlerine dalmaları sebebiyle kalplerini ve ruhlarını öldürerek helâk etmedik mi? Azgın kibirli kimselere de böyle yaparız. Bu vaadin gerçekleşmesini yalanlayan şüphecilerin o gün vay haline!

Biz sizi basit bir sudan yaratmadık mı? Aslınız böyle basit bir su ve sonunuz da kokuşmuş bir leş, siz nasıl kibirlenip büyükleniyorsunuz?

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Şu insana ne oluyor ki cismiyle övünüp şımarıyor. Halbuki onun başlangıcı belden atılan pis bir su; sonu ise pis bir leştir. O ise bu iki zaman arasında karnında pislik taşımaktadır."

Bu insanın maddi yönüdür; bedene üfürülen ruha gelince, ruh aslı itibariyle izzetli ve şereflidir. Bu durumda kimin ruhu maddi yönüne

352 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/355.
353 bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/140.

ve aklı hevâsına galip gelirse o, şeref ve temizlik açısından melekler gibi olur. Kimin de maddi yönü ruhuna ve hevâsı aklına galip gelirse o, basitlik ve düşüklük açısından hayvanlara benzer.

Biz insan bedenini, ilim ve marifetle dirilmiş kalplerin ve ruhların toplanma yeri yapmadık mı? Kalplerin marifetle dirilmesi, ruhun maddi yöne, aklın da hevâya galip gelmesiyle gerçekleşir. Yine biz, insanın bedenini hevâsına tâbi olduğu için ölen nefislerin ve kalplerin buluşma yeri yapmadık mı?

Biz, zararlı ile faydalı olan şeyleri birbirinden ayırması için insanın bedenine sabit ve sağlam akıllar koyduk. Size, kalplerin ve ruhların hayat bulduğu ilimlerin suyundan içirdik; o, tatlı bir su olup Allah onu, kâmil insanların eliyle içmeye muvaffak ettiği kimselere nasip eder. Bunu yalanlayanların o gün vay haline; çünkü onlar, bu tatlı sudan (marifet ilminden ve ilâhî sevgiden) hiç içmeden kalpleri susuz bir şekilde yaşarlar ve susuz bir halde ölürler. Böyle bir hale düşmekten yüce Allah'a sığınınız.

Hakkı Yalanlayanların Sonu

Cenâb-ı Hak sonra, gerçekleri yalanlayanların sonundan bahsederek şöyle buyurdu:

اِنْطَلِقُٓوا اِلٰى مَا كُنْتُمْ بِه۪ تُكَذِّبُونَۚ ﴿٢٩﴾ اِنْطَلِقُٓوا اِلٰى ظِلٍّ ذ۪ي ثَلٰثِ
شُعَبٍۙ ﴿٣٠﴾ لَا ظَل۪يلٍ وَلَا يُغْن۪ي مِنَ اللَّهَبِۜ ﴿٣١﴾ اِنَّهَا تَرْم۪ي بِشَرَرٍ
كَالْقَصْرِۚ ﴿٣٢﴾ كَاَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌۜ ﴿٣٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ
﴿٣٤﴾ هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَۙ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَيْلٌ
يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَ ﴿٣٧﴾ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِۚ جَمَعْنَاكُمْ وَالْاَوَّل۪ينَ
﴿٣٨﴾ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَك۪يدُونِ ﴿٣٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَۚ ﴿٤٠﴾

29. ***Onlara şöyle denir: "Yalanlamakta olduğunuz şeye*** *(cehennem azabına)* ***gidin."***

30. ***"Üç kola ayrılmış gölgeye gidin."***

31. ***"O ne gölgelendirir ne de alevden korur."***

32. ***Şüphesiz cehennem, her biri saray büyüklüğünde kıvılcımlar saçar.***

33. ***O kıvılcımların her biri kızıl develer gibidir.***

34. ***Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!***

35. ***Bugün, kâfirlerin konuşamayacakları bir gündür.***

36. ***Kendilerine konuşma izni verilmez ki özür dilesinler.***

37. ***Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!***

38. ***Bu, hüküm ve ayırma günüdür. Sizi ve öncekileri bir araya topladık.***

39. ***Eğer*** *(azaptan kurtulmak için)* ***bir hileniz varsa, durmayın hilenizi uygulayın.***

40. ***Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, ahiret gününü yalanlayan kâfirlere şöyle der: "*Yalanlamakta olduğunuz şeye,* yani ebediyen içinde kalacağınız cehennem azabına *gidin. Üç kola ayrılmış gölgeye,* cehennemin dumanına *gidin.*' Cehennemin dumanı, büyüklüğünden dolayı üç kola ayrılmıştır. Büyük dumanlar böyledir; onlara baktığın zaman onun parçalara ayrıldığını görürsün.

Şöyle denilmiştir: Ateşten bir dil çıkar; kâfirleri çadır gibi sarar: onun dumanı üç kola ayrılır, her bir kol, hesapları bitene kadar kâfirleri sarar. O sırada müminler arşın gölgesinde bulunurlar.

Cehennemin dumanının üç kola ayrılmasının hikmeti hakkında denilmiştir ki: İnsanı, kudsî nurlardan perdeleyen nefis perdeleri üç tanedir; bunlar, his, hayal ve vehim perdeleridir.

Bir diğer yorum ise şöyledir: Kâfirleri bu azaba götüren şu üç kuvvettir:

1. Şeytânî vehim kuvveti. Bedende bulunduğu yer, dimağdır.

2. Gazap kuvveti. Kalbin sağ tarafında bulunur.

3. Hayvanî şehevî kuvvet. Kalbin sol tarafında bulunur. Bunun için şöyle denilmiştir: Cehennemin dumanından üçe ayrılan kollardan biri kâfirin başının üstünde, biri sağında, biri de sol tarafında durur.

Cenâb-ı Hak sonra bu gölgenin özelliğinden bahsederek şöyle buyurdu: *"O ne gölgelendirir ne de alevden korur."* Yani bu duman, kâfirleri mahşerin veya cehennemin şiddetli sıcağına karşı serinletmez; içinde soğukluk bulunmadığı için onları cehennemin ateşinin alevlerinden korumaz. Bu durum, şu âyette de anlatılmaktadır:

"Cehennemlikler, serin ve faydalı olmayan kapkara bir duman tabakası altındadırlar" (Vâkıa 56/43-44).

"Şüphesiz cehennem, her biri saray büyüklüğünde kıvılcımlar saçar. O kıvılcımların her biri kızıl develer gibidir." Çünkü ateşin kıvılcımları sarıdır. Onun siyah olduğu da söylenmiştir. Zira devenin siyahlığı sarıya çalar. Birinci âyet bir benzetmeyle kıvılcımların büyüklüğünü anlatmaktadır; peşinden gelen âyet ise kıvılcımların rengini, çokluğunu, süratle hareket edişini ve karışımını temsille ifade etmektedir.

"Allah'ın, böyle bir ateşi ve daha büyüğünü yaratmaya gücünün yeteceğine bunca şahit ve delil varken, onu *yalanlayanların o gün vay haline! Bu gün, kâfirlerin konuşamayacakları bir gündür."* Âyet, onların cehenneme göreceği vakte işaret etmektedir. Yani bu günde hiçbir şey konuşmazlar. Bunu şöyle anlamak gerekir: Kâfirler, cehenneme girdikten sonra hiçbir şey konuşmazlar. Çünkü sorgu, cevap ve hesap bitmiştir.

Bir de şu var: Kıyamet günü çok uzun bir gündür; onda birçok durak ve vakit vardır. Bir vakit konuşan kimse diğerinde konuşmayabilir. Âyette bütün vakitler, bir gün olarak ifade edildi.

Yahut onlar, kendilerine fayda verecek bir şey konuşmazlar; çünkü onların ahiretteki durumlarıyla ilgili anlatılanların hepsi bir konuşma çeşididir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Kendilerine konuşma izni verilmez ki özür dilesinler."* Yani onlara konuşma izni verilmediği için özür dileme imkânı da bulamazlar, zaten kabul edilecek özürleri de yoktur.

Şerefeddin-i Tîbî, *Keşşâf*'tan naklen der ki: "Bu öyle bir gündür ki onlar kendilerine fayda verecek bir şey konuşmazlar; kendilerinden azabı savacak bir mazeret de ileri süremezler. Öldükten sonra dirilmeyi ve sonrasını *yalanlayanların o gün vay haline!"*

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Bugün,* hak ile bâtılı, haklı ile haksızı birbirinden *ayırma günüdür.* Ey ümmet-i Muhammed, o gün *sizi ve önceki ümmetleri bir araya topladık.* Böylece bütün insanlar ve diğer mahlûkat arasında hüküm verildi. Ey kâfirler, *eğer* azaptan kurtulmak için *bir hileniz,* çareniz ve tuzağınız *varsa, durmayın hilenizi uygulayın.* Çünkü kendilerini taklit ve takip ettiğiniz kim varsa hepiniz bir aradasınız, gücünüz yeterse bir yolunu bulup bu azaptan kurtulun bakalım!" Bu, kâfirler için dünyada müminlere hile yapıp tuzak kurmalarına karşılık bir azarlama ve acizliklerini ortaya koymadır.

"Bu hali *yalanlayanların o gün vay haline!"* Çünkü o gün, azaptan kurtuluş için hiçbir çarenin olmadığı ortaya çıkar.

29-40. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah katında özel yakınlık elde etmiş salih amel sahiplerinin derecelerinin yükselmesini, gaflet ve tembellik içinde kalanların da derecelerinin düşmesini yalanlayanlara, "Yalanladığınız şeylerin zıddı

olan duruma gidin; Allah'tan uzaklık ve kalplerin perdelenme azabı içine girin" denir. Onların bunları yalanması dille değil halledir; çünkü onlar, manevi derecelerini artıracak ve kalplerinin üzerinden perdeleri kaldıracak şeyleri yapmadılar.

Onlara, "Manen perdelenmenin üç kola ayrılmış dumanı içine girin" denir. Onların kalplerine üç perde çekilmiştir. Bunlar, gaflet perdesi, hevâ perdesi ve kâinatın maddi yönüne bağlanıp kalma perdesidir. Bu perdeler bir duman gibi kalplerini sarmıştır; fakat o duman, onları serinletmez. Onda, yakîn halinin huzuru, rıza ve teslimiyet halinin rahatlığı yoktur. Bu onları, gafletle Allah'tan kopma ve ilâhî huzurdan uzaklaşma azabından kurtarmaz. Yahut onları, kendi akıllarıyla iş yapmanın ve nefisleriyle karar vermenin sıkıntısından kurtarmaz. Kimin iç âlemi gafletle Allah'tan kopma ateşine düşmüş ise bu ateş onun zâhirine kıvılcımlar saçar; ondan gazap, katılık, kabalık ve çirkin konuşma türü şeyler ortaya çıkar.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Âyette, üç kola ayrılan dumanı oluşturan vasıflara işaret edilmektedir; onlar, hayvanî özellikler, saldırganlık ve şeytanî huylardır. Bunların her biri, kalpteki katılık ve sertliğe göre dışa yansır. Bu vasıflar bazılarında öyle şiddetlenir ki cehennemin kıvılcımları gibi büyük saraylar ve yüksek köşkler büyüklüğünde ortaya çıkar. Mesela gazap kuvveti ileri dereceye ulaşınca, adam her yana ateş püskürür. Bu ince hakikatleri ve gizli işaretleri temsille haber veren âyetleri yalanlayanların o gün vay haline!"

Bu öyle bir gündür ki gafiller, ileri derecedeki hayretlerinden ve kuvvetli dehşetlerinden konuşamazlar. Kendilerine izin de verilmez ki tembelliklerinden, kulluktaki kusurlarından ve bu gün için doğru dürüst hazırlanamadıklarından dolayı özür dilesinler, hatalarını telafi etsinler. Bu gerçekleri yalanlayanların o gün vay haline!

Kuşeyrî demiştir ki: "Çünkü onlar, dünyaya ve dünyanın zevklerine yönelerek, ahiretten ve oradaki derecelerden yüz çevirerek güzel kabiliyetlerini bozdular, sonuçta bu hale düştüler."

Bugün, gayret ve ciddiyetle salih amel yapanlarla, tembellik yapan ve işlerini bozan kimseler birbirinden ayırılır.

Yahut Allah'a yakınlık elde etmiş ve vuslata ermişlerle, Allah'tan uzak kalmış gafiller birbirinden ayrılır.

Yahut bugün, müşahedeye ulaşmış âriflerle delil ve burhanda kalmış ilim sahipleri birbirinden ayrılır.

Yahut bugün, mukarrebînle (ilâhî huzurda özel yakınlık elde etmiş âriflerle), amel defterini sağından alıp cennetlik olan avam müminler birbirinden ayrılır.

Cenâb-ı Hak onlara der ki: Hepinizi bir araya getirdim; hayırlarda önde gidenlerle, geride kalanlar bugün birbirinden ayrılır. Ey gafiller, eğer bugün, derecelerinizi yükseltmek için bir çare biliyorsanız, uygulayın; fakat buna güç ve imkânınız yoktur. Çünkü siz bu fırsatı dünyada kaçırdınız. Bu hükmü ve kulları derecelerine göre ayırmayı yalanlayanların o gün vay haline!

Allah Yolunda Ciddiyetle Amel Edenlerin Güzel Sonu

Cenâb-ı Hak sonra, ilâhî rızaya ulaşmak için ciddiyetle amel edenlerin güzel halinden bahsederek şöyle buyurdu:

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُوا
وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ
﴿٤٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾ كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ
﴿٤٦﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ
﴿٤٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

41. *Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, gölgelikler içinde ve pınar başlarındadır.*

42. *Orada canlarının çektiği her türlü meyve vardır.*

43. *Onlara, "Yapmakta olduğunuz şeylere karşılık afiyetle yiyin için" denir.*

44. *Şüphesiz biz iyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız.*

45. *Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!*

46. *Ey kâfirler! (Dünyada) yiyin ve azıcık keyif sürün bakalım! Gerçek şu ki siz günahkâr kimselersiniz.*

47. *Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!*

48. *Onlara, "Allah'a boyun eğin" dendiği zaman boyun eğmezler.*

49. *Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!*

50. *Artık onlar bu Kur'an'dan başka hangi söze inanacaklar?*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "İnkâr ve hakkı yalanlamadan *sakınanlar,* uzun *gölgelikler içinde ve* akan *pınar başlarındadır. Orada canlarının çektiği her türlü meyve,* lezzet alınacak ikramlar ve çeşit çeşit nimetler *vardır.* Onlara, *'Dünyada yaptığınız salih amellere karşılık afiyetle yiyin için* yiyip içtiklerinizden dolayı size herhangi bir hesap sorulmaz ve kınama olmaz' *denir. İşte biz, iyilik ve ihsan sahiplerini böyle mükâfatlandırırız.* Onlar, inançlarında ve amellerinde ihlâslı olup en güzel şekilde kulluk yaptılar, ihsanda bulundular; ona benzer bir mükâfata yahut daha büyüğüne ulaştılar. Bunu *yalanlayanların o gün vay haline!"* O gün müminler, bu büyük mükâfata ulaştılar, yalanlayanlar ise ebedî azap içinde kaldılar.

Onlara dünyada, yaptıklarından sakındırmak için denir ki: *"Ey kâfirler!* Dünyada istediğinizi *yiyin ve az bir zaman keyif sürün bakalım!"* Yahut bu söz onlara ahirette söylenir. Bu, onlar için azap kesinleşti, manasındadır. Onların dünyadaki hallerine ve fâniyi ebedî olana tercih edişlerine bakılarak böyle söylendi.

Mana şudur: Dünyada az bir zaman veya az olan dünya ile keyif sürün bakalım. Çünkü dünyanın hepsi, ahiretin yanından çok azdır.

Âyet şöyle bitiyor: *"Gerçek şu ki siz günahkâr* yani kâfir *kimselersiniz."* Şüphesiz kâfirler, dünyada helâl haram demeden eline geçeni yiyip içen ve az bir zaman eğlenen, sonra da helâk olup ebedî azap içinde kalan kimselerdir.

"Bu gerçekleri *yalanlayanların o gün vay haline! Onlara, 'Allah'a boyun eğin' dendiği zaman boyun eğmezler."* Yani Allah'a itaat edin, O'ndan korkun, vahyini kabul ederek ve resûlüne itaat ederek Allah'a iboyun eğin, tevazu gösterin, bu büyüklenmeyi ve kibri terkedin dendiği zaman, Allah'tan korkmazlar ve yapılan öğüdü kabul etmezler; kibir ve azgınlıklarında ısrar ederler.

Âyete şu mana da verilmiştir: Onlara, namaz kılmaları emredildiğinde namaz kılmıyorlardı.

Rivayet edildiğine göre, âyetin işin sebebi şudur: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Sakîfliler'e, namaz kılmalarını emrettiğinde onlar, "Biz, belimizi bükemeyiz, bel bükmek bizim için bir düşüklüktür!" dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü,

"Rükû ve secde olmayan bir dinde hayır yoktur" buyurdu.[354]

Bazıları da bunun ahirette olacağını, kâfirlerin secdeye çağrıldıklarında buna güçlerinin yetmeyeceğini söylemiştir.

"Allah'ın emrini ve yasaklarını *yalanlayanların o gün vay haline!"* Bu âyette, kâfirlerin dinin ibadetleriyle de mükellef olduğuna dair bir delil vardır.

354 Ebû Davud, Harâc, nr. 3026; Ahmed, *Müsned*, 4/217; Taberânî, *el-Kebir*, 9/45.

"Artık onlar bu Kur'an'dan başka hangi söze inanacaklar?" Yani onlar, güneş gibi parlak delillere dayalı olarak harika bir şekilde ve eşsiz bir üslupta iki dünyanın halinden ve yeniden dirilişe dair şeylerden bahseden bu Kur'an'a iman etmezlerse, başka neye iman edecekler? Yani semavî kitaplar arasında âyetleri apaçık ve mucize olan bu Kur'an'a iman etmezlerse, başka hangi kitaba iman edecekler?

Bu âyeti okuyan kimsenin, "Ben Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe iman ettim" demesi uygun olur.

41-50. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah'ın dışındaki her şeyden sakınanlar ve kalplerini koruyanlar, Allah'a yakınlığın huzuru, teslimiyetin neşesi ve O'na ulaşmanın saadeti içindedir. Onların huzuru ne güzeldir; ilâhî sevgiyi yudumladıkları kaynakları ne hoştur. Bir şair bu durumu şöyle dile getirmiştir:

"Ey Allah'a yakınlık nesimi, sen ne hoşsun. Sana kavuşan kimse, ilâhî sevginin ve huzurun tadını aldı. İnsanlar için senin kaynağından kudsî sevgiyi içmeleri ne güzel bir hayattır."

Allah'tan korkanlar ve kalplerini O'nun dışındaki varlıklardan koruyanlar, kalplerinde kaynayan tatlı su kaynaklarının başındadırlar; ondan kana kana içerler; canlarının çektiği zaman müşahede meyvelerinden yerler. Onlara, "Ruhlarınızın ve sırlarınızın manevi meyvelerinden yiyin" denir. Bu meyveler, irfan basamaklarında (marifet ilimlerinde) yükselmektir. Onlara ayrıca denir ki: "Mücâhede günlerinde yaptıklarınıza karşılık olarak manevi zevkine doyum olmayan ilâhî sevgiden kana kana için, hepsi size mübarek ve afiyet olsun." Biz, Allah için ilimlerini sağlam ve amellerini güzel yapan müttakileri işte böyle mükâfatlandırırız.

Bu yüksek makama giden maneviyat yolunu yalanlayanların o gün vay haline! Onlara şöyle denir: "Şehvetleriniz içinde az bir zaman eğlenin bakalım. Siz, günahkâr kimselersiniz. Haddi aşanlar ve

amelden geri kalanlar, amellerin karşılıklarının alınacağı gün pişman olurlar." Onlara, "Sizi manen terbiye edecek ve bu yüksek makamlara çıkaracak müttaki âriflere boyun eğin" denildiğinde, boyun eğmezler. Hak yolu ve ehlini yalanmalarından dolayı yazıklar olsun onlara! Eğer (Kur'an ve Sünnet'e bağlı) Allah dostlarının rehberliğinde gidilen hak yola girmekten kaçarlarsa, bundan sonra hangi söze ve hangi yola inanacaklar? Hangi yola girecekler? Hangi kitapla doğru yolu bulacaklar? Haktan sonra ancak sapkınlık vardır.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla gerçekleşir.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Mürselât sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(78) NEBE' SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Nebe' sûresi Mekke döneminde inmiş olup kırk âyettir. Sûre, adını ikinci âyette geçen "nebe'" kelimesinden almıştır. **Nebe'**, "haber" demektir. Sûrede, ölüm ötesi hayatın varlığını ispat, kıyamet, öldükten sonra dirilme ve hesap için toplanma konularına yer verilmektedir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrede, *"Bu, hüküm ve ayrım günüdür"* (Mürselât 77/38) buyruldu. O gün, bu sûrenin ikinci âyetinde belirtilen büyük haberdir. Bu yorum, büyük haberi, öldükten sonra dirilme manasında aldığımızda uygundur. Büyük haber, Kur'an'dır dersek, o zaman sûrenin önceki sûre ile bağlantısı, *"Bu Kur'an'dan sonra onlar hangi söze iman edecekler?"* (Mürselât 77/50) âyetiyle olur. O, şu âyette işaret edilen büyük haberdir:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

عَمَّ يَتَسَٓاءَلُونَۚ ﴿١﴾ عَنِ النَّبَاِ الْعَظ۪يمِۙ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ي هُمْ ف۪يهِ مُخْتَلِفُونَۜ
﴿٣﴾ كَلَّا سَيَعْلَمُونَۙ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Onlar, birbirlerine neyi soruyorlar?***

2-3. ***Üzerinde anlaşmazlığa düştükleri büyük haberi mi soruyorlar?***

4. ***Hayır, yakında*** *(onun doğruluğunu)* ***bilecekler.***

5. ***Hayır, hayır, yakında*** *(işin hakikatini)* ***bilecekler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Onlar, birbirlerine neyi soruyorlar?"* Soru soranlar, Mekkeliler'dir. Onlar, birbirlerine öldükten sonra dirilmenin ne zaman olacağını soruyorlardı. Bunu, işin hakikatini öğrenmek ve gereğini yapmak için değil, inkâr ve alay için yapıyorlardı.

"Üzerinde anlaşmazlığa düştükleri büyük haberi mi soruyorlar?"

Büyük haber, kıyametin kopması, öldükten sonra dirilme ve sonrasındaki hayattır.

Bazıları, hakkında soru sorulan büyük haberin "Kur'an" olduğunu söylemiştir. Âyette, onların böyle bir gerçek hakkında soru sormaları ve onun hakkında ihtilafa düşüp mücadele etmeleri hayretle karşılanıyor. Bu gerçeğin, *"Böyle büyük bir haberi mi soruyorlar?"* şeklinde dile getirilmesi, onun büyüklüğünü göstermek, onu inkâr etmenin tehlikesini ifade etmek ve onun hakkında mücadele etmenin ne kadar tuhaf olduğunu bildirmek içindir; çünkü o Kur'an'ın hak olduğu apaçık ortadadır, onun Allah katından geldiği ve içindeki haberlerin doğruluğu delillerle ortaya konmuştur. Bu durumda onun hakkında çekişmeye girilmemesi, yersiz sorular sorulmaması, tam aksine tereddütsüz kabul edilmesi ve hakkında hiç şüpheye düşülmemesi gerekir Allah Teâlâ, onun hakkında, *"De ki: Bu Kur'an, (önemli mesajlar içeren) büyük bir haberdir"* (Sâd 38/67) buyurmuştur.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Büyük haber, Allah'ın ezelî kelâmıdır. O, ezelî olan Allah'ın azametiyle büyüktür; onun bereketine (hakikatine ve sırlarına) sadece Allah dostları ve seçkin kulları ulaşır." [355]

Şöyle denilmiştir: "Müşrikler, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] ve müminlere, öldükten sonra dirilme hakkında sürekli soru soruyorlardı. Âyette kullanılan fiil, bahsedilen işi karşılıklı yapmayı ifade eder, fakat buradaki sorma, tek taraflı oluyordu." Açıklama için Ebüssuûd'un tefsirine bakınız.[356]

Yukarıda geçtiği gibi, hakkında soru sorulan büyük haber, öldükten sonra dirilmedir yahut Kur'an'dır. Kur'an olması halinde, iki sûre arasındaki bağlantı şöyle olur: Önceki sûrede, *"Onlar, Kur'an'dan sonra hangi söze inanacaklar?"* (Mürselât 77/50) buyruldu. Bu sûrenin başında da, *"Onlar büyük haberi (Kur'an'ı) soruyorlar"* buyruldu. En güzeli şöyle demektir: Hakkında soru sorulan şey, dinin haber verdiği öldükten sonra dirilme, tevhid, hesap, ceza ve diğer bütün şeylerdir.

Ebüssuûd demiştir ki: "*'Onlar, çok büyük haberi soruyorlar'* âyeti, sorulan şeyin ne kadar önemli ve büyük olduğunu bildirmektedir. Bunun için önce, 'Onlar neyi soruyorlar?' denilerek sorulan şey, kapalı bir ifadeyle dile getirilip onun çok önemli bir şey olduğu belirtilmiş, dinleyenlerin zihni o tarafa çekilmiş, muhataplar sanki böyle bir soru sormuş gibi kabul edilmiş; bu şekilde onun insanların ilmi dışında kalan, benzeri bulunmayan, öğrenmek için özen isteyen ve bilen birine sorulmasını gerektiren bir konu olduğuna dikkat çekilmiştir. Sanki şöyle denildi: Onlar neyi soruyorlar? Onu size söyleyeyim mi? Onlar, büyük haberden soruyorlar. Şu âyetteki soru-cevap da aynı tarzda gerçekleşmiştir:

'Allah, 'Bugün mülk (hüküm ve saltanat) kimindir?' diye sorar. Sonra kendisi şöyle cevap verir: 'Tek ve kahhâr olan Allah'a aittir'" (Mü'min 40/16).[357]

---

355 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/479.
356 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/353.
357 Ebüssuûd, *a.g.e.*, 6/353.

"Onlar, sordukları konuda ihtilaf etmektedirler." Onlardan bazıları öldükten sonra dirilmeyi kesin olarak inkâr etmektedir. Bazıları, olacağından şüphe içindedir. Bazıları, *"Hayat, sadece yaşadığımız bu dünya hayatıdır"* (Câsiye 45/24) derken, diğer bazısı, *"Biz, kıyamet nedir bilmeyiz"* (Câsiye 45/32) demektedir. Bazıları, ruh ve bedenin ahirette dirilmesini inkâr etmektedir; bu âyette bahsedilenler gibi. Bazıları, bedenin yeniden dirilmesini inkâr etmektedir; Ehl-i kitabın bir kısmı bu görüştedir.

Yahut bu soruyu soranlar, Kur'an hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Bazıları ona "sihir", bazıları ise "kehanet" demektedir. Bazısı onun hak bir kitap olduğunu bilmekte, fakat haset ve kibirlerinden dolayı inkâr etmektedir.

Kur'an hakkında ihtilaf edenler Kureyş halkıdır, ancak bu onlarla sınırlı değildir.

Bazıları, âyetteki ihtilafla Kureyş'in Kur'an'ın Allah kelâmı olduğu konusunda Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] muhalefetinin kastedildiğini söylemiştir; çünkü onlar Kur'an'ı inkâr ettiler.[358]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Hayır, yakında* azap başlarına gelince işin hakikatini *bilecekler."* Bu onların ihtilafının doğru olmadığını bildirmekte ve inkâr etmek için soru sormalarının yersiz olduğuna dikkat çekmektedir.

"Hayır, hayır, yakında işin hakikatini *bilecekler."*

1-5. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Tarikatın nurları ortaya çıkınca ve hakikat ehli âriflerin sırları açıklanınca, onlar hakkında insanlar arasında çok şey konuşulur. Onlara denir ki: Siz neyi soruyorsunuz? Hakkın zuhuru ve müşahedesi olan büyük haberi mi soruyorsunuz?

İnsanlar, âriflerin sahip olduğu müşahede ve hakikat ilimleri hakkında değişik görüşlere sahiptir. Bazıları onu baştan inkâr eder. Bazı-

358 Açıklama için bk. Ebüssuûd, *a.g.e.*, 6/353-354.

ları ise onu toptan kabul eder ve der ki: "O hakikatler, insanların içinde gizli olan kimselere aittir, kimse onları tanımaz!" Hayır, işin doğrusu böyle değil, hakikatlerin ortaya çıktığı ve boş iddaların boşa çıktığı gün işin aslını bileceksiniz. Haddi aşan ve amelden geri kalan kimse o gün pişman olur, fakat pişmanlık fayda vermez. O gün çoklarının ayağı kayar, çoğu kişi zarara düşer.

İlâhî Kudretin Delilleri

Cenâb-ı Hak sonra kudretinin delillerinden bahsederek şöyle buyurdu:

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ﴿٦﴾ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ﴿٧﴾ وَخَلَقْنَاكُمْ
أَزْوَاجًا ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٩﴾ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا
﴿١٠﴾ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ﴿١١﴾ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا
﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٣﴾ وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً
ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾ لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾

6. ***Biz, yeryüzünü** (sizin için) **bir döşek yapmadık mı?***

7. ***Dağları da** (yeri sağlam tutan) **birer kazık yapmadık mı?***

8. ***Sizleri** (erkek ve dişi olarak) **çift yarattık.***

9. ***Uykunuzu bir dinlenme** (vesilesi) **kıldık.***

10. ***Geceyi** (sizi örten) **bir elbise yaptık.***

11. ***Gündüzü de geçiminizi sağlamanız için çalışma zamanı kıldık.***

12. ***Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik.***

13. ***Orada pırıl pırıl yanan bir lamba koyduk.***

14-16. ***Size hububat, bitkiler, ağaçları iç içe geçmiş bahçeler çıkaralım diye yağmur yüklü yoğun bulutlardan şarıl şarıl yağmur yağdırdık.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Biz, yeryüzünü* sizin içine yerleşip yaşamanız için *bir döşek,* yaygı *yapmadık mı?"* Çocuğa dinlenme, beslenme ve temizlik gibi ihtiyaçlarını görecek şekilde beşik hazırlandığı gibi, yeryüzünü de sizin her türlü ihtiyacınızı görecek biçimde hazırlayıp istifadenize sunduk.

Müşrikler, öldükten sonra dirilmeyi inkâr edince, onlara şöyle dendi: Bu hayret verici varlıkları, onları öldükten sonra diriltecek olan Allah yaratmadı mı? Öyleyse siz, O'nun ölüleri yeniden diriltmeye gücünün yettiğini nasıl inkâr edersiniz! Bu da önceki gibi yoktan yaratmak değil midir?

Yahut onlara şöyle denilmiş oldu: Allah bu varlıkları niçin yarattı? Hikmet sahibi Allah, boş, abes ve yersiz bir iş yapmaz. Öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmek, O'nun yaptığı her işi boşuna yaptığı sonucuna götürür. Allah böyle bir şeyden yüce ve uzaktır. Buraya kadar yapılan izahlar, onların hakkında soru sordukları şeyin, Kur'an veya Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] değil, öldükten sonra dirilmek olduğunu ortaya koyuyor.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruldu: *"Dağları da* yeri tutması ve sizi sarsmaması için *birer kazık yapmadık mı?"* Evin, sabit temeller üzerine bina edildiği ve sağlama alındığı gibi, Allah Teâlâ da yeri, dağlar ile sabit ve sağlam hale getirdi.

"Sizleri erkek ve dişi olarak *çift yarattık."* Bunun hikmeti, iki cinsin birbiriyle huzur ve sükûn bulması, geçim işlerinin düzene girmesi ve neslin çoğalmasıdır.

Âyete şu mana da verilmiştir: Sizi, farklı renk, sûret ve dillerde yarattık.

"Uykunuzu bir dinlenme vesilesi kıldık." Yahut uykunuzu, günlük işlerinize ara verip bedeninizi dinlendirmek için bir fasıl yaptık.

Âyete şu mana da verilmiştir: Uykunuzu bir çeşit ölüm yaptık. Birçok yönden hayat fonksiyonlarının durması açısından uyku ile ölüm arasında tam bir benzerlik vardır. Şu âyetler de bu durumu ifade etmektedir:

"Geceleyin (uykuya daldırarak) sizi öldüren O'dur" (En'âm 6/60).

"Allah, ölüm anında nefisleri (ruhları) alır; ölmeyeninkini de uykusunda alır" (Zümer 39/42).

"Geceyi, karanlığı ile sizi örten *bir elbise yaptık."* Elbisenin insanın ayıp ve avret yerlerini gözlerden gizlediği gibi, gece de insanı örtüp gizler, bunun için gece, elbiseye benzetildi.

Bazıları, âyetteki kastın, insanın uyku anında yorgan, battaniye gibi örtünüp gizlendiği şeyler olduğunu söylemiştir.

"Gündüzü de geçiminiz için çalışma zamanı kıldık." Gündüz, ölümün kardeşi (benzeri) olan uykudan çıkıp hayatı yaşama zamanıdır. Şu âyet de aynı manadadır:

"O, gündüzü yeryüzüne dağılıp çalışma zamanı yaptı" (Furkân 25/47). Yani onda, uykudan çıkıp yeryüzüne dağılarak rızkınızı ararsınız, ihtiyaçlarınızı görmek için çalışırsınız.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Üstünüze yedi* kat *sağlam gök bina ettik."* Üzerinden uzun zaman geçmesi onu eskitmez, zamanla düzeninde bir yıpranma ve bozulma olmaz.

"Orada pırıl pırıl yanan bir lamba koyduk." Göğe size ışık ve ısı veren bir güneş koyduk. Dünya bir evdir, onun ışığı gündüz güneş, gece ise ay ve yıldızlardır. Hepsini takdir edip yoktan var eden ve bir nizam içinde yürüten yüce Allah'tır.

"Size hububat, bitkiler, ağaçları iç içe geçmiş bahçeler çıkaralım diye yağmur yüklü yoğun bulutlardan şarıl şarıl yağmur yağdırdık."

Allah Teâlâ, yağmur yağdıracağı zaman rüzgârı gönderir; rüzgâr, suyu bulutlara taşır, sonra bulutu sıkıştırır, böylece yağmur yağar. Onunla yeryüzünde yiyecek olarak kullanılan buğday, arpa ve benzeri maddelerle, hayvanların yiyeceği saman, ot ve benzeri bitkiler bitirir. Bu yağmurla ayrıca ağaçları iç içe geçmiş bahçeler yaratır.

Ebüssuûd demiştir ki: "Bil ki Allah Teâlâ, âyetlerde bahsettiği işleriyle, öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğuna üç yönden delil getirmiştir:

1. Allah Teâlâ'nın kudretini ispat ederek. Çünkü bu harika işleri, bir örneğe bakmaksızın ve bir kanuna tâbi olmaksızın yoktan var etmeye gücü yeten zatın, onları tekrar yaratmaya daha fazla gücü yeter.

2. Allah'ın ilim ve hikmet sahibi olması yönüyle. Zira kâinattaki bunca varlığı yoktan var eden, onları büyük gayeler ve varlıklara ait güzel faydalar için harika bir nizam ve düzen içinde yürüten Allah'ın, onları bütünüyle hikmetsiz yaratması ve onlara devam edecekleri bir hayat vermemesi imkânsızdır.

3. Yapılan işin bizzat kendisiyle. Şüphesiz uykudan sonra uyanmada, öldükten sonra dirilme için birçok yönden örnek vardır ve onlar bu hali her gün yaşamaktadırlar. Aynı şekilde ölü topraktan buğday ve bitkilerin çıkarılması da onların her zaman gördükleri bir olay olup hepsi, ölülerin, kabirlerinde çürüyüp dağıldıktan sonra yeniden diriltileceklerine birer şahit ve delildir. Âyetlerde sanki şöyle deniliyor: Allah, dışınızda ve içinizde yarattığı bu şeyleri öldükten sonra dirilmenin hak olduğuna dair birer delil yaptı. Onlar ayrıca Allah'a iman etmeyi gerektiren harika işlerdir. Hal böyle iken siz, nasıl oluyor da onu inkâr ediyor ve alay etmek için hakkında soru soruyorsunuz!"[359]

359 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/357.

6-16. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Biz, sizin bedenlerinizi Allah'a kulluk ve rubûbiyyet edeplerini korumak için hazırlanmış bir yer yapmadık mı? Aklı, insanı istikametten ayrılarak hevâya meyletmekten koruyacak bağlam bir dayanak yapmadık mı?

Sizi, ârifler-âlimler, âbidler-zâhidler, salihler-cahiller, asiler ve kâfirler şeklinde farklı sınıflarda yarattık.

Uykunuzu, kalpleriniz ve bedenleriniz için bir dinlenme sebebi yaptık. Uykunun âriflerin kalplerini dinlendirmesi şöyle olur: Ârifin kalbi, bazı vakitlerde hafif bir dalgınlık (manen perdelenme) hali yaşar, o durumda müşahededen çıkıp maddi âleme, dünya işlerine yönelir. Bu, kalpler için bir rahatlama vesilesi olur. Çünkü devamlı tecelli altında olmak, insanın beşerî fonksiyonlarını yok eder. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kalplerinizi bazan mubah şeylerle rahatlatıp dinlendirin."[360]

Yahut uykuyu, bedenlerinizin ibadete güç kazanması için bir dinleme vesilesi yaptık.

İnsanın iç âleminde gece hükmünde olan gafleti, kulu müşahededen perdeleyen bir sebep yaptık. Gündüz hükmünde olan müşahedeyi de ruhlar ve sırlar için bir hayat yaptık. Üzerinizde çetin ve zor yedi makam bina ettik; bu makamları geçer ve ilerisine yükselirseniz müşahede fezasına dalarsınız. Bu makamlar şunlardır:

1. Samimi bir tövbe (tövbe-i nasuh),
2. Vera' (şüpheli şeylerden dahi sakınmak),
3. Zühd (kalbi dünyadan çekip yüce Mevlâ'ya bağlamak),
4. Nefisle mücâhedeye ve onun kötü alışkanlıkları terketmeye sabır,

360 Aynı konuda biraz değişik lafızlarla bir hadis için bk. Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 4484; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 5354; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 1400; Bu rivayetlerde hadis, *"Kalplerinizi ara sıra dinlendirin"* şeklindedir.

5. Tevekkül (her işte Allah'a güvenip dayanmak),

6. Rıza (başa gelen tecellilere razı olmak),

7. Teslimiyet (bütün ilâhî emirlere severek boyun eğmek),

Bu makamları elde ettikten sonra kalplerinize parlayan bir ışık koyduk. O, müşahede güneşi olup asla batmaz.

Gayb semasından üzerinize bol bol manevi su indirdik; onunla ruhlar ve sırlar hayat bulur. Bu su, ilâhî vâridatlar ve ledünnî ilimlerdir. Bu manevi suyu indirme sebebimiz, onunla ruhların gıdası olan hikmetleri, nefislerin gıdası olan ilimleri ve tevhid hakikatlerini ortaya çıkarmaktır. Onda, manevi zevk meyveleri ve Allah'a yakınlık gölgeleri vardır.

Ahiret Halleri

Cenâb-ı Hak sonra, müşriklerin hakkında soru sorup durduğu yeniden dirilişten sonra yaşanacak hallerden bahsederek şöyle buyurdu:

اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتاًۙ ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ
اَفْوَاجاًۙ ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ اَبْوَاباًۙ ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ
فَكَانَتْ سَرَاباًؕ ﴿٢٠﴾ اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَاداًۙ ﴿٢١﴾ لِلطَّاغِينَ
مَاٰباًۙ ﴿٢٢﴾ لَابِثِينَ فِيهَٓا اَحْقَاباًۚ ﴿٢٣﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْداً وَلَا شَرَاباًۙ
﴿٢٤﴾ اِلَّا حَمِيماً وَغَسَّاقاًۙ ﴿٢٥﴾ جَزَٓاءً وِفَاقاًؕ ﴿٢٦﴾ اِنَّهُمْ كَانُوا لَا
يَرْجُونَ حِسَاباًۙ ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كِذَّاباًؕ ﴿٢٨﴾ وَكُلَّ شَيْءٍ
اَحْصَيْنَاهُ كِتَاباًۙ ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ اِلَّا عَذَاباً ﴿٣٠﴾

17. *Şüphesiz hüküm ve ayırma günü belirlenmiş bir vakittir.*

18. *O gün sûra üflenir ve siz bölük bölük gelirsiniz.*

19. *Gök açılıp kapı kapı olur.*

20. *Dağlar yürütülür, serap haline gelir.*

21. *Şüphesiz cehennem* (içine atılacaklar için) *bir gözetleme yeridir.*

22. *O, azgınların sonuçta varacakları bir duraktır.*

23. *Orada çağlar boyu kalacaklardır.*

24. *Orada ne bir serinlik tadarlar ne de içecek bir şey!*

25. *Sadece kaynar su ve irin içerler.*

26. *Bu, yaptıklarına uygun bir cezadır.*

27. *Çünkü onlar hesaba çekileceklerini düşünmüyorlardı.*

28. *Âyetlerimizi de inat ve ısrarla yalanlamışlardı.*

29. *Biz ise her şeyi bir kitapta* (levh-i mahfûzda) *yazıp tesbit ettik.*

30. *Kâfirlere şöyle denilir: "Şimdi cezanızı tadın; artık size azabınızı artırmaktan başka bir şey yapmayacağız."*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Şüphesiz* insanlar arasında *hüküm* verme ve iyileri kötülerden, haklıları haksızlardan *ayırma günü,* Allah Teâlâ'nın ilminde takdir edilip zamanı *belirlenmiş bir vakittir."* O, herkese yaptıklarının karşılığının verilmesi için Allah katında bilinen ve belirlenmiş olan bir vakittir.

Yahut o, öncekilerin ve sonrakilerin toplanması ve herkese hak ettiği mükâfat veya cezanın verilmesi için belirlenmiş bir vakittir. Onda öne alınma ve gecikme söz konusu değildir.

"O gün sûra üflenir." Bu, ikinci üfleniştir. Sûr, İsrâfil'in [aleyhisselâm] üfleyeceği bir borudur. Ebû Hüreyre'nin [radıyallahu anh] rivayetine göre Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ gökleri ve yeri yarattığında sûru da yarattı ve onu İsrâfil'e verdi. İsrâfil, sûru ağzına koymuş, gözünü arşa dikmiş, kendisine ona üfleme emrinin verilmesini beklemektedir. Nihayet sûra üfleme emri verilir, İsrâfil sûra ilk üflediğinde, Allah Teâlâ'nın diledikleri̇nden başka hayatta (canlı) kimse kalmaz. Şu âyet bu durumu ifade etmektedir:

'Sûra üflenir, Allah'ın diledikleri dışında, yerde ve gökte kim varsa, bayılıp yere düşer (ve ölür)' (Zümer 39/68). *Sonra İsrâfil'e bir kez daha sûra üflemesi emredilir. O da bir defa daha üflediğinde bütün ölüler dirilip ayağa kalkarlar. Şu âyet bu durumu ifade etmektedir:*

'Sonra sûra bir daha üflenir; bir de bakarsın bütün insanlar ayağa kalkmış etrafa bakınıp duruyorlar'" (Zümer 39/68).[361]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Siz bölük bölük gelirsiniz."* Amellerinize göre farklı hallerde ve konumlarda gruplar halinde gelirsiniz. Bazılarınız ata binmiş olarak, bazılarınız uçarak, bazılarınız yalın ayak yürüyerek, bazılarınız yüz üstü sürünerek ve başka hallerde gelirsiniz.

Yahut hepiniz farklı ümmetler halinde gelirsiniz; her ümmet, peygamberiyle birlikte gelir. Bu konudaki bir âyette şöyle buyrulmuştur:

"O gün herkesi imamıyla (dünyada tâbi olduğu kimseyle) birlikte çağırırız" (İsrâ 17/47).

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Gök açılıp kapı kapı olur."* Yani gök, meleklerin inmesi için yarılıp parçalanır; gökte birçok kapı, yol ve yarık oluşur. Halbuki bugün gökte hiçbir yarık yoktur.

"Dağlar, yerinden sökülüp *yürütülür, serap haline gelir,* dağılıp toz olur."

361 Hadis için bk. Buhârî, Enbiyâ, 35, Rikâk, 43; Müslim, Fezâil, 159; Ahmed, *Müsned*, 2/166.

Dağların yürütülmesi, ölülerin diriltilmesinden önce mi yoksa sonra mı gerçekleşir? Bu konuda iki görüş vardır. Bazıları bunun ölülerin diriltilmesinden önce olacağını ve mahşerin beyaz düz bir yer üzerinde gerçekleşeceğini söylemiştir. Âyetlerin zâhirinden anlaşılan budur. Örnek olarak şu âyetleri verebiliriz:

"O gün dağları yürütürüz; yerin dümdüz hale geldiğini görürsün. Bütün insanları mahşer yerinde toplarız" (Kehf 18/47).

"Yeryüzü dağlarla birlikte kaldırılıp şiddetli bir darbe ile birbirine çarpılıp paramparça edildiğinde; işte o gün kıyamet kopar" (Hâkka 69/14-15).

Bazıları ise dağların yürütülmesinin ölüler kabirlerinden diriltilip kaldırıldıktan sonra gerçekleşeceğini söylemiştir. Bu âyetin zâhirinden ve Kâria sûresinden anlaşılan budur. Ebüssuûd, sadece bu görüş üzerinde durarak demiştir ki: "Allah Teâlâ yeryüzünü değiştirir; onun bu korkunç hali üzerinde dağları yürütür; bu yürütme, insanların onu görmesi için, sûra ikinci kez üfürülmesinden sonra gerçekleşir."[362] İşin hakikatini en iyi Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak, hüküm gününün dehşetli halini açıkladıktan sonra, o günde yaşanacak durumlardan ve verilecek hükümlerden bahsederek şöyle buyurdu:

"Şüphesiz cehennem bir gözetleme yeridir." Yani cehennem içine girmeleri için onları gözetler ve bekler.

Yahut cehennem bütün insanların üzerinden geçeceği bir yoldur; mümin üzerinden geçip gider, kâfir ise içine düşer.

Yani cehennem, Allah'ın ilminde ve hükmünde belirlendiği gibi, görevli meleklerin kâfirlere azap etmek için onları bekledikleri bir yerdir.

"Orası, azgınların sonuçta varıp *girecekleri bir duraktır.* Ondan kurtuluşları yoktur. *Orada çağlar boyu,* ebediyen *kalacaklardır."* Hasan-ı Basrî, âyetin lafzında geçen, "ahkâb" ifadesinin "ebediyen" manasına geldiğini belirtmiştir.

---

362 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/359.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Orada ne bir serinlik tadarlar ne de içecek bir şey!"* Yani orada kendilerini rahatlatacak serin bir esinti bulamazlar, buldukları tek şey sıcak alevdir. Orada soğuk bir içecek de bulamazlar, onun yerine kaynar su içerler. Yani onlardan cehennemin hararetini giderecek hiçbir serinlik bulamazlar.

Âyette geçen ve "serinlik" manası verdiğimiz "berden" kelimesi, uyku yerine de kullanılmaktadır. Çünkü uyku da insandaki hararetin şiddetini giderir.

"Sadece kaynar su ve irin içerler." Onlar cehennemde, susuzluklarını giderecek soğuk bir içecek bulamazlar, orada içtikleri tek şey kaynar sudur. O, üzerine döküldüğü şeyi yakar. Onların içtiği diğer şey, vücutlarından akan kokmuş irindir. Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şu hadisi bu irinin ne kadar pis koktuğunu bildirmektedir:

"Eğer cehennemdeki irinden dünyaya bir kova dökülseydi, dünyadaki varlıklar leş kokusu içinde kalırlardı."[363]

Bazıları, bu irinin, onların içtikleri kaynar sudan dolayı gözlerinden akan yaşlar olduğunu söylemiştir.

"Bu, yaptıklarına uygun bir cezadır." Yani onların bu şekilde cezalandırılmaları, işledikleri pis ve çirkin işlere uygun bir cezadır.

"Çünkü onlar hesaba çekileceklerini düşünmüyorlardı." Yani Allah'ın onları hesaba çekmesinden korkup çekinmiyorlardı. Yahut onlar, öldükten sonra dirilmeye inanmıyorlardı ki hesaba çekilmeyi beklesinler.

"Kendilerine bunları haber veren *âyetlerimizi de aşırı derecede yalanlamışlardı*. Bunun için inkâr ve isyanda ısrar ediyorlardı. *Biz ise, her şeyi* -onların çirkin işleri de bu şeylere dahildir- *bir kitapta*, levh-i mahfûzda *yazıp tesbit ettik*; onları muhafaza ve zaptettik." Kitaptan kasıt, levh-i mahfûz olabileceği gibi, yazıcı meleklerin yazdıkları amel defterleri de olabilir.

---

363 Tirmizî, Cehennem, nr. 2584; Ahmed, *Müsned*, 3/83.

"Kâfirlere şöyle denilir: Şimdi cezanızı tadın; artık size azabınızı artırmaktan başka bir şey yapmayacağız." Hesabı inkâr etmenin ve âyetlerimizi yalanlamanın sebep olduğu azabı tadın. Yani yalanlamanızın azabını tadın. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kur'an'da cehennemliklere en ağır gelen âyet budur."[364]

17-30. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Avam halk ile seçkin velilerin ayrılma günü veya avam müminlerin makamından mukarrebînin (Allah katında özel yakınlık elde etmiş âriflerin) makamına yükselme günü Allah'ın ilminde belirlenmiştir. O, kulun, kâinatı müşahededen onu var edeni müşahedeye yükselme günüdür. Yahut delil makamından müşahede makamına yükselme günüdür.

O gün, kendilerine ilâhî inâyet takdir edilen ruhların sûruna üflenir; kalbi her şeyden çekip çıkaran bir şevk veya ilâhî korku onları harekete geçirir, böylece ruhlar, kudsî huzura gelirler. Ruhların ilâhî huzura gelişi bu yolu iyi bilen mahir rehberin (kâmil mürşidin) nezaretinde gruplar halinde gerçekleşir. Manevi seyir halinde olan bu ruhların yükselmesi için ruhların seması açılır, kapı kapı olur.

Hakikat nurları parladığında akıl eriyip toz duman olur, aklın nurundan sadece madde ile manayı, şeriatla hakikati birbirinden ayıracak kadar bir şey kalır.

Maneviyat yolunu bilen âriflere boyun eğmeye yanaşmayan ve avam halkla birlikte kalan kibirli azgınları Allah'tan uzaklık ateşi beklemektedir. Onlar, bu ateşten hiç ayrılmazlar; yaşadıkları sürece ve ölümlerinden sonra o ateş içinde kalırlar. O ateş içinde, Allah'ın hükmüne ve tercihe razı olmanın rahatlığını bulamazlar; hakka teslimiyetin tatlı nesimini içemezler. Onların bulduğu tek şey, nefisle iş gör-

---

364 Sahabeden gelen bir rivayet için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/397.

menin ve hevâsına göre tercihlerde bulunmanın sıkıntısıdır. Buna bir de dünya sevgisinin pis kokusu ve dünyanın gamı eklenir. Bu onların, haram hazlarına ve hevâlarına meyletmenin cezası olup yaptıklarına tam uygundur. Çünkü onlar, hesaba çekileceklerini düşünmezler, ölmeden önce nefislerini hesaba çekmezler ve onu kötü halinden kurtarmaya yönelmezlerdi. Bir de onlar, Allah'a delil olan ve insanları O'na davet eden seçkin velileri yalanladılar. Onlara denir ki: Gaflete düşüp kalplerinizin Allah'tan kopmasının cezasını çekin; biz sizin sadece yorgunluk, hırs ve korkunuzu artıracağız.

Kötü hale düşmekten ve düşmanlara maskara olmaktan yüce Allah'a sığınırız.

Takva Sahiplerine Bahşedilen Nimetler

Cenâb-ı Hak sonra, takva sahibi kullarına bahşettiği nimetlerden bahsederek şöyle buyurdu:

اِنَّ لِلْمُتَّق۪ينَ مَفَازًاۙ ﴿٣١﴾ حَدَٓائِقَ وَاَعْنَابًاۙ ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ اَتْرَابًاۙ ﴿٣٣﴾ وَكَاْسًا
دِهَاقًاۜ ﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ ف۪يهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًاۚ ﴿٣٥﴾ جَزَٓاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَٓاءً
حِسَابًاۙ ﴿٣٦﴾ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُونَ
مِنْهُ خِطَابًاۚ ﴿٣٧﴾ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّاۙ لَا يَتَكَلَّمُونَ اِلَّا
مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّۚ فَمَنْ شَٓاءَ
اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪ مَاٰبًا ﴿٣٩﴾ اِنَّٓا اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَر۪يبًاۚ يَوْمَ يَنْظُرُ
الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَن۪ي كُنْتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

31. Şüphesiz takva sahipleri için bir kurtuluş** (cennet) **var.

32. Bahçeler ve üzüm bağları var.

33. Memeleri tomurcuklanmış eşit yaşta dilberler var.

34. Dolu dolu kadehler var.

35. Orada ne boş söz işitirler ne de yalan.

36. Bu, Rabb'in tarafından verilmiş yeterli bir mükâfattır.

37. O, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabb'idir. Rahmân'dır.** (İzni olmadan) **O'nun huzurunda söz söyleyecek kimse yoktur.

38. O gün ruh ve melekler saf saf dururlar. Rahmân'ın izin verdiklerinin ve doğru söyleyenin dışında kimse konuşamaz.

39. İşte bu, hak olan gündür. Artık dileyen kimse Rabb'ine ulaştıran bir yol tutar.

40. Şüphesiz biz sizi, yakın bir azap ile uyardık. O gün kişi, önceden yapıp gönderdiklerine bakar ve kâfir, "Âh, ne olurdu keşke toprak olaydım!" der.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Şüphesiz takva sahipleri için bir kurtuluş (cennet) var."* Yani onlar için, her hoşa gitmeyen şeyden kurtuluş ve bütün sevilecek şeyleri elde etme vardır.

"Onlar için ayrıca içinde her türle meyvenin bulunduğu *bahçeler ve üzüm bağları, memeleri tomurcuklanmış eşit yaşta dilberler, dolu dolu kadehler var. Onlar cennette ne boş söz işitirler ne de yalan."* Yani onlar birbirlerine yalan söylemezler. Yahut onları kimse yalanlamaz.

"Bu, Rabb'in tarafından lutfedilmiş yeterli bir mükâfattır." Yani Allah bu mükâfatı onlara tarafından bir lutuf ve insan olarak vermiştir. Çün-

kü O'na hiçbir şey vâcip değildir. Âyete, Allah bu mükâfatı onlara, amellerine göre lutfetti manası da verilmiştir.

"O, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabb'idir. Rahmân'dır. İzni olmadan, göklerdeki ve yerdeki hiç kimse *O'nun huzurunda söz söyleme imkânına sahip değildir."* Yani O'nun izini olmadan, kimse özür dileyip affını isteme, şefaat etme ve bunların dışında bir söz edemez.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Yoktan yaratılmış miskin kulun, Allah Teâlâ'nın izni olmadan konuşması ve nefes alması nasıl mümkün olur? Hayır, kulun böyle bir imkânı yoktur. O'na bu imkânı veren tek ve cebbâr olan Allah'tır."

Kuşeyrî daha sonra demiştir ki: "Hesap gününde ilâhî heybet ve korku bütün halkı sarar; seçkin kullara gelince, onlar, heybet hali içinde de Cenâb-ı Hakk'ın yüceliğini müşahede ederler ve izzet içinde olurlar."[365]

"O gün ruh ve melekler saf saf dururlar." Âlimlerin çoğunluğuna göre âyetteki "ruh" Cebrâil'dir [aleyhisselâm]. Onun, büyük bir melek olduğu, Allah Teâlâ'nın arştan sonra ondan daha büyük bir varlık yaratmadığı, onun tek başına bir saf oluşturduğu da söylenmiştir.

"Rahmân'ın izin verdiklerinin ve doğruyu, hakkı *söyleyenin dışında* insanlardan hiç *kimse* korkudan *konuşamaz."* Sadece yüce Allah'ın konuşması veya şefaat etmesi için izin verdikleri konuşur.

Şerefeddin-i Tîbî, Fahreddin-i Râzî'den şu açıklamayı nakletmiştir:

"Eğer, 'Allah Teâlâ, bir kula konuşma izni verdiyse onun sözünün hak ve doğruyu olacağı mâlum iken, ayrıca doğruyu söyleyen' denmesinin hikmeti nedir?' diye sorulursa, buna iki yönden cevap verilir.

Birincisi, âyet şu manada düşünülmelidir: Onlar ancak kendilerine izin verildikten ve doğru söyledikten sonra konuşurlar. Onlar bundan

365 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/244.

sonra sadece hakkı ve doğruyu söylemeye çalışırlar. Bu, onların taat halini mübalağa ile dile getirmektir.

İkincisi, âyeti şu manada anlamak da mümkündür: Onlar ancak Rahmân'ın izniyle konuşurlar. Bu izin, şefaat etmeleri ve hak sözü söyleyenlerden şefaat edilecek kimseler hakkında olur. Hak söz, 'lâ ilâhe illallah' kelime-i tevhididir."[366]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Doğru söylemekten kasıt, sultanlarla konuşurken yapıldığı gibi, konuşmada edebe dikkat etmek ve hürmeti gözetmektir.

Cenâb-ı Hak sonra şöyle buyurdu: *"İşte bu, hak olan gündür."* Onun varlığı ve gerçeklemesi kesindir; onu geri çevirecek ve ondan kaçıp kurtulacak kimse yoktur. O, bahsedildiği gibi, öldükten sonra dirilip ayağa kalkma, insanlar arasında hüküm verme, haklı ile haksızı birbirinden ayırma günüdür. İşte bu büyük günde, ruh ve melekler saf saf dizilirler, Allah'ın celâlinden ve azametinden dolayı hiçbir melek ve diğer varlıklar konuşamaz. Bu, gerçekleşmesi kesin olan bir gündür.

"Artık dileyen kimse, salih amellerle *Rabb'ine ulaştıran bir yol tutar."* Yani bahsedilen bu günün gerçekleşmesi kesin olunca, dileyen kimse, şanı ulu Rabb'inin vereceği mükâfatı (rızasını ve cennetini) elde etmek için bir yol arar. Bunun yolu, iman ve taattir.

Son âyette şöyle buyruluyor: *"Şüphesiz biz sizi, yakın bir azap ile uyardık."* Sizi, bu sûrede bahsedilen öldükten sonra dirilme ve devamındaki korkunç olaylarla ve Kur'an'da geleceği haber verilen diğer müthiş felaketlerle uyardık. Yani sizi yakın bir azapla korkuttuk. Bu, ahiret azabıdır. Onun gerçekleşmesi kesin olduğu için, ondan "yakın" olarak bahsedilmiştir. Zaten her gelecek olan yakındır. Bu yakınlık diğer bir âyette şöyle dile getirilmiştir:

---

366 Açıklama için bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 32/23.

"O azabı gördükleri gün, sanki dünyada bir akşam veya kuşluk vakti kadar kaldıklarını düşünürler" (Nâziât 79/46).

Katâde, müşriklerin uyarıldığı yakın azabın, Bedir günü Kureyş'in katledilmesi olduğunu söylemiştir, fakat devamında gelen, *"O gün kişi, önceden yapıp gönderdiklerine bakar"* âyeti, bu görüşü kabule mani olmaktadır.

O gün insan, dünyada iyi kötü her ne yapıp göndermişse onları görür. Yahut yaptıklarına bakar. Âyetteki "kişi"den kastın kâfir olduğu da söylenmiştir.

Âyet şöyle bitiyor: *"O gün kâfir, 'Âh, ne olurdu keşke toprak olaydım!' der."* Yani kâfir, "Keşke toprak olsaydım, hiç yaratılmasaydım ve mükellef yapılmasaydım!" der.

Yahut kâfir, "Keşke bugün toprak olsaydım, yeniden diriltilmeseydim" der.

Şöyle denilmiştir: Allah Teâlâ, insanlar ve cinler gibi hayvanları da diriltip mahşerde toplar, onların arasında cereyan eden haksızlıkların da hesabını görür, öyle ki boynuzlu koyundan boynuzsuz koyunun hakkını alır, sonra hayvanlara, "Toprak olun" emrini verir, hepsi toprak olur. Bunu gören kâfirler, hayvanlar gibi toprak olmak (ve böylece azaptankurtulmak)isterler.[367]

Şöyle denilmiştir: Âyette geçen kâfirden kasıt, İblîs'tir. İblîs, Hz. Âdem'e ve nesline yapılan muameleyi, onların mümin olanlarına verilen sevap ve mükâfatı, kendisinin de içinde bulunduğu şiddet ve azabı görünce, *"Beni ateşten yarattın, Âdem'i ise topraktan yarattın"* (Sâd 38/76) diyerek hakir gördüğü topraktan olmayı temenni eder.[368]

Şerefeddin-i Tîbî, âyette geçen "kişi"nin, herkesi içerdiğini belirtmiş ve sonra, Râzî'den şu nakli yapmıştır:

---

367 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/366; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/163-164.
368 Sa'lebî, *a.g.e.*, 6/367; Râzi, *a.g.e.*, 31/25.

"Eğer, 'Âyette, herkesin dünyada yaptığı işleri ahirette göreceği belirtildikten sonra, müminlerin değil de özellikle kâfirlerin pişmanlığının dile getirilmesinin hikmeti nedir?' diye soracak olursan, derim ki: Kâfirin bu sözü, onun son derece pişmanlık içinde olduğunu gösterir. Bu durum, hali belirtilmeyen müminin de dille tarif edilemeyecek derecede sevinç ve rahatlık içinde olduğunu gösterir."

Abdurrahman-ı Fâsî, *Celâleyn Tefsiri* üzerine yazdığı *Hâşiye*'de demiştir ki: "Âyetten anlaşılan şudur: Allah Teâlâ, herkesin amelini göreceğini haber verdikten sonra, sadece kâfirlerin pişmanlığını dile getirdi; çünkü bu, insanlara yapılan uyarıya uygun bir durumdur."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Eğer o anda müminlerin ne söylediğinden bahsedilecek olsaydı, şöyle denirdi: Mümin de elde ettiği sevinç ve ferahlıktan dolayı, "Gelin, kitabımı okuyun, amellerimi görün" der. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

31-40. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah'tan hakkı ile korkan müttakiler için kurtuluş vardır. Bu, varlıkları (gerçek vücut, güç ve yetki sahibi) görmekten kurtulmak ve Cenâb-ı Hakk'ın tecellilerini müşahedeye dalmaktır. Bu, marifet cennetlerine girmek, maneviyat meyvelerini toplamak ve yepyeni taze hakikatlere ulaşmaktır. Onlar, manevi halinde temkin sahibi olan ârifler için, müşahedenin lezzeti açısından genelde eşit durumdadır. Onlar, ezelî aşk şarabından içerler. Son derece edep sahibi oldukları için, ilâhî huzurda hiçbir boş söz ve yalan işitmezler. Bu, seyrü sülûk ve riyâzet günlerinde çektikleri çilelere karşılık olarak Rabb'in tarafından kendilerine verilmiş bir mükâfattır. O, Rahmân tarafından ihsan edilmiş ve onları herkesten müstağni kılan (kimseye muhtaç bırakmayan) yeterli bir ihsandır. Onlar son derece heybet içinde bulunduklarından, ilâhî huzurda konuşmaya güç yetiremezler. Bu durum, heybet makamında tutulan bazı ârifler içindir. Diğer bazı ârifler vardır ki onlar, bast ma-

kamında (genişlik, rahatlık ve neşe içinde) tutulurlar. Onlar, Allah'ın marifetinde temkin sahibidirler yani sabit-kadem bir haldedirler. O'na karşı rahat ve genişlik içinde bulunurlar. Her iki dünyada kullarına şefaat ederler.

Vertecûbî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Kimin dünyadaki sözü, keşif ve müşahede ile olursa o, dünyada ve ahirette konuşmaya izinlidir; bu kimse, Cenâb-ı Hak'la hürmet ve heybetle birlikte rahat konuşur; Allah Teâlâ onun sebebiyle mahlûkatı helâk olma tehlikesinden kurtarır."[369]

O gün ruh, saf halinde ilâhî huzurda durur. Ruhtan kasıt, meleklere katılmış safi ruhlardır. Bu ruhlar, kendisiyle şeref elde ettikleri kulluk makamında meleklerle birlikte saf halinde dururlar. İlâhî huzurda bulunmanın heybetinden dolayı hiçbir şey konuşmazlar. Sadece Allah Teâlâ'nın, manevi makamı derecesinde kendisine şefaat izni verdikleri ve hak söyleyenler, yani konuşma edebine dikkat edenler konuşurlar. Kulun sahip olduğu makam, şefaat ettiklerinin sayısına yetmese bile, ilâhî huzurdaki konuşma edebine dikkat ettiğinde, Allah'ın izniyle pek çok kimseye şefaat eder.

Şöyle anlatılır: Velilerden biri, vefatı anında, "Yâ Rabbi, beni, zamanımda yaşayan bütün müminlere şefaatçi yap!" diye dua etti. Allah Teâlâ tarafından gizli bir ses ona,

"Senin makamın bu dereceye ulaşmadı" dedi. Bunun üzerine veli,

"Yâ Rabbi, bu işi benim amelim ve gayretimle olacak olsa, ona ulaşmaya benim ömrüm ve amelim yetmez; fakat senin lutuf ve ihsanınla olursa, ihsanın bundan daha büyüktür" dedi. O zaman Allah Teâlâ ona, devrinde yaşayan müminlere şefaat etme izni ve müjdesi verdi.

Bu hikâyeyi, üstadımız fakih âlim Seyyid İbn Sûde et-Tâvûdî'den de [rahmetullahi aleyh] dinledim. Bu velinin Rabb'ine karşı edebi ve güzel hitabı onu ulaşmadığı dereceye ulaştırdı.

369 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/480.

Hakikatlerin ortaya çıktığı, kuru iddiaların işe yaramadığı ve sahiplerinin rezil olduğu bu gün gerçektir. Artık dileyen Rabb'ine ulaşmak için bir yol tutsun. Bu yol, Allah'tan başka her şeyi terkederek O'na güzelce yönelmektir.

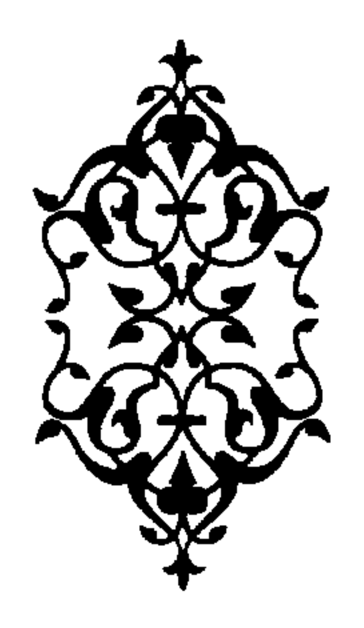
İmam Kuşeyrî, *"Biz sizi yakın bir azapla uyardık"* âyetinin işaretlerinde demiştir ki: "Yani sizi, nefse, dünyaya ve hevâya yönelme azabından sakındırdık. O gün herkes, iyilik ve kötülük olarak ne yapmışsa onu görür."

Velilerin yolunu inkâr eden ve kalbi perdeli bir halde ölen kimse, mukarrebînin makamına dair kaçırdıklarına üzüntüden dolayı, "Keşke toprak olaydım" der.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Nebe' sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(79) NÂZİÂT SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Nâziât sûresi Mekke döneminde inmiş olup kırk altı âyettir. Sûre, adını birinci âyetteki "nâziât" kelimesinden almıştır. **Nâziât** burada, "ruhları çekip alan melekler" demektir. Sûrede başlıca tevhid, peygamberlik, öldükten sonra dirilme ve hesap konu edilmektedir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrede, *"Sizi yakın bir azapla uyardık"* (Nebe' 78/40) buyruldu. O, bu sûrenin başında, geleceği yeminle haber verilen azaptır. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقاً (1) وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطاً (2) وَالسَّابِحَاتِ سَبْحاً (3)
فَالسَّابِقَاتِ سَبْقاً (4) فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْراً (5) يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (6)
تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ (7) قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (8) اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (9) يَقُولُونَ

ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِى الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾ ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ
اِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾ فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. *(Kâfirlerin ruhlarını)* ***şiddetle çekip çıkaranlara andolsun,***

2. *(Müminlerin ruhlarını)* ***kolaylıkla alanlara andolsun,***

3. ***Yüze yüze gidenlere andolsun,***

4. ***Koşarak yarışanlara andolsun,***

5. *(Kendilerine verilen)* ***işleri yönetenlere andolsun ki kıyamet kopacaktır.***

6. ***O gün sarsan şiddetle sarsar.***

7. ***Onu bir diğeri takip eder.***

8. ***O gün kalpler titrer.***

9. ***Gözleri*** *(korkudan)* ***yere dikilir.***

10-11. ***Kâfirler derler ki: "Biz, çürümüş kemikler olduktan sonra eski halimize döndürüleceğiz öyle mi?"***

12. ***"Öyle ise bu zararına bir dönüştür."***

13. ***Doğrusu o, bir haykırıştan ibarettir.***

14. ***Bir de bakarsın ki hepsi bir düzlükte*** *(mahşerde)* ***toplanıvermiş.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Bedenlerden ruhları *şiddetle çekip çıkaranlara* yani meleklere *andolsun.*"

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] âyete bu manayı vermiştir.

Yahut kâfirlerin ruhlarını şiddetle çekip çıkaranlara yani meleklere andolsun. Bu mana da yine İbn Abbas'tan ve ayrıca İbn Mesud'dan rivayet edilmiştir. İbn Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Ölüm meleği kâfirin ruhunu bedeninden bütün kılların ve tırnakların altından, ayakların kökünden çeker, sonra ruhu bedenin her tarafına dağıtır, sonra yukarı doğru çeker, tam çıkacağı sırada bedenine geri bırakır. Ona acı vermesi için ruhu aynı şekilde tekrar çeker. Melek bunu müminlere değil kâfirlere yapar."[370]

Yahut görevli melek kâfirlerin ruhlarını cehenneme daldırıp daldırıp çıkarır.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: "Müminlerin ruhlarını bedenlerinden *kolaylıkla çıkarıp alan meleklere andolsun*. Ayrıca müminin ruhunu alarak havada *yüze yüze* sidretü'l-müntehâya kadar *giden meleklere andolsun*."

Yahut denize dalan ve ondan çıkaracağı şeyi çıkaran dalgıç gibi, müminin ruhunu bedeninden çıkarmak için ona süratle dalan ve onu kolaylıkla çekip çıkaran meleklere andolsun.

"Kâfirlerin ruhunu cehenneme, müminlerin ruhunu da cennete *yarışırcasına götüren meleklere andolsun*. Yine *işleri yöneten meleklere andolsun ki kıyamet kopacaktır*." Bu melekler, azabı hak edenlere elem ve acı verecek azabı hazırlarlar; sevabı hak edenlere cennet nimetlerini hazırlarlar.

Âyetlere şu mana da verilmiştir: Gidişlerinde yüzercesine yol alan, emredildikleri işlere süratle koşan, kulların işlerini çekip çeviren, aldıkları emir üzere kullara dinlerinde ve dünyalarında fayda verecek işleri yürüten meleklere andolsun ki kıyamet kopacaktır.

Bu âyetlerde yemin edilen şeylerin yıldızlar olduğu da söylenmiştir. Buna göre mana şöyle olur: Doğudan çıkıp bütün felekleri katede-

370 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/165.

rek batıya akan, bir burçtan çıkıp diğerine geçen, felekte yüzercesine yol alan, birbiriyle yarışan ve kendisine verilen işleri yerine getiren yıldızlara andolsun. Yıldızların (güneş ve ay da bunların içindedir) kâinatta yaptığı işlerin başında, mevsimlerin oluşması, zamanların bilinmesi, ibadet vakitlerinin düzenlenmesi gelir. Yıldızların doğudan batıya hareketleri kuvvet ve zorla olur, bir burçtan değiren geçmesi ise kolaylıkla gerçekleşir.

Bir diğer yoruma göre âyetlerde yemin edilen şeyler, cihada çıkmış gazilerin kendileri veya elleridir. Buna göre mana şöyle olur: Ok torbasına el atıp süratle okunu çıkaran ve düşmana atmak için hazırlanan, cihad için karada ve denizde yüzercesine koşan, düşmanla savaş için yarışan savaş işlerini güzelce yürüten gazilere andolsun ki kıyamet kopacaktır.

Âyette geçen bu vasıfların, savaş atlarına ait olduğu da söylenmiştir. Buna göre mana şöyle olur. Savaş atları İslâm ülkesinden savaş ülkesine doğru süratle çıkar, yüzercesine gider, düşmana ulaşmak için yarışır, zafer ve galibiyete dair mühim görevler yaparlar.

Bu konudaki en güzel açıklama –inşallah- âyetlerin tasavvufî işaretlerinde gelecektir.

Âyette şöyle denilmiş oluyor: Bütün bunlara yemin olsun ki siz, öldükten sonra tekrar diriltileceksiniz.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"O gün sarsan şiddetle sarsar."* Bu sarsan şey, sûra ilk üflemedir. Bu üflemeyle yer şiddetle sarsılır, üzerindeki bütün canlılar ölür, dağlar sallanır, yer birbirine çarpıp dümdüz olur. *"Sonra onu bir diğeri takip eder."* Bu da sûra ikinci üflemedir. Çünkü o, birincinin peşinden gelir. İki üfleme arasında kırk sene vardır. Birinci üfleme insanları öldürür, ikincisi ise diriltir.

"O gün kalpler titrer." Onlar, öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlerin kalpleridir. Kâfirlerin kalpleri korku ve dehşetten tir tir titrer. *"Gözleri* korkudan *yere dikilir;* zelil ve perişan bir halde olur."

"Kâfirler derler ki: Biz, çürümüş kemikler olduktan sonra eski halimize döndürüleceğiz öyle mi?" Yani biz öldükten sonra, dünyada olduğumuz gibi yeniden hayat bulup diri olacağız öyle mi?

Kâfirler, öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettiler, bunu çok uzak görerek, "Bu iş *biz çürümüş kemikler olduktan sonra olacak ha!"* dediler. Sözlerine devamla, *"Öyle ise bu zararına bir dönüştür"* dediler. Bu âyet, onların başka bir inkârından bahsetmektedir. Aslında bu, önceki inkârın neticesi ve parçasıdır. Bununla şunu demek istediler: Eğer haber verilenler doğru ise ve biz öldükten sonra diriltilecek isek, bu durumda biz, onu inkâr ettiğimiz için büyük bir zarara uğrarız. Onlar bunu alay için söylediler.

Allah Teâlâ onların sözlerine cevap olarak şöyle buyurdu: *"O, bir haykırıştan ibarettir."* Yani siz, yeniden diriltmeyi Allah'a zor gelecek bir iş zannetmeyin, tam aksine o, Allah için çok kolay bir iştir. Onun olması bir sayhaya bağlıdır. Bununla, sûra ikinci üflemeyi kastediyor.

"Bir de bakarsın ki hepsi bir düzlükte mahşerde *toplanıvermişler."* Yani onlar, yerin altında ölü iken, sûra ikinci kez üflenmesiyle bir anda yerin üzerinde dirilmiş olarak toplanırlar.

Bazıları bu yerin, Şam topraklarında Beytülmakdis'e yakın bir yer olduğunu söylemiştir. Bu yerin Mekke arazisi olduğu da söylenmiştir.

Bazıları ise âyette geçen ve "düz yer" manası verdiğimiz "es-Sâhire"nin, cehennemin bir ismi olduğunu, kâfirlerin orada toplanacağını söylemiştir.

Rivayete göre İbn Abbas [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "O, gümüşten bir yer olup onun üzerinde Allah Teâlâ'ya hiç isyan edilmemiştir; Allah onu insanları dirilttiğinde yaratır."

Bazıları, Cenâb-ı Hakk'ın kıyamet günü bu yeri yeni yaratacağını söylemiştir.

Bu konuda şu yorum da yapılmıştır: İnsanların toplanacağı bu yer, yerin yedinci katıdır. Allah Teâlâ kıyamet günü onu getirir ve bütün halk üzerinde hesaba çekilir. Bu, yeryüzü başka bir yere dönüştürüldüğünde gerçekleşir.

Bazıları ise bu yerin cehennemin kenarında büyük bir sahra olduğunu söylemiştir.[371] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

1-14. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin tecelli ettiği mana denizlerine dalarak mâsivayı görmekten kurtulan, dünya bağlarından ve hevâya tâbi olmaktan sıyrılan, fikirleriyle melekût âleminin nurlarına ve ceberût âleminin sırlarına dalan, kudsî huzura ulaşmak için yarışan ve Hak Teâlâ'nın verdiği yetki ile kâinatın birtakım işlerini yürüten ruhlara andolsun. Bu, kutubluk makamıdır.

Âyete şu işârî manayı da verebiliriz:

Kendini bütünüyle taat ve ibadete vererek şehvetlerinden ve nefsanî hazlarından sıyrılan nefislere andolsun. Onlar, ibadet ehlinin nefisleridir.

Aşk ile Allah'a koşarak dünyadan ve dünya ehlinden uzaklaşan nefislere andolsun. Bunlar, zâhidlerin nefisleridir.

Akıllarıyla ilimlerin sırlarına dalıp Kur'an ve Sünnet'ten kıyamete kadar faydası devam edecek inci yakut misali hakikatler çıkaran nefislere andolsun. Onlar, ilimde yüksek pâye elde etmiş âlimlerin nefisleridir.

Türlü mücâhedelerle ve makamlarda yükselerek yüce Allah'a ulaşmak için yarışan ve nihayet Cenâb-ı Hakk'ı müşahedeye ulaşan nefislere andolsun. Onlar, ârif velilerin nefisleridir.

---

371 Rivayetler için bk. Kurtubi, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/172-173.

Hak Teâlâ'nın izniyle insanların manevi rızıklarını, gıdalarını ve rütbelerini taksim etme işini yürüten nefislere andolsun. Onlar, kutubların ve gavsların nefisleridir.

Beyzâvî demiştir ki: Âyette, fazilete ulaşmış nefislere yemin edilmiş de olabilir. Bu nefisler (ruhlar), vefat anında bedenden süratle ayrılırlar, şevk ile melekût âlemine dalarlar, orada yüzercesine yükselirler, ilâhî huzura ulaşmak için yarışırlar; o huzurda elde ettikleri şeref ve kuvvet ile birtakım işleri yürütenlerin (meleklerin) arasına katılırlar.

Yahut âyette seyrü sülûk halindeki nefislere yemin edilmiş de olabilir. Bu nefisler, ilâhî aşkın çekimiyle şehvetlerinden sıyrılıp çıkarlar, kudsî âleme dalarlar, manevi derecelerde yüzercesine ilerlerler, kemalat hallerinde yarışırlar, nihayet diğer nefisleri kemale erdirecek hali ve yetkiyieldeederler."[372]

Fahreddin-i Râzî, bu yoruma şunu eklemiştir: "Manevi terbiyenin sonunda kemalatı elde eden nefisler, kulları Allah'a davet etme işini yürütürler."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Âyet, âriflerin kalplerine çarpan ilâhî tecellilerin kuvvetine işaret etmektedir. Kalbe gelen bu tecelliler, Allah'a âşık ruhları, yaratılmış varlıklara bağlanmaktan çekerek asıl kaynağına (Allah'a) yöneltir."

Baklî, sonra şöyle demiştir: "İlâhî huzura ulaşma şevki içinde olan ruhlar, keşif vakti Cenâb-ı Hakk'ın eşsiz cemalini müşahede ettiklerinde bedenlerinden rahatça, neşe ile çıkarlar. Bu ruhlar, melekût âleminde ve ceberût âleminin tecellileri içinde ezelî ve ebedî sırları elde etmek için yüzerler. Bütün himmetlerini kullanarak melekût âleminde yükselmek ve zâtî tecellinin cennetlerine ulaşmak için yarışırlar. İşleri yürütenler de kudsî nurla aydınlanmış akıllardır. Bu akıllar, vahye ve hakiki ilhamlara göre kulluk işlerini yürütürler."[373]

---

372 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 2/564-565.

373 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/481.

Allah Teâlâ bu şeylere yemin ederek şunu bildiriyor: Şüphesiz Allah, cehalet ve gafletle ölmüş ruhları, zikir ve mücâhede ile diriltir. Ruhlar, Allah'ın marifeti ile hayat bulunca, ebedî bir hayata sahip olurlar. Bu durum, ilâhî bir zuhurat ve vâridatla nefsin şiddetli bir şekilde sarsılıp uyandığı, kötü alışkanlıklarını ve hevâya uymayı terkettiğinde gerçekleşir. Onu diğer bir tecelli ve zuhurat takip eder. Bu, müşahede nurlarının ortaya çıkmasıdır. O zaman ölmüş nefis, manen dirilir, sonrasında ölüm olmayan yeni bir hayat bulur. Bedenen maddi olarak ölmeye gelince, o, bir yerden diğerine intikal etmekten ibarettir.

O gün, yani mücâhede ve riyâzet gününde kalpler ıstıraba düşer, yüce sevgiliyi (Allah'ı) müşahede etmeden huzur ve sükûn bulamazlar. Manevi seyir halinde gözler, huşû ve heybetten yere bakar; Allah'a vâsıl olana kadar kula izzet elbisesi giydirilmez.

Maneviyat yolunu ve müşahede halini inkâr edenler derler ki: Biz, cehaletle öldükten ve çürümüş kemikler gibi gaflet çukurlarına atıldıktan sonra, ruhların ezeldeki safiyet ve nuraniyet haline geri mi döneceğiz? Bu zararlı bir dönüştür!

Bu gafiller, bahsedilen makama yani vuslata ulaştıklarında kendileri için keyfedecekleri hiçbir şeyin kalmayacağını düşündüler. Onun için, "Bu zararlı bir dönüştür" dediler. Halbuki ârif vuslata ulaştığında (Allah'a kavuştuğunda) iki cennette keyif sürer. Biri, bedenlerin nimete gark olduğu cennet, diğeri ise ruhların manen keyif sürdüğü marifet cennetidir.

Allah Teâlâ, gafillerin, vuslatı imkânsız görmesine cevap olarak dedi ki: Onun gerçekleşmesi, kalbi uyandıracak bir sayhaya (ve cezbeye) bağlıdır. Bu cezbe, bir ârifin himmeti veya kâmil velinin nazarıdır. Ona mazhar olanlar bir anda kendilerini ilâhî huzurda bulurlar.

Şeyh Ebü'l-Abbas-ı Mürsî demiştir ki: "Vallahi benimle bir adamın kemale ermesi arasında, benim ona (Allah'ın nuruyla) bir kere nazar etmem vardır, ona böyle bir nazar ettiğimde kendisini manen zengin ederim (Allah'ı tanır, kimsenin ilmine ihtiyacı kalmaz!)."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Vallahi bizim zamanımızda da böyle veliler vardır. Onlar, bir kimseye Allah'ın nuruyla baktıklarında, onu kemale erdirirler ve marifete ulaştırırlar. Bize böyle dostlarını gösteren Allah'a hamdolsun.

Hz. Musa'nın Haberi

Allah Teâlâ, önceki âyetlerde kâfirlerin öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettiklerini ve Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] karşı inatlarını dile getirdi. Gelecek âyetlerde ise Hz. Musa'nın kıssasından ve Firavun'un Allah'a karşı azgınlığından bahsetti. Öyle bir azgınlık ki zalim Firavun ilâhlık iddiasına kadar gitti. Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] bir teselli olsun diye bu kıssadan bahsederek şöyle buyurdu:

هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ مُوسٰىۢ ﴿١٥﴾ اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىۚ ﴿١٦﴾
اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰىۘ ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰىۙ ﴿١٨﴾ وَاَهْدِيَكَ
اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰىۚ ﴿١٩﴾ فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰىۘ ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصٰىۘ ﴿٢١﴾ ثُمَّ
اَدْبَرَ يَسْعٰىۘ ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادٰىۘ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰىۘ ﴿٢٤﴾ فَاَخَذَهُ
اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُو۫لٰىۜ ﴿٢٥﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشٰىۜ ﴿٢٦﴾

15. ***(Resûlüm), sana Musa'nın haberi geldi mi?***

16. ***Hani, Rabb'i ona mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti:***

17. ***"Firavun'a git; çünkü o çok azdı."***

18. ***"Ona de ki: İster misin (küfür ve isyanından) temizlenesin?***

19. ***Sana Rabb'ine giden yolu göstereyim ki O'na saygı duyup korkasın!"***

20. ***Musa ona en büyük mucizeyi gösterdi.***

21. ***Fakat Firavun, Musa'yı yalanladı ve isyan etti.***

22. ***Sonra koşarak çekip gitti.***

23. ***Hemen (adamlarını) topladı ve onlara seslendi:***

24. ***"Ben, sizin en yüce rabbinizim!" dedi.***

25. ***Allah da onu, dünya ve ahiret azabına uğrattı.***

26. ***Şüphesiz bunda Allah'tan saygı içinde korkanlara büyük bir ders vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Hz. Musa ile ilgili vereceği habere dikkat çekmek ve teşvik etmek için, *"Sana Musa'nın haberi geldi mi?"* buyurdu. Yani sana onun haberi geldi, onu sana ben haber veriyorum. Mana şudur: Musa'nın haberi sana geldi, değil mi?

"Hani, Rabb'i ona mukaddes mübarek, temiz Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti: *Firavun'a git; o gerçekten çok azdı,* inkâr ve isyanda haddi aştı. *Ona* varınca *de ki:* 'İman ve taat ile küfür ve isyan kirlerinden *temizlenmek ister misin?'* Böyle bir şeyi arzular mısın?"

İbn Atıyye demiştir ki: "Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya [aleyhisselâm], Firavun'a davetini soru yoluyla arzetmesini emretti; çünkü böyle yapması, söylediklerine kulak vermesi ve anlaması için daha elverişlidir. Bir de Firavun'un ona küçükken yaptığı hizmetlere karşı daha uygun bir davranıştır."

"Sana Rabb'ine giden yolu gösteriyim ki O'na saygı duyup korkasın!" Yani Allah'ın birliğinin delillerini ortay koyarak ve zatının sıfatlarını tanıtarak senin O'nu tanımana vesile olayım ki O'ndan saygı ile korkasın. Çünkü Allah'tan saygı içinde korkmak ancak marifetle (O'nu yakînen tanıyarak) olur. Allah Teâlâ bu konuda bir âyette şöyle buyurmuştur:

"Kulları içinde Allah'tan saygı içinde sadece âlimler korkar" (Fâtır 35/28). Yani Allah'tan sadece O'nu yakînen tanıyanlar korkar.

Hikmet sahiplerinden biri demiştir ki: "Allah'ı yakînen tanıyın; O'nu tanıyan kimse, isyan edemez. Allah'tan korkmak işin başıdır. Kim Allah'tan korkarsa, her türlü hayırlı işi yapar. Kim Allah'ın azabından korkmazsa, o kimse her türlü kötü işi yapar." Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Kim, düşmanın baskınından korkarsa, geceleyin erkenden yola çıkar, erkenden yola çıkan kimse menziline (hedefine ve emniyete) ulaşır."[374]

Nesefî demiştir ki: "Hz. Musa'nın [aleyhisselâm], Firavun'a ilk hitabı soru şeklinde oldu. Bu, bir şeyi arz manasındadır. Bir kimsenin, misafirine, 'Bize buyurur musun?' demesi gibi. Sonra ona yumuşak söz söyledi. Bununla onun da yumuşak konuşmasını sağlamak ve azgınlığını azaltıp kontrol etmek istedi. Zaten Allah Teâlâ, onu ve kardeşi Harun'u Firavun'a gönderirken, *'Ona yumuşak söz söyleyin'* (Tâhâ 20/44) buyurmuştu."

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Musa ona en büyük mucizeyi gösterdi."* Hz. Musa [aleyhisselâm], Firavun'a davetinin hemen arkasından mucize göstermedi; aralarında epeyce konuşma geçti. Sonunda Firavun, *"Eğer bir mucize getireceksen getir de görelim!"* (A'râf 7/106) dedi, o zaman Hz. Musa en büyük mucizeyi gösterdi. Bu büyük mucize, ejderhaya dönüşen asâdır. Yahut asâ ve Hz. Musa'nın ışık saçan elidir; çünkü onların ikisi (aynı elden çıktığı için) tek mucize sayılır.

Bu âyette, mucizeyi Hz. Musa'nın [aleyhisselâm] gösterdiği belirtilmiştir. Bu, işin zâhirine göre söylenmiştir. Allah Teâlâ diğer bir âyette ise, *"Ona bütün mucizelerimizi biz gösterdik"* (Tâhâ 20/56) buyurmuştur. Bu da işin hakikatine göre söylenmiştir.

"Fakat Firavun, Musa'yı yalanladı ve isyan etti." Hz. Musa'nın [aleyhisselâm] getirdiği mucizeye sihir dedi. Onun söylediklerinin doğru

---

374 Tirmizî, Kıyâme, nr. 2450.

olduğunu ve kendisinin Allah'a iman ve taatte bulunması gerektiğini bildiği halde, inatla en şiddetli ve en çirkin bir şekilde Allah'a isyan etti. Şöyle ki âlemlerin Rabb'inin varlığını baştan inkâr etti; halbuki bu lânetli herifin kendisi ve kavmi Azîz ve Celîl olan Allah'a ibadet etmekle yükümlü idi. Ayrıca ona sadece haddi aşan kimselerin söylediği ve azgın grupların kabul ettiği o büyük sözü (ilâhlık iddiasını) terketmesi ve İsrâiloğulları'nı serbest bırakması emredilmişti. Bu açıklamayı Ebüssuûd yapmıştır.

"*Sonra koşarak,* arkasını dönüp *gitti."* Yani iman ve taatten yüz çevirdi. Yahut bulunduğu meclisi terketti; mucizeye karşı koymaya ve mukabele etmeye çalıştı.

Âyete şu mana da verilmiştir: Firavun ejderhadan korktu, arkasını dönüp kaçtı. Rivayet edildiğine göre, Hz. Musa (aleyhisselâm), elindeki asâyı yere atınca, asâ, ağzını açmış kıllı bir ejderhaya dönüştü. Öyle ki ağzını açtığında iki çenesinin arası 80 zirâ genişliğinde büyüktü. Ejderha ağzını açtı, alt çenesini yere, üst çenesini ise köşkün üzerine koydu. Sonra Firavun'un üzerine doğru yürüdü. Firavun korkup kaçtı. Bu arada korkusundan üzerini pisletti. İnsanlar kaçışmaya başladılar, korku ve izdihamdan birbirlerini ezdiler, bu hengamede Firavun'un kavminden 15.000 kişi öldü. Bir rivayete göre, ejderha 1 mil havaya yükseldi, sonra yere indi ve Firavun'a doğru yürümeye başladı. Hem yürüyor hem de Hz. Musa'ya,

"Ey Musa, ne yapmamı istersen emret" diyordu. Bunu gören Firavun, Hz. Musa'ya,

"Seni gönderen Allah hakkı için, şunu tut!" diye yalvardı. O zaman Hz. Musa, ejderhayı tuttu, ejderha asâya dönüştü.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: "*Firavun hemen* sihirbazları *topladı." "Firavun, sihirbazları toplamaları için şehirlere adamlar gönderdi"* (Şuarâ 26/53) âyeti de bu durumu ifade etmektedir.

"Firavun, yanında toplananlara *seslenerek, 'Ben, sizin en yüce rabbinizim!* Benim üzerimde bir rab yok!' *dedi.* Yahut kavmine hitap ederek, *'Ben, sizin en yüce rabbinizim!'* dedi." Kavminin, taptığı putlar vardı, Firavun, bu putları ve Allah Teâlâ'yı inkâr ederek böyle söyledi. Bu öyle büyük (çirkin ve yanlış) bir sözdür ki ondan başka kimse söylememiştir.

İbn Atıyye demiştir ki: "Bu söz, haddi aşmada ve edebi çiğnemede son noktadır. Firavun'dan sonra Mısır'ın kâfir hükümdarlarında ve onlara tâbi olanlarda bu tür hezeyanlar görülmüştür."

Şöyle denilmiştir: İbn Atıyye'nin böyle söylemesinin sebebi şudur: İbn Atıyye'nin zamanında Mısır hükümdarı İsmâilî idi. O, hükümdarlarının ilâhlığına inanan bâtıl bir mezheptir. Onların ilk hükümdarı Mu'tez b. Mansûr b. Kasım'dır; sonuncuları ise el-Âdude'dir. Allah Teâlâ Sultan Selâhaddin-i Eyyûbî zamanında Mısır'ı bu mezhepten kurtardı. Allah, İslâm'a ve müslümanlara yaptığı hizmetlerden dolayı ona bol mükâfat versin.

"Allah Firavun'u suda boğarak *onu, dünya ve ahiret azabına uğrattı."* Onu iki âlemde herkese ibret olacak bir ceza ile cezalandırdı. Firavun'un ahiret azabı, onu işiten ve ders alan kimseyi, böyle bir azaba götürecek işlerden uzaklaştırır.

Bazıları, Firavun'un ilk ve sonraki sözünden dolayı azaba uğradığını belirtmiştir. Firavun'un ilâhlık iddiasıyla ilgili ilk sözü, *"Sizin için kendimden başka bir ilâh olduğunu bilmiyorum!"* (Kasas 28/38) sözüdür. Bu konudaki son sözü ise, *"Ben, sizin en yüce rabbinizim!"* sözüdür. Firavun'un ilk sözüyle son sözü arasında kırk senenin geçtiği söylenmiştir.[375]

"Şüphesiz bunda, yani Firavun'un kıssasında veya ona yapılan azapta *Allah'tan saygı içinde korkanlar için büyük bir ders vardır."* Allah'tan saygı içinde korkan kimse, O'nu ve kudretini yakînen tanıyan kimsedir.

375 bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 29/174.

15-26. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İmam Kuşeyrî, Hz. Musa'nın kalbe, Firavun'un ise nefse işaret ettiğini söylemiştir. Buna göre, âyetten çıkan işaretleri şöyle ifade edebiliriz:

Kula denir ki: Kalbin, gönül aynasından kâinatı dürüp attıktan sonra mukaddes huzurda Rabb'inin ona nasıl nida ettiğinin haberi sana geldi mi? Allah ona dedi ki: "Firavun tabiatlı nefse git, gerçekten o çok azdı."

Nefsin azgınlığı, yücelmek ve insanlar içinde tanınmak istemektir.

Kalbe yapılan hitap şöyle devam ediyor: "Nefse de ki: İlâhî huzura girmen için bütün pisliklerden (isyanlardan) temizlenip arınmak ister misin? Sana Rabb'ini tanıtıyım da, O'na karşı saygı içinde ol ve O'ndan kork. Çünkü Allah'tan hakkıyla sadece O'nu yakînen tanıyanlar korkar."

Kalp, nefse (hak yolundaki) en büyük delili gösterdi. Bu, kötü alışkanlıkları terketmek ve hevâya aykırı davranmaktır. Fakat nefis kalbin, manevi terbiye ve riyâzetteki azmini görünce onu yalanladı ve karşı geldi. Nefis, dünya sevgisi, baş olma hevesi, insanları kendisine yöneltme arzusu, nefsanî hazlar ve şehvetlerden oluşan askerlerini (yardımcılarını) topladı ve onlar, "Ben sizin en büyük rabbinizim; benden başkasına tapmayın, boyun eğmeyin!" dedi. Bu, Firavun tabiatlı nefsin sözüdür. Bunun üzerine Allah Teâlâ nefse, dünyanın ve ahiret azabını tattırdı. Yani nefsin üzerine kalbin ordusunu (nur, feyiz, ilham, ilim, hikmet gibi ilâhi vâridatları) gönderdi, onu fenâ ve bekâ denizine attı. Bunda, Allah'tan korkan ve manevi temizlik yoluna giren için büyük bir ders vardır. Çünkü o, bu şekilde vahdet denizine (birlik sırrına) ulaşır. Kitabının sırlarını en iyi bilen Allah Teâlâ'dır.

İlâhî Kudret İçin Her Şey Kolaydır

Cenâb-ı Hak, sûrenin başında, öldükten sonra dirilmenin gerçekleşeceğini yeminle haber verdi. Gelecek âyetlerde de bunun, ilâhî kudret için çok kolay olduğunu belirterek şöyle buyurdu:

ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَٓاءُۜ بَنٰيهَاۙ ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَاۙ ﴿٢٨﴾
وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَاۖ ﴿٢٩﴾ وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَاۜ
﴿٣٠﴾ اَخْرَجَ مِنْهَا مَٓاءَهَا وَمَرْعٰيهَاۖ ﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَاۙ ﴿٣٢﴾ مَتَاعًا لَكُمْ
وَلِاَنْعَامِكُمْۜ ﴿٣٣﴾ فَاِذَا جَٓاءَتِ الطَّٓامَّةُ الْكُبْرٰىۘ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ
مَا سَعٰىۙ ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَح۪يمُ لِمَنْ يَرٰى ﴿٣٦﴾ فَاَمَّا مَنْ طَغٰىۙ ﴿٣٧﴾ وَاٰثَرَ
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۙ ﴿٣٨﴾ فَاِنَّ الْجَح۪يمَ هِيَ الْمَأْوٰىۜ ﴿٣٩﴾ وَاَمَّا مَنْ خَافَ
مَقَامَ رَبِّه۪ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰىۙ ﴿٤٠﴾ فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰىۜ ﴿٤١﴾

27. (Ey inkârcılar!) ***Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Göğü Allah bina etti.***

28. ***Tavanını yükselterek onu düzenledi.***

29. ***Gecesini kararttı, gündüzünü aydınlık yaptı.***

30. ***Ardından yeri düzenleyip döşedi.***

31. ***Ondan suyunu ve merasını çıkardı.***

32. ***Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.***

33. ***Bunları sizin ve hayvanlarınız için bir geçim kaynağı yaptı.***

34. ***En büyük felaket*** (kıyamet) ***geldiği zaman,***

35. ***O gün insan yaptıklarını hatırlar.***

36. ***Cehennem, her gözün göreceği şekilde ortaya konur.***

37-39. ***Kim isyanda haddi aşar ve dünya hayatını tercih ederse şüphesiz, onun varacağı yer cehennemdir.***

40-41. ***Kim de Rabb'inin huzurunda durmaktan korkar ve nefsini kötü arzularından alıkoyarsa şüphesiz, onun varacağı yer de cennettir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, öldükten sonra dirilmeyi kendi zanlarınca çok zor görerek onu inkâr eden Mekkeliler'e hitaben buyuruyor ki: *"Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı?"* Bu onlar için bir kınama ve azarlamadır. Çünkü Cenâb-ı Hak, yukarıda geçen bir âyette, *"Onun gerçeklemesi sadece bir sayhadan ibarettir"* buyurarak kıyametin kopmasının ve ölülerin tekrar dirilmesinin ilâhî kudret için çok kolay olduğunu belirtti.

Âyetin manası şudur: Sizce öldükten sonra sizi diriltmek mi daha meşakkatli ve zordur yoksa bunca büyüklüğü ve içinde akılları hayrette bırakacak harika işler bulunan gökleri yaratmak mı daha zordur? Şu âyet de bu manadadır:

"Gökleri ve yeri yaratan Allah, onların benzerini yaratamaz mı? Elbette yaratır" (Yâsin 36/81).

Cenâb-ı Hak sonra göğü nasıl yarattığını açıklayarak şöyle buyurdu: *"Onu* Allah *bina etti. Tavanını* yerden beş yüz senelik bir mesafede *yükselterek düzene koydu."* Onu aynı seviyede, dümdüz yaptı. Onda hiçbir düzensizlik ve çatlaklık yoktur.

Âyete şu mana da verilmiştir: Allah göğün düzenini, içine koyduğu yıldızlarla, seyyarelerle ve sadece kendisinin bildiği diğer şeylerle tamamladı.

"Gecesini kararttı, kuşluğunu (gündüzünü) aydınlık yaptı." Yani gündüzü güneşle aydınlattı. Güneşin en parlak olduğu vakit kuşluk vakti olduğu için âyette, *"kuşluğunu aydınlattı"* dendi.

"Ardından yeri düzenleyip döşedi." Yani yeryüzünü içindeki insanların ve diğer varlıkların kalacağı ve her tarafında dolaşabileceği şekilde yayıp hazırladı. Dünya ilk yaratıldığında küre şeklinde idi, fakat üzerinde yaşanacak şekilde yayılıp döşenmemişti. Allah Teâlâ, göğü yarattıktan 2000 sene sonra, yeryüzünü Kâbe'nin altından başlayarak yaydı ve yaşam için hazır hale getirdi.[376] Sonra bunu nasıl yaptığını açıklayarak şöyle buyurdu:

"Ondan, gözeler, pınarlar ve nehirler akıtarak *suyunu çıkardı.* Ayrıca ot, ağaç, buğday gibi hayvanların yiyecek maddelerinden *merasını çıkardı.* Üzerindekiler sallanmasın diye yeryüzüne *dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi."* Yeryüzünde dağların sabit şekilde yerleştirilmesi ilâhî hikmettendir, yoksa Cenâb-ı Hakk'ın, dağlar olmadan da yeryüzünü sabit tutmaya gücü yeter.

Rivayet edildiğine göre Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] şöyle demiştir: "Allah Teâlâ yeryüzünü Beytülmakdis'in bulunduğu yerde, ele sığacak küçük bir taş şeklinde yarattı; taşın üzerinde yapışık bir duman vardı. Allah dumanı yükseltti, ondan gökleri yarattı; taşı ise yerinde tuttu ve ondan da yeryüzünü yaratıp yaydı. Şu âyet bunu ifade etmektedir:

"Yer ile gök bitişikti, Allah onları ayırdı" (Enbiyâ 21/30).

Bu meselenin aslı şudur: Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey, Muhammedî nurun parçasından olan arştır. Cenâb-ı Hak sonra, sarı bir yakut yarattı. Yakut, Allah Teâlâ'nın heybetinden (azametinden) eriyip su oldu. Sonra su çalkalandı, üzerinde köpük oluştu. Allah ondan yeryüzünü yarattı. Sonra dünyanın üzerinde bir duman oluştu. Allah ondan göğü yarattı. Sonra yeryüzünü yaydı ve onu içindeki insan, hayvan ve diğer varlıkların yaşayacağı şekilde hazırladı. Cenâb-ı Hak, devamındaki âyette bu konuda şöyle buyurdu:

---

376 İlgili rivayetler için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/412.

"Bunları sizin ve hayvanlarınız için bir geçim kaynağı yaptı." Yani yeryüzünde çıkarttığı suyu, bitkileri, ağaçları ve diğer gerekli maddeleri insanların ve hayvanların geçim kaynağı yaptı.

"En büyük felaket, yani her şeyi saran âfet *geldiği zaman, o gün insan yaptıklarını hatırlar."*

O, kıyamet günüdür.

Yahut o, sûra ikinci üflemedir.

Bazıları bu büyük felaketin, insanların ve diğer varlıkların mahşere sevkedildiği zaman olduğunu söylemiştir. Onun cennetliklerin cennete, cehennemliklerin de cehenneme götürüldüğü vakit olduğunu söyleyenler de olmuştur.

O gün insan, dünyada iyi kötü her ne yapmışsa amel defterinde yazılı olarak gördüğü için hepsini hatırlar. Onları dünyada unutması aşırı gafletinden ve uzun emelindendi. Bir âyette şöyle buyrulmuştur:

"Kendileri yaptıklarını unuttukları halde Allah onları yazıp tesbit ettirmiştir" (Mücâdile 58/6).

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Cehennem, her gözün göreceği,* gözü olan hiç kimseye gizli ve kapalı kalmayacak *şekilde* getirilip *ortaya konur."*

Rivayet edildiğine göre, cehennem açılır, alevleri etrafa sıçrar, her göz onu görür.

"Kim isyanda *haddi aşar ve* fâni *dünya hayatını tercih eder,* onun zevklerine dalıp iman ve itaat ile ebedî ahiret hayatı için hazırlanmazsa *şüphesiz, onun varacağı yer cehennemdir."*

"Kim de büyük felaketin yaşanacağı, her insanın dünyada yaptıklarını hatırlayacağı ahiret gününde bütün hüküm elinde olan *Rabb'inin huzurunda durmaktan korkar ve nefsini kötü,* düşük ve haram *arzularından alıkoyarsa,* yani nefsini fâni şehvetlerinin peşine düşmekten korur,

âkıbetinin vehametini bilerek dünyanın fâni süs ve lezzetlerine aldanmazsa *şüphesiz, onun varacağı yer de cennettir*; başkası değil."

Şöyle denilmiştir: Yeri cennet olan kimse, bir günaha meyleden fakat Rabb'inin huzurunda hesap vereceğini hatırlayarak günahı terkeden kimsedir.

Hevâ, nefsin, kendisini dinle kayıtlamadan ve kontrol altına almadan, arzuladığı şeylerin peşinden gitmesidir. Bu konuda âyetlerin tasavvufî işaretlerinde açıklama yapılacaktır.

27-41. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ancak ârifibillâh zatların yakînen tanıdığı ilâhî tecelli geldiği zaman, o gün insan tevhid ilmi hakkında ne kadar gayret gösterdiğini anlar. Kim, bütün varlıklarda Allah Teâlâ'yı tanırsa, O'nu bütün tecellilerde tanır. Bu tecelliler ne kadar farklılık ve değişiklik arzetse de ârif onları tanır ve hepsinin Cenâb-ı Hakk'a ait olduğunu bilir. Kimin marifeti bazı noktalarda noksan ise o, bazı durumlarda ilâhî tecellileri tanımaz ve inkâra gider. Kıyamet günü Allah Teâlâ'nın kulların tanımadığı bir sûrette tecelli etmesi gibi. O zaman avam müminler, bu sûretin kime ait olduğunu bilmezler ve onu inkâr ederek, "Biz burada Rabbimiz'i bekliyoruz" derler. Cenâb-ı Hak sonra, müminlere tanıdıkları bir sûrette tecelli eder, o zaman tanırlar, kabul ve ikrar ederler. Bu onların marifetteki kusurlarından kaynaklanmaktadır. Eğer onlar, Allah Teâlâ'yı bütün tecellilerinde tanısalardı, ondan hiçbir şeyi inkâr etmezlerdi. Nitekim ârifler, O'nu bütün tecellileriyle tanırlar ve böyle bir sıkıntıya düşmezler.

Cehennem, herkesin göreceği şekilde gösterilir. O zaman, kalbi gafletle Allah'tan kopma ateşi içinde olanların hali de apaçık ortaya çıkar; herkes onları görür.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Yani O'nu varlıkların gayri gören kimse için manen perdelenme ateşi gözükür. Çünkü, cemal ve celâl (nimet

ve azap), ulvî ve süflî, maddi ve manevi bütün tecellilerde her şeyin aslı (yaratıcısı) O'dur."

Kim haddi aşıp hevâsına tâbi olursa, dünyayı ahirete tercih ederse, dünya ile meşgul olup Allah'a yönelmezse, onun varacağı yer cehennemedir. Bu, Rahmân'ı müşahededen mahrumiyet cehennemidir.

Kim de Rabb'inin bütün varlıkları ayakta tuttuğunu, hepsinin üzerinde kontrolcü ve hepsinin haline vâkıf olduğunu bilerek O'ndan korkarsa ve nefsinin kötü arzularına engel olursa, onun da varacağı yer cennettir.

Birinci hal yani Rabb'inin bütün varlıkları ayakta tuttuğunu görmek, müşahede sahipleri içindir.

İkinci hal yani Allah'ın her şeyi kontrol ettiğini bilmek, murakabe ehli içindir.

Üçüncü hal yani O'nun her şeye vâkıf olduğunu bilmek ise muhasebe ehli içindir.

Yahut kim, yarın Allah'ın huzurunda hesap vereceğinden korkup nefsini, onu Allah'tan uzaklaştıran ve Mevlâ'sının zikrine karşı kalbini katılaştıran her şeyden korursa, onun varacağı yer cennettir.

Nefsinin arzuladığı mubahları terkedenler için, marifet cennetleri vardır; nefsinin haram arzularını terkedenler için ise maddi nimetlerin ihsan edildiği cennetler vardır.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah Teâlâ, bu âyetlerde kullarının manevi makamlardaki ilk hallerine göre hitap etti. O halde onların, nefislerini, onun aşırı isteklerini ve hazlarına meyletmeyi terketmeleri gerekir; çünkü Allah'a yöneldikleri bu vakitte onlara ruhsatlar ve lüks şeyler câiz değildir. Onların, Allah Teâlâ'ya vuslattan perdelenme korkusuyla nefislerinin hazlarından yüz çevirmeleri gereklidir. Bir de onlar şunu bilmektedirler: Yüce Allah, nefislerinin gizli açık her

haline vâkıftır; nefis Allah'tan uzaklaşıp gizli arzularına meylettiğinde Allah bunu bilmektedir. Onlar, Allah'ın yardımıyla nefisleriyle mücâhede edip onu terbiye ederek emirleri altına aldıklarında Allah onları müşahede makamına ulaştırır. O, âriflerin cennetidir. Ârifler marifet derecelerinde yükseldiklerinde, artık nefislerini hevâlarından uzak tutmaya ihtiyaçları yoktur; çünkü onların nefisleri, bedenleri ve şeytanları ruhanî olmuştur; melekût âlemine ait ruha benzemişlerdir, yani ona tâbi olmuşlardır. Bu durumda nefisleri ruhlarının Cenâb-ı Hakk'ı müşahededeki manevi tadın tesirinden etkilenerek güzel şeyleri arzular. Artık nefisleri, ruhlarının arzuladığı şeyleri arzular. Ruhlar gayb âlemlerinde, nefislerin ise kalplerdedir. Bu halde ruhların ve nefislerin baktığı her şey kendileri için bir cennet olur. O cennetlerde, Hak Teâlâ'yı müşahede nurları parlar.

Kâfirin, dini terkedenin ve boş iddialarda bulunanın bu makamdan bir nasibi yoktur. Onlar cahildirler, gaflet içinde yaşarlar, sapkınlık içinde ölürler. Kalpleri manen dirilmiş marifet sahipleri ise ruhlarıyla rabbânîlerin hoş hayatını yaşarlar; nefisleri de cennettekilerin hayatını yaşar. Allah bütün bunları yapmaya güç sahibidir; O, rahmetini dilediklerine ihsan eder. Bunun için Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"Şeytanım müslüman oldu (emrime teslim oldu)"[377] buyurmuştur.

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Biz peygamberler topluluğunun bedenleri bir ruh gibidir."*

Baklî, sonra Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî'nin şu sözünü nakletmiştir: "Hevâdan tamamen sadece peygamberler ve bazı sıddıklar kurtulur, hepsi değil. Hevâdan ancak nefsini her durumda edebe tâbi eden kurtulur."[378]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Nefsini edebe tâbi eden kimse, ilâhî izinle nefsinin haklarını korur hazlarını verir, çünkü o, temkin sahibidir

377 Müslim, Münâfikin, 69-70.

378 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/484.

(manevi halinde sabit-kadem bir haldedir) ve yakînde yüksek pâyeye sahiptir. Fakat böyle kimseler de çok azdır.

Kıyametin Ne zaman Kopacağını Soranlar

Cenâb-ı Hak sonra, kıyametin ne zaman kopacağını soranlardan bahsederek şöyle buyurdu:

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَاۜ ﴿٤٢﴾ فِيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَاۜ
﴿٤٣﴾ اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَاۜ ﴿٤٤﴾ اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَاۜ
﴿٤٥﴾ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا ﴿٤٦﴾

42. ***Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.***

43. ***Sen nerede onun vaktini bilmek nerede?*** *(Onun vaktini bilmek ve bildirmek senin işin değil ki!).*

44. ***Onun nihaî bilgisi Rabb'ine aittir.***

45. ***Sen, sadece ondan korkanları uyarırsın.***

46. ***Kıyameti gördükleri gün onlara, dünyada sanki bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmışlar gibi gelir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar,* yani Allah'ın onu ne zaman meydana getireceğini öğrenmek istiyorlar. *Sen nerede onun vaktini bilmek nerede?"* Onun vaktini sen nereden bilecek de onlara bildireceksin. Yani senin kıyametin vaktini bilmek ve onlara açıklamak gibi bir görevin yok ki sana bunun açıklamasını sorsunlar; sen sadece onları kıyamet konusunda uyarıcısın. Onun vaktini bilmek ve bildirmek senin işin değil ki! Onun ne zaman kopacağını sadece bütün gaybı bilen Allah bilir.

Şöyle denilmiştir: Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] sürekli kıyametin kopmasından bahsediyor ve (Cebrâil'e ve yüce Allah'a) onun ne zaman kopacağını soruyordu. Nihayet bu âyet indi, Allah Resûlü sorudan vazgeçti. Bu durumda âyet, onun bu konuyu çokça sormasına hayreti dile getirmektedir. Yani deniliyor ki: Senin meşgul olduğun işlerin var, kıyametin ne zaman kopacağını sormak ve bunun üzerinde durmak senin işin değil ki!

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: "Hz. Peygamber (Allah Teâlâ'ya veya Cebrâil'e) kıyametin ne zaman kopacağını çokça soruyordu. Bu âyet indiğinde, bu konudaki soru sormaya son verdi."

"Sanki sen kıyametin ne zaman kopacağını biliyormuşsun da onu sana soruyorlar" (A'râf 7/187) âyeti bu görüşü reddetmez. Âyetin manası şudur: Onların düşüncesine göre sen, Allah'a kıyametin ne zaman kopacağından o kadar sordun ki nihayet onun vaktini öğrendin. Halbuki onların düşündüğü gibi sen, kıyametin ne zaman kopacağını bilmiyorsun.

Ayrıca biz deriz ki: Bu âyet, diğer âyetten önce inmiştir. Evet, önceleri Hz. Peygamber kıyametin ne zaman kopacağını çokça soruyordu; bu âyet indiğinde, bu konuda soru sormaya son verdi. Nitekim bu durum, az önce naklettiğimiz hadiste belirtildi. A'râf sûresindeki âyet ise Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu konuda soru sormaya son verdikten sonraki durumu haber vermektedir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Âyetin manası şudur: Sen kıyametin ne zaman kopacağını nereden bileceksin, çünkü biz sana onun vaktini bildirmedik."

Cenâb-ı Hak sonra, kıyametin ne zaman kopacağına dair gerçek bilginin kendisinde olduğuna işaret ederek şöyle buyurdu:

"Onun nihaî bilgisi Rabb'ine aittir." Yani onun ne zaman kopacağına dair nihaî bilgi Rabb'inin katındadır; onu Allah'tan başkası bilmez.

"Sen, sadece ondan korkanları uyarırsın." Yani sen, onlara kıyametin ne zaman kopacağını bildirmek için peygamber gönderilmedin; sen

yalnız onun şiddetli hallerinden korkanları uyarıp korkutmak için peygamber gönderildin.

"Kıyameti gördükleri gün onlara, dünyada sanki bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmışlar gibi gelir." Kıyametin korkunç hallerini gördüklerinde dünyada kalma sürelerini çok az bulurlar. Şu âyet de aynı manadadır:

"Kendilerine vaat edilen azabı gördükleri gün, onlara (dünyada) sanki gündüzün bir saati kadar kalmışlar gibi gelir" (Ahkâf 46/35).

Ebüssuûd, âyetlerde az bulunan sürenin, dünyada veya kabirlerde kalma süresi değil, azaba karşı uyarıldıkları zamandan sonra geçen süre olduğunu belirtmiş ve bu görüşünü destekleyecek açıklamalarda bulunmuştur.

42-46. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey ârif, sana Allah Teâlâ'nın, kendisine yönelenleri fenâ fillâh makamına dahil ederek onlara ihsan ettiği manevi fethin ne zaman gerçekleşeceğini soruyorlar. Sen sadece, onu kaçırmaktan korkan kimseyi uyarmakla yükümlüsün, yani sen sadece kulu ona ulaştıran yolu açıklamakla ve ondan alıkoyan şeylere karşı uyarmakla yükümlüsün. Senin görevin, manevi fethin zamanını açıklamak değildir. Çünkü o, keremi bol yüce Mevlâ'nın bir ihsanıdır.

Manevi fethe ulaşanlar, onu elde ettikleri gün, onun büyüklüğü yanında, yaptıkları mücâhedelerini ve seyrü sülûklerini çok az bulurlar.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Nâziât sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(80) ABESE SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Abese sûresi Mekke döneminde inmiş olup kırk iki âyettir. Sûre, adını birinci âyetteki "abese" fiilinden almıştır. **Abese**, "yüzünü ekşitti" demektir. Sûrede başlıca itikad, peygamberlik, Allah'ın kudreti ve kıyamet halleri konu edilmektedir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrede, *"Resûlüm, sen, sadece bir uyarıcısın"* (Nâziât 79/45) buyruldu. Yani sen, kuvvetli zayıf, mümin kâfir ayrımı yapmadan sana gelen herkes için bir uyarıcısın. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] iyi niyetle de olsa az bir ayrım yapınca, Allah Teâlâ bu sûrenin başında onu yumuşak bir ifadeyle uyararak, *"Yüzünü ekşitti ve öteye döndü"* buyurdu.

Şöyle denilmiştir: Allah Teâlâ, önceki sûrede, *"Resûlüm, sen, sadece bir uyarıcısın"* (Nâziât 79/45) buyurdu. Bu sûrede de onun uyarısından kimin fayda görüp kimlerin görmeyeceğini haber verdi, fayda gören kimsenin fakir kimse olduğunu belirterek şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

عَبَسَ وَتَوَلّٰىۙ ﴿١﴾ اَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰىۜ ﴿٢﴾ وَمَا يُدْر۪يكَ لَعَلَّهُ
يَزَّكّٰىۙ ﴿٣﴾ اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰىۜ ﴿٤﴾ اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰىۙ
﴿٥﴾ فَاَنْتَ لَهُ تَصَدّٰىۜ ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰىۜ ﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ
جَٓاءَكَ يَسْعٰىۙ ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشٰىۙ ﴿٩﴾ فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰىۚ ﴿١٠﴾ كَلَّٓا
اِنَّهَا تَذْكِرَةٌۚ ﴿١١﴾ فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُۢ ﴿١٢﴾ ف۪ي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍۙ
﴿١٣﴾ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍۙ ﴿١٤﴾ بِاَيْد۪ي سَفَرَةٍۙ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍۜ ﴿١٦﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1-2. *Kendisine o âmâ geldi diye (Peygamber) yüzünü ekşitti ve öteye döndü.*

3. *Resûlüm, ne bilirsin, belki de o arınacak,*

4. *Yahut öğüt alacak ve bu öğüt kendisine fayda verecek.*

5. *İrşada ihtiyaç duymayan kimseye gelince;*

6. *Sen, ona yöneliyorsun.*

7. *O arınmak istemiyorsa bundan sana ne? (Sana bir vebal yoktur).*

8-10. *Allah'tan korkarak koşa koşa sana gelenden ise yüz çeviriyorsun.*

11. *Hayır, böyle yapma! Çünkü bu (âyetler) birer öğüttür.*

12. *Dileyen ondan öğüt alır.*

13-16. *O Kur'an, şerefli, değeri çok yüksek ve tertemiz sahifelerde sadık ve itaatkâr yazıcı meleklerin elleriyle (levh-i mahfûzdan) yazılmıştır.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kendisine o âmâ geldi diye (Peygamber) yüzünü ekşitti ve döndü."*

Bu âmâ, Abdullah b. Ümmü Mektûm'dur [radıyallahu anh]. Ümmü Mektûm, babasının annesidir. Babasının ismi Şüreyh b. Rebîa el-Fihrî'dir. Olay şöyle olmuştur:

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Kureyş'in ileri gelenleriyle görüşme yapıyordu. Bunlar Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ebû Cehil, Abbas b. Abdülmuttalib, Ümeyye b. Halef ve Velîd b. Mugîre idi. Allah Resûlü onları İslâm'a davet ediyor, onların İslâm'a girmesiyle pek çok kimsenin müslüman olacağını düşünüyordu. Tam bu sırada sahabilerden gözleri görmeyen Abdullah b. Ümmü Mektûm gelerek,

"Yâ Resûlallah, Allah'ın sana öğrettiği şeyleri bana öğret" dedi ve bunu birkaç defa tekrarladı. Abdullah, Hz. Peygamber'in bir toplulukla meşgul olduğunu bilmiyordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], âmânın böyle bir zamanda araya girip sözünü kesmesini hoş bulmadı, rahatsız oldu ve ondan yüz çevirdi; diğerleriyle meşgul oldu. O zaman bu âyetler indi.

Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem], bundan sonra Abdullah b. Ümmü Mektûm'a ikramda bulunur, onu gördüğünde, *"Rabbim'in beni kendisi için uyardığı kimse merhaba! Bir ihtiyacın var mı?"* diye sorardı. Allah Resûlü, onu iki defa Medine'ye kendi yerine vekil bırakmıştır.

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] uyarı yaparken, doğrudan kendisine hitap ederek, "Sen yüzünü ekşittin ve yüz çevirdin" demedi. Yumuşak ve şefkatli bir ifade kullandı, isim vermeden, "O, yüzünü ekşitti ve yüz çevirdi" buyurdu. Çünkü âlemlerin sahibinin bir kulunun yüzüne karşı uyarı yapması çok ağırdır. Zemahşerî, İbn Atıyye ve onlara tâbi olanlar, bu konuda farklı şeyler söylemişlerdir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Resûlüm, ne bilirsin, belki de o* âmâ *arınacaktı."* Yani bu âmânın halini sana kim bildirdi ki ondan yüz çeviriyorsun; belki de senden duyduklarıyla cehalet kirinden o temizlenecekti!

Âyette, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] kendilerine yöneldiği kâfirlerin arınmayacağına ve öğütten faydalanmayacağına işaret vardır. Âmâ hakkında ise şöyle buyruldu:

"Yahut öğüt alacak ve bu öğüt kendisine fayda verecekti." Yani şayet o, tam bir temizlenme haline ulaşamazsa, hiç değilse senin öğüdün ona fayda verir. Sen, onun bunlardan hangisini yapacağını bilemezsin, bilseydin ondan yüz çevirmezdin.

"İrşada ihtiyaç duymayan, kendini zengin gören *kimseye gelince; sen ona yöneliyorsun."* Yani mal açısından zengin olan yahut imana ihtiyacı olmadığını düşünen veya sendeki ilim ve marifete kendini muhtaç hissetmeyen kimseye gelince, sen onun ıslah ve irşadına önem vererek kendisine yöneliyorsun.

Âyette, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] onlarla birlikte bulunmaktan sakındırılmakta ve bundan son derece nefret ettirilmektedir. Çünkü kendisine sırt çevirip kaçan kimselere yönelmek, Allah'ı tanımış ve marifetle zengin olmuş şerefli kimselerin şanına yakışmaz.

"Hem o arınmak istemiyorsa bundan sana ne?" Ondan dolayı sana bir vebal yoktur. Yani onun imana gelip temizlenmek istemeyişi senin için bir kusur değildir ki sen bundan dolayı üzülesin yahut kınanasın.

Âyete şu mana da verilmiştir: Bu kâfir temizlenmek istemiyorsa ne yapabilirsin ki? Bundan dolayı sana bir şey düşmez ki!

"Allah'tan korkarak koşa koşa sana gelenden ise yüz çeviriyorsun." Yani sende bulunan ilâhî hükümleri ve güzel hasletleri öğrenmek için koşarak sana gelenden yüz çeviriyorsun.

O âmâ, Allah'tan korkmaktadır.

Yahut o, sana geldiği için kâfirlerin ona eziyet etmesinden korkmaktadır.

Yahut sana gelirken, gözü görmediği için ayağı bir yere takılıp düşmekten korkmaktadır. O bu halde iken sana gelmekte, sen ise meşgul olduğunu söyleyip onu ihmal etmektesin.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bundan sonra asla bir fakire karşı yüzünü ekşitmedi ve öğüt dinlemeyen bir zenginle de ilgilenmedi.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Hayır,* bir daha *böyle yapma!"*

Bu uyarıyla denilmek istenen şudur: Sen, davetini kabul eden ve ondan faydalanmaya hazır olan kimseye yönel; davetini kabul etmeyen, sana yönelmeyen ve kendini irşada muhtaç görmeyen kimseyle uğraşma.

Gerçi Hz. Peygamber'in kastı güzeldi, niyeti İslâm'ın yayılması ve kuvvetlenmesiydi, fakat Allah Teâlâ onu, kendisine davet işinde daha evla olanı yapması noktasında uyardı. Bir de fakirlere karşı beklenen davranış onlara tevazu gösterilmesidir. Zenginler ise böyle değildir; çünkü onlar genelde kibirli ve kendini büyük gören kimselerdir. Bunun için, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bundan sonra bir zengine özel muamele yapmadı ve hiçbir fakirden de yüz çevirmedi. Ümmeti içinde Allah'a davet eden âlim ve fazilet sahiplerinin de böyle davranması gerekir.

Süfyân-ı Sevrî'nin meclisinde fakirler, devlet adamları gibi rağbet görürdü.

Cenâb-ı Hak sonra şöyle buyurdu: *"Çünkü bu* âyetler *bir öğüttür."* Onlar, kendisinden öğüt alınması ve gereğince amel edilmesi gereken âyetlerdir.

"Dileyen ondan öğüt alır." Allah kimin öğüt almasını dilemişse o öğüt alır. Yani Allah ona Kur'an'dan öğüt almayı ilham eder.

Âyete şu mana da verilmiştir: Kim, dilerse onu ezberler ve ondan öğüt alır. Kendisini zengin gören, irşada ihtiyacının olmadığını düşünen kimsenin yaptığı gibi, kim ondan yüz çevirirse onun işine önem vermek gerekmez.

Kısacası, bu Kur'an âyetleri birer öğüttür; dileyen onlardan öğüt alır.

"O Kur'an âyetleri, Allah katında *şerefli, değeri çok yüksek ve tertemiz sahifelerde bulunmaktadır."* Oraya, levh-i mahfûzdan yazılmıştır.

O sahifelere, şeytanların elleri dokunamaz.

Yahut o sahifeler, Allah'ın kelâmı olmayan şeylerden temizdir.

Bir diğer mana: O sahifelerde, lafız ve mana bakımından herhangi bir bozukluk ve kusur bulunmaz.

"O sahifeler sadık ve itaatkâr yazıcı meleklerin elleriyle levh-i mahfûzdan *yazılmıştır."*

Âyetteki "yazıcı" manasını verdiğimiz "sefera" kelimesi, "aracı, elçi" anlamına da gelmektedir. Bu kelime Kur'an'da sadece melekler için kullanılır. Onun peygamberlere, sahifeleri okuyan hafızlara veya sahabilere ait olabileceğini söylemek uzak bir ihtimaldir. Bu lafız meleklere has olup başkası için doğrudan (kayıtsız olarak) neredeyse kullanılmaz. Kurtubî demiştir ki:

"Vâkıa sûresinde geçen, *'Ona sadece temiz olanlar dokunur'* (Vâkıa 56/79) âyetindeki 'temiz olanlar', bu sûrede bahsedilen yazıcı meleklerdir." [379]

Bu melekler, Allah katında çok şerefli ve değerlidirler. Yahut onlar, müminlere karşı çok şefkatli ve merhametlidirler; müminlerin affedilmesi için sürekli Allah'a yalvarırlar. Onlar ayrıca, her türlü günahtan

379 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/187. Bu konuda farklı görüşler vardır. Hanefîler, "Kur'an"dan kastın, elimizdeki yazılı mushaf, "temiz olanlar"dan kastın da insanlar olduğu görüşündedir. bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/555 [Beyrut 2003]). Mâlikîler'den İbnü'l-Arabî, *"Ona sadece temiz olanlar dokunur"* (Vâkıa 56/79) âyeti hakkında demiştir ki: "Eğer âyeti haber anlamında alırsak, temiz olanlardan kasıt meleklerdir. Âyetin, 'Ona temiz olanlardan başkası dokunmasın' manasında yasaklama olduğunu düşünürsek, hüküm insanları da içerir" (bk. İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 4/174-176).

uzaktırlar ve sürekli Cenâb-ı Hakk'a itaat halindedirler. Yahut bu melekler çok sadıktırlar. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

1-16. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah'a davet eden kimselerin, zayıflara ve fakirlere güzel davranması, bütünüyle onlara yönelmesi, kendilerini güler yüz ve sevinçle karşılaması gerekir. Onlar, mal yönünden fakirler olabildiği gibi âmâ, mahpus ve hastalar gibi beden yönünden aciz ve zayıflar da olabilir. Yahut onlar yakînî iman yönünden zayıf kimselerdir. Bu kimseler davetçiye (kâmil mürşide) geldiklerinde, davetçinin onlara güzel davranarak gönüllerini hoş etmesi gerekir.

Şeyh Ebü'l-Abbas-ı Mürsî, günahkârlarla ve sert zorba insanlarla buluşup ilgilenmeye diğerlerinden daha fazla önem verirdi. Kendisine bunun sebebi sorulunca şöyle demiştir:

"Bunlar bize geldiklerinde boyunları bükük, gönülleri mahzun, kalpleri kırık oluyor; kendilerini irşada muhtaç görüyorlar. Diğer âlimler ve salihler ise böyle değildir (onların kalpleri kırık, gönülleri mahzun değildir, kendilerini irşadımıza muhtaç görmüyorlar!)."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Allah kendilerinden razı olsun, ben şeyhlerimizin halini de böyle gördüm. Onlar da zalim zorba kimselere ve günahkârlara iyilikle muamele ederek onları Allah Teâlâ'ya çekmek istiyorlardı. Şeyhlerimiz demişledir ki: "Bir adam bize canavar gibi azgın halde gelir; biz onu biraz zayıflatıp kurt haline getiririz. Sonra azgınlığını biraz daha giderip onu kediye çeviririz. Sonra boynuna zinciri takıp onu Rabb'ine doğru çeker götürürüz.

Evet, durum bazan böyle olur. Genel ölçü şudur: Fakirlerle azgınların hakkını korumak aynı vakte denk gelmişse, Allah katındaki şereflerinden dolayı fakirlerin hakkı öne alınmalı, önce onların ihtiyacı görülmelidir. Ancak fakirler, ilim ve irfanda yüksek pâyeye ulaşmış

olur ve kendilerinin ikinci sıraya konulmasından rahatsız olmazlarsa, o zaman diğerlerine öncelik verilebilir. Çünkü bu durumda fakirler, îsâr ahlâkını yani kendileri muhtaç iken başkalarının onlara tercih edilmesini severler.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah Teâlâ, bu âyetlerde fakirlerin derecesini, onlara tâzim edilmesini, dünyanın basitliğini ve dünya ehlinin düşüklüğünü açıkladı. Fakir, sadık, marifet sahibi ve ilâhî muhabbet ehli olunca, şeref onundur. Böyle bir fakir sohbet ehlidir, zenginlerle meşgul olup onu ihmal etmek câiz değildir. Zenginler, marifet ehlinin fıtratına sahip değilseler, her şeyden el çekip Mevlâ'ya yönelme yoluna gelmezler; onlarla (gereksiz) sohbet etmek, vakti zayi etmektir. Bakınız Allah Teâlâ,

'İrşada ihtiyaç duymayan kimseye gelince, sen ona yöneliyorsun. O arınmak istemiyorsa bundan sana ne?' âyetleriyle peygamberini nasıl uyardı. Yani fıtratı dünya sevgisi üzere yaratılan, ahiret ve ebediyetin gerçek olduğunu göremeyen (anlamayan ve kabul etmeyen) kimse nasıl temizlenir?"[380]

İnsanın Nankörlüğü

Cenâb-ı Hak sonra, Kur'an'dan yüz çeviren ve ona ihtiyacı olmadığını düşünen kimseye lânet okuyarak şöyle buyurdu:

قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَٓا اَكْفَرَهُۜ ﴿١٧﴾ مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُۜ ﴿١٨﴾ مِنْ نُطْفَةٍۜ
خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُۙ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُۙ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُۙ ﴿٢١﴾ ثُمَّ اِذَا
شَٓاءَ اَنْشَرَهُۜ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَٓا اَمَرَهُۜ ﴿٢٣﴾ فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ
اِلٰى طَعَامِهِۙ ﴿٢٤﴾ اَنَّا صَبَبْنَا الْمَٓاءَ صَبًّاۙ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّاۙ

380 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/484-485.

﴿٢٦﴾ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾
وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾

17. ***Kahrolası insan! Ne kadar nankördür!***

18. ***Allah, onu neden yarattı?***

19. ***Bir meni parçasından yarattı ve ona düzgün bir şekil verdi.***

20. ***Sonra ona*** *(çıkış)* ***yolunu kolaylaştırdı.***

21. ***Sonra onu öldürdü ve kabre gömdürdü.***

22. ***Sonra onu dilediği vakitte*** *(ahiret hayatı için)* ***tekrar diriltir.***

23. ***Hayır, hayır, doğrusu o, Allah'ın kendisine emrettiğini tam olarak yerine getirmedi.***

24. ***İnsan, yiyeceğine bir baksa ya*** *(onu nasıl hazırladık!).*

25. ***Biz, önce gökten sağanak yağmur yağdırdık.***

26. ***Sonra*** *(içinden bitki çıkması için)* ***toprağı güzelce yardık!***

27-31. ***Orada taneler, üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalıklar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar bitirdik.***

32. ***Bütün bunları sizin için ve hayvanlarınız için geçim vesilesi yaptık.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Kahrolası,* lânet olası *insan!*" Buradaki insandan kasıt, yüce sıfatlarından bahsedilen, kendisine yönelmeyi ve iman etmeyi gerektiren Kur'an'ı inkâr eden ve ona ihtiyacının olmadığını söyleyen kâfir olabileceği gibi, içlerinde böyle kimselerin bulunduğu bütün insan cinsi de olabilir.

Bazıları, âyetteki insandan kastın, müşriklerden Ümeyye b. Halef yahut Utbe b. Rebîa olduğunu söylemiştir.

"O, ne kadar nankördür!" Onun inkârı ne kadar ileridir. Âyette, onun aşırı derecedeki inkârına hayret edilmekte ve onun lâneti hak etmesinin sebebi belirtilmektedir.

Bazıları âyetteki "mâ" edatının soru için olabileceğini düşünerek âyete şu manayı vermiştir: O insanı inkâra sevkeden nedir?

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Allah, onu neden yarattı?"* Yani onu hangi basit şeyden yarattı? Cenâb-ı Hak sonra insanın yaratılışını ve devamındaki seyrini açıklayarak şöyle buyurdu:

"Allah insanı başlangıçta belden atılmış *bir meni parçasından yarattı ve ona düzgün bir şekil verdi."* Onu kendisi için gereken şeyleri yapacak şekilde hazırladı, ona buna uygun organlar ve şekiller verdi.

Âyete şu mana da verilmiştir: Allah, insanın yaratılışı tamamlanana kadar ona değişik evreler takdir etti.

"Sonra ona, rahmin ağzını açarak annesinin karnından çıkış *yolunu kolaylaştırdı."* Ona, çıkışının kolay olması için başı öne gelecek şekilde olmasını ilham etti.

Âyete şu mana da verilmiştir: Ona, önceki takdire göre hayır veya şer yolunu kolaylaştırdı. Yahut ona, kendisini imana götürecek doğru düşünceyi kolaylaştırdı.

"Sonra onu öldürdü ve kendisine bir şeref olarak üzerinin örtülmesi için *kabre gömdürdü."* Onu, ölmüş hayvanlar gibi bir yere atılıp canavarların ve yırtıcı kuşların yiyeceği olacak bir varlık yapmadı.

Âyette, kulun öldürülmesi bir nimet olarak sayıldı. Çünkü ölüm, müminler için ebedî hayata ve dâimî nimetlere ulaşmak demektir. Ayrıca o, sevenin sevdiğine (müminin Rabb'ine) kavuşma vesilesidir.

"Sonra onu dilediği vakitte diriltir; yeni hayata başlatır." Bu, ahiret günüdür. Ahiret hayatının Allah'ın dilemesine bağlanması, onun ne zaman gerçekleşeceğinin kullara açıkça bildirilmediğini ifade etmek içindir.

İbn Arafe, Ehl-i sünnet'e göre ahiret hayatının gerçekleşmesinin Allah'ın dilemesine bağlamanın câiz olduğunu söylemiştir. Çünkü Ehl-i sünnet, "Ahiret hayatı, aklen câiz, dinen vâciptir" demektedirler. Mu'tezile ise akla dayalı iyilik ve kötülük anlayışlarına göre ahiretin vâcip olduğunu söylemiştirr.

"Hayır, hayır, doğrusu o insan, *Allah'ın kendisine emrettiğini tam olarak yerine getirmedi."* Yani insan, Allah'ın kendisine emrettiği bütün şeyleri yerine getirmedi; çünkü insan bir şekilde kusur içindedir; kusurdan tamamen kurtulmuş değildir.

Allah Teâlâ, bütün kullarına müşahedeye ulaşmayı emretmiştir. Bu durum mümkündür ve herkesten beklenen bir şeydir. Herkes bu emri yerine getirememiştir, fakat Cenâb-ı Hakk'ın velilerinden çokları ona ulaşmıştır. Kim müşahedeye ulaşırsa, onun hakkında, "Kullukta kusur içindedir" denmez. Gerçi ilâhî marifetin sonu yoktur, kul hangi makama yükselse, ondan daha üstünü ve ötesi vardır, ancak müşahedeye ulaşanlar yüce Allah'a hakkı ile kulluk ettiklerinden dolayı kusurlu görülmezler. Müşahedeye ulaşmayan müminler ise kullukta kusur içindedir. Fakat onların azabı, (kâfirler gibi cehennem değil) Rabb'inden perdelenmektir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak sonra şükre sebep olması için, insanlara verdiği nimetler üzerinde düşünmeyi emretti. Şükür, kulun bütün gücünü Mevlâ'sının taatine sarfetmesidir. Böyle yaparsa belki Rabb'inin kendisine emrettiğini yerine getirmiş olur. Bunun için şöyle buyurdu:

"İnsan, bedenini ayakta tutan ve yaşam vesilesi olan *yiyeceğine bir baksa ya* onu nasıl hazırladık! *Biz,* bunun için *önce gökten sağanak halinde yağmur yağdırdık. Sonra* içinden bitkinin çıkacağı şekilde *toprağı güzelce,*

harika *bir şekilde yardık!"* Yahut yeri sürerek yardık. Yeri kullar sürmektedir, fakat hakikatte o Cenâb-ı Hakk'ın işidir; çünkü kâinatta O'ndan başka hakiki fâil yoktur.

Allah Teâlâ yeri, ondan bitecek şeyin özelliğine göre büyük, küçük ve değişik şekillerde yarıp açtı. Yeri, harika bir sanatla her bitkiye uygun şekilde yardı. Bu yarma, kendiliğinden olduğu gibi, araziyi sürerek de olur.

"Orada taneler bitirdik. Buğday, arpa ve gıda için kullanılan diğer hububat türlerini bittirdik. *Ayrıca üzümler, taze yoncalar, zeytin ve hurma ağaçları, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar bitirdik."*

Ebû Bekir-i Sıddık'a [radıyallahu anh], âyette "otlak" manası verdiğimiz, "Eb nedir?" diye sorulmuş, o da anlamını hatırlayamadığı için şöyle demiştir:

"Allah'ın kitabı hakkında manasını bilmediğim bir şeyi söylersem beni hangi gök gölgelendirir ve hangi yer üzerinde taşır!"[381]

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer [radıyallahu anh], bir gün hutbede bu âyeti okuyunca, "Hepsinin manasını anladık fakat 'ebben' nedir acaba?" dedi. Sonra elindeki kamçıyı havaya kaldırarak, "Vallahi bu bir zorlamadan ibarettir. Ey Ömer, 'ebben'in anlamını bilmesen ne olacak ki?" dedi ve sonra yanındakilere şu uyarıyı yaptı:

"Kur'an âyetlerinden manası açık olanlara uyun, bilemediklerinizi ise(ehline)bırakın!"[382]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Bütün bunları sizin için ve hayvanlarınız için bir geçim vesilesi yaptık."* Onların bir kısmı sizin için gıda olurken, bir kısmı hayvanlarınızın yiyeceği (alaf) olarak kullanılmaktadır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

381 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/191.
382 Hâkim, *Müstedrek*, 2/290, 514; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, nr. 2281; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* 8/421-422.

17-32. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah'ın zikrinden gafil olanlar lânetlenmiştir, yazıklar olsun onlara! Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Dikkat edin, bu dünyada Allah'ın zikri, zikir sayılacak işler, âlimler ve ilim talebeleri hariç, diğer her şey lânetlenmiştir."[383]

Bu dünyada lânetlenmeyen şeyler sadece Allah'ı zikirdir, bir de ihlâslı olduklarında âlimler ve talebelerdir.

Cenâb-ı Hak sonra, insanın nimetlere karşı ileri derecedeki nankörlüğüne hayret etti; çünkü insan, nimet içinde nimeti vereni görmemektedir. Cenâb-ı Hak ayrıca insanın ilk yaratılışını ve sonunu, ikisi arasında onun bedenini ayakta tutan şeyleri dile getirdi.

İmam Kuşeyrî, *"Onu neden yarattı (bunu biliyor mu)?"* âyetinin işaretlerinde demiştir ki: "İnsanın (Rabb'ini) inkâr etmeye bir yolu ve imkânı yoktur; çünkü biz onu kendi tarafımızdan üfürülen bir ruhtan yarattık, onu zatımızın, sıfatlarımızın ve isimlerimizin tecellilerine mazhar olması için hazırladık."

Cenâb-ı Hak diğer âyette, *"Sonra ona yolu kolaylaştırdı"* buyurdu. Yani ona, isimlerimizin celâl ve cemal (kahır ve nimet) tecellilerinin ortaya çıkacağı yolu kolaylaştırdık. Sonra onu enaniyetinden (nefsinin benlik duygusundan) öldürdük, onu kendinin görmekten fâni olacağı fenâ makamına gömdük. Sonra Allah dilediği zaman onu, fenâ fillâh halinden sonra bekâ billâh haliyle yeniden diriltir. Bütün bunların sebebi, nimetlerimize karşı nankörlükten uzaklaşması ve zatımızı müşahede hallerine dalmasıdır. Her kim, fenâ ve bekâ hallerini elde ederek Cenâb-ı Hakk'ı müşahede ederse o, yüce Mevlâ'sının ona emrettiği şeyleri tam olarak yerine getirir. Her kim müşahedeye ulaşmazsa o, kullukta kusur içindedir; bütün insanların ve cinlerin ibadeti kadar ibadet yapsa bile.

---

383 Tirmizî, Zühd, 14 (nr. 2322); İbn Mâce, Zühd, 3 (nr. 4112).

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Âyete şu mana da verilmiştir: Allah insan için, ona emredilen her şeyi yapmasını takdir etmedi, etseydi insan hepsini yapar, O'na isyan etmezdi."[384]

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Âyetin manası şudur: İnsan, Allah'a verdiği ilk sözü yerine getirmedi. Cenâb-ı Hak insanlara, *'Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?'* diye sorduğunda, insanlar, *"Elbette, sen bizim Rabbimiz'sin!'* dediler. (A'râf 7/172). Fakat insan Allah'ın ondan istediği şeyi hakkı ile yerine getirmedi. Bu şey, O'na hâlis kulluk yapmaktır."[385]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Hâlis kulluk, Cenâb-ı Hakk'ın azametini müşahede ederek tam bir ihlâsla yapılan kulluktur.

"İnsan, yiyeceğine baksa ya!" âyetinde bahsedilen yiyecek, maddi ve manevi olarak iki kısımdır. Manevi yiyecek, kalplerin ve ruhların gıdası olan şeylerdir; marifet ve muhabbet gibi.

"Biz gökten sağanak halinde yağmur yağdırdık" âyetinin bir manası da şudur: Biz, ölü kalplere ilimleri ve vâridatları (feyiz ve nurları) akıttık, böylece kalpler dirildi.

Kuşeyrî, âyetin işaretlerinde demiştir ki: "Biz, katı kalplere rahmet suyunu akıttık, böylece kalpler tövbe için yumuşadı. Biz ayrıca safi kalplere marifet suyunu akıttık, orada tevhid çiçekleri ve tecrid gülleri açtı."[386]

Tecrid, kalbi mâsivadan (Allah'tan gayri her şeyden) çekip yüce Allah'a bağlamaktır.

Sonra insanın bedenini, türlü ibadetleri ve kulluk vazifelerini yapacak şekilde hazırlardık. Onun kalbinde muhabbet tohumlarını ve ilâhî aşk üzümlerini bitirdik. Ayrıca orada zühd halini yani dünyanın süslerinden ve şehvetlerinden uzaklaşıp Allah'a bağlanmayı, ilim ışıklarını, amel tadını, marifet ve keşif meyvelerini yarattık. Kalpte ayrıca,

384 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/254.
385 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/485.
386 Kuşeyrî, *a.g.e.*, 6/254.

ruhların gıdası olacak şeyleri var ettik. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın celâl ve cemal tecellilerini tefekkür ederek marifete ulaşmaktır. Bu marifeti elde eden kimse, her şeyden bir ilim ve marifet alır, her şeyde Allah'ı tanır. Bu konuda şehylerimizin şeyhi Seyyid Abdurrahman el-Meczub [rahmetullahi aleyh] bir beytinde demiştir ki:

"Yaratılmış varlıklar, değişik çiçeklerin bulunduğu bir bahçe gibidir; ben onların içinde kalbime gıda olacak marifeti toplarım. Gerçi varlıklar kalp için büyük bir perdedir; fakat hakikat âlemine giriş de onların arasında gerçekleşmektedir."

"Onları, sizin için ve hayvanlarınız için bir gıda yaptık" âyetinin işaretlerinde denir ki: İç âleminizde yetişen bu şeyleri, kalpleriniz ve ruhlarınız için bir gıda yaptık, onlar sizin ihsan makamında irfanınızı takviye eder. Onları nefisleriniz için de bir gıda yaptık, bu şeyler iman makamında nefislerin yakînini takviye eder. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Herkesin Birbirinden Kaçacağı Gün

Cenâb-ı Hak sonra, yeniden dirilmenin vaat edildiği günde insanların içine düşeceği hallerden bahsetti.

Kevâşî demiştir ki: "Cenâb-ı Hak, bunca dünya nimetlerini saydıktan sonra, onlardan pek çok faydanın elde edilmesiyle birlikte hepsinin geçici ve fâni olduğuna, peşinden ölümün muhakkak geleceğine işaret ederek şöyle buyurdu:

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ
﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾
وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ
عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

33. Kulakları sağır edercesine şiddetli ses geldiği vakit,

34. O gün kişi kaçar kardeşinden,

35. Annesinden ve babasından,

36. Eşinden ve çocuklarından.

37. O gün her birinin kendini meşgul edecek bir işi vardır.

38. O gün yüzler vardır ki pırıl pırıl parlar,

39. Güleçtir, sevinç içindedir.

40. O gün yüzler de vardır ki toz toprak içindedir.

41. Onları bir siyahlık bürür.

42. İşte onlar, fâcir kâfirlerdir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kulakları sağır edercesine şiddetli ses geldiği vakit."* Bu, kıyametin sesidir. O, büyük bir felaket olup bütün halk o sese kulak verir. O öyle şiddetli bir sestir ki kulakları sağır eder. O Allah'ın emriyle gerçekleşen bir âfet olup dehşetini kelimeler ifade edemez.

"O gün kişi, kendi derdiyle meşgul olduğundan *kardeşinden kaçar;* onun halini soramaz. Ayrıca dünyada kendilerini aşırı derecede sevmesine rağmen *annesinden ve babasından kaçar.* İnsan *o gün eşinden ve çocuklarından da kaçar."*

Âyette önce kardeş, peşinden anne baba söylendi; çünkü onlar insana en yakın olanlardır. Sonra eş ve çocuklar dile getirildi; çünkü onlar insanın en sevdikleridir.

"O gün her birinin kendini meşgul edecek bir işi vardır." Bahsedilen kimselerden her birinin kendine yetecek, onu meşgul edecek, kendi

derdine düşürecek hesap verme, hak sahipleriyle helâlleşme işi vardır; o gün kişinin başkasıyla ilgilenmesine engel olacak korkunç durumlar mevcuttur.

Cenâb-ı Hak, insanların içine düşeceği bu büyük âfetten bahsettikten sonra, onların saîd (cennetlik) ve şakî (cehennemlik) olarak iki kısma ayrılacağını belirterek şöyle buyurdu:

"O gün yüzler vardır ki pırıl pırıl parlar." O gün yüzlerin parlamasının en önemli sebebinin geceyi ibadetle geçirmek olduğu söylenmiştir.

Onların yüzlerinin parlamasının, kalplerindeki iman nurundan kaynaklandığı da söylenmiştir.

"O yüzler, ebedî nimetleri ve dâimî güzellikleri gördüklerinden *güleçtir, sevinç içindedir. O gün yüzler de vardır ki toz toprak içindedir. Onları bir siyahlık bürür.* Onların üzerinde toz ve is vardır; onları siyahlık, karanlık, tasa ve keder sarmıştır. *İşte onlar,* inkârla birlikte sürekli günahlara dalan *fâcir kâfirlerdir."*

Allah Teâlâ'dan her türlü kötü halden selâmet ve afiyet dileriz.

33-42. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kalpleri kudsî huzura çeken ilâhî nefha gelince, kalpler Allah ile huzur ve sükûn bulur, O'nun dışındaki her şeyden kaçar. Bu ilâhî nefha (ilâhî aşk esintisi, feyiz ve cezbe) vasıtalı ve vasıtasız şekilde insanın gönlüne esince, Allah ile ünsiyet bulduğundan ve O'nun zikriyle meşgul olduğundan onun insanlardan, akraba veya yabancı bütün insanlardan kaçtığını görürsün. Onun bu hali yüce Mevlâ'ya ulaşana ve O'nu müşahedede temkin sahibi olana kadar devam eder. Manevi halinde sabit-kadem hale gelince, insanların arasına karışır; bedeniyle onlarla birlikteyken kalbiyle onlardan ayrılır. Zâhiren halkla, bâtınen Hak'la olur. Eli kârda, gönlü yârda olur. Allah kendisinden razı olsun, Allah dostlarından Râbia el-Adeviyye bu konuda demiştir ki:

"Rabbim, gönlümde seninle sohbet ve muhabbet ederken, bedenimle benimle oturmak isteyenlerle birlikte oldum. Bedenim, meclisimde bulunanlarla sohbet ve muhabbet ederken, benim gönlümde asıl sohbet ettiğim kalbimin sevgilisi yüce Mevlâm'dır."

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Ârifler der ki: Gerçek istikamet, içinde bulunduğun vakti, kıyamet bilmendir. Her bir veli ve ârif bugün (dünyada) kalbiyle bütün halktan uzaklaşır; çünkü her birinin kendisini meşgul edecek bir işi (Rabb'iyle özel meşguliyeti) vardır. Ârif, bedeniyle halkla birliktedir, kalbiyle onlardan ayrıdır." Kuşeyrî sonra, Râbia el-Adeviyye'nin yukarıda geçen sözlerini nakletmiştir.[387]

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah Teâlâ, dünyada ve ahirette kendisinden başkasına güvenmemeleri konusunda kullarına kuvvetli ve etkili bir şekilde nasihat etti. Çünkü hiç kimse onu, Allah'ın yakalamasından kurtaramaz. Sonuçta herkes, Allah'ın dışındaki varlıklardan kaçıp Allah'a koşar."

Baklî, *"O gün her birinin kendini meşgul edecek bir işi vardır"* âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Onlardan her birini meşgul edecek bir iş vardır. Ârif de Rabb'ini müşahede ile meşguldür; bu onu, bütün mâsivadan kurtarır."[388]

"O gün yüzler vardır ki pırıl pırıl parlar; güleçtir, sevinç içindedir" âyetinin işaretiyle deriz ki: Her kim dünyada vücut karanlığından kurtulup marifetullahın aydınlığına ulaşırsa, kıyamet günü onun yüzü yüce sevgilinin nuruyla pırıl pırıl parlar, O'nu müşahede etmenin sevinciyle güler, O'nun sürekli kendisine yönelmesi ve kendisinden razı olması sebebiyle sevinç içindedir.

Velilerden Ebû Tahir demiştir ki: "Ondan gaflet perdesi açılır Hakk'a yakınlıktan dolayı yüzü güler, O'nu müşahede etmesi sebebiyle sevinç içindedir."

---

387 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/255.
388 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/487.

İbn Atâ ise şöyle demiştir: "O yüzleri yüce Mevlâ'ya bakmak parlatır, O'nun razı olması güldürür."[389]

Kuşeyrî demiştir ki: "O gün yüzler, farklı sebeplerden dolayı gülerler. Bazıları Allah'ın cennetine ulaştığı için güler. Bazıları hûrilere ulaştığı için güler. Bazıları şundan, bazıları bundan dolayı güler. Bazıları ise Rabb'ine nazar ettiği ve O'nu gördüğü için güler. Bazı yüzler de vardır ki onları Allah'tan ayrı kalmanın karanlığı kaplar; Hak'tan perdelenme ve ilâhî huzurdan uzaklık zilleti sarar."[390]

Baklî, *"O gün yüzler vardır ki pırıl pırıl parlar"* âyetinin işaretlerinde demiştir ki: "Âriflerin yüzleri, onda Cenâb-ı Hakk'ın cemalinin nurları zuhur ettiği için parlar; yüce sevgiliyi müşahedeye ulaşmanın sevinciyle güler, O'nun hitabından, rızasına ulaştığından ve O'nunla devamlı bir hayat bulduğunu bildiğinden sevinir. Hak Teâlâ sonra, o günde düşmanlarının ve boş iddia sahiplerinin yüzlerinin nasıl olacağını haber vererek şöyle buyurdu:

"O gün yüzler de vardır ki toz toprak içindedir. Onları bir siyahlık bürür." Cenâb-ı Hak'la buluşma gününde onların yüzlerini Hak'tan ayrı kalma karanlığı kaplar, Allah'tan uzaklık zilleti sarar; çünkü onlar Hak'tan perdelidirler, ilâhî huzurdan kovulmuşlardır.

Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî demiştir ki: "Allah onlardan yüz çevirir ve onlara gazap eder; bu da yüzlerinin her gün karanlığını ve siyahlığını artırır."[391]

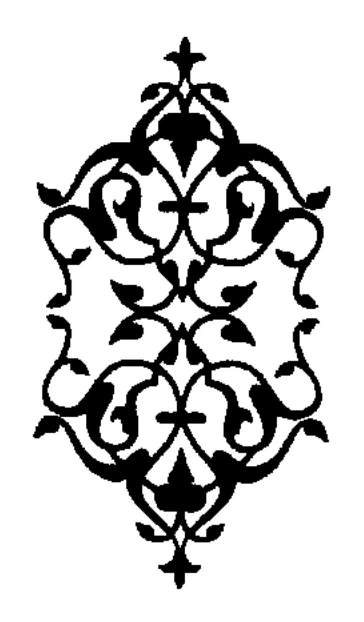
Allahım, zatının nuruyla yüzlerimizi aydınlat. Dünyada ve ahirette velilerinin arasında bulundurarak bizi sevindir. Senin her şeye gücün yeter.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Abese sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

---

389 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/487.
390 Kuşeyrî, *a.g.e.*, 6/255.
391 Rûzbihân-ı Baklî, *a.g.e.*, 3/487.

(81) TEKVÎR SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Tekvîr sûresi Mekke döneminde inmiş olup yirmi dokuz âyettir. Sûre, adını birinci âyette geçen "kuvvirat" fiilinin masdarından almıştır. **Tekvîr,** "dürmek" demektir. Sûrede başlıca kıyamet, vahiy ve peygamberlik konuları ele alınmaktadır.[392]

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrede, *"O gün yüzler vardır ki pırıl pırıl parlar"* (Abese 80/38) buyruldu. Cenâb-ı Hak bu sûrede de o günün hallerinden bahsederek şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْۙ ﴿١﴾ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْۙ ﴿٢﴾ وَإِذَا
الْجِبَالُ سُيِّرَتْۙ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْۙ ﴿٤﴾ وَإِذَا الْوُحُوشُ
حُشِرَتْۙ ﴿٥﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْۙ ﴿٦﴾ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْۙ ﴿٧﴾

392 Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur: *"Kim kıyamet gününü gözüyle görmüş gibi olmak isterse Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk sûrelerini okusun"* (bk. Tirmizî, Tefsirü'l-Kur'ân, 73 [nr. 3333]). Kısa bir rivayet için bk. Hâkim, *Müstedrek*, 2/515.

وَاِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾ وَاِذَا الصُّحُفُ
نُشِرَتْ ﴿١٠﴾ وَاِذَا السَّمَٓاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾ وَاِذَا الْجَح۪يمُ سُعِّرَتْ
﴿١٢﴾ وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَٓا اَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Güneş katlanıp dürüldüğü zaman,***

2. ***Yıldızlar bulanıp söndüğü zaman,***

3. ***Dağlar yürütüldüğü zaman,***

4. ***Kıymetli develer*** *(ve değerli mallar)* ***terkedildiği zaman,***

5. ***Vahşi hayvanlar bir araya toplandığı zaman,***

6. ***Denizler kaynatıldığı zaman,***

7. ***Nefisler*** *(kendi sınıfıyla)* ***buluşturulduğu zaman,***

8-9. ***Diri diri toprağa gömülen kız çocuğuna, hangi günahtan olayı öldürüldüğü sorulduğu zaman,***

10. ***Amel defterleri açıldığı zaman,***

11. ***Gök sıyrılıp açıldığı zaman,***

12. ***Cehennem iyice kızıştırıldığı zaman,***

13. ***Cennet yaklaştırıldığı zaman,***

14. ***Her nefis*** *(amel olarak)* ***ne hazırladığını bilecektir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki:

"Güneş katlanıp dürüldüğü zaman ..." Yani ışığı giderildiği zaman ...

Yahut yörüngesinden çıkarılıp atıldığı zaman ... Allah Teâlâ güneşi dürüp yere atar.

Ebû Salih, âyete, güneş tersine döndürüldüğü zaman manasını vermiştir.[393]

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] ise güneşin dürülmesini arşa katılması olarak açıklamıştır.[394]

"Yıldızlar bulanıp söndüğü zaman." Yani yerlerinden kopup döküldüğü zaman. O gün bütün yıldızlar yere dökülür.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Yıldızlar, gök ile yer arasında nurdan zincirlerle asılmış kandillerdir. Bu zincirler, nurdan meleklerin ellerindedir. Göklerdekiler ve yerdekiler ölünce, yıldızlar, meleklerin ellerinden düşüp parçalanır. Çünkü o zaman yıldızları tutan melekler de ölürler."[395]

Yıldızların bulanmasını, onların ışığının sönmesi olarak yorumlayanlar da olmuştur.

Rivayet edildiğine göre, kıyamet günü güneş ve yıldızlar, onlara ibadet edenlerin görmesi için cehenneme atılır.[396] Şu âyette buyrulduğu gibi:

"Kâfirlere denir ki: Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennem odunusunuz, siz hep beraber oraya gireceksiniz" (Enbiyâ 21/98).

---

393 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/427.

394 Rivayetler için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/195-196.

395 bk. Kurtubî, *a.g.e.*, 29/196.

396 Konuyla ilgili bir rivayet için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/426.

"Dağlar yerinden çıkarılıp *yürütüldüğü zaman ..."* Dağlar yerlerinden sökülerek yürütülür, yeryüzünden havaya doğru savrulur, toz duman olur, yerleri dümdüz bir şekilde boş kalır, artık yeryüzünde herhangi bir tepe ve tümsek gözükmez, her taraf dümdüz olur.

"Kıymetli develer terkedildiği zaman ..." Onlar, on aylık hamile develer olup sahipleri yanında en kıymetli ve en değerli mallardır. Bu develere sahip olanlar kıyametin dehşeti anında, kendi canlarının derdine düştükleri için, develerini terkederler. O dehşet anında sadece develer değil, bütün kıymetli mallar ve değerli eşyalar terkedilir. Bu durum, o günün şiddetini kinaye yoluyla anlatmaktadır.

"Vahşi hayvanlar bir araya toplandığı zaman ..." Yani o gün vahşi hayvanlar her taraftan bir araya toplanır.

Bazıları, vahşi hayvanların kıyamet günü kısas için toplanacağını söylemiştir.

Katâde demiştir ki: "Kıyamet günü sineklere varana kadar, bütün hayvanlar kısas için toplanır. Aralarında hüküm verildikten sonra hayvanlar toprağa çevrilirler. Tavus kuşu ve benzerleri gibi, insanların sevdiği hayvanlar hariç, hiçbir hayvan kalmaz, hepsi toprak olur."

"Denizler kaynatıldığı zaman ..." Denizler, ısıtılıp kaynatıldığı zaman.

Âyette geçen "süccirat" kelimesi, "doldurmak" anlamına da gelmektedir. Buna göre mana şudur: Denizlerin arasındaki engeller kaldırılıp birbirlerine doğru akıtılarak doldurulduğu ve hepsi tek deniz haline geldiği zaman. Nitekim İnfitâr sûresinde, *"Denizler yarılıp (aralarındaki engeller kaldırılıp birbirlerine doğru) akıtıldığı (ve hepsi bir deniz olduğu) zaman"* (İnfitâr 82/3) buyrulmuştur.

Şöyle denilmiştir: Yıldızlar denize atılır, sonra tutuşturulur, hepsi ateşe döner.

Buna göre âyetin manası şudur: Denizler tutuşturulup cehenneme atıldığı zaman. Bir haberde, cehennemde ateşten bir denizin bulunduğubildirilmiştir.[397]

"Nefisler eşleştirildiği zaman." Yani ruhlar bedenleriyle buluşturulduğu zaman.

Yahut herkes, nitelik olarak benzediği kimselerle bir araya getirildiği, iyiler iyilerle cennette, kötüler kötülerle cehennemde toplandığı zaman ...

Âyete şu mana da verilmiştir: Herkes amel defteriyle veya ameliyle buluşturulduğu zaman.

Bir diğer mana: Müminler hûrilerle, kâfirler de şeytanlarla eşleştirildiği zaman ...

"Diri diri toprağa gömülen kız çocuğuna, hangi günahtan olayı öldürüldüğü sorulduğu zaman ..." Câhiliye döneminde Araplar, fakirlik korkusundan veya ayıplanma endişesinden dolayı kız çocuklarını diri olarak toprağa gömüp öldürüyorlardı.

Şöyle denilmiştir: Bir adamın kız çocuğu doğunca, ona yünden veya kıldan yapılmış bir elbise giydirirdi. Kız altı yaşına gelince, onu çöle götürür, onun için bir çukur kazar, onu içine atar ve üzerine toprak yığardı.

Şöyle denilmiştir: Câhiliye döneminde hamile bir kadın, doğumu yakalaşıp doğum sancıları başlayınca çöle gider bir çukur kazardı, eğer kız çocuğu doğurursa, orada bırakır, erkek doğurursa bir beze sarıp kocasına getirirdi.

Kıyamet günü olunca, öldürülen kız çocuğuna, *"Hangi günahından dolayı öldürüldün?"* diye sorulur. Bu sorunun çocuğa sorulması, önce onu teselli etmek; sonra onu öldürene ne kadar gazap edildiğini, onun muhatap alınacak biri olmadığını, ileri derece bir azarı ve azabı hak ettiğini göstermek içindir.

---

397 Haber için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/198.

Âyette, müşriklerin bulûğa ermemiş küçük çocuklarına azap edilmeyeceğine dair bir delil vardır; çünkü günahı olmayan kimseye azap edilmez.[398]

"Amel defterleri açıldığı zaman ..." Amel defterleri kul ölünce dürülüp kapanır, hesap anında açılır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Kıyamet günü insanlar yalın ayak ve çıplak olarak haşredilir" buyurdu. Orada bulunan Ümmü Seleme [radıyallahu anhâ],

"Kadınların durumu nasıl olacak?" diye sordu. Allah Resûlü,

"O gün bütün insanları meşgul edecek (başkasına bakmasına mani olacak) bir meşguliyet (korku ve endişe) vardır" buyurdu. Ümmü Seleme,

"Onları meşgul edecek şey nedir?" diye sorunca, Allah Resûlü,

"Amel defterlerinin açılmasıdır; onda zerre kadar ameller dahi yazılı bulunur"[399] buyurdu.

Âyete şu mana da verilmiştir: Amel defterleri herkese dağıtılır. Mersed b. Vedâa demiştir ki: "Kıyamet günü olunca, arşın altından sahifeler uçuşarak gelir; müminin eline bir kâğıt konur, içinde, 'Bunun yeri yüksek cennettir' yazılıdır. Kâfirin eline bir kâğıt konur, içinde, 'Bunun yeri kızgın ateştir' yazılıdır. Bunlar, amel defterlerinin dışındakisahifelerdir."[400]

"Gök sıyrılıp açıldığı zaman ..." O gün gök yerinden sökülüp dürülür; üstünde cennet ve arş gözükür.

"Cehennem iyice kızıştırıldığı zaman ..." O gün, kâfir ve âsilere gazap edildiği için cehennem iyice tutuşturulur.

398 Açıklamalar için bk. Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, 6/384; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/200-201.

399 Ebüssuûd, *a.g.e.*, 6/385; Kurtubî, *a.g.e.*, 29/201; ayrıca bk. Buhârî, Enbiyâ, 8, Rikâk, 45, Eşribe, 28; Müslim, Cennet, 58; Tirmizî, Kıyâme, 3; Ahmed, *Müsned*, 5/3; 6/98.

400 Ebüssuûd, *a.g.e.*, 6/385.

"Cennet yaklaştırıldığı zaman ..." Yani cennet müttakilere yaklaştırılır. Şu âyette belirtildiği gibi:

"Cennet müttakilere uzak olmayacak şekilde yaklaştırılır" (Kâf 50/31).

Abdullah b. Abbas'ın [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sûrenin başından buraya kadar on iki durumdan bahsedildi. Bunların altısı dünyada sûra iki üfleme arasında gerçekleşir. Onlar, ilk altı âyette anlatılan durumlardır. Diğer altı şey ise ahirette yani sûra ikinci üflemeden sonra gerçekleşir."

Bu rivayetten vahşi hayvanların toplanmasının dünyada olacağı anlaşılıyor. Bu durumda, vahşi hayvanların toplanmasından kasıt, ahirette kısas için toplanmaları değil, kıyametin dehşetiyle her taraftaki vahşi hayvanların bir araya gelmeleridir.

Fakat öldükten sonraki halleri anlatan meşhur haberlere baktığımızda bu on iki durumun hepsinin ölülerin dirilmesinden sonra (ahirette) olacağı anlaşılıyor. Çünkü bu haberlere göre güneş mahşerde insanlara iyice yaklaştırılır; hesap bitince dürülüp cehenneme atılır. Yıldızlar göğün yarılmasından ve dürülüp yok edilmesinden sonra düşüp parçalanır. Dağlara gelince, daha önce geçtiği gibi onun hakkında farklı görüşler vardır. Kıymetli develere gelince, onların ihmal ve terkedilmesi, ancak dirildikten sonra olur.

Cenâb-ı Hak bu yeminlerle şu gerçeği haber veriyor:

"Her nefis (amel olarak) ne hazırladığını bilecektir." Yani herkes hayır şer, iyilik kötülük her ne yapmışsa, onu önünde hazır bulur ve bütün yaptıklarını yakînen bilir.

Amellerin hazır olması iki türlü olur:

1. Amellerin yazıldığı defterlerin getirilip ortaya açılmasıyla. Amel defterlerinin açılacağını bildiren âyet bu durumu ifade etmektedir.

2. Amellerin bizzat kendilerinin hazır edilmesiyle. Bu, iyi kötü her amelin durumuna münasip şekilde ona bir şekil verilmesiyle olur. Şu âyetler bu durumu ifade etmektedir:

"Cehennem kâfirleri her taraftan çepeçevre sarar" (Tevbe 9/49). Yani onların cehennemlik olmalarına sebep olan amelleri, niteliğine uygun bir şekil alarak ahirette onları sarar. Bu durumu ifade eden diğer âyet şudur:

"Yetimlerin mallarını yiyenler sadece karınlarına ateş doldurmuş olurlar" (Nisâ 4/10). Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] altın kapta bir şey içen kimse hakkında buyurduğu şu sözü de bu durumu ifade etmektedir:

"Altın kapta bir şey içen kimse karnında fokur fokur ses veren cehennem ateşiyutmuşolur."[401]

Bunların olması akıldan uzak bir durum değildir. Bakın ilim, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] rüya âleminde süt sûretinde gözükmüştür.[402] Amellerin değişik şekil ve sûret alması, Hazarât-ı hamseyi[403] iyi bilenlere kapalı değildir.

Abdullah b. Abbas'ın [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kıyamet günü salih ameller güzel bir sûrette getirilir; kötü ameller de çirkin bir sûrette getirilip mîzana konur."[404]

Amellerin hazır olması ve nefislerin onları hazır bulması ne şekilde olursa olsun, hepsi Allah Teâlâ'nın emriyle gerçekleşmektedir. Şu âyet de bu durumu ifade etmektedir:

---

401 Buhârî, Eşribe, 28 (nr. 5634); Müslim, Libâs, 1.

402 Hadis için bk. Buhârî, İlim, 22, Fezâilü's-Sahâbe, 6, Ta'bir, 15; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 15-16; Tirmizî, Rü'yâ, 9, Menâkıb, 17; Nesâî, İmân, 18.

403 Hazarât-ı hamse: "Beş varlık mertebesi" demektir. Daha çok Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve onun fikirlerini benimseyen sûfîlerin dile getirdiği bu mertebeler, "âlemler" olarak da ele alınmış ve değişik isimlerle sıralanmıştır. Bazıları bu beş âlemi şöyle sıralamıştır: A'yân-ı sâbite, ceberût, melekût, mülk (âlem-i şehâdet) ve insan. Diğer bazı sûfîler ise bu mertebelere şu isimleri vermiştir: 1. Gayb-ı mutlak. Buna hazret-i zat, âlem-i lâ taayyün, vücûd-ı mahz, gaybü'l-gayb da denir. 2. Gayb-ı izâfî. Buna âlem-i ceberût, taayyün-i evvel, akl-ı evvel de denir. 3. Hazret-i misâl. Buna âlem-i vahidiyyet, taayyün-i sânî, âlem-i emr, âlem-i melekût, âlem-i tafsil de denir. 4. Şehâdet-i mutlak. Buna âlem-i mülk, âlem-i his, âlem-i anasır, âlem-i felekiyât da denir. 5. Hazret-i câmia yani insan-ı kâmil mertebesi (geniş bilgi için bk. Süleyman Ateş, "Hazarât-ı Hams", *DİA*, 17/115-116; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2009, s. 260-261, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009).

404 Açıklamalar ve rivayet için bk. Ebüssuûd, *a.g.e.*, 6/385-366.

"O gün her nefis, iyilik ve kötülük olarak yaptıklarını hazır bulur" (Âl-i İmrân 3/30). Nefis bunları yaptığı için, sanki onları kıyamet gününe hazırlamış olmaktadır. Kıyamet günü onları bilmesi, dünyada iyilik veya kötülük olarak ne yapmışsa onun karşılığını görmesidir.[405]

1-14. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Şunu bil ki nefis, ruh ve sır, tek varlığın değişik hallerine göre verilmiş isimlerdir. O, bedenlerde bulunan manevi âleme ait latif bir varlıktır. Bu varlık, günahlara ve hevâsına meylettiği müddetçe ona "nefis" denir. Tam bir takva halini elde edip bütün günahlardan temizlendiğinde ona "ruh" denir. Manen temizlenip kendisine Cenâb-ı Hakk'ın zatına ait sırları açıldığında ve nurları parladığında ona "sır" denir. Yukarıda geçen âyetlerin işaretlerine gelince:

"Güneş katlanıp dürüldüğü zaman" âyeti, nefsin, ruh mertebesine intikal ettiğinde eski vasıfarının kalpten silinip giderilmesine işaret etmektedir.

"Yıldızlar bulanıp söndüğü zaman" âyeti, kalpte irfan güneşi parladığı zaman, yıldız hükmünde olan zâhirî ilimlerin onun yanında çok sönük kalacağına işaret etmektedir. Bu durumda ârifte, zâhirî ilimlerden sadece kulluk vazifelerini yerine getireceği kadarı kalır, yani ârifin diğer zâhirî ilimlere ihtiyacı kalmaz. Ârif zâhirî ilimlere yöneldiği zaman ise diğerlerinden daha fazla onun hakikatine ulaşır, ilmin inceliklerini ortaya çıkarır.

"Dağlar yürütüldüğü zaman" âyeti, kalpte irfan güneşi doğunca aklın geri plana itileceğine işaret edilmektedir. Çünkü bu durumda aklın ışığı zayıf kalır; güneş doğduğunda ay ışığının zayıflayıp kaybolması gibi.

"Kıymetli gebe develer terkedildiği zaman" âyetinin işareti şudur: Kalpte irfan güneşi parladığında, amellerin ve hallerin ağırlığını, ken-

---

405 bk. Ebüssuûd, *a.g.e.*, 6/366.

di tedbir ve tercihlerinin sıkıntılarını taşıyan nefisler serbest bırakılır, nefis bu ağırlıklardan kurtulur.

"Vahşi hayvanlar bir araya toplandığı zaman" âyetinin işareti şudur Kalpteki kötü ve basit düşünceler toplanır birlik denizine atılır. Ahadiyyet (birlik) denizi kaynayıp bütün varlıkları sarar ve başı sonuna, zâhiri bâtınına bitişik tek deniz olur.

Ruhlar, fenâ fillâh halinden sonra bekâ billâh makamına yükselerek Allah'a yakınlık elde ettiklerinde ve O'nun tarafından seçilme nimetine erdiklerinde ilâhî marifetlere kavuşurlar.

Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî demiştir ki: "Kul marifet ve müşahedeye ulaşınca, ruhla nefis dünyada sürekli Allah'ı zikirde birleştikleri gibi, nefsin tabiatı ruhun tabiatıyla kaynaşıp birleşir; o zaman nefis ulaştığı cennet nimetlerine sevinir."

"Diri diri toprağa gömülen kız çocuğuna, hangi günahtan olayı öldürüldüğü sorulduğu zaman" âyeti şuna işaret etmektedir: Dünya sevgisiyle işlemez hale getirilen ve öldürülen kalplerin tefekkürünün niçin bu hale getirildiği, onun neden sırf dünyaya dalıp onun işleriyle meşgul edildiği ve böylece tevhidin sırlarından mahrum bırakıldığı sorulur.

Kuşeyrî demiştir ki: "Öldürülen şeyler, içine gösteriş, desinler ve hevâ karıştırılan yani Allah rızası için yapılmayan amellerdir."

"Sahifeler açıldığı zaman", yani ilâhî vâridatlar (nur, feyiz, rahmet) kudsî kalplerde yayıldığı zaman, bu vâridatların nurları dilde ledünnî ilimler olarak ortaya çıkarken, âzalara güzel ahlâk olarak yansır.

"Gök sıyrılıp açıldığı zaman", yani varlık perdesi açılıp ilâhî sırlar ortaya çıktığı zaman, varlıklara bağlı gafil kalplerin Allah'tan kopma ateşi iyice kızıştırıldığı zaman, Allah'a ulaşan ve her şeyde O'nu müşahede eden âriflere marifet cenneti yaklaştırıldığı zaman, her nefis, müşahede nurları açıldığında mücâhede olarak ne hazırladığını ve ne yaptığını bilecektir.

Bütün hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Kur'an, Hak Tarafından Gönderilen Bir Kitaptır

Cenâb-ı Hak sonra, Kur'an'ın Hak tarafından gönderildiğini ve hak bir kitap olduğunu yeminle şöyle haber verdi:

فَلَٓا اُقْسِمُ بِالْخُنَّسِۙ ﴿١٥﴾ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِۙ ﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ اِذَا عَسْعَسَۙ
﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَۙ ﴿١٨﴾ اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرٖيمٍۙ ﴿١٩﴾ ذٖي قُوَّةٍ عِنْدَ
ذِي الْعَرْشِ مَكٖينٍۙ ﴿٢٠﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ اَمٖينٍۜ ﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍۚ
﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبٖينِۚ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنٖينٍۚ ﴿٢٤﴾
وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجٖيمٍۚ ﴿٢٥﴾ فَاَيْنَ تَذْهَبُونَۜ ﴿٢٦﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ
لِلْعَالَمٖينَۙ ﴿٢٧﴾ لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقٖيمَ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَٓاؤُنَ اِلَّٓا اَنْ
يَشَٓاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمٖينَ ﴿٢٩﴾

15-16. ***Gündüzün sinip gizlenen, sonra dolaşıp yörüngelerine giren yıldızlara andolsun.***

17. ***Yine yöneldiği zaman geceye,***

18. ***Aydınlandığı zaman sabaha da andolsun ki,***

19. ***O Kur'an,*** *(Allah katında)* ***şerefli bir elçinin sözüdür.***

20. ***O elçi çok güçlüdür ve arşın sahibi katında pek itibarlıdır,***

21. ***Göklerde ona itaat edilir; o,*** *(vahiy hususunda)* ***güvenilen biridir.***

22. ***Şunu bilin ki arkadaşınız*** *(Hz. Peygamber)* ***deli değildir.***

23. ***Gerçekten o, Cebrâil'i apaçık ufukta gördü.***

24. ***O peygamber, gayb hakkında cimri değildir** (ona dair hiçbir şeyi gizlemez).*

25. ***O Kur'an, kovulmuş şeytanın sözü değildir.***

26. ***Öyle ise nereye gidiyorsunuz?***

27-28. ***O, âlemlere, içinizden doğru yolda gitmek isteyenlere bir öğütten ibarettir.***

29. ***Fakat âlemlerin Rabb'i olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Gündüzün sinip gizlenen, sonra dolaşıp yörüngelerine giren yıldızlara andolsun."* Bazıları âyette yemin edilen bu yıldızların, güneş ve ay dışındaki şu beş yıldız olduğunu söylemiştir Merih, Zühal, Utârid, Zühre ve Müşteri. Bu yıldızlar burcun sonuna gelince, geri dönerek ilk yerlerine giderler. Onlar, burcun sonuna kadar güneş ve ayla birlikte hareket ederler, sonra ilk yerlerine dönerler. Gündüz güneşin ışığı altında gizlenirler. Yani onlar bazan gizlenip gözden kaybolur, bazan dönüp yerlerine giderler.

"Karanlığı ile *yöneldiği zaman geceye andolsun."* Gecenin yönelmesi iki şekilde olur. Biri gelmesi, diğeri gitmesidir. Gelmesi, kararmaya başladığı vakittir, gitmesi ise fecirle aydınlığının yok olduğu zamandır.

"Aydınlandığı zaman sabaha da andolsun." Yani ışığı etrafa yayılıp yükselerek gündüzün oluştuğu vakte andolsun.

Bütün bu yeminlerle haber verilen gerçek şudur: "*O Kur'an,* Allah katında *şerefli bir elçinin* yani Cebrâil'in *sözüdür."*

Âyette Kur'an'dan Cebrâil'e ait bir söz olarak bahsedilmesi, Cebrâil'in onu Allah'tan alıp Hz. Peygamber'e indirdiği içindir. Yoksa Kur'an, Hz. Cebrâil'in kendi sözü, hükmü ve muradı değildir.

"O elçi çok güçlüdür." Kendisine yüklenen işleri yapacak müthiş bir güce sahiptir, onları yapmaktan aciz kalmaz, onları yaparken bir zafiyet göstermez.

"Arşın sahibi katında pek itibarlıdır." Allah katında çok itibarlı bir yere ve yüksek bir mevkie sahiptir. Onun bu yüksek derece ve mevkiini ifade etmek için, Allah, "Arşın sahibi katında" buyurdu.

"Göklerde ona itaat edilir." Göklerde bulunan bütün melekler Cebrâil'e itaat ederler. Cebrâil [aleyhisselâm] hepsinin reisidir. Yahut arşın yanında bulunan mukarrebîn melekler ona itaat ederler, onun emriyle hareket ederler.

Bazıları meleklerin Cebrâil'e [aleyhisselâm] itaatine örnek olarak demiştir ki: "Mi'rac gecesi Cebrâil, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] için gök kapılarının açılmasını isteyince görevli melekler hemen göğün kapılarını açtılar. Cennetin bekçisi Hz. Peygamber için cennetin kapısını açtı ve Allah Resûlü cennete girdi. Aynı şekilde cehennemin bekçisi de Resûl-i Ekrem'in cehenneme bakması için onun kapısını açtı."

"O elçi, Cebrâil [aleyhisselâm] vahiy hususunda *güvenilen biridir."*

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Şunu bilin ki arkadaşınız,* Allah Resûlü, kâfirlerin zan ve iddia ettiği gibi *deli değildir. Gerçekten* Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] *onu* yani Cebrâil'i, Allah'ın yarattığı aslî sûretinde *apaçık ufukta,* güneşin doğduğu en yüksek ufukta *gördü."*

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Cebrâil'e,

"Seni gökteki sûretinde görmek istiyorum" dedi. Cebrâil,

"Buna güç yetirebilir misin?" diye sordu, Resûlullah,

"Evet, güç yetiririm" dedi. Cebrâil,

"Nerede görmek istersin?" diye sordu; Resûl-i Ekrem,

"Ebtah'ta" dedi. Cebrâil,

"Orası beni almaz, oraya sığmam" dedi. Allah Resûlü,

"Mina'da olsun" dedi. Cebrâil,

"Oraya da sığmam" dedi. Hz. Peygamber,

"Öyleyse Arafat'ta olsun" dedi. Cebrâil,

"Orası bunun için uygundur" dedi ve Resûlullah'a bir vakit verdi, o vakitte Arafat'ta olmasını istedi. Allah Resûlü, belirtilen vakitte evinden çıktı, Arafat dağına yöneldiğinde şiddetli bir ses duydu. Bir de baktı ki Cebrâil ayakları yerde, başı gökte (altı yüz kanadıyla) yer ile gök arasını doldurmuş vaziyette duruyor. Hz. Peygamber onu bu halde görünce bayıldı. Cebrâil, önceki haline döndü, Allah Resûlü'nü kucaklayarak,

"Korkma! Sen İsrâfil'i görsen halin nasıl olur? Onun başı arşın altında, ayakları yerin yedinci katında, arş omuzunun üzerindedir. Bununla birlikte o, bazan Allah Teâlâ'nın korkusundan öyle ezilip küçülür ki bir serçe kadar olur. O zaman Rabb'inin arşını sadece O'nun azameti (ilâhî kudret) taşır" dedi.[406]

Bazıları, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] Cebrâil'i, Mi'rac gecesinde gördüğünü söylemiştir.

Âyete şu mana da verilmiştir: Hz. Peygamber, en yüksek ufukta iken Rabb'ini gördü.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"O peygamber, gayb hakkında cimri değildir."* Yani Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] vahiy konusunda cimri değildir, kendisine bildirilen ve açıklanması emredilen gayba dair haberleri kimseden gizlemez; bildiğini öğretmek için bahşiş bekleyen kâhinler gibi davranmaz, bilakis onu isteyen herkese öğretir, ondan hiçbir şey gizlemez.

---

406 Rivayet için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/206-207.

Yahut o, gayba dair haberler konusunda suçlanamaz, yani o, kendisine vahyedilen ve açıklanması emredilen şeylerde hiçbir noksanlık yapmadığı gibi, ona bir ilavede de bulunmaz.

"O Kur'an, kovulmuş şeytanın sözü değildir." Allah Teâlâ'nın, *"Onu şeytanlar indirmedi"* (Şuarâ 26/210) âyeti de aynı gerçeği ifade etmektedir. Yani o Kur'an, gökten haber çalmak için kulak hırsızlığı yapan şeytanların sözü değildir. Bununla, Kur'an'a kehanet ve sihir diyenlerin sözü reddedilmektedir.

"Öyle ise nereye gidiyorsunuz?" Apaçık hakkı terkedip de nereye gidiyorsunuz? Onların hakkı terkedip bâtıla yönelmeleri, dosdoğru yolu bırakıp da çıkmaz yollara sapan kimsenin durumuna benzetildi.

Zeccâc âyete şu manayı vermiştir: "Size açıkladığım bu doğru yolu terkedip de ondan daha açık hangi yola gidiyorsunuz?"

Cüneyd-i Bağdâdî de âyete şu manayı vermiştir: "Her şey bizim katımızda iken, siz bizi terkedip de nereye gidiyorsunuz?"

"O, âlemlere, içinizden doğru yolda gitmek isteyen bütün insanlara bir uyarı ve *öğütten ibarettir."* Yani bu Kur'an, İslâm'a girerek doğru yolu bulmak ve istikamet üzere yaşamak isteyenlere bir uyarı ve öğüttür. Ondan faydalanacak kimseler bunlardır. Bu ifade, sanki başkalarının ondan öğüt ve ibret almayacağını bildiriyor.

"Fakat âlemlerin Rabb'i olan Allah dilemedikçe siz böyle bir istikamet halini *dileyemezsiniz."*

Rivayet edildiğine göre, *"O Kur'an, içinizden doğru yolda gitmek isteyenlere bir öğüttür"* âyeti indiği zaman, Ebû Cehil, "Bu bize kalmış; istersek doğru yola gireriz, istersek girmeyiz!" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, *"Fakat âlemlerin Rabb'i olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz "* âyetini indirdi.[407] Yani bütün varlıkları yaratan, besleyip büyüten, terbiye ve ıslah eden Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.

---

407 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/208; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/392.

Vehb b. Münebbih demiştir ki: "Allah Teâlâ'nın indirdiği pek çok kitabı okudum; onlarda şu hükmü gördüm: Kim, bir şeyi sadece kendisinin dilediğini (Allah'ın ona karışmadığını) söylerse, Allah'ı inkâr etmişolur."[408]

Vâsıti demiştir ki: "Allah Teâlâ, seni bütün vasıflarında aciz bıraktı (senin tek başına bir şey yapamayacağını gösterdi). Sen sadece O'nun dilediğini istersin; yalnızca O'nun verdiği kuvvetle amel edersin, sadece O'nun ihsanı ve özel yardımı ile itaat edersin, yalnızca seni kendi haline terketmesiyle isyana dalarsın. Sana ait ne kaldı? Yaptıklarınla niçin ve nasıl övünüyorsun? Halbuki ondan her bir şey yani amelin takdir edilip yaratılması sana ait değildir."

Şerefeddin-i Tîbî, müfessirlerin imamı Fahreddin-i Râzî'den naklen demiştir ki: "Kulun istikameti dilemesi Allah'ın dilmesine bağlıdır, çünkü kulun dilemesi sonradan yaratılmış bir iştir; onun yaratılması için başka bir irade gereklidir."

Sonra demiştir ki: "Mu'tezile'nin, 'Bu dileme, kulun mecburen yapmak zorunda kaldığı dilemeye girer' sözü zayıftır. Çünkü biz şunu açıkladık: Kulun, kendi tercihi ile yaptığı dileme sonradan yaratılmış bir şeydir; her yaratılan şey, bir yaratıcıya muhtaçtır."

15-29. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Vücut ikliminde önce gördükleri işlerle ortaya çıkan fakat müşahede nuru parlayınca geri çekilen beş duyuya andolsun. Bu beş duyu işitme, görme, koklama, tat alma ve dokunmadır. Bu duyular, müşahede nuru parlayınca geri çekilir. Onlar, gaflet yahut fetret anında nefsin hevâsı peşinde koşarlar; zikir yahut kalbin uyanma anında ise gizlenirler (kötülük peşinde koşamazlar).

408 Kurtubî, *a.g.e.*, 29/208; Sa'lebi, *a.g.e.*, 6/393.

Kulun kendi varlığını gördüğü ve engellere bağlanıp kaldığı gaflet haline andolsun. Kalpte marifet nurunun parlamaya başlayıp irfan güneşinin doğarak yavaş yavaş yükselmesine andolsun ki âriflerin kalbine atılan ilham vahyi, Rabb'i tarafından gelen şerefli bir elçinin (ilham meleğinin) sözüdür. O, çok kuvvetlidir. Çünkü o, her şeyi kahreden, güçlü zatın huzurundan gelmektedir. O ilham meleği öyle güçlüdür ki nuruyla çarptığı bütün kötülükleri yerle bir eder (kalpten silip atar). O, arşın sahibinin katında çok itibarlıdır. Bunun için ilhama mazhar olan kimse, hak ile birlikte olur, Hak katında itibar ve manevi yetki kazanır. Zira o, hayırlarda önde giden mukarrebînden (ilâhî huzurda yakınlık elde etmiş âriflerden) olur. O, kendisine itaat edilen ve güvenilen biridir. İlâhî vâridata uymak gerekli olur; çünkü o, Cenâb-ı Hakk'ın huzurundan gelmektedir.

İlham meleği, getirdiği bilgiler konusunda güvenilirdir.

Ey insanlar, sizin aranızda bulunan ve ilhama mazhar olan ârif deli değildir. O, Rabb'ini, apaçık ufukta basiret gözüyle görmüştür. O, sır ve mana âlemidir. Şöyle ki ârif, ruhuyla madde âleminden mana âlemine yükseldi. Yahut bedenlerin âleminden ruhların âlemine yükseldi ve böylece Rabb'ini müşahede etti.

Ârif, gayb bilgisi konusunda ve has tevhidin sırlarına dair verdiği haberler hususunda kınanacak bir durumda değildir. O bu konuda cimri de değildir; bilakis ehlini bulunca ondan bolca ikram eder.

Ârife gelen ilham, şeytanın sözü değildir. Çünkü müşahedeye ulaşmış âriflerde, kalplerine gelen vâridatı bozacak ve karıştıracak şeytanî vesveseler kalmaz.

Ey insanlar, sizi Hakk'ın huzuruna ulaştıracak âriflerin yolunu bırakıp da nereye gidiyorsunuz? O, bütün insanlar için bir uyarıcıdır. Yani Allah Teâlâ, her devirdeki ârifi, o zamanın insanları için bir uyarıcı yapmıştır. Âriflerin uyarısı (ve terbiyesi) sadece kulluk yolunda istikamet üzere gitmek ve Rabb'ini müşahedeye ulaşmak isteyen kim-

selere fayda verir. Fakat bütün iş Allah'ın elindedir; âlemlerin Rabb'i Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.

Allahım bizim için ihsanını dile, bize ilâhî inâyetinle yönel, bizi özel korumana al, bizi kendilerine en büyük inâyetini nasip ettiğin kimselerden yap. Âmin ...

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Tekvîr sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(82) İNFİTÂR SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: İnfitâr sûresi Mekke döneminde inmiş olup on dokuz âyettir. Sûre, adını birinci âyetteki "infetarat" fiilinin masdarından almıştır. **İnfitâr**, "yarılmak" demektir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrede, *"O Kur'an, istikamet üzere yaşamak isteyen kimseye bir öğüttür"* (Tekvîr 81/27) buyruldu. Allah Teâlâ, bu sûrede de, *"Herkes, yaptığı iyilik veya kötülüğü bilecek"* buyruldu.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْۙ ﴿١﴾ وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْۙ ﴿٢﴾ وَاِذَا
الْبِحَارُ فُجِّرَتْۙ ﴿٣﴾ وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْۙ ﴿٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ
وَاَخَّرَتْؕ ﴿٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Gök yarıldığı zaman,***

2. ***Yıldızlar dökülüp dağıldığı zaman,***

3. ***Denizler açılıp birbiriyle kaynaştığı zaman,***

4. ***Kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman,***

5. ***Herkes önden yapıp gönderdiklerini ve geride bıraktıklarını bilecek.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuyor ki: *"Gök yarıldığı zaman."* Yani gök, meleklerin inmesi için yarılıp açıldığı zaman. Şu âyet de bu durumu haber vermektedir:

"Gök açılır, kapı kapı olur" (Nebe' 78/19).

"Yıldızlar dökülüp dağıldığı zaman." Yani yerlerinden düşerek parça parça oldukları zaman.

"Denizler açılıp birbiriyle kaynaştığı zaman." Denizlerin sınırları açılıp birbiriyle kaynaşır, tatlı su acı su ile karışır, aralarındaki engel ve perde kaldırılır, bütün denizler tek deniz olur.

Rivayet edildiğine göre yeryüzü yarılır, içindeki bütün denizler akıp gider cehenneme ulaşır, ateş olur. Hasan-ı Basrî'ye göre, önceki sûrede geçen, denizlerin tutuşturulmasının manası budur. Bu âyet de aynı manadadır.

"Kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman." Yani kabirlerin toprağı ters çevrilip içindeki ölüler çıkarıldığı zaman.

"Herkes önden yapıp gönderdiklerini ve geride bıraktıklarını bilecek." Bu sayılan işler meydana gelince, her insan kitabını (amel defterini) okur,

amelinin karşılığını görür. Çünkü bunlarla kastedilen, tek zamandır. Onun başlangıcı sûra ilk üfürmedir; sonu ise amel defterlerinin açılması ve insanların arasında hüküm verilmesidir.

"Önden gönderdiği ve geride bıraktığı" âyetine şu manalar verilmiştir:

Geçmişte yaptığı iyilik veya kötülükleri bilir. Kim bir iyi veya kötü çığır açarsa ve kendisinden sonra onu uyulursa, uyanların sevabının veya günahının bir misli de ona yazılır. Bu görüş, Abdullah b. Abbas ile Abdullah b. Mesud'a aittir.

Abdullah b. Abbas (radıyallahu anh) ayrıca demiştir ki: İnsan, yaptığı günahları ve terkettiği taati bilir.

Diğer bir mana: İnsan, malından Allah yolunda verip kendisi için ahirete gönderdiğini ve vârislerine bıraktığını bilir.

Âyete şu mana verilmiştir: İnsan, vaktinde yerine getirdiği farzı ve vaktin sonuna bıraktıklarını bilir.

Yahut insan, çocuklarından anne karnında düşen veya küçük yaşta ölenlerden ahirete gönderdikleriyle, geride bıraktıklarını bilir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

1-5. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Maneviyet seması yarılıp açıldığında, varlıkların içindeki saklı hakikatler ortaya çıktığında, müşahede güneşinin doğmasıyla zâhirî ilimler dökülüp dağıldığında, ahadiyyet denizleri açılıp bütün kâinatı kaplayarak her şeyi silip yok ettiğinde, ölü kalpler marifetle uyanıp dirildiğinde her nefis, Allah için yaptığı mücâhedeyi bileceği gibi, ondan sonraya bıraktığı şeyi de bilir. Çünkü kötü alışkanlıkları terk için yapılan mücâhede ölçüsünde müşahede gerçekleşir. Manevi sarhoşluktan kurtulma ölçüsünde kalp uyanır. Manevi şeylerden içildiği kadar kal-

bin susuzluğu gider. Manevi yolun başlangıcındaki sa'yü gayret, ihlâs ve ibadet kadar sonuçta manevi haller zuhur eder. Hak yolcusunun manevi terbiyenin başlangıcındaki hali, sonundaki halinin aynasıdır. Kimin başlangıcı parlak olursa sonu da parlak olur. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla gerçekleşir.

Allah'ın Rahmetiyle Aldananlar

Cenâb-ı Hak sonra, nefsine aldanan, onunla mücâhede etmeyen ve önündeki ahirete hiçbir amel göndermeyen kimseyi kınayarak şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَر۪يمِۙ ﴿٦﴾ اَلَّذ۪ي خَلَقَكَ فَسَوّٰيكَ
فَعَدَلَكَۙ ﴿٧﴾ ف۪ٓي اَيِّ صُورَةٍ مَا شَٓاءَ رَكَّبَكَۜ ﴿٨﴾ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدّ۪ينِۙ
﴿٩﴾ وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظ۪ينَۙ ﴿١٠﴾ كِرَاماً كَاتِب۪ينَۙ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾

6. ***Ey insan! Seni Kerîm Rabb'ine karşı ne aldattı?***

7. ***O Rabb'in ki seni yoktan yarattı, sana düzgün bir yaratılış ve dengeli bir vücut verdi.***

8. ***Seni dilediği biçimde şekillendirdi.***

9. ***Hayır, bilakis siz hesap gününü yalanlıyorsunuz.***

10-11. ***Halbuki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır.***

12. ***Onlar yaptıklarınızı bilirler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey insan! Seni Kerîm Rabb'ine karşı ne aldattı?"* Yani seni hangi şey aldattı ve O'na isyan etmeye sevketti? Hal-

buki sen önünde büyük tehlikelerin ve âfetlerin bulunduğunu, dünyada yaptığın ve terkettiğin amellerini o gün göreceğini bilmektesin.

Allah Teâlâ'nın kerem sıfatının ve cömertliğinin dile getirilmesi, onun, şeytanın kandırmasına kanıp aldanmaya sebep yapılmaya uygun olmadığını bildirmek içindir. Çünkü şeytan insana, "Sen istediğini yap, Rabb'in çok kerem (cömertlik ve ikram) sahibidir; sana dünyada ihsanda bulunduğu gibi ahirette de ihsan ve ikramlarda bulunur" der. Doğrusu bu, kötü bir kıyastır ve boş bir temennidir. Halbuki yüce Allah'ın bunca ihsanı, imana ve taate yönelmeyi, inkâr ve isyandan kaçınmayı gerektirmektedir. Sanki insana şöyle deniliyor:

"Seni Rabb'ine isyan etmeye sevkeden nedir? Halbuki o Rabb'in, seni isyandan sakındıracak ve itaate sevkedecek sıfatların sahibidir."

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu âyeti okuyunca, *"İnsanı Rabb'ine karşı cehaleti aldattı"* buyurmuştur.

Hz. Ömer [radıyallahu anh] âyetin manası hakkında demiştir ki: "Onu, ahmaklığı aldattı."

Katâde ise şöyle demiştir: "İnsanı, ona musallat edilen düşmanı (şeytan) aldattı."

Fudayl b. İyâz'a, "Allah Teâlâ, kıyamet gün seni, huzurunda durdurup, 'Seni Kerîm Rabb'ine karşı ne aldattı?' diye soracak olsa ne dersin?" diye sorulduğunda şöyle demiştir:

"Yâ Rabbi, beni senin günahkârların kusurunu örtmen aldattı; çünkü Kerîm olan zat kusurları örter, derim."

Bu konuda şu manadaki beyitleri okurlar: "Ey gizlice günah işleyen kimse; Allah'tan hayâ etmiyor musun, O seni yalnız iken görmektedir. O'nun (işlediğin kusurlara hemen azap etmeyip) sana mühlet vermesi ve uzun zaman günahlarını örtmesi seni aldattı."

Mukâtil demiştir ki: "Allah Teâlâ'nın, kulun kusurlarına ceza vermeyip affetmesi onu aldattı."

Yahya b. Muâz demiştir ki: "Eğer Allah Teâlâ beni, huzurunda durdurup, 'Seni Kerîm Rabb'ine karşı ne aldattı?' diye sorarsa, O'na, 'Yâ Rabbi, beni senin bana önceden ve halen yaptığın iyilikler aldattı' derim."

Bir başkası demiştir ki: "Aynı soru bana sorulacak olsa, 'Yâ Rabbi, beni senin hilmin (yumuşak muamelen) aldattı' derim."

Ebû Bekir Verrâk demiştir ki: "Eğer Allah Teâlâ bana, 'Seni Kerîm Rabb'ine karşı ne aldattı?' diye sorarsa, 'Beni sana karşı keremin (sayısız iyilik ve ihsanların) aldattı' derim."

Âyette, Allah Teâlâ'nın başka bir sıfatının değil de Kerîm sıfatının dile getirilmesi, sanki kula, böyle bir soru karşısında cevap telkin etmek, ona ne diyeceğini öğretmek içindir. Bundan dolayı Ebü'l-Fazl el-Âbid demiştir ki:

"Yâ Rabbi, beni senin, tehdidini kereminle sınırlandırman aldattı."

Mansûr b. Ammâr demiştir ki: "Eğer Allah Teâlâ bana, 'Seni Kerîm Rabb'ine karşı ne aldattı?' diye sorarsa ben, 'Yâ Rabbi, beni senin kullarına yaptığın iyilik ve onların kusurlarını affetmen aldattı' derim."

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"O Rabb'in ki seni yoktan yarattı, sana düzgün bir yaratılış ve dengeli bir vücut verdi."* Seni, vücut organların sağlam, düzgün ve yapacağı işlere hazır bir hale getirdi, vücut organlarını birbirine uyumlu ve münasip yarattı. Onların her biri diğeriyle uyumludur; mesela, elinin biri diğerinden daha uzun değildir. Aynı şekilde gözlerinin biri, diğerinden daha geniş ve büyük değildir. Vücudunun bir kısmı beyaz, bir kısmı siyah değildir.

Âyete şu mana da verilmiştir: Allah senin vücudunu, ayakta duracak ve yürüyecek şekilde düz yarattı, hayvanlar gibi yapmadı.

"Seni, farklı sûretler içinde *dilediği biçimde şekillendirdi."* Senin için en güzel sûreti seçti. Bu durum şu âyette de dile getirilmektedir:

"Şüphesiz biz insanı en güzel sûrette yarattık" (Tîn 95/4).

Devamındaki âyette şöyle buyruldu: *"Hayır,* Allah'ın şükür ve taati gerektiren keremine aldanıp onu inkâr ve isyanlara sebep yapmanız doğru değildir. Siz, isyandan çekinmiyorsunuz, bilakis ondan daha çirkin olanı da yapıyorsunuz; *hesap gününü yalanlıyorsunuz,* öldükten sonra dirilmeyi, hesap ve cezayı inkâr ediyorsunuz."

Âyete şu anlam da verilmiştir: Siz dini yani İslâm'ı yalanlıyorsunuz; halbuki İslâm, Allah'ın hükümlerine dahildir, durum bu iken siz onu tasdik etmiyorsunuz.

"Şüphesiz üzerinizde bekçiler vardır. Siz hesap ve ceza gününü yalanlıyorsunuz, halbuki üzerinizde tarafımızdan amellerinizi yazmakla görevlendirilmiş melekler vardır. *Onlar* bizim katımızda *çok değerlidir. Onlar,* iyilik ve kötülük adına az veya çok her ne yaparsanız bütün *yaptıklarınızı bilirler."* Yazıcı meleklerin bu şekilde övülüp yüceltilmesi, amellere karşılık vermenin büyüklüğünü, onun Allah katında önemli bir yerinin olduğunu, bunun için bu işte kadri yüce meleklerin görevlendirildiğini bildirmek içindir.

6-12. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey insan, seni Allah'a karşı ne aldattı da O'nun kudsî huzuruna yönelmiyorsun, O'na ulaşmak için canla başla çalışmıyorsun?

İnsanı, cehaleti ve hevâsına (nefsinin kötü arzularına) uyması aldattı.

Yahut onu, Rabb'ine ihtiyaç duymadığını sanması aldattı. Allah'a ihtiyacının bulunmadığını düşünmek haramdır.

Yahut insanı, durumunu bilemeyip halini karıştırması aldattı. O, her yönden noksan iken, kendisini kâmil zanneder. Yahut aldanmış kimse, kendisini Allah'a ulaşmış zanneder, halbuki bu yolda bir adım olsun atmamıştır. O kendisini en yüksek makamlarda zanneder, oysa

en düşük derecelerde bulunmaktadır. Salihlerin yolunda gittiğini düşünen pek çok kimse bu şekilde aldanmıştır. Onlar, Allah dostlarının derecelerine ulaştıklarını düşünürler fakat, daha yolun başındadırlar. Bunun sebebi, böyle düşünenlerin âriflerin sohbetine (terbiye halkısına) girmemeleridir. Eğer âriflerin sohbetine girselerdi, kendilerinin daha işin başında olduklarını görürlerdi. Bu, katmerli cehalettir. Onlar, cahildirler fakat cahil olduklarını bilmiyorlar.

Cenâb-ı Hak sonra insanı, yaratılışındaki özellik ve güzelliklere bakarak kendisine doğru (mana âleminde) ilerlemeye teşvik etti. Çünkü Allah Teâlâ onu en güzel şekilde, dengeli biçimde yarattı. Sonra ona ezelî ruhundan semavî kudsî bir ruh üfledi. Sonra Cenâb-ı Hak onu, dünya, nefis ve şeytana aldanmaktan sakındırdı, o ise emredileni yapmadı, bilakis aldanmaya devam etti; öldükten sonra dirilmeyi ve hesap gününü yalanlayan kimse gibi davrandı. Halbuki onun üzerinde Allah tarafından görevlendirilmiş şerefli melekler mevcuttur. Bu melekler, insanın yaptıklarını bilirler ve kaydederler. Hevâsına dalan ve haline aldanan insanlar, gizli-açık bütün halleri bilen Allah'ın onları gözetlediğini bilip isyandan çekinmediler, yaptıklarını gören yazıcı meleklerden utanmadılar. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Dünyaya Aldananların Âkıbeti

Cenâb-ı Hak sonra, dünyaya aldanmaktan sakındırdığı fakat bundan vazgeçmeyen kimselerin âkıbetini açıklayarak şöyle buyurdu:

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ
الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٧﴾
ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا
وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ ﴿١٩﴾

13. ***Şüphesiz, iyiler nimet içindedirler.***

14. ***Günahkârlar ise cehennemdedirler.***

15. ***Hesap günü oraya gireceklerdir.***

16. ***Onlar oradan bir daha ayrılmayacaklardır.***

17. ***Hesap gününün ne olduğunu sana kim bildirdi?***

18. ***Evet, hesap gününün ne olduğunu sana kim bildirdi?***

19. ***O gün kimse kimseye bir şey yapamaz. O gün emir*** *(yetki ve hüküm)* ***sadece Allah'a aittir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Şüphesiz, iyiler* yani müminler büyük bir *nimet içindedirler,* nimet cennetlerindedirler. *Günahkârlar ise cehennemdedirler. Hesap günü oraya gireceklerdir.* Ceza günü onun yakıcı azabını tadacaklardır. O yalanladıkları azap hesap günü onları yakacaktır. *Onlar,* ateşe girdikten sonra bir an olsun *oradan ayrılmayacaklardır."*

Âyete şu mana da verilmiştir: Zaten onlar bundan önce de ondan ayrı değillerdi; cehennemin yakıcı azabını kabirlerinde tadıyorlardı. Bunu Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şu sözünden anlıyoruz:

"Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçedir ya da cehennem çukurlarından bir çukurdur."[409]

"Hesap gününün ne olduğunu sana kim bildirdi? Evet, hesap gününün ne olduğunu sana kim bildirdi?" Bu ifade, kâfirlerin yalanladığı hesap gününün ne kadar dehşetli ve büyük olduğunu gösteriyor; onun insanın idrakinin dışında olduğunu, insan hangi şekilde düşünürse düşünsün, nasıl hayal ederse etsin, o günün bütün tasavvurların üstünde ve hayallerin ötesinde olduğunu bildiriyor.

409 Tirmizî, Kıyâme, 26 (nr. 2460).

Âyete, "Hesap günün mahiyetini (gerçek dehşetini ve hakikatini) sen nereden bileceksin?" manası da verilmiştir. Bu âyet, bütün muhataplara hitap etmektedir.

Cenâb-ı Hak sonra bu günü kısaca şöyle açıkladı: "*O gün kimse kendi başına kimseye bir şey yapma* yetkisine ve *gücüne sahip değildir.*" Yani ondan azabı uzaklaştırmaya veya herhangi bir şekilde ona fayda vermeye gücü yetmez; bir nefis diğerine sadece Allah'ın izin vermesiyle şefaat edebilir.

"*O gün emir (yetki ve hüküm) sadece Allah'a aittir.*" Allah'tan başka kimsenin bir yetki ve gücü yoktur. O günde Allah tek başına hüküm verir; O'nun dışında kimsenin hükmü geçerli olmaz. Aslında her iki dünyada da emir, yetki, hüküm yüce Allah'a aittir, fakat bu durum dünyada gizli olup onu sadece Allah'ı tanıyan âlimler bildiği, ahirette ise bütün mülkün (hüküm ve hükümranlığın) Allah'a ait olduğunu herkes anlayacağı için âyette böyle buyruldu. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

13-19. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Allah'ın salih kulları, müşahede ve huzur nimeti içindedirler. Günahkârlar ise perdelenme ve Allah'tan uzaklık ateşindedirler, hesap günü oraya girerler; hesap ve ceza günü Hak'tan perdelenme ateşiyle yanarlar. Hesap gününün ne olduğunu sana kim bilirdi? Soruyorum, hesap gününün kim olduğunu sana kim bilirdi? Bu ifade, o günün dehşetini bildirmekte ve onun aslında insanı hayrette bırakacak bir şey olduğunu dile getirmektedir. O gün, Allah'ın dışında her şey zatı, sıfatı ve fiilleriyle fâni olduğu için, hiç kimsenin diğerine bir şey yapmaya gücü yetmez."

Vâsıtî, "*O gün emir (yetki ve hüküm) sadece Allah'a aittir*" âyeti hakkında demiştir ki: "Bütün emir, iş, yetki, hüküm bugün de o gün de (dünyada ve ahirette), ezelde ve ebedde Allah'a aittir, fakat gayb olan bu işin hakikatini ancak ulu veliler müşahede ederler. Âyetin hitabı

ise bütün insanlaradır. Onlar, ahirette bu gaybın hakikatini gördüklerinde, bütün işin yüce Allah'a ait olduğunu yakînen bilirler. Mafiret ehline gelince, onların bu gerçeği dünyadaki müşahedeleri ahiretteki müşahedeleri gibidir. Onların gaybı açıkça görmeleri, daha önceki müşahedeleriyle elde ettikleri tasdiklerinde bir artış sağlamaz; Âmir b. Abdülkays gibi. O demiştir ki:

"Gözümden gayb perdesi kaldırılacak olsa, yakînim (imanım) olduğundan daha fazla artmaz." Hz. Ali de [radıyallahu anh] aynısını söylemiştir.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Bütün emir (yetki, hüküm ve hükümranlık) o günde, öncesinde ve sonrasında sadece Allah'a aittir; fakat o gün (ahirette) bütün davalar biter, durum açığa çıkar, herkes zaruri olarak marifet sahibi olur (işin ve mülkün asıl sahibini tanır)."

Şeyh İbn Abbâd[410], *Resâilü'l-Kübrâ* adlı eserinde demiştir ki: "Âh bir bilseydim mülk (hüküm ve yetki) ne zaman yüce Allah'tan başkasına ait oldu ki, âyetlerde,

'O gün mülk Allah'a aittir' (Hac 22/56),

'O gün emir (yetki ve hüküm) sadece Allah'a aittir' (İnfitâr 82/19) buyruldu. Eğer hasta kalplerin boş iddiaları olmasaydı, âyetlerde, 'o gün' şeklinde bir kayıt konmazdı."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) âyetin tefsirinde demiştir ki: "Allah Teâlâ, bu âyetle kullarını, O'nun dışındaki her şeyi terkederek bütün varlıklarıyla O'na yönelmeye çağırmaktadır. Çünkü bütün mülk dünyada ve ahirette Allah'a aittir; O, dilediğini hak yoldan saptırır, dilediğini doğru yola iletir."[411]

---

410 İbn Abbâd, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim en-Nefzî er-Rundî (v. 792/1390), Şâzelî şeyhlerindendir. İbn Atâullah-ı İskenderî'nin *Hikem*'i üzerine yazdığı *Gaysü'l-Mevâhibi'l-Aliyye fî Şerhi'l-Hikemi'l-Atâiyye* adlı bir şerhi vardır. Bu şerh *et-Tenbîh* ismiyle de anılmaktadır. *Resâilü'l-Kübrâ* adlı eseri meşhurdur (geniş bilgi için bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1/675; Mustafa Kara, "İbn Abbâd er-Rundî", *DİA*, 19/266-267).

411 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/491.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

İnfitâr sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(83) MUTAFFİFÎN SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Mutaffifîn sûresi Mekke döneminde inmiş olup otuz altı âyettir. Onun Medine'de indiğini söyleyenler olduğu gibi, yarısının Mekke'de yarısının Medine'de indiğini söyleyenler de olmuştur. Sûre, adını ilk âyette geçen "mutaffifîn" kelimesinden almıştır. **Mutaffifîn**, "ölçüde ve tartıda hile yapanlar, noksan ölçüp eksik tartanlar" demektir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrede, *"O gün emir (yetki ve hüküm) sadece Allah'a aittir"* (İnfitâr 82/19) buyruldu. Durum bu iken O'na isyan edenlerin vay haline! Cenâb-ı Hak, günahlar içinde maddi faydası az ve çirkin bir iş olan ölçü ve tartıda hile yapmaktan özellikle bahsederek şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ اَلَّذِينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ
﴿٢﴾ وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ اَلَا يَظُنُّ اُولٰئِكَ اَنَّهُمْ

مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ
﴿٦﴾ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ ﴿٧﴾ وَمَا أَدْرٰيكَ
مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾
الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ
مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ
﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾
كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا
الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline!***

2. ***Onlar insanlardan ölçekle bir şey satın aldıkları zaman haklarını tam alırlar.***

3. ***Fakat kendileri onlara ölçekle yahut tartıyla bir şey verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar.***

4-5. ***Onlar, büyük bir gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı?***

6. ***O gün, bütün insanlar âlemlerin Rabb'inin huzurunda divan dururlar.***

7. ***Hayır** (böyle yapmayın)**. Şüphesiz günahkârların kitabı** (amel defterleri) **siccîndedir.***

8. ***Siccînin ne olduğunu sana kim bildirdi?***

9. ***O,*** *(kâfirlere ait)* ***damgalı*** *(mühürlü)* ***kitabın konduğu yerdir.***

10. ***Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!***

11. ***Onlar hesap gününü yalanlıyorlar.***

12. ***Onu, ancak haddi aşan her günahkâr kimse yalanlar.***

13. ***Ona âyetlerimiz okununca, "eskilerin masalları" derdi.***

14. ***Hayır*** *(bu doğru değil).* ***Aksine onların işledikleri günahlar kalplerini paslandırmıştır.***

15. ***Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rab'lerini görmekten perdeleneceklerdir.***

16. ***Sonra onlar cehenneme gireceklerdir.***

17. ***Sonra da onlara, "Yalanlamakta olduğunuz işte budur" denecektir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline!"* Âyette geçen "veyl", şiddetli kötülük veya acı veren azaptır.

Veylin cehennemde bir ateş vadisi olduğu da söylenmiştir. Kâfir ona atılır, dibine varmadan kırk sene gider.

Onun kınama ve azap için kullanılan bir kelime olduğu da söylenmiştir.

Veyl kelimesinin âyetin başında kullanılması, beddua için olup veyl olsun, azaba uğrasın, yazıklar olsun gibi anlamlara gelir.

Âyetin manası şudur: Ölçüde ve tartıda eksiklik yapanların vay haline, yazıklar olsun onlara, azap insin başlarına, cehennemde veyl azabı başlarına gelsin.

Rivayet edildiğine göre Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Medine'ye geldiğinde, bazı insanların ölçü ve tartıda ciddi hileler yaptıklarını gördü, onları uyardı, o sırada bu âyet indi. Bundan sonra ölçü ve tartıyı güzel yaptılar.[412]

Şöyle denilmiştir: Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Medine'ye geldiğinde, orada Ebû Cüheyne diye tanınan bir adam vardı. Yanında iki ölçek bulunurdu. Biriyle müşteri için ölçüp verir, diğeri ile kendisi için ölçüp alırdı, ikisi arasında fark vardı. Müşteriye eksik verir, kendisine tam alırdı.

Diğer bir rivayete göre Medine'de bazı tüccarlar vardı, ölçek ve tartıda müşterinin hakkını eksik verirlerdi. Bir şey satacakları zaman, malı ölçüp tartmazlar, malı ortaya atarak, üzerine elini koyarak veya tahminî bir rakam söyleyerek satarlardı. O sırada bu âyet indi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] tüccarların yanına giderek bu âyeti okudu ve şöyle buyurdu:

"Beş şeyin olması, beş şeye bağlıdır: Bir toplum, verdiği sözü bozarsa Allah onlara düşmanlarını musallat eder. Bir toplum, Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse aralarında fakirlik yayılır. Bir toplumda fuhuş ortaya çıkarsa içlerinde ölüm çoğalır. Bir toplum ölçü ve tartıda eksiklik yaparsa bitki ve üründen mahrum kalır ve kıtlık yaşar. Bir toplum zekâtını vermezse Allah onlardan yağmuru keser."[413]

Cenâb-ı Hak sonra, kendisinden dolayı kınanmayı ve azapla bedduayı hak ettikleri hileli alışverişi açıklayarak şöyle buyurdu:

"Onlar insanlardan ölçekle bir şey satın aldıkları zaman haklarını tam alırlar." İnsanlara bir şey satıp karşılığını alırken, ölçeği tam doldururlar, insanlardan bir şey satın alıp ölçekle karşılığını verirken, eksik verirler, onları zarara uğratırlar, ayrıca bu konuda onlara zorluk çıkarırlar.

---

412 İbn Mâce, Ticârât, nr. 2223.

413 İbn Mâce, Fiten, nr. 4019; Kurtubi, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/217. Dördüncü madde hariç bk. Hâkim, *Müstedrek*, 2/126.

"Fakat kendileri onlara ölçekle yahut tartıyla bir şey verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar." İnsanlardan bir şey satın alıp, onlara ölçekle veya tartıyla karşılığını verirken tam vermezler, ölçeği eksik, tartıyı noksan yaparlar. Burada asıl mesele ölçü tartı aleti değil, huy haline gelen sahtekârlıktır. Onlar, alırken kendi hakklarını fazlasıyla korurken, verirken karşı tarafın hakkını yer, malından çalar.

"Onlar, büyük bir gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı?" O, kıyamet günüdür. Yani bu çirkin vasıflara sahip olan kimseler, öldükten sonra büyük bir günde hesap vermek için diriltileceklerine hiç ihtimal vermiyorlar mı? O öyle büyük bir gündür ki onun dehşetini diller ifade, akıllar idrak edemez. O gün, zerre kadar amellerinden dahi hesaba çekilirler. Bunun olacağını zayıf bir zanla kabul eden kimse bile bu çirkin işleri yapmaya cesaret edemez. Ona yakînen inanan kimsenin durumu nasıl olur düşünün!

Anlatıldığına göre, bir A'râbî, Emevî halifelerinden Abdülmelik b. Mervân'a, "Allah Teâlâ'nın, ölçü ve tartıda eksiklik yapanlar hakkında ne dediğini işitmedin mi?" dedi. Bununla, onların büyük bir azaba uğrayacağını kastetti ve sözünü şöyle tamamladı:

"Onlar için durum bu iken senin halin ne olacak? Sen müslümanların mallarını ölçü ve tartıda noksan yaparak değil, bütünüyle alıp gasbediyorsun!"

"O gün, yani insanların diriltileceği gün *bütün insanlar,* vereceği hükmü görmek için *âlemlerin Rabb'inin huzurunda divan dururlar."* Yahut O'nun vereceği cezayı, azabı ve mükâfatı görmek için huzurunda dururlar.

Rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Ömer [radıyallahu anh] bu sûreyi okuyordu. Bu âyete gelince durdu, yüksek sesle ağlamaya başladı, sonrasını okuyamadı.

"Hayır, böyle yapmayın." Alışverişte hile yapmaktan vazgeçin, öldükten sonra dirilmekten ve hesaptan yana içine düştüğünüz gafletten uyanın ve bilin ki bu yaptıklarınız son verilmesi ve tövbe edilmesi gereken işlerdir.

Cenâb-ı Hak sonra, yaptıkları bu çirkin işi neden terketmeleri gerektiğini açıklayarak şöyle buyurdu:

"Şüphesiz günahkârların kitabı yani amel defterleri *siccîndedir."* Müfessirlerin çoğunluğuna göre "siccîn", yedinci kat yerin altında bir yerdir; "İlliyyîn" de yedinci kat göğün üstünde bulunan bir yerdir.

Sözlükte şu açıklama yapılmıştır: "İlliyyîn" yedinci kat göğün üstünde bulunan bir yerdir; müminlerin ruhları oraya yükselir. "Siccîn" ise fâcirlerin (kâfirlerin) amel defterlerinin bulunduğu bir yerdir. O, cehennemde bir vadidir. Yahut o, yedinci kat yerde bulunan bir taştır.

Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği bir hadiste, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Siccîn, yedi kat yerin en altıdır."[414]

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah şöyle buyurdu:

"Felâk, cehennemde ağzı kapalı bir kuyudur. Siccîn ise cehennemde ağzı açıkbirkuyudur."[415]

Âyetin manası şudur: Fâcirlerin (kâfirlerin) amelleri, siccînde kaydedilmiştir, yazılıp koruma altına alınmıştır. Çünkü kâfirlerin ruhları orada hapsedilir.

Cenâb-ı Hak sonra, siccînin önemine ve büyüklüğüne dikkat çekerek şöyle buyurdu: *"Siccînin ne olduğunu sana kim bildirdi?"* Yani onun hakikatini bilmeye kimsenin idraki yetişmez. "O, kâfirlere ait *damga-*

---

414 Begavi, *Meâlimü't-Tenzîl*, 6/363; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/221; Süyûti, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/444.

415 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 30/96; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/221; Süyûti, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/444.

lanmış mühürlenmiş *bir kitaptır.* Yani siccîn, kâfirlerin amellerinin ve isimlerinin yazılı olduğu damgalı ve mühürlü kitabın konduğu yerdir.[416]

"Yalanlayanların o gün vay haline! Onlar hesap ve ceza gününü yalanlıyorlar. O günü ancak dinin belirlediği sınırları çiğneyen, *haddi aşan her günahkâr kimse yalanlar."*

Yahut o, düşünce ve ibret sınırını aşarak hezeyana dalan ve Allah Teâlâ'nın kudretinin, onu yeniden yaratmaya yetmeyeceğini söyleyen günahkâr kimsedir. O, haddi aşan ve aynı zamanda günahlara dalan, fâni şehvetlerinin peşinde koşan ve böylece ebedî lezzetlerden mahrum kalan ve sonunda ahiret âlemini inkâr eden kimsedir.

"Ona, ahireti haber veren *âyetlerimiz okununca, 'Bunlar, eskilerin masalları,* öncekilerin sözleri ve evvelkilerin hikâyeleridir" *derdi."* Bunu söyleyen kimsenin, müşriklerin elebaşlarından Velîd b. Mugîre olduğu söylenmiştir. Bazıları onun, Nadr b. Hâris olduğunu söylerken, bazıları da bu vasıflarda bulunan herkesin âyetin kapsamına girdiğini söylemiştir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Hayır,* haddi aşan günahkâr kimsenin bu sözü doğru değil, o yalan söylüyor; *tam aksine onların işledikleri günahlar kalplerini paslandırmıştır."* Âyet onları, böyle vebali büyük bir sözü söylemeye sevkeden durumu açıklıyor. Âyette şu

416 Bu sûrede, "siccîn" ve "illiyyîn" tarif edilirken, "kitâbün merkûm" tabiri kullanılmıştır. "Kitâbün merkûm" rakamlı, işaretli, silinmeyecek şekilde sağlamca ve açıkça yazılmış, damgalı ve mühürlü bir kitap demektir. Ortak mana şudur: O, kime ait olduğu açıkça ve silinmeyecek şekilde sağlamca yazılmış, üzerine sahibinin nereye gideceğini gösteren özel işaret konmuş, damgalanıp mühürlenmiş bir kitaptır. Yani siccîn ve illiyyîn böyle bir kitabın konduğu veya bulunduğu yerdir. Kâfirlerin kalplerinde inkâr ve isyan silinmeyecek şekilde sabitleşmiş, onların ayrılmaz bir vasfı olmuştur. Bunun için isimlerinin ve amellerinin yazıldığı kitap, siccîne konulmuştur. Onlar, sürekli inkâr etme özelliğine sahip olduklarından dolayı ebedî cehenneme gireceklerdir. Ebrârın yani salihlerin ve âriflerin kalplerinde de iman, yakîn, irfan, iyilik ve güzel ahlâk yerleşip sabitleşmiş, onların ayrılmaz bir vasfı olmuştur. Onlar, sürekli iman ve iyilik yapma vasfına sahip oldukları için ebedî cennete gireceklerdir (geniş açıklama için bk. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb,* 31/85; Bikâî, *Nazmü'd-Dürer,* 8/385; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* 9/67-68 [sad. Azim Dağıtım]).

deniyor: Bizim âyetlerimizde, bu bâtıl sözleri söylemeyi gerektirec ve onu doğrulayacak hiçbir şey yoktur; onların bunu söylemelerin tek sebebi şudur: Onların işlediği inkâr ve isyanlar kalplerini paslan(rıp iyice kapattı, aynayı tamamen örten pas gibi oldu. Bu hal, onlaı hakkı görmelerine ve tanımalarına mani oldu. Hz. Peygamber [sallalla aleyhi vesellem] bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Kul, bir günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta oluşur. Eğer ke dini günahtan uzak tutar, istiğfar ve tövbe ederse kalp parlar. Ama güna devam ederse o siyahlık artar ve sonunda kalbi tamamen kaplar. İşte bu, All Teâlâ'nın, 'Öyle değil, fakat onların yapmış olduğu günahlar kalplerini iy kaplamıştır' (Mutaffifîn 83/14) *âyetinde anlatılan, kalbin kapanması ve günal örtülmesidir."*[417]

Yani kâfirler böyle bir sözü, kalpleri günah kiriyle iyice karardı kapandığı, katılaştığı ve tamamen kör olduğu için söylediler.

"Hayır, yaptığınız doğru değil, kalbinizin bu hale gelmesinden sa nın! *Şüphesiz onlar, kıyamet günü Rab'lerini görmekten perdeleneceklerdi* Onların kalpleri dünyada günahlarla kararıp kapandığı için, ahire Allah Teâlâ'yı görmekten alıkonuldular. Müminler ise böyle değilc Onların kalpleri saf ve temiz olduğu için dünyada Cenâb-ı Hakk'ı nırlar; kıyamet gününde de yüce Rab'leri onlara cemalini gösterir.

İmam Mâlik demiştir ki: "Allah Teâlâ, düşmanlarını perdeleyec ve onlar cemalullahı göremeyeceklerdir. Dostlarına ise perdeyi açac ve onlar cemalullahı göreceklerdir."

İmam Şâfiî demiştir ki: "Bu âyette, Allah'ın velilerinin (mümin rin) Cenâb-ı Hakk'ı göreceğine dair bir delil vardır."

Zeccâc demiştir ki: "Bu âyet, Allah Teâlâ'nın kıyamet günü (n minler tarafından) görüleceğine delildir. Eğer böyle olmasaydı, kâf ler için, *"Onlar Rab'lerinden perdelenmişlerdir (O'nu göremeyeceklerdi*

417 Müslim, İmân, 231; Tirmizî, Tefsir, 83; İbn Mâce, Zühd, 29; *el-Muvatta*, Kelâm, 18; . med, *Müsned*, 2/297

denilmesinin bir faydası olmazdı." Açıklamalar için Abdurrahman-ı Fâsî'nin, *Celâleyn Tefsiri*'ne yazdığı *Hâşiye*'ye bakınız.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Sonra onlar kızgın ateşe* yani cehenneme *gireceklerdir."* Âyet, kâfirlerin başına gelecek felaket ve azapları sırasıyla haber vermektedir. Hiç şüphesiz cehenneme girmek, kâfirler için Allah'ın cemalini görememekten, ilâhî ikramlardan mahrum kalmaktan ve horlanıp azarlanmaktan daha şiddetli bir azaptır.

"Sonra onlara, 'Dünyada *yalanlamakta olduğunuz işte budur;* şimdi onun cezasını çekin!' *denir."* Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

1-17. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Azaltma ve eksiltme mallarda olduğu gibi, amellerde ve hallerde de olur. Amellerde noksanlık, onu dinin öğrettiği gibi sağlam yapmamaktır. Allah kendilerinden razı olsun, sahabeden İbn Mesud ve Selmân-ı Fârisî bu konuda demişlerdir ki:

"Namaz bir ölçüdür; kim onu hakkı ile kılarsa, kendisine sevabı tam olarak verilir. Kim onu noksan yaparsa, Allah Teâlâ'nın, ölçü ve tartıyı noksan yapanlar hakkında ne buyurduğunu biliyorsunuz."

Buna göre kim, amelini zâhiri ve bâtınıyla sağlam yapmazsa, o kimse amelini noksan yapan biridir.

Hallerde noksanlık ise onda niyetin temiz (Allah için) olmaması yahut onun dinin belirlediği usullerin dışına çıkmasıdır.

Allah Teâlâ, *"Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline! Onlar insanlardan ölçekle bir şey satın aldıkları zaman haklarını tam alırlar. Fakat kendileri onlara ölçekle yahut tartıyla bir şey verdikleri zaman eksiltme yaparlar"* buyurmuştur. İmam Kuşeyrî, bu âyetlerin işaretlerinde demiştir ki:

"Âyet, ibadet ve taatte kusur işleyen, bununla birlikte tam bir şefkat ve rahmet isteyenlere işaret ediyor. Onlar ki Allah'tan rızıkları-

nı tam olarak isterler, O'na ibadet ve taate gelince, onları noksan ve kusurlu yaparlar. Bu, apaçık bir aldanma ve zarardır. Onlar, büyük günde ilâhî huzurda toplanacaklarına inanmıyorlar mı? Ona yakînen inanmadıkları için amelleri ve itikadları bozuktur."

O gün insanlar, âlemlerin Rabb'inin huzurunda toplanıp divan durur. Kullukta kusur içinde olanlar için o gün çok korkunç şeyler ve büyük tehlikeler mevcuttur. O gün, Allah yolunda ciddiyetle amel edenlerin kıymeti ve âriflerin şerefi ortaya çıkar.

Hayır, durum onların düşündüğü gibi değil! Kullukta kusur içinde olanlar bundan vazgeçsinler ve fâcirlerin (ahireti inkâr eden günahkârların) peşinden gitmesinler. Şüphesiz kâfirlerin kitabı, siccîndedir. Burada kitaptan kasıt, ezelde yazılan kitaptır, yani kaderdir. Onlar daha yaratılmadan, (Allah tarafından halleri bilindiği için) haklarında şekavet (cehennemlik hükmü) yazılmıştır. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Saîd (cennetlik kimse), annesinin karnında iken hakkında, 'Bu cennetliktir' yazılan kimsedir. Şakî (cehennemlik kimse) ise annesinin karnında iken, (Allah tarafından hali bilindiği için), hakkında, 'Bu, cehennemliktir' yazılan kimsedir."[418]

Siccînin ne olduğunu sana ne bildirdi? O, içinde şakîlerin cehennemlik oldukları yazılı mühürlü kitabın konduğu yerdir.

Hakk'ı ve O'na davet edenleri yalanlayanların o gün vay haline! Onlar hesap gününü yalanlıyorlar. Onlar, bütünüyle dünyaya yönelmiş kimselerdir. Onu, ancak haddi aşan her günahkâr kimse yalanlar. Onlar, manevi zevk ve şuurdan uzak, keşif ve müşahededen mahrum kimselerdir. Ona bizi tanıtan âyetlerimiz okununca, "Bunlar eskilerin masallarıdır" der. Yani o, kulları Allah'a davet eden ve her haliyle O'na delil olan âriflerden bir vaaz ve öğüt işitince, "Bunlar, öncekilerin hurafeleridir" der. Bunun sebebi, kalplerinin günah kirleriyle kapanmasıdır. Allah Teâlâ, bu kimseler hakkında şöyle buyurmuştur:

418 Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr*, 2/5; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 491.

"Hayır, onların söyledikleri doğru değil. *Aksine onların kazandıkları günahlar kalplerini paslandırmıştır. Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rab'lerini görmekten perdeleneceklerdir."*

Onların kalpleri günah kirleriyle iyice kararıp kapanınca ve orayı nefsanî hazlar ve hevâ tamamen sarınca dünyada Cenâb-ı Hakk'ı müşahededen alıkonuldular. Onların perdelenmesi ahirette de devam eder. Ancak cennete giren müminler için cennette çok az bir süre bu perde kaldırılır, o zaman cemalullaha bakarlar.

Hasan b. Fazl demiştir ki: "Allah Teâlâ kâfirleri, dünyada tevhidinden perdelediği gibi, ahirette de cemalini görmekten perdeler."

Vâsıtî demiştir ki: "Kâfirler öyle bir perde içindedirler ki Allah Teâlâ'yı hiç göremezler. Avam müminlerin de kalpleri perdelidir, fakat onlar Cenâb-ı Hakk'ı cennette bazı vakitlerde görürler."

Bunun manası şudur: Âriflere gelince, onlar Hak Teâlâ'yı her vakit (sürekli) görürler.

Vâsıtî sonra şöyle demiştir: "Cenâb-ı Hakk'ı hiçbir şey perdelemez. Hiçbir şey O'nu ihata edemez. Hiç kimse, O'nunla bütünleşmemiştir ve hiçbir şey O'ndan kopup ayrılmamıştır."

İmam Gazâlî, *İhyâ* adlı eserinde demiştir ki: "Dünyaya yönelmek, kulu Allah Teâlâ'ya kavuşmaktan alıkoyar. Kalp Allah'tan perdelenince, onu cehennem ateşi sarar; çünkü cehennem ateşi sadece kalbi Allah'tan perdeli olanları sarar. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: *'Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rab'lerini görmekten perdeleneceklerdir. Sonra onlar cehenneme gireceklerdir.'* Allah Teâlâ, zatından perdelenmenin acısı üzerine cehennem azabını ekledi. Aslında, cehennem azabı eklenmeseydi bile kula, Rabb'inden perdelenmenin acısı yeterdi. Ona bir de cehennem azabı eklenirse durum nasıl olur düşünün!"

Kulun Allah'tan perdelenmesi, hakikati keşfe mani olan kalp paslanmasının ve kalbin günah kirleriyle tamamen kapanmasının sonucu

gerçekleşmiştir. Buna göre her kim kalbini hevânın kirlerinden temizler ve onu zikir ve fikir nurlarıyla yıkarsa, kalpte müşahede nurları parlar ve ilâhî sırlar ortaya çıkar. Hatta kul, dünyada ve ahirette Cenâb-ı Hakk'ı müşahede eder, illiyyîn makamına yükselmiş mukarrebînden (ilâhî huzurda özel yakınlık elde etmiş âriflerden) olur. Müminlerden kim de kötü arzularının peşinde koşmaya devam eder ve sonuçta şehvet kirleri kalbini tamamen sararsa, cennete giren avam müminlerden olarak iki dünyada da perdeli kalır.

Kalbi müşahededen perdeleyen kirler (ve perdeler) altı çeşit olup şunlardır:

Şirk perdesi,

İnkâr perdesi,

İsyan perdesi,

Gaflet perdesi,

İbadet ve taatlerden manevi tat alma ve onunla yetinme perdesi,

Kâinattaki varlıkları görme ve onlara bağlanma perdesi.

Kalp bütün bu kirlerden temizlenip perdelerden kurtulunca müşahede makamına yükselir. Bütün bu perdelerin kalkması ise sadece ârif şeyhlerin sohbetiyle (manevi terbiyelerine girmekle) gerçekleşir. Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Salihlerin Şerefi, Âriflerin Yüceliği

Cenâb-ı Hak sonra, salih kulların şerefinden ve mukarrebînin (ilâhi huzurda özel yakınlık elde etmiş âriflerin) yüksek derecesinden bahsederek şöyle buyurdu:

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾
كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾
عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ﴿٢٤﴾
يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ
الْمُتَنَافِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾

18. ***Hayır,*** *(durum onların sandığı gibi değil!).* ***Şüphesiz iyilerin kitabı*** *(amellerinin ve isimlerinin yazıldığı defter)* ***illiyyîndedir.***

19. ***İlliyyînin ne olduğunu sana kim bildirdi?***

20. ***O, yazılmış bir kitaptır.***

21. ***Ona, mukarrebîn*** *(Allah'a yakın olanlar)* ***şahit olur.***

22. ***Şüphesiz iyi kimseler büyük bir nimet içindedirler.***

23. ***Koltukları üzerinde*** *(etrafı)* ***seyrederler.***

24. ***Onların yüzlerinde nimetlerin sevincini görürsün.***

25. ***Onlara, mühürlü*** *(el değmemiş)* ***saf bir içecek içirilir.***

26. ***Onun mührü misktir. İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar.***

27. ***O içeceğin katkısı tesnîmdir.***

28. ***Tesnîm, Allah'a yakın olanların içtiği bir pınardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Hayır,* durum onların sandığı gibi değil!" Allah Teâlâ, hakkı yalanlayanları reddettikten sonra, ebrârın yani salih kulların halini açıklayarak şöyle buyurdu:

"Şüphesiz iyilerin kitabı, yani amellerinin yazıldığı kitap *illiyyîndedir."*

Ebrâr (salihler), Allah'a itaat eden kimselerdir; çünkü onlardan, fâcirlerin (günahkâr kâfirlerin) mukabili olarak bahsedildi.

Hasan-ı Basrî, iyi insanı, karıncayı dahi incitmeyen kimse olarak tarif etmiştir.

İlliyyîn, cennetin en yükseğinde bulunan bir yer olup orada mukarrebîn (Allah katında özel yakınlık elde etmiş ârifler) kalır.

Abdullah b. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki: "İlliyyîndekiler, cennetliklere bir pencereden bakarlar. Onlardan biri pencereye yaklaşınca, cennette ona ait bir nur parlar. Bu nuru gören cennetlikler, 'İlliyyînden biri bize baktı' derler."

İmam Süyûtî, *el-Büdûrü's-Sâfire* adlı eserinde şu hadisi nakletmiştir:

"İlliyyîn makamından bir adam çıkar, mülkünde yürümeye başlar. Cennetteki bütün çadırlara onun yüzünden bir ışık girer; hatta cennet sakinleri onun kokusunu alır ve, 'Bu ne güzel koku!' derler."

Daha önce şu hadis-i şerif geçmişti: *"Cennetliklerin çoğunluğu, (dünya işlerine aklı fazla ermeyen) saf kimselerdir. İlliyyîn makamındakiler ise (sadece Allah'ın rızasını ve cemalini isteyen) gerçek akıl sahipleridir."*[419] Bu hadis ve gerçek akıl sahiplerinin vasıfları hakkında Mücâdile sûresinin 11. âyetinin işaretlerinde açıklama geçti, oraya bakınız.

Berâ b. Âzib'in [radıyallahu anh] rivayet ettiği hadis-i şerifte Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"İlliyyîn, yedinci kat gökte arşın altındadır."[420] Saîdlerin (cennetliklerin) amellerinin yazıldığı divan oradadır. Kul salih bir amel yapınca, bu amel oraya çıkarılır, bu divana yazılır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

---

419 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 5/202; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 39283; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/264; Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, nr. 1361.

420 Begâvî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 8/363.

"Melekler, içinde kulun ameli bulunan bir sahifeyle göğe çıkarlar; eğer Allah o amelden razı olursa, "Onu illiyyîne koyun' buyurur. Razı olmazsa, 'Onu siccîne koyun' buyurur."

Cenâb-ı Hak sonra, illiyyînin ne kadar yüce bir makam olduğunu belirtmek için şöyle buyurdu: *"İlliyyînin ne olduğunu sana kim bildirdi? O,* cennetliklerin amellerinin ve isimlerinin *yazıldığı* mühürlü *bir kitaptır."* Yani mühürlü kitabın konduğu yerdir. Yahut mühürlü kitap orada bulunmaktadır. *"Ona, mukarrebîn,* yani Allah'a yakın olan melekler yahut Allah'a yakın olan âriflerin ruhları *şahit olur."*[421] Çünkü illiyyîn Allah'a çok yakın meleklerin ve mukarrebînin (âriflerin) ruhlarının bulunduğu makamdır.

"Şüphesiz ebrâr yani cennetlik müminler, *büyük* bir *nimet içindedirler.* Özel hazırlanmış odaları içindeki *koltuklar üzerinde,* Allah Teâlâ'nın kendilerine verdiği nimetleri ve güzellikleri *seyrederler."* Yahut cehennemde azap gören düşmanlarını seyrederler; özel odalarında bulunmaları onları görmelerine engel olmaz.

"Onların yüzlerinde, nimetlerin sevincini, parlaklığını ve mutluluğunu *görürsün."* Bu durum, cennet nimetlerinden payı olan herkeste gözükür. Cennete giren herkes, derecesine göre cennet nimetlerine ulaşır ve bu sevinci yaşar.

"Onlara, mühürlü, el değmemiş, içine tadını bozacak hiçbir şey karıştırılmamış *saf bir içecek içirilir."* Onun, safi cennet şarabı olduğu da söylenmiştir. Onun ağzı mühürlüdür yani kapalıdır. *"Onun mührü misktir."* Onlara içecek sunulan kabın ağzı toprakla değil, miskle mühürlüdür. Bu onun, daha önce hiç kimse tarafından açılmadığını ve ondan içilmediğini gösterir.

Yahut o içeceğin sonu misktir. İçeceğin son yudumu misk gibi kokar.

---

421 Müfessirlerden Burhâneddin-i Bikâî (v. 885/1480), göklerde bulunan peygamberlerin, sıddıkların, şehidlerin ve salihlerin de illiyyîne çıkanların isimlerini ve amellerini göreceğini söylemiştir (bk. Bikâî, *Nazmü'd-Dürer,* 8/362 [Beyrut 2006]).

"İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar." Böyle bir içeceği elde etmek için veya bu cennet nimetlerine ulaşmak için yarışsınlar. Rağbet edenler buna rağbet etsinler, çalışanlar bunun için çalışsınlar yahut yarış edenler bunun için yarış etsinler. Bu da hayırlara koşmak ve kötülüklerden el çekmekle olur.[422]

"O içeceğin katkısı tesnîmdir." Yani bu mühürlü içeceğe sadece tesnîm karıştırılır. Tesnîm, firdevs cennetinin en yükseğinde bulunan bir pınardır. Çok yüksekte bulunduğu için ona bu isim verilmiştir. Çünkü o, cennet içeceklerinin en yükseği ve en kıymetlisidir. Cenâb-ı Hak sonra tesnîmi şöyle açıkladı:

"O, mukarrebînin yani Allah'a yakın olanların *içtiği bir pınardır."*

Abdullah b. Abbas ve İbn Mesud [radıyallahu anhümâ] demişlerdir ki: "Mukarrebîn, onu içine hiçbir şey karıştırılmadan içerler; sonra ondan diğer cennetliklerin içeceğine karıştırılır."

Mukarrebîn, Allah'ın zatında fâni olmuş ve müşahedeye ulaşmış kimselerdir. Ebrâr (iyiler) ise delil ve burhan ehli cennetlik müminlerdir. Onların içeceklerinin farklı olmasının sebebi şudur: Mukarrebîn, sadece Allah'ı seven ve bu sevgilerine başka hiçbir şeyi karıştırmayan kimselerdir. Bunun için ahirette onlara, içine hiçbir şey karıştırılmayan safi içecek sunuldu. Cennetlik diğer müminlere gelince onlar, Allah sevgilerine başka şeyler de karıştırdılar, bunun için ahirette içeceklerine başka şeyler karıştırıldı. Dünya ahiretin tarlasıdır; kim burada safi iş yaparsa, ahirette, ona safi içecek sunulur; kim burada karışık işi yaparsa, ona karışık içecek verilir.

---

422 Zünnûn-i Mısrî [rahmetullahi aleyh], bu güzel ve özel nimetlere ulaşmak için yarış edenlerin vasıflarını şöyle saymıştır: "Kalpleri sürekli yüce Allah'a bağlıdır. Gönülleri O'na ulaşmak için çırpınır. O'nun adı anıldığında vücutları titrer. İnsanlardan kaçarlar. Yalnızlığı severler. Geçmişte işledikleri kusurlar için göz yaşı dökerler. Allah'ın zikrini işittiklerinde manevi bir tat alırlar. Rahmân'ın kelâmı (Kur'an) üzerinde derin derin düşünürler. Nimetleri sevinç ve şükürle karşılarlar. Çokça münâcât yaparlar (yüce Mevlâ'ya yalvarıp yakarır, O'nunla özel olarak konuşurlar)" (bk. Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, 2/382).

Eğer, "Âyette, niçin ağzı mühürlü içecek için yarışmaya teşvik edildi de ondan daha üstün olan tesnîm için böyle bir teşvik yapılmadı?" diye bir soru sorulacak olursa derim ki: Bazıları bu konuda şöyle demiştir: Bununla şuna işaret edilmektedir: Ağzı mühürlü cennet içeceği içmek, salih amel gibi bir sebebe bağlıdır, tesnîme ise bir sebeple değil sadece ilâhî inâyet ve nasiple ulaşılır.

Bu konuda şöyle de denilmiştir: Âyetteki teşvik, her iki içecek için yapılmıştır. Daha düşük bir içecek için yarışmaya teşvik edilince, ondan daha üstün olan için yarışmak zaten teşvik edilmiş olur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

18-28. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Ebrârın kitabı, Allah tarafından özel olarak yazılıp mühürlenmiş bir kitaptır. Allah Teâlâ, bu kitaba, onların ezelî saadete erdiğini ve ebedî dostluğu elde ettiklerini yazdı. Bu kitap O'nun yanındadır. Onu ancak Allah ile özel konuşma nimetine ulaşan ve kendilerine gayba dair hakikatler açılan mukarrebîn (ârifler) görürler ve bilirler."

Ebû Osman-ı Mağribî demiştir ki: "Yazılmış mühürlü kitap, Allah Teâlâ'nın senin vücut organlarına yaptırdığı hayır ve şerdir. Allah onları yazmıştır, kulun yaptıkları bu yazıya aykırı olmaz. Bu yazı, kazâ ve kadere bağlı olup yüce Allah'ın iradesi ve kudretiyle meydana gelmektedir. Ondan kaçış ve kurtuluş yoktur. Kul, görünüşte bu işleri yapmaya güç sahibidir, fakat hakikatte gücü yoktur. Bu durum avam halk içindir. Seçkin kullara, velilere ve hakikat ehline gelince, onlar her şeyde ve herkeste Allah'ın yazdığı bu yazıyı görürler. Onu sadece mukarrebîn (Allah katında özel yakınlık elde etmiş ârifler) görür. Onlar, müşahedeye ulaşmış kimseledir. Onlar, (Allah'ın izniyle) bu yazıyı gördüklerinde, yanındaki kimse için velilik mi düşmanlık mı yazıldığını bilirler ve ilâhî izin olursa ondan haber verirler. Buna müşahede

ve feraset denir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Ömer'e de [radıyallahu anh] bu halin verildiğini şöyle ifade buyurmuştur:

'Ümmetim içinde kendisine ilham olunan, (manen ilim öğretilen) ve kendisiyle kelâm edilen kimseler vardır. Ömer de onlardandır.'[423] Yani Hz Ömer, halktan gizlenen hakikatleri ve kaderde yazılan yazıları müşahede eden biridir. Kim bu hali ederse o, Cenâb-ı Hakk'ın arada bir vasıta olmadan kendisiyle doğrudan konuştuğu kimsedir."[424]

Cerîrî demiştir ki: "O, Allah Teâlâ'nın ezelde verdiği saadet (cennetlik olma) ve şekavet (cehennemlik olma) hükmünü kullarının kalbine yazdığı bir yazıdır. Bu yazı, kulların içinde gizlidir; fakat zâhirlerinde (işlerinde) ortaya çıkar. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu konuda şöyle buyurmuştur:

'Herkes ne için yaratıldı ise ona ait işler kendisine kolaylaştırılır.'"[425]

Özetle deriz ki: Yazılmış, mühürlü kitap, herkes için ezelde yazılmış kitaptır. Eğer bir kimsenin cennetlik olduğu yazılmış ise onun kitabı illiyyîne konur; bu, onun oraya kavuşacağına işarettir. Hakkında cehennemlik yazılan kimsenin kitabı ise siccîne konur; bu onun oraya ulaşacağına işarettir.

İlliyyîne konan kitabı mukarrebîn (melekler ve ârifler) görür. Onu, fikirlerin ilmi ve sırların keşfi ile görürler; bazan feyiz ve cezbe halinde onu dile getirirler. Onlar, Allah tarafından kendileriyle özel kelâm edilen (ilhama mazhar olan) kimselerdir. Az yukarıda geçen hadis-i şerifte Hz. Ömer'in de onlardan biri olduğu belirtilmiştir.

Mukarrebîn, Allah'ta fâni olmuş ve Allah ile bekâ halini elde etmiş âriflerdir.

---

423 Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe, 6; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 23; Tirmizî, Menâkıb, 17.
424 Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, 2/380; Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/493.
425 Buhârî, Kader, 2; Müslim, Kader, 9; Ebû Davud, Sünnet, 1. Cerîrî'nin sözü için bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/494.

Cenâb-ı Hak sonra, *"Ebrâr (iyiler) büyük bir nimet içindedirler"* buyurdu. Yani onlar, taatlerin lezzetini ve Allah ile münâcâtın manevi tadını alırlar; yükseldikleri manevi makamlarındaki koltuklarda Allah Teâlâ'nın kendilerine ne yaptığına bakarlar.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Onlar ruhların, sırların ve kalplerin cennetlerinin bahçelerinde ilâhî tecellilere bakarlar; onların her birine tahsis edilmiş bir bahçe vardır."

Ebrârın (salihlerin) ilâhî tecellilere bakışı ilimle olur, müşahede zevkiyle olmaz, çünkü müşahedeyle bakmak mukarrebîne aittir.

Onların yüzlerinde, nimete ulaşmanın sevincini görürsün. Bu, onların yüzlerinde parlayan ilâhî muhabbet sevinci ve Allah'a yakınlığın parlaklığıdır. Burada ebrârdan kasıt, manevi seyir halindekiler olabilir. Bunun için âyette, *"Onlara el değmemiş, mühürlü bir içecek sunulur"* buyruldu. Yani onlara hevânın bulanıklığından uzak, safi ezelî şarap sunulur; o, âriflerin kalplerinde üzerine mühür vurulmuş bir içecektir.

Kuşeyrî demiştir ki: "İlâhî aşkın içileceği kaplar, asfiya ve evliyanın kalpleridir. Onun mührü (sonu) misktir, yani Cenâb-ı Hakk'ın sevgisidir. Bu mühürlü kaplardan yani âriflerin kalplerinden ilâhî aşkı sadece Allah'a giden yolda sadık olan tâlipler içer."

İşte yarışanlar bunun için yarışsınlar. Kimin bu ilâhî sevgiden bir nasibi yoksa asıl mahrum olan odur. İbnü'l-Fârız bu konuda der ki:

"Ömrünü başka şeylerin peşinde koşarak zayi eden ve bu ilâhî aşktan bir nasibi olmayan kimse haline ağlasın!"

Kuşeyrî demiştir ki: "Onların bu konudaki yarışması, salih amellere koşarak, ilâhî yakınlığa ulaşmak için yarışarak, kalbi Allah'a bağlayarak, bütün kötü huylardan sıyrılarak, himmetleriyle melekût âleminde dolaşarak ve sürekli Allah'a münâcât ederek olur."[426]

---

426 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 6/266.

"Onun katkısı tensîmdir." İşaret ehline göre tesnîm, safi vahdet denizinden akan bir pınardır. O, büyük kutub Abdüsselâm b. Meşîş'in [rahmetullahi aleyh], "Beni, vahdet denizine daldırdı" dediği denizdir. Bunun için Cenâb-ı Hak onu, kendisinden mukarrebînin içtiği bir kaynak olarak tanıtmıştır. Mukarrebîn (ilâhî huzurda yakınlık elde etmiş ârifler) dünyada ve ahirette ondan katıksız olarak içerler, diğerlerinin içeceklerine ise ondan karıştırılır.

Âriflerden biri demiştir ki: "İlâhî sıfatların tecellilerine mazhar olanlar, Cenâb-ı Hakk'ı müşahede edenler gibi kuvvetli değildir. Bunun için mukarrebîn, Allah Teâlâ'nın zatını ve sıfatlarını birlikte müşahede ettiklerinden, içine hiçbir şey karıştırılmayan tesnîmden içerler."[427]

Çünkü onlar, dünyada ilâhî sevgilerine hevânın bulanıklığını karıştırmadılar; Allah da ahirette onlara içine hiçbir şey karıştırılmayan safi içecekten içirdi. İşte gerçek yarış bu makamı elde etmek için olmalıdır. Bu konuda bir şair der ki:

"Ey sevgili, sen yanımda bulununca, benim ruhum ve reyhanımsın. Sen benden ayrılınca, dünya bana zindan olur. Ben senin arzuladığın şeyler için yarışmaz ve seni kıskanmazsam, ne için yarışacağım! Sen sevgilisi olunca nefsim nasıl beğenmez; herkes cinsine meyleder, ben de sana meylettim."

Ebrâr (iyiler, cennette elde edecekleri) nimetler için yarışır; mukarrebîn ise nimetin sahibine ulaşmak için yarışır. Ebrâr, bedenlerin zevk aldığı nimetler için yarışır; mukarrebîn ise ruhların zevk aldığı nimetler için yarışır. Allah'ın kulundan razı olması en büyük nimettir. İşte en büyük kurtuluş budur. Allah Teâlâ bizi, rızasına ve cemalini müşahedeye ulaşmak için yarışanlardan eylesin. Âmin ...

---

427 Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, 2/382.

Müminlerin Kâfirlere Güleceği Gün

Cenâb-ı Hak sonra, kâfirlerin ahiretteki halinden bahsederek şöyle buyurdu:

اِنَّ الَّذِينَ اَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَاِذَا
مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَاِذَا انْقَلَبُٓوا اِلٰٓى اَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ
﴿٣١﴾ وَاِذَا رَاَوْهُمْ قَالُٓوا اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ لَضَٓالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَٓا اُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ
حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى
الْاَرَٓائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

29. *Şüphesiz suçlular (kâfirler) iman edenlere gülüyorlardı.*

30. *Müminler yanlarından geçerken, birbirlerine kaş göz ederek onlarla alay ediyorlardı.*

31. *Evlerine döndüklerinde* (müminlere yaptıklarından) *keyif duyarak dönüyorlardı.*

32. *Müminleri gördükleri vakit, "İşte, bunlar yoldan sapmış* (aldatılmış) *kimselerdir" diyorlardı.*

33. *Halbuki onlar, müminlerin başına bekçi olarak gönderilmemişlerdi.*

34. *İşte bugün de müminler kâfirlere gülerler.*

35. *Koltuklar üzerinde* (onları) *seyrederler.*

36. *Nasıl, kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Şüphesiz suçlular,* Ebû Cehil, Velîd b. Mugîre, Âs b. Vâil ve benzeri kâfirler, Ammâr, Suheyb, Habbâb ve Bilâl gibi *iman edenlere* onlarla alay etmek için *gülüyorlardı. Müminler yanlarından geçerken, birbirlerine kaş göz ederek onlarla alay ediyorlardı."* Onları ayıplamak ve kınamak için birbirlerine kaş göz işareti yapıyorlardı Rivayet edildiğine göre Hz. Ali [radıyallahu anh], bir grup müslümanla birlikte Hz. Peygamber'e geliyordu; münafıklar onlarla alay ettiler, gülüştüler ve birbirlerine kaş göz işareti yaparak, "Şu efendiye bakın!" dediler. Hz. Ali, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanına ulaşmadan bu âyet indi.[428] Bu rivayete göre âyet Medine'de inmiştir.

"O kâfirler, *evlerine döndüklerinde* müminler hakkındaki kötü konuşmalarından ve onlarla eğlenmelerinden *keyif duyarak dönüyorlardı."* Yahut yaptıklarından hoşlanarak evlerine dönüyorlardı.

"*Kâfirler, müminleri gördükleri vakit, 'İşte, bunlar yoldan sapmış,* aldatılmış *kimselerdir' diyorlardı."* Yani kâfirler, "Onlar Muhammed tarafından aldatılmışlar, doğru yoldan sapmışlar, ahirette bekledikleri nimetler için dünya lezzetlerini terketmişler, hazırı bırakıp ileride olacak şeylere yönelmişler, hakikati (maddeyi ve dünyayı) bırakıp hayalin (görünmeyen şeylerin) peşine düşmüşlerdir, onların bu hali tam bir sapkınlıktır!" diyorlardı. Bu zavallı kâfirler, kendilerinin aldandıkları ve içine daldıkları işlerin asıl sapkınlık olduğunun farkında değillerdi. Allah Teâlâ buyurdu ki:

"*Halbuki onlar, müminlerin başına bekçi olarak gönderilmemişlerdi."* Yani kâfirler, müslümanların amellerini yazmak ve hallerini kontrol etmek için gönderilmediler. Kâfirler müminler hakkında böyle söylüyorlar, oysa onlar Allah Teâlâ tarafından müminleri izlemek, amellerini kontrol etmek, iyi ve kötü hallerine şahitlik yapmak için görevlendirilmediler; aksine onlara nefislerini ıslah etmeleri emredildi. Onların

---

428 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/407; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/229.

bununla meşgul olmaları, başkalarının kusurlarını araştırmalarından daha hayırlı ve daha gereklidir.

"İşte bugün de yani ahirette *müminler kâfirlere gülerler."* Müminler, kâfirleri dünyadaki izzet ve kibirlerinden sonra ahirette elleri bağlanmış, türlü azaplarla sarılmış, hakir ve zelil bir hale düşmüş vaziyette görünce gülerler. "Cennetteki *koltukları üzerinde* azaptan yana emniyet ve güven içinde otururlar ve kâfirlerin perişan hallerini *seyrederler."* Kâfirler dünyada müminlere düşman oldukları için, onları azap içinde görmek müminleri sevindirir.

Kâ'b el-Ahbâr demiştir ki: "Cennetle cehennem arasında bir pencere vardır. Mümin, dünyada ona düşman olan kâfirin haline bakmak istediğinde o pencereden bakar."[429] Şu âyet bunun delilidir:

"Mümin, dünyadayken tanıdığı kâfiri görmek için *bakınır ve onu cehennemin ortasında bulur"* (Sâffât 37/55). Bunun üzerine, kâfirler dünyadayken onlara güldükleri gibi, müminler de onlara gülerler. Bu, kâfirlerin yaptıklarına uygun bir karşılıktır. Müminler, koltukları üzerinde oturarak, kâfirlerin içinde bulunduğu kötü hale bakarak gülerler.

Şöyle denilmiştir: Kâfirler için cennetten bir kapı açılır; onlara, "Haydi gelin, girin" denir. Kapıya ulaştıklarında, cennet kapısı kapanır. Perişan halde geri dönerler. Bu durum defalarca tekrar eder. Müminler de bu duruma bakıp gülerler. Bu rivayet pek sıhhatli değildir. *"Nasıl, kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?"* âyeti bunu reddetmektedir. Çünkü müminlerin kâfirler gülmesi, onların dünyada müminlere gülmesinin karşılığıdır; öyle ise durumların birbirine benzer olması gereklidir.

Âyete şu anlam da verilmiştir: Müminler kâfirlere, müminlerle alay etmelerinin cezası verildi mi verilmedi mi diye bakarlar!

---

429 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/408.

Bir diğer mana: Müminler, cehennemdeki düşmanlarına bakarlar.

Yahut müminler, içinde bulundukları cennet nimetlerine bakarlar.

Sonra, yeni ve ayrı bir cümlede şöyle buyruluyor: *"Nasıl, kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?"* Yani bu alçaltıcı azaba atılmakla kâfirler hak ettikleri cezayı bulmuş oldular mı? Buradaki sorunun manası şudur: Evet, onlar hak ettikleri cezayı buldular.

29-36. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kâfirlerin, zayıf müslümanlara söylediklerini, Hak'tan uzak müslümanlar da manevi terbiyeye girmiş zikir ehline söylerler. Halbuki o gafiller, zikir ehlinin başına kontrolcü ve bekçi olarak gönderilmediler. Hakikatler ortaya çıktığında, zikir ehli olanlar mukarrebîn âriflerle birlikte âli makamlara yükseltildiklerinde, bu gafiller de amel defterini sağından almış gafil müminlerle avam derecesinde kaldıklarında, işte o zaman, onların dünyada ehl-i zikre güldüğü gibi ehl-i zikir de onlara güler.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ileten O'dur.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Mutaffifin sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(84) İNŞİKÂK SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: İnşikâk sûresi Mekke döneminde inmiş olup yirmi beş âyettir. Sûre, adını birinci âyette geçen "inşakka" fiilinin masdarı olan "inşikâk" kelimesinden almıştır. **İnşikâk**, "yarılmak" demektir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrede, *"Nasıl, kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?"* (Mutaffifîn 83/34) buyruldu. Onların cezalarını bulacakları gün, kıyamet günü olup Allah Teâlâ bu sûrenin başında o günden bahsederek şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ
مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Gök yarıldığı,***

2. ***Rabb'inin buyruğunu dinlediği zaman ki onun yapması gereken de budur.***

3. ***Yeryüzü yayılıp dümdüz edildiği,***

4. ***İçindekileri atıp boşaldığı,***

5. ***Rabb'inin buyruğunu dinlediği zaman ki onun yapması gereken de budur*** *(O zaman insan yaptıklarını karşısında bulur!).*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Gök yarıldığı zaman ..."* Yani gök, meleklerin bulutların içinden inmesi için kapı kapı yarılıp açıldığı zaman. *"Ve Rabb'inin buyruğunu dinlediği zaman ..."* Âyetteki "ezine" fiili, "dinlemek" anlamındadır. Ezine fiilinin dinlemek anlamında kullanıldığı bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Allah Teâlâ, Kur'an'ı teganni (güzel ses ve nağme) ile okuyan bir peygamberi dinlediği gibi, kimseyi dinlemedi."[430]

Yani gök, Allah Teâlâ'nın emrini dinler, O'na boyun eğer. Allah onun yarılmasını istediği zaman ilâhî kudretle derhal yarılır, aldığı emri uygulamaktan çekinmez ve geri durmaz. *"Hem onun yapması gereken de budur."* Yani onun için hak olan ve gereken şey, Rabb'inin emrini dinleyip itaat etmesidir; çünkü onu yoktan var eden ve düzene koyan Allah Teâlâ'dır.

"Yer yayılıp dümdüz edildiği zaman ..." Yani yer küresi, üzerindeki dağlar ve tepeler birbirine çarparak dağılıp toz haline geldiği ve yer dümdüz olduğu zaman.

---

430 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, nr. 6024; Müslim, Müsâfirîn, 234.

Âyete şu mana da verilmiştir: Yer yarılıp parçalanarak kitap sayfaları gibi dürüldüğü zaman.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Yeryüzü, Ukâz panayırı gibi dümdüz edildiği zaman ..."

"İçindekileri atıp boşaldığı zaman ..." Yani yer, içindeki ölüleri ve hazineleri dışarı attığı zaman. Şu âyet de bu durumu haber vermektedir:

"Yer, içindeki ağırlıkları dışarı çıkardığı zaman" (Zilzâl 99/2). Yer içinde ne varsa hepsini boşaltır, içinde hiçbir şey kalmaz. Bu durum, işin ciddiyetini ve tehlikenin büyüklüğünü haber vermektedir. Bu, hamile bir kadının vakti gelmeden önce (dehşetli bir durumla karşılaştığı için) karnındaki çocuğu doğurmasına benzer.

"Yer, Rabb'inin buyruğunu dinlediği zaman." Yani yer, Rabb'inin, "İçindekileri dışarı at ve onları tamamen boşalt" emrini dinleyip derhal itaat ettiği zaman. *"Hem onun yapması gereken de budur."* Yani onun Rabb'inin emrine boyun eğmesi ve verilen emri yerine getirmesi, hakikaten gerçekleşecek bir olaydır. Fakat bu, daha önce böyle değil de şimdi böyle oldu manasında değildir; yerin Allah'ın emrini dinleyip itaat etmesi zaten mevcut olan bir durumdur. Onun yapması gereken de budur. Yerin Rabb'inin buyruğunu işitmesi ve yerine getirmesi gerçek bir olaydır. Göğün yarılması için de aynı şeyler söylenir. Açıklama için Ebüssuûd'un tefsirine bakınız.[431]

Âyette, bunlar gerçekleştiği zaman ne olacağı gizli tutulmuştur. Bunun manası şudur: O zaman öyle korkunç olaylar gerçekleşir ki dil onları ifade etmekten aciz kalır.

Yahut bunun cevabı, daha önce Tekvîr ve İnfitâr sûrelerinde verildiği için, onlarla yetinilip burada tekrar edilmedi. O sûrelerde verilen cevap şudur: Kıyamet koptuğu zaman, herkes, dünyada yaptığı amelleri görür, bilir ve karşılığını alır.

---

431 bk. Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/400.

Yahut bunun cevabı, az sonra gelen, *"Sonunda O'na kavuşacaksın"* âyetinde belirtilen durumdur. Yani gök yarıldığı, yeryüzü dümdüz edildiği (kıyamet koptuğu) zaman, insan, ulaşmak için çırpınıp durduğu şeye ulaşır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

1-5. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Fecrin gecenin karanlığından çıkıp aydınlanması gibi, ruhların seması bedenin karanlığından çıkıp aydınlandığı zaman, yani bedenin karanlığı ruhlar âleminin nurunda kaybolduğunda, varlıkların hakikati ezelî ilimdeki haliyle ortaya çıkar; sonradan yaratılan varlıklar silinip yok olur; ebedî olan zat kalır.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah Teâlâ kâinatı yerinden söküp değiştirmek istediği zaman, göklerin ve yerin üzerine azametinin ve kibriyasının heybetini atar; bu azamet ve kibriya tecellisinin etkisiyle gök parçalanır, yer dümdüz olur. Üzerlerindeki ilâhî tecellinin ağırlığından dolayı göklerin ve yerin parçalanıp dağılması da haklarıdır. Çünkü bu ilâhî tecelli onları parçalar. Onlar, Rablerine boyun eğip buyruğuna itaat ederler. Hem onlar nasıl itaat etmesinler ki, Allah'ın kudret elinde bir hardal tanesinden daha hafiftirler. Bakınız Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] ne buyurdu:

'Kâinat Rahmân'ın elinde, bir hardal tanesinden daha hafiftir.'

Allah Teâlâ aynı şekilde âriflerin ruhlarına ve sevenlerin kalplerine de azamet ve kibriyası ile tecelli eder; o zaman ilâhî nurun heybetinden ruhlar parçalanır, kalpler sarsılır. İlâhî heybet inince mukarrebîn âriflerin kalpleri de aynı hale düşer. Allah Teâlâ konuyla ilgili bir âyette şöyle buyurmuştur:

'Sonunda kalplerinden dehşet giderildiği zaman, 'Rabb'iniz ne buyurdu?' derler. Şefaat sahipleri de, 'Hakk'ı buyurdu!' derler. O, yüce ve uludur' (Sebe' 34/23).

Âriflerden biri demiştir ki: İlâhî emir hitabı, bedene (kullara) ulaştığı zaman, bazısı itaat eder, bazısı isyan eder. İlâhî heybet hitabı gelince ise her şeyi yok eder, onun karşısında kimse konuşamaz. *'Gök yarıldığı zaman ...'* âyetinde olduğu gibi ... Allah göğe heybetle, 'Yarıl!' emrini verince gök yarıldı, Rabb'inin buyruğuna kulak verdi, emrine itaat edip teslim oldu. Böyle yapması da gerekiyordu; çünkü onu Allah yoktanvaretti."[432]

İnsanın bedeni, kulluk için hazır hale getirildiğinde, beden mücâhede ve riyâzetle yumuşayarak ilâhî hükümleri uygulayacak kıvama geldiğinde, içindeki çirkin huyları ve kusurlu işleri dışarı atıp hepsinden temizlendiğinde, Rabb'inin ibadet ve kulluk emirlerine kulak verdiğinde hakikat ortaya çıkar. Yani o zaman kul öyle sırlara ve bilgilere ulaşır ki onları dil ifade edemez, onlar işaretle bile tesbit edilemez.

Hakikate Ulaşma Yolu

Cenâb-ı Hak sonra, insanı bu büyük sırra ulaştıracak şeyleri elde etmeye teşvik ederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ كَدْحاً فَمُلَاقٖيهِۚ ﴿٦﴾ فَاَمَّا
مَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ بِيَمٖينِهٖۙ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَاباً يَسٖيراًۙ ﴿٨﴾
وَيَنْقَلِبُ اِلٰٓى اَهْلِهٖ مَسْرُوراًۜ ﴿٩﴾ وَاَمَّا مَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ وَرَٓاءَ ظَهْرِهٖۙ
﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُوراًۙ ﴿١١﴾ وَيَصْلٰى سَعٖيراًۜ ﴿١٢﴾ اِنَّهُ كَانَ فٖٓي اَهْلِهٖ
مَسْرُوراًۜ ﴿١٣﴾ اِنَّهُ ظَنَّ اَنْ لَنْ يَحُورَۚ ﴿١٤﴾ بَلٰٓى اِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهٖ بَصٖيراًۜ ﴿١٥﴾

---

432 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/495-496.

6. Ey insan! Şüphesiz, sen Rabb'ine (ulaşma yolunda) çabalayıp durmaktasın ve sonunda O'na kavuşacaksın.

7. Kime kitabı sağından verilirse,

8. O, kolay bir şekilde hesaba çekilir.

9. Sevinçli olarak ailesine döner.

10. Fakat kime kitabı arkasından verilirse,

11. "Yetiş ey ölüm!" diye bağırır,

12. Ve alevli ateşe girer.

13. Çünkü o, (dünyada iken) ailesi içinde mutlu idi.

14. Hiçbir şekilde Rabb'ine dönmeyeceğini sanırdı.

15. Hayır! Sandığı gibi değil! Şüphesiz Rabb'i onu görmekteydi.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey insan! Şüphesiz sen, seni Rabb'ine ulaştıracak yolda çabalayıp durmaktasın."* Buradaki hitap bütün insanlaradır. Yani ey insan, sen O'na giden bir yoldasın ve bu yolda (iyi kötü işler içinde) var gücünle çalışıp çabalamaktasın. Çünkü elindeki zaman uçup gitmekte ve sen her an ömründen bir parça kaybetmektesin. Bu halinle sen, hızla ölüme doğru gitmektesin; *"Sonunda Rabb'ine kavuşursun."*

Şerefeddin-i Tîbî, müfessirlerin imamı Fahreddin-i Râzî'den naklen demiştir ki: "Bu âyette ince bir nükte vardır ki o da şudur: Bu dünya hayatının bitmesiyle müminin sıkıntı ve yorgunluğu bitecek ve ondan sonra ebedî saadet ve rahatlığı başlayacaktır."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Eğer insanın çabası yüce Mevlâ'sına ulaşmak içinse, öldükten sonra onun için devamlı bir vuslat gerçekleşir ve

insan ebedî olarak rahatlığa, huzura, cennetlere ve ilâhî rızaya ulaşır. Kulun çabası cennetteki hûriler ve köşkler içinse, ona da sürekli sevinç müjdesi verilir; çok kere ruhu temenni ettiği şeye ulaşır. Şayet kulun çabası, dinini yaşamakla birlikte dünya nimetlerini de elde etmek içinse, ölümle yorgunluğundan kurtulup rahatlığa ulaşır. Eğer kulun çabası, kulluktaki kusuruyla birlikte nefsanî hazlarına ve şehvetlerine dalmak içinse, o, ölümle bir yorgunluktan diğer yorgunluğa geçer. Kötü halden ve âkıbetten yüce Allah'a sığınırız.

Ebû Bekir Verrâk demiştir ki: "Sen, Rabb'ine karşı bir muamele içindesin; bu dünyada yaptıkların yarın büyük günde getirilip önüne konacaktır; öyle ise Rabb'ine karşı seni utandırmayacak bir muamele içinde ol!"

Cenâb-ı Hak kendisine kavuştuktan sonra insanın karşılaşacağı durumları açıklayarak şöyle buyurdu: "*Kime kitabı* yani amel defteri *sağından verilirse o kolay bir şekilde hesaba çekilir.*" Hesabı kolay ve kısa yoldan bitirilir. O, iyiliklerine mükâfat verilen, kötülükleri ise affedilen bir kimsedir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"*Kim, ince bir hesaba tâbi tutulursa azaba uğrar.*" Orada bulunanlar,

"Yâ Resûlallah, âyette, '*Kitabı sağından verilenler kolay bir hesaba çekilir*' buyrulmuyor mu?" diye sordular, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"*O, kulun amellerinin ona sunulup gösterilmesidir. Kimin hesabı tartışmalı geçerse azaba uğrar*"[433] buyurdu.

Kula amelinin sunulması, ona, önce, "Sen falan falan işi yaptın" diye yaptıklarının haber verilmesi, sonra da, "O yaptığın kusurları dünyada örtmüştüm, bugün de affediyorum!" denilmesidir.

"*O, sevinçli olarak ailesine döner.*" Onun yanına döneceği ailesi hakkında şu açıklamalar yapılmıştır:

433 Buhârî, Rikâk, 49, Tefsiru Sûre (84) 1; Ahmed, *Müsned*, 6/103.

Eğer mümin iseler akrabalarının yanına sevinçle döner.

Müminlerin yanına sevinçle döner.

Cennetteki ailesinin, hûri ve gılmanların yanına sevinçle döner.

Kendinden önce hesabı bitmiş ve amel defterini sağından almış ailesinin yahut akrabalarının yanına sevinçle döner.

Eğer, Vâkıa sûresinde geçtiği gibi, insana kitabının yani amel defterinin berzahtaki karşılaşma anında verildiğini söylersek, ruhlar sualden sonra sevinçle ailesine ve akrabalarının yanına dönerler. Kul mesrur bir şekilde yani haline sevinerek ve, *"Alın, kitabımı okuyun"* (Hâkka 69/19) diyerek ailesinin yanına döner. Yahut Rabb'ine kavuşmanın ve sürekli O'nunla olmanın sevinciyle ailesinin yanına döner.

Uyarı: İnsanlar, hesap konusunda farklı kısımlara ayrılırlar: Bazıları için hiçbir hesap ve uyarı olmaz. Onlar, Allah'ın zatında fâni olmuş, mukarrebîn (ilâhî huzurda özel yakınlık elde etmiş) âriflerdir. Bazıları kolay bir şekilde hesaba çekilir. Onlar, iyi, salih kullardır. Bazıları ince bir hesaba tâbi tutulur ve azaba uğratılır, sonra şefaatle kurtarılır. Onlar, müminler içinde haklarında ilâhî vaadin gerçekleştiği günahkârlardır. Bazıları ise ince bir hesaba tâbi tutulur ve ebedî azaba atılır. Onlar, kâfirlerdir. Allah Teâlâ, şu âyetiyle onlara işaret etmektedir:

"Fakat kime kitabı arkasından verilirse ..." Denilmiştir ki: Bu kimsenin sağ eli, boynuna bağlanır, sol ise sırtına konur, böylece amel defteri arkasından verilir.

Bazıları da şöyle demişlerdir: Onun göğsünden bir delik açılır, sol eli arkasına çıkarılır, böylece amel defteri sol eline arkasından verilir.

"O, 'Yetiş ey ölüm!' diye bağırır. Ölüp yok olmak ister. Fakat ölmeyip, *alevli ateşe girer. Çünkü o,* dünyada iken *ailesi içinde mutlu idi."* Onlarla birlikteyken, inkârından dolayı memnundu ve öldükten sonra dirilmeye iman edenlere gülerdi.

Şöyle denilmiştir: O, sürekli nefsine tâbi olan ve hevâsının keyfini yerine getirmekle meşgul biriydi.

"O, öldükten sonra dirilmeyi inkâr eder ve *hiçbir şekilde Rabb'ine dönmeyeceğini sanırdı. Hayır! Sandığı gibi değil!* O, muhakkak Rabb'ine dönecektir. *Şüphesiz Rabb'i onu görmektedir.*" Yani onu yaratan Rabb'i, onu ve cezayı gerektiren bütün amellerini görmektedir. Öyle ki onun hiçbir hali Rabb'ine gizli değildir; öyle ise onun Rabb'ine döneceği ve yaptıklarının hesabını vereceği kesindir.

6-15. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey Allah'a vuslatı talep eden insan! Sen, Rabb'ine ulaşmak için mücâhede ve riyâzetle çabalayıp durursun ve sonunda fenâ fillâh ve bekâ billâh makamında Rabb'ini müşahede ederek O'na kavuşursun.

Kim, ezelî ilimde cennetlik ve saadet ehlinden olduğu yazılmış olan kitabını sağından alırsa o, kolay bir şekilde hesaba çekilir. O, dünyada bir kusur işlerse, bir şekilde edeplendirilir, ahirete hesap bırakılmaz. O ailesenin yani Allah için sevdiği kardeşlerinin yanına Mevlâ'sına kavuşmanın sevinciyle döner.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "O, Rabb'ine kavuşmanın, O'na yakınlık ve vuslattan elde ettiği nimetlerin sevinciyle ailesinin yanına döner. Bu, maneviyat yolunda orta halde olan kimseye ait bir durumdur. Kim gerçek vuslata ulaşır ve Allah'ın ehli (has dostu) olursa, O'ndan ayrılıp da başkasının yanına gitmez."

Ezelde hakkında hızlân (cehennemlik) yazılmış olan kitabı arkasından verilen kimseye gelince o, Allah'a yönelmekten gafil olduğu ve ilâhî daveti göz ardı ettiği için, "Yetiş ey ölüm!" diye bağırır, kıyamet günü yok olmayı temenni eder; sonra kalbi Allah'tan kopma ve ilâhî huzurdan uzaklaştırılma azabına girer. O, dünyada iken sevinç ve rahatlık içindeydi, ailesi ve akrabaları ona güzel davranırlardı, ona eziyet

eden kimse yoktu. Bütün bunların içinde o, isyanlara devam ediyordu. İşte bu hal, istidraçtır (kulun, mevcut haline aldanıp yavaş yavaş azaba yaklaşmasıdır).

Allah dostlarının hâli ise böyle değildir. Bunun için kendisine eziyet edilmeyen bir veli bulamazsın. Eziyet ve sıkıntı veliyi Rabbine doğru koşturur. Sûfilerden biri demiştir ki: "Nikâhı altında kendisine eziyet eden bir kadın bulunmayan veli çok azdır."

O cahil ve gafil kimse, dünyada ve ahirette Rabb'ine döneceğini ve O'na hesap vereceğini hiç zannetmiyordu. Bilakis Allah onu huzuruna döndürür ve ona en ufak amelinin dahi hesabını sorar. Çünkü O, kulunun zâhirini ve bâtınını görmektedir.

Herkes Allah'a Dönecektir

Cenâb-ı Hak sonra, herkesin ilâhî huzura döneceğini yeminle haber vererek şöyle buyurdu:

فَلَٓا اُقْسِمُ بِالشَّفَقِۙ ﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَۙ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَۙ
﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍۜ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَۙ ﴿٢٠﴾
وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَۜ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
يُكَذِّبُونَۘ ﴿٢٢﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَۘ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍۙ
﴿٢٤﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

16. *Yemin ederim şafağa,*

17. *Geceye ve içinde topladıklarına,*

18. *Dolunay halini aldığı zaman aya ki,*

19. ***Şüphesiz siz halden hale geçersiniz.***

20. ***Böyleyken onlara ne oluyor da iman etmiyorlar?***

21. ***Kendilerine Kur'an okunduğu zaman secde etmiyorlar.***

22. ***Tam aksine, inkâr edenler (onu) yalanlıyorlar.***

23. ***Halbuki Allah, içlerinde ne sakladıklarını çok iyi bilmektedir.***

24. ***Onlara acı bir azabı müjdele!***

25. ***Ancak iman edip de salih ameller işleyenler başka. Onlar için bitmez tükenmez bir mükâfat vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuyor ki: *"Yemin ederim şafağa."* Şafak, güneş battıktan sonra, batı tarafında ufukta görülen kırmızılıktır. Yahut kırmızılığın peşinden gelen beyazlıktır. Ona inceliğinden dolayı "şafak" denilmiştir. Kalbin inceliğinin bir sonucu oluşan şefkat de bu manadadır.

"Geceye ve içinde topladıklarına yemin ederim." Gecenin içinde topladıkları, hayvanlar ve diğer varlıklardır. Yahut gecenin topladığı karanlık, yıldızlar ve gece teheccüd namazına kalkanlardır.

"Ayın on beşinde ışığını toplayıp *dolunay halini aldığı zaman aya yemin ederim ki şüphesiz siz halden hale geçeceksiniz."* Bir halden sonra başka bir halle karşılaşacaksınız. Onların her biri şiddet ve korkunçluk bakımından öncekine benzer. Ölümün şiddetli halleri gibi ... Ölümü kabir takip eder, ondan sonra yeniden dirilmek, sonra mahşerde toplanmak, sonra hesap, sonra mîzan (amellerin tartılması, sonra sırat gelir.

Yahut yaratılırken bir halden diğerine geçersiniz ki bu haller şu sırayla başınıza gelir: Önce nutfe, sonra rahme yapışan bir madde (alaka), sonra bir et parçası, sonra cenin, sonra dünyaya çıkış, sonra çocukluk, sonra olgunluk, sonra yaşlılık, sonra ihtiyarlık ve sonra ölüm. Pe-

şinden yukarıda bahsedilen hallerden sonra cennete veya cehenneme giriş gelir.

Hikmet sahiplerinden biri, insanın nutfe ile başlayıp ölümle biten dönemde otuz yedi safha geçirdiğini söyleyerek bunları saymıştır Bunlar, insanın anne rahminde geçirdiği safhalarla çocukluk, gençlik, olgunluk, yaşlılık ve aşırı ihtiyarlıkla sonuçlanan hayat devreleridir. *"Şüphesiz siz halden hale geçersiniz"* âyetinin manası budur.[434]

Âyete şu anlam da verilmiştir: Siz, sizden öncekilerin gidişatına uyarsınız; onların yaşarıklarını siz de yaşarsınız.

Âyet, diğer bir okuyuşa göre Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] hitap etmektedir. O zaman âyete şu manalar verilmiştir:

Resûlüm sen, kâfirlerle mücadelende bir halden diğerine geçersin.

Sen, bir ülkenin fethinden diğerinin fethine geçersin.

Sen, İsrâ gecesi göklerde yükselerek, bir gökten diğerine geçersin.

Sen, yaşadığın günlerde farklı halleri yaşarsın: Önce peygamber olarak gönderiliş, sonra davet, sonra hicret, sonra cihad, sonra beldelerin fethi, sonra hac, sonra kullara veda, sonra ebedî âleme yolculuk, sonra ahirette şefaat etme, sonra ebedî nimet yurdu cennete yerleşme hallerini yaşarsın.

Âyette geçen ve "hal" manası verdiğimiz "tabak" kelimesi, birçok anlama gelir. Birbirine uyan, üste konan, bir şeyin kapağına, örtüsüne tabak ve tabaka dendiği gibi; derece, hal ve durumlara da tabaka denir. Bu kelime, insan bünyesindeki ve insanlık tarihindeki gelişmeler için kullanıldığı gibi; asır, millet, yeni nesil ve yirmi senelik süre için dekullanılır.[435]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Hal böyleyken onlara ne oluyor da iman etmiyorlar?"* Yani kıyamet günü durum anlatıldığı gibi ola-

---

434 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/411-412.

435 Geniş açıklama için bk. Elmalılı, *Hak Dini*, 9/88-89 (sad. Azim Dağıtım).

cakken onlara ne oluyor ki O'na iman etmiyorlar? Onları imandan alıkoyan şey nedir? Halbuki bütün deliller iman etmeyi gerektirmektedir.

"Kendilerine Kur'an okunduğu zaman secde etmiyorlar." Ona boyun eğmiyorlar. Onları bundan alıkoyan nedir?

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir gün, *"Secde et, Rabb'ine yaklaş"* (Alak 96/19) âyetini okuyunca, kendisi ve beraberindeki müminler secde ettiler. Kureyş müşrikleri ise el çırparak ve ıslık çalarak onların başları üzerinde gürültü yapıp olaya tepki gösterdiler. O zaman bu âyet indi.

Ebû Hanîfe, bu âyetten, tilavet secdesinin vâcip olduğu sonucunu çıkarmıştır. (Çünkü onda, secde etmeyenler kınanmaktadır).

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh], "Mufassal sûrelerde[436] secde âyeti yoktur" demiştir. İmam Mâlik de bu görüştedir.

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh], bu âyeti okuyunca secde etmiş ve sonra, "Vallahi Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] bu âyette secde ettiğini gördükten sonra, ben de her okuyuşumda secde ettim" demiştir.[437]

Enes b. Mâlik'in ise [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın arkasında namaz kıldım; İnşikâk sûresini okurken bu âyete geldiklerinde secde ediyorlardı."

İhtimal ki onlara, bu âyette secde edilmesinin kaldırıldığı haberi ulaşmadı.[438]

Hasan-ı Basrî'den rivayet edildiğine göre, bu âyette secde etmek vâcipdeğildir.[439]

---

436 Çoğunluğun görüşüne göre mufassal sûreler, Hucurât sûresinden başlayıp Kur'an'ın sonuna kadar olan sûrelerdir.

437 Buhârî, Sücûdü't-Tilâve, nr. 1074; Müslim, Mesâcid, 111; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 8/377.

438 Müfessirimiz Ahmed İbn Acîbe, İbn Abbas'ın rivayetine göre, kısa sûrelerde secde âyetinin bulunmadığını söyleyen İmam Mâlik'in görüşüne tâbi olarak bu değerlendirmeyi yapmıştır (mütercim).

439 Rivayet ve açıklamalar için bk. Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/402-403.

"Aksine o inkâr edenler, kıyametin bahsedilen hallerini ve korkunç durumlarını anlatan Kur'an'ı *yalanlıyorlar."* Halbuki onların önüne bunu tasdik etmelerini gerektiren birçok delil kondu. Onlar, Kur'an'ı yalanladıkları için, o okunduğu zaman boyun eğmiyorlar. *"Halbuki Allah,* inkâr, haset, düşmanlık ve kin olarak içlerinde ne sakladıklarını *çok iyi bilmektedir."* Yahut Allah, onların amel defterlerinde hangi kötü amelleri biriktirdiklerini ve kendileri için ne tür azaplar hazırladıklarını bilmektedir.

"Onlara acı bir azabı müjdele!" Onlara, etkisi yüzlerinde gözükecek olan acı haberi duyur.

"Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar için bitmez tükenmez bir mükâfat vardır." Onların mükâfatı hiç bitmez. Yahut onlar, kendilerine ihsan edilen mükâfatla minnet altına sokulmazlar; verilen nimetler başlarına kakılmaz.

16-25. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, imanın başlangıcındaki ve nihayetindeki nura yemin etti. Ayrıca hicap gecesinin yani kalplerin perdelenmesinin kapsadığı amel çeşitlerine yemin ederek buyurdu ki:

Şafağa yemin ederim. İmanın başlangıcındaki nura yemin ederim. O nur, şafağın beyazı gibidir. Işığı kuvvetli değildir.

Geceye ve içinde topladıklarına yemin olsun. Kalplerin perdelenme haline, kendini ibadete veren âbidlere, zâhidlere, ebrâra ve müttaki âlimlere yemin olsun.

Nuru artmaya ve delili kuvvetlenmeye başladığı zaman iman ışığına da yemin olsun ki ey sâlikler, siz, müşahede güneşine ulaşana kadar bir halden diğer hale geçip durursunuz.

Hallerin ilki tövbedir. Sonra manen uyanma, sonra nefsin kötü alışkanlıklarını terketmek için mücâhede, sonra murakabe, sonra ilâhî

huzura yaklaşma, sonra Cenâb-ı Hakk'ı müşahede, sonra O'nunla özel konuşma, sonra sonsuz derecelerde ilerleme gelir.

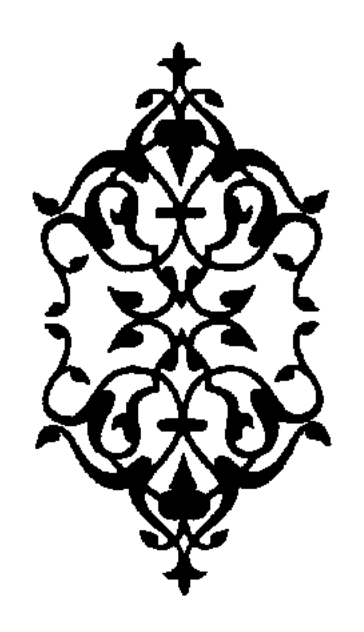
Maneviyat yolunu inkâr edenlere ne oluyor ki bu yola girip seyrü sülûk yapmaya iman etmiyorlar? Onlara bu yolu ve usulünü gösteren Kur'an okunduğu zaman ona boyun eğmiyorlar, o âyetleri hakkı ile düşünmüyorlar? Tam aksine, velilik yolunu inkâr edenler, bu âyetlerin bildirdiği hakikatleri yalanlıyorlar.

Allah onların kalplerinde sakladıkları manevi hastalıkları, kusurları ve inkârı bilmektedir. Onlara, Allah'tan uzaklık ve kalplerinin perdelenmesi azabını müjdele! Ancak velilerin yoluna iman eden, onu tasdik eden ve onlarla birlikte hak yolda gidenlere büyük bir mükâfat vardır. Bu mükâfat, müşahede makamıdır. Onlar bundan alıkonulmazlar ve mahrum bırakılmazlar. Tam aksine sonsuza dek üzerlerine ilâhî nurlar, sırlar ve keşifler akar durur. Yahut onlar, hiç minnet altına sokulmazlar, kendilerine verilenler Allah tarafından ihsan edilen ilâhî lutuflar olup asla başa kakılmaz.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ileten O'dur.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

İnşikâk sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(85) BURÛC SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Burûc sûresi Mekke döneminde inmiş olup yirmi iki âyettir. Sûre, adını birinci âyetteki "burûc" kelimesinden almıştır. **Burûc**, "burçlar" demektir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrenin son âyetinde, *"Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar için bitmez tükenmez bir mükâfat vardır"* buyruldu. Bu sûrenin 4. âyetinde de, *"Hendeklere atılanlar öldürüldüler (şehid edildiler)"* buyruldu. Allah Teâlâ sanki şöyle buyurdu: Hendeklere atılarak öldürülen müminler gibi sabrettiklerinde, onlar için büyük bir mükâfat vardır.

Şöyle denilmiştir: Allah Teâlâ kâfirlerin içinde sakladığı hile, tuzak, müminlere eziyet ve onlara türlü işkence hesaplarını bildiğini haber verdikten sonra, bu imtihanın önceki ümmetlerde de bulunduğunu bildirdi. Bu sûre, Kureyş için bir uyarı, kendilerine eziyet edilen müminler için ise bir teselli ve kalplerini iman açısından pekiştirmedir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِۙ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِۙ ﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍۜ ﴿٣﴾
قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِۙ ﴿٤﴾ اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِۙ ﴿٥﴾ اِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌۙ
﴿٦﴾ وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِن۪ينَ شُهُودٌۜ ﴿٧﴾ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ اِلَّٓا اَنْ
يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَز۪يزِ الْحَم۪يدِۙ ﴿٨﴾ اَلَّذ۪ي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدٌۜ ﴿٩﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِن۪ينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَر۪يقِۜ ﴿١٠﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Burçlara sahip göğe andolsun,***

2. ***Vaat edilen güne** (kıyamete) **andolsun,***

3. ***Şahitlik edene ve şahitlik edilene andolsun ki,***

4-5. ***İçi alevli ateş dolu hendeklerde müminleri yakarak öldürenler lânete** (ilâhî gazaba ve azaba) **uğradı.***[440]

6-7. ***O vakit, ateşin etrafında oturmuş, müminlere yaptıklarını seyrediyorlardı.***

8. ***O zalimlerin müminlerden intikam almasının tek sebebi, onların Azîz ve her türlü övgüye layık olan Allah'a iman etmeleriydi.***

9. ***O Allah ki göklerin ve yerin mülkü O'na aittir. Allah, her şeye şahittir.***

---

440 Âyete şu mana da verilmiştir: İçi alevli ateşle dolu hendeklere atılan müminler yakılarak öldürüldüler.

10. ***Şüphesiz mümin erkeklerle mümin kadınlara işkence edip sonra da tövbe etmeyenlere, cehennem azabı ve yangın azabı vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Burçlara sahip göğe andolsun ..."* Burçlar on iki tane olup şunlardır: Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Aslan, Başak, Terazi, Akrep, Yay, Oğlak, Kova ve Balık burcu.

Burcun kule, kale ve hisar manaları da vardır. Burçların hisarlara benzetilmesi, hareket halinde olan yıldızların onlara inmesi ve onlarda sabit hale gelmesi ve ayın menzillerini oluşturmaları sebebiyledir.

Yahut onlar çok büyük yıldızlar olup rahatça görüldükleri için onlara burç denmiştir.

Bir diğer yoruma göre burçlar, göğün kapıları oldukları için onlara burç denmiştir. Çünkü gökten inen şeyler onlardan çıkar.

"Vaat edilen güne andolsun ..." O, kıyamet günüdür.

"Şahitlik edene ve şahitlik edilene andolsun ..." Yani bu güne şahit olana ve o gün görülecek şeylere yemin olsun. Buna göre şahitten kasıt, o gün şahit olacak bütün varlıklardır. O gün şahit olunacak şey ise o gün görülüp yaşanacak olan hayret verici durumlar ve korkunç hallerdir. Bu yorum, "şahit olunan" kelimesiyle, "orada bulunan şey" manasının kastedilmesine göredir.

Âyetteki "şahit ve meşhûd" yani şahitlik eden ve şahitlik edilen hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Bunlardan bazılarını verelim:

1. Şahitlik eden, ümmet-i Muhammed, şahitlik edilen ise diğer ümmetlerdir. Çünkü daha önce geçtiği gibi ümmet-i Muhammed, kıyamet günü diğer ümmetler hakkında şahitlik yapacaklardır.

2. Şahitlik eden, Hz. İsâ (aleyhisselâm), şahitlik edilen ise onun ümmetidir. Şu âyet buna delildir: *"İsa dedi ki: Yâ Rabbi, ben içlerinde bulunduğum sürece onlara şahittim"* (Mâide 5/117).

3. Şahitlik eden, bütün peygamberlerdir; şahitlik edilenler ise ümmetleridir.

4. Şahitlik eden, hafaza (yazıcı) melekleridir; şahitlik edilenler ise insanlardır. Çünkü onlar, insanların yaptıklarına kıyamet günü şahitlik yapacaklardır.

Şahitlik eden, vücudun organlarıdır; şahitlik edilenler ise onların sahipleridir.

5. Şahitlik eden Allah, melekler ve ilim sahipleridir; şahitlik edilen Allah'ın birliğidir. Şu âyet bunu ifade ediyor: *"Allah şahitlik etti ki O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de buna şahitlik ettiler"* (Âl-i İmrân 3/18).

6. Şahitlik eden, bütün varlıklardır; şahitlik edilen ise onları yaratanın varlığı, O'nun hayat, kudret ve ilim gibi sıfatlarının ispatıdır.

7. Şahitlik eden yıldızdır. Bu görüş, şu hadise dayanmaktadır: *"İkindiden sonra, (akşamın olduğunu gösteren) şahit yani yıldız doğmadıkça namaz yoktur."*[441] Şahitlik edilen ise gecedir. Çünkü yıldızlar, gündüzün bittiğine ve gecenin girdiğine şahitlik etmektedir.

8. Şahitlik eden, Hacerülesved'dir; şahitlik edilen ise hacceden insanlardır. Çünkü kıyamet gününde Hacerülesved, dünyada onu öpen, ona dokunan ve onu selâmlayan insanlara şahitlik yapacaktır.

9. Şahitlik eden, cuma günüdür; şahit olunan ise arefe günüdür. Çünkü cuma günü, kulun amellerine şahitlik eder, arefe gününe ise insanlar şahit olurlar; o gün Arafat'a çıkarak ondaki rahmete şahit olurlar. Bu durum, bir hadis-i şerifte de dile getirilmiştir.[442]

10. Şahitlik eden, arefe günüdür; şahitlik edilen ise kurban kesme günüdür. Bu görüş Hz. Ali'ye aittir. Açıklamalar için İbn Cüzey'in tefsirine bakınız.

---

441 Müslim, Müsâfirîn, 292.

442 Hadis için bk. Tirmizî, Tefsîru Sûre, 85 (nr. 3339). Hadiste, âyetteki vaat edilen günün kıyamet günü olduğu, şahit olunan günün ise arefe günü olduğu belirtilmiştir.

11. Şahitlik edenler, günler ve geceler; şahitlik edilenler ise insanlardır. Konuyla ilgili bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Her yeni gün şöyle seslenir: Ben, yeni bir günüm ve onda yapılanlara şahidim. Öyle ise beni ganimet bil (hayırlı işlerle değerlendir)."[443] Gece de aynısını söyler. Bu konuda şu manadaki beyitleri okurlar:

"Dünkü günün, âdil bir şahit olarak geçti. Geride aleyhine bir şahit bırakmış oldun. Eğer dün bir kötülük yapmışsan, bugün bir iyilik yap ki onu temizlesin ve sen hamdetmiş olasın. Yapılacak bir hayrı, 'Yarın yaparım!' deme; yarın gelir ama sen hayatta olmayabilirsin! Elindeki günde bir hayır yaparsan, yarın sana fayda verir. Şunu iyi bil ki hayatın geçen zamanı geri gelmez."

Yukarıdaki âyetlerde yapılan yeminle şu bildiriliyor: *"İçi alevli ateş dolu hendeklerde müminleri yakarak öldürenler lânete uğradı."* Âyette sanki şöyle deniliyor: Bu şeylere yemin ederim ki içi alevli ateş dolu hendeklerde müminleri yakarak öldürenlerin lânete uğradığı gibi, Kureyş içindeki kâfirler de lânete uğradı.

Âyete şu anlam da verilmiştir: Gerçekten, içi alevli ateşle dolu hendeklere atılan müminler yakılarak öldürüldüler. Bu manaya göre âyetin kastı, müminlerin sahip oldukları imanda sabit durmaları, kâfirlerin eziyetlerine sabretmeleri, kendilerinden önce yaşayanların çektiği eziyetleri ve ona sabretmelerini düşünmeleri, böylece onların da kavimlerinden gördükleri eziyetlere aynı şekilde sabretmeleri ve ayrıca şunu bilmeleridir: Onlara eziyet eden kâfirler, önceki kâfirlerle aynı durumda olup onlar gibi lânetlenmiştir.

Sahih bir hadiste rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Sizden önceki ümmetler içinde bir padişah, bir de onun sihirbazı vardı. Bu sihirbaz yaşlanınca padişaha,

---

443 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 2/303; Ali el-Müttaki, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 43161.

'Ben yaşlandım, bana genç birini göndersen de ona sihirbazlığı öğretsem' dedi.

Padişah da ona bir genç gönderdi. Gencin yolu üzerinde o zamanki hak dine inanmış ibadetle meşgul bir âlim bulunmaktaydı. Genç ona uğradı, yanında oturdu ve konuşmalarını dinledi, beğendi. Sihirbaza her gittiğinde bu âlime uğrar ve yanında bir süre kalırdı. Sihirbaz ona, 'Niçin geç kaldın?' diye kızar ve döverdi. Delikanlı bu durumu âlime şikâyet etti. O da,

'Sihirbazdan korktuğunda, 'Evdekiler alıkoydular' de; ailenden çekindiğinde de, 'Sihirbaz alıkoydu' dersin' dedi.

Genç, durumu böylece idare edip giderken, bir gün yolda insanların gelip geçmesine engel olan büyük ve yırtıcı bir hayvana rastladı ve kendi kendine, 'Sihirbazın mı yoksa âlimin mi daha üstün olduğunu işte şimdi öğreneceğim' diyerek bir taş aldı ve,

'Ey Allahım, âlimin yaptıklarını sihirbazın yaptıklarından daha çok seviyorsan, şu hayvanı öldür ki insanlar yollarına devam etsinler' dedi ve taşı hayvana doğru fırlatıp onu öldürdü. İnsanlar da geçip gitti. Daha sonra delikanlı âlime gelip olayı anlattı. Âlim ona,

'Delikanlı! Şimdi artık sen benden daha üstünsün. Zira sen, bu gördüğüm mertebeye erişmişsin. Öyle sanıyorum ki sen yakında bir belaya uğratılacaksın. Böyle bir şey olursa, sakın benim bulunduğum yeri kimseye söyleme' dedi.

Delikanlı körleri, alaca hastalığına tutulmuş olanları kurtarır ve diğer hastalıkları tedavi ederdi. Padişahın o sıralarda kör olmuş bir yakını bunu duydu, değerli hediyelerle birlikte delikanlıya giderek,

'Eğer beni tedavi edersen bütün bunlar senin olacak' dedi.

Delikanlı,

'Ben kendiliğimden kimseye şifa veremem. Şifayı ancak Allah Teâlâ verir. Eğer sen yüce Allah'a inanırsan, ben O'na dua ederim, O da (dilerse) sana şifa verir' dedi.

Adam iman etti. Allah Teâlâ da ona şifa verdi. Adam eskiden olduğu gibi padişahın yanına gelip meclisteki yerini aldı. Onu bu halde gören padişah,

'Senin gözünü kim iyileştirdi?' diye sordu. O da,

'Rabbim' dedi. Bu defa padişah,

'Senin benden başka rabbin mi var?' diye gürledi. Adam,

'Benim de senin de rabbimiz Allah Teâlâ'dır' dedi.

Bunun üzerine sinirlenen padişah adamı tutuklattı ve gencin yerini gösterinceye kadar ona işkence ettirdi. Sonuçta adam gencin yerini söyledi. Delikanlı getirildi. Padişah ona,

'Delikanlı, demek senin sihirbazlığın körleri ve alaca tenli olanları iyi edecek dereceye ulaşmış. Duydum ki sen epeyce işler yapıyor muşsun, öyle mi?' diye sordu.

Delikanlı,

'Hayır, ben kimseye şifa veremem. Asıl şifa veren Allah Teâlâ'dır' dedi.

Padişah delikanlıyı tutuklattı ve âlimin yerini gösterinceye kadar ona işkence ettirdi. Neticede âlim getirildi ve kendisine, 'Dininden dön!' denildi. Âlim bu teklife yanaşmadı. Bunun üzerine padişah bir testere getirtip başının tam ortasından âlimi ikiye biçtirdi. Adamın parçalarının her biri bir yana düştü.

Sonra padişahın adamı getirildi, ona da, 'Dininden dön!' denildi. O da kabul etmedi. Padişah onu da testere ile ikiye biçtirdi, adamın parçalarının her biri bir tarafa düştü.

Daha sonra delikanlı getirildi ve, 'Dininden dön; yoksa öleceksin' diye tehdit edildi, fakat delikanlı kabul etmedi, direndi. Padişah delikanlıyı adamlarından bir gruba teslim etti ve onlara şu tâlimatı verdi:

'Bunu şu dağın tepesine çıkarın, dininden dönmeyi teklif edin, dönerse ne âlâ, dönmezse, dağdan aşağıya yuvarlayın gitsin.'

Adamlar delikanlıyı götürdüler, dağın tepesine çıkardılar. Delikanlı,

'Allahım beni bunların elinden nasıl istersen öylece kurtar' diye dua etti. Bunun üzerine dağ sallandı. Adamlar dağdan aşağıya yuvarlandılar. Gence bir şey olmadı. Genç yürüyerek padişahın yanına geldi. Padişah,

'Yanındakiler nerede, onlara ne oldu?' diye sordu. Delikanlı,

'Allah beni onların elinden kurtardı' dedi. Bunun üzerine padişah onu adamlarından başka bir grubun eline teslim ederek,

'Bunu bir gemiye bindirin, denizin ortasına götürün. Dininden dönmesini söyleyin, dönerse ne âlâ, dönmezse denize atın gitsin' dedi.

Adamlar delikanlıyı alıp götürdüler. Delikanlı,

'Allahım beni bunların elinden nasıl istersen öylece kurtar' diye dua etti. O anda denizin suları kabardı, dalgalar gemiyi altüst etti. Adamlar denize düştüler. Delikanlıya bir şey olmadı. O yürüyerek yine padişahın yanına geldi.

Padişah,

'Yanındakiler nerede, onlara ne oldu?' diye sordu. Delikanlı,

'Allah beni onların elinden kurtardı' dedi. Padişah genci öldürmekten aciz kalmış ve ne yapacağını şaşırmıştı. Delikanlı padişaha,

'Söylediklerimi yapmadıkça beni öldüremezsin' dedi. Padişah,

'Nedir onlar?' diye sordu. Delikanlı,

'Halkı geniş bir meydanda topla. Beni bir hurma kütüğüne bağla. Ok torbamdan bir ok al, yaya yerleştir. Sonra, 'Delikanlının Rabb'inin adıyla' diyerek oku at. Böyle yaparsan beni öldürebilirsin' dedi.

Padişah halkı geniş bir meydanda topladı. Delikanlıyı hurma kütüğüne bağladı. Sonra delikanlının ok torbasından bir ok aldı, yayına yerleştirdi. 'Delikanlının Rabb'i olan Allah'ın adıyla' deyip oku fırlattı. Ok, delikanlının şakağına isabet etti. Delikanlı elini şakağına koydu ve oracıkta öldü.

Bunun üzerine halk,

'Biz, delikanlının Rabb'ine iman ettik' dediler. Padişahın adamları durumu padişaha ileterek,

'Gördün mü çekindiğin şey başına geldi; halk Allah'a iman etti' dediler.

Bunun üzerine padişah, sokak başlarına büyük hendekler kazılmasını emretti. Hendekler ateşle doldurulmuştu. Padişah,

'Bu yeni dinden dönmeyen herkesi, zorla ateşe atın yahut onları ateşe girmeye zorlayın' dedi.

Emri yerine getirdiler. En sonunda kucağında çocuğu ile bir kadın getirildi, kadın bir ara ateşe girmemek ister gibi yaptı, geri durdu. Çocuk,

'Anneciğim, sık dişini, sabret, çünkü sen hak dine inanıyorsun!' diyerek onacesaretverdi."[444]

Rivayete göre, gencin ismi Abdullah b. Sâmir'dir. Sihirbazın ismi Feymiyûn'dur. Kralın ismi Zûnüvâs'tır. Kelâî, kıssanın tamamını nakletmiştir. Denildiğine göre bu hendek olayı değişik yerlerde birkaç defa meydana gelmiştir. Biri, Yemen Necrân'da, diğeri Şam'da, bir diğeri ise Fars'ta yani İran'da gerçekleşmiştir. Âyet, Necrân'daki olay hakkında inmiştir. Rivayetler için Sa'lebî'nin tefsirine bakınız.

Said b. Müseyyeb demiştir ki: "Hz. Ömer'in [radıyallahu anh] yanında bulunuyorduk. O sırada bir haberci gelerek, bir harabede yaptıkları kazıda hadiste bahsedilen zalim kralın şehid ettiği gencin cesedini bulduklarını, onun şehid edildiği haliyle elini şakağında bulduklarını, elini yanına uzattıklarında eski yerine geri götürdüğünü söyledi. Hz. Ömer de onlara bir mektup yazarak, genci buldukları gibi defnetmelerini bildirdi."

"O vakit, ateşin etrafında oturmuş, müminlere yaptıklarını seyrediyorlardı." Yani müminleri ateşte yakanlar lânete uğradılar. Onlar, hendek-

---

444 Müslim, Zühd, 73; Tirmizî, Tefsîrü'l-Kur'ân, 76 (nr. 3340); Ahmed, *Müsned*, 6/16.

lere yakın yerlere oturmuşlar, müminlere yaptıkları işkenceyi seyrediyorlardı.

Âyete şu mana da verilmiştir: Onların her biri, kendisine emir ve havale edilen işkence etme işini kusursuz yaptığını kralın yanında anlatıyor ve biri diğerine şahitlik ediyordu.

Yahut onlar, müminlere yaptıklarına kıyamet günü şahit olurlar; o gün, dilleri kendi aleyhlerine şahitlik yapar, işledikleri zulmü bir bir anlatır.

Bir diğer mana: Onlar, müminlere yaptıkları işkenceden zevk alıyorlardı, kalpleri katılaştığı için onlara hiç acımadılar. Bu anlam, âyetin ifadesine ve meşhur rivayetlere uygundur.

Bir rivayete göre, zalimler, müminleri ateşe attıklarında, kendileri de ateşin kenarında oturuyorlardı. Ateş onları sarıp yaktı ve Allah Teâlâ müminleri ateşten kurtardı. Rebî' b. Enes ve Vâhidî bu görüşte olup, *"Onlar için yangın azabı vardır"* âyetini bu manada yorumlamışlardır.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"O zalimlerin müminlerden intikam almasının tek sebebi, onların Azîz ve her türlü övgüye layık olan Allah'a iman etmeleriydi."*

Âyete şu mana da verilmiştir: Müminleri ayıplayıp hallerini inkâr etmelerinin tek sebebi, onların Allah'a iman etmeleriydi. Şu âyet bu manadadır:

"Onlar, haksız yere memleketlerinden sadece, 'Rabbimiz Allah'tır' dedikleri için çıkarıldılar" (Hac 22/40).

Âyette, Allah Teâlâ'nın, "Azîz" ve "Hamîd" sıfatlarının zikredilmesi şunun içindir: O, kendisine iman edilmesini gerektiren ve bunu hak eden vasıflara sahiptir. O, her şeye hükmü geçen, her şeye gücü yeten mutlak güç sahibidir. O'nun azabından korkulur. O aynı zamanda her türlü övgüye layık olandır; verdiği nimetlere karşılık O'na hamdetmek

gerekir. O'ndan mükâfat beklenir. Bütün bunlar şunu gösterir: Onların ayıpladığı iman etme çok büyük bir vasıftır. Kim bu vasfa sahip olan bir kimseyi ayıplar, kınar ve ona zarar vermeye kalkışırsa o, çok yanlış bir iş yapmış ve azgınlıkta haddi aşmış olur. Bu durumda o, tarifi mümkün olmayan bir azapla kendisinden intikam alınmayı hak eder.

"O Allah ki göklerin ve yerin mülkü O'na aittir." Bu durumda, onlarda bulunan bütün varlıkların, O'na ibadet yapması ve boyun eğmesi hak ve gerekli olur. *"Allah, her şeye şahittir."* Bu, onlar için şiddetli bir tehdittir. Bunun manası şudur: Allah Teâlâ, onların bütün yaptıklarını bilir ve ona göre hak ettiklerini verir.

"Şüphesiz mümin erkeklerle mümin kadınlara dinlerinden dönmeleri için baskı yapıp *işkence eden ve sonra da tövbe etmeyenlere, cehennem azabı ve yangın azabı vardır."*

Onlardan kasıt, kazdıkları hendeklerde yaktıkları ateşle müminlere işkence edenlerdir. İşkence görenlerden kasıt da bu hendeklere atılanlardır.

Yahut âyet, Allah'a iman edenleri dininden döndürmeye çalışan, onları buna zorlayan ve bunun için işkence yapan herkesi kapsamaktadır. Hendek kazanlar onların içine öncelikle girmektedir.

İbn Atıyye demiştir ki: "Âyette kastedilenler Kureyşliler'dir; çünkü onlar, İslâm'a girenlere işkence yaptılar. Âyetin, *'Sonra tövbe etmeyenler'* kısmı bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca, rivayet edildiğine göre, kazdıkları hendeklere ateş doldurarak müminlere azap edenler, inkârları üzere ölmüşlerdir. Kureyşliler'e gelince, onların bir kısmı, bu âyet indikten sonra tövbe etmiştir." İbn Atıyye'nin açıklamaları özetle verildi.

Onlara, inkârları sebebiyle ahirette cehennem azabı vardır. Onlara ayrıca dünyada yangın azabı vardır. Bu, daha önce geçtiği gibi onları sarıp yakan dünya ateşidir. Yahut o, ayrı ve büyük bir azap olup onları ahirette yakar. Böyle bir azaba uğramalarının sebebi, müminleri dinlerinden döndürmeye çalışmaları ve onları ateşe atarak yakmalarıdır.

1-10. Âyetlerin Tasavvufi İşaretleri

Sâlikin, içinde yükseldiği manevi menzillere ve makamlara yemin olsun. Bu makamlar tövbe, sabır, vera', zühd, tevekkül, rıza, teslimiyet, murakabe ve müşahede gibi yüksek makamlardır.

Âriflere vaat edilen güne yani en büyük manevi fetih gününe de yemin olsun. O, yaratılmış varlıkları görmekten çıkıp hepsini yoktan var edeni müşahede etmektir.

Cenâb-ı Hakk'ın zatına açıkça şahit olana yemin olsun. Yine O'nun yüce zatından, zatının sırlarından ve nurlarından şahit olunanlara da yemin olsun.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Şahit de şahit olunan da O'dur; O, zatını hakikatiyle kendisi görür, yani O'nu, kendisi dışında hakikatiyle hiç kimse göremez.

Şahit olan Allah Teâlâ'dır. O, cemal ve güzellik tecellileriyle tecelli ederek şahitliğini yapmıştır. Bu tecellilerin görüldüğü yer ise güzelliği yansıtan bütün varlıklardır.

Şahit olan, Allah Teâlâ; O'nun müşahede edildiği yer ise âriflerin kalpleridir. Âriflerin kalpleri O'nu, keşif yoluyla görür.

Şahit olan, sevenlerin kalpleridir; şahit olunan ise O'na kavuşmaktır. O, sevenlerin hem şahidi hem meşhûdudur. Allah, ârifin şahididir; ârif de Allah'ın şahididir."[445]

İnsanları Cenâb-ı Hakk'ın yolundan alıkoyanlar, bu yolda gidenlerin önüne engeller koyanlar lânetlenmiştir; onlar kim olurlarsa olsunlar, bunu nasıl yaparlarsa yapsınlar farketmez. Onlar, Allah'a yönelen kimselere eziyet verenlerdir. Onların, Hak yolcularından nefret etmelerinin ve onlara sıkıntı vermelerinin tek sebebi, sûfîlerin imanın kemalini ve yakîn halini elde etmeyi istemesidir. Allah'a yönelen kimselere eziyet eden ve buna tövbe etmeyenlere Allah'tan uzaklık azabı

445 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/498.

vardır. Onlar ayrıca hırs, yorgunluk, korku ve endişe azabı içinde kavrulurlar.

İman ve Salih Amel Sahiplerine Müjde

Cenâb-ı Hak sonra, kâfirlerin türlü azaplara duçar olmasına karşılık, iman ve salih amel sahiplerinin elde edeceği güzel mükâfattan bahsederek şöyle buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾ اِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ
﴿١٢﴾ اِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ
الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾ هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ﴿١٧﴾
فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾ وَاللّٰهُ مِنْ
وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ ﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

11. ***İman edip salih ameller işleyenlere gelince; onlara altından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte bu en büyük kurtuluştur.***

12. ***Şüphesiz, Rabb'inin yakalaması çok şiddetlidir.***

13. ***O, ilk olarak (yoktan) var eder; (öldükten) sonra yeniden diriltir.***

14. ***O, çok bağışlayandır, çok sevendir.***

15. ***Arşın sahibidir, şanı yüce olandır.***

16. ***O, dilediği her şeyi yapar.***

17-18. ***Sana, orduların, Firavun ve Semûd'un haberi geldi mi?***

19. ***Hayır, inkâr edenler, sürekli bir yalanlama içindedirler.***

20. ***Halbuki Allah, onları arkalarından kuşatmıştır.***

21-22. ***Hayır, o (yalanladıkları kitap) levh-i mahfûzda olan pek şerefli bir Kur'an'dır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Kâfirler tarafından eziyet görenlerden ve diğer insanlardan *iman edenler,* imanında sabredenler *ve salih ameller işleyenlere gelince;* bu imanları ve salih amelleri sebebiyle *onlara altından ırmaklar akan cennetler vardır."*

Eğer cennetle oradaki ağaçlar kastediliyorsa, ağaçların altından nehirlerin akması açıktır ve anlaşılır bir durumdur. Şayet cennetle, ağaçları da içeren yer yani bahçe kastediliyorsa, altından ırmakların akması, onların zâhirî olarak zeminde akmasıdır; çünkü ağaçlar bahçenin sahasını örttüğü için, akan ırmaklar ağaçların altından akmış olmaktadır. Nitekim ağaçların bulunduğu yere bahçe denilmektedir.

"İşte bu, en büyük kurtuluştur." O öyle büyük bir nimettir ki dünya, içindeki bütün nimetler, süsler ve rağbet edilen şeyler onun yanında çok küçük kalır.

Kurtuluş, kötülükten kurtulmak, iyi ve güzel olan şeyi elde etmektir.

"Şüphesiz, Rabb'inin zalimleri ve zorbaları *yakalaması,* onlara azap etmesi ve onlardan intikam alması *çok şiddetlidir."*

"Rabb'in" ifadesiyle Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] hitap edilmekte ve ona şu bildirilmektedir: Senin kavminin içindeki kâfirler için de bu tehditten büyük bir pay vardır. Allah onları da yakalayıp intikamını alır.

"O, ilk olarak yoktan *var eder;* öldükten *sonra yeniden diriltir."* O Allah, hiç kimsenin bir dahli, katkısı ve yardımı olmadan bütün varlıkları ilk olarak yoktan var edendir; onları öldükten sonra yeniden dirilte-

cek, onlara yeni bir vücut verecek olan da O'dur. Bu durum, O'nun yakalamasının ne kadar şiddetli olduğunu, O'nun her şeyi ilkten var etmeye ve öldükten sonra onları tekrar yaratmaya gücünün yettiğini göstermektedir.

Bir diğer mana: O, kâfirleri dünyada yakalayıp cezalandırır, aynı şekilde ahirette tekrar yakalayıp hesap sorar ve bir daha cezalandırır.

"O, mümin kullarına karşı ise *çok bağışlayıcıdır;* onların kusurlarını örter, günahlarını affeder. O aynı zamanda dostlarını *çok sevendir."* Yahut O, kendisine itaat edenlere, her istediklerini verir, onlara karşı, kişinin sevdiklerine davrandığı gibi muamele eder.

"O, arşın sahibidir." Allah, arşın yaratıcısı ve mâlikidir. Bazıları, arştan kastın, mülk yani hükümranlık olduğunu söylemiştir. Buna göre mana şudur: O, herkesi hükmü altına alan bir hükümranlık sahibidir.

"O, şanı yüce olandır." O, zatıyla ulu olandır. Çünkü O, vâcibü'l-vücûd (varlığı zaruri olan) ve sonsuz kudret sahibidir.

"O, dilediği her şeyi yapar." Kendi fiilleri ve kulların işleri dahil hiçbir şey O'nun iradesi dışında olmaz. Bu âyette, Allah'ın kulların fiillerini yarattığına dair bir delil vardır.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Sana, orduların, Firavun ve Semûd'un haberi geldi mi?"* Yani sana, hakka karşı taşkınlık yapan azgın orduların ve geçmiş milletlerin haberi geldi.

Allah Teâlâ'nın, "Dilediği her şeyi yapar" vasfıyla tanıtılması, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) bir teselli olmasının yanı sıra, Allah'ın, bu orduların başına gelen şeyleri onun kavminin başına da getireceğini bildirmektedir.

Firavun'dan kasıt, kendisi ve kavmidir. Onların haberinden kasıt, inkâr ve sapkınlıkta inatla devam etmeleri ve sonuçta başlarına gelen ibretlik azaptır. Mana şudur: Sana, onların haberi geldi ve sen onların

başına ne geldiğini yakînen bildin. Öyle ise Allah Teâlâ'nın yakalayıp azap etmesine karşı kavmini uyar, öncekilerin başına gelenlerin benzerinin onların da başına gelmesinden sakındır.

"Hayır, inkâr edenler, sürekli bir yalanlama içindedirler." Yani Mekkeli kâfirler, inkâr ve azgınlıkta, bahsedilen kimselerden daha ileridirler. Bunun için azabı ve cezayı daha çok hak ediyorlar, çünkü onlar Kur'ân-ı Kerîm'i yalanlamada çok ileri dereceye ulaşmışlar ve âdeta yalanlama onların içinde kök salmıştır.

Yahut âyette şöyle deniliyor: Mekkeli kâfirlerin suçu, önceki kavimler hakkında işittikleri şeylerden öğüt ve ibret almamaktan ibaret değildir; bununla birlikte onlar, bu haberlerden bahseden Kur'an'ı şiddetli bir şekilde yalanlamaktadırlar. Fakat onlar, bu hadiselerin gerçekleşmiş olduğunui yalanlamıyorlar, onlar, onlardan bahseden Kur'an'ın Allah katından gelmiş olduğunu yalanlıyorlar. Halbuki onun durumu apaçıktır, hak olduğu her şeyi ile ortadadır ve Hak katında geldiği kesin delillerle ispat edilmiştir.

"Halbuki Allah, onları arkalarından kuşatmıştır." Onların bütün hallerini bilmektedir; onlara gücü yeter; O'ndan kaçıp kurtulamazlar. Âyet kâfirlerin Allah'ın azabından asla kurtulamayacaklarını ve O'ndan kaçıp sığınacak bir yer bulamayacaklarını temsil yoluyla ifade etmektedir.[446]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Hayır, o* yalanladıkları kitap, diğer semavî kitaplar içinde nazmı ve i'cazıyla çok yüce bir yere sahip *pek şerefli bir Kur'an'dır. O, levh-i mahfûzda* yazılı olup tahriften tebdilden ve şeytanların ona ulaşmasından korunmuştur."

Hasan-ı Basrî'ye göre, âyette bahsedilen levh, melekler için parlayan bir şey olup onu okurlar.

Abdullah b. Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Levh, beyaz bir incidir; uzunluğu yer ile gök arası kadar, genişliği ise doğu ile batı arası kadardır. Onun kalemi nurdur; her şey onda yazılmıştır."

---

446 Açıklama için bk. Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/408.

Mukâtil ise levh-i mahfûzun, arşın sağında bulunduğunu söylemiştir.

Şöyle denilmiştir: Levh-i mahfûzun üst kısmı arşa bağlıdır; en altı ise şerefli bir meleğin kucağındadır.[447]

11-22. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Müşahedeye dayalı bir imanla gerçek manada iman eden ve kalp, ruh ve sırlarıyla salih ameller, yani bâtınî ameller yapanlara altından ilim ve hikmet nehirleri akan marifet cennetleri vardır. Bu, en büyük kurtuluş ve en yüce saadettir.

Rabb'inin, velilerin yolunu inkâr edenleri yakalaması çok şiddetlidir. Onlara verilecek ceza, kalplerinin perdelenme gamı ve kötü hesaptır. Allah, ilk olarak var eden ve sonra tekrar hayat verendir. O, kalpleri perdeli kimseleri perde içinde tutarken, âriflere müşahede halini verir. O, tövbe edip O'na yönelenleri çok affeder, muhabbet ehli hak yolucularını ise çok sever.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "O, suçları çok affeden, keşifle müşahedeye ulaşılmasını ise çok sevendir."[448]

"O, arşın sahibidir." O, ulvî ve süflî bütün âlemlerde geçerli bir hükümranlık sahibidir.

Baklî demiştir ki: "Allah Teâlâ önce, kendisini arşı yaratan olarak tanıttı, sonra her şeyden yüce ve ulu olduğunu belirtti. Bu şekilde kendisinin önceden bir mekânda bulunmadığını, şimdi de hiçbir mekânda olmadığını bildirdi. Çünkü O'nun celâli ve cemali, bir mekâna girmekten ve sonradan yaratılanlara muhtaç olmaktan yüce ve uzaktır."[449]

---

447 Rivayetler için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/426427; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 29/256-257.

448 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/498.

449 Rûzbihân-ı Baklî, *a.g.e.*, 3/499.

Kuşeyrî demiştir ki: "Arş ile kastedilenin Rahmân'ın istivâ ettiği âriflerin kalpleri olması da mümkündür. Çünkü bir hadiste, *'Ârifin kalbi, Allah'ın arşıdır'*[450] buyrulmuştur."

O, her dilediğini yapandır. O, dilerse kendisinden uzak olanı yaklaştırır, yakın olanı uzaklaştırır.

Kuşeyrî demiştir ki: "Allah dilerse, ruh erbabını, nefis erbabından yapar. O'nun bunu yapmaya gücü yeter. O bunu yaptığında kimseye zulmetmiş olmaz, sadece adalet yapmış olur. Eğer bunun aksini dilerse onu da yapar. Nefsinin hevâsına tâbi olan kimseleri de ruh erbabı (Allah'a yönelmiş) kimseler yapar."

Yüce Allah dilediğini yaptığı için, âriflerin ıstırabı (korku ve endişesi) hiç bitmez. Onlar, Allah'tan başka hiç kimseyle huzur ve sükûn bulmazlar.

"Sana orduların haberi geldi mi?" âyetinin bir işareti de şudur: Sana, ruhu en düşük bayağı işlere çekmek için harap eden nefsin ordularının haberi geldi mi?

Âyetteki Firavun, hevâyı temsil eder, Semûd ise dünya sevgisini ve düşük tabiatı temsil eder.

Velilerin yolunu inkâr edenler, bütün bunları yalanlarlar. Bunun için onlar ruhla nefsi ayırt edemezler, cem' hâliyle fark halini[451] tanıyamazlar.

Cenâb-ı Hak onları çepeçevre sarmıştır; O her şeyi zat, sıfat ve fiilleriyle ihata ettiğinden, hiçbir şey O'ndan kaçıp kurtulamaz; gizlenip saklanamaz.

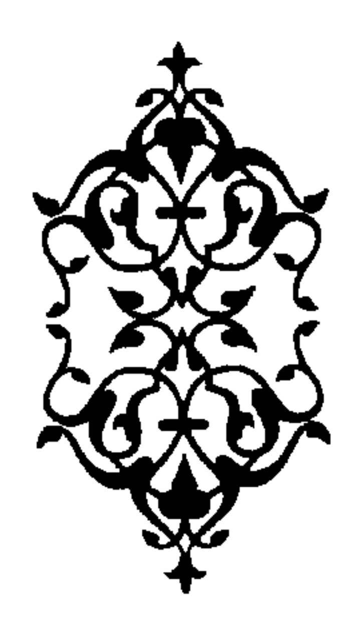
450 Bu manadaki hadis ve değerlendirmeleri için bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 1884, 1885 1886.

451 Cem': Kulun düşünce, fikir, himmet ve niyetinin tek noktada toplanmasıdır. Cem', her şeyde Hakk'ı müşahede etmek, âlemde gerçek vücut, hakiki fail ve tek sahip olarak sadece Allah'ı görmektir. Cem' ehli, yüce Allah'ta fâni olan kimsedir. **Fark ve tefrika:** Ayırmak, ayrı tutmak, Cenâb-ı Hakk'ın zatı dışındaki şeyleri O'na ait bir mülk olarak görmek, varlıklar için ârızî bir vücut kabul etmek, Cenâb-ı Hak'la birlikte diğer varlıkları da müşahede etmektir. Fark şeriat, cem' hakikattir. Cem' ve tefrika hallerinin ikisi de gereklidir. Biri olmadan diğeri noksan ve tehlikelidir.

Safi sırlara ve tertemiz ruhlara vahyedilen ilhamlar çok şereflidir. Onlar, kötü düşüncelerden ve karanlık vesveselerden korunmuş kalbe ilham edilir. O, ârifin kalbidir. Yüce Allah en doğrusunu bilir.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Burûc sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(86) TÂRIK SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Târık sûresi Mekke döneminde inmiş olup on yedi âyettir. Sûre, adını birinci âyetteki "târık" kelimesinden almıştır. **Târık,** "şiddetle çarpan, vuran, gece gelen şey" demektir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Allah Teâlâ önceki sûrede, Kur'an'ın yazıldığı levh-i mahfûzun şeytanın ulaşmasından korunduğunu belirtti. Cenâb-ı Hak bu sûrede de, *"Herkesin üzerinde muhakkak bir koruyucu vardır"* buyurarak insanın âfetlerden korunduğunu haber vererek şöyle buyurdu.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِۙ (١) وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُۙ (٢) اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُۙ
(٣) اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌۜ (٤) فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَۜ (٥)
خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍۙ (٦) يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِۜ (٧) اِنَّهُ عَلٰى
رَجْعِهِ لَقَادِرٌۜ (٨) يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُۙ (٩) فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍۜ (١٠)

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Göğe ve târıka andolsun.***

2. ***Târık nedir bilir misin?***

3. ***O,** (ışığıyla karanlığı) **delen bir yıldızdır.***

4. ***Şüphesiz, herkesin üzerinde bir koruyucu vardır.***

5. ***Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın.***

6. ***O, atılan bir sudan yaratıldı.***

7. ***Bu su, bel ile göğüs kemikleri arasından çıkar.***

8. ***Şüphesiz** (onu ilkin bir nutfeden yaratan) **Allah, öldükten sonra tekrar diriltmeye kadirdir.***

9. ***O gün, bütün sırlar açılıp ortaya dökülür.***

10. ***O gün insanın ne bir gücü vardır ne de yardımcısı vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Göğe ve târıka andolsun."* Gök, mahlûkatın rızkının kaynağı ve meleklerin meskeni olduğu için Cenâb-ı Hak onun değerini yüceltti. Cennet halkı da göktedir. Hak Teâlâ göğü ve Târık denen yıldıza yemin etti. Bundan kasıt, yıldız cinsidir. Yahut göğe çıkmak ve gizlice haber dinlemek isteyen şeytanlara atılan yıldız cinsidir. Yüce Allah, onun büyük faydalarından dolayı kendisine yemin etti. Sonra onun durumunu yücelterek, *"Târık nedir bilir misin?"* buyurdu. Yani o öyle yüksek bir konuma ve değere sahiptir ki insanların aklı onu idrak edemez; onun bilgisi sadece bütün varlıkları yaratan ve her şeyi bilen zattan elde edilir.

Âyetin manası şudur: Sana târıkın ne olduğunu kim bildirdi?

Sonra onu kendisi açıklayarak şöyle buyurdu: *"O, parlak bir yıldızdır;* sanki ışığı ile karanlığı delip geçer ve içine nüfuz eder."

O yıldıza Târık dendi, çünkü gece onun parlamasıyla başlar. Gece âniden gelen kimseye Târık denir. Manası, ansızın kapıyı çalan, âniden gelen demektir. Yahut o, göğe çıkmak isteyen cinlere (şeytanlara) çarpıp onları yaktığı için ona Târık denilmiştir.

Ondan kastın, belirli bir yıldız olduğunu söyleyenler de olmuştur. Onun Süreyya yıldızı olduğunu söyleyenler dolduğu gibi, Zuhal veya Kuzey yıldızı (Oğlak burcu) olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Cenâb-ı Hak, bu yeminlerle bildirmek istediği şeyi şöyle açıkladı: *"Şüphesiz her insanın üzerinde bir koruyucu vardır."* Yani herkesin üzerinde onu koruyan, kontrol ve takip eden biri vardır, o da yüce Allah'tır. Şu âyette buyrulduğu gibi:

"Allah, her şeyi gözetir" (Ahzâb 33/52).

Yahut her insanın üzerinde görevli olan bu koruyucu, onun iyi kötü bütün amellerini yazıp tesbit eden yazıcı meleklerdir. Şu âyette buyrulduğu gibi:

"Şüphesiz, sizin üzerinizde koruyucu melekler (amellerinizi yazanlar) vardır" (İnfitâr 82/10).

Yahut âyette kastedilen koruyucu, insanı âfetlerden koruyan meleklerdir. Şu âyette buyrulduğu gibi:

"İnsanın önünde ve arkasında onu takip eden ve Allah'ın emriyle kendisini koruyan melekler vardır" (Ra'd 13/11). Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Her mümini korumak için yüz altmış melek görevlidir. Onu, başına gelmesi takdir edilmeyen musibetlerden korurlar; bal kazanının sineklerden korunduğu gibi. Eğer insan bir an kendi başına bırakılsaydı, şeytanlar onları kapıp kaçarlardı."[452] Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] sonra, *"Şüphesiz, her insanın üzerinde bir koruyucu vardır"* âyetini okudu.

452 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/430; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 30/5; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 1278.

"Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın." Cenâb-ı Hak, her insanın üzerinde bir koruyucunun bulunduğunu haber verdikten sonra, insana ilk yaratılışına bakmasını, yaratılış halleri ve safhaları üzerinde güzelce düşünmesini emretti. İnsan bunu yaparsa şunu anlar: İnsanı hiçbir hayat emaresi bulunmayan bir maddeden yaratmaya gücü yeten Allah'ın, onu öldükten sonra tekrar diriltmeye de gücü yeter. Bunu anlayan insan, o yeniden dirilme ve hesap verme gününde kendisine fayda verecek ve mükâfat kazandıracak işler yapar; amellerini kaydeden meleklere, onu alçaltacak ve azaba düşürecek kötü işleri yazdırmaz.

Âyetin öncesiyle birlikte manası şudur: İnsan, herkesin üzerinde onu âfetlerden koruyan yahut hayır-şer, büyük-küçük bütün amellerini yazan görevli meleklerin olduğunu, kendisinin boş yere yaratılmadığını ve başıboş bırakılmayacağını bildiğinde, ilk yaratılışına bakar ve onu yoktan var eden bir yaratıcının olduğunu anlar. Böylece O'na ibadet eder ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmaz.

Cenâb-ı Hak sonra, insanın ilk yaratılış seyrini açıklayarak şöyle buyurdu:

"O, atılan bir sudan yaratıldı." İnsanın, baba ve annesinden gelen yaratılış suyu, annenin rahminde birleştiği için, âyette, "bir sudan" dedi, "iki ayrı sudan" demedi.

"Bu su, bel ile göğüs kemikleri arasından çıkar." Yani erkeğin belinden ve kadının üzerine gerdanlığını koyduğu göğüs kemikleri arasından çıkar.

Şöyle denilmiştir: Rahimdeki ceninin kemik ve sinirleri erkekten, et ve kanı kadındandır.

Hikmet sahiplerinden biri demiştir ki: Nutfe (meni), sindirim sisteminin dördüncü safhasından sonra kalan maddelerden oluşur ve bütün organlardan bir özellik alarak ayrışıp bir araya gelir. Bunun sebebi, ondan, bu organların benzeri organların ortaya çıkmasıdır. Nutfenin top-

landığı yer, iki yumurtanın yanında birbirine sarılmış damarlardır. Nutfenin oluşmasına en büyük yardımcı dimağdır; bunun için aşırı cinsel ilişki (fazla meni sarfiyatı) dimağı zayıflatır. Onun yerine geçecek (vücuda kuvvet verecek) bir madde vardır ki o iliktir. O, belde bulunur. Onun göğüs kemiklerine inen birçok kolu vardır. Bel ile göğüs kemikleri meni torbasına en yakın yerler olduğu için âyette özellikle bu ikisi söylendi. Buna göre âyetin manası şudur: O nutfe, erkeğin beli ile göğüs kemikleri arasından ve kadının beli ile göğüs kemikleri arasından çıkar. Bu en güzel yorumdur. Müfessir İbn Cüzey de bu görüşü öne çıkarmıştır.[453]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*Şüphesiz,* insanı ilk olarak bir nutfeden yaratan *Allah,* onu *öldükten sonra tekrar diriltmeye* elbette *kadirdir.*"

"*O gün, bütün sırlar açılıp ortaya dökülür.*" Kalplerde olan inançlar, niyetler ve diğer düşünceler açığa çıkarılır, gizli bütün ameller ortaya konur; iyi kötü anlaşılır. Sırlardan kasıt, kalplerdir. Önceki âyetle birlikte mana şudur: Allah, kalplerde bulunan her şeyin ortaya çıkarıldığı o günde, insanı, öldükten sonra yeniden diriltmeye kadirdir.

"*O gün insanın,* Allah'tan başka ne kendisiyle tehlikelerden korunacağı *bir gücü vardır ne de* ondan azabı savacak *bir yardımcısı mevcuttur.*" Dünyadaki mevki ve makamlar, zâhirde ya insanın kendi kuvvetiyle ya da bir başkasının ona yardımıyla elde edildiği için, Allah Teâlâ, kıyamet günü (kendi izni dışında) bunların hiçbirinin olmayacağını haber verdi.

1-10. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, işaret yoluyla ârifin kalbine yemin etti. Çünkü ârifin kalbi, marifet güneşinin, iman kamerinin ve ilim yıldızlarının bulunduğu manevi bir göktür. Cenâb-ı Hak ayrıca, o kalbe âniden gelen ilâhî vâridatlara ve kudsî nefhalara da (manevi feyiz, esinti ve ilham-

453 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl,* 2/472.

lara) yemin etti. Sonra o kalpte parlayan ilim yıldızının halini ve şanını yücelterek buyurdu ki:

"Târık nedir bilir misin? O, ışığıyla karanlığı delen bir yıldızdır." Yani o, cehalet karanlığını delip geçen ilim yıldızıdır. Bu cehalet, ya dinin hükümlerinde ya da hakikat ilimlerinde olur.

Şüphesiz herkesin üzerinde bir koruyucu ve kontrolcü vardır. Bu koruyucu, Allah Teâlâ'dır. O, insanın iç âlemini ve dışını gözetler; zâhirini ve bâtınını bilir. Bu âyette, insanın zâhirini ve bâtınını (dışını ve içini, düşüncelerini ve amellerini) ince bir kontrolden geçirmeye teşvik vardır.

İnsan, hikmet âlemi olan dünyada maddi yönünün neden yaratıldığına bir baksın. O, atılan bir sudan yaratıldı. Bu su (meni, sperm hücreleri), erkeğin bevl mahallinden çıkıp, kadının rahmine girer, döllenme orada gerçekleşir. İnsan maddi olarak aslına baktığı zaman, tevazu gösterir, acizliğini anlar, edebe bürünür, hakka boyun eğer. Onun izzet ve şerefi de bundadır. Kim tevazu gösterirse Allah onu yüceltir. İnsanda ayrıca kudsî âleme ait bir ruh vardır. İnsan, ona önem verir ve onu manevi kirlerden temizlerse iki cihanın şerefini elde eder. Kim nefsini (ruhunu) tanırsa Rabb'ini tanır.

İnsan maddi yönüyle yeryüzüne ait maddelerden terkip edilmiştir; ruhu yönüyle ise semaya (melekût âlemine) aittir. Hüküm, bu iki yönden galip gelene (vücuda hâkim olana) göre verilir.

Allah, insanı aslına döndürmeye yani ruhuyla gayb âlemine (müşahede, hakikate ve marifete) ulaştırmaya kadirdir; o zaman insan, daha önce maddi âleme bağlı biri iken, semavî âleme bağlı bir ruhani olur. Bu, insanın içindeki kötülüklerin ortaya çıkarılıp tedavi edilerek temizlenmesinden sonra gerçekleşir. Kim nefsinin kötü huylarını araştırıp ortaya çıkararak onları temizlemezse, bu hali elde edemez.

Şunu da unutmayalım: İnsanın nefsiyle cihadda ve onun kötülüklerini ortaya çıkarıp onlardan arınma mücadelesinde onun Allah'tan

başka kuvveti ve yardımcısı yoktur. Kötülüklerden korunmak ve iyiliklere ulaşmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Kur'an Haktır, Hak Katından Gelmiştir

Cenâb-ı Hak sonra, özel koruma altında olan kitabının hak olduğuna yemin ederek şöyle buyurdu:

وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الرَّجْعِۙ ﴿١١﴾ وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِۙ ﴿١٢﴾ اِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌۙ
﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِۜ ﴿١٤﴾ اِنَّهُمْ يَكٖيدُونَ كَيْدًاۙ ﴿١٥﴾ وَاَكٖيدُ كَيْدًاۚ ﴿١٦﴾
فَمَهِّلِ الْكَافِرٖينَ اَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

11. ***Dönüşlü olarak yağmur yağdıran göğe,***

12. ***Yarılıp açılan yere andolsun ki,***

13. ***Şüphesiz o Kur'an, hak ile bâtılı ayırt eden bir sözdür.***

14. ***O, boş bir söz değildir.***

15. ***Onlar** (hak dini engellemek için) **tuzak kuruyorlar.***

16. ***Ben de** (onlar için) **tuzak kuruyorum.***

17. ***Öyle ise sen inkârcılara mühlet ver; onlara biraz zaman tanı!***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Dönüşlü olarak yağmur yağdıran göğe andolsun."* Çünkü gök, yağmuru bir kere yağdırır, bir zaman sonra tekrar yağdırır.

"Yarılıp açılan yere andolsun ki şüphesiz o Kur'an, hak ile bâtılı ayırt eden bir sözdür." Yer, içinden bitki ve ağaçların çıkması için yarılır. Âyet-

te yemin edilen yarılma ve açılma, yerden kuyu açma değildir. Bazıları böyle söylemiştir, fakat bu görüş yeminle bildirilen duruma uygun değildir. Çünkü göğün dönüşlü olarak yağmur yağdırmasına ve yerin yarılıp içinden bitki çıkarılmasına yemin edilerek bildirilen şey, öldükten sonra dirilmeyi haber veren Kur'an'ın hak bir kitap olduğudur. Göğün ve yerin bahsedilen halinde, öldükten sonra dirilemeye şahit olan şeyler vardır, bunun için "dönüşlü olarak yağmur yağdırma" ve "yarılıp içinde bitki çıkarma" tabirleri kullanıldı. Zira gökten yağan yağmurla yerin yarılıp içinde bitkilerin çıkması, öldükten sonra dirilip ayağa kalkmayı andırmaktadır. Bu durum Kur'an'ın değişik yerlerinde dile getirilmiştir. Yerden kuyuların açılması ve fışkırması bize bu manayı vermez; dolayısı ile yerin yarılıp açılmasını, ondan bitkilerin ve ağaçların çıkması şeklinde yorumlamak daha isabetlidir.

"Şüphesiz o Kur'an, hak ile bâtılı ayırt eden bir sözdür." Kur'an'a bu manada "Furkan" da denilmiştir.

"O, boş bir söz değildir." Onda, oyun eğlence ve boş söz cinsinden hiçbir şey yoktur; o bütünüyle ciddi, gerçek ve doğru sözlerden ibarettir. Allah Teâlâ Kur'an'ı böyle tanıttığı için, onun hakkı kalplerde yüceltilmesi, hürmet ve tâzimle karşılanması, okuyanın ve dinleyenin onun şerefini yüceltmesi, sapkınların onunla doğru yola gelmesi ve azgınların ona boyun eğip hükümlerine teslim olmasıdır.

"Onlar, yani Mekkeli kâfirler Kur'an'ın hükümlerini ortadan kaldırmak ve nurunu söndürmek için bütün güçleriyle *tuzak kuruyorlar,* türlü hileler yapıyorlar. *Ben de* onların bu tuzaklarına karşılık olarak, bozulmayacak ve karşı koymaya güç yetmeyecek bir *tuzak kuruyorum;* onları hiç bilmedikleri şekilde yavaş yavaş helâke yaklaştırıyorum. *Öyle ise sen inkârcılara mühlet ver; onlara biraz zaman tanı!"* Yani onların helâki için hemen beddua etme ve onlardan intikam almakla uğraşma, tam aksine sen Allah ile meşgul, O, onların işini bitirme konusunda sana yeter.

11-17. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Şunu bil ki hakikat gök, şeriat ise yer hükmündedir. Tarikat ise göğe yükselmek için kullanılacak bir merdiven ve asansör gibidir. Kim tarikata girmezse, hakikat göğüne yükselemez. Bunun için Allah Teâlâ hakikat semasına ve şeriat yerine yemin ederek Kur'an'ın hak bir kitap olduğunu bildirdi.

Hakikatin "dönüşlü" olarak tanıtılması, kulun ona dönmesi ve ulaşması fenâ fillâh halinde gerçekleştiği içindir. Şeriatın yarılıp içinden bitki ve meyveler çıkaran vasfıyla tanıtılması, ondan, ismine layık ilim ve nurlar çıktığı içindir.

Kur'an, "hak ile bâtılı ayıran" olarak tanıtıldı. Kim hakkı onun dışında ararsa, Allah onu doğru yoldan saptırır. Onun bir diğer vasfı, boş söz olmayışı ve içinde bu manada hiçbir şeyin bulunmayışıdır. Öyle ise onu okuyan kimsenin, hürmet ve tâzim içinde, huşû halinde olması, okuyuşuna boş söz ve gülme gibi ona layık olmayan şeyler karıştırmaması gerekir. Maalesef, günümüzde Kur'an okuyan bazı cahiller bunu yapmaktadır.

Cenâb-ı Hak sonra her mümine düşmanlarından uzaklaşmayı ve onların yerine Allah ile meşgul olmayı emrederek şöyle buyurdu: "Öyle ise *sen inkârcılara mühlet ver; onlara biraz zaman tanı!"*

Âriflerden biri demiştir ki: "Sakın sana eziyet eden kimseye karşılık vermekle meşgul olma; sen Allah ile meşgul ol ki O, onun eziyetini senden savsın. Şunu bil ki Allah'ın onu sana musallat etmesi, senin kulluktaki sadakatini ortaya çıkarmak içindir. Çok kimse, bu konuda hata etti. Onlar, kendilerine eziyet veren kimseyle meşgul oldular; bu durumda bir sürü günahla birlikte eziyet de devam etti. Eğer onlar Allah'a yönelselerdi Allah, onlara eziyet edenlerin hakkından gelmeye yeterdi."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Târık sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(87) A'LÂ SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: A'lâ sûresi Mekke döneminde inmiş olup on dokuz âyettir. Sûre, adını birinci âyette yer alan ve Allah Teâlâ'yı niteleyen "a'lâ" kelimesinden almıştır. **A'lâ**, "en yüce" demektir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Allah Teâlâ, önceki sûrede Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], kâfirlere mühlet vermesini ve ona eziyet edenlerden uzaklaşmasını emretti. Cenâb-ı Hak bu sûrede de ona kâfirlerle uğraşmak yerine yüce zatını tesbih ve zikretmekle meşgul olmasını emrederek şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰىۙ (١) اَلَّذٖى خَلَقَ فَسَوّٰىۙ (٢) وَالَّذٖى
قَدَّرَ فَهَدٰىۙ (٣) وَالَّذٖٓى اَخْرَجَ الْمَرْعٰىۙ (٤) فَجَعَلَهُ غُثَٓاءً اَحْوٰىۜ
(٥) سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰىۙ (٦) اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا
يَخْفٰىۜ (٧) وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰىۚ (٨)

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. *Yüce Rabb'inin adını tesbih et.*

2. *O, varlıkları yarattı ve onlara düzgün bir şekil verdi.*

3. *O, (her şeyi) bir ölçüyle yarattı ve doğru yolu gösterdi.*

4-5. *O, meraları (yeşil otlak yerlerini) çıkaran, sonra da onu kupkuru simsiyah hale getirendir.*

6. *Sana Kur'an'ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın.*

7. *Ancak Allah'ın dilediği başka. Şüphesiz O, açık olanı da bilir, gizli kalanı da.*

8. *Biz seni en kolay olana rahatça ulaştıracağız.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Yüce Rabb'inin adını tesbih et."* O'nun yüce ismini inkâra sebep olacak itikadlardan, bozuk anlayışlardan ve şirki gerektiren kullanımlardan uzak tutup yücelt. Allah ismi, O'nun dışında bir şahsa veya puta verilmez. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"O'nun ismini alan birini biliyor musun?" (Meryem 19/65).

Allah Teâlâ'nın dışındaki varlıklara rab ve ilâh denilmiştir, fakat "Allah" ism-i şerifi kimseye verilmemiştir. Allah Teâlâ ismini, şanına layık olmayan şeylerden yüce ve uzak tutmayı emrediyorsa, O'nun zatını tenzih etmek daha layık ve daha gereklidir.

Âyete şu mana da verilmiştir: O'nun ismini, (gaflet içinde) tâzim ve hürmetle yapılmayan zikirden uzak tut.

Bir diğer mana: O'nun mukaddes zatını, şanına layık olmayan şeylerden yüce ve uzak tut.

Allah'ın yüceliği, her şeye hükmünün geçmesi ve her şeye gücünün yetmesidir. Yahut O'nun yüceliği, yaratılmış varlıklara ait hallerden ve akılların hakikatini idrak etmesinden yüce ve uzak olmasıdır.

Bazıları demiştir ki: Âyetin manası şudur: "Sübhâne rabbiye'l-a'lâ" de. *"Ulu Rabb'inin adını tesbih et"* (Vâkıa 56/74) âyeti indiği zaman, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"Onu rükûnuza koyun, rükûda, 'Sübhâne rabbiye'l-azîm' deyin" buyurdu. *"Yüce Rabb'inin adını tesbih et"* (A'lâ 87/1) âyeti inince Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem],

"Onu secdeye koyun, secdede, 'Sübhâne rabbiye'l-a'lâ' deyin" buyurdu.[454] Bundan önce müminler rükûda, "Leke reka'tü" (Senin için rükû yaptım) diyorlardı. Secdede ise, "Leke secettü" (Senin için secde ettim) diyorlardı; sonra onların yerine bu tesbihleri koydular.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"O, varlıkları yarattı ve onlara düzgün bir şekil verdi."* Yani Allah, dilediği her şeyi yarattı ve onlara düzgün bir şekil, organları birbirine uyumla bir vücut verdi. Onlarda birbirine uyumlu olmayan bir organ yoktur. Hepsi ilâhî iradeye göre sağlam bir şekilde dizayn edilmiştir. Bütün bunlar, onların her şeyi bilen ve her işini hikmetle yapan yüce yaratıcının eseri olduğuna birer delildir.

Âyete şu mana da verilmiştir: O, her şeyi kemali elde edecek ve geçimini rahatça sağlayacak şekilde yaratıp düzenledi.

"O, her şeyi bir ölçüyle yarattı ve doğru yolu gösterdi." Yani varlıkları ezelî ilminde belirledi ve her birini, hakkında yazılan şekavet veya saadete, rızık ve ecele sevketti.

Bir diğer mana: Her canlı için hayatını ıslah ve idame ettirecek sebepleri takdir etti ve onu bu sebeplere yöneltti, ondan nasıl faydalana-

---

454 Ebû Davud, Salât, 148 (nr. 869); İbn Mâce, İkâme, 20 (nr. 887); Dârimî, Salât, 69; Ahmed, *Müsned*, 4/155.

cağını öğretti. Bir çocuk annesinin karnından çıkar çıkmaz, annesinin göğsünde hazırlanmış gıdasını arar. Diğer canlılar da böyledir. Her şeyi en güzel şekilde düzenleyen, her işini hikmetle yapan Allah ne kadar yücedir!

"O Allah, meraları çıkarttı; yani merada hayvanların yiyeceği taze otları bitirdi, *sonra da onu kupkuru simsiyah hale getirdi."* Yani yerde yemyeşil otları bitirdi, bir müddet geçtikten sonra o yeşilliği kupkuru simsiyah hale getirdi.

"Sana Kur'an'ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın." Yani sana Kur'an'ı öğreteceğiz ve artık onu unutmayacaksın. Bu, Allah Teâlâ'nın bütün mahlûkatına doğru yolu ve yapacağı işi gösterdiğini bildirdikten sonra, özellikle peygamberine nasıl yol gösterip destek verdiğini açıklamaktadır. Bu özel hidayet ve inâyet, Cenâb-ı Hakk'ın, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] vahyi alma yolunu göstermesi, âlemlere hidayet rehberi olan Kur'an'ı ezberletmesi ve ayrıca onu korumayı garanti etmesidir. Yüce Allah, resûlüne, o zamana kadar gelen vahyi ve daha sonra gelecek vahyi unutturmayacağını garanti etmiştir. Ona Kur'an'ın okutulması Cebrâil [aleyhisselâm] vasıtasıyla olmaktadır. Âyetin manası şudur: Sana, şimdiye kadar vahyettiğimizi ve bundan sonra vahyedeceğimizi Cebrâil'in diliyle okutacağız yahut seni güzel bir okuyucu yapacağız; sen, kitap ve okuma nedir bilmeyen bir ümmî iken, okuduklarını kuvvetli ve sağlam hafızan sayesinde asla unutmayacaksın. Bunu, senin için ayrı bir mucize olsun diye böyle yaptık. Çünkü o öyle bir kitaptır ki içinde i'caz yönü apaçık âyetler ve gayba dair haberler mevcuttur. Sen, ümmî bir insan olarak bütün bu özelliklere sahip kitabı okuyacaksın, ezberleyeceksin ve asla unutmayacaksın. Bu ne güzel bir hidayet ve açık bir mucizedir.

"Ancak Allah'ın dilediği başka!" Yani ondan hiçbir şeyi unutmayacaksın, ancak Allah onun tilavetini (okunuşunu) neshettiği için sana unutturmayı dileği âyetler hariç. Bu, Allah Teâlâ'nın, peygamberinin kalbinde vahyi koruyacağına, ona hiçbir âyeti unutturmayacağına dair

bir işarettir; fakat Cenâb-ı Hakk'ın neshetmeyi (kaldırmayı) istediği, bunun için onun hafızasından sildiği, hükmünü ve okuyuşunu kaldırdığı âyetler bundan hariçtir.

Müfessir Kevâşî demiştir ki: "Ancak Allah'ın nesih yoluyla sana unutturmayı diledikleri hariç."

Âyete şu mana da verilmiştir: Onu unutursun fakat sonra hatırlarsın. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, namazda Kur'an okurken bir âyeti atladı. Übey b. Kâ'b, okunmayan âyetin neshedildiğini (kaldırıldığını) zannetti ve namazdan sonra durumu sordu. Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem], *"Onu unuttum"*[455] buyurdu.

Şeyh Senûsî demiştir ki: "Tahkik ehli âlimler, Allah Resûlü'nün, tebliğ etmesi gereken âyetleri, tebliğden önce unutmayacağı görüşündedirler. Selef (önceki âlimler) bu konuda ittifak halindedir. Tebliğden sonra ise unutması mümkündür; çünkü bu durum, insanın başına gelecek şeylerdendir."

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Ben de bir insanım; sizin unuttuğunuz gibi unuturum. (Namazda Kur'an okurken ve diğer zamanlarda) unuttuğum zaman bana hatırlatın."*[456]

Peygamberlerin yanılması mümkündür; çünkü o, Cenâb-ı Hakk'ın kullarına takdir ettiği bir durumdur. Kul ile Rab birbirinden ayrılıp tanınsın diye Allah Teâlâ, peygamberlerine de bazan yanılma halini yaşatır. Bu onlar hakkında bir noksanlık değil, aksine kemal sebebidir. Zira onların yanılmasıyla dine ait hükümler belirlenir ve bu konuda insanlar onları örnek alır.

Âyete şu manayı verenler de olmuştur: Kur'an'ı okumaktan ve tekrar etmekten uzak kalma yoksa unutursun. Ancak Allah'ın, okunuşunu kaldırarak sana unutturmayı dilediği âyetler hariç. Bu yorum zayıftır.

---

455 Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 8240.

456 Buhârî, Salât, 31 (nr. 401); Müslim, Mesâcid, 89.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Şüphesiz O, açık olanı da bilir, gizli kalanı da."* Yani O, zâhiri ve bâtını, dışta olanı ve içte kalanı bilir. Sana vahyedilenler de buna dahildir. Allah, unutturmayı dilediğini unutturur; kalmasını dilediğini hafızada tutar.

Bir diğer mana: Allah, Cebrâil sana Kur'an'ı okurken senin onu unutmamak için açıktan okuduğunu bildiği gibi, seni buna sevkeden düşünceni de bilir.

Yahut O, senin Kur'an'ı unutma endişesiyle içinden ve açıktan okuduğunu bilir.

Âyete şu anlam da verilmiştir: Allah sizin açıktan ve gizlice yaptığınız konuşmaları ve işleri bildiği gibi, hallerinizden açık ve gizli olanları da bilir.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah katında, gizli ve açık birdir; çünkü O, hepsini ezelî görmesiyle görür, ezelî bilgisiyle bilir. Ezelî olanda bir noksanlık yoktur; O'na göre zâhir ile bâtını farklılık arzetmez. O'nun katında zâhir bâtın, bâtın da zâhirdir; çünkü zâhir olan O'nun zuhur ettirmesiyle ortaya çıkmış, bâtın da O'nun gizlemesiyle gizli kalmıştır."[457]

"Biz seni en kolay olana rahatça ulaştıracağız." Seni en kolay ve en rahat yola ulaşmada muvaffak edeceğiz. O, şeriatların (dinlerin) en kolayı ve en müsamahalısı olan İslâm dinidir.

Yahut biz seni, dinin her sahasında, ilimde, amelde, öğretmede, doğru yolu göstermede ve doğruyu bulmada devamlı en kolay olan yolda muvaffak edeceğiz. Bu kolaylaştırmanın içine melekten vahyi almak, o vahiydeki, kendisinin ve diğerlerinin kemalini gerçekleştirecek müsamahaya dayalı dinî hükümleri ve ilâhî kanunları kolayca kavramak da girmektedir. Allah Teâlâ'nın, dinî hükümleri başkalarına da kolaylaştırdığı halde, onu Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem]

457 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/501.

has bir durum olarak dile getirmesi, onun bu konuda ileri seviyede bir kuvvete ve uygulama gücüne sahip bulunduğunu, öyle ki her işi kolayca halletmenin kendisinde yerleşmiş bir meleke olduğunu, sanki onun bu fıtratta yaratıldığını bildirmek içindir. Bu açıklama Ebüssuûd'aaittir.[458]

1-8. Âyetlerin Tasavvufi İşaretleri

Rabb'ini, O'nunla birlikte başkasını görmekten tenzih et, yüce ve uzak tut. O'nu hulûlden (bir varlığa girmekten) ve ittihaddan (varlıklarla bütünleşip bir olmaktan) takdis edip uzak tut.

Kuşeyrî demiştir ki: "Rabb'ini, isimlerini yakînen tanıyarak tesbih et. Sırrınla O'nun ihsan denizine dal; oradan O'nu övüp methettiğinde şanını yüceltecek marifetleri çıkar."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "O'nun ismini, arştan yere başkasında bulunmaktan uzak ve yüce tut. Tâ ki kul, O'nun mukaddes isminin tecellisiyle başkalarını görmekten uzak olsun ve o ismin bereketiyle ilâhî sıfatların ve mukaddes zatın kudsiyetini görmeye ulaşsın."[459]

Allah, en yücedir. O, her şeyin üzerindedir; her şeyden daha yakındır. O, çok yakın olmasıyla birlikte en yücedir, en yüce olmasıyla birlikte çok yakındır. O'nun üstünde ve önünde hiçbir şey yoktur. O bütün varlıkları yoktan yaratandır. O, varlıkları ortaya çıkarttı ve onlara düzgün bir şekil verdi, onları sağlam bir şekilde yarattı. O, bütün hayat mertebelerini bir ölçüyle yarattı ve varlıklara onlara ulaşma yolunu gösterdi.

O Allah, zatının tecellilerinden ve sıfatlarının nurlarından ruhların gıdası olacak güzellikleri ortaya çıkarttı; sonra onları değiştirdi, cemal tecellilerini celâl ve kahır tecellisine çevirdi (Nimetten sonra sıkıntı, afiyetten sonra âfet, genişlikten sonra darlık yaşattı).

---

458 bk. Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/415.
459 Rûzbihân-ı Baklî, *a.g.e.*, 3/500.

Kuşeyrî demiştir ki: "*'Allah, canlıların gıdası olan merayı çıkarttı'* âyetinin bir işareti de şudur: Allah, ruh, sır ve kalp sahipleri için ruhani meralar yarattı ki onlar bu meralarda ilâhî mevhibeleri ve manevi ihsanları toplayarak manen gıdalansınlar. Allah, nefs-i emmâre ve hevâ sahipleri için de cismanî meralar ortaya çıkarttı ki onlar bu hayvani lezzetlerden ve şehvetlerden çöplensinler."

Ey ârif, sana akılların ifadeden aciz kaldığı ilim ve sırları ilham edeceğiz ve sen onları unutmayacaksın; ancak Allah'ın unutturmayı diledikleri başka. O, açık olanı, yani bu ilimlerden açıklanması uygun olanları bilir. O, gizli olanı ve ehli olmayandan gizlenmesi gereken ilimleri de bilir.

Ey ârif, seni en büyük huzura ulaştıran yolu sana kolaylaştıracağız. Kuşeyrî demiştir ki: "Yani Allah'a ulaştıran yolu sana kolaylaştıracağız. O, bütün insanların ve cinlerin ameline bedel olan rahmânî cezbe yoludur."

İşte o zaman Allah'a davet ve Allah için öğüt vermek uygun olur.

Arınıp Zikredenler Kurtuluşa Erdi

Allah Teâlâ, kimlerin öğüt alacağını ve kurtulduğunu açıklayarak şöyle buyurdu:

فَذَكِّرْ اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰى ۝٩ سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰى ۝١٠ وَيَتَجَنَّبُهَا
الْاَشْقَى ۝١١ اَلَّذ۪ي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰى ۝١٢ ثُمَّ لَا يَمُوتُ ف۪يهَا
وَلَا يَحْيٰى ۝١٣ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى ۝١٤ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّه۪ فَصَلّٰى
۝١٥ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ۝١٦ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ۝١٧
اِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْاُولٰى ۝١٨ صُحُفِ اِبْرٰه۪يمَ وَمُوسٰى ۝١٩

9. O halde, eğer öğüt fayda verirse öğüt ver.

10. Allah'tan saygı içinde korkan öğüt alır.

11-12. En büyük ateşe girecek olan en bedbaht kimse (kâfir) ise öğüt almaktan kaçınır.

13. Sonra orada ne ölür (kurtulur) ne de (rahat bir hayat) yaşar.

14-15. Şüphesiz temizlenen ve Rabb'inin adını anıp namaz kılan kurtuldu.

16. Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz.

17. Halbuki ahiret daha hayırlı ve süreklidir.

18-19. Şüphesiz bu (hükümler) ilk sayfalarda, İbrahim ve Musa'nın sayfalarında da vardır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Öyle ise eğer öğüt fayda verirse* insanlara *öğüt ver."* Hakkı gösteren ve hakka ulaştıran vahyi sana kolaylaştırdığımız gibi, sen de daha önce yaptığın şekilde insanları içinde ebedî saadetleri olan şeye davet et. Yani uyarı ve öğüdüne devam et. Aslında, Allah Resûlü uzun bir zamandır insanları uyarıyor ve onlara öğüt veriyordu. Onların imana gelmelerini çok isteyerek bu konuda bütün gücünü harcıyordu. Bununla birlikte bazılarının dinden nefreti ve kaçışı artıyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], insanlar içinde öğüdünün fayda vereceğini gördüğü kimselere öğüt vermesini, uyarı ve öğüdün fayda vermediği, aksine azgınlığını ve kaçışını artırdığı, Allah'ın kalplerini mühürlediği kimselerle kendisini yormamasını emretti. Şu âyetlerde oluğu gibi:

"Kur'an'la, ilâhî tehditten (azaptan) korkanı uyar" (Kâf 50/45).

"Zikrimizden (Kur'an'dan ve hak davetten) yüz çevirenden sen de yüz çevir" (Necm 53/29).

Bazıları âyete şu anlamı vermiştir: Fayda verse de vermese de sen insanlara öğüt ver! Müfessir İbn Cüzey, bu manayı doğrudan uzak bulmuştur.[460]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Âyeti, zâhirî anlamına göre yorumlamak daha uygundur. Buna göre, vaaz ve öğüdü ancak bunların fayda verdiği ve etkilediği kimselere yapmak gerekir. Hakkı kabul etmememe konusunda inat ettiği kesinleşen kimseye gelince, ona öğüt vermek sadece inadını artırır. Bu konudaki alametler yeterlidir.

"Allah'tan saygı içinde korkan öğüt alır." Allah Teâlâ'dan hakkı ile korkan kimse öğüdü dinler ve kabul eder. *"En büyük ateşe girecek olan en bedbaht kimse,* hakkında önceden cehennemlik olduğu yazılan kâfir *ise öğüt almaktan kaçınır."*

En bedbaht kimse, en azgın kâfir olarak da tarif edilmiştir. Çünkü o, Hz. Peygamber'e düşmanlıkta son derece ileri gitmiş biridir. Bir rivayete göre âyet, Velîd b. Mugîre ve Utbe b. Rebîa hakkında inmiştir.[461]

En büyük ateş, cehennem tabakalarının en altıdır.

Şöyle denilmiştir: En büyük ateş, cehennem ateşidir; en küçük ateş ise dünya ateşidir. Bunu Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şu hadisinden anlıyoruz:

"Dünyadaki ateşiniz, cehennem ateşinin yetmişte biri kadar yakıcıdır."[462]

"Sonra orada ölmez ki rahat etsin. *Ve o,* kendisine fayda verecek bir hayat da *yaşamaz."*

"Şüphesiz, senin öğüdün ve uyarınla inkâr ve isyanlardan *temizlenen,* kalbi ve diliyle *Rabb'inin adını anan* ve beş vakit *namazı kılan kurtuldu."* Yani bu kimse bütün korktuğu kötü hallerden kurtuldu ve beklediği bütün güzellikleri elde etti.

---

460 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 2/474.
461 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 30/19.
462 Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 10 (nr. 3265); Müslim, Cennet, 30.

Âyete şu anlam da verilmiştir: Malını zekâtını vererek temizleyen ve namazı kılarak Allah'ı zikreden kimse kurtuldu. *"Beni zikretmek için namaz kıl"* (Tâhâ 20/14) âyetinde olduğu gibi.

Bir diğer mana: Malından fıtır sadakasını çıkarıp vererek onu temizleyen, bayram namazı için yolda başlayıp imam hutbeye çıkana kadar Rabb'inin ismini zikreden ve bayram namazını kılan kimse kurtuldu. Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] âyeti böyle tefsir ettiği rivayet edilmiştir.[463] Buna göre âyet, Medine'de inmiştir. Yahut o, ileride indirilecek bir hükmü haber vermektedir. Çünkü fıtır sadakası ve bayram namazı Medine'de emredildi.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Fakat siz,* ahireti bırakıp *dünya hayatını tercih ediyorsunuz."* Ahirette sizi kurtaracak işleri yapmıyorsunuz. Onun yerine fâni aciz lezzetleri tercih ediyor, onları elde etmek için koşuyor ve bu şekilde ahiret için gerekli hazırlığı yapmaktan geri kalıyorsunuz.

"Halbuki ahiret, nimetlerinin güzelliği ve kalitesiyle, sıkıntı verecek bütün şeylerden uzak olmasıyla *daha hayırlıdır* ve *süreklidir."* Ahirette müminlere bahşedilecek cennet hayatında geçip gitme ve tamamlanıp bitme yoktur.

Âyetin hitabı, bir görüşe göre kâfirleredir. Onların dünyayı ahirete tercih etmesi, ahireti bütünüyle unutmaları ve ondan yüz çevirmeleri şeklindedir.

Diğer bir görüşe göre âyetteki hitap mümin-kâfir herkesedir. Buna göre dünyanın ahirete tercih edilmesinden kasıt şudur: İnsanlar çoğunlukla bu halden kurtulamazlar. Yani insanların çoğunluğu dünya için ahiretten daha fazla çalışırlar, tercihlerinde dünyayı öne alırlar. Ahireti dünyaya tercih edenler çok azdır.

İmam Gazâlî demiştir ki: "Dünya hayatının tercih edilmesi, insan tabiatına galip gelen bir durumdur. Bundan kurtulanlar çok azdır. Bunun için Allah Teâlâ, '*Siz, dünya hayatını tercih ediyorsunuz*' buyurdu."

---

463 Kurtubî, *a.g.e.*, 30/20; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/485.

Âriflerden biri demiştir ki: "Eğer dünya, fâni olacak altından, ahirette de ebedî kalacak topraktan olsaydı, akıllı kimse, fâni olacak şeyi terkedip ebedî kalacak olanı seçerdi. Durum bunun aksi, yani dünya fâni topraktan, ahiret ise ebedî kalacak altından olunca akıllı kimse ne yapmalı düşünün!"

"Şüphesiz bu hükümler, yani kurtulanların vasıflarıyla ahiretin daha hayırlı ve ebedî olduğu, *ilk sayfalarda, İbrahim ve Musa'nın sayfalarında da vardır."*

Müfessir İbn Cüzey el-Gırnâtî demiştir ki: "Âyetteki 'bu hükümlerle' işaret edilen şeyler, daha önce bahsedilen dünyaya yönelmekten sakındırmak ve ahirete yöneltmektir. Yahut bu sûrenin içerdiği hükümler veya Kur'an'dır. Mana şudur: Bu bahsedilenler, bu kitapta (Kur'an'da) mevcut olduğu gibi, önceki peygamberlerin kitaplarında damevcuttur."[464]

Ebû Zer [radıyallahu anh] rivayet ettiği hadiste demiştir ki: Hz. Peygamber'e,

"Yâ Resûlallah, Allah Teâlâ'nın indirdiği kitaplar kaç tanedir?" diye sordum. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

"Allah Teâlâ, yüz sahife ve dört kitap indirdi. Elli sahife Şît'e, Otuz sahife İdris'e, on sahife İbrahim'e, on sahife de Tevrat'tan önce Musa'ya indirdi.[465] *Kitap olarak da Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u ve Furkan'ı (Kur'an'ı) indirdi."* Ben

"Yâ Resûlallah, Hz. İbrahim'e verilen sahifelerde ne vardı?" diye sordum. Allah Resûlü şöyle buyurdu:

"Hepsi misal ve emsallerden oluşan öğütlerdi. Bu öğütlerden bazısı şunlardır:

Ey insanlara hükmeden ve bulunduğu duruma aldanan sultan! Ben seni dünya malı toplayasın diye bu işe getirmedim; ben sana mazlumların ahını din-

---

464 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 2/475.

465 Bazı rivayetlerde, bu on sahifenin Hz. Âdem'e [aleyhisselâm] indirildiği bildirilmiştir (bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/437).

dir, onların hakkını koru, zulme uğrayıp bana yakarmasınlar, diye bu yetkiyi verdim. Ben, kâfir de olsa, zulme uğrayınca, mazlumun duasını geri çevirmem.

Aklı başında olan kimse gününü dörde ayırır:

Bir kısmında Rabb'ine münâcâtta bulunur (zikir, dua ve senâ ile meşgul olur).

Bir kısmında nefsini hesaba çeker (iyilik ve kötülüklerini düşünür, halini kontrol eder, gereğini yapar).

Bir kısmında tefekkür eder, âlemdeki varlıklar üzerinde düşünür, onlardan ibret alır.

Bir kısmında yeme içme gibi günlük ihtiyaçlarını temin eder, (mubah yoldan nefsinin ve ailesinin hakları verir).

Akıllı kimse ancak şu üç şeyin peşinde koşar:

1. *Ahiretine hazırlık için salih amel peşinde.*

2. *Dünya geçimini sağlamak için iş peşinde.*

3. *Harama düşmeden helâl zevkleri peşinde.*

Akıllı kimseye düşen şudur: Yaşadığı zamanı iyi okumak, kendi işine yönelmek ve faydasız konuşmalardan sakınmak. Kim sözünü amelinden kabul ederse konuşması az olur, sadece kendisini ilgilendiren şeyleri konuşur."

Hz. Ebû Zer [radıyallahu anh] şöyle devam ediyor: "Yâ Resûlallah, Hz. Musa'nın [aleyhisselâm] sahifelerinde neler vardı?" diye sordum; Allah Resûlü şöyle buyurdu:

"Hepsi ibret ve uyarı içeren şeylerdi. Onlardan bazısı şunlardır:

Öleceğini kesin bildiği halde, gaflet içinde keyif sürene şaşarım.

Cehennemin olduğunu kesin bildiği halde, (gereksiz yere) gülene şaşarım.

Kaderin olduğunu bildiği halde, (kendisine takdir edilmeyen şeylerin peşinde) yorulan kimseye şaşarım.

Dünyanın halini, onun ve içindekilerin geçip gittiğini, hepsinin halden hale dönüştüğünü gördüğü halde, kalbini dünyaya bağlayıp onunla huzur bulan kimseye şaşarım.

Yarın hesap vereceğini kesin bildiği halde, hayırlı amel etmeyene şaşarım."

Hz. Ebû Zer [radıyallahu anh] sonra demiştir ki: Ben,

"Yâ Resûlallah, Hz. İbrahim'in ve Hz. Musa'nın elinde olan sahifelerden herhangi bir şey dünyada sana indirilen şeyler içinde mevcut mudur?" diye sordum; Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Evet, yâ Ebû Zer, mevcuttur; 'Şüphesiz temizlenen ve Rabb'inin adını anıp namaz kılan kurtuldu' âyetini ve sûrenin sonuna kadar devamını oku" buyurdu.[466] Ben,

"Yâ Resûlallah, bana tavsiyede bulunun" dedim. Şöyle buyurdu:

"Sana Allah'tan korkmanı tavsiye ederim; gerçekten Allah korkusu, bütün işlerin başıdır."

Ben, "Yâ Resûlallah, biraz daha tavsiyede bulunun" dedim. Şöyle buyurdu:

"Sana Kur'an'ı okumanı ve yüce Allah'ı zikretmeni tavsiye ederim. Bu, senin için yeryüzünde bir nur, gökte saklanıp korunacak ve sana fayda verecek bir hazinedir."

Ben, "Yâ Resûlallah, biraz daha tavsiyede bulunun" dedim. Şöyle buyurdu:

"Çok gülmekten sakın; çok gülmek kalbi öldürür ve yüzdeki nuru giderir."

Ben, "Yâ Resûlallah, biraz daha tavsiyede bulunun" dedim. Şöyle buyurdu:

"Allah yolunda cihad (hizmet) et, cihad ümmetimin kendini dünyadan çekip Allah'a adamasıdır."

Ben, "Yâ Resûlallah, biraz daha tavsiyede bulunun" dedim. Şöyle buyurdu:

---

466 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/489; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 30/22-23.

"Fakirleri sev ve onlarla birlikte bulun (kendileriyle meclis kur, sohbet yap)."

Ben, "Yâ Resûlallah, biraz daha tavsiyede bulunun" dedim. Şöyle buyurdu:

"Maddi olarak, senden aşağıda olanlara bak; senden üstte olanlara bakma! Böyle yapman, Allah'ın sana verdiği nimetlere (mevcut haline) şükretmen için daha uygundur."

Ben, "Yâ Resûlallah, biraz daha tavsiyede bulunun" dedim. Şöyle buyurdu:

"Acı da olsa her zaman hakkı söyle."

Ben, "Yâ Resûlallah, biraz daha tavsiyede bulunun" dedim. Şöyle buyurdu:

"Kendinde bulanan kusurlar seni, insanların kusurlarını araştırmaktan ve yaptığın işleri onlarda da bulmaya çalışmaktan uzak tutsun. Senin, kendinde olan kusurları görmeyip onu insanlarda araman ve kendi yaptığını onlarda da bulmaya çalışman sana ayıp olarak yeter."

Ebû Zer [radıyallahu anh] devamla der ki: "Allah Resûlü sonra eliyle göğsüme vurarak,

"Ey Ebû Zer, tedbir gibi akıl, haramlardan elini çekmek gibi vera', güzel ahlâk gibi şeref olmaz" buyurdu.[467]

Kâ'b el-Ahbâr'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'ya indirdiği on sahifede peş peşe yazılmış yedi satırı okudum. Sırasıyla şunlar yazılıydı:

1. Kim dünya üzüntüsüyle sabahlarsa, Allah'a kızmış olarak sabaha çıkar.

2. Kimin en büyük derdi dünya olursa, Allah onun kalbinden ahiret korkusunu çekip alır.

---

467 İbn Hibbân, *Sahîh*, nr. 361; Hâkim, *Müstedrek*, 2/597; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/222-223; Münzirî, *et-Tergîb*, nr. 3301.

3. Kim başına gelen bir musibetten (insanlara) şikâyetçi olursa. sanki yüce Allah'ı halka şikâyet etmiş olur.

4. Kim dünya sultanlarından birine (dünyalık bir şey kazanmak için) tevazu gösterir (boyun eğip yağcılık yaparsa), dininin üçte biri gider.

5. Kim rızkının hangi yoldan geldiğine, yani helâl mi haram mı olduğuna aldırış etmezse, Allah da onu cehennemin hangi kapısından ateşe atacağına aldırış etmez!

6. Kim gülerek günah işlerse, ağlayarak cehenneme girer.

7. Kim ihtiyaçlarını (sürekli) insanlara arzederse, Allah fakirliği onun gözü önünden hiç ayırmaz."

9-19. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey Allah'a davet eden ârif, eğer öğüt fayda verirse, öğüdünün fayda vereceğini düşünür ve ümit edersen, insanlara öğüt ver; şayet öğüdünün hiç fayda vermeyeceğini kesin bilirsen, öğüt için kendini yorma! Bu durumdaki öğüt çoğu zaman boşa gider; sana açıkça düşman olana, haset edene, inatçıya yahut mevki makam sevgisine kapılmış kimseye öğüt vermen gibi. Bu kimselere öğüt vermek, soğuk demire tokmak vurmak gibidir (demirde bir değişme ve şekillenme olmaz).

İnsanlara öğüt veren kimsenin ince bir siyaset sahibi ve yumuşak olması gereklidir. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Rabb'inin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et; gerektiği zaman onlarla en güzel tarzda mücadele et!" (Nahl 16/125).

Hikmet, herkesi konumuyla kabul etmek ve o hal içinde Rabb'ine yöneltmektir. Makam mevki sahiplerini o halde kabul edersin ve onları Allah'ın kullarına şefkat ve merhamet etmeye yöneltirsin. Zenginleri olduğu gibi kabul edersin ve onları mallarını Allah yolunda harcamaya yönlendirirsin. İlim sahiplerini ilmiyle kabul eder ve onları ihlâslı

olmaya, ilmi yaymada bütün gayretlerini sarfetmeye teşvik edersin. Fakirleri, fakirlik haliyle kabul edersin ve onları sabretmeye teşvik edersin. Diğer kesimler için de durum böyledir. Eğer biri, içinde bulunduğu (manevi) makamdan daha yükseğine ulaşmak istiyorsa, onu o makama yönelt ve kendisine rehberlik yap.

İnsanlara samimi olarak nasihat edip öğüt verenlerin Allah katında çok büyük değeri vardır. Bir hadis-i şerifte buyrulduğu gibi, Allah'ın, kulları içinde en sevdikleri, Allah'ın kullarına (bütün mahlûkata) en faydalı olanlardır.[468]

Diğer bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur: *"Şüphesiz Allah'ın en sevdiği kullar, Allah'ı kullarına, kulları da Allah'a sevdiren ve yeryüzünde insanlara nasihat için dolaşanlardır."*[469]

Allah'tan saygı içinde korkanlar öğüt alır. Yani Allah'tan korkanlar ve ezelde haklarında ilâhî inâyet takdir edilmiş kimseler verilen öğütten fayda görür; ezelde haklarında şekavet (cehennemlik olma hükmü) yazılmış kimseler ise ondan yüz çevirir.

Kuşeyrî demiştir ki: "Şakî (bedbaht), kötü halini bilen kimsedir. Âyette geçen 'en şakî kimse' ise içinde bulunduğu kötü hali bilmeyen ve en büyük ateşe girecek olan kimsedir. Bu, kulun kendi haline terkedilmesi, ilâhî huzurdan kovulması ve Hak'tan tamamen uzak kalmasıdır. En küçük ateş ise nefsanî hazların ve şehvetlerin peşine düşmektir."

Sonra o, ne ölür ne de yaşar. Yani nefsi bu halden (hevâsına tâbi olmaktan ve şehvetlerinin peşinde koşmak arzusundan) ölmez ve ruhu da hakikatleri görerek dirilmez ki rahat etsin.

Onu temizleyen kurtuldu. Yani nefsini hevâsından temizleyen vuslata ererek kurtuldu. Bu da nefsi günahlardan uzaklaştırarak, kalbi gaflet ve boş iddialardan, ruhu Allah'tan başkasına yönelmekten ve

---

468 Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 3370; Bezzâr, *Müsned*, nr. 1949; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 10033; Hatîb, *Târîh*, 6/334; Heysemî, *ez-Zevâid*, 8/191.

469 İbn Ebü'd-Dünya, *Kitâbü'l-Evliyâ*, 53; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, 16/103 (nr. 44069), hadisin ilk kısmı. Aynı konuda biraz değişik lafızlarla bk. Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, 1/367.

sırrı benlikten temizleyerek gerçekleşir. Siz, kudsî huzura yönelme yerine dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Halbuki Cenâb-ı Hakk'ı müşahedenin devamlı olduğu ahiret yurdu daha hayırlı ve ebedîdir. Dünyadan yüz çevirmek ve şevkle Allah'a yönelmek, peygamberlere indirilen bütün sahifelerde yazılı olan bir durumdur. Kuşeyrî demiştir ki: "Çünkü tevhid, cennet müjdesi ve cehennem tehdidi dinlerde değişmeyen gerçeklerdir."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Kişinin Allah'tan başka her şeyden gönlünü çekip bütün varlığı ile O'na yönelmesi, Hz. İbrahim'e verilen sahifede mevcuttu. Kur'an'da geçtiği gibi Hz. İbrahim [aleyhisselâm] bu konuda şöyle demiştir:

'Ben, sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım' (En'âm 6/78). O sahifelerde Allah'a yönelmek de mevcuttu. Hz. İbrahim [aleyhisselâm] bu konuda da şöyle demiştir:

'Ben yüzümü (kalbimi), gökleri ve yeri yoktan var eden Allah'a yönelttim' (En'âm 6/79).

Hz. Musa'nın [aleyhisselâm] sahifelerinde de manevi makamlara bağlanıp kalmaktan pişmanlık duymak ve Allah'a şevk ile koşmak mevcuttu. Bunu şu âyetlerden anıyoruz.

'Musa dedi ki: (Zamanı gelmeden ve şartları hazır olmadan önce zatını görme talebimden dolayı) sana tövbe ettim; ben müminlerin ilkiyim' (A'râf 7/143).

'Rabbim, sen razı olasın diye huzuruna acele ile geldim" (Tâhâ 20/84).[470]

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

A'lâ sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

---

470 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 3/502.

(88) GÂŞİYE SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Gâşiye sûresi Mekke döneminde inmiş olup yirmi altı âyettir. Sûre, adını birinci âyetteki "gâşiye" kelimesinden almıştır. **Gâşiye,** "kaplayıp bürüyen" demektir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrede, *"Halbuki ahiret, daha hayırlı ve süreklidir"* (A'lâ 87/17) buyruldu. Cenâb-ı Hak bu sûrede de bütün insanların ahiretteki hallerini açıklayarak şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ الْغَاشِيَةِۜ ﴿١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌۙ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ
نَاصِبَةٌۙ ﴿٣﴾ تَصْلٰى نَاراً حَامِيَةًۙ ﴿٤﴾ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍۜ ﴿٥﴾ لَيْسَ
لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَر۪يعٍۙ ﴿٦﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْن۪ي مِنْ جُوعٍۜ ﴿٧﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. Dehşeti her şeyi kaplayan felaketin haberi sana geldi mi?

2. O gün birtakım yüzler vardır ki zillete bürünmüştür.

3. Çalışmış, (fakat boşa) yorulmuştur.

4. Kızgın ateşe girerler.

5. Onlara son derece kızgın bir kaynaktan su içirilir.

6. Onlar için, kuru bir dikenden başka yiyecek yoktur.

7. O, ne besler ne de açlığı giderir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Dehşeti her şeyi kaplayan felaketin haberi sana geldi mi?"* Yani sana onun haberi geldi. Durumun soru ile dile getirilmesiyle kastedilen şudur: Bu felaket, hayret verici olayları kapsamaktadır. O dikkatle kulak verilecek bir durumdur. O, anlatılmaya layık, şehirli-köylü herkesin onu öğrenmek ve içeriğini anlamak için yarışması gereken eşsiz hadiselerdendir.

Gâşiye, şiddeti ve korkunç halleriyle insanları saracak şiddetli felaket demektir. Bu mana, *"Azap onları üzerlerinden çepeçevre sarar"* (Ankebût 29/55) âyetinde de geçmiştir.

Âyette gâşiye ile kastedilen kıyamettir.

Cenâb-ı Hak sonra, insanların o dehşetli gündeki hallerini açıklayarak şöyle buyurdu:

"O gün birtakım yüzler vardır ki sahibi, karşılaştığı perişanlık ve horluk sebebiyle *zillete bürünmüştür. Çalışmış* fakat boşa *yorulmuştur."*

"Çalışıp da boşa yorulma" iki türlü açıklanmıştır. Birincisi, bunun kıyamet günü gerçekleşen bir durum olmasıdır. O, cehennemde çok

meşakkatli işler yapar, demirden zincirler ve bukağılar sürümekten, devenin çamura saplanması gibi ateşe saplanmaktan, ateşin içinde bir aşağı bir yukarı çırpınıp durmaktan iyice yorulup bitap düşer.

Bazıları ise çalışmanın dünyada olduğu söylemiştir. Yani o, dünyada bir sürü kötü işler yaptı, onlarla keyif sürdü; bugün (ahirette) ise onun zahmetini çekmekte, zilletini yaşamakta, acısını tatmaktadır.[471]

"Bu kimseler harareti son derece yüksek *kızgın ateşe girerler*, orada devamlı kalırlar. *Onlara son derece kızgın bir kaynaktan su içirilir. Onlar için, kuru bir dikenden başka yiyecek yoktur.*"

Âyette "kuru diken" manası verdiğimiz "darî'", şıbrık denilen dikenli bir ottur. Deve onu yaş iken yer fakat kuruyunca yemez. O, öldürücü bir zehirdir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Darî', cehennemde dikene benzeyen bir şeydir; öd ağıcından daha acıdır, leşten daha kötü kokar, ateşten daha yakıcıdır."[472]

İbn Keysân demiştir ki: "O öyle bir yiyecektir ki cehennemlikler ondan kurtulmak için Allah Teâlâ'ya yalvarıp yakarırlar, inleyip sızlar."[473]

Ebü'd-Derdâ ve Hasan-ı Basrî demiştir ki: "Allah Teâlâ, kıyamet günü cehennemliklerin yüzünü, onların dünyadaki kötü amellerine benzeterek çirkinleştirir. Onlara öyle bir açlık hali verir ki onlara göre bu açlık, içinde bulundukları azaba denktir. Bunun üzerine açlıktan kurtulmak için yardım isterler, onlar (darî' denen) dikenli yiyecek verilir. Sonra ondan kurtulmak için yardım isterler; onlara boğazlarında kalacak başka bir yiyecek verilir. O zaman, dünyada boğazlarına bir şey tıkandığı zaman, onu su ile açtıklarını hatırlarlar ve su isterler. Bin sene susuz halde bırakılırlar. Sonra onlara, son derece kaynar bir kaynaktan su verilir. Onu kolay ve rahatça içemezler. Her ne zaman onu

471 Açıklama için bk. Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/416.

472 Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 3719; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 30/27-28; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/492-493.

473 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/439; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 30/28.

yüzlerine yaklaştırsalar hararetten yüzlerinin derisini soyar ve onu yakıp kızartır. Su karınlarına indiğinde bağırsaklarını parçalar. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Onlara kaynar sudan içirilir; su bağırsaklarını parça parça eder" (Muhammed47/15).[474]

Cehennemde azaplar çeşitlidir; azap görenler de farklı tabakalarda bulunurlar. Bazıları zakkum yer, bazıları irin yer, bazıları diken yer. Âyetler arasında bir çelişki yoktur.

Bu âyet indiği zaman müşrikler, "Bizim develerimiz dikenle besleniyor (cehennemde dikenli yiyeceğin olması bir zarar vermez!)" dediler. Bunun üzerine,

"O diken, ne besler ne de açlığı giderir" âyeti indi.[475] Yani dünyada olduğu gibi onun besleme ve doyurma özelliği yoktur. Onlar bunu sadece zaruretlerini gidermek için yerler, fakat bir faydasını görmezler. Gazabına uğramaktan yüce Allah'a sığınırız.

1-7. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İnsanı çepeçevre saran felaket, dünyadır. Dünya, kalpleri muhabbetinin, sevgisinin, hazlarının ve şehvetlerinin karanlığı ile iyice sarmıştır. Nice kimseler vardır ki dünyayı talep arzusuyla zelil olmuştur; onu elde etmek için gece gündüz çalışmış, dünya işlerini yoluna koymak için yorulmuştur. Tek derdi dünyayı elde etmek olan kimseye, ölüm gelene kadar rahatlık yoktur. O ayrıca, gaflet içinde Allah'tan kopma ve O'ndan uzak kalma ateşine girer; kendi aklıyla işleri düzenleme derdiyle yanıp kavrulur. Dünyayı talep edenlerin kalpleri ve ruhları için temiz ve leziz bir yiyecek yoktur; onlar için sadece şüpheli veya haram yiyeceklerin sıkıntısı vardır. Şüpheli ve haram yiyecekler de dünya peşinde koşan kalbin zafiyetine bir fayda vermez, onu bes-

474 Sa'lebî, *a.g.e.*, 6/439-440.
475 Sa'lebi, *a.g.e.*, 6/440; Kurtubi, *a.g.e.*, 30/29.

leyip kuvvetlendirmez, tam aksine kalbin dünyaya olan hırsını artırır. Onlar, ruhun açlığını da gidermez.

Ahirette Yüzleri Gülenler

Cenâb-ı Hak sonra, öncekilerin aksine ahirette yüzleri parlayan bahtiyarların halinden bahsederek şöyle buyurdu:

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾ لَا تَسْمَعُ
فِيهَا لَاغِيَةً ﴿١١﴾ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾ فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾ وَأَكْوَابٌ
مَوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾ وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾ أَفَلَا يَنْظُرُونَ
إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾
وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾

8. ***O gün birtakım yüzler vardır ki nimet içinde mutludurlar.***

9. ***Yaptıklarından dolayı hoşnutturlar.***

10. ***Yüksek bir cennettedirler.***

11. ***Orada hiçbir boş söz işitmezler.***

12. ***Orada suyu bolca akan kaynak,***

13. ***Yükseltilmiş tahtlar,***

14. ***Hazırlanmış kadehler,***

15. ***Dizilmiş yastıklar,***

16. ***Serilmiş değerli yaygılar (lüks halılar) vardır.***

17. ***Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratıldı!***

18. ***Göğe bakmıyorlar mı, nasıl yükseltildi!***

19. ***Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikildi!***

20. ***Yeryüzüne bakmıyorlar mı, nasıl yayıldı!***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, cehennemliklerin halini açıkladıktan sonra, cennetliklerin halini açıklayarak buyurdu ki: *"O gün birtakım yüzler vardır ki nimet içinde mutludurlar."* Onların yüzleri parlak ve güzeldir. Şu âyet de bu durumu ifade etmektedir:

"Yüzlerinde, cennet nimetlerine ulaşmanın sevincini okursun" (Mutaffifîn 83/24).

"Yaptıklarından dolayı hoşnutturlar." Yani dünyada yaptıkları işlere, Allah Teâlâ ahirette büyük mükâfatlar verdiği için, sonuçtan çok hoşnutturlar. Yahut onlar, kendilerini büyük ikram ve mükâfata ulaştırdığını gördüklerinde Allah'a itaatlerinden ve salih amellerinden dolayı hoşnutturlar.

"Mekânı veya değeri *yüksek bir cennettedirler. Orada hiçbir boş söz işitmezler."* Orada boş bir kelime işitilmez. Yahut orada boş konuşan kimse işitmezler; çünkü cennetliklerin bütün konuşmaları zikir ve hikmettir.

Yahut ey muhatap, sen orada hiç boş söz işitmezsin.

"Orada suyu bolca akan kaynak vardır." Yani suyu çokça akan kaynaklar vardır.

"Yükseltilmiş tahtlar mevcuttur." Orada oldukça yüksek ve fazla miktarda tahtlar vardır; mümin onların üzerine oturarak Allah Teâlâ'nın ona insan ettiği saltanata ve nimetlere bakar.

"Orada ayrıca, kendilerine bakarak haz alacakları *hazırlanmış kadehler mevcuttur."* Onlar önlerine konmuştur. Yahut pınarların etrafına su içmek için hazırlanıp konmuş kadehler vardır.

"Orada ayrıca *dizilmiş yastıklar vardır."* Onların bir kısmı yan yana dizilmiş, bir kısmı ise yere atılmıştır; mümin istediğinin üzerine oturur, istediğine yaslanır.

"Orada ayrıca *serilmiş yaygılar,* kaliteli ve lüks halılar *vardır."* Yahut onlar oturulacak yerlere göre ayrılmışlardır.

Allah Teâlâ, bu âyetleri indirdiğinde Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] onları okudu ve bahsedilen şeylerin nasıl olduklarını açıkladı. Tahtların 100 fersah yüksekliğinde ve kadehlerin sayılamayacak kadar çok olduğunu söyledi, yastıkların uzunluğundan ve yaygıların genişliğinden bahsetti. Bunları dinleyen müşrikler inkâr ederek, "Tahtlar bu kadar nasıl yüksek olur? Bu kadar çok kadeh nasıl bir arada bulunur? Bu uzunlukta yastıklar ve böyle geniş halılar nasıl var olabilir? Biz dünyada böyle bir şey görmedik!" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara, kudret harikası şu sanatları hatırlattı:

"Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratıldı!" O, oldukça yüksek bir hayvandır. Yere çöktürülüp üzerine binilir, yük yüklenir, sonra ayağa kalkar ve yürür. Mümin için cennetteki köşkler de böyledir; onlar da deve gibi, önce alçalır, mümin üzerine binene kadar öylece bekler, sonra yükselir.

Yahut onlar, gözlerinin önünde duran ve her zaman çeşitli işlerinde kullandıkları deveye bakmıyorlar mı, Allah onu, diğer hayvanlardan ayrı ve farklı olarak nasıl harika bir şekilde yarattı? Devenin cüssesi iridir, kuvveti çoktur. Vücudu, yapacağı meşakkatli işlere göre harika bir şekilde yaratılmıştır. Bu işler, çok uzaklara ağır yük taşımak, uzun süre susuzluk ve açlığa sabretmektir. Öyle ki deve, on günden fazla susuz kalabilir ve az bir yiyecekle yetinir. Yaş diken ve ağaç parçaları gibi basit şeyleri yiyerek karnını doyurur. Büyük-küçük herkese boyun eğer. Hatta bir fare devenin ipinden tutarak çekip yuvasına götürse deve, onun yuvasının önüne kadar gider. Devede, Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretini gösteren bunlardan başka özellikler de mevcuttur. Mesela, deve iyice yorulduğunda, güzel sesli biri nağmeli şeyler söylese, deve neşelenir, hareketlenir, coşar ve dinlenmiş olarak

yoluna devam eder. Onun eti, sütü, derisi, tüyü ve diğer faydaları ayrıdır. Müfessirlerin imamı Fahreddin-i Râzî'nin bu konudaki açıklamalarından da anlaşıldığı gibi,[476] bütün bunlar, Allah Teâlâ'nın, sûrenin başında belirtilen işleri yapmaya kudretinin olduğuna ve onları haber veren zatın, hepsine gücünün yeteceğine şahittir. Böylece akıl ile nakil bu konuda birleşir. Bu açıklama *Celâleyn Tefsiri* üzerine hâşiye yazan Abdurrahman-ı Fâsî'ye aittir.

"Göğe bakmıyorlar mı, nasıl yükseltildi!" Yani bir direk ve destek olmadan harika bir şekilde nasıl yükseltildi. Yahut nasıl olduğunu akıl ve anlayışın idrak edemeyeceği şekilde nasıl yaratıldı.

"Çevresine ve eteklerine yerleştikleri, develerini ve diğer hayvanlarını otlatmada sularından ve ağaçlarından faydalandıkları *dağlara bakmıyorlar mı,* sağlam ve sabit şekilde, sağa sola meyletmeden ve bir uzama olmadan *nasıl dikildi!"*

"Yeryüzüne bakmıyorlar mı, üzerinde yaşayan varlıkların geçimlerini sağlayacak ve ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düz, geniş ve uygun bir şekilde *nasıl yayıldı!"*

Celâleddin-i Süyûtî (v. 911/1505) demiştir ki: "Âyette, yeryüzünün düz olduğuna, astronomi âlimlerinin dediği gibi küre şeklinde (yuvarlak) olmadığına bir delil vardır. Gerçi onların söyledikleri, dinin esaslarına bir zarar vermez. (Yer kürenin yuvarlak olduğunu söylemek, inanç esaslarına bir zarar vermez)."[477]

İbn Arafe, *"Allah, geceyi gündüze dolar, gündüzü de geceye dolar"* (Zümer 39/5) âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Âyet, göğün (ve yerin) yuvarlak olduğuna delildir. Gecenin gündüze, gündüzün de geceye sarılması, içinde döndükleri mahallin (gök ve yerin) yuvarlak olmasını gerektirir. Çünkü gece ile gündüzün bağlı olduğu başka bir mekân yoktur."[478]

---

476 Fahreddin-i Râzî'nin açıklamaları için bk. *Mefâtîhu'l-Gayb,* 31/142-144.

477 bk. Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî alâ Tefsîri'l-Celâleyn,* 6/395-396 (Beyrut 1988). Bu hüküm ve tartışma önceki dönemlere aittir; günümüzde bu mesele çözülmüş, gelişen bilim ve teknoloji sayesinde dünyanın yuvarlak olduğu tesbit edilmiştir.

478 İbn Arafe, *Tefsîru İbn Arafe,* 3/377 (Beyrut 2008).

Übbî'nin eserinde denilmiştir ki: "Hikmet sahiplerinin ve diğerlerinin çoğunluğunun görüşüne göre gökler ve yer küresi yuvarlaktır."

8-20. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Nice yüzler vardır ki Rabb'ini müşahede ve görme lezzetiyle mutluluk içindedir; yaptığı mücâhededen dolayı hoşnuttur; çünkü bu mücâhede onu, yüce bir cennette yani marifet cennetinde apaçık müşahedeye ulaştırmıştır. Orada hiçbir boş söz işitmez; zira o makamdakiler, boş ve çirkin sözlerden uzaktırlar. Onların sözleri zikir, sükûtları fikirdir. Orada kalplerinden akan ilim ve hikmet pınarları vardır. Orada ayrıca manevi makamların yüksek tahtları vardır, onunla daha ileri marifete yükselirler. Orada, ilâhî aşkın sunulduğu kâseler mevcuttur. Bu aşk, zikir ve müzakere meclislerinde sunulur. Onlar için bütün sıkıntılardan kurtuldukları ve rahat edecekleri bir ortam vardır; çünkü onlardan ibadet ve taatin ağırlığı kaldırılmıştır. Onlar, hiç zorlanmadan aşk ile kulluk ederler. Varlıklara hayat veren ve her şeyi ayakta tutan yüce Mevlâ, onların üzerindeki ağırlığı kaldırmış, kulluk vazifelerini yerine getirmede kendilerini muvaffak etmiştir. Onlar için kudsî huzurda üzerinde ülfet ve ünsiyet edecekleri dostluk sergileri serilmiştir.

Onlar, düşence ve fikir kabiliyetlerini kullanmıyorlar mı? Kullansalardı ruhları ilâhî huzura ulaşır ve orada karar kılardı. Çünkü tefekkür kalbin ışığıdır. Tefekkür olmayınca kalbin ışığı yoktur. Tefekkür, kalbin Rabbi'nin huzuruna yükselmesidir.

Onlar, devenin yaratılışına bakmıyorlar mı? Gerçekten o, insanı hayrette bırakan garip bir tecellidir. Göğün, ilâhî kudretle nasıl yükseltildiğine, yerin de O'nun heybetinden nasıl serildiğine bakmıyorlar mı?

Kuşeyrî demiştir ki: "Âyetteki deve, nefs-i emmâreye işaret etmektedir. Bunu şu hadise göre söylüyoruz: '*İnsanlar, develer gibidir; yüz deve içinde işe yarayacak, yük için kullanılacak kaliteli deve zor bulunur.*'"[479]

---

479 Buhârî, Rikâk, nr. 6498; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, nr. 232.

Onlar, ruhlarına bakmıyorlar mı manevi makamlarda nasıl yükseltildi. Çünkü ruhlar, âriflerin fikirlerinin cevelan mahallidir. Akla bakmıyorlar mı maddeyi manadan, şeriatı hakikatten ayırmak için nasıl sağlam bir şekilde tutuldu. Bedenlerine bakmıyorlar mı, ruh ona hâkim olup işlerini düzenlediğinde Allah'a kulluk için nasıl hazır hale getirildi.

Hz. Peygamber'in Asıl Görevi Öğüt ve Uyarıdır

Cenâb-ı Hak, resûlünü insanlara öğüt vermeye ikinci kez teşvik ederek şöyle buyurdu:

فَذَكِّرْ اِنَّمَا اَنْتَ مُذَكِّرٌ ۝٢١ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ۝٢٢ اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى
وَكَفَرَ ۝٢٣ فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَ ۝٢٤ اِنَّ اِلَيْنَا اِيَابَهُمْ ۝٢٥
ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ۝٢٦

21. *Sen öğüt ver! Sen sadece bir öğüt vericisin.*

22. *Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin.*

23. *Ancak, kim yüz çevirir, inkâr ederse,*

24. *Allah onu en büyük azaba uğratır.*

25. *Şüphesiz, onların dönüşü bizedir.*

26. *Sonra onların hesabını görmek de sadece bize aittir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Resûlüm, *sen* insanlara aklî ve naklî delillerle *öğüt ver! Sen sadece bir öğüt vericisin.* Sana düşen iş, sadece tebliğdir. *Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin. Ancak, kim yüz çevirir ve inkâr ederse, Allah onu en büyük azaba uğratır.*" Yani sen onları iman etmeye

zorlayan biri değilsin; fakat kim davetinden yüz çevirir ve hakkı inkâr ederse, sen şunu bil ki hükmetmek ve kahretmek Allah'a ait bir şeydir. O, inkâr edeni büyük bir azaba uğratır. Bu, cehennem azabıdır.

"Şüphesiz, onların dönüşü bizedir. Sonra onların hesabını görmek de sadece bize aittir." Biz onlara yaptıklarının hesabını sorarız ve emsallerine yaptığımız gibi hak ettikleri cezayı veririz.

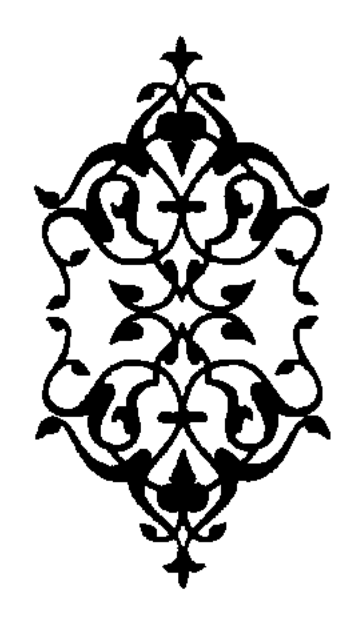
21-26. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], inkâr edenler tarafından ne söylenmişse, onun insanlara öğüt veren halifelerine de aynısı söylenir. Kim âriflerin davet ve öğüdünden yüz çevirirse, Allah'ı unutup varlıklara bağlanma, manen perdelenme ve kötü hesap azabına uğrar.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak sadece yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Gâşiye sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(89) FECR SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi: Fecr sûresi Mekke döneminde inmiş olup otuz âyettir. Sûre, adını birinci âyetteki "fecr" kelimesinden almıştır. **Fecr**, "tan yerinin ağarma vakti" demektir.

Önceki Sûre ile Bağlantısı: Önceki sûrede, *"Şüphesiz, onların dönüşü bizedir"* (Gâşiye 88/25) buyruldu. Bu sûrenin başında da yemin edilerek bu gerçek şöyle dile getirildi.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحيمِ

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِ ﴿٤﴾ هَلْ
فى ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذى حِجْرٍ ﴿٥﴾ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ اِرَمَ ذَاتِ
الْعِمَادِ ﴿٧﴾ اَلَّتى لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِى الْبِلَادِ ﴿٨﴾ وَثَمُودَ الَّذينَ جَابُوا
الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِى الْاَوْتَادِ ﴿١٠﴾ اَلَّذينَ طَغَوْا فِى الْبِلَادِ
﴿١١﴾ فَاَكْثَرُوا فيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. ***Fecre,***

2. ***On geceye,***

3. ***Çifte ve teke,***

4. ***Geçip gittiğinde geceye andolsun*** *(ki ey müşrikler siz ölecek ve bize hesap vereceksiniz).*

5. ***Nasıl, bunlarda, akıl sahibi kimseler için yemin edilmeye değer bir özellik var değil mi?***

6. ***Görmedin mi Rabb'in nasıl azap etti Âd kavmine?***

7. ***Sütunlar sahibi İrem'e?***

8. ***Ki şehirler içinde onun bir benzeri yaratılmamıştı.***

9. ***Vadide kayaları oyan Semûd'a?***

10. ***Kazıklar sahibi Firavun'a?***

11. ***Onlar, bulundukları ülkelerde iyice azdılar.***

12. ***Oralarda çokça fitne fesat çıkarttılar.***

13. ***Bu yüzden Rabb'in onların üzerine azap kamçısı yağdırdı.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Fecre yemin olsun."* Fecir, gece karanlığının yarılıp sabahın ilk beyazlığının çıkmasıdır. Buna, "şafak atması ve tan ağarması" de denir. Bu beyazlığın dikey olanına "yalancı fecir", yatay olanına ise "gerçek fecir" denir. Oruç ve namaz için dikkat edilecek vakit gerçek fecirdir.

Âyette, şerefinden dolayı fecir vaktine yemin edilmiş olabilir; sabaha yemin edildiği gibi. Çünkü onda ilâhî kudretin eseri ortaya çık-

maktadır. Yahut o vakitteki namaza (sabah namazına) yemin edilmiştir; zira sabah namazı, meleklerin şahit olduğu bir namazdır.

"On geceye de yemin olsun." Burada yemin edilen on gece, ya zilhicce ayının veya muharrem ayının ilk on günüdür ya da ramazan ayının son on günüdür.

"Çifte ve teke de yemin olsun." Yani her şeyin çiftine ve tekine yemin olsun. Âyetteki çift ve teke şu şekilde değişik manalar verilmiştir.

On gecenin çift ve tek günlerine yemin olsun.

Namazların çift rekâtlı ve tek rekâtlı olanlarına yemin olsun.

Nahr (kurban kesme) gününe yemin olsun. Çünkü o, zilhiccenin onuncu (yani çift) günüdür. Arefe gününe de yemin olsun, zira o da dokuzuncu tek sayılı gündür.

Çift yaratılan varlıklara ve tek olan yaratıcıya yemin olsun.

Çift rekâtlı olarak kılınan nâfile namazlara ve peşinden kılınan vitir namazına yemin olsun.

Sayılara yemin olsun; çünkü onların bir kısmı çift, bir kısmı tektir.

Tercih edilen görüş, âyetin, bir konuya tahsis edilmeden çift ve tek olan her şeyi kapsayacak şekilde yorumlanmasıdır. Allah Teâlâ sanki her şeye yemin etti; çünkü mevcut şeyler ya çift ya da tektir.

Allah Teâlâ, özel olarak on geceye yemin ettikten sonra, umumi olarak bütün gecelere de yemin ederek şöyle buyurdu:

"Geçip gittiğinde geceye de yemin olsun." Yahut gecede yürütülen, götürülen şeylere yemin olsun. Bazıları, bununla Kadir gecesinin kastedildiğini söylemiştir.

"Nasıl, bunlarda, akıl sahibi kimseler için yemin edilmeye değer bir özellik var değil mi?" Mana şudur: Kim akıl sahibi ise şunu bilir: Allah Teâlâ'nın kendilerine yemin ettiği bu şeylerde, O'nun birliğine ve her

şeyin Rabb'i olduğuna dair acayip işaretler ve deliller vardır. Onların her biri yemin edilmeye layıktır. Bu şeylere yemin edilmesi, onların değerini büyütmek ve hepsinin yemin edilmeye değer kadri yüce şeyler olduğunu akıl sahiplerine göstermektir. Bu, şu âyet gibidir:

"Şüphesiz o, -eğer bilirseniz- büyük bir yemindir" (Vâkıa 56/76).

Âyette geçen "hicr" akıl anlamındadır. İnsanı, ona fayda vermeyen zararlı şeylere düşmekten koruduğu için akla "hicr" denilmiştir. Hicr, engel olmak, durdurmak, men etmek, sınırlamak, kontrol altına almak manalarına gelir. Bunun için akla, "hicr" denilmiştir. Yine sahibini bağladığı ve onu rezil işlerden uzak tuttuğu için akla, "akıl" ve onunla aynı anlamda olan "nühâ" denilmiştir.

Mana şudur: Akıl sahibi bir kimseye göre bunlar, kendilerine yemin edilerek yüceltilmeyi hak eden şeyler değil midir?

Bir diğer mana: Bunlarla yaptığım yeminde, akıl sahipleri için bir yemin, (yemin anlamı ve vurgusu) yok mudur? Yani o, böyle şeylere yemin edilerek kuvvetlendirilen büyük bir yemin değil midir?

Bir diğer mana: Bu şeylere yapılan yemin, akıl ve dirayet sahibi bir kimseyi ikna edecek düzeyde değil midir?

Yemin edilerek verilmek istenen haber gizli tutulmuştur. Bu haber şudur: Ey müşrikler topluluğu, siz hepiniz öleceksiniz, hesaba çekileceksiniz, bütün yaptıklarınız size haber verilecek ve cezanızı çekeceksiniz. Devamındaki şu âyet de bu manayı destekliyor:

"Görmedin mi Rabb'in Âd kavmine nasıl azap etti?" Onları nasıl helâk etti. Âyetteki, "Görmedin mi?" ifadesi, "ilim yoluyla kesin olarak bilmedin mi" demektir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Âd ve benzerlerine ne yapıldığını bilince, bununla, azgınlık ve fesat çıkarma yönüyle onlarla ortak olan kavminin de benzeri bir âkıbetle karşılaşacağı sonucunu çıkarır.

Mana şudur: Resûlüm, sen, Rabb'inin, Âd kavmine ve benzerlerine nasıl azap ettiğini kesin bir ilimle bilmedin mi? Şunu da kesin olarak bil ki Rabb'in, bu azabı gerektiren inkâr ve isyanlarda onlara benzeyen bu müşriklere de aynı şekilde azap eder.

Âd kavminden kasıt, Âd'ın çocuklarıdır. Âd'ın nesebi şöyledir: Âd b. Avs b. İrem b. Sâm b. Nuh. Âd, Hz. Hûd'un [aleyhisselâm] kavmidir. Onlara babalarının ismiyle "Âd kavmi" denilmiştir.

Bu konuda şöyle denilmiştir: Kavmin birinci nesillerine "Âd-ı ûlâ" (ilk Âd), sonraki gelenlerine ise "Âd-ı âhire" (sonraki Âd) denilmiştir.

"Rabb'inin sütunlar sahibi İrem'e nasıl azap ettiğini görmedin mi?"

İrem, iki manada yorumlanmıştır. **1.** Kabile ismi, **2.** Yer ismi.

Kabilenin ismi olursa, ilk Âd kastedilmiş olur. Çünkü İrem, Âd'ın dedesidir. Âd kavmi de onun torunlarıdır.

İrem yer ismi kabul edilince, Âd kavminin yaşadığı yerin adı olur.

İrem'i kabile ismi kabul ettiğimizde, *"Sütunlar,* direkler *sahibi İrem"* âyetinin manası şudur: Onlar, çölde yaşayan, direklerle çadırlar kuran bir kavimdi. Yahut onlar, çadır direkleri gibi uzun boylu, iri cüsseli kimselerdi.

İrem'i şehir ismi olarak kabul ettiğimizde, *"Sütunlar,* direkler *sahibi İrem"* âyetinin manası şudur: Bu şehir, yüksek sütun ve direklerle kurulu çadırlardan oluşmaktaydı. Adamların boyları, çadır direği gibi uzun olduğu için, kalacakları yerler de yüksek yapılıyordu.

Rivayet edildiğine göre onların çadırlarının direk ve sütunları altından idi, Allah Teâlâ onlara rüzgâr gönderince, hepsini toprağa gömdü.

Rivayet edildiğine göre, Âd'ın Şeddâd ve Şedîd adında iki oğlu vardı. İkisi de kraldı ve insanlara kahır ve zorbalıkla hükmediyorlardı. Şedîd ölünce, iş Şeddâd'a kaldı. Şeddâd, dünyaya kral oldu, bütün krallar ona boyun eğdi. Şeddâd, cennetin vasıflarını işitince, adamla-

rına, "Bana cennet gibi bir şehir yapın" emrini verdi ve bu emir üzerine Aden çöllerinden birinde İrem kuruldu. Yapımı 300 sene sürdü. Şeddâd, 900 sene yaşamıştır. İrem, büyük bir şehirdi. Köşkleri altın ve gümüşten, sütunları zebercet ve yakuttandı. İçinde her sınıf ağaç ve nehirler vardı. Yapımı tamamlanınca Şeddâd, şehri görmek için memleketin ileri gelen adamlarıyla birlikte yola çıktı. Şehre ulaşmaya bir gün bir gecelik mesafe kalmıştı ki Allah Teâlâ üzerlerine gökten bir sayha (çığlık) gönderdi, hepsi helâk oldular.

Bir rivayette şöyle denilmiştir: Şehrin üzerini kumlar örttü, bunu gören Şeddâd üzüntüsünden öldü.

Rivayet edildiğine göre Abdullah b. Kılâbe, kaybolan devesini aramak için peşine düştü. O sırada yolu İrem'e düştü. Oradan taşıyabileceği kadar değerli eşya yükledi. Bu durum Halife Muâviye'ye ulaşınca, Abdullah b. Kılâbe'yi yanına çağırttı. O da başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Hz. Muâviye, Kâ'b el-Ahbâr'a adam göndererek bu şehrin durumunu sordu. O da şu cevabı verdi:

"Orası, sütunlar üzerine kurulmuş İrem'dir. Senin zamanında müslümanlardan bir adam oraya girecek. O, kızıl kumral tenli, kısa boylu, kaşında ve boynunda beyazlık bulunan bir adamdır. Devesini aramak için yola çıkar."

Hz. Muâviye, dönüp Abdullah b. Kılâbe'ye baktı ki anlatılan vasıflar onda mevcut. O zaman, "Vallahi, o, bu adamdır!" dedi. Rivayet için Sa'lebî'nin tefsirine bakınız.

"Onlar öyle kimselerdir *ki şehirler içinde onların bir benzeri yaratılmamıştı."* Yani kuvvet ve boy bakımından Âd kavmi gibi bir kavim yaratılmamıştı. Onlardan bir adam büyük kayayı kaldırır, bir kabilenin üzerine fırlatıp onları helâk ederdi. Boyları çok uzundu.

Yahut Şeddâd'ın şehri İrem gibi bir şehir dünyada yaratılmamıştı.

Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb* adlı eserinde şunu kaydetmiştir: "Velilerden biri demiştir ki: Yüz tane şehre girdim; onların en küçüğü

sütunlar üzerine kurulmuş İrem'di." Mekkî, sonra demiştir ki: "Buna göre, '*Şehirler içinde onun bir benzeri yaratılmamıştı*' âyetinde kastedilen İrem, Yemen beldesindedir."

"Rabb'inin, *vadide kayaları oyan* kendilerine evler yapan *Semûd'a nasıl azap ettiğini görmedin mi?*" Onlar, dağdaki büyük kayaları yontup keserek kendilerine evler yapıyorlardı.

Dağları ve kayaları ilk yontanların Semûd kavmi olduğu söylenmiştir. Onlar, 700.000 ev yapmışlardı, hepsi de taştandı. Vadiden kasıt, Vâdilkurâ'dır. Onun başka bir vadi olduğunu söyleyenler de olmuştur. Vadi, içinde su olmasa da iki dağın arasındaki yerdir.

"Rabb'inin, *kazıklar sahibi Firavun'a nasıl azap ettiğini görmedin mi?*" Firavun'a "kazık sahibi" denmesi iki şekilde açıklanmıştır. Birincisi, büyük ve kalabalık bir orduya sahip olduğu içindir. Çünkü ordu, bir yerde konaklayacağı zaman kazıklardan çadır kurulur. İkinci yorum şudur: Firavun, insanlara işkence etmek için kazıkları kullanıyordu, onları kazıklara bağlatarak veya yere çakılmış kazıkların üzerine atarak işkence yapıyordu. Hz. Musa'ya iman eden hanımı Âsiye'ye yaptığı gibi.

"*Onlar, bulundukları ülkelerde iyice azdılar. Oralarda,* inkâr, adam öldürme ve zulümle *çokça fitne fesat çıkarttılar. Bu yüzden Rabb'in onların üzerine azap kamçısı yağdırdı.*" Onların azgınlık ve fesatlarının peşinden her birinin üzerine şiddetli azaplar indirdi. Öyle ki bu azapların dehşetini insan aklıyla idrak, diliyle ifade edemez. Bu azap türleri ve şekilleri birçok sûre-i celilede açıklanmıştır. Ona "azap kamçısı" denmesi şunu bildirmek içindir: Onlar için ahirette hazırlanan azabın yanında bu azap, kılıcın yanında kamçı gibi hafif kalır. Azabın geliş şekli için kullanılan "yağdırıldı" ifadesi de onun şiddetini, çokluğunu ve sürekliliğini bildirmektedir. Yani onlar, acı veren sürekli bir azaba uğratıldılar. Sıkıntı ve azap sebebi olacak işlerden yüce Allah'a sığınırız.

1-13. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Âyetlerin işaretleriyle deriz ki: Allah Teâlâ, gündüz gibi parlak ihsan nurunun kalbe doğuşuna, kâmil imana, çift olarak yaratılanlara ve vahdetinin birliğine yemin ederek şunu bildirdi: Kim yüce Allah'a samimiyet ve ihlâsla yönelirse onun önündeki engeller muhakkak kaldırılır

Ey ârif, Allah Teâlâ'nın, azgınlıkta Âd kavmine benzeyen nefs-i emmâreye ne yaptığını görmedin mi? Emmâre nefis, öyle bir düşmandır ki kalbi Allah'tan perdelemede ve hak yoldan alıkoymada onun gibisi yaratılmadı; çünkü o, yetmiş şeytandan daha tehlikelidir.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Âyetteki kayaları yontan Semûd kavmiyle, insandaki şehvet kuvvetine işaret ediliyor, kazıklar sahibi Firavun'la da gazap kuvvetine, ona tâbi olanların çokluğuna ve bu yüzden içine düşülen türlü azaplara ve sıkıntılara işaret ediliyor."

Bu azgın kuvvetler, kalp şehrinde büyük fesat çıkarttılar; bunun üzerine Allah Teâlâ desteklemek ve kendisine dost yapmak istediklerinin üzerine türlü mücâhede ve riyâzet azaplarını yağdırdı ki nefisleri ölüp kalpleri dirilsin, ruhları ilâhî huzura yükselsin.

Allah Herkesin Halini Gözetlemektedir

Cenâb-ı Hak sonra, kullarının halini gözetlediğini ve herkesi kontrol ettiğini bildirerek şöyle buyurdu:

إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ
وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبّٖٓي أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَأَمَّٓا إِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ
فَيَقُولُ رَبّٖٓي أَهَانَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَت۪يمَ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَٓاضُّونَ
عَلٰى طَعَامِ الْمِسْك۪ينِ ﴿١٨﴾ وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ
الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾

14. ***Şüphesiz Rabb'in her an gözetlemededir.***

15. ***İnsana gelince, Rabb'i onu imtihan edip kendisine ikramda bulunur ve ona bolca nimetler verirse, "Rabbim bana ikram etti" der.***

16. ***Ama ne zaman onu imtihan edip rızkını daraltırsa, bu defa da, "Rabbim beni hor bıraktı" der.***

17. ***Hayır, doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz.***

18. ***Yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.***

19. ***Haram helâl demeden mirası alabildiğine yiyorsunuz.***

20. ***Malı da çok seviyorsunuz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Şüphesiz Rabb'in her an gözetlemededir.*" Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Allah Teâlâ her şeyi görür ve işitir. O'na hiçbir şey gizli kalmaz, hiç kimse O'ndan kaçıp kurtulamaz. Şu halde O'nun kullarını her an gözetlemesi, dünya sevgisine dalıp O'nu unutmamayı gerektirir. '*İnsana gelince, Rabb'i onu imtihan edip kendisine ikramda bulunur ve ona bolca nimetler verirse, 'Rabbim bana ikram etti' der. Ama ne zaman onu imtihan edip rızkını daraltırsa, bu defa da, 'Rabbim beni hor bıraktı' der'* âyetleri, insanın, Allah'ı unuttuğuna ve O'nu murakabenin gerektirdiği halin aksine gittiğine işaret etmektedir."

Şerefeddin-i Tîbî demiştir ki: "Allah Teâlâ Âd, Semûd ve Firavun gibi azgınlara ne yaptığını, onların üzerine nasıl azaplar yağdırdığını bildirdikten sonra, '*Şüphesiz Rabb'in, her an gözetlemededir*' buyurdu. Bunun manası şudur. Allah, önceki azgın kavimlere böyle yaptı; O, insanların en üstününe ve peygamberlerin efendisine karşı azgınlık yapan bu kâfirleri de gözetlemektedir. Halbuki Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] insanlara en güzel ahlâkı ve en şerefli işleri emrediyor;

onları, düşük ve rezil işlerden sakındırıyor. Buna rağmen onlar, kendisine karşı azgınlık yapıyorlar. Bu durumda Allah onların da başına azap yağdırır ve onları ahirette de bütün azapların üzerinde bir azapla cezalandırır. *'Artık o gün, Allah'ın edeceği azabı kimse edemez'* (Fecr 89/25) âyetinde belirtildiği gibi."

Allah Teâlâ, her an insanları gözetlediğini belirttikten sonra, onların değişik hallerini açıklayarak şöyle buyurdu:

"İnsana gelince, Rabb'i onu imtihan edip kendisine ikramda bulunur ve ona bolca nimetler verirse, 'Rabbim bana ikram etti' der." Yani, "Bana hak ettiğim malı ve mevkii vererek beni üstün kıldı" der, fakat insan bununla imtihan edildiğini, bütün bunların ona, şükür mü yapacak yoksa nankörlük mü edecek belli olsun diye verildiğini hiç düşünmez!

"Ama ne zaman Rabb'i onu imtihan edip rızkını daraltırsa, yani sonsuz hikmet ve iradesiyle insanın rızkını azaltıp ona sadece zaruri ihtiyaçlarını giderecek kadar verirse, *bu defa da insan, 'Rabbim beni hor bıraktı' der."* Bunun bir imtihan olduğunu, sabır mı gösterecek yoksa feryat mı edecek belli olsun diye böyle yapıldığını hiç düşünmez! Halbuki malın azlığı insan için bir düşüklük değildir, hatta bu durum onu iki cihan saadetine götürür; malın çok olması ise çok defa onu dünya ve ahirette hüsrana düşürür. Şu halde Rabb'inin her an onu gördüğünü bilen kimsenin, sonuçta ebedî ahiret için çalışması ve fâni dünya için hiç endişe etmemesi gerekir. Oysa insan bunun aksini yapmaktadır; Rabb'i ona, şükür mü edecek yoksa nankörlük mü edecek ortaya çıksın diye imtihan etmek için genişlik ve bol nimet verdiğinde, "Rabbim bana ikramda bulundu; bana verdikleriyle beni diğer insanlara üstün kıldı" der; şerefi dünya malının çokluğunda görür. Rabb'i, sabretmesi için, onu fakirlikle imtihan ettiği ve rızkını daralttığı zaman da, "Rabbim beni hor düşürdü" der, hor ve hakir olmayı dünya malının azlığında görür. Çünkü o, sadece dünyaya önem vermekte, dünyayı düşünmekte, onunla lezzetlenip ondan keyif duymaktadır.

Allah Teâlâ, kulun, kendisine verilen nimetler karşısında, "Rabbim bana ikramda bulundu" sözünü de reddetti. Zîra kul bu sözüyle, Allah Teâlâ'nın o nimetleri kendisine onları hak ettiği için verdiğini kastetti. *"O bana sadece sahip olduğum bir ilimden dolayı verildi"* (Kasas 28/78) âyetinde geçen kimse gibi. Halbuki Allah bu malı ona sadece imtihan için verdi, yoksa hak ettiği için değil. Bunun için Cenâb-ı Hak, devamındaki âyette, *"Hayır, öyle değil"* buyurarak, onun bu yanlış düşüncesini reddetti. Yani şeref mal çokluğunda olmadığı gibi, hor ve hakir olmak da dünya malının azlığında değildir. Bilakis şeref, Allah'a itaatte muvaffak olmada, düşüklük ise nefis ile baş başa bırakılmadadır.

Âyetteki, *"Hayır, öyle değil"* ifadesi, insanın söylediklerini reddetmekte ve her iki durum için de onu yalanlamaktadır.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Âyetin manası şudur: Ben insanı, katımda çok şerefli olduğu için nimetle imtihan etmedim; yine o benim katımda çok düşük olduğu için de kendisini fakirlikle denemedim; onlar kazâ ve kadere göre olan şeylerdir."

Âyet şöyle devam ediyor: *"Doğrusu siz, yetime ikram etmiyorsunuz."* Yani siz söylediğiniz durumda değilsiniz; bilakis ondan daha kötü bir haldesiniz ve mala daha fazla düşkünsünüz. Çünkü Allah Teâlâ size çok mal verdi, siz ise bunun gereğini yerine getirmediniz. Onun gereği, elinizdeki maldan yetimlere iyilik ve ihsanda bulunmanızdır.

"Siz, yoksulu yedirmeye, onun karnını doyurmaya ve diğer zaruri ihtiyaçlarını gidermeye *birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Haram helâl demeden mirası alabildiğine yiyorsunuz."* Onlar, kadınlara ve çocuklara miras malından paylarını vermeyip onların haklarını yiyorlardı. Onlar, miras malının nasıl kazanıldığını bildikleri halde, mirasçı helâl haram ne bırakmışsa hepsini yiyorlardı.

"Siz, malı da çok seviyorsunuz." Malı çok fazla seviyorsunuz, buna ilaveten mal konusunda çok hırs gösteriyorsunuz ve ondaki hakları yerine getirmiyorsunuz. Hayır, bu yaptığınız doğru değil!

14-20. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Şüphesiz Rabb'in, kullarını her an gözetlemektedir, kulların gizli hallerine vâkıftır, kendisine yöneleni ve O'ndan yüz çevireni bilmektedir. Allah Teâlâ, kullarını cemal ve celâl tecellileriyle (nimet ve sıkıntı ile) imtihan eder. İnsana gelince, Rabb'i onu imtihan edip kendisine ihsanda bulunduğunda ve zâhiren bol nimet verdiğinde, *"Rabbim bana ikramda bulundu"* der, şımarıp büyüklenir. Onu yine imtihan edip rızkını daralttığında, *"Rabbim beni hor bıraktı"* der, ilâhî rahmetten ümidini keser ve duruma kızar.

Hayır, insanın bu yaptığı doğru değil. Her iki durumu yaşayanlar, bu itikadlarından ve yaptıklarından vazgeçsinler; şunu bilsinler ki o, Allah tarafından bir imtihandır.

Kim nimete şükreder, fakir ve miskine yedirir, yetime iyilik ve ihsanda bulunursa, salih kullardan olur; aksi durumda günahkârlardan olur.

Kim fakirliğe sabreder, kısmetine razı olur, yokluğa sevinirse o, Allah'ın velilerindendir. Kimin hali bunun aksi olursa, Allah'tan uzak kalanlardan olur.

Kim kusur içindeki insanın haline iyi bakarsa, ona verilen sıkıntının bir nimet, nimetin ise bir âfet olduğunu görür. Rabb'ini yakînen tanımadan önce insana dünya malının bolca verilmesi, onun için bir düşüklük sebebidir; ona dünyanın verilmeyişi ise bir ihsandır.

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde demiştir ki: "Çok defa, Allah sana dünya malı verir, fakat seni manevi nimetlerden mahrum eder. Yine O seni çok defa dünya malından mahrum bırakır, ancak sana manevi nimetler verir."

Cenâb-ı Hak daha sonra, insanı hayvanî şehvetlere dalmaktan ve fâni mal sevgisinden sakındırdı. Bunlar, gaflete dalanların işidir.

Nefs-i Mutmainne

Cenâb-ı Hak sonra, insanları kıyametin korkunç halleriyle korkutarak ve nefs-i mutmainneye yapılacak ilâhî hitaptan bahsederek şöyle buyurdu:

كَلَّٓا اِذَا دُكَّتِ الْاَرْضُ دَكًّا دَكًّاۙ ﴿٢١﴾ وَجَٓاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّاۚ ﴿٢٢﴾
وَج۪ٓيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰىۜ ﴿٢٣﴾
يَقُولُ يَا لَيْتَن۪ي قَدَّمْتُ لِحَيَات۪يۚ ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُٓ اَحَدٌۙ ﴿٢٥﴾
وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُٓ اَحَدٌۜ ﴿٢٦﴾ يَٓا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُۗ ﴿٢٧﴾ اِرْجِع۪ٓي اِلٰى
رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةًۚ ﴿٢٨﴾ فَادْخُل۪ي ف۪ي عِبَاد۪يۙ ﴿٢٩﴾ وَادْخُل۪ي جَنَّت۪ي ﴿٣٠﴾

21. ***Hayır*** *(yaptığınız doğru değil!).* ***Yer birbiri ardına şiddetle sarsılıp dümdüz olduğu zaman,***

22. ***Rabb'inin emri gelip melekler saf halinde dizildiği zaman,***

23. ***O gün cehennem getirilir. O gün insan kusurunu anlar, fakat bu anlamanın ona ne faydası olacak!***

24. ***"Keşke bu hayatım için önceden bir şey yapsaydım" der.***

25. ***Artık o gün, Allah'ın edeceği azabı kimse edemez.***

26. ***O'nun vuracağı bağı kimse vuramaz.***

27. *(Allah şöyle der:)* ***"Ey Rabb'i ile huzur bulmuş nefis!"***

28. ***"Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak dön Rabb'ine!"***

29. ***"Gir*** *(salih)* ***kullarımın arasına!"***

30. ***"Gir cennetime!"***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Hayır,* bu yaptığınız doğru değil!. *Yer birbiri ardına şiddetle sarsılıp dümdüz* veya toz duman *olduğu zaman. Rabb'in geldiğinde* yani kulları arasında hüküm vermek için tecelli ettiğinde." Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Rabb'in geldiğinde âyeti, O'nun emri ve hükmü geldiğinde manasındadır."

"Melekler saf halinde dizildiği zaman." Yani göklerdeki bütün melekler inerler, insanların ve cinlerin arkasında saf halinde dizilirler.

"O gün cehennem getirilir." Denmiştir ki cehennem, cehennemliklere apaçık gösterilir. Onun getirilmesinin manası budur. *"Cehennem, azgınlara apaçık gösterilir"* (Şuarâ 26/91) âyetinde belirtildiği gibi. Diğer bir görüşe göre, cehennem gerçekten getirilir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"O gün cehennem getirilir. Onun yetmiş bin zinciri vardır; her bir zinciri yetmiş bin melek çekmektedir. Cehennem getirilip arşın sol tarafına konur. Onun hiddetli bir soluması (dehşetli bir ses çıkarması) vardır."[480]

"O gün insan gerçeği *anlar."* Dünyada yapılan uyarıları ve verilen öğütleri anlayıp kabul eder. Yani yer sarsılıp dümdüz olduğunda, kullar arasında hüküm verildiğinde, insan amelinin karşılığını gördüğünde Allah'a kullukta ne kadar kusur içinde olduğunu anlar. *"Fakat bu anlamanın ona ne faydası olacak!"* Çünkü bunun faydasının olacağı yer ahiret değil dünyadır, o da geçti.

"İnsan, *'Keşke bu* ebedî ahiret *hayatım için önceden* fâni dünyada *bir şey yapsaydım,* salih ameller işleseydim' *der. Artık o gün, Allah'ın edeceği azabı kimse edemez."* Yani hiç kimse Allah'ın vereceği azabı veremez, onu üstlenemez; çünkü o günde bütün hüküm Allah'a aittir. *"Onun vuracağı bağı kimse vuramaz."*

480 Müslim, Cennet, 29.

Zemahşerî, *Keşşâf* adlı tefsirinde demiştir ki: "Hiç kimse, zincirlerle ve bukağılarla Allah'ın azap ettiği gibi azap edemez. Kimse kimseye, Allah gibi bağ vuramaz."

Âyetteki insandan kasıt, vasıfları anlatılan kâfirdir. Bazıları âyetteki insandan kastın, Übey b. Halef olduğunu söylemiştir. Buna göre mana şöyle olur: Kimse onun gibi azap görmez ve onun gibi bağa vurulmaz. Çünkü o, inkâr ve inatta en ileri noktada idi.

Cenâb-ı Hak sonra, mümine şöyle hitap buyurur: *"Ey Rabb'i ile huzur bulmuş (mutmain) nefis!"* Allah Teâlâ, mümin kuluna bir ikram ve şeref olarak arada bir vasıta olmadan doğrudan hitap eder yahut bu hitap meleğin diliyle olur.

Âyette geçen mutmain nefis, Allah'ın varlığı ile veya zikriyle yahut O'nu müşahede ederek huzura kavuşmuş, yakînin zirvesine ulaşmış nefistir. Öyle ki artık ona hiçbir şek, şüphe ve vehim gelmez.

Mutmainneye, hiçbir şeyin kendisini korkutmadığı ve üzüntüye düşürmediği güven içinde olan nefis anlamı da verilmiştir.

Bazılarının âyeti, "Güvende olan mutmain nefis" şeklinde okuması, bu manayı desteklemektedir.

Bu hitap kula, yeniden dirilme anında yahut hesabı tamamlandığında veya ölümü anında yapılır. Ona denir ki:

"Sen Rabb'inden razı, Rabb'in de senden razı olarak dön Rabb'ine!" Yani sen, sana verilenlerden razı olarak ve Allah katında da senden razı olunmuş olarak O'nun vaadine veya ikramına dön.

"Gir, ihlâslı salih *kullarımın arasına,* onların grubuna ve içine katıl. Onlarla birlikte *gir cennetime!"*

Ebû Ubeyde Kasım b. Sellâm demiştir ki: "Âyetin manası şudur: Seçkin kullarımla birlikte, kullarımın arasında cennetime gir. *"Beni, rahmetinle salih kullarının arasına kat"* (Neml 27/19) âyeti de bu manadadır.

Bazıları, âyetteki nefisten kastın, "ruh" olduğunu söylemiştir. Buna göre mana, "Ey mutmain ruh, kullarımın bedenlerine gir" olur.

Abdullah b. Abbas [radıyallahu anh] Tâif'te vefat edince, daha önce görülmemiş bir kuş gelip naaşının içine girdi. Toprağa defnedilince, kabrinin yanında, *"Ey Rabb'i ile huzur bulmuş nefis! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak dön Rabb'ine! Gir salih kullarımın arasına! Gir cennetime!"* âyeti okundu. Onu kimin okuduğunu bilemediler.[481]

Bazıları bu âyetin, Hz. Hamza [radıyallahu anh] hakkında indiğini söylerken, bazıları da Mekkeliler tarafından asılan Hubeyb b. Adî [radıyallahu anh] hakkında indiğini söylemiştir. Tercih edilen görüş, âyetin bu vasıftaki bütün müminleri içerdiğidir.[482] Çünkü âyetlerde özel sebebe değil, lafzın genel hükmüne bakılır.

21-30. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Mana âleminin tecellilerinin istilasıyla madde sarsıldığında veya ruhanî halin istilasıyla insanın beşeriyeti belirli bir seyir ve sıra içinde peş peşe sarsıldığında ve nihayet mananın sırlarına ulaşıldığında.

Rabb'in geldiğinde yani müşahede için zuhur ve tecelli ettiğinde.

Ayrıca melekler saf saf geldiğinde.

O gün cehennem getirilir. Bu cehennem, maddeye bağlı kalplerin Allah'tan uzak kalma ateşidir. O gün insan, ihmal ettiği mücâhedenin ve cem' ehlinin (kalpleri sadece Allah'a bağlı olan âriflerin) sohbetinin kıymetini anlar; fakat ömrünün uzun bir kısmı kalbi maddeye bağlı ve gaflet içinde geçtiğinden, bu anlayışın ona bir faydası olmaz. O zaman şöyle der:

"Keşke böyle bir manevi hayat için önceden bir şeyler yapsaydım; mücâhededen sonra ruhumu müşahedeye ulaştırsaydım."

---

481 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 30/51.

482 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 6/429.

O gün, sadece Allah Teâlâ kudretiyle kulları içinde tasarruf eder. Kalbi Hak'tan perdeli olanlara, onları boş meşguliyetler ve dünyevî bağlar içinde tutarak azap eder. Sonra ilâhî huzurda yakınlık elde etmiş kudsî ruh sahiplerine şöyle hitap eder:

"Ey Hakk'ın müşahedesiyle mutmain olmuş, ebedî huzura ermiş, Allah'ta fâni ve bâki olma hali devam etmiş ruh, Rabb'ine dön. Daha önce madde ile perdeli iken şimdi sen Rabb'inin celâl ve cemal tecellilerine razı olarak O'nun katında da razı olunmuş olarak Rabb'ini müşahede etmeye dön.

Mutmain olmuş (Allah ile huzur bulmuş) nefsin alameti şudur: Bu nefse sahip kimse, şiddetli ve korkunç durumlar karşısında yılmadan dayanır, hezimete uğramaz. Çünkü kim gerçekten yüce melik ile (Allah'la) birlikte ise kendisini korkutan ve tehdit edenlere aldırmaz.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Nefs-i mutmainne (Allah ile huzur bulmuş nefis), kendisini yoktan var eden ilk hitabın nurundan meydana gelmiş, Cenâb-ı Hak'la, O'nun hitabıyla ve O'na ulaşmakla huzur bulmuş nefistir. Allah Teâlâ, onu ilk kaynağına çağırdı. O, ilk halinden sonuna kadar Allah'ın müşahedesinden başka bir şeye ulaşmadı. O, Allah'ın özel yardımıyla Allah'tan razıdır. Allah da ezelî seçimiyle ondan razıdır."

Nefisler emmâre, levvâme ve mutmainne olarak üç kısımdır. Bazıları buna, mülhimeyi de eklemiştir.

Emmâre, devamlı kötü şeyleri emreden nefistir.

Levvâme, kendini kınayan, yaptığı kusurlara üzülen, yaptığına pişman olan fakat günahları tamamen terkedemeyen nefistir.

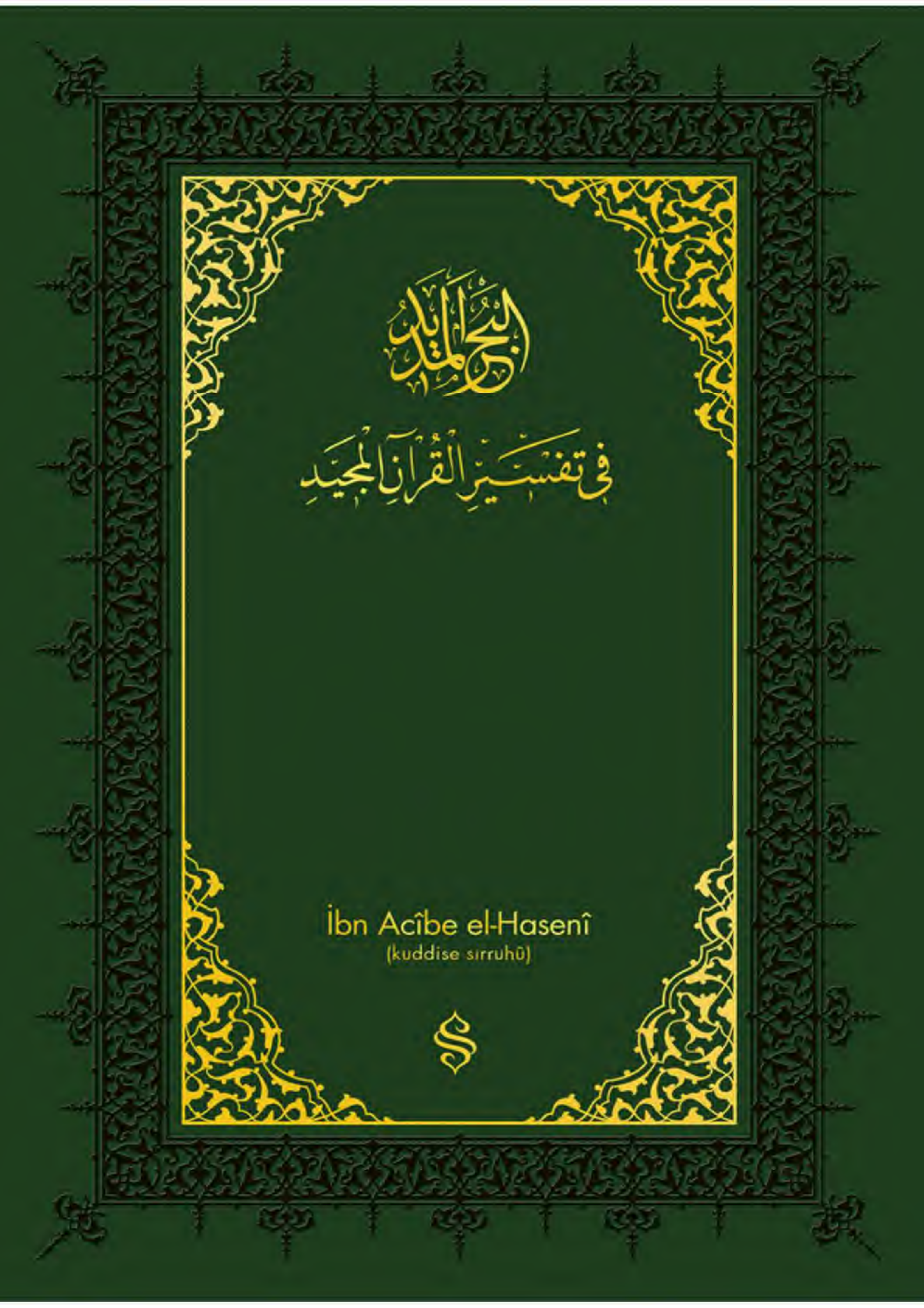
Mülhime, ilham almaya hazır olan ve kalbe iyi işleri ilham eden nefistir.

Mutmainne, kötülüklerden arınmış, Allah'ı zikretmekle ve O'nun sevgisiyle huzur bulmuş nefistir.

En doğrusunu Cenâb-ı Hak bilir.

Allah Teâlâ, efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashabına en güzel şekilde salât ve selâm etsin.

Fecr sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

البحر المديد
في تفسير القرآن المجيد
İbn Acîbe el-Hasenî
(kuddise sırruhû)